inceleme/araştırma

KAYIP KÜTÜPHANELER

Antikiteden Günümüze Yok Olan Koleksiyonlar

James Raven

BILEŞIM YAYINEVİ

Kayıp Kütüphaneler

Antikiteden Günümüze

Yok Olan Koleksiyonlar

Derleyen: James RAVEN

BİLEŞİM

Kitabın Orijinal Adı - LOST LIBRARIES

The Destruction of Great Book Collections since Antiquity

KAYIP KÜTÜPHANELER

Antikiteden Günümüze Yok Olan Koleksiyonlar

Derleyen: James Raven

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Üstün

Bileşim Yayınları: 120
Düşünce Dizisi: 16
Tarih: 07
Kod: 2,7,07

Çevirmen
Dilek Cenkçiler

Yayına Hazırlayanlar
Levent Gönül - Aydın Bodur
Kapak Resmi
Cocteau ve Sati Parade'ı için
Picasso'nun Kostümü

Kapak
Hülya Emek

Grafik
Sena Ahun - Hülya Emek

ISBN
975-271-174-X

Baskı Tarihi: Ekim 2006

Yayıncı
Bileşim Yayıncılık, Fuarcılık ve Tanıtım Hizmetleri A.Ş.
Barbaros Caddesi No: 11 4. Levent 343% İstanbul
Tel: (212) 324 44 43 (pbx) Faks: (212) 324 32 12
yayinevi@biIesim.com.tr
www.bilesim.com.tr

Ankara: Mahatma Gandi Caddesi No:90/8
Gaziosmanpaşa - Ankara
Tel: (312) 447 53 21 Faks: (312) 437 20 %
e-mail: ankara@bilesim.com.tr

Baskı
Bileşim Matbaası
Barbaros Caddesi No: 11 4. Levent 34396 İstanbul
Tel: (212) 324 44 43 (pbx) Faks: (212) 284 30 67

BİLEŞİM
YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

Tabloların Listesi

Resimlerin Listesi

Teşekkürler

Cambridge Kitap Projesi İdare Kurulunun desteği, ilk olarak Eylül 2000'de Cambridge'deki Magdalena Üniversitesinde hazırlanan makalelerle oluşturulan bu kitabın planlanması ve yapımında çok önemliydi. Kitap Vakfı hakkındaki Cambridge Projesi tarafından düzenlenen dördüncü bienalde "Kayıp Kütüphaneler", yine "olağan şüphelilerin dışında" prensibini kabul etmiştir. Farklı alanlardan seçkin bilim adamları, ilgisizlik nedeniyle zarar gören, şimdilerde uygulanabileceğini düşündükleri ve daha verimli karşılaştırmalara, perspektiflere ve tartışmalara yol açabilecek bir temayı, kitapların ve yayıncılığın daha geniş tarihi kapsamında değerlendirmişlerdir. Vakfın daha önceki toplantılarında olduğu gibi, bütün katılımcılar Elsa Meyland-Smith'in yaratıcı ve örgütçülüğe dönük becerilerine ve Dr Nigel Hall'un güven verici yönetimine minnettar kalmışlardır. Tüm katılımcılar, Dr Christopher de Hamel, Profesör Leslie Howsam, Elsa Meyland-Smitlı, Dr Theo Schulte ve Dr Dorothy Thompson'un başkanlığında yürütülen tartışmalardan çok yararlanmıştır. Kaynaklarla ilgili özel referanslar ve tartışmalarla ilgili olarak editör, özellikle Patricia Aske, Profesör Derek Beales, Dr Angela Delaforce, Dr Anne Goldgar, Felix de Marez Oyens, Dr Nigel Hail, Profesör Eric Handley, Dr Arnold Hıınt, Dr Elisabeth Leedham-Green, Dr David McKitterick, Dr Giles Mandelbrote, Profesör Kenneth Maxwell, Dr David Money, Dr Stella Panayotova, Dr Martin Roland, Dr Caroline Sloat, Dr Dorothy Thompson ve Karen Waklen-Smith'e tavsiyeleri için müteşekkirdir. Diğer teşekkürler, metnin uygun yerlerinde belirtilmektedir.

Şekil 6 kopyalanmıştır ve 9. Bölümde Kraliyet Arşivlerinden alınan materyal, Kraliçe hazretlerinin nazik izinleri ile aktarılmaktadır. Gazetelerden alınan referanslar için, editör, lain Macinlosh'a yardımları için ve *The Inclependent'a* telif hakkı bulunan materyalin yeniden basılmasına izin verdiği için teşekkür etmekten mutluluk duymaktadır. Şekil 1.1 ve 1.2, nazik bir bir şekilde Nicolas Barker tarafından, The Book Collector'ın (Kitap Kolleksiyoncusu) izni ile, Harvard Üniversitesi, Fogg Art Müzesi İslam Sanatı Katalogcusu Jeffrey B. Spurr tarafından ve Londra'daki Bosna Enstitüsünden Helen Walasek tarafından sağlanmıştır. Şekil 1.1 Kemal Hadzic'in zarif izinleri ile basılmıştır.

Katkıda Bulunanlar Hakkında Notlar

Jeremy Black Oxford Üniversitesinde Akadlar konusunda Üniversite Öğretim Görevlisi, Oxford'da Wolfson Üniversitesinde akademi üyesi ve Sümer Edebiyatı Elektronik Metin Külliyatının Direktörüdür.

Friedrich Buchmayer, Avusturya'daki Sankt Florian Manastırının Kütüphane Müdürüdür.

Margaret Connolly, Cork Üniversite Kolejinde Ortaçağ ve Rönesans Edebiyatı Öğretim Görevlisidir.

T. Keith Dix, Atina'daki Georgia Üniversitesinde Klasikler Doçentidir.

Robert J. Fyne, New Jersey'deki Kean Üniversitesinde İngilizce Profesörü ve Film and History (Film ve Tarih)'de Kıdemli Editör Yardımcısıdır.

Rebecca J. Knuth, Manoa'daki Hawaii Üniversitesinde Kütüphane ve Bilgi Bilimleri Doçentidir.

Richard L. Kremer, New Hampshire'daki Dartmouth Üniversitesinde Tarih Doçentidir.

Clarissa Campbell Orr, Cambridge'deki Anglia Teknik Üniversitesinde Tarih konusunda Üniversite asistanıdır.

Martyn Rady, Londra Üniversite Kolejindeki Slav Dilleri ve Doğu Avrupa Araştırmaları Okulunda Orta Avrupa Tarihi Doçenti ve The Slavonic and East European Review (Slav Dilleri ve Doğu Avrupa Dergisi)'nin Genel Editörüdür.

Nigel Ramsay, Londra Üniversite Koleji, Tarih Bölümünde Araştırma asistanıdır.

James Raven, Essex Üniversitesinde Modern İngiliz Tarihi Profesörü ve Kitap Vakfı hakkındaki Cambridge Projesinin Direktörüdür.

David Rıındle, Oxford Üniversitesinde El Yazmaları Araştırmaları ve Paleografi konusunda James P. R. Lyell Araştırma Üyesi Oxford Corpus Christi Üniversitesi üyesidir.

Sem C. **Sutter,** Chicago Üniversitesi Kütüphanesinde Beşeri ve Sosyal Bilimler Müdür Yardımcısıdır.

Dominique Varry, Lyon'daki Ecole Nationale Supérieure des Sciences de l'Information et des Bibliothèques (ENSSIB - Ulusal Bilgi Bilimleri ve Kütüphaneler Yüksek **Okulu)'da** araştırma yönetiminden sorumlu Konferans Sorumlusudur.

Rui (Ray) Wang, Califonıia'da Humboldt Devlet Üniversitesinde Devlet Dokümanları Kütüphane sorumlusudur.

Yulin Yang, Çin Halk Cumhuriyetinde Xi'an 'daki Northwest Üniversitesinde Kütüphane ve Bilgi Bilimleri Bölümünde Doçenttir.

Giriş: Kayıpların Yarattığı Sarsıntı

James Raven

2003 yılının Nisan'ında Amerikan ve İngiliz kuvvetlerinin Irak'a yaptığı saldırı, sadece binlerce sivil ve askeri hayata mal olmakla kalmamış, aynı zamanda, ülkenin maddi mirasının büyük bir bölümünün yıkılışı ile ilgili detaylı raporların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Amerikan Birliklerinin Bağdat'a girmesinden hemen sonraki 48 saat içinde, Ulusal Kütüphane ile Dini Bağışlar Bakanlığı'ndaki kütüphanenin enkaz haline geldiği ve yağmacıların Ulusal Müze'de bulunan 170,000'den fazla eseri kaçırdığı iddiaları ortaya çıktı. Musul'daki Üniversite Kütüphanesi ise tamamen yıkılmıştı. Bu trajedinin yorumlanması, anında ve problemli bir şekilde siyasi olmuştu.[1] İfadelerin çoğunun doğru olmadığı belirlenmişti. Olayın hiddeti altında yazan Bir İngiliz yorumcuya göre, *'Moğollar 1158 yılında Bağdat'ı fethettiğinde, şehri yağmalamışlar, kütüphanesini yerle bir etmişlerdi. Bu defa ise, kendi başkentlerini ve kendi geçmişlerinin mirasını yağmalamayı tercih edenler Iraklılar olmuşlardır."* **Bunun aksine, önde gelen bir İngiliz İslam bibliyografisi yazarı 'Irak üzerine bu işgali başlatanları' lanetlemişti,** *'...katliam ya da soykırım yapmamış olabilirler, ama sadece Iraklıların değil, hepimizin tarihi anılarının yanı sıra, sanatsal ve edebi mirasın kasıtlı olarak silinmesinden sorumlular?3* **14 Nisan 2003 tarihinde Bağdat kütüphanelerinin talan edilmesini takip eden saatlerde, Robert Fisk bir başka öfke dolu yerel vaka raporunu daha dosyalamıştı:**

Yani dün kitapların yakılma günüydü... Irak'ın eski kraliyet arşivleri de dâhil olmak üzere, Osmanlı tarihi dokümanlarından oluşan paha biçilmez Ulusal Kütüphane ve Arşivleri, 3000 derece sıcaklıkta küle dönüştü. Sonra, Dini Bağışlar Bakanlığı'nda bulunan Kuran Kitaplığı ateşe verildi. Yağmacıları gördüm... Ama Amerikalılar hiçbir şey yapmadı. Kâğıtlar o iğrenç bahçe içinde uçuşup duruyorlardı, Arabistan mahkemelerine gönderilen tavsiye mektupları, birlikler için mühimmat talepleri, develerin çalınması ve hacılara yapılan saldırılar hakkındaki raporlar; hepsi narin el yazısı ve Arap alfabesiyle yazılmış. Elimde Irak'ın yazılı tarihinin son Bağdat kalıntılarını taşıyordum. Ama Irak için bu Yok Yılı; Cumartesi günü Arkeoloji Müzesindeki eski eserlerin parçalanması ve Ulusal Arşivlerin ve sonra da Kuran kitaplığının yakılması ile, Irak'ın kültürel kimliği siliniyor. Neden? Bu yangınları kim çıkardı? Hangi çılgın amaç uğruna bu miras yok ediliyor... ?

Cengiz Han'ın torunu 13üncü yüzyılda şehri yakmış ve söylendiğine göre Dicle nehri kitapların mürekkebi yüzünden siyah akmıştı. Dün, binlerce eski dokümanın simsiyah külleri Irak semalarını dolduruyordu. Neden?[4]

Philip Hensher'in bu raporu yorumladığı gibi: *'Kitapların yakılması ve sanat eselerinin tahrip edilmesi o kadar güçlü bir barbarlık simgesi ki, kötü kokusu, uzun zaman sonra bile hâlâ hissediliyor; affedilmesi mümkün olmayan, unutulması mümkün olmayan bir şey.'*[5]

Irak felaketi, bir başka ulusal kütüphanedeki değerlerin vahşi yakılma olayından sadece on yıl sonra olmuştur. 25-27 Ağustos 1992'de, üç gün boyunca Saraybosna'daki, on dokuzuncu yüzyıl Mağribî tarzındaki büyük Ulusal ve Üniversite Kütüphanesi [Vijevnica), yangın bombalarıyla bombalanmıştı. Basılı ve el yazması, bir milyondan fazla kitap tahrip edilmişti. Saraybosna Ulusal Müzesinin Kütüphane Müdürü Kemal Bakarsic, kütüphanenin yanışını seyretmişti:

Bütün şehirde, yanan kâğıt parçaları, gri küller halindeki hassas sayfalar, kirli kara bir kar gibi uçuşuyordu. Bir sayfa yakaladığınızda, sıcaklığı hissedebiliyordunuz ve bir an için, tuhaf bir siyah ve gri negatif halindeki metin parçasını okuyabiliyordunuz; ta ki ısı yayılıp sayfa elinizde toz haline gelinceye kadar.[6]

Ayın yıl içinde, Rastafari eylemcisine dönüşen şehir tüccarı Seymour Maclean, İngiliz Krallığına karşı, Magdala el yazmalarının, Kraliyet kayıtlarının, Dengal Maryam'ın kitaplarının, Etiyopya'nın eski İncillerinin ve on dokuzuncu yüzyılda İngilizler tarafından el konulan diğer eserlerin Etiyopya'ya iade kampanyasını yeniden başlatmıştı. Bunlara el konulması, Maclean'in iddiasına göre, Afrika mirasının hem bozulmasına, hem de gömülmesine neden olmuştu. Modern çağ otoritelerinin tepki göstermeyi reddetmesi, kurumsal ırkçılıktan başka bir şey değildi:

Şekil 1.1 Vijenica'nın, Saraybosna'daki Bosna Üniversite Kütüphanesinin yakılması, Ağustos 1992. Fotoğrafı çeken: Kemal Hadzic

Irkçılık kartını henüz oynamadım, ama sebeplerinin bu olduğuna inanıyorum. Sömürgecilik, ırkçılık değildi de neydi ve el yazmaları, sömürgeciliğin ganimeti değilse nedir? Siyah insanların tarihlerini öğrenmelerine hâlâ izin verilmiyor. Bob Marley ya da Peter Tosh'un bu yazmaları gördüklerini mi sanıyorsunuz? Varlıklarından bile haberleri yoktu.7

Dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan ve farklı bölgeler hakkında yazan bilim adamlarının yazdığı denemelerden oluşan bu kitap, kütüphane ve büyük kitap koleksiyonlarını kaybetmenin ne demek olduğu hakkında yeni bakış açılan sunmaktadır. Doğal olarak, yazılı sözcüklere (üstelik bu sözcük, bir 'kütüphane' tarafından da korunmaktadır), diğer kültürel birikim biçimleri yanında refleksel olarak bir ayrıcalık tanımamalıyız. Tamamen söze dayalı kültürlerde, yaşayan insan topluluklarının, kanlı fetihlerle ya da istilacılar yoluyla gelen salgınlarla aniden yok edilmesi, doğuştan gelen bilgi ve birikimlerin tamamen yok olmasına yol açmıştır. Kuzey ve Güney Amerika'da yazılı bir dilleri olmadan yaşayan Fetih öncesi halkları - belki de en dikkati çeken Iroquois'lerin farklı kabileleri - Avrupalıların getirdiği hastalıkların, nüfuslarının büyük bir kısmını, samanlarını ve yaşlı bilgelerini yok etmesiyle neredeyse tarihlerinin ve bilgilerinin tamamını kaybetmişlerdir.[8] Ancak, modern toplumların çoğu, bir şekilde bilime ve kültürel birikime erişimi toplamak, korumak ve sağlamak (genellikle kontrollü olarak) amacıyla yazılı sözcüklere güvenmişlerdir.

Son yıllarda bibliyografya yeni dinleyiciler bulmuştur. Bibliyografyanın teknik temelleri, yeni bilimler ile arşivleme ve elektronik ortamla desteklenmiştir. Kitaplar üstüne yapılan çalışmalar (el yazmaları ve basılı olanlar için), bazen detaylı, cesur 'çok yönlü' bilimsel yaklaşımlar sayesinde başarıyla ilerlemiştir. En iyi durumunda, yeni tarihi bibliyografya, yazınsal kuralların yeniden yerleştirilmesine, yazınsal üretim, dağıtım ve algılamada yeni anlayışlara ve el yazması ile baskı arasındaki ve metin ile şekil arasındaki ilişkinin yeniden değerlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu tarih, basit bir şekilde, sadece maddi üretim ya da fiziksel tanım sorularına tutunan bir 'kitap' tarihi değil (tanımlanmış ve analitik bibliyografya konusuna devam eden bilim için düzgün bir alan), aynı zamanda kitap ve basımın insani faaliyetler içinde yer almasının bir tarihidir. Ancak, baskı, yayınlama ve edebi algılamanın yeni tarihleri ile karşılaştırıldı-

ğinda; kitap muhafazasının, kitap toplamanın ve kütüphanelerin daha geniş kültürel tarihleri, dikkati çekecek derecede geri kalmıştır. Kütüphane tarihinin tanınmış dergileri çevrelerini genişletmişler ve yeni ulusal kütüphane tarihleri planlanmışlardır. Ama kütüphanelerin amacı, çekiciliği ve önemi hakkındaki tarihi düşünce, göreceli olarak ihtirassız olmuştur. Kütüphanelerin kaybı konusunda karşılaştırmalı araştırmalar daha da mütevazıdır. Ama yine de bu araştırmanın, ortaya çıkaracağı sorularla, yeni tarihi bakış açılan oluşturmasını diliyoruz.

Bundan sonraki bölümler, kütüphane kayıplarının doğurduğu sonuçlarla ilgilidir. Bunun da nedeni sosyal, politik, ekonomik, dinsel ve zihinsel geçmişimizin etkileri hakkındaki anlayışımızın genişlemesiyle doğrudan ilgili olmasındandır. Değişik denemelerin yazarlarının, en azından doğrudan takip etmeyeceği şey, kütüphanelerin yeniden oluşturulmasıdır. Bir başka deyişle, ilgi uyandırmasına rağmen, detaylı olarak ilgilenecekleri asıl konu bu olmayacaktır.[9] Kütüphanenin yeniden oluşumunun düşünülmesi, yeniden keşfi ve kavramsallaştırılması, onun yok oluşunun öneminin daha iyi açıklanmasıyla eş zamanlı olacaktır. Kitapların ve kütüphanelerin nasıl kaybolduğu, çoğu kez şaşırtıcı şekilde karışıktır. Birçok yerel tarih, suçlayıcı, savunmacı ya da basit bir şekilde (ve bazen kasten) belirsizdir. Üstelik kütüphane kayıplarının sonuçları çok ve çeşitlidir. Bu kitaba katkıda bulunanlar, daha geniş maliyeti ve etkilerini açıklayabilmek amacıyla, temel hikâyelerin ötesine ulaşma konusunda ısrar etmişlerdir. Dünya üzerindeki kütüphaneler için, yangınlar, seller ve depremler korkutucu düşmanlar olduklarını kanıtlamışlardır. Ama özel koşullar; örneğin binaların tasarımları, bürokratik gecikmeler veya beceriksiz ve aşırı duygusal kurtarma operasyonları, çoğu kez kayıpları daha karmaşık veya merak uyandırıcı bir hale getirmiştir.[10] Kitap koleksiyonları savaş yüzünden, hanedanlara ait uygulamalarla ve politik mücadeleler yüzünden harap edilmiştir. Ama kütüphaneler kasıtlı olarak hedeflenmiş yağmalarla da yok edilmiştir - bunu bazı yorumcular yazınsal soykırım olarak değerlendirmiştir.[11] Bazı sebepler hemen açıklanabilmiştir ve sonuçları belirgindir. Ama bazen sonuçların ortaya çıkması asırlar sürmüştür. Belki yankıları her zaman olumsuz olmamıştır ama birçok durumda, yıkımlarla ilgili tuhaf bir şekilde kurgusal bir tarih türetilmiştir. Tuhaf tarihi olaylar, çoğu

zaman bir kaybın sonuçlarının, politik olarak gösterildiği kadar korkunç olmadığını göstermektedir.

Bir kütüphanenin harap olmasının, propaganda nedeniyle abartıldığı birçok modern örnek vardır. Komünist Parti Merkezinin yakınında bulunan Bükreş Üniversite Kütüphanesi, Aralık 1989'daki ihtilal sırasında yandığında, birçok el yazması ve tez dâhil, yaklaşık 500,000 cilt hasar görmüş veya tamamen yanmıştı. Dramatik raporların ortaya çıkardığı kadarıyla, kayıpların içinde Rumen ulusal şairi Mihail Eminescu'nun el yazmaları ile eşsiz eski Macar Edebiyatı da bulunuyordu. Ancak Koleksiyonun yüzde 75'inden fazlası kurtarılmıştı (çoğu ayrı binadaydı) ve kütüphanenin ilk basılı kitaplarından sadece dört tanesi kaybolmuştu. Katalog sağlam kalmıştı.[12] Irak Ulusal Müzesinden (Kütüphane değilse bile) alınan haber görüntüleri ile çılgına dönen İngiliz ve Amerikalı akademisyenler, birkaç hafta içinde, olaylarla ilgili olarak 'faşist rejimin yandaşları' tarafından sunulan yorumlan kabul ettikleri için saçma bir saflıkla suçlanmışlardı.[13] İsrail - Orta Doğu anlaşmazlığındaki kültürel yağmanın kapsamı ve değeri hakkındaki tartışma, muhabirler arası bir atışma noktasına kadar alçalmıştı. Bir başka modern örnek vermek gerekirse, 1868 yılında İngilizler tarafından Mdhanie Alem kilisesinden çalınan, Elgin mermerlerinin bibliyografik eşdeğerleri olan Etiyopya el yazmalarına, Maclean ve destekçileri tarafından üç milyar sterlin değer biçilmişti (bu paha neye göre biçildiyse). Bu rakam, Etiyopya'nın ulusal borcunun birkaç katıdır. Ama Etiyopya hükümeti, borç yükünden kurtulmak için heyecanlanmakla birlikte, kampanyayı çok hoş karşılamamakta ve borç iptali oyununda kazançlı çıkmak için, Etiyopya'daki koruma sorunlarını dile getirme konusunda görünüşte İngilizler kadar hevesli görünmektedir.[14] Kitaplar, kayıplar ve dağılmış kütüphane, dışarıdaki maddi mirasın, daha büyük haksızlık ve düşmanlık duygusu yarattığını ve ateşlediğini bilen sürgündeki bir grup dışlanmış militan için bir sembol haline gelmiştir.

Kütüphane kayıpları ile yaratılan gizem ve propaganda, hayal gücüne dayalı tarihi olaylara ve antika kitap meraklılarının sanat aşkına kaçınılmaz olarak katkıda bulunuyor. Anglo-Sakson dünyasındaki etkili örnekleri sıralarsak: on altıncı yüzyılın sonlarında Başpiskopos Parker'ın manastır kurtuluşunu yeniden oluşturmasından (bugünün eşsiz Parker ortaçağ el-

yazmaları kütüphanesinin çekirdeğini oluşturan), Wilmarth Lewis'in, Horace Walpole'un Connecticut'ın ortasında bir kasabadaki on sekizinci yüzyıl kütüphanesini yirminci yüzyılda yeniden yaratmasına kadar bir yelpaze oluşturmaktadır. Lewis'in, Farmington'da satın aldığı koloni tarzı malikâne bile, sadece Walpole'un kendi on sekizinci yüzyıl nadir kitaplar kütüphanesini yeniden yapması için raflı bir mekân değil; aynı zamanda uyGUN döneme ait bir kütüphane binasının fiziksel olarak yeniden yaratılmış halini de içerecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. Daha ağır bir ölçekte, on sekizinci yüzyılın sonu ile on dokuzuncu yüzyılın ortaları arasında oluşan, Avusturya Habsburg topraklarında, Fransa'da ve sonra İspanya'da ve Portekiz'de yayılan manastırlardan 'kurtulma' çabası da, bibliyografik yorumlama ile kitapların ve el yazmalarının yok edilmesi, dağılması ve sistemli olarak korunmasındaki çelişkiler hakkında karmaşık sorular ortaya çıkarmıştır.[15] Avusturya ve Fransa'daki el koymalar, daha sonraki bölümlerde incelenmektedir. Ama İspanya'da da İspanya İç Savaşı sırasında özel kütüphanelere el konulmuş, bundan yaklaşık elli yıl sonra ülkeden sürülen Cizvitlerin koleksiyonları gasp edilmişti. Bunu İspanya Bağımsızlık Savaşında kütüphanelerin satılması ve son olarak 1836 yılında, İspanyol manastırlarının kapatılması ve kitap koleksiyonlarının yok edilmesi ya da dışarı satılması izlemişti. Orta Avrupa ve Fransa'da olduğu gibi İspanya'da da ulusal edinimler, oldukça gösterişli kayıp ve el koyma dehşetinin ardından belirli bilimsel yararlar getirmiştir.[16]

Kitabın bozulabilirliği, hiçbir zaman bu değerlendirmelerden uzak değildir. Yazınsal kayıplarla ilgili popüler ilginin bir bölümünü, alev, sel ve diğer dramatik yağma görüntüleri oluşturmaktadır. Eski çağlarda, yangının, depremle birlikte, kitapların yok olmasının en olağan sebeplerden biri olduğunu yazan kişi Galen'di.[17] Felaket envanteri, M.S. 64 yılında Augustus'un Palatine kütüphanesini, M.S. 80 yılında Octavia Revakındaki kütüphaneyi, M.S. 91'de Vespasian'ın Barış Tapınağındaki kütüphaneyi ve (diğer birçok yanan eski kütüphane arasında) M.S. 354 yılında kurulan ve ilk olarak MS 476-477 yılında yakılan Konstantinopolis Kraliyet Kütüphanesini yıkan yangınlara kadar uzanmaktadır.[18] Medine'deki Müslüman kütüphanesini 1257 yılında yıldırım yıkmış ve Krakov Akademisinin merkezindeki eski Collegium Maius, 1492 yılında yakılarak kül olmuştur.

1658 yılında İsveç Kraliyet Kütüphanesini saran alevler, kütüphanenin 25.000 kitabından 18.000'ini ve 1.400 el yazmasından 1.000 tanesini yok etmiştir.[19] 1671 yılında, üç gün süren yangın, Escorial kütüphanesinin korumasında bulunan 10.000 Arapça kitabın 8.000'ini etkilemiştir ve uzun süren bir diğer yangın, 1728 yılında, 1482'de kurulmuş olan Kopenhag Üniversitesi kütüphanesini yok etmiştir.[20]

Güvenlik önlemlerine dönük birçok ilerlemeye rağmen, mükemmel koruma imkânsızdır. Modern zamanlarda, yangın, deprem ve sel, dünyanın her yerinde kütüphaneleri harap etmeyi sürdürmüştür. Ağustos 1814'de İngiliz Birlikleri tarafından Kongre Kütüphanesinin yakılması bir yana (kaybedilen kitap sayısının aslında sorgulanabilir olduğu[21]), kütüphanenin daha sonraki kuruluşu sırasında bile, çeşitli kaza yangınları yüzünden çalışmalara sık sık ara verilmek zorunda kalınmıştı. 1825 yılındaki patlama, tam zamanında fark edilmişti. Ama daha sonra 1851 yılında çıkan yangın 35.000 cilt veya koleksiyonun üçte ikisini yok etmişti.[22] Dikkati çeken daha eski Amerika'ya özgü zararlar arasında, 1764 yılında Harvard Üniversitesi Kütüphanesinin yanması ve 1778 yılında Charleston'ın Kütüphane Topluluğunun çalışmalarının durdurulmasıdır. Ekim 1895'de Charlottesville'de bulunan Virginia Üniversitesinde çıkan kocaman bir yangın, Rotunda'yı ve onun kubbesi altında buluna kütüphanenin büyük bir bölümünü yok etmişti. Sadece 17.000 cilt (toplam 57.000'den fazla kitap arasından) kurtarılabilmişti.[23] Bir sonraki yüzyılda, Eylül 1923'deki Büyük Kanto depremi, Tokyo Kraliyet Üniversitesinde bulunan, on dokuzuncu yüzyıldaki kırsal Japonya'nın hemen hemen bütün kayıtları dâhil, 700.000'den fazla cildin yanmasına neden olmuştu. Tokyo depreminde, toplam olarak 30 kadar kütüphane yıkılmış ve 12 milyondan fazla cilt kaybedilmiş ya da hasar görmüştü.[24] Neredeyse yirmi yıl sonra, Mayıs 1943'de Lima'da çıkan bir yangın, Biblioteca Nacional del Peru'yu [Peru Ulusal Kütüphanesi] tamamen yok ettiğinde, birçoğu İspanyol Fethi ile ilgili 40.000 el yazması ve 100.000 cilt kaybedilmişti. Savaş bölgeleri dışında, son yıllarda yaşanan en büyük kütüphane felaketi, belki de, St Petersburg'daki Bilim Akademisinin kitaplığında 300.000 kadar kitabı yok eden ve üç buçuk milyondan fazla kitabın hasar görmesine neden olan 1988 Şubat'ındaki yangındır.[26]

Bu doğal felaketlerin birçoğu, anında vicdan muhasebesi ve açıklama amaçlı araştırmalara neden olmuştur. 1755 yılında Lizbon'u tahrip eden deprem ve bunun sonucundaki yağma Avrupa Aydınlanma Çağı destekçilerini rahatsız etmişti. Beş yıl önce ölen ve Avrupa'daki en büyük kütüphaneyi yaratmayı amaçlayan V. John'un çalışması olan Kraliyet kütüphanesinden kesin olarak hiçbir şey kurtarılamamıştı. Ancak kaybın detaylı olarak değerlendirilmesi, ahlaki bir sorun haline getirilmişti. Voltaire ve Rousseau'nun meşhur denemelerine, günahkâr Lizbon'un ilahi bir cezaya neden olduğunu iddia eden, pek de dikkat çekmeyen broşürler eşlik etmişti.[27] Taşkınlıklar, daha sonra gelen tarihçiler için kütüphaneyi zar zor görülür duruma getirmişti.[28] Daha yakın zamanlardaki felaketler, kişisel halalara ilişkin suçlamalar yapılmasını öngörmüş ve olay-sonrası soruşturmalar, sigorta yükümlülükleri ve savunmanın yeterliliği üzerinde düşünülmesini sağlamıştır. Kasım 1966'da Biblioteca Nazionale Centrale [Ulusal Merkez Kütüphanesi], Vieusseux ve Üniversite Kütüphanesini, kabaran Arno nehrinin taşması yüzünden su basmasını, karşılıklı acı suçlamalar izlemiştir. (100,000 ciltlik değerli Magliabechi koleksiyonu ve 50.000 Palatina dosyası dâhil, toplam olarak iki milyondan fazla kitap hasar görmüştür)[29] 11 Haziran 1999 gecesi Lyon Üniversitelerarası Kütüphanesinde 150.000 cildin yakılması sonrasında benzer serzenişler (ve Paris ile bölgesel hükümet arasında eski düşmanlıklar) ortaya çıkmıştır.[30] Ağustos 2002'de Orta Avrupa'da yaşanan seller sonrasında, Floransa'nın restorasyonu amaçlı uluslararası çabalar da, yardım talebinde bulunan Çek kütüphaneciler tarafından üzüntüyle karşılanmıştır. Sel, Çek Cumhuriyetinde 42 kütüphaneye hasar vermiş veya tamamen yıkmıştır ve 776.000 cildin kaybolduğu ya da ciddi şekilde hasar gördüğü ve 140.000 cildin daha sonraki restorasyon girişimleri için dondurularak havasının alındığı tahmin edilmektedir.[31]

Kitaplar yandığı, sulara gömüldüğü veya savaş ganimeti olarak at arabaları ile taşındığında, görüntüler genellikle silinmez. Saraybosna ve Bağdat'ta, bu denemelerin başlamasına neden olan, yanan sayfa yağmuru ile ilgili akıldan çıkmayan hikâyeler anlatan birçok haberci bulunmaktadır. Londra'daki Büyük Yangının söndürülmesine yakın, Eski St Paul'un koro kürsüsünün altındaki St Faith'in içindeki kitapçılar mahzenine hava

girdiğinde, kül ve yanan sayfalardan oluşan bir hortum oluşmuş ve kitaplar, John Evelyn'in sözleri ile *'sonraki hafta boyunca tamamı yanarak tükenmişlerdi'* 3[2] Aynı büyük kütüphane yangınındaki kayıpların, St Paul Okulunun Müdürü Samuel Cromleholme'un ölümünü hızlandırdığı söylenmektedir.[33] Diğer canlı eski modern raporlar, 1524-25'deki Köylüler Savaşında ve on yıl sonra V. Charles'ın Tunus ve Fez'de kitapları toplu olarak yakması sonucunda çok değerli koleksiyonların (Reinhardsbrunn dâhil) yok edildiğini kaydetmektedir.[34] Bir sonraki yüzyılda Orta Avrupa'da yaşanan anlaşmazlıklar, kitap koleksiyonlarının, savaş ganimetine dönüşmesi hakkında canlı hikâyeler üretmiştir. Kuzey Alman kasabalarında ve çeşitli Cizvit üniversitelerinde kütüphanelerin İsveçli Gustavus Adolphus tarafından talan edilmesi, İsveçlilerin 1621 yılında Baltık illerine ve 1626'da Prusya'ya yaptıkları seferler sonrasında, çok geniş bir kitap kaçırma olayını başlatmıştı.

Würzburg, Erfurt, Eichsfeld, Mainz ve Rheingau, 1631 yılında talan edilmişti. Gustavus'un ölümünden sonra, generaller yağmalan sürdürmüştü. Sonunda Silesia, Bohemia ve Moravia'daki kütüphanelere el koyulmuş ve yağmaların en büyük parçası, 1621 yılında kurulan Uppsala Üniversitesine gönderilmişti.[35] Bu el koymaların tamamını gölgede bırakan şey, Bavyera'lı Maximilian'in 1622 yılında, o dönemde Batı dünyasındaki en meşhur kütüphane olan Heidelberg'deki Bibliotheca Palatina'ya [Palatina Kütüphanesi] el koymasıdır. Bir yıl sonra Maximilian 3500 palatina el yazmasını ve 12,000 basılı kitabı, Roma'da Papa XV. Gregory'ye sunmuştu. Heidelberg'de kalanlar ise, 1693 yılında, Palatina savaşı sırasında XIV. Louis'nin birlikleri tarafından yok edilmişti (yaptıkları diğer kütüphane yıkımları ile birlikte).[36]

Bu ve daha sonraki anlaşmazlıklarda, kitaplar ve kütüphaneler hem kurbanlar, hem de anlaşma ganimetleri olarak görünüyordu. New York King Üniversitesinin (daha sonra Columbia) İngiliz Birlikleri tarafından 1776 yılında yağmalanmasını, hemen arkasından kitapların iadesi için yapılan bildiri izlemişti.[37] Yaklaşık kırk yıl sonra, Anglo-Amerikan misillemeleri, Yukarı Kanada'da parlamento binalarının ve York Kütüphanesinin (Toronto), 1813 baharında Amerikan askerleri tarafından yakılması ile devam etmişti. Ertesi yıl İngiliz Birlikleri Washington'a saldırdığında, Kongre Binası ve

Şekil 1.2 (a) Biblioteca Nazionale'de* bir insan zincirinin kitapları kurtarması, Kasım 1966.

Şekil 1.2 (b) Floransa'daki Kasım 1966 seli sonrasında Biblioteca Nazionale'de hasar gören bir yığın.

Biblioteca Nazionale: Ulusal Kitaplık [ç.n.]

Kütüphanesinin çok kolay hedefler olduğu belliydi - ve kongre dokümanları ve dosyalanyla birlikte, birçok cildin önceden boşaltılmış olduğu bariz bir şekilde açıktı.[38] Aslında, Kongre Binası Kütüphanesine yapılan saldırı, emekli başkan ve yoğun borç içindeki Thomas Jefferson'a yaramıştı. Böylece Kongre'ye kendi 6,500 ciltlik özel kitaplığının satın alınmasında ilk teklifi reddetme - Kongre'de 23,950 $ bedel biçilmişti - fırsatını vermişti[39].

Bu tür kasıtlı hedeflemelerin yorumlanmasında - ve savunmasında - kütüphanelerin büyük ya da küçük, harap edilmesine dönük, oldukça taraflı hikâyeler, kanıtlama ve cezalandırma hikâyelerine karışıyordu. Kayıtlı en eski kitap yakma emrinin, MÖ 213'deki Çin İmparatorluk fermanı olduğu söylenmektedir.[40] Ama modern Avrupa tarihinde, Cordoba'daki büyük kütüphanenin III. Ferdinand tarafından 1236 yılında yağmalanması, ideolojik mücadelenin bir odağı olarak öne çıkmıştı. Hıristiyan savunucular kapılarını yıktığında, şehir, Konstantinopolis'ten sonra Avrupa'nın en büyük şehriydi ve 200,000 evi ve - birçok kaynağın belirttiğine göre - 700 hamamı ile övünüyordu. Entelektüel kültürü, bütün kıtada üne kavuşmuştu ve merkezi MS 961 ile 976 arasında II. Halife Al Hakkam tarafından kurulan kütüphaneydi. Bu kütüphanenin 400,000 el yazmasına sahip olduğu söylenmektedir. Buradan yararlanarak, Averroes olarak da bilinen Abu'l Velid İbn-i Rüşd, 1169 ile 1195 yılları arasında, Aristoteles'le ilgili tercümelerine ve yorumlarına başlayarak, onu Batı Avrupa'da neredeyse unutulmaktan kurtarmış ve Yunan felsefesi için daha genel bir koruma sağlamıştır. Emevi prensi Abd-ül-Rahman tarafından 786 yılında kurulan Córdoba Büyük Camii'nin Kütüphanesi, şehrin entelektüel ve sosyal hayatının merkezinde duruyordu. Córdoba Kütüphanesinin (Abal-Mütrif ve İbn Tufas'ınkiler gibi şehrin büyük özel kütüphaneleri ile birlikte) yıkılması, hemen arkasından, hem İslam dünyasında mitolojik bir olay, hem de Hıristiyan Avrupa'sının bastırılmış bir anısı haline gelmişti (1499 yılında Granada'da Arap el yazmalarının oluşturduğu devasa ateş ile sanki birisi mezarından kalkacakmış gibi). Anti- Reformist Katolikler, özellikle Reconquista [yeniden fetih] tarihi, yüzyıllar boyunca İslam kültürüne ve özellikle Bir İslam Avrupa'sına karşı duyduğu şüphe ile çamura batmaya devam etmişti. Karşı kampta, birçok hikâye, Katoliklerin kitaba duyduğu iddia edilen güvensizliği ve Protestanların küçümsemesi ile

renklenir, İslamcı Cordoba'nın Katolik kilisesini ihmal etmesi ve açıkça düşmanlık göstermesine karşılık eski felsefeleri beslemesi ve eski metinleri muhafaza etmesi olay haline getirilirdi.[41]

Cordoba'nın yıkılması, kaybolan ortaçağ kütüphaneleri ile ilgili uzun katalogda önemli rol oynamaktadır. Ölüm tarlaları ile yağmalama ve el koymalar arasında, birçoğunun yaşı yüzyıllara varan kitap koleksiyonları ve faaliyeti süren kütüphaneler talan edilmiş, yakılmış ya da sahiplerini ve okuyucularını dini ateşlerde kullanılan odun yığınlarına doğru takip etmişin. Moğolların 1118 ve 1120 yıllan arasında ve sonra tekrar 1158 yılında Orta Doğu'yu işgali, düzinelerle genel kütüphanenin ve yüzlerce özel kilaplığın yıkılmasına neden olmuştu. O dönemde yaşayan bir tanık, *'Dicle'ye o kadar çok kitap atılmıştı ki üzerinde at sırtındaki adamları taşıyabilecek bir köprü oluşturmuştu'* diye rapor etmişti.[42] Bu tür tamiri olmayan kütüphane kayıpları, kayıpların dinsel anlaşmazlıklardan çok, heyecanlı militanların hareketlerinin bir sonucu olmasına rağmen, hem romantik, hem de tarihi açıdan dikkat çekmişti. Örneğin, kırk yıldan fazla bir süre boyunca Montferrand Kontu Robert tarafından biriktirilen Cathar edebiyatının büyük kütüphanesi, sahibinin ölüm yatağındaki talimatları sonucunda yakılarak kül edilmiş ve bizi, Cathar inançlarının en büyük ve tek değerlendirmesi olabilecek kaynaktan mahrum etmişti.[43] İskoçya'da, 1298 yılında, I. Edward'in, William Wallace'! yenmesinden sonraki korkunç intikam hırsı, İskoçyalı II Fergus tarafından Roma'dan getirildiği iddia edilen kitapların içinde korunduğu Restenneth Priory'nin yerle bir edilmesiyle birleşerek ulusal tarihin içinde yerini almıştır.[44]

Ancak bütün bu destansı olaylar, Avrupa'nın hayalinde sekiz yüz yıldan fazla bir süredir yer tutan bir kayıp kütüphanenin yanında sönük kalmaktadır. Ve standart bir alegorik hikâye şeklinde sürekli olarak tekrarlanmaktadır. Örneğin, Edward Parson tarafından 1952 yılında yayınlanan *The Alexandrian Library*'de* verilen giriş açıklamasını ele alalım:

"Araştırmalarımın derinliğinde, dış dünya savaşın tahribatı ile yankılanırken ya da korkunç can ve mal kayıplarından ağır adımlarla iyileşme-

* ***The Alexandrian Library:*** **İskenderiye** Kütüphanesi Iç.n.J

ye çalışırken, kendisi de askeri deliliğin ve insan yüreği ile ruhunun çılgınlığının kurbanı olan İskenderiye Kütüphanesinin tarihini yazmayı düşündüm.'[45]

Bir başka tipik, ama daha yakın tarihli ve tersine bir politik yanlılık nedeniyle eleştirilen yazısında, Edinburgh'lu Profesör Trevor Watkins, *"Irak'ın kültürel mirasının yakılması- iskenderiye'deki kütüphanenin yakılması gibi - tarihe geçecektir ve suçlanması gerekenler İngiltere ile ABD olacaktır"* sonucuna varmıştır [46] Benzer bir karşılaştırma, Çinlilerin Tibet'i işgalinin önde gelen eleştirmenlerinden biri tarafından da yapılmıştır.[4]?

İskenderiye'nin kayıp kütüphanesi, hem Batı, hem de Orta Doğu yazı ve sanatında süregelen bir anı olup, birbirini izleyen nesiller boyunca yeniden şekillendirilmekte ve onun alınyazısı hakkındaki tartışmalarla, yüzyıllardan beri gayretle mücadele edilmektedir.[48] On sekizinci yüzyılın sonunda bile Gibbon şöyle yazmıştı, *'İskenderiye kütüphanesinin kaderini sessizce geçiştirir sem, okuyucunun beklentilerini aldatmış olurum'.*[49] Avrupalılar tarafından on dokuzuncu yüzyıl ortasındaki klasik bilimlerin yeniden canlandırılmasında kütüphaneler önemli bir rol oynamıştı.[50] Bunun yanı sıra, Teb, Ninova ve Bağdat[51] gibi diğer eski kayıp kütüphaneler hakkında yeni spekülasyonlar yapılmasına da neden olmuştur. İskenderiye kütüphanelerinin yok olması, sadece Yunanca ve İbranice metinlerin değil, Mezopotamya'dan çıkarılanların da - Victoria kütüphaneleri tarihçilerinin en büyüğüne göre 'hevesle toplanan ve rahatlıkla erişilebilir hale getirilen; bir kez daha kör ve pervasız bir barbarlıkla yok edilen' kitapların - kaybının nedenini açıklamaktaydı.[52] Jeremy Black'in bir sonraki bölümde bize hatırlattığı gibi, Mısır kütüphaneleri, İskenderiye'nin ikonlaşan şöhretine rağmen, kesinlikle ilk değillerdi. Üstelik Mezopotamya'dan kalan eski yazıtların birçoğu, metinlerden çok azı bulunduğundan (2003'deki Irak felaketinden sonra bile) ya da metni deşifre edemediğimizden (diğer medeniyetlerden kalan deşifre edilemeyen metinler var) değil, kütüphanelerin sırlarını kolayca çözebilmek için gereken becerilere sahip çok az sayıda modern bilim adamına sahip olduğumuzdan bizim için 'kayıp'tır.[53]

İskenderiye'nin durumunda, varsayım ve hikâyelerin birçoğunun ilham

kaynağı, sözde yağmacılara yapılan politik amaçlı saldırılardır. Ve bunlar da Helenizm sonrası Mısır'ı etkisi altına alan güçlere tekabül etmektedir. Üç hain, özellikle diğerlerinden ayrılmıştır: Romalı Jül Sezar, İskenderiyeli Hıristiyan Başpiskoposu Theophilus ve Şamlı Müslüman Halife Ömer.[54] Buradaki kaynaklar sorunlu olmuştur ve lisan, İskenderiye kütüphanelerinin ne zaman yok olduğuna veya hatta yok olup olmadığına karar verilmesinde büyük rol oynamıştır. Yunanca, Latince ve Arapça ve ayrıca diğer farklı dillerin hepsi belirli bir kelime ya da deyimdeki ince farkı ortaya çıkaran yorumlar sunmaktadır. Alfred J. Butler haricinde Modern tarihçilerin çoğu, Luciano Canfora'nın yakın zamanlardaki (yarı-hayali olsa bile) katkısı bile, çevirilere bağlı kalmıştır.-[55] Bu karışıklığa ek olarak, kayıp kütüphaneye duyulan romantik ilgi - ve olayları yorumlamaktaki zorluklar - eski şehrin saray bölümünün tamamının yıkılmasıyla birleşmiştir. Orta çağlardaki bir dizi deprem ve sel sonrasında, İskenderiye'nin tüm Brukheion bölümü (ya da kuzey doğusu, saray kısmı) liman sularının altında kalmış, enkazı son yıllarda, çeşitli Amerikalı ve Avrupalı televizyon ekiplerinin (aynı zamanda devasa heykeller ve bina bloklarının çıkarılmasının da tanıkları) sualtı arama ışıkları altında, şaşırtıcı bir şekilde görünür duruma gelmiştir.

Tarihi karışıklığın çoğunun nedeni, aslında, İskenderiye'deki kütüphanelerin çokluğu idi: MÖ 290 yılı civarında I. Ptolemy (Soter) tarafından kurulan Kraliyet Kütüphanesi,[56] yanındaki Museion'un (bu da Brukheiou'da ve belki de bir noktada Kraliyet Kütüphanesi tarafından tamamen kapsanıyordu) salonunda bulunan koleksiyon, muhtemelen Ptolemy Philadelphus tarafından kurulan ve şehrin güney-batı kesimindeki (arkeologlar tarafından kazılan kısımlar) Serapium çevresinde bulunan Daughter [Kız] Kütüphanesi[57], Caesarion'ın kitap koleksiyonu (orada daha sonra Hadrian tarafından kurulan kütüphane ile birlikte), Claudius tarafından daha sonra oluşturulan tarih kütüphanesi ve Cleopatra'ya Mark Antonius tarafından, muhtemelen Kraliyet Kütüphanesinin kaybını telafi etmek için Bergama Kütüphanesinden verilen 200.000 adet parşömenden oluşan ayrı bir koleksiyon.[58] Bu kütüphanelerin akıbetini tarih sırasına dizerken, üç ana olay efsanelerin kaynağını oluşturmuştur: M.Ö. 48 yılındaki İskenderiye Savaşı, M.S. 391 yılında Serapis tapınağının yıkılması ve MS. 642 yılında Arapların Mısır'ı işgali.[59]

Çeşitli suçlamalar arasında, en sivri olanlarından biri, MS 47-48 yıllarında Pompei'i ararken karşısına çıkan Mısır donanmasını yok etmesiyle, şehirde büyük bir yangına neden olduğu söylenen Jül Sezar'ın suçlanmasıdır. Sezar, aşağıdaki bölümlerde tartışılan yağma hikâyelerinde, çoğunlukla dönüm noktası oluşturan bir deyişle 'ilk çağdaki en büyük vahşet hareketiyle' suçlanmaktadır. Birçok yorumcu, Sezar'ın, düşman gemilerini İskenderiye limanında yakarak yok etmesini *İç Savaşlar* adlı kendi kitabında sessiz bir şekilde kabullenmesine dikkati çekmekte ve kitabın başka yerlerinde hareketlerinin sonuçları hakkında böbürlenirken, bu durumda saklayacak bir şeyleri olduğu sonucuna varmaktadır.[60] Kimi kaynaklar eksik kısımlar hakkında çeşitli çıkarımlarda bulunmaktadır: Özellikle Livy'nin (ö. MS 17) ***History** of Rome*'daki* (Roma Tarihi) İskenderiye Savaşı üstüne yorumu ve Florus'un ikinci yüzyıl *Epitome*'unda (Özet), sarayın kraliyet bölümünün Sezar tarafından savunma nedenleriyle kasıtlı olarak yakıldığını iddia etmesi.[61] Nero yönetiminin, daha sonra ortaya çıkan kayıtları, suçlamayı daha da genişletmiştir, (ve geleneksel olarak imparatorluk sistemine karşı olanlardan da). Lucan, Sezar'ın teğmeni olan Hirtius'un, *Alexandrian* War'nın (İskenderiye Savaşı) yazarı olarak, İskenderiye'deki bütün binaların yangına dayanıklı olduğu, çünkü hepsinin taştan yapıldığı gerekçesiyle, Sezar'ın her hangi bir kütüphane yangını hakkındaki sorumluluğu reddetmesi hakkındaki yorumuna karşı çıkmaktadır. Tam aksine, onun epik şiiri, yangının denize yakın olan binalara sıçradığını anlatmaktadır: *'Rüzgârlar felaketin gücüne güç katıyordu; alevler... Çatıların üstünde meteor hızıyla koşuyordu.*[62] MS 65 yılında Lucan gibi ölüme gönderilen Seneca, çok daha emindi (kaynağı kayıp Livy olsa da olmasa da) ama iddiaları, Sezar'ın savaşı sırasında yandığını söylediği kitap sayısı konusundaki anlaşmazlıkla gölgeleniyordu. *On the Tranquillity of the Mind'in*** Monte Cassino el yazmasında, 40.000 kitap olduğunu belirtiliyorsa da, bir çok modern versiyon 'quadringenta'yi*** 400.000 olarak düzeltmişti ve bunların bazıları, Christian Orosius (ö. MS 415'den sonra)

HiStory of Rome: **Roma Tarihi**
On the Tranquillity ofthe Mimi: **Aklın Sükûneti hakkında**
quadrinıgenta: **dört yüz [ç.n.]**

dahil olmak üzere kimi bilim adamları tarafından belirtilen parşömen sayısı ile eşleşiyordu.[63]

En can alıcı suçlama, birinci yüzyılın sonunda Plutarch'ın *Life of Ceasar** adlı eserinde açıkça belirtildiği zaman ortaya çıkmıştır: *"Düşman Sezar' in filosunun önünü kesmeye çalıştığında Sezar, bu tehlikeyi ateş kullanarak uzaklaştırmak zorunda kalmış, sonunda yangın buradan tersanelere sıçramış ve 'Büyük Kütüphane'yi [megale bibliotheke] tahrip etmiştir."* Plutarch'ın, tamamen özür dileyen bir tonla ifade edilmiş hikâyesi, ikinci yüzyıldan beşinci yüzyıla kadar tarihçiler tarafından tekrarlanmıştı. Özellikle etkili olan bir yayıncı Aulus Gellius'un (M.S. 180) ikinci yüzyıldaki hikâyesi, yangının Sezar'ın seferberliğinin kazayla oluşan bir sonucu olduğu konusunda ısrar ediyordu. Ama kaybolan toplam kitap ve el yazması sayısını şişirerek 700,000 olduğunu belirtiyordu. Bu rakam daha sonra dördüncü yüzyılda, kütüphaneyi 'paha biçilemez' olarak niteleyen Amnüanus Marcellinus (M.S. 395) tarafından da yinelenmişti.[64]

Bu otoriteler, bu kitabın diğer bölümlerinde değerlendirilen hikâyelerde yansıtılanlara göre, çeşitli iddialar ve karşı-iddialar ortaya atmıştı. İskenderiye Kraliyet Kütüphanesi'nin Roma sonrası dönemde ayakta kalması, genellikle mevcut kanıtlar doğrultusunda değerlendirilmişti, *'İskenderiye Savaşı'nın* yazarının yangına dayanıklılık teziyle ilgili olarak bir tartışma devam ediyordu. Çünkü yazarın daha sonra kullandığı ibarelerden birinde, Romalıların kürek yapımı sürecini tarif ederken İskenderiye'deki kamu binalarındaki tahta alt başlıkların kullanıldığını belirttiğinde çelişkiye düştüğüne işaret ediliyordu.[65] Bir başka tartışma, Dio Cassiııs (M.S. 235) tarafından, kayıp kitapların ve el yazmalarının aslında ihraç edilmek üzere rıhtım kenarına yığıldığı konusunda yapılan bir açıklamadan kaynaklanıyordu. Anlaşmazlık onun, kitap ambarı için 'apothecae**' kelimesini kullanmasıyla başlamıştı. Hâlbuki diğer birçok kişinin de ileri lürdüğü gibi, Galen de, İskenderiye'deki kitapların kaydedilmesi ile ilgili açıklamasında 'kitap yığınları' için aynı kelimeyi kullanmıştı. Plutarch'ın da ziyaret ettiği ve 'Museion'un Büyük Kütüphanesi'nin artık var olmadı»

Life of Ceasar: Sezar'ın Hayatı

apothecae: depo [ç.n.]

ğını yazdığı İskenderiye hakkında kişisel bilgi sahibi olduğu düşünülmektedir.[66]

Kanıtsal boşluklar ve sessizlikler çok belirgindir. Sezar'ın hiç de arkadaşı varsayılamayacak olan Çiçero, kütüphanenin kaybı konusunda sessiz kalmış ve bu nedenle, savunmanın tanığı olarak kabul görmüştü.[67] Aynı şekilde, Sezar'ın ölümünden yirmi yıl sonra İskenderiye'ye ilk giden yazar olan Strabo (Yaklaşık M.S. 24) da, kütüphane ya da yokluğu hakkında tek kelime söylememişti (bu da bazıları tarafından kütüphanenin hâlâ var olduğu, ama müzenin içinde bulunduğuna ilişkin bir kanıt olarak kullanılmıştı). Bir yorumcu *"Bu bir sessizlik komplosu mu veya konu hakkında Julio-Claudian ailesi tarafından uygulanan bir yasak mı?"* diye sormaktadır.[68] Gerçekten de, Strabo'nun, daha fazla kitap dizisi ile çalışanlar yerine İskenderiye'de buldukları ile ilgili görünürdeki düşüncesine dayanan yeni bir iddia, değişik eski İskenderiye kütüphaneleri arasındaki farkın anlaşılmasının önemi konusundaki iddiaları desteklemiştir - şöyle ki, Kraliyet Kütüphanesi'nin binası M.Ö. 48'den sonra varlığını sürdürememişken, denizden daha uzak olan Museion kütüphanesi, Cesarion ve Daughter kütüphaneleriyle birlikte, Serapium'un (Roma İskenderiye'sinin ana kütüphanesi) güvenli bölgesinde yaşamayı sürdürmüştür.[69] Parsons için, sessizlikler doğaldı: 'Athenaeus, bunun [Kütüphane] hakkında yazı yazmanın hiçbir amacı olmadığını, zira bütün insanların zihinlerinde olduğunu düşünüyordu.'[70]

Eğer, şimdi göründüğü gibi, Museion, iki yüzyıl daha ayakta kalmayı başardıysa da, Theodosius'un 391 yılındaki, şehirdeki bütün putperest tapınaklarının yıkılmasına ilişkin emrine karşı muhtemelen direnememiştir. Burada, İskenderiye mitolojisindeki Sezar-karşıtı suçlamaların yerini, Hıristiyanlık-karşıtı sempatiler almaktadır. Kovuşturma, özellikle Gibbon'un *'Decline and Fall'** suçlamalarını içermektedir. *"Theodosius'un fermanlarından sonra,"* diye yazmaktadır Gibbon, *"İskenderiye'nin değerli kütüphanesi yağmalanmış veya tahrip edilmişti;".* Ve yaklaşık yirmi yıl sonra, boş rafların görüntüsü, zihinleri dini önyargılarla tamamen kararmamış olan her bir izleyicide pişmanlık ve kızgınlık ortaya çıkmasına

Decline and Fall: Çöküş ve Yıkılış [ç.n.]

neden olmuştu.' Gibbon'un bununla ilgili dipnotunda şunlar yazıyordu: *"Bağnaz ve tartışmalı bir yazar olmasına rağmen, Orosius'un yüzü kızanyormuş gibi geliyor.!71'* Dördüncü ve beşinci yüzyıldaki *Apostolic Anayasa,* putperest edebiyatı ve felsefesiyle zehirlenmemiş, tamamen Hıristiyan bir eğitim yöntemi uygulama girişiminde bulunmuştur ve bu durum, Hıristiyan Roma İmparatorluğu içindeki putperest kitaplara ve öğrenime karşı neredeyse bir haçlı seferiyle sonuçlanmıştır. Ammanius Marcellinus'un yazdığı gibi, *"Kütüphaneler mezar gibi sonsuza dek kapatılmıştı."*[72] Ancak, Hıristiyan yıkımının devamı olarak, Hıristiyan Theophilıış'un, İmparator Theodosius'un emriyle, putperest kültürün istenmeyen kalıntısı olarak kütüphaneyi gerçekten yakıp yakmadığı konusunda belirsizlikler sürmektedir. Önemli bir kaynak, dördüncü yüzyılda İskenderiye'yi ziyaret eden Apthonius'un kanıtı, şimdi genel olarak 391 emrinden (ince olduğu düşünülmekteyse de, ziyaretin kesin tarihini açıklamaktadır.[73] Modern açıklamalara göre *"Hıristiyanlık, dördüncü yüzyılda klasik kültürün yaşamını yavaş yavaş bastırarak yok etmiştir"* ve *"Theophilus, '[Serapium'**un]** heybetli yapısının temeline kadar yerle bir edilmesi ve kütüphanedeki parşömenlerin, iskenderiye sokaklarında kocaman öbekler halinde yakılması amacıyla, putperest kütüphaneyi yok etmeye can atıyordu."*[74] Serapium'un kundaklanması gerçekten de bir çok uzun dördüncü ve beşinci yüzyıl hikayesinin konusunu oluşturmuştur. Ama bunların içindi- en ateşli Hıristiyanlık-karşıtı Antakya'h Eunapius bile, Serapium kundaklandığında eski kütüphaneden her hangi bir şey kaldığını iddia etmeye cesaret edememişti.[75] Bu şeytanlığın son ve en sansasyonel görüntüsü, bellici yüzyılda yaşayan İskenderiyeli matematikçi Hypatia'nın, Hıristiyan rahipler tarafından kırbaçlanarak arabasından çıkartılması ve sonra da sürüklenerek kütüphaneden kalan kitaplarla birlikte ateşe verilmesinin bir tasviri ile ortaya çıkmıştır.[76]

İskenderiye Kütüphanesi, ya da kalıntıları 391'de Serapium'a yapılan saldırı sonucunda (veya aslında buna neden olan birçok saldırıda) yok edildiyse bile, Mısır'ın 642 yılında Arap Generali Emir tarafından fethi, bir başka kayıp efsanesi yaratmıştı. İstilanın gelişimi Arap, Kıptî ve Bizans tarihçileri tarafından kaydedilmişti. Ama on üçüncü yüzyılın başına kadar hiç birisi Kütüphanenin kaybından bahsetmemişti. Sonra, Arap isti-

lasından beş yüzyıldan fazla bir zaman geçtikten sonra, iki büyük Arap yazar, Bağdat'lı Abdüllatif ve İbn Al-Qifti birdenbire Emir'i, Ptolemy'nin eski kütüphanesinin yanmasıyla bağdaştırmıştı. Abdüllatifin *Account of Egypf'ı* (Mısır'ın Hikayesi), yazımındaki bir çok belirgin hata nedeniyle itibardan düşmüştü. Ama İbn Al-Qifti'nin *History of Wise Men'i* (Akıllı İnsanların Tarihi) Emir'in, 54.000 kitabının yakılması hakkındaki emirleri açıklamış ve en acıklısı, kitapların generalin emriyle İskenderiye'deki hamamlar arasında dağıtılarak, ısınmak için yakıt olarak kullanıldıklarını anlatmıştı. Tamamının yanmasının altı ay sürdüğü söylenmekteydi. Emir'in hareketleri, sözüm ona, Kıptî rahibi Gramercy John tarafından kendisine kitapların değerleri söylendikten ve sonra da Şam'da bulunan Hazreti Ömer'e danıştıktan sonra başlamıştı. Ömer'in cevabı efsaneleşmiştir: *'Eğer onlarda [parşömenler] yazılı olanlar Allah'ın Kitabı [bir başka deyişle, Kuran] ile uyuşuyorsa, onlara ihtiyaç yoktur; eğer uyuşmuyorsa, istenmiyorlar dır. Bu nedenle onları yok edin."*[n%] Bu hikâye çok sayıda Arap kayıtta tekrarlanmıştı ve kesin olarak, aynı zamanda Abu'l Faraj olarak da bilinen Hıristiyan Piskopos Gregory Bar Hebraeus'un (1286) yazılarında süslenmişti. Bu yazıyı *"Dinleyin ve hayret edin"* diye sonuçlandırmıştı.[79] Bu ifadeler on yedinci yüzyıla kadar Avrupa'da yayılmadıysa da, bundan sonra, üç yüzyıl süren bir tartışma başlatmıştır. Yirminci yüzyılın başında Arap Dili ve Edebiyatı âlimi Butler, kayıp kütüphane ile ilgili ibn Al-Qifti tarihini ('zincirleme saçmalıklar'), özellikle parşömenin yanmadığına dikkat çekerek, yıkmaya çalışmıştı. Aslında parşömen tabi ki yanmaktadır ve Butler'in saldırısı, duyarlıktan çok, canlılığı ile daha çok dikkat çekmektedir.[80]

İbn Al-Qifti'ye karşı duyulan yeni ilginin bir sonucu, hikâyesini dördüncü yüzyıl kaynaklarına kadar izleyen ve hamam-zamanı hikâyesinin ise on ikinci yüzyıl icadı olduğunu belirleyen bilimsel detektiflik çalışması olmuştur.[81] Efsaneyi yalanlamak amacıyla daha önce yapılan birçok girişim inandırıcı olmamıştı. Ama yakın zamanlarda bilim, araştırmalarını bunun politik kaynağını bulmayı kapsayacak şekilde genişletmiştir. On birinci ve on ikinci yüzyılda, Haçlı Seferlerinin Filistin'deki Arap istilasını tersine çevirmeye çalıştığı zamanlarda, Avrupa'da klasik bilim yeniden canlanıyordu. Üniversite ve manastır vakıfları tarafından beslenen ve hü-

kümdarlar tarafından teşvik edilen bilimsel bir rönesans, Yunan felsefesine karşı duyulan ilginin güçlü bir şekilde yeniden canlanmasına ve Euclid, Hippokrates, Galen, Ptolemy ve Aristoteles de dâhil olmak üzere, Arapça'dan Latinceye yapılan tercümeler, bilimin yavaş yavaş yüceltilmesine katkıda bulunmuştur. Müslüman dünyasında, eskilerin, özellikle de Yunanlıların çalışmalarının, emanetçileri oldukları bilinen büyük şehirler ve kütüphanelere odaklanılarak kaybolan metinlerin bulunması için arayışlar başlamıştı.[82]

İşte bu hareket göz önüne alınarak, Ibn Al-Qifti, daha önceki bir Arap yönetimi (ve halefinden manalı bir şekilde farklı) tarafından İskenderiye gibi bir kütüphanenin yıkılmasının, kitapların satılmasından daha az suç oluşturduğunu, belli bir mantık çerçevesi içinde göstermeye çalıştığı bir tür efsane oluşturmuştur. Ibn Al-Qifti'nin tepki gösterdiği şey, eski ilimlerin kökenlerine karşı Avrupa'da oluşan yeni ilginin tam tersine, Müslüman dünyasındaki kütüphanelerin yaygın bir şekilde yerle bir edilmeleriydi. Fatimi kütüphanesinin büyük bir bölümü, iki milyondan fazla kitapla, 1070 yılında Mısır Halifesi tarafından satılmıştı. Eski dünyanın bir kerameti olarak kütüphane, rejimin alacaklılarına ödeme yapmak amacıyla yağmalanmıştı. Yüz binlerce kitabın satılması yaşanan en büyük kitap felaketlerinden biri olmuştu. Haçlıların 1109 yılında Trablusgarp'ı ele geçirmesi de, binlerce kitabın daha yağmalanması ile sonuçlanırken, Müslüman generali ve şairi Osama Ibn Munqiz'in 4.000 kitaplık özel kitaplığı, Kudüs kralının teminat sözüne rağmen, Akka'ya götürülmüştü.[83]

Kütüphanelerin yağmalanması ve yıkılması hakkındaki karşılıklı suçlamaların bir parçası olarak kitapların bakımı ve korunması hakkındaki propaganda savaşı, büyük İskenderiye efsanesinin oluşmasına neden olmuştu. Bu aynı zamanda, istisnai bir şekilde zeki bir hareketti. Ibn Al-Qifti, efendilerinin onayını alması gerektiğini biliyordu. Fatimi'lerin eski Şii yöneliminin devrilmesinden sonra, Selahaddin'in Sünni rejimi, paha biçilenle/ kütüphanelerin satışıyla, hazinesini yeniden doldurma ve Haçlılara karşı seferberliğini sürdürme girişiminde bulunmuştu. En dikkati çeken, 1171 yılında Mısır'daki Fatimi kütüphanesinin enkazının müzayedesiydi.84 Satış birkaç yıl sürmüş ve 120.000 kitap Suriye'ye nakledilmişti.

1183 yılında, yukarı Fırat'taki Suriye şehri Ahmed'de, bir milyon kitaplık bir başka kütüphane, hizmetlerin karşılığı olarak Selahaddin'in destekçilerine verilmişti. Al-Qadi Al-Fadel ayırdıklarını, 70 deveye yüklemiş ve Ibn Qarah Arslan'ın artanları satması için bir yedi yılın daha geçmesi gerekmişti. Ibn Al-Qifti'nin babası Selahaddin'e hâkim olarak hizmet etmişti ve kendisi de Halep'e hâkim olarak atanmıştı. Yeni düzenin hizmetkârları olarak Ibn Al-Qifti ve babası, büyük bir hevesle Selahaddin'in icraatını desteklediklerini göstermişlerdi ve İskenderiye'nin yıkılması, uygun ve hayali bir tartışma konusu yaratmıştı.

Tarihçi Mustafa El-Abbadi'nin sözleriyle, *"Ibn Al-Qifti, bu sıkışık koşulların zorunluluğuna cevap olarak History of Wise Men* kitabına, Amfin İskenderiye' nin eski kütüphanesindeki kitapların şehir hamamlarının ısıtılmasında odun gibi yakılmasını emrettiğine ilişkin hayali hikâyeyi dâhil etmişti; burada ima edilen, acil durumlarda kitapların satılmasının, onları ateşe atmaktan daha az suç olmasıydı."**[5]

Burada asıl ilginç olan şey, kitapların kaybı hakkında politik amaçlı efsaneler oluşturulmasıdır. Bunların tamamı, koleksiyonun kendisinin kaderi kadar kütüphaneyi oluşturan parçaların yapısı hakkında da karışıklık yaratan türdedir. Bu şartlar altında, eski çağların en büyük kütüphanesinin yok olmasının hikâyesi, ortaçağ ilminin kökenleri, Rönesans'ın kaynakları ve Aydınlanmanın büyük tarihinin oluşturulması hakkında daha sonra oluşan tartışmaların içinde kaybolmuştu. İskenderiye hikâyesinin tekrar anlatımları, Naucratis'li Athenaeus'un M.S. 200'lere kadar giden, kitapların sayısı ve kütüphanelerin kurulması ve Müze'deki |Muses Salonu] koleksiyon ile ilgili olarak, *"bunların hepsi insanların anılarıyken ben neden konuşayım,"'* kararını destekliyordu.[86] Ancak, bütün hikâyelere kaynak olan şey, (tam olarak nerede depolandılarsa, tam olarak ne zaman ve kimin tarafından yok edildilerse) kitapların su götürmez kayıplarıydı. Kayıp İskenderiye, insanlığın ilerlemesindeki gecikmeler, medeniyet tarihindeki lekeler ve ilimdeki büyük duraklamalar hakkında çeşitli görüşlerin doğ-

* *History of Wise Men:* **Akıllı İnsanların Tarihi [ç.n.]**

masına neden olan bir çeşit totem hikâye haline gelmişti: *"Her hangi bir altıgendeki herhangi bir kitap rafında kesin olarak çok değerli kitapların bulunduğu, ama yine de o kitaplara sonsuza kadar ulaşılamayacağı fikri, dayanılacak gibi değildi."87*

Yazınsal kayıp duygusu açıkça zor geliyordu ve bu kitabın daha sonraki bölümlerinde tanımlandığı gibi, Avrupa'da on altıncı ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında manastırlara yapılan çeşitli saldırılar sırasında kaybolan edebiyatın ürkütücü değerlendirmesinde bu duygu tekrar yaşanacaktı. Kayıplar hakkında uzun zamandır kara kara düşünülmektedir. Hayali temenni-listesinin üst sıralarında Çiçero'nıın bilinen 106 konuşmasından, kayıp olan 48'i, Livy'nin *History of Rome* Roma Tarihi, Tacitus'un *Annals and Histories* (Tarihsel Olaylar ve Tarihler), Varro'nun *Menippean Satires* (Menippus Hicvi), *Diyalog'lan, 42* kitaptan oluşan *Antiquities* (Antikalar), *De Lingua Latina'nın* (Latin Dili) çoğu ve *De Novem Disciplines* (Yeni Disiplinler) ansiklopedisinin tamamı, ve Cornelius Nepos'un *Chronica* (Vakayiname) ve *Exempla* (İdeal) kitaplarının tamamı yer almaktadır.88 Kabul edilmiş edebiyatın sadece kısmen ya da bütün varlığıyla kurtulmasının istenildiği yerde, yokluk daha çok dikkati çekmektedir. Suetonius'un Sezarlarla ilgili biyografileri kurtulmuştur *(Illustrious Writers*-Ünlü Yazarlar) kitabının parçalarıyla birlikte), ama aralarında, *Lives of the Famous Whores* (Meşhur Fahişelerin hayatları), *Physical Ejfects of Mankind* (İnsanlığın Fiziksel Etkileri), *Roman Festivals* (Roma festivalleri) ve *Greek Games'm* (Yunan Oyunları) de olduğu, tanınmış on dört diğer kayıp kitabın bilinen adları nedeniyle boşuna ümitleniyoruz. İskenderiye tahribatı, neredeyse kesin olarak, şimdi kayıp olan Yunan yazılarının kopyalarını - İskenderiye okulundan Didymus'un (M.Ö. 80-10) 3,000 ile 4,000 arasındaki yazılarının tamamı dâhil - barındırmış olsa da, belki de, bu edebi mahrumiyet katalogu konusunda çok az sorumluluk taşımaktadır. Azaltma yoluyla neredeyse değişmez bir düzen yaratılması, kayıp kütüphanelere ve yükselen çığlıklara karşın, büyük yazınsal emanetlerin bir merkezde birleştirilmesindeki akılsızlık ve insanın örnekle öğrenmedeki başarısızlığı bir devamlılık içermektedir. Rebecca Knuth'un Tibet'teki büyük katedral hakkındaki tartışması bu noktada tipik bir örnekken (ve daha sonraki bölümlerde daha bir çok örnek bulun-

maktadır), tek başlarına belirli klasik edebiyatın kurtulmasını sağlayan "marjinal" kütüphaneler (İskenderiye'nin asıl örneği olduğu merkezi depoların aksine) Canfora'nın hayali *Vanished Library*'sinin* kahramanlarıdır.**

İskenderiye kütüphanesinin yok edilmesinin tasviri kesin olarak, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllardaki Mason anlatılarında yer almasından, Batı demokrasisinin düzensiz gelişimi hakkındaki büyük anlatılara (özellikle eski Amerika Birleşik Devletlerinde yayınlandığı haliyle) dâhil edilmesine kadar, çok yaygın bir etki yaratmıştır. Çocuklara yönelik tarih kitapları, özellikle zorlayıcı bir kaynak oluşturmakta ve romantik hayal gücü en ciddi niyetleri bile çarpıtmaktadır. Parsons, Kütüphanenin ['şimdi İslam'ın karmaşası altında'] İkinci Dünya Savaşı sonrası dramatik tarihini, şu cümlelerle sonuçlandırmaktadır:

"İnsanlığın, ilahi insan beyninin gizemi, güzelliği ve aklı hakkındaki değerli kayıtları gelecek zamanlar için koruma konusundaki en büyük özgün ve yaratıcı çabasının trajik tarihi üzerine perde kapandı."

Müze Salonunun beyaz taş çatısı
Yıkıldı ve artık yok
Burası, hassas papirüs yazılarında, insanların her daim
Düşlediği ve düşündüğüydü ve cennetten çaldığı
Gerçek bilgelik ve kaybolan görkemiydi güzelliğin
Şimdi, aklın kutsal ve bilinmez hazineleri
Dağılıp gitti rüzgârlarında, eski günlerin
Laus Deo[91]

***Vanighed Library:* Yok olan kütüphane Iç.n.J**

İskenderiye Kütüphanesi hikâyesinin en çarpıcı özelliği, belki de, tartışmanın giderek güçlenmesi ve bu kadar kişiyi meşgul etmesidir. Şubat 1990'daki Aswan Deklarasyonu, İskenderiye için yeni bir kütüphanenin planını belirlemiştir (Bibliotheca Alexandrina). UNESCO'nun himayesinde "bu çaptaki ilk kütüphane olarak gerçekleştirilen ve uluslararası topluluğun yardımıyla inşa edilen" bu projeyi Deklarasyon "İskender'in imparatorluk rüyalarını, evrensel bilgi araştırmasına dönüştüren ve Aristoteles'in Lyceum'u çizgisinde bir Kütüphanenin gelişmesinin" modern halefi olarak selamlamaktadır, "... *Konstantinopolis ve klasik Arap ve İslam kültürleri tarafından kısmen de olsa kurtarılmalarından bir milenyumdan fazla bir süre öncesinden beri Batı için kayıp olan İskenderiye biliminin başarıları, Avrupa Rönesans' inin yeni dünyalar aramaya başlamalarında yardımcı olacaktı. Burada ve genelde Yunan medeniyetinin bir devamı olarak, iskenderiye' nin Eski Kütüphanesi, hala yaşayan bir gelenekte, hayati bir bağlantı olarak varolmaya devam etmektedir* 9[2]

En tuhaf olanı, sayısız kitap, makale ve şimdi de web sitesinin kendilerini daha fazla efsane örmeye veya İskenderiye kütüphanesiyle ilgili saçına yorumlar sunmaya adamalarıdır. "Batı Dünyasının felsefi, ruhani ve kozmolojik geleneklerinin keşfedilmesine adanan" bir dergi olan *Alexandria* [İskenderiye], bunlar arasında daha saygın olanlarından biridir. Ama çok azı, özellikle internet'in demokrasisi dikkate alındığında, gizemli gerçekdışı önerilerden arınmıştır. Muhammed Sid-Ahmed, gelişmekte olan yeni İskenderiye kütüphanesi hakkında Arabie.news.com'a verdiği bir makalede, etkileşimli metinlerin bulunduğu bir kütüphane talep etmekte ama bu sözlerine "ilk ve en önemli zorluğun, İsrail tarafından gelecek sonullarla başa çıkmak olduğunu eklemektedir.[93] Daha geleneksel popüler çalışması Cosmos'ta Cari Sağan, bir zamanlar İskenderiye'de bulunan edebiyatın "sadece küçük bir kısmının" kurtarılması konusundaki düşüncelerini belirtmektedir. Sağan, özellikle Samos'lu Aristarchus'un yazılarının kaybına üzülmekte ve şöyle eklemektedir:

'Eğer Aristarchus'un bu çalışması için duyduğumuz kayıp duygusunu ***yüz*** *binle çarparsak, klasik medeniyetin başarılarının büyüklüğünü takdir etmeye* ***ve*** *yok edilmesindeki trajediyi görmeye başlarız... iskenderiye Kü-*

***tüphanesinin** bir üyelik kartı ile çözülebilecek gizemlerini hayal edin. Babil'li rahip Berossus'un, şimdi kayıp olan üç ciltlik dünya tarihini biliyoruz. Birinci ciltte, 432.000 yıl ya da Tevrat kronolojisinden yaklaşık yüz kat daha uzun bir dönem olarak yorumladığı, Yaradılıştan Tufana kadar geçen süreyle ilgilenmişti. Merak ediyorum, acaba içinde ne vardı?*[94]

Sağan'ın resimleyicisi daha da ileri gidip, von Craven'in fazlasıyla çoğaltılmış, aynı derecede hayali gravürlerini güncelleyerek Kütüphanenin Büyük Salonuna ait hayali resimler sunmuştur. "Bilimsel kanıtlara dayanan" Sağan resimleri, Büyük İskender'i, "İskenderiye Kütüphanesinde görülebileceği gibi" ve "Aristarchus'un kayıp kitaplarında, İskenderiye Kütüphanesinin raflarında saklanabileceği gibi bir kanca ve silah ve de firavunvari şapkası ile" tasvir etmektedir.[95] Bir çok web sitesinden bir tanesi, kütüphanenin "insanların cinselliği (homoseksüellik, cinsel uyarımlar ve cinsel pozisyonlar gibi konular)" ile ilgili koleksiyonları barındırdığı için yıkıldığını iddia etmektedir.[96] Aynı site (Kıbrıs kökenli) ilk Hıristiyanların kütüphanenin yıkılmasındaki sorumluluğu konusunda nettir. Bu sitenin editörüne göre, Hipatia, kütüphane "her türlü altın veya gümüş için talan edilip, sonra da yakılmadan" önce, "kendi dersinden eve dönerken" arabasından çıkarılmıştır. Yazar şöyle eklemektedir: *"Bugün kütüphanenin bulunduğu yerde yapılan birçok kazıda, sanayi devriminin 1500 yıl önce gerçekleşmesini sağlayabilecek bilimsel ve tarihi dokümanlar ortaya çıkmıştır."*[97]

İskenderiye hikâyesinin bu kadar sıklıkla yeniden canlandırılması ve yeniden keşfedilmesinin diğer nedeni, konunun güncelliğinden gelmektedir. Kütüphaneleri ve kitap koleksiyonlarını tahrip eden acımasızlığın etrafında oluşan bu tür destanların, sadece uzak geçmişin bir parçası olduğuna inanırsak, akıllıca davranmamış oluruz. Bu tarihi olaylar çağdaş önemden asla yoksun değildir ve bundan sonraki bölümlerde ele alınacak birçok konunun bundan daha güncel olması da mümkün değildir. Geçmişe ilişkin görüntülerdeki potansiyel güç, onların tekrar kullanılabilme ve yaratım kapasitelerini açığa vurmaktadır.

Yirminci yüzyılda savaş nedeniyle oluşan kütüphane yıkımları, Doğu Asya anlaşmazlıklarının ilk yılları ile Birinci Dünya Savaşının bombardi-

manlarına, hava saldırılarına, İkinci Dünya Savaşındaki yakma ve kasıtlı yağmalamalara ve bundan sonra dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan pek çok savaşa kadar uzanmaktadır. 1900 yılında Pekin'in kuşatılması ve bunu izleyen Boxer İsyanı, beraberinde Hanlin Yuan'ın (veya Hanlin Akademisinin) yıkılmasını ve dağıtılmasını getirmiştir. Bunun tam içeriği spekülasyona açıktır. Bir tarihçi tarafından *"Çin biliminin özü... Dünyanın en eski ve en zengin kütüphanesi"* olarak değerlendirilen Kütüphanenin tesisleri içinde bulunan koleksiyonlar hakkında hiçbir kayıt kurtulamamıştır.[98] En azından, kütüphanenin 36.000 ciltlik Siku Quan Shu'yu (Dört Hazine Kütüphanesi) ve on beşinci yüzyıl başlarının Yong Lo Da Dia ansiklopedisinin son kalan kopyasını içerdiğini biliyoruz. I900'e gelindiğinde çok azalmış olmasına rağmen, Yong Lo Da Dia orijinal olarak 11.095 el yazması folyo cilt içinde 22.937 bölüm içeriyordu. Nanjing'deki kraliyet kütüphanesinde tutulan orijinal metinler, zaten 1449 yılında çıkan bir yangında yok olmuştu ve ilk el yazması kopyanın, Ming Hanedanının düşmesinden sonra yok olduğu sanılmaktadır.[99] Çinli tarihçiler, Batı güçlerini kütüphane salonlarını kasıtlı olarak yakmakla suçlamaktaydı fakat İngiliz ve müttefik birlikleri, anlaşılan Çinli kuşatmacıların bu kadar saygın bir mekâna saldırmayacağına inanarak Hanlin Yuan'ın yakınında sığınmıştı, 100

Bir yetkilinin belirttiği gibi, Hanlin hazinelerinin kaybı gerçekleşme nedeni: "okuması yazması olmayan gruplar, kendilerine yapılan zulmün malzemesini simgeleyen kitapları tahrip eder veya edilmesine izin verir" (2003 yılındaki Bağdat yağması ile ilgili bazı ifadelere çok da aykırı olmayan bir çıkarım).[101] Sadece bu nedenlerle, Şanghay'daki en büyük kütüphane olan Dong-Fang kütüphanesi, 1923 yılında Japon birlikleri tarafından tutuşturulmuştu. Ama birçok yirminci yüzyıl kütüphane trajedisi de aynı savaş mahalli akıbetinden kurtulamamıştı (hatta askeri umursamazlık, dünyadaki çağdaş yorumcular için daha az şaşırtıcı olsa bile bu böyleydi). Büyük Savaşta kaybedilen Metz Belediye Kütüphanesi, 1870-71 'deki Franko-Prusya Savaşı sırasında Paris'teki eski şehir kütüphanesinin yok edilmesini hatırlatmıştı. Ama genelin hayal gücünü asıl yakalayan şey, 1425 yılında kurulmuş olan Louvain Üniversitesi Kütüphanesinin yıkılması olmuştu. 1915 yılında Belçika'nın istila edilmesinden kısa süre

sonra Alman birlikleri tarafından yakıldığında, çeyrek milyondan fazla kilap alevler tarafından yutulmuştu.[102] Louvain Kütüphanesinin kaybı, bütün dünyada şaşkınlığa neden olmuştu ve Paris Barış Konferansı sırasında bilim adamlarından oluşturulan uluslararası bir komite, yeniden inşa edilmesini ve yeniden biriktirilmesini planlamıştı. En çarpıcı olan, Japonya'nın bir bakanı Belçika'ya, Japon edebiyatının klasiklerini Avrupa'ya teklif etme fırsatını yakalamış ve gelecekte İmparatorluk Üniversitesi Kütüphanesinden gönderilmek üzere 14.000 cilt seçilmişti - ancak, bunlar da 1923 depremi sonrasında çıkan yangında yok edilecekti. Uluslararası yardımlar sayesinde yeniden doldurulan yeni Louvain Kütüphanesi Mayıs 1940'da tekrar tahrip edildiğinde, şehir, savaş yangınlarından tekrar tekrar etkilenen kederli şehirler sınıfına katılmıştı. Göze çarpan bir yaralı olan Selanik 1545, 1620, 1734, 1759, 1890 yangınlarında ve yine, 1917 yılındaki Büyük Savaşta kütüphaneler kaybetmişti.[103]

Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı öncesinde, yıllar süren kitaplara el koyma olayları yaşanmıştı. 1933 ile 1945 yılları arasında Almanya'da ve işgal altındaki Avrupa'da, kütüphaneler ve yayın evlerinde bulunan 100 milyondan fazla kitap Nazi güçleri tarafından tahrip edilmişti. Bu el koyma olaylarının çoğunda kamera (ve daha sonra sanatçı stüdyoları), en az, hatırlatıcı yazılı ifadeler kadar güçlü ve hazır olduğunu kanıtlamıştır. Yahudi kitaplarının yakılmasına ilişkin fotoğraf görüntüleri, soykırım başlangıcını göstermek ve sembolize etmek amacıyla geniş çapta kullanılmıştır.[104] Yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde, Yahudilerin hem başarısı, hem de kıyamet günü, Rachel Whiteread tarafından yapılan, devrik kütüphane heykeliyle simgelenmişti. Viyana'da Judenplatz'da görülmeye değer bir tartışma arasında dikilen Whiteread'in Kütüphanesi, toplanan ve darmadağın edilen kitaplara adanmış, zengin bir sanat ve heykel geleneğini sürdürüyordu.[105] Kütüphaneler savaştaki bütün taraflar için kurban ve hedeftir, ama Sem Sutter, bu kitaptaki dokunaklı hikayesinde belirttiği gibi, Nazi müsaderesi, tam olarak değerlendirilemeyen bir çok ihlal arasındadır ve (12. bölümde detaylı olarak anlatılmıştır), kaynak olarak, en dokunaklı kişisel tanıklıklar kullanılmıştır.

İkinci Dünya Savaşının bombardımanları ve kasıtlı yangın saldırıları, yüzlerce kütüphaneyi yanmış bina iskeletlerine döndürmüştü. Sırbis-

tan'da, Belgrat Ulusal Kütüphanesi Nisan 1941'de Alman bombalan tarafından tamamen yerle bir edilmişti ve en büyük kayıplar arasında eski Slav alfabesiyle yazılmış olan 1.300 elyazması bulunuyordu.[106] Varşova'daki Polonya Ulusal Kütüphanesi (1928 yılında kurulmuş), toplam 700.000 binden fazla kitap koleksiyonundan, yaklaşık 372.000 kalem kaybetmişti ve Varşova Krasinski kütüphanesi, burada muhafaza edilen ulusal ve üniversite kütüphanesi koleksiyonlarının talan edilmesiyle, tamamen yok edilmişti.[107] Polonya Ulusal Kütüphanesi, 1747 yılında kurulan, ama 1795 yılındaki Bölünme sonrasında, St Petersburg'daki Kraliyet Genel Kütüphanesinin (1795'de kurulmuş, bina 1814'de açılmıştı) bir parçası olmak üzere taşınan Zaluski Kütüphanesinin halefiydi.[108] Varşova isyanı sırasında, yaklaşık 300.000 cilt içeren Raczyfskich kütüphanesi yanarak yerle bir olmuş ve Varşova Genel Kütüphanesinin ana yığınları, Ocak 1945'de boşaltma arifesinde yanmıştı.[109] Elblag, Gdansk ve Poznaf dahil, diğer birçok büyük Polonya kütüphanesi tamamen tahrip edilmiş ve toplam olarak, 1939 yılında Polonya'da olduğu düşünülen 1,65 milyon Yahudi kitabının %70'inden fazlası yok olmuştu.[110] İngiltere'ye atılan kasıtlı yangın bombaları British Museum'u vurmuş, kütüphane, önemli eski kitap ve gazete koleksiyonlarını kaybetmişti ve Londra Üniversitesi Kolejinde 100.000'in üzerinde cilt yanmıştı.[111] Bir hava saldırısının sonuçlarını gösteren kapak fotoğrafı, parçalanan kütüphanenin simgesel resmi olarak tekrar tekrar kullanılmıştır.[112]

Savaşın sonunda Müttefik güçler Almanya'ya girdiğinde, Biefeld ve Bochum'daki büyük genel kütüphaneler de dâhil olmak üzere, pek çok kütüphane kaybedilmişti.[113] İtalya'da 20'den fazla belediye kütüphanesi (özellikle Napoli Üniversitesi Kütüphanesi ve Milano Genel Kütüphanesi) ile iki milyon civarında basılı kitap ve 39.000 el yazması, Müttefik ve Alman hava akınında tahrip olmuştu.[114] Sovyetler Birliği'nde, 1941 ile 1944 yılları arasında, toplam olarak 100 milyondan fazla kitabın yok edildiği düşünülmektedir.[115] İkinci Dünya Savaşında, bütün Japon genel kütüphanelerinin yaklaşık % 65'inin tahrip edildiği tahmin edilmektedir.[116] Daha yakın zamandaki kayıplar, Afrika, Hindistan yarımadası ve Uzak Doğu'daki sömürgesel ve sömürge sonrası vahşetten, ama aynı zamanda ()rta ve Güney Amerika, Orta Doğu ve hatta (soğuk savaş sonrasında -

Bükreş ve Saraybosna örnekleri dâhil - kütüphane korumacılığının her türlü üstünlük duygusunun dışında tutulması gerektiği) Avrupa'daki rejim değişiklikleri sırasında yaşanan yağmalama olaylarından kaynaklanmıştır. Amerikan Kütüphaneler Birliği, raporları arasında 2002 baharında Ramallah ve Bethlehem'deki Filistin kütüphanelerine yapılan İsrail saldırılarını da içeren bir Uluslararası Sorumluluklar Görev Gücü oluşturmuştur. UNESCO himayesi altında da, acıklı bir kayıp listesi hazırlanmıştır.[117] Çin Kültür Devrimi (1966-76), birçok Çinli kütüphaneci için hâlâ rakamlara dökülemeyecek kadar acıklı olan bir bedele mal olmuştur.[118] Tibet'in 1959 yılından beri işgal altında olması, Rebecca Knuth'un bu kitabın 14. bölümünde belirttiği gibi, ulusun kültür kuruluşlarına tecavüz edilmesi ile sonuçlanmıştır. Kamboçya'da, Khmer Rouge* (1975-79) altında, soykırıma vahşi yağmalamalar eşlik etmişti ve 1992 Nisanında Mücahit hükümetinin kurulması, Afganistan'da, Kabil Genel Kütüphanesinden başlayarak, kütüphanelere karşı bir dizi saldırı başlatmıştı. Kabil Üniversitesi Kütüphanesinin, Kuzey İttifakı tarafından tahribini (Genel Kütüphane tekrar tekrar ziyaret edilerek), 1996 yılında İttifakın devrilmesinden sonra, kalan bütün kütüphane mevcudunun (ülkenin kendi eski yayınları da dâhil) yabancı dillerdeki kısmının yok edilmesini kapsayan Taliban girişimleri izlemişti.[120] Bu tür tarihi olayların gösterdiği gibi, bilgi ve kültürel kimliği kasıtlı olarak söndürme girişimleri genellikle, rasgele yapılan ilave yağmalama ve değiştirme olaylarını caydırma konusunda fazla rol oynamamaktadır.

Bu anlamda, ayrıca, kütüphanelere uygulanan vahşet, gerçekte, (kitapların yasaklanması veya basım öncesi kontrol yoluyla) bilginin ve okumanın sansürlenmesine yol açmaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinde 1918 yılında Alman kitap koleksiyonlarını yakma girişimleri, yabancı düşmanlığı ve intikam amaçlı ortaçağ ve daha önceki modern kitap yakma olaylarını hatırlatmıştır.[121] Ama kültürel mirasın yok edilmesi konusunda çok daha düzenli eylemler, askeri istilalar veya kurulan yeni bir rejimin arkasından gelmiştir. Rusya'nın 1940-90 arasındaki 50 yıllık Estonya istilası (ve 1941-44 arasındaki Rusya'daki Alman istilası) sırasında, örneğin,

* ***Khmer Rouge (fr.):*** **Kızıl Kimerler olarak bilinen Kamboçya Komünist Partisi [ç.n.]**

1918 ile 1940 yılları arasında basılan tüm Estonca kitaplar resmen yasaklanmıştı (ve 1996 tarihli bir katalog, 9,300 başlığı yasak etmişti). 1953 yılına gelindiğinde bir buçuk milyondan fazla cilt, Estonya kütüphanelerinden alınarak tahrip edilmişti. Buna ilaveten, Litvanya ve Letonya'da olduğu gibi, 1917 ile 1944 yılları arasında basılan bütün yabancı yayınlar, klasikler dışında, altı adet sınırlı-erişim kütüphanesinde toplanmış, tüm ikinci kopyalar yok edilmişti.[122] bombalama ve askeri hareketler nedeniyle oluşan kayıplar daha da genişlemiş, savaş zamanı Polonya'sındaki 350 kütüphaneden iki ile üç milyon arasında kitap alınmıştı.[123] Ukrayna'da, 19,200 farklı koleksiyonun, Alman işgali sırasında tahrip edildiği veya el konulduğu tahmin edilmektedir.[124] Beyaz Rusya'da 200'den fazla kütüphane Nazi birlikleri tarafından yağmalanmış, Ulusal Kütüphaneden, koleksiyonunun beşte dördünden fazlası götürülmüştü. Daha sonra SSCB olarak ortaya çıkan topraklarda toplamda, istilacı Alman birlikleri tarafından tahrip edilen veya el konulan kitap sayısının üç ile dört milyon arasında olduğu düşünülmektedir.[125] Batı Avrupa'nın Naziler tarafından işgali, beraberinde, özellikle de, bir savaş-sonrası üniversitesi kurulması için şevkle kitap toplayan ERR'nin (Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg)[126] emriyle, daha fazla el koyma olaylarını getirmişti. ERR talanı, Belçika'da çok sayıda kütüphaneyi ve Eylül-Ekim 1940'da Amsterdam'daki Bibliotheca Klossiana ve diğer 92 Mason kütüphanesini içermekteydi. Amsterdam'da bulunan Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsünün kütüphanesi yerle bir edilmişti, çünkü, bir ERR raporuna göre, bu kütüphane "Nasyonal Sosyalizm aleyhinde aydın bir direniş merkezi yaratmak amacıyla" (1934 yılında) kurulmuştu. Kitapların birçoğu "çok değerli" olarak sınıflandırılmıştı - tahrip etme yerine el koyma, ERR'nin pratik amacını kanıtlıyordu (gerçekten de, bu görev için belirgin, entelektüel bir hevesti!).[127]

ERR'nin, bazı koleksiyonları atıp, diğerlerini yeniden bir araya getirmekle yapmakta olduğu şey, tabii ki, "kayıp kütüphaneler" konusunun bir başka ana cephesidir. İskenderiye efsanesine karşı duyulan devamlı hayranlık, zaman zaman kitap koleksiyonlarının dağıtılması, satışı, tekrar satısı ve yeniden oluşturulmasıyla sonuçlanmıştır. Barış ve refah zamanında bile kütüphaneler parçalanmaktadır. En sakin ve kontrollü koşullarda bile "kayıp" olabilirler - ve enkazları, sonraki birçok bölümde tanımlanan, bir

tür bibliyografik bir ödül kazanabilir.[128] İngiltere'de birçok eski kütüphanenin, özellikle 1754'de Dr Richard Mead'in, 1774'de Dr Anthony 'un, 1812'de Roxburghe Dükü John'un, 1819'da William Backford'un (birçok satıştan bir tanesi) ve 1826 ile 1828 arasında Richard Heber'in kütüphanelerinin yeniden dağılım amaçlı satışı nedeniyle çok büyük heyecan yaşanmıştı.[129] 1880'lerde durumları zorlaşan aristokratların yeniden sınıflandırılması, 1881-83 yıllarında Üçüncü Sunderland Kontu öncülüğünde, 1882-84 yıllarında Hamilton Dükü önderliğinde bir dizi görkemli satışı ve 1884'te de Thorold Syston Parkı satışını başlatmıştı.[130] Kitaplar ve kütüphaneler her zaman hareket halinde olmuştur ve doğal afet ve saldırganların talanları bir kenara bırakıldığında, büyük çaplı bir kütüphane "ayıklaması" gerçekleştirilebilir. Örneğin son yirmi yılda, ve her zaman yapılan büyük özel (ve bazen) kurumsal koleksiyonların satışı bir yana; genel kütüphanecilik sisteminin yeniden yapılanması, okur yazarlığı artırmak amacıyla kütüphanenin doğasını yeniden gözden geçirerek yapılan hedefini şaşırmış kampanyalar ve kitap yığınlarını bilişim teknolojisi ürünleri ile değiştirme konusunda alelacele yapılan girişimler, Batı (ve şimdi de Doğu) Avrupa'da genel kütüphanelerin yok olmasına neden olmuştur. Özellikle, bilgisayara geçilen kütüphane katalogları ve sayısallaştırılan metinlerin sonucu olarak, eski kartotekslerin ve diğer kütüphane kataloglarının (çoğunlukla Amerikan üniversitelerinin kütüphanelerinde) faaliyetine yaygın bir şekilde son verilmesi ve tahrip edilmesi çok kötü sonuçlar doğurmuştur.

Yapılan hatalar yüzünden, bu süreçte kaybedilen bilgilere ilişkin, protesto sesleri yükseldiğinde çok geç kalınmıştı. Yeni kataloglama ve kayıt sistemleri esnek değildi ve hacimli koleksiyonların büyük bölümleri bu yeni sisteme güvenilerek satılmış veya ortadan kaldırılmıştı. Mart 2001'de, Avustralya'daki en büyük üniversitelerden biri olan Batı Sydney Üniversitesi, üniversite "saklama giderlerini karşılayamadığı için", antika baskılar dâhil 10,000 kitabın, bir kriket sahasının yanındaki arsaya gömüldüğünü itiraf etmiştir. Verilen bilgiye göre, "kazılmasına yardım eden öğrenciler, aralarında ilk baskılar ve nadide 100 yaşında çalışmalar yer aldığını söylemekte"dir, ama aynı zamanda, "topraktan çıkarılan kitaplar pratik olarak kullanılamaz durumda"dır. Bir üniversite sözcüsü "iyi durumda olmadıkla-

rını" söylemiştir.[131] Bundan sonraki bölümler, Friedrich Buchmayer tarafından tanımlanan Avusturya manastırlarında çürümekte olan kitapların çıkarılmasından, Margaret Connolly tarafından yeniden değerlendirilen, acı verici bir şekilde çürümekte olan İrlanda piskoposluk kütüphanesi kitaplarına kadar, terk edilen kitaplara ilişkin hazin ifadelerle doludur.

En dikkati çeken tartışmalardan biri, 1990'ların sonunda Kongre Kütüphanesi ile British Library [İngiliz Kütüphanesi] tarafından gazetelerin satılması ve diğer uzaklaştırma çalışmalarının neden olduğu kızgınlıklar yüzünden başlamıştır. Nicholson Baker, David McKitterick, Henry Wodhuysen ve diğerlerinin açıkça belirttiği gibi, British Library yönetimi, uluslararası sonuçlar doğuran zincirleme olaylar başlatmıştır. San Francisco Genel Kütüphanesi tarafından yüz binlerce kitabın toprak doldurma çukuruna gönderilmesi ile galeyana gelen Nicholson Baker, on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyıl başlarına ait bu kadar çok, kitaba, dergiye ve gazetelere - atılmadan önce mikrofilme alınmış (çoğu kez çok yetersizce) - yapılan yanlış, geri dönülmez ve duygusuz uygulama hakkında bu işe alet olanları yerin dibine geçiren bir yazı yazmıştır.[132] İngiltere'de birkaç şehir şimdi, ilk kez Victoria devri referans ve ödünç alma prensiplerine göre oluşturulan ve çoğunluğu yirminci yüzyıla ait gazetelerden oluşan okuma odalarının olduğu kütüphaneleriyle gurur duymakladır. Bu kitap, pekâlâ, yirmi birinci yüzyılda genel kütüphane nesirlerinin tahribatları ve tasfiye satışları ve özellikle belediye kütüphanesindeki Victoria döneminin altın çağının sonlarından kalan birçok özel koleksiyon hakkında da bir bölüm içerebilirdi.[133] Ancak, daha genel olarak, bir çeşit kütüphane kaybı olarak 'artık var olmama' sorunu ve bir kütüphanenin anlamının ne olduğu hala geçerli bir soru olduğundan, takip eden bölümlerde genellikle bu konuyla ilgili kütüphaneler değerlendirilmeye alınmıştır.

Geçmişe dönük büyük ulusal bibliyografya projeleri- ve İngiltere'de *İngiliz Kısa - Başlık Katalogu* - önderliğinde yürütülen, şimdiye kadar yayınlanan ürünler hakkındaki bilimsel araştırmaların, bütün kaynakları kapsayacak engin ideal bir kütüphane için öngörülen bir toplam kaynak düşüncesini gölgelediği şeklinde bir görüş de mevcuttur. Takip eden bölümlerin çoğunda da dikkat edileceği gibi, eski kataloglama sistemi, geçmişteki bir koleksiyonun, küçük ve kimi zaman gizemli kaynaklarla yeniden

bir araya getirilebilmesinde az da olsa bir yardım sağlamaktadır. Örneğin; hasarlı bir orijinal kütüphane katalogunun başlık çizgisinde bulunan birkaç çizikten alınan ipucu geliştirilebilmektedir. Yazınsal kayıplara rağmen çalışan bir kütüphanenin yaratıldığı İskender Septuagint'inden beri metinlerin bilimsel olarak yeniden oluşturulmasının tarihinin kendisi de kütüphane tarihinde bir kayıt haline gelir - ve bununla ilgili anı ve fikirler, birçok yüzyılı ve birçok türde kütüphaneyi kapsayabilir. Gerçekten de Goethe, kütüphane düşüncesini, "insanlığın hafızası" olarak işlemişti. Bundan sonraki bölümlerde değerlendirilen ortaçağ kayıpları, Corvina ve Regiomontanus koleksiyonundan, Gloucester Dükü Humfrey'in kitaplarına ve din devrimi (reformasyon öncesi) öncesindeki İngiltere'nin kayıp kilise kütüphanelerine kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Bu gerçekten de, İskenderiye'den Saraybosna'ya kadar (ve Bağdat'ın yeniden yapılanmasıyla kesinlikle aynı durum olacaktır), "kütüphane" kavramının, zaman ve kültürler boyunca, hiç de istikrarlı olmadığının bir göstergesidir. Bu durumun kararsız oluşu, kitap kayıplarının hafızalara nasıl yerleştiği ve sonraki sunumları ile bağlı olması açısından, kaybın tekrar tekrar anılmasının esasını oluşturmaktadır. Takip eden bölümlerin gösterdiği gibi, kütüphanelerin, büyüklükleri ne olursa olsun, kendi tarihleri ve uygulamaları, erişilebilirlikleri, sorumlulukları ve mülkiyetleri vardır. Kitapların ve broşürlerin potansiyel olarak taşınabilir olduğu düşünüldüğünde, bir noktada bir araya getirilen belirli koleksiyonların dayanıklılığı, ister bir öğrenim aracı ve bilgi muhafaza amaçlı bir yer, isterse bir bilimsel çalışma sitesi olarak kurulmuş ve resmen onaylanmış olsun, sonuç olarak tuhaf bir otorite kazanmaktadır. Metinlerin bir araya getirilmesi o kütüphanede öylesine kendine has bir tür değişmezlik ve bir çeşit edebi bir hava yaratmaktadır ki bu da tek bir kütüphaneyi neredeyse kopyalanamaz bir duruma getirmektedir. Sonuç olarak, belli metinler belli yollarla kopyalanmış, seri olarak üretilmiş (manastırlarda özel olarak bile olsa) ve yer değiştirmiş bile olsa, bununla kıyaslandığında bir koleksiyon daha taklit edilemez bir gruptur. Ve sahiplerinin ve bireysel kullanıcıların, bu güçlü eşsizliği seçmelerine, yaratmalarına ve yönetmelerine olanak tanır. Erişim, koruma, kütüphane tasarımı, mimarisi ile, kitapların ve nesnelerin düzeni (ve bu nedenle bilginin sınırlandırılması) dâhil olmak üzere, çeşitli

farklı özellikler, aşağıda incelenen farklı kayıp duygusunda yansıtılmaktadır.

Kütüphaneler, koleksiyonlarının özelliği ve önemi ile ün kazanabilir. Ama kütüphaneler her zaman, kitap mevcutlarının toplamlarından çok daha ötededir. Kitap koleksiyonlarının (ve diğer servetlerinin) ötesinde, kütüphaneler ulusal, kurumsal ya da ailevi hazineler olabilir. Burada kütüphanenin koruyuculuğu çok ciddi bir özelliktir. Bundan sonraki bölümlerin farklı şekillerde gösterdiği üzere, Jeremy Black'le Keith Dix'in eski Orta Doğu ve Doğu Akdeniz hakkında ele geçirdiklerinden, Rui Wang ve Yulin Yang'ın Modern Çin'de kütüphane yapımı hakkında bulduklarına kadar, yazılı ve basılı kelimelerin etkisi, koleksiyonlara belirgin politik güç verir. Kütüphaneler, bilginin saklanması ve bilgiye erişim için gereken bariz kaynakların yanı sıra, kültürel ve politik semboller olarak görev yapmaktadır. Kitap koleksiyonları bir statü ve otorite işareti olabilir. Bu, ortaçağın sonu ve modern çağın başındaki el yazmaları ve ilk basılı kitap koleksiyonlarının araştırılması sırasında Martyn Rady, Richard Kremer ve David Rundle tarafından özellikle geliştirilen bir başka teoridir. Erişim ve kontrol soruları (kütüphaneyi kim kullanıyor ve kullandı), mevcut kitapların gücü kadar önemli olabilir. Göz alıcı bir şekilde dizili raflar, cam dolaplarda sergilenen el yazmaları, resimler ve hatta kütüphane binasının tasarımı bile politik bir güce sahip olabilir. Dini kitap koleksiyonları da dâhil olmak üzere, kilise ve manastırlara ait çeşitli mülklere yapılan saldırılar, takip eden bölümlerin birçoğunda tekrarlanan bir tema iken, bu kitap bunun tam tersi bir durum olan, Modern Çin'de kütüphane politikalarını inceleyen iki çalışmayı da içermektedir.

Bu durumda kütüphane, kitaplar için bir toplama merkezi, bilgi hazinesi olarak, itibar odağı ve ayrıca bir muhalefet odağı olarak faaliyet gösteren bir sembol olabilir. Kütüphane bir topluma ulusal dilin ve yazılı kültürün korunmasının bir sembolü olarak, dini gözlem ve hafıza merkezi olarak veya vatanperver ya da ayrılıkçı bir hafıza merkezi olarak hizmet edebilir. Ulusal ya da kişisel, bir koleksiyon, ayrıcalıklı bazı anıları akıllarda tutmak için her an kullanılmaya hazır bir depo, toplanma noktası olabilecek bir ön çalışma alanı ya da politik veya dini amaçlı olarak tasarlanabilir. Bu simgecilik, olay öncesinde olduğu kadar sonrasında da yorum-

lanabilir. Philip Hensher Bağdat Kütüphanesi ile Müzesinin tahribini yazarken, anlaşmazlığın geniş politikası ile renklenen bir hikâye sunmuştu: *"Yağmalamayı ve yakmayı Amerikalılar kendileri gerçekleştirmediyse bile, tamamen ilgisiz bir şekilde kenarda durdular... Bu basitçe, Amerikalıların olmasına izin verdiği bir olaydır ve bütün Müslüman dünyası bunun nedenini soracak, basit ve yadırganamayacak bir cevap üretecektir: İslam'dan nefret ediyorlar, islam tarihini ve yaşamını bütünüyle hor görüyorlar."* [134] Bağdat müzelerinde tahrip edilen şeylerin çoğuna "İslami" demek tabii ki zordu. Ama bu gerçekten de Hensher'in acısını daha da artırmaktadır.

Bütün bu temalar, bu kitaba katkıda bulunanlar taralından geliştirilmiştir. Açılış bölümlerinde belirtildiği gibi, kütüphane kesinlikle, tahribiyle bir dil ve dilbilimsel bütünlüğün kaybına yol açıldığı yazınsal ve dilbilimsel bir öneme haizdir. Kütüphane hanedan başarılarının güç-merkezi veya rekabet odağı, hatta şiddetli rekabet odağı da olabilir. Burada kütüphaneler edebi ve güç veren kaleler olarak görünür. Kütüphanenin (ve onun bu kadar güçlü bir şekilde temsil ettiği her şeyin) fethi ve mülkiyeti - veya yıkımı - kütüphane kendisini anlaşmazlığın kurbanı olarak bulsa da, aslında esas amaç olabilir. Sonuç olarak, koleksiyonların parçalanmasının tarihi ve bunların tekrar birleştirilmesi, bize, tekrar tekrar yeniden oluşturulan bibliyografik mozaiklerin görüntüsünü sunmaktadır. Yeniden birleştirmelerle oluşan sonraki kütüphaneler, atalarınınkinden çok farklı bir erişim ve görüntüye sahip olabilmektedir.

O zaman, bir kütüphane ile anlatmak istediğimiz şey, bir koleksiyonun sadece evrimini değil, aynı zamanda geçirdiği ani değişimleri ve fiziksel bir kütüphane binası içinde bir çok kez yeniden oluşturulabilecek bir koleksiyonu kapsayabilir. Sonuç olarak, kaybolmuş bir kütüphanenin tarih içinde yeniden ortaya çıkışı, bizi belirli bir koleksiyonun, belirli bir zaman diliminde var olduğunu düşünmeye zorlayabilir. Bu, birçok şekilde oluşabilir (Gloucester'li Humfrey, Regiomontanus veya Kraliçe Charlotte'unkiler gibi yaşam-boyu korunan koleksiyonlar dâhil). En dramatik örneklerden biri, on altıncı ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında, çeşitli manastırların devlet tarafından feshedilmesi - ve sonucunda kütüphanelerinin dağıtılması ile ilgilidir. Bunlar, ilgili ülkelerde istisnasız bibliyografik sınır-

lardır - İngiltere'de on altıncı yüzyılın ortalarında, Avusturya ve Fransa'da on sekizinci yüzyılın sonunda (hepsi Nigel Ramsay, Friedrich Buchmayer ve Dominique Varry'nin bölümlerinin konusu) ve 1830'larda İspanya ve Portekiz'de... Portekiz'de gerçekten de, 1755 depreminde Kraliyet Kütüphanesinin yıkılmasından, 1800'lerde bile çok az bahsedilmektedir. Ama 1834'de manastırların feshi, özellikle, ülkenin kuzeyindeki büyük Benedictine ve Augustine kütüphanelerinin parçalanması (ve bunun 1836'daki İspanyol fetihlerinin izlemesi), daha kalıcı bir yıkım olmuştur. Martyn Rady'nin aşağıda da gösterdiği gibi, kayıp bir koleksiyonun tekrar değerlendirilmesi, bir ulusun kültürel tarihinin, özellikle de komşuları ile ilişkili olarak yeniden anlaşılmasını sağlayabilir (burada Macaristan'daki olduğu gibi).

Buna başka bir bakış açısı, büyük evler ve kütüphane koleksiyonlarının satışını - ve satış kataloglarının sözde kanıtlarını - kayıp kütüphane kayıtları olarak değerlendirmektir. Koleksiyonların dağıtılması ve yeniden oluşturulması (ve kaybedilmesi), birçok ülkeye yayılarak, bu tür genel veya özel kayıpların nasıl olduğuna dair tanımımızı sınamaktadır. Birçok kayıp, gizli kalmıştır ve bunu izleyen araştırmaların birkaçında, kayıp erişilmezlik olarak değerlendirilmektedir. Dağıtma halkın bilgisizliğinden (örneğin, Clarissa Campbell Orr, King Kütüphanesinin İngiliz devleti tarafından yarı isteksiz bir şekilde kabul edilmesiyle, diğer kraliyet kütüphanelerinin ihmal nedeniyle elden çıkarılmasını karşılaştırmaktadır) veya kütüphanelerin kademeli olarak, kaçınılmaz kültürel kayıpları nedeniyle olmuş olabilir (Margaret Connolly tarafından sunulduğu şekliyle, İrlanda Anglikan piskoposluğunun kütüphanesi gibi). Bir kütüphanenin parça parça sökülmesi (Gloucester'lı Haumfrey'inki gibi), kitapların gerçekten çalınması ya da kaza eseri tahrip edilmesiyle karşılaştırılabilir. Buradaki kayıp da, politik nedenlerle genel bir incelemeden uzak tutulabilir. Bunun çok modern bir örneği, 1988 yılında St Petersburg Bilimler Akademisinin kütüphanesinde feci bir yangın sonrasında gerçekleşmiştir. Kütüphanenin kapalı avlusu içinde kalarak yangından kurtulan kitapların üstüne buldozerlerle kütüphane duvarları yıkılmıştır. Birçokları için, uygun olmayan satışlar da hırsızlık veya yıkım kadar kötü olmuştur. Örneğin, Almanya'da, Nicholson Baker'ın Amerika'ya ve İngiltere'ye yaptığı seferlerden birkaç yıl

önce, "çağdaş kütüphane yıkımının çirkin örnekleri"[135] olarak tanımlanan olaylar, yani, Birleşme öncesinden bu yana, baronlara ve aristokratlara ait özel kütüphanelerin gizlice satılarak elden çıkarılması, bir kampanyanın başlamasına neden olmuştu. Bunların arasında dikkati çeken, 1982 ve 1999 yılları arasında, ortaçağ elyazmaları, basılı ilk kitaplar ve Joseph von Lassberg'in 11.000 kitaplık özel kütüphanesi de dâhil, toplam 130.000 cilt içeren Fürstlich Fürstenbergische Hofbibliothek'in (Donaueschingen Mahkeme Kütüphanesi) satışıydı.[136]

Bu kitaptaki bütün olay-incelemeleri son tahlilde, ağırlıklı olarak kayıpların sunuluş şeklidir. Belirli koleksiyonların tahribatı ve kaybının kültürel sarsıntıları, genellikle kapsamlıdır. Kişisel kütüphanesinin bir yangın sonucunda kaza eseri yok olması, sanatçı Angela Grauerholz'un, -"bize, yangın, savaş ve kültürel nefret yüzünden yok edilen o kütüphaneleri anımsatan- onun kendi kütüphanesinin yanmış kitaplarının 16 adet fotoğrafını içeren, "Mahkumiyet 2001" adlı eserini yaratmasına ilham kaynağı olmuştur.[137] Burada bize kahredici trajedilerin, hem kişisel, hem de kültürel tarihleri, bilgiyi ve kimlikleri sonsuza kadar sildiğini göstermeye çalışmıştır. Kayıp bir kütüphane ya da koleksiyonun, daha büyük temalarda gösterildiği geniş ve karşılaştırmalı edebiyatı hepimiz tanıyabiliriz. Mervyn Peake'in *Titus Groan'unda* Lord Sepulchrave'in delirmesine neden olan kütüphane yangınından, Archive Fever'daki* Derrida'nın entelektüel jimnastiklerine kadar, hayal gücüne dayalı türlü değerlendirmeler, çeşitli ortamları kucaklamaktadır. Konuyla ilgili modern filmlerden en etkili iki tanesi, *Storni Center*** ve *Fahrenheit 451*, son bölümde Robert Fyne tarafından tartışılmaktadır. *Storni Centefm* prodüksiyon sırasındaki adı ile "The Librarian"***, "The Communist Dream"**** adlı bir kitabı raflardan kaldırmayı reddettiği için işten atılan Bette Davis'i göstermektedir. Ama sonunda kütüphane, toplumun anlamaktaki başarısızlığını sembolik olarak gösteren bir şekilde, yanarak kül olmaktadır. McCarthyizm'in doruğunda yapılan film, Orwell'in 1984'ünün şaşırtıcı

* *Archive Fever:* Arşiv Ateşi [ç.n.]
** *Strom Center:* Fırtına Merkezi [ç.n.]
*** *The Librarian:* Kütüphaneci [ç.n.]
**** *The Communist Dream:* Komünist Rüyası [ç.n.]

görüntülerinden sadece birkaç yıl sonra vizyona girmişti. Winston Smith, halkın hafızasını düzeltmek ve zihinlerde dağılan bir tarihi bir araya getirmek amacıyla *The Times'ın* eski sayılarını yeniden yazmak için *Newspeak'i* kullanmıştı

"Kişi, bir dokümanın tahrip edilmek üzere olduğunu fark ettiğinde, veya ortalıkta çöpe gitmek üzere duran bir kağıt gördüğünde bile, en yakındaki hafıza deliğinin kapağını açıp içine atmak, onun için otomatik bir hareketti, kağıt, bundan sonra, ılık bir hava akımı içinde, binanın boşluklarında bir yerlerde gizlenmiş olan kocaman bacalardan uçar giderdi."[138]

Alevler, gerçeği ve anıları yutar. Hayallerde kalan, kayıp bir kütüphane, yazılı bir gerçeği içerebilirdi ve kitap koleksiyonlarını tahrip edenler, medeniyetin kuyusunu kazmaktaydılar.

Abartı, tabii ki, hem ortak bir hata, hem de savunmanın manevrasıdır. 1940'ların başında, Borges, bundan sonraki bölümlerin birçoğunda yer alan iddia türlerini evirip çevirmektedir. "Milyonlarca cildin anlamsız kaybı" nedeniyle suçlananlar hakkındaki düşüncesinde, Arjantin Ulusal Kütüphanesinin gelecekteki Müdürü, şöyle devam etmiştir:

"Bugün isimleri lanetle anılmaktadır. Ama o çılgınlık içinde yok olan "hazineler" için yas tutanlar, iki kabul edilen gerçeği gözden kaçırmaktadır: Birincisi, Kütüphane o kadar büyük ki, insan eliyle yapılan her türlü azaltma, son derece az kalacaktır. Ve ikincisi, her kitap tektir ve yeri doldurulamaz, ama (kütüphane bir bütün olduğundan) her zaman, birkaç yüz bin kusurlu kopya- en fazla bir harf veya virgül farkı olan kitaplar - bulunmaktadır." [139]

Borges'nin Kütüphanesi, 'evren'in bir varyasyonu olarak kabul edilebilir. Ama yine de onun çarpıcı düşünceleri, Nicholson Baker ve bu kitapla, Keith Dix, Nigel Ramsay, Martyn Rady ve diğerlerinin, olağanüstü çeşitlilikte kayıp kitap koleksiyonlarının tasviri ile ilgili eleştirilerinde ortaya koydukları daha gerçekçi abartılarla mükemmel bir şekilde uyuşmaktadır. Orwell ve Borges'ten hemen hemen bir kuşak sonra, Umberto

Eco'nun *Name of the Rose** kitabı da medyatik yapının dışına taşarak ve aslında orta çağlarda kitapların toplandığı bir manastır kütüphanesinden daha çok, İskenderiye'nin hala acıyla anılan eski kütüphanesini anımsatan, bir koleksiyonun, yok edilişini dile getirmişti.[140] Hem kitapta, hem de filmde zorlayıcı görüntülerle karşılaşıyoruz - kütüphanede elyazmalarının kopyalanmasının, bir tür organik süreci simgelemesi ve tam olarak hiç kimsenin giremediği bir kütüphanede, birbirini izleyen kütüphane sorumlularının gizli yöntemleriyle, her şeyin kontrol altında olması gibi... Eco'da kütüphane, katı bir şekilde, sahtekârlığın yanı sıra gerçeğin kapısı olarak sunulmaktadır; romantik bir şekilde, Aristoteles'in Poetika'sının ***(Poetics)*** ikinci kitabının son kopyasının korunduğu ve uzun bir zamandır kayıp olan bu kitabın bulunmasına ilişkin boş bir umudun sunulduğu hayali bir kütüphane (bir Shakespeare elyazması için veya hayali temennilistesinde bulunan kayıp bir eski klasik için yanlış yerde yapılan arama gibi). Bu, kitabın büyüsüdür. *"Önce onun kitaplarına sahip olmak",* diye yalvarmaktadır Caliban, *"Çünkü onlar olmadan, o da benim gibi bir ayyaştır."* Eco'nun kütüphanesi ve kütüphanecisi doğal emirlere karşı gelmekte ve yanlışlıkla, gerçeğin gardiyanlığının tadını çıkarmaktadır, oysa "kitapları okuyacak ve içindeki işaretleri kullanacak insanlar olmadan, kitaplar konuşamaz, gereksiz olur." Bu kayıp kütüphane hikâyesinin eleştirmenlerinden birisinin belirttiği gibi, *"Bütün yapılarımız, bilgimiz, çok sayıdaki ve sistematik gerçeklerimiz, yanan aedificium' un** külleri ile simgelenmektedir ve bu cümleyle son gülen Eco olmaktadır."*[141]

Yayım ve okuma tarihi ile ilgili yakın zamanlardaki bilimsel araştırmalarda özellikle etkili olan bir denemesinde, Michel de Certeau, metnin okunma yoluyla yeniden yaratıldığını - metinlerin sinsice okunuşlarında yeniden oluşturulduğunu ve bu şekilde okurun malı haline geldiği düşüncesini ortaya atmıştır.[142] Kayıp yazılı kültüre ilişkin yaklaşımlar paralellik gösterebilir: Anıların kitaplarındaki çalışma kaynakları ve uygulamalar temel alınarak metnin bütünlüğünün farklı insanlar tarafından farklı sonlarla yeniden oluşturulması önemli ve oldukça da bireysel bir iştir. Bundan

* *Name of the Rose:* Gülün Adı [ç.n.]
** *aedificium (l.):* bina [ç.n.]

sonraki çalışmalar, çok farklı önemli kütüphane türlerini, farklı koleksiyon tanımlarını ve çok farklı koleksiyoncuları, patronları, kullanıcıları ve yok edicileri değerlendirerek, kütüphaneleri eski Mezopotamya'dan modern Tibet'e kadar ele almaktadır. Hem apaçık ortada duran, hem de inkâr edilen kasıtlı ve kasıtsız tahribatlardan bahsetmektedir. Yeni yollarla, kaybın içeriğini, birleştirilme kapasitesini ve tekrar birbirine karışan el yazmaları ve basılı koleksiyonları öğrenebiliriz. Bu karşılaştırmalı çalışma, - farklı türlerdeki kayıpların nasıl gözardı edilebildiği; koleksiyonların yok edilmesi ve dağıtılması ya da kütüphanelerin atıl bırakılması veya heba edilmesinin nasıl farklı bir şekilde gerekçelendirildiği; ve bazen de piyasanın talebiyle kütüphanelerin hayatta kalması ve erişilebilir olması için bazen yararlı bazen de kesinlikle yararsız - ironilerle ve beklenmeyen buluşlarla doludur. Katkıda bulunanlar ani kayıpları, düzensiz kayıpları ve genellikle içler acısı olan hatırlanan kayıpları değerlendirmektedir. Bu sonuncusu bazen daha da dokunaklıdır. Çünkü politik olarak çözülmesi mümkündür. Belirtilen bazı kitaplar, aslında gerçekten de hâlâ mevcuttur, ama "kayıp"tır çünkü erişilememektedir (maddeten, veya belki de hatalı bir şekilde deşifre edildiklerinden). Bunun aksine, bazı koleksiyonlar ise gerçekten fiziksel olarak kayıptır, ama hafızalarda yaşamaktadır - kayıp kütüphanenin kendisi gibi, farklı çıkarlar için farklı şekilde yapılandırılmış olan ve her zaman propagandaya, ayartılmaya ve özel ricalara karşı duyarlı olan bir hafızada.

Notlar

1. Aşağıda 2. bölümde Jeremy **Black'**in dipnotuna bakınız.
2. David Blair, 'Yağma cümbüşü içinde Ulus'un geçmişle bağlantısı yok edildi', *Daily Telegraph,* 14 Nisan 2003, s.6
3. Dr Geoffrey Roper, İslami Bibliyografi Birimi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, *The Independent'&* mektup, 17 Nisan 2003
4. Robert Fisk, "Kütüphane kitapları, mektupları ve paha biçilmez dokümanlar, Bağdat'ın yağmalanmasının son bölümünde ateşe verildi", *The Independent,* 15 Nisan 2003.
5. Philip Hensher, "Kültüre yönelik suçlar her zaman hatırlanır, *The Independent,* 22 Nisan 2003, s. 17 *(The Independent)*
6. Adam Lebor, "Şehir hayatı: Saraybosna - Sırplılar Müslümanları tarihten silmeye çalışırken Miras küle dönüştü" de bahsedildi, *The Independent,* 21 Ağus-

tos, 2000 (*The Independerá).* Ayrıca bakınız Andras Riedilmayer, *"Convivencia* Ateş Altında: Bosna'da Soykırım ve Kitap yakılması", Jonathan Rose, ed., *Soykırım ve Kitap: Yok etme ve Koruma* (Armsted, Mass: Massachusettes Üniversitesi Basımı, 2001), s. 266-91 ve Knut W. Jorfald'ın video belgeseli: *Bir Ulusal Kütüphanenin Yıkılma Hikayesi.*

7. Gary Younge, "Rastas Krallara Karşı", *The Guardian,* 22 Şubat 1997, s.5
8. Bakınız Alfred Crosby, *Kolombiya Değişimi: 1492'nin Biyolojik Sonuçları* (Westport, Conn.: Greenwood Matbaası, 1972); Jared Diamond, *Silahlar, Mikroplar ve Çelik: insan Toplumlarının Kaderi* (New York: W. W. Norton, 1997); Daniel K. Richter, *Kızılderili Ülkesinden Doğuya Bakmak: Eski Amerikanın Yerel Tarihi,* (Cambridge, Mass: Harvard Üniversitesi Basımı, 2001)
9. Son zamanlarda Kütüphaneleri yeniden yapan ve devam eden fonlar muhteliftir; özellikle Plume Kütüphanesi, Maldon: David Fate Norton ve Mary J. Norton, *David Hume Kütüphanesi* (Edinburgh: Edinburgh Bibliyografy Topluluğu, 1996); Lizbon'daki Kraliyet Kütüphanesi, Angela Delaforce, *On sekizinci Yüzyıl Portekiz'inde Sanat ve Koruma* (Cambridge, Cambridge Üniversitesi Baskısı, 2003); Liudmilla V. Sharipova, "Kiev Mohyla Akademisi", basılmamış Ph.D, Cambridge Üniversitesi, 2000; Jonathan Swift'in kütüphanesi, Hermann J. Real tarafından yönetilen ve devam eden proje'yi içermektedir.
10. Geniş ve klasik bir ifade için, bakınız William Blades, Kitap Düşmanları (Londra, 1880); ayrıca, Suzanne Briet, *Tehlikedeki Kütüphaneler* (Paris: Ulusal Kütüphane, 1949)

II. Örneğin, bakınız, 14. Bölüm

12. www. Romanian.voice.com; www.mihaieminescu.ro
13. David Aaronovitch, "Bağdat Müzesinde Kaybolan: Gerçek", *The Guardian,* 10 Haziran 2003, s.5
14. Younge, "Rastas Krallara Karşı"
15. Bakınız, özellikle Jeffrey Garrett'in tartışmaları, "Aufhebung im doppelten Wortsinn: Orta Avrupa'da Manastır Kütüphanelerinin Kaderi, 1780-1810", *Verburn Analecta Neolatina, 2* (1999): 15-27, 8.ve 1O.Bölümlerle sınırlı
16. Editör, Dr Gabriel Sánchez Espinosa'ya yorumlan için müteşekkirdir, Julián martin Abad tarafından okunması önerilen, *Los incunables de las bibliotecas española: Apuntes históricos y noticias bibliográficas sobre fondos y bibliófilos* (Valencia: Vicent Garcia Editores, 1996); inmaculada Arşas de Saavedra, "La biblioteca de los jesuítas de Granada en el siglo XVIII: Una aprozimacion,", A. Mestre Sanchis ve E. Giménez López, *Disidencias y exilios en la Espana Moderna: Actas de la IV Reunión Científica de la Asociación Española de Historia Moderna* (Alicante: Alicamte Üniversitesi, 1997): 609- 626; Gregorio de Andrés, "El hispanista Obadiah Rich y la almoneda de libros española es en Londres en 1824", *Boletín de la Real Academia de la Historia* 190

(1993): 285-311; Josefina Bello Voces, "La ocupación de los bienes de los regulares (1835-1836)", *Boletín de la Real Academia de la Historia* 185 (1988): 54-82; Enric Mirambell i Belloch, "Projecte de Biblioteca provincial (1820-1823)", *Revista de Girona* 136 (1989): 75-82; Manuel Sanchez Mariana, "Los codices del mpnasterio de Silos", *Boletín de la Institución Fernán Gonzales* 63 (1984): 228-230; Manuel Sanchez Mariana, "Notas sobre la biblioteca monastica de San Salvador de Ona", *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* 62 (1979): 473-493

17. Galen, Hipokratlar hakkında Yorum, XV, Luciano Canfora'da bahsedilmiş, çeviri. Martin Ryle, *Kaybolan Kütüphane* (Berkeley, CA: California Üniversitesi Baskısı, 1989), s. 191
18. Lionel Casson, *Eski Dünyada Kütüphaneler* (New Haven and London: Yale Üniversitesi baskısı, 2001), s. 92; J. O. Ward, *"İskenderiye ve onun Ortaçağ Mirası: Kitap, keşiş ve Gül",* Roy Macleod ver. *iskenderiye Kütüphanesi: Eski Dünyada İlim Merkezi,* (Londra ve New York: I. B. Tauris, 2000) s. 165
19. David Stam, ed. *Uluslararası Kütüphane Tarihi Sözlüğü* (Chicago ve Londra: Fitzroy Dearborn, 2001), s. 656
20. Stam, ed. *Uluslararası Kütüphane Tarihi Sözlüğü,* s. 73, 74, 665
21. Charles A. Goodrum ve Helen W. Dalrymple, *Kongre Kütüphanesi* (Boulder, Colorado: Westview basımı, 1982), s. 15
22. Goodrum Dalrymple, *Kongre Kütüphanesi,* s. 16, 17
23. Stam, ed. *Uluslararası Kütüphane Tarihi Sözlüğü,* s. 908
24. *Tokyo Kraliyet Üniversitesi Kütüphanesinin yeniden yapılması hakkındaki ilk rapor,* (Tokyo, 1926); "Japonya'da Kütüphane Gelişimi", www2. db.dk/pe/Japan/section3.htm
25. Peru Ulusal Kütüphanesi (Lima: Ulusal Kütüphane, 1971) s. 13
26. Peter Waters, "Aşamalı Koruma: Koruma hakkında Felsefi bir Kavram ve Pratik Yaklaşım", Özel Kütüphaneler 81:1 (1990), 35-43; Stam, ed. *Uluslararası Kütüphane Tarihi Sözlüğü,* s. 676.
27. Örneğin, bakınız, *Lizbon daki Son Depremle Ortaya Çıkan Ciddi Düşünceler,* (Londra, 1756); ayrıca bakınız Derek Beales, *Refah ve Talan: Devrim döneminde Avrupa'daki Katolik Manastırları, 1650-1815* (Cambridge, Cambridge Üniversitesi Baskısı, 2003), s. 150-151
28. Büyükelçilere Avrupa'da bütün mahkemelerde soruşturma yetkisi verilmesiyle, kraliyet kütüphanesi, karşılaştırmalı kütüphane çizimleri ve notları için en iyi çağdaş depo haline geldi; V John Roma konusunda takıntılıydı ve kütüphane de şehrin binlerce resmi (ve birçok büyük panorama) olması ile övünüyordu; bakınız Delaforce, *On sekizinci Yüzyıl Portekiz'inde Sanat ve Koruma.*
29. Carolyn Horton, "Floransa Kütüphanelerinin Kurtarılması", Wilson Kütüphanesi bülteni 41 (1966-67): 1035-1043; A. H. Goetz, "Tehlikedeki Kitaplar",

Wilson Kütüphanesi bülteni 47 (1972-73): 428-439; Ulusal Kütüphane, Floransa Kütüphanesinden ve Tuscany Grandükü'nün Palatina Kütüphanesinden oluşturulmuştu. Ayrıca bakınız, *Kitap Koleksiyoncusu,* Floransa hakkında özel sayı, Bahar 1947

30. Claude Francillon, "Lyon prepare la construction d'un poie documentane", *Le Monde,* 18 June 1999.
31. "Çek Kütüphaneleri için Yardım", *Çek Cumhuriyeti Kütüphane ve Bilgi Profesyonelleri Birliği* (kayıp ve hasarlı kütüphanelerin listesi ile), www.nkp.cz/o_knihovnach/PovodENb.htm
32. E. S. Beer, ed., *John Evelyn'in Günlüğü,* yeni baskı, 6 cilt (Oxford: Clarenden Matbaası, 2000), 3:459. ayrıca bakınız Robert Latham ve William Matthews, ed., *Samuel Pepys' in Günlüğü,* 11 cilt (Londra: Bell and Hyman, 1970-83), 7: 297 (26 Eylül 1666), 309-310(5 Ekim 1666), 9: 22-23 (14 Ocak 1768) ve Walter G. Bell, *1666'daki Büyük Londra Yangını,* (Londra ve New York: John Lane, 1920)
33. Latham ve William Matthews, ed., *Samuel Pepys'in Günlüğü,* 7: 297 n.5
34. Stam, ed. *Uluslararası Kütüphane Tarihi Sözlüğü,* s. 73
35. Otto Wilhelm Cison Walde, *Storhetsyidens litterara krigsbyten, en kulturhistorisk-bibliografisk Studie* (Uppsala ve Stockholm: Almqvist and Wiksells, 1916-20); Don Heinrich Tolzmann, ve diğerleri, *İnsanlığın Hatıratı: Tarihin doğuşundan beri Kütüphanelerin Hikayesi,* (New Castle, DE: Oak Knoll, 2001) s. 67, 76.
36. Tolzmann, ve diğerleri, *insanlığın Hatıratı,* s. 75-6, Stam, ed. *Uluslararası Kütüphane Tarihi Sözlüğü,* s. 772
37. Austin Baxter Keep, *New York Genel Kütüphanesinin Tarihi,* (BostomGregg Matbaası, 1972), s. 94-98
38. Goodrum ve. Dalrymple, *Kongre Kütüphanesi,* s. 12-13, 15.
39. Goodrum ve Helen W. Dalrymple, *Kongre Kütüphanesi,* s. 14-15
40. Hans van der Hoeven, "Yirminci Yüzyılda Kütüphanelerin Yıkımı", *Kayıp Hatıralar - Yirminci Yüzyılda Tahrip edilen Kütüphaneler ve Arşivler,* s. 2.
41. Ribhi Mustafa Elayyan, "Arap-İslam Kütüphanelerinin Tarihi: 7 ile 14. yüzyıllar", *Uluslararası Kütüphane Dergisi 22* (1990); Stam, ed. *Uluslararası Kütüphane Tarihi Sözlüğü,* s. 71, 112
42. Belirtildiği yer: Emler D. Johnson, *Batı Dünyasında Kütüphanelerin Tarihi, 2.* baskı (Metuchen NJ: Scarecrow Matbaası, 1970) s. 105
43. Etienne de Bourbon, Anecd. Hist. No 327 ed. A. Leroy de La Marche, 1877, s. 275-7, Belirtildiği yer Jonathan Sumption, *Albigenses Seferi* (Londra: Faber and Faber, 1978) s. 47.
44. Charles Ripley Gillett, *Yakılan Kitaplar: İngiliz Tarihi ve Edebiyatında İhmal Edilen Bölümler, 2* cilt (New York: Columbia Üniversitesi Baskısı, 1932), 1: 15
45. Edward Alexander Parsons, *iskenderiye Kütüphanesi: Elen Dünyasının Görkemi, Yükselişi, İlk çağları ve Yıkılışı* (Londra: Cleaver-Hume, 1952) |

46. Belirtildiği yer: Aaronovitch, "Bağdat Kütüphanesinden kaybolanlar: Gerçek"
47. bakınız, 14. Bölüm, not 31 (ve alıntı)
48. Bakınız Roy Macleod, "Tarihte ve Mitolojide İskenderiye", Macleod, ed, *İskenderiye Kütüphanesi,* s. 1-15
49. Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Çöküşü ve Yıkılışı,* 51. Bölüm
50. 1838'de üç etkili katkı basılmıştı: Fredrich Wilhelm Ritsehl, *Die Alexandrinischen Bibliotheken unter den ersten Ptolemaern* (Breslau); Gustav F. C. Parthey, *İskenderiye Müzesi* (Berlin); George Heinrich Klippel, *lieber das Alexandrinische Museum* (Göttingen). Daha sonraki birçok tartışma, özellikle Augusta Bouche-Leclerq, *Histoire des Lagides,* 4 eilt (Paris, 1903-07); Evaristo Breccia, Alexandria ad /Egyptum (Bergamo, 1914); J. B. Bury, /. *Theodosìus'un Ölümünden Jüstinyen'in Ölümüne kadar Roma İmparatorluğunun Tarihi, MS 395 - MS 565,* 2 cilt (Londra: Macmillan and Co., 1923); Paul Harvey, *Klasik Edebiyat Hakkında Oxford Rehberi,* (Oxford: Clarendon Baskısı, 1940), "İskenderiye Kütüphanesi"ni içermişti.
51. Özellikle Edward Edwards, *Kütüphane ekonomisi dahil Kütüphanelerin Anıları, 2* cilt (Londra: Trübner and Co., 1859)
52. Edwards, *Kütüphanelerin Anıları,* 1: 58
53. Yakın zamanlarda, Ashurbanipal kütüphanesini yeniden oluşturma konusunda Planlanan Anglo- Irak projeleri ile, eski Ninova kütüphanesinden 2,600 yıllık kil yazıtlara genel tarafından daha fazla ilgi gösterilmiştir, *The Independent, 9* Mart 2002, s. 3.
54. Bunu izleyen hikaye büyük ölçüde, Mustafa El-Abbadi'nin araştırmasından yararlanmaktadır: *Eski iskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi.* (Paris: UNESCO/UNDP, 1990)
55. Alfred J. Butler, *Arapların Mısır'ı Fethi ve Roma Hakimiyetinin Son Otuz Yılı,* ed. P. M. Fräser, 2. baskı, (Oxford: Clarendon Baskısı, 1978; 1. baskı, 1902); Canforra'nın hünerli *Kayıp Kütüphane" Û,* hayali yönleri genelde belirtilerek, tartışmayı yeniden güçlendirmiştir, (ör. Robert Barnes, "İlham Perilerinin Kafesinde İnzivaya Çekilen Kitap Kurtlan: Eski İskenderiye Kütüphanesi, Maclead'da, ed., *İskenderiye Kütüphanesi,* s. 74-75)
56. Yaklaşık MÖ 270'de Herodas Müzeden bahsetmiş olmasına rağmen (bu referans için Prof. Eric Handley'e minnettarım), İskenderiye'deki Kütüphane ilk olarak *Aristeas'm Mektuplarında,* Scptuagint'in tercümesinin kayıtlarında bahsedilmektedir (MÖ 180-145 civarı); İskenderiye'nin kilap mabedi, daha önce kurulan Plato Akademisini, Aristoteles'in Lisesini, Zeno'nun Sloa'sını ve Epicurus'un okulunu izlemiştir. Bakınız Macleod, ed., *İskenderiye Kütüphanesi,* s. 2-3
57. P. M. Fraser, *Ptolem İskenderiyesi,* 3 cilt (Oxford: Clarendon Baskısı, 1972), 1: 27-29; Butler, *Arapların Mısır'ı Fethi,* s. 412

58. Alan K. Bowman, Firavunlardan sonra Mısır (Londra: British Museum, 1986) s. 225; Butler, *Arapların Mısır'ı Fethi,* s. 410-411. daha fazla kayıt için ayrıca bakınız: Barnes, "İnzivaya Çekilen Kitap Kurtlan", s. 61-77.
59. Canforra, *Kayıp Kütüphane,* asıl yakımın MS 272'de gerçekleştiğini düşünmektedir.
60. El-Abbadi, *Eski iskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi,* s. 146-148
61. El-Abbadi, *Eski İskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi,* s. 153, Canforra, *Kayıp Kütüphane,* s. 95-96 ile karşılaştırın.
62. Lucan *Pharsalia X,* 486-505. satırlar, bahsedildiği yer, El-Abbadi, *Eski İskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi,* s. 150, n. 6
63. Seneca, *De animi tranquillitate* IX.5, El-Abbadi, *Eski İskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi,* s. 150, Vatikan kütüphanesinden, İskenderiye'nin okulunu içeren Palatine sayfası, Parsons'ın *iskenderiye Kütüphanesi*'nin kapağında ve detaylı olarak karşısında çoğaltılmıştır, s. 104.
64. Plutarch, *Sezar,* 49; Aulus Gellius, *Tavan Arası geceleri* VII, 17.3; Ammanius Marcellinus, *Tarih,* 22, 16.13; El-Abbadi, *Eski İskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi,* s. 150-151
65. *Savaş Halindeki iskenderiye,* 13; El-Abbadi, *Eski iskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi,* s. 151.
66. Plutarch, *Sezar* ve Plutarch, *Antonius,* 28; El-Abbadi, *Eski İskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi,* s. 150-152, 156
67. Canforra, *Kayıp Kütüphane;* El-Abbadi, *Eski iskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi,* s. 153, 167 ile karşılaştırın
68. El-Abbadi, *Eski İskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi,* s. 153
69. El-Abbadi, *Eski İskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi'nde* Strabo tartışması, özellikle, s. 153-4; Canforra, *Kayıp Kütüphane,* s. 95-6 ile karşılaştırın.
70. Parsons, *İskenderiye Kütüphanesi,* s. ix, ayrıca bakınız aşağıya, s. 18, 62
71. Gibbon, *Roma Imparatorloğunun Çöküşü ve Yıkılışı,* 28. Bölüm
72. El-Abbadi, *Eski iskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi,* s. 166'da belirtiliyor.
73. El-Abbadi, *Eski İskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi,* s. 162-163
74. "İskenderiye'nin Büyük Kütüphanesinin gizemli kaderi"nde bahsediliyor, www.bede.org.uk/library.htm
75. Antakya'lı Eunapus, *Antonius'un hayatı.* Benzer sessizlik Sokrat'ın *Kilise Tarihi'nde* Separis'in yıkılmasıyla ilgili bölümünde ortaya çıkıyor.
76. Fraser, *Ptolem Iskenderiyesi,* 1: 82, 812
77. Augustus tarafından zulmedilmişti, Caracalla bütün vatandaşlarının çoğunu öldürmüştü, şehir ve saray bölümü Aurelian tarafından yağmalanmıştı ve şehir, dördüncü yüzyılın başında, Diocletian tarafından ele geçirilmiş ve yağmalanmıştı - hepsi de bu tarihi karartan büyük depremlerden ve sellerden önce.

78. Butler, *Arapların Mısır'ı Fethi,* s. 402
79. Aynı kitap, s. 402.
80. Butler, *Arapların Mısır'ı Fethi,* 25. Bölüm (özellikle s. 404)
81. El-Abbadi, *Eski İskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi,* s. 176-179
82. El-Abbadi, *Eski İskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi,* 6. Bölüm'le karşılaştırın
83. El-Abbadi, *Eski İskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi,* s. 175-176
84. Aşağıdaki ifade, El-Abbadi, *Eski İskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi,* s. 176-8'ye borçludur.
85. El-Abbadi, *Eski iskenderiye Kütüphanesinin hayatı ve Kaderi,* s. 178
86. Naucratis'li Athenaeus, *Deipnosophistai,* Johnson, *Batı Dünyasında Kütüphanelerin Tarihi'nde* bahsediliyor, s. 65.
87. Jorge Luis Borges, "Babil'in Kütüphanesi", *Derlenmiş Hikayeler*'de, ed. Andrew Hurley (New York: Penguin Kitapları, 1998), s. 116
88. Bu özel temenni-listesi, Ward'in "İskenderiye ve Onun Ortaçağ Mirası" (s. 167) esas alınarak hazırlanmıştır.
89. Ward, "İskenderiye ve Onun Ortaçağ Mirası", s. 167
90. Canforra, *Kayıp Kütüphane ,* özellikle s. 197
91. Parsons, *iskenderiye Kütüphanesi,* s. 411-412
92. Metnin tamamı (ve kütüphanede devam eden gelişmeler) "Bibliotheca Alexandria - İskenderiye Kütüphanesinin Yeniden canlanışı", http://www.unesco.org/webworld/alexandria adresinde verilmektedir. Bir başka yakın tarihli, renkli spekülasyon, Robert H. Blackburn tarafından verilmektedir, "Eski İskenderiye Kütüphanesi: Bir Kısmı Kurtulabilir", *Kütüphane Tarihi* 19 (Mart 2003): 23-34.
93. Mohamed Sid-Ahmed, Aarabic.news.com, 22 Mayıs 2001.
94. Carl Sağan, *Cosmos,* (Londra: Macdonald Fütura, 1980), s. 20
95. Sağan, *Cosmos,* s. 20-21 ve aynı zamanda Nicolas Economou Vakfı, Kıbrıs, "İskenderiye Kütüphanesinde tekrarlanmış, http://www.members.iinet.au/~nicke/library/library.htm
96. "İskenderiye Kütüphanesinde, http://www.members.iinet.au/~nicke/library/library.htm
97. Economou Vakfı, "İskenderiye Kütüphanesi", "Kütüphane neden ve nasıl yok edilmişti?", s.2
98. Peter Fleming, *Pekindeki Kuşatma* (Londra: Rupert Hart-Davis, 1959), s. 121-122
99. Burada, Donald G. DavisJr ve Cheng Huanwen'in özetlerine müteşekkirim, "1900'deki Pekin Kuşatmasında Çince kitapların Yok edilmesi", *IFLA Konferansı tutanakları,* 25-31 Ağustos 1996, (http://www.ifla.org/IV/infla62/62-davd.htm)

100. Richard O'Connor, *Önder Askerler: Boxer isyanının Tarihi Anlatımı* (New York: G. P. Rutnam's Sons, 1973), s. 134
101. Davis ve Huanwen, Çince kitapların Yok edilmesi
102. *Kütüphane ve Bilgi Bilimleri Ansiklopedisi,* 53 cilt (New York, 1968-1994), 2: 310
103. Yitzchak Kerem, "Soykırımda Selanik'teki Yahudi kitaplarına el konulması", Rose, ed., Soykırım ve Kitap, s. 59-65 (s.61)
104. Bakınız Leonadis E. Hill, " 'Alman Olmayan' Edebiyata Nazi Saldırısı, 1933-1945", Rose, ed., Soykırım ve Kitap, s.8-46
105. Arman [Arman Fernandez] (d. 1928), Christian Boltanski (d. 1944) ve Anselm Keifer (d. 1945) birleştirmelerini içeriyor. Ayrıca, John Lotham'ın (d. 1921) "Yıldızdan kurgulanmamış Materyal" filminde görünen ve halen Tate Koleksiyonları içinde bulunan (2000'den beri Tate Modern'de sergileniyor) "Film Yıdızı" (1960) da değerlendirin.
106. Hans van der Hoeven, "Hasar gören veya Yıkılan Kütüphaneler ve Koleksiyonlar Listesi", *Kayıp Hatıralar - Yirminci Yüzyılda Tahrip edilen Kütüphaneler ve Arşivler,* (UNESCO, 1996), s. 14
107. Wojciech Siemaszkiewicz, "Polonya Ulusal Kütüphanesi", Stam, ed. *Uluslararası Kütüphane Tarihi Sc'izlüğü,* s. 545-548'de. Bu referans için Sem Sutter'a minnettarım.
108. Sem C. Sutter, "Sürgündeki Lehçe Kitaplar: İki Savaş Boyunca, İki Kıta arasında Kültürel Ganimet", Rose, ed., Soykırım ve Kitap, s. 141-161 (s. 145)
109. Jacqueline Borin, "Ruhun Korları: II Dünya Savaşında Polonya'da Yahudi kitaplarının ve Kütüphanelerim Yıkımı", *Kütüphaneler ve Kültür* 28: 4 (Sonbahar, 1993): 445-460 (s. 446)
110. Marek Sroka, "Nazi işgali altında Krakov Üniversitesi Kütüphanesi, 1939-1945", *Kütüphaneler ve Kültür,* 34:1 (Kış, 1999): 1-16 (s. 12), Borin, "Ruhun Korları", s. 445
111. Negley Harte ve John North, *HCLnin Dünyası 1828-1990* (Londra: Üniversite Koleji, 1991) s. 181, 344-346, Stam, ed. *Uluslararası Kütüphane Tarihi Sözlüğü,* s. 851
112. Hollanda House Kütüphanesi bombalandıktan sonra, Kraliyet savaş Müzesinin koleksiyonundan
113. Margaret F. Stieg, Alman Genel Kütüphanelerinin Savaş Sonrası Tasfiyesi, Demokrasi ve Amerikan Tepkisi", *Kütüphaneler ve Kültür* 28: 2 (Bahar, 1993): 143-164 (s. 144). Ayrıca bakınız G. Leyh, *Die deutschen wissenschaftlichen Bibliotheken nach dem Krieg* (Tübingen, 1947)
114. van der Hoeven, "Hasar gören veya Yıkılan Kütüphaneler ve Koleksiyonlar Listesi", s. 13
115. van der Hoeven, "Hasar gören veya Yıkılan Kütüphaneler ve Koleksiyonlar Listesi", s. 14

116. "Japonya'da Kütüphane Gelişimi", www2.db.dk/pe/Japan/section3.htm

777. *Kayıp Hatıralar - Yirminci Yüzyılda Tahrip edilen Kütüphaneler ve Arşivler,* (UNESCO, 1996)

118. Cheng Huanwen, "Soğuk Savaşın Çin'de Kütüphanecilik Üzerindeki Etkisi", *Kütüphaneler ve Kültür* 36: 1 (Kış, 2001): 40-50 (p. 46 ve Tablo 1)

119. Helen Jarvis, "Kamboçya Ulusal Kütüphanesi: Yetmiş Yıllık Yaşam Mücadelesi", *Kütüphaneler ve Kültür* 30: 4 (Sonbahar, 1995): 391-408 (s. 402-403)

120. Afganistan Sayısal Kütüphane Projesinin Raporu, bulunabileceği adres: www.nyu.edu/its/pubs/connect/spring03/afghan_library/html

121. Bakınız Wayne Wiegand, Propaganda için *Aktif bir araç: I Dünya Savaşı sırasında Amerikan genel Kütüphanesi* (Westport Conn.: Greenwood matbaası, 1989)

122. Kaljo-Olev Veskimagi, *Tsensuur Eesti NSV-sja tema peremehed* (Tallinn, 1996), İngilizce özeti: www.einst.ee/literary/spring97/04censor.htm. Özellikle Litvanya, bakınız 12. Bölüm

123. Sutter, "Sürgündeki Lehçe Kitaplar", s. 149

124. Andrew Gregorovitch, "Ukrayna'da II Dünya Savaşı: II Dünya Savaşında Ukrayna'nın Tahrip Olan Mülkleri", *Forum Ukranian Review* 92 (Bahar 1995) ve www.infoukes.com/history/ww2, s.22

125. Hill, " 'Alman Olmayan' Edebiyata Nazi Saldırısı, 1933-1945", s. 31

126. 12. Bölümde detaylı olarak tartışılmaktadır

127. S. D. Stein, comp., İşgal Altındaki Batı Toprakları ve Hollanda Einsatzstab Rosenberg Çalışma Grubunun Raporu, bulunabileceği adres: www.ess.uwe.ac.uk/genocide/Rosenberg; Hill " 'Alman Olmayan' Edebiyata Nazi Saldırısı, 1933-1945", s. 30-31

128. En direkt olarak Richard Klemer tarafından (4. Bölüm) ama aynı zamanda David Rundle, Nigel Ramsay, Dominique Varry ve Clarrissa Campbell Orr

129. Bakınız Robin Myers, Michael Harris ve Giles Mandelbrote, ed. *Çekiç Altında: On yedinci yüzyıldan bu yana kitap müzayedeleri* (Londra ve New castle: DE: Oak Knoll ve İngiliz Kütüphanesi, 2001); Gwyn Walters, "Eski Satış katalogları: Problemler ve Perspektifler", yeri, Robin Myers ve Michael Haris, ed., *1700'terden Kitap satışları ve dağıtımı* (Oxford: Oxford Politeknik Baskısı, 1982): 106-125 ve klasik olarak, Edwards, *Kütüphanelerin Anıları,* 2: 110-151.

130. Nicolas Barker, "Bernard Quaritch", *Kitap Koleksiyoncusu* 46 : Bernard Quaritch 'in 150. yıl dönümü için özel sayı (1997): 3-34.

131. Kathy Marks, "Nakit sıkıntısının vurduğu üniversite, yer kazanmak için eski kitapları gömdü", *The Independent, 22* Mart2201.

132. Nicholson Baker, İki parça: Kütüphaneler ve Kağıda yapılan hücum (Londra: Vintage, 2002)

133. Örnek olarak bakınız, İngiltere ve Galler'deki Özel Kütüphaneler hakkındaki

Denetleme Komisyonu Raporu, 2002; ayrıca değerlendirenler: Nigel Reynolds, "genel kütüphanelerde ödünç alanlarda 23 parça azalma". *The Independent,* 17 Mayıs 2002, s. 7

134. Hensher, "Kültüre yönelik suçlar sonsuza dek hatırlanır."
135. Klaus Graf, CPBT "Kayıp Kütüphaneler" Konferansına yazılı iletişim, 4 Eylül 2001
136. Donaueschingen Sayısal projesi Klaus Graf tarafından, eski kütüphanelerin tekrar oluşturulması amacıyla kurulmuştur. (http://www.uni-koblenz.de/~graf/dondig_echtm)
137. "Mahkumiyet 2001 "in katalogu, Angela Grauerholz, Montreal Bienali, Kanada (görüntülerin adresi: www.ciac.ca/biennaI2002/en/angela.htm)
138. George Orwell, *Bin dokuz yüz seksen dört: Roman* (Londra: Seeker ar i Warburg, 1949), s. 40
139. Borges, "Babil Kütüphanesi", s. 116
140. Bunun özel hikayesi için bakınız Ward, "İskenderiye ve onun ortaçağ mirası"
141. Ward, "İskenderiye ve onun ortaçağ mirası"
142. Michel de Certeau "Avlanırken okumak", Certeau'da, çev. Steven F. Rendali, *Günlük yaşam uygulamaları* (Berkeley ve Los Angeles: California Üniversitesi Matbaası, 1984) s. 165-176.

2

Eski Mezopotamya'nın Kayıp Kütüphaneleri

Jeremy Black

Mezopotamya (kabaca modern Irak ve çevresi) yaklaşık olarak M.Ö. 3400 ile M.S. birinci yüzyıl arasında, hemen hemen 3500 yıl boyunca, kesintisiz bir yazınsal kültür düzenine sahip olmakla övünebilir. Kütüphane olarak nitelendirilebilecek kurumlar, birçok dönemde var olmuştur ve buradakiler kronolojik olarak, bu kitapta tartışılacak olanların içinde en eskileri olduğundan, en azından "Kütüphane nasıl olur(?)" sorusunu sorma fırsatını vermektedir. Eski klasik-öncesi dünyada, "kütüphane" ile "özel yazı koleksiyonları" denilebilecek, kişisel yazım ustaları veya yazıcı ailelerinden oluşan ve hem kemdi çalışmalarını, hem de başkaları tarafından yazılan, miras yoluyla geçmiş veya elde edilmiş çalışmaların oluşturduğu koleksiyonlar arasında bir ayırım yapmak mümkündür. Bunlarla "arşivler", yani yasal, mesleki veya ticari dokümanlar, arasında ayırım yapmak da yararlı olabilir. Bu kategorilerin, her bir kazılmış binada farklılıkların belirgin olmadığı koleksiyonlar bulunsa bile, farklı arkeolojik gerçekleri vardır.[1] Burada tartışılan kütüphanelerin hepsi, ya sarayların içinde ya da tapınakların içindeydi ve bunlar, arkeologların eski Mezopotamya'da "genel binalar" denilen binaların iki ana kategorisiydi. Ama bu, buraların her hangi bir şekilde halka açık yerler oldukları anlamında alınmamalıdır. Kraliyet kütüphanelerinin, kendi personeli ve kraliyet mensupları haricinde her hangi birine açık olduğuna dair kanıt bulunmazken, tapınak kütüp-

hanelerinin papazlarla ilgili faaliyetlerle sınırlı olduğunu biliyoruz. Dini ve bilimsel metinlerin sonundaki yazılar, genellikle *mudû mudâ likallim mudû IÇ mudâ IÇ ukalam* "Yetkili (veya bilgili) olan birisi bunu sadece yetkili olan birisine göstermeli, kabul edilmeyen birisine gösterilemez" sınırlamasını taşıyordu.[2]

Eski Mezopotamya'daki bütün kütüphaneler yok olmuştu, medeniyetin kendisi sona ermişti. Bu durum M.S. on dokuzuncu yüzyılın başında yavaş yavaş ortaya çıkarılıncaya kadar yüzyıllardan beri bilinen bir gerçekti. Ama çok farklı kayıp türleri var. Genel anlamda, bu medeniyet için dört çeşit "kayıp kütüphane" - yani, modern bilim için kayıp olan kütüphaneler - tanımlanabilir: Bu güne kadar bulunmamış kütüphaneler; tahrip edilmiş kütüphaneler; yerine başkası geçen kütüphaneler ve erişilemeyen kütüphaneler. Bunlar aşağıda anlatılmaktadır.

Çivi yazısı

Eski Mezopotamya'da birbirini izleyen kültürler boyunca, kil tabletler üzerinde çivi yazısı kullanıldı. Bir güney Irak halkı olan Sümerler, M.Ö. 3400 kadar eski, belki de daha önceki bir tarihte, ama tartışmasız dünyanın en eski ve tam olarak çalışan bir yazı sistemine sahipti. Başlangıçta, o dönemin şehir topluluklarının bürokratik ekonomilerinin gelişmesinin doğal sonucu olarak, idari amaçlarla kullanılıyordu. O tarihteki yazılı metinlerin çoğu, zirai ve hayvan üretimi ve diğer malların idari veya ticari hareketlerinin, yayınlarının ve teslimatların arşiv kayıtlarıdır. Korunmuş olan en eski yazının tarihine gelirsek: bunlar zaten ilk dönemde görevlilerin unvanlarının listeleri ile çırak yazıcıların öğrenmesi gereken teknik terimlerin sistematik olarak tutulması ile sınırlı olmak kaydıyla, zaten sistematik olarak yazı eğitimi amacıyla da kullanılıyordu.[3] Sonraki birkaç yüzyıl içinde ve neredeyse kesin olarak Sümerler M.Ö. 2500 yıllarında, çivi yazısını şiirsel edebiyatlarını kaydetmek amacıyla da kullanmaya başlamışlardı.[4]

Yazı sistemleri, logografik işaretlerle (kelimelerin bütününü yazmak için kullanılan işaretler veya işaret grupları) heceli işaretlerin (her bir heceyi yazmak için kullanılan işaretler) bir kombinasyonudur. Buna ek olarak, belirli işaretler, ait olduğu kategoriyi göstermek amacıyla, çoğunluk-

la kelimeden önce veya bazen de kelimelerden sonra, "belirleyici" olarak kullanılmaktadır (ör. Kişisel veya coğrafi isim, ahşap nesne). Çivi yazısının okunması zordur. Çünkü tarihi nedenlerle, logografik işaretlerin çoğu, bazı açılardan, aynı zamanda heceli işaret değeri kazanmıştı ve heceli işaretler, duruma göre, birçok farklı değerlere sahip olabiliyordu (homofoni* denilen şekilde). Bunun sonucunda, genellikle, aynı heceyi birbirinden oldukça farklı değerlerle yazmak mümkün oluyordu, (homonimi** denilen şekilde). Kullanılan toplam işaret sayısı, döneme ve bölgeye, ve de metnin yapısına (günlük mektuplardan bilimsel araştırmalara) göre değişiyordu ama MÖ birinci bin yılda, yaklaşık yedi yüz işaret kullanılmaktaydı.[3]

Hem garip gelebileceğinden hem de bu yazma sisteminin, kitap kültürünün gerçek öncüsü olmasıyla ilgili iddianın oluşturulmasına yardımcı olacağından, yazma ortamını tanımlamanın yararı olabilir. Bu yazım kitap kültürünün birçok özelliğiyle aynıdır. En belirgin farklılık ise, fiziksel ortamın kâğıt ve mürekkep değil de, bunun yerine kil tabletler ve kendine has sivri uçlu kalemi olmasıdır. "Tablet" dediğimiz şeyler, dikkatle şekillendirilmiş, bir yastığa benzeyen dikdörtgen olarak kalıplanmış pürüzleri alınmış kil olup, hâlâ hafifçe nemliyken, kamış yazma aleti ile işaretler yapılarak, güneşte kurumaya bırakılmaktadır (ve bazen de daha sonra fırında pişirilmektedir ve son derece sert olmaktadır). Alternatif olarak çivi yazısı, ahşap veya fildişinden yapılan ve parafinle kaplanan levhalara da yazılabilir. Bu levhalar bugün bulunduğunda, parafinin ancak izine rastlayabiliyoruz. Parafin tabii ki uzun zaman önce yok olmuştur. Ama parafinli levhaların çeşitli amaçlarla kullanıldığını biliyoruz, özellikle üzerinde değişiklik yapılması gereken dokümanlar için... Örneğin kullanılmakta olan envanterler gibi. Çivi yazısı taş anıtlara veya başka nesnelere de oyulabilirdi. Bazen, anma veya prestij olarak sergi amaçlı durumlarda, kil tabletler aynı biçimde mermer, altın veya gümüşten yapılıbiliyordu. Yazma aletleri normalde (Akad dilinde *qân tuppi* "yazıt kamışı" denilen) normal olarak sivriltilmiş kamıştan yapılıyordu. Ama yine, seremoni amaçlı olarak, veya tanrıların sözde yazma aleti olarak, altın tercih ediliyordu. Her

* Homofoni: eş-sesli.
** Homonimi: telaffuzları aynı

Şekil 2.1 Sümerce dini bir şiir. Parçalı bir el yazmasının bir kısmı, Babilli bir bilim adamının kütüphanesinden, yaklaşık M.Ö. II. yüzyıl. Metrik durak, her dize satırının ortasındaki boşlukla işaretlenmiş. Her Sümerce satırı, satırlar arasına, sol tarafta hafifçe girinti yapılarak yazılmış Akadça tercüme izlemektedir. Staaliche Museen zu Berlin'in izniyle kullanılmıştır.

bir çivi yazısı işareti, yazıya adını veren "çivi"nin yirmiye kadar ulaşabilen kalem darbesinin, (Latince *cuneus)* konfigürasyonundan oluşmaktadır. Farklı yönlerde, yaklaşık olarak yarım düzine kadar farklı çivi darbesi türü bulunmaktadır; uzman bir yazıcı tarafından yazıldığında, yazı el yazısına oldukça benzeyebilir. Açık konuşmak gerekirse, kil üzerinde darbeler sadece çivi şeklindeymiş gibi *görünür.* Zira çivinin üçüncü kenarı, aldatıcı bir gölgedir: Aslında, çivinin uzun kenarı ile dikdörtgen şeklindeki ucunun müşterek izleniminden oluşmaktadır. Ama taşın üstüne kazıldığında, üçgen başları olan çizgisel darbeler olarak simgelenirlerdi ve M.S. on dokuzuncu yüzyılda, kabartma yazılı taş levhalar Mezopotamya'dan getirildiğinde, Avrupa'da ilk kez bu şekilde tanınmışlardı.

Çivi yazısı, prensip olarak, dilden bağımsız olarak en azından yarım düzine birbiriyle ilgisi olmayan dilin (Sümer, Akat, Hitit, Hurri, Hatti, Elam gibi diller ve bunun yanı sıra, ilgili şekillerde Ugaritçe ve Eski Farsça) yazımında kullanılan bir yazma sistemidir. Her bir tablet, karalama kağıdı gibi, sadece birkaç satır yazmak için kullanılabilirdi. Ama, iki yüzünde de birkaç sütun yazı bulunan, tam olarak kazılmış bir tablet, yüzlerce satır içerebilirdi. Büyük bir tablet, gazete sayfası gibi düzenlenmiş, altı (ender olarak daha fazla) sütun yazıya sahip olabilir. Tabletin arka tarafında sütunlar (ama yazılar değil), her zaman ters olarak düzenlenmektedir, birinci sütun en sağda olur. Tabletler, hemen her zaman yukarıdan aşağıya doğru düzenlenir. Böylece, ters taraftaki birinci sütunun başı, tabletin ön yüzünün son sütununun hemen sonunu izlemektedir. Bunun sonucunda ters taraftaki yazı, ön yüzdeki ile karşılaştırıldığında baş aşağıdır.

Tabletler, uzun edebi ya da teknik "çalışmaları" kaydedebilmek için, birbirine bağlantılı "diziler" halinde gruplanmıştır (çok ciltli kompozisyonların eşdeğeri). Bir tabletin dizi içindeki numaralandırılmış konumu, normal olarak kolofonda* (yazının son sütununun sonuna yazılarak) kaydedilmekte ve tipik olarak, sıradaki bir sonraki tabletin başlığını vererek arandığında kutuda ya da rafta bulunmasını kolaylaştırmaktaydı. Bunun tipik bir örneği Babil edebiyatının en büyük çalışması olan ve kendi standart baskısında, her biri yaklaşık 350 satırdan oluşan on iki tablete ulaşan Gılgamış Destanı'dır. Tabletler arasındaki boşluklar, genelde sanatsal olarak uygun olan yerlere koyulur ve kimi edebi çalışmalar, kendine özgü tablet uzunluğu yapılarının bir unsuru gibi göz önüne alınarak gerçekleştirilirdi. Diğer yanda, bazı teknik diziler 100'den fazla tablet kapsıyordu. Astronomi-astroloji çalışmaları, ilahiyat gibi ...[6] Tarihi kataloglar (bir çoğu kurtulmuştur) edebi eserleri, neredeyse değişmez bir şekilde, ilk kelimeleri veya ilk satırına göre listelemekteydi. Ancak bu katalogların amaçlarının ne olduğu her zaman açık değildir: Muhtemelen, belli koleksiyonların basit envanterleri olmaktan çok, neyin toplanmaya veya araştırılmaya uygun olduğu hakkında, kurallara uygun pedagojik görüşler içeriyorlardı. Bir çok tabletin amblemi (kolofon) bulunmaktadır ve bunlar, genel

kolofon: **yayınevi amblemi**

olarak, kökeninin yerini ve hatta belki de bulunduğu kütüphaneyi; metnin kaynağını ("Babil'deki eski bir orijinalden kopyalandı" gibi); hatta kopyalama gününü, ayını ve yılını ve yazının, dört nesile kadar ataları dahil, tüm kimliğini[7] belirttiğinden, son derece önemlidir - bu bilgiler, on dokuzuncu yüzyılda, bilimsel olmayan kazılar sonrasında veya bugün bulundukları olumsuz koşullarda, soyağacı veya kökeni hakkında hiçbir bağlamsal bilgi içermeden, bir müzeye gelen bir tablet için değer taşımaktadır.

Tabletler, uzun ömürlülüklerinin gösterdiği gibi, inanılmaz derecede istikrarlı nesnelerdir. En eski tabletler beş bin yaşından büyüktür. Ama bir tabletin yüzeyi aşınabilir ve bu da yazıyı neredeyse okunmaz hale getirebilir. Topraktaki bazı kimyasal koşullarda, tabletin içinde ve etrafında, çatlayıp ayrılmasına neden olacak kristaller yaratan tuzlar oluşabilir. Sert bir yüzeye düşürüldüğünde, doğal olarak tabletler, büyük bir ihtimalle kırılacaktır: Eski yazmanlar, parçalanabilen kaynaklarla çalıştıklarından, bunu zaten biliyorlardı ve kopyaladıkları metnin hasarlı kısmını *hipu* "kırık" veya belki *hipu essu* "yeni kırık" olarak işaretlemeleri veya hatta kaynak tabletteki hasarı çizmeye çalışıyorlardı.[8] Günümüz bilim adamlarının çalışmalarının önemli bir unsuru, kaçınılmaz olarak bu parçaların yeniden birleştirilmesidir.

Tarihi kütüphaneler

Bir kütüphane nedir? Mezopotamya'da yazının ilk iki bin yılında, okur yazarlık, yazma atölyeleri ve yazma eğitim akademileri dediğimiz oluşumlarla; bazen sadece yazmanların özel evlerinde, ustaların (Sümerce *ummia,* Akatça *ummiânum),* acemilerden süpervizörlere (Sümer zamanlarında *ses-gal,* ed. "ağabeyler" olarak bilinen) uzanan bir öğrenci grubu tarafından çevrilerek çalıştığı yerlerde sağlanıyordu; burada süpervizörlerin görevi, daha genç öğrencilerin eğitimlerine yardımcı olmaktı (ama çoğunlukla disiplin sağlamak). M.Ö. ikinci bin yıl başlarında uygulanan sıkı eğitim tarzı hakkında günümüze oldukça canlı tasvirler kalmıştır.[9] Sümer yazını söz konusu olduğunda, gün ışığına çıkarmayı başardığımız şeylerin çoğu, yazmanların doküman hazırlamayı ve iş veya devlete ilişkin mektuplaşmaları yazmayı öğrendikleri, aynı zamanda matematik ve müzik çalıştıkları bu tür eğitim okullarından atılan çöplerdir.[10] Sıradan yazman eği-

tim kuruluşları bazen binada oldukça fazla sayıda ilerleyen iş stoku bulundururdu; ama genellikle, ihtiyaç duyulmayan tabletler ıslatılıp, yeniden çevrime sokulur ve kullanılırdı. Bu tarzda birçok bina kazılmış olup, bunların arasında M.Ö. 2600 kadar eski bir tarihten kalan bir tapınağa birleşik bir tanesi (Sümer şehri -uruppag'da) ve yaklaşık M.Ö. 1635'den kalan, idari ve başka dokümanların arasında dini ilahiler dâhil olmak üzere, iki binden fazla tablet içeren bir rahibin evi (Kuzey Babil'de Sippar-Amn-Çnum'da) de bulunmaktadır.[11] Ur Kralı -ulgi'nin (yaklaşık M.Ö. 2100), özellikle bu enerjik krallık hakkında yazılan övgü şiirlerini saklamak amacıyla, Urim (Ur) ve Nibru'daki kraliyet yazım akademilerini kurduğu ve bağışta bulunduğu bilinmektedir.

*Güneyde, Urim'de, ilahilerimin yazılması için, kutsal topraklarda büyümesi amacıyla, Nisaba (yazım tanrıçası) İrfan Evinin oluşmasına neden oldum; ve daha kuzeyde Nibru'da bir tanesinin temelini attım. Dilerim ki, orada da yazman görevde olsun ve elleriyle E-kur tapmağında oluşturduğum duaları yazsın; ve şarkıcı metinden ezberleyip okusun. Bu akademiler hiçbir şekilde değiştirilmeyecektir; irfan yerleri hiçbir zaman yok olmayacaktır. Benim bilgi birikimim bu, sadece budur. Benim onurumu yücelten bütün bu ilahilerin sözlerinin tamamı, diğer bütün her şeyin üstündedir. Tanrı An, Enlil, Utu ve Inanna adına, bu yalan değil - gerçektir!^*

Ama bu türde binalar kazılmadığından, bunların tam olarak nelerden oluştuklarını bilmiyoruz ve bunlar hakkındaki tek bilgi, övgü şiirinin içinde yer almaktadır. Diğer büyük akademilerin, örneğin, edebi referanslardan var olduğuna inandığımız Nibru ve İsin'dekilerin hiç birisi bulunamamıştır. Bu döneme ait mektup şeklindeki kısa bir kompozisyon (İsin'den eski bir öğrenciden olduğu iddia edilen) belli ki, Nibru'da mevcut olan eğitimin, İsin'dekinden çok daha üstün olması görüşünü dile getiriyordu:

Bu çocuklar Nibru'nun kokusunu almalı! Üç yıl önce orada bulunmuştum. Orada usta'nın evinde yaşadıkları yer - her şeyden önce, benim görüşüme göre hoş değildi ve dahası, çok sıkışıktı... Benim ustamın evi oldu-

ğu için, ağzımı açmadım. Şimdi dinleyin - yaşadıkları yer, düzgün bir akademi değil. Burada yazma derslerini veremez. 20 ya da 30 ilahiyi bile tekrarlayamaz, 10 veya 20 övgü şarkısını bile söyleyemez. Ama onun varlığında, ustamın evinde, ağzımı açamıyorum. Nibru akademisinin eşsiz olduğunu bilmiyor musunuz ?[13]

Ancak, kurumlar olarak kütüphaneler - "klasik" edebi ve bilimsel çalışmaların kopyalarının büyük referans koleksiyonları - M.Ö. ikinci bin yılın sonu ile birinci bin yılda, Tunç Çağının sonu (M.Ö. 1500-1000) ve Demir Çağının (M.Ö. 1000'den sonrası) Babil ve Asur medeniyetlerinde, tapınakların, sarayların ve bazı özel kişilerin kendilerine ait edebi klasik ve bilimsel, dini ve ilmi edebiyat koleksiyonları olduğu dönemlerde daha belirgindir. Kütüphaneler daha çok, (esas olarak, uygulama yapan papazlar ve mezhep görevlileri için gerekli referans araçları olarak faaliyet gösterdikleri) tapınakların veya (kısmen, yöneticinin gücü ve aydın davranışlarının canlı ifadeleri olarak öngörüldükleri) sarayların bir parçasını oluşturmuş gibi görünüyor. İki durumda da, bazen kendileri de redaksiyon, sınıflandırma ve gerektiğinde, edebi düzeni yeniden yapılandırma işleriyle uğraşan, yüksek düzeyde eğitim almış bilim adamları istihdam etmiş izlenimi vermektedirler ve bu yerlerin, aynı zamanda daha genç yazmanlar tarafından eğitim mekânı olarak kullanıldığına dair birçok kanıt bulunmaktadır.

Şimdi bu kütüphanelerin bazıları biraz daha detaylı olarak ele alınacaktır. Çivi yazısı, M.Ö. ikinci bin yılın başında Mezopotamya'dan Anadolu'ya yayılmış, burada bir Hint-Avrupa dili olan Hititçeyi yazmak üzere kabul edilmişti. Ama Hitit başkenti Hattuşaş'da (modern Boğazköy) bulunan kraliyet arşivine kütüphane denmesi gerekir mi, gerekmez mi, orası su götürür, ama epeyce edebi eserin yanı sıra, çoğu Hititçe, ama Akadça ve hatta, satırlar arası Hititçeye tercümelerle Sümerce çalışmaların yanı sıra, Hurri ve Hatti dilinde (bu ikisi bölgenin ilintisiz dilleridir) tarihi araştırma, yasal, idari ve dini malzeme içeriyordu.[14]

Mezopotamya içinde, Dicle vadisinin yukarısında bulunan geleneksel Asur devletinin başkenti Asur'da, her ikisi de daha önceki dönemlere ait dokümanlar içeren iki önemli kütüphane gün ışığına çıkartımıştır.[15] İlki M.Ö. sekizinci yüzyıldan daha sonraya ait olamayacak bir tarihten kalan,

çok geniş kapsamlı içeriklere sahip yüzlerce tabletten oluşan ve bazı idari dokümanlar içeren hacimli bir kütüphaneydi. Asur tanrısının tapınağında bulunan bu kütüphane (Asur tanrısı adını şehirden alıyordu) daha çok Geç-Asur dönemine aitti. l.Tiglath-pileser (M.Ö. 1115-1077) zamanından kalma 100-200 tabletlik daha eski bir koleksiyon ile birleşmiş gibi görünmesine rağmen, aslında bir tapınak kütüphanesiydi ve belki de orijinal olarak, bir Orta Asur yazman ailesinin özel kütüphanesiydi.

İkincisi, *âsipû* ("beyaz" büyüyü din ve sosyal amaçlı uygulayan kült büyücüleri) yapan bir Geç-Asur ailesine ait 800'den fazla tablet içeren kapsamlı bir kütüphaneydi ve bu amaçla kurulu bir avluya açılan bir kütüphane odasında barınıyordu. Işık alması için özellikle 1.5m genişliğinde bir girişi vardı, diğer bazı kütüphanelerde de bu özelliğe rastlanmıştı, su götürmez bir şekilde gerçek okuma ve yazma dışarıda, muhtemelen gölgeli bir revakın altında yapılıyordu, zira güneş ışığı tablet okunması için en iyisiydi. Bu koleksiyon aynı zamanda, birkaç Orta Asur tableti de içeriyordu, bir tanesi kesin olarak M.Ö. 14'üncü yüzyıl olarak tarihlendirilmişti, yani yaklaşık yedi yüzyıl öncesi. Bir avuç kadar da, Babil'den getirilmiş olabilecek Orta Babil tableti bulunmaktaydı. Bunların, Babil'i ilk fetheden ve M.Ö. 1207'de öldürülen trajik ve gizemli Asur kralı I Tukulti-Ninurta (M.Ö. 1243) tarafından kültürel bir talan olarak Asur'a getirilen Babil tabletleri arasında olup olmadığı konusunda fikir yürütmek yapmak ilginç olmaktadır. Onun maceraları hakkındaki, o döneme ait epik bir şiir, aslında götürülen tabletlerle ilgili açık detaylar içermektedir.[16] Bu kompozisyon, haklı göstermeye çalıştığı sürecin yaşayan bir kanıtı olarak görülmektedir: Habil kültürünün Asur tarafından yutulması.

Asur'un ikinci başkent şehri Kalhu'nun (modern Nimrûd) en önemli tapınak kütüphanesi, şehrin kalesinde, diğer tapınak ve saraylarla birlikte bulunan Nabû (yazım tanrısı) tapınağında, ana avlunun ilerisindeki iki odada bulunuyordu. Asur'un diğer kütüphanelerine göre daha mütevazıydı. Muhtemelen, yaklaşık olarak M.Ö. 800'den, şehrin 616 yılında yıkılmasına veya daha sonraya kadar sürekli olarak kullanılmaktaydı; koleksiyonunda bulunan kitabelerden en azından bir tanesi daha eski tarihli olup, M.Ö. 858/7 tarihinde yazılmıştır. Oldukça az sayıda şiirsel edebi kompozisyonlar içermesine karşın, (kraliyet himayesi altında çalışan bir tapınak

kütüphanesinden bekleneceği üzere) fazla sayıda dini tören ve büyü malzemesi koleksiyonu ile, bazı tarihi yazıtların kopyalarını da içeriyordu. Buradan 250'den fazla tablet ya da parça çıkarılmıştır (ve muhtemelen, şu ana kadar kazılması mümkün olmayan odalardan birisinin köşesindeki kuyunun içinde daha da bulunmaktadır). Kalhu'da öğrenci yazmaları da bulunmasına ve onların çalışmalarının bir kısmının korunmasına rağmen, bazıları son derece hassas bir şekilde yazılmış olan, daha fazla elyazması örnekleri bulunduğu düşünülmektedir; ayrıca Babil yazı düzeniyle de yazılmış epeyce fazla tablet bulunmaktadır. Burada açıklanması gereken şey, Babil yazı düzeni ile Asur yazı düzeninin, çivi yazısı türleri oldukları, Arapça'daki Kufi ve Nesih gibi veya Latincedeki unkial ve gotik gibi, birbirlerinden ayırt edilebildikleridir. Genel anlamda konuşmak gerekirse, Asurca, coğrafi Asur'un yazı düzenidir, ama Asur'da bazı yazmanlar Babilce de yazabiliyordu ve yazıyordu da; öyle görünüyor ki, Babil yazı düzeninin daha fazla kültürel itibarı vardı ve güneyden Asur kütüphanelerine nakledilen birçok önemli el yazmasında kullanılan yazı düzeniydi.

Amblemlerden ve prosopografilerden (belirli bir tarih dönemindeki kişileri veya karakterleri sınıflayan bir alt disiplin), tabletlerin bir şekilde Kalhu'dan, son Asur kraliyet başkenti Ninova'ya geldiklerini biliyoruz (en fazla 25 km civarında bir mesafe). Buradan yola çıkılarak iki kuruluşun yazman personeli arasında, belki de, Kalhu yazım evine özel bir önem atfedilerek, doğrudan bir bağlantı olduğu düşünülebilir. II. Sargon tarafından kurulan başkent Dur-Şarrukin'de (Khorsabad) (yine yazı tanrısı Nabû'nun tapınağının ana avlusunun ilerisinde bir odada) ve Kalhu'daki kuzey batı (kraliyet) sarayında bir kütüphane vardı; bir başka kütüphane de, Ninova'nın hemen dışında, Tarbisu'da, *bît redûti* veya "Vekalet Evi"nin, prens'in resmi ikametgahının olduğu yerde bulunuyordu.

Babil'in kültürel üstünlüğü genel anlamda zaten kanıtlanmıştır, ama ne yazık ki, kütüphaneleri ile ilgili çok daha az somut arkeolojik kanıt bulunmaktadır. En önemli bulgu, Sippar şehrindeki güneş tanrısı Şabaş'ın tapınağı Ebabbara'nın içindeki Geç-Babil tapınak kütüphanesidir, 1980'lerde Bağdat Üniversitesi tarafından kazılmıştır.[17] Sippar kütüphanesinin tam boyutunu tahmin etmek zordur. Belki de, Babil'deki kalitesi daha yüksek kültürel hava içindeki yeri nedeniyle, çok daha iyi bir şiirsel edebiyat ko-

leksiyonunun yanı sıra, astronomi-arkeoloji ve matematik gibi daha müstesna ve derin birkaç çalışma içeriyordu. Sippar'da (Dur-Şarrukin'deki Asur kütüphanesinde ve muhtemelen Kalhu'daki kuzey batı sarayında olduğu gibi), kütüphane tabletlerini saklamak amacıyla raf gözü sistemi kullanılıyordu, ama trajik bir şekilde (belki de, yoğun olarak tuzlandıklarından, tabletlerin çıkarılmasının son derece zor olması nedeniyle), hangi tabletin hangi gözden çıkarıldığının kaydedilmesi konusunda yeterli özen gösterilmemiş, bu nedenle sistematik saklama sistemleri ile ilgili bilgiler ele geçirilememişti.

Asur Uygarlığının bütün kütüphaneleri içinde, belki de en ünlüsü, Ninova'daki, daha doğrusu Ninova'dakilerdir. Esas koleksiyon, bugün Koyuncuk (Türkmen *qoyunjiq,* "koyun yeri") denilen tepede bulunan Güneybatı sarayında bulunuyordu, ama Kuzey Sarayında ve yazmanların tanrısı Nabû'nun tapınağında (iki saray arasında yerleşik) da kütüphaneler vardı.[18] Bu kraliyet koleksiyonları esas olarak Asurbanipal (MÖ 668-627) tarafından oluşturulmuştu, ama bu işe daha önce babası Sennacherib [Esarhaddon] (MÖ 704-681) tarafından zaten başlanmıştı. Asurbanipal, Mezopotamya kralları arasında neredeyse emsalsiz olarak, kendisi de yazım eğitimi almış olduğunu ve okuma yazma konusunda özel bir yeteneği olduğunu iddia ediyordu: *astassi kammu naklu sa sumeru şullulu akkadû ana sutesuri aştu* "Sümercenin muğlak ve hatta Akadcanın yorumlanmasının zor olduğu karmaşık metinleri okuyabiliyorum."[19] Bu koleksiyonun büyük bir bölümüne, 1850 yılında Layard tarafından (Asur heykellerini ararken) ve 1953'de Rassam tarafından erişilmişti; bunlar keşfedilecek ilk büyük çivi yazılı tablet bulgularıydı (gerçi, bunların, hiçbir şekilde bilimsel olarak kazıtmadığını belirtmek gerekir). Bugün, tabletler çoğunlukla İngiliz Müzesindedir (British Museum). Açık farkla, (yaklaşık 35,000 parça ile) bilinen en büyük eski Mezopotamya kütüphanesidir.[20] Özünde, Orla Asur kralı I. Tiglath-pileser [Tiglat Plaser] (M.Ö. 1115-1077) zamanında yazılan küçük bir tablet koleksiyonu bulunuyordu ve, en az bir Asurlu bilim adamının özel koleksiyonu ve M.Ö. 652-648 yıllarındaki Asur karşılı isyan sonrasında zorla alınan tazminatların bir parçası olan Babilli bilim adamlarının tahsisli kütüphaneleri ile tamamlanıyordu. Babilli bilim adamları, kendi kişisel koleksiyonlarından ve tapınak koleksiyonlarından

çalışmalar kopyalamak zorunda bırakılmıştı. Krala mütevazı bir şekilde şöyle yazmışlardır: *"Kralın emirlerini ihmal etmeyeceğiz! Gece gündüz efendimiz kral hazretlerinin talimatlarını yerine getirmek için tüm gücümüzle çalışacağız.,"*[21] Ninovah yazım evi de, metinlerin yeni kopyalarını yapmakla uğraşıyordu. Burada çalışan bazı bilim adamları ya esirlerdi ya da politik tutuklu olan soylu Babilli gençlerdi ve zincir altında tutuluyorlardı:

Ninurta-gimilli, Nippur valisinin oğlu, tablet serisini tamamlamış bulunuyor. Ayakları demir zincire vuruldu ve şimdi Veliaht Evinde (veliahdın sarayı) Banuni' nin gözetimi altında. Şu anda yapabileceği bir iş yok.[22]

Asurbanipal'in endişesi, kraliyet görevlerini Tanrıları memnun edecek şekilde yerine getirebilmek amacıyla, kullanımı altında, ilahiyat ve büyü dâhil, mümkün olan en iyi bilgi kaynaklarını bulundurmaktı.[23] Kral, Babilon'daki ajanlarına şöyle yazmaktadır: *"Bana kraliyet yönetimimde yararlı olacak tabletleri gönderin!"*[24] ve sıklıkla tekrarlanan bir *diktat'te*: "Bu mektubu aldığınız zaman, bu üç adamı (isimleri belirtilmiş) ve Borsippa'daki** bilgili insanları yanınıza alın ve bütün tabletleri arayın - evlerinde ve E-diza tapmağında (yazım tanrısı Nibû'nun tapınağı) bırakılanların hepsini... sizin tarafınızdan bilinen (tuppâni acpûtu sa medâkkunûsimma) ve Asur'da bulunmayan bütün değerli tabletlerin peşine düşün ve bana gönderin. Resmi görevlilere ve nezaretçilere yazdım... hiç kimse sizden tablet **saklamayacak.!"***[25]

Bu kütüphanelerde, satırlar arasında Akadca tercümeleri bulunan bazı eski Sümerce edebi kompozisyonlar ve epeyce Akadca şiirsel edebiyat bulunmaktadır. Ama esas olarak kapsanan yelpaze, özellikle ilahiyat ve büyü olup, M.Ö. ikinci bin yılın sonu ile birinci bin yılın başında, ilahiyat konusunda yapılan bilimsel incelemeleri geliştirmek ve sihirli sözler ile kötü ruhları kovan kişilerin törenlerini sistematikleştirmek amacıyla yapılan yazım çalışmalarını içeren, yazılı geleneklerdir.

---

* diktat: emir, buyruk [ç.n.]
** Borsippa: şimdiki adı Hillal [ç.n.]

Keşfedilmeyen kütüphaneler

Mezopotamya'daki *kayıp* kütüphanelere yapdan bu odaklanmada, sunulan dört kategorinin ilki keşfedilmeyen kütüphanelerdir. Ama, saydarı ne kadar çok olsa da, arkeolojik araştırma kazaları sonucunda henüz bulunmayanlar veya kazılmayanlardan bahsetmiyorum. Bunun yerine, aklımda başka bir kategori var: Var olduğunu bildiğimiz ama henüz çıkarmayı başaramadığımız edebiyat koleksiyonları. Eski Babil katalogları, birçoğunu tanımlayamadığımız, M.Ö. ikinci bin yılın başına ait Sümerce edebi kompozisyonların giriş bölümlerini listelemektedir. Asur kökenli, "baladlar" hakkındaki muhteşem Orta Asur katalogu, 90 pastoral aşk şarkısı dâhil, yaklaşık 400 kompozisyonun giriş bölümünü listelemektedir, bütün bunların içinde, bugüne kadar sadece bir tanesi İngiliz Müzesindeki (British Museum) tabletlerden birinde bulunmuştur,.[26] Ninova'da bulunan, ilk Sümer kült şarkılarının (Akadcada *kalûtu* denilen repertuar) bir katalogunun eski editörü, var olduğunu bildiği tüm başlıkları ele geçire - meyeceğini kendisi de biliyordu. Şöyle yazmıştı: "kalûtu *serisinin giriş bölümleri. Mevcut olanların tamamı kontrol edilmiş. Birçoğunun izi sürülememiş (mâdûti ul amrû) ve bu nedenle dâhil edilmemişti."*[21]

Tahrip edilen kütüphaneler

İkinci olarak, tahrip edilen kütüphaneler. Bunların arasında, yukarıda da biraz detaylı olarak anlatılan, Asur şehirleri Ninova, Asur, Dur-Şarrukin ve Tarbisu'daki kraliyet ve diğer kütüphaneler bulunmaktadır. Bütün bu büyük koleksiyonlar, MÖ 614-612 yıllarında Asur İmparatorluğunu devirmek amacıyla birleşen Babil ve Mede müttefik orduları tarafından, sistematik olarak tahrip edilmişti.[28] Yanmış ahşap çatı kirişleri ile, Kırma ve yakma olaylarının bütün kanıtlarını taşıyan saraylarda, tabletlerin içinde bulunduğu koşullar, MÖ 612 yılı için Babil Kayıtlarında yazılı olan özlü Cümleyi canlı bir şekilde teyit eden yaygın arkeolojik resmin bir parçasıdır:

Onlar (Babilliler ve M edeler) şehri yoğun bir abluka altına aldılar. Abu ayının n'inci gününde... çok sayıda insana önemli bir yenilgi yaşattılar. O tarihte Asur kralı Sin-sar-iskun öldü. Şehirde ve tapınakta büyük bir talan gerçekleştirdiler ve şehri enkaz yığını haline getirdiler.[29]

Bu yıkım sadece Asur imparatorluğunun politik ölümüne değil, aynı zamanda, bir hamlede, kuzey Mezopotamya'da çivi yazısı sistemiyle taşınmakta olan aydın geleneğin ve o bölgedeki çivi yazısı okuryazarlığının aşağı yukarı tamamen sona ermesine damgasını vurmaktadır. Çivi yazısı ile aktarılan bilginin çoğu, kültürel olarak içinde bulunduğu ortama, dillerine ve kendi geleneklerine bağlıydı ve hiç bir zaman diğer kayıt türlerinin kültürel sınırlarını aşmamıştı. Kütüphane koleksiyonları odaların yerlerine yayılmış, birçok tablet, yıkılan binaların enkaz yığınları altında parçalara dağılmıştı. Kalhu'da Nabû tapınağının enkazının bir bölümü, onlarca yıl sonra tekrar işgal edilmişti. Çivi yazısı konusunda cahil olan bu işgalciler, Asur kaldırımlarının döşeme taşlarını ve pişmiş tuğlalarını almak amacıyla kütüphane odalarını dibine doğru kazmış, onlara ulaşmak için de tapınak kütüphanesinin enkazını kürekle atmışlardı. İstenen bina malzemeleri taşındıktan sonra, çukurlar tekrar doldurulmuş ve kütüphanenin parçalanan enkazı, daha sonraki inşaat işlemleri nedeniyle belirli miktarda plaster ve ziftle karışmış olarak, kürekle tekrar içeri alınmış, kuşkusuz bu işlem sırasında tabletler daha da hasar görmüştü. Tabletler, yaklaşık 2500 yıl süreyle, M.S. 1955 yılına kadar, orada öylece kalmıştı.

Layard 1850 yılında, Asurbanipal tabletlerini bulduğunda, Babil çivi yazısının deşifre edilmesi konusunda ilk adımlar 1840'larda atılmış olmasına rağmen, henüz doğru dürüst okunamıyorlardı.[30] Modern deşifre olayının uzun bir hikâyesi vardır, ama Babil çivi yazısının tam olarak çözüldüğü zaman konusunda mutabık kalınan tarih, 1857'de, Kraliyet Asya Ülkeleri Topluluğunun, Londra'da dört bilim adamı arasında bir yarışma düzenlediği zamandır: Rawlinson, Hincks, Oppert ve Fox Talbot, sonuncu isim daha çok, fotoğrafçılığın öncülerinden biri olarak tanınmaktadır. Hepsine, ayrı odalarda, deşifre etmeleri için aynı yazıtın metni verilmiş ve esas itibariyle, aynı çeviriyi üretmişlerdi.

Birbirinin yerini alan kütüphaneler

Asur kütüphaneleri nispeten daha ani yok oldular. Bu yokoluş ile kültürel merkezde çivi yazısı geleneğinin, en az MS birinci yüzyıla kadar sürdüğü Mezopotamya'nın güneyindeki Babil İmparatorluğunun durumu arasında karşılaştırma yapılabilir. Yeni diller, alfabetik yazı sistemleri (her

türlü Aramîce ile, Partca ve Yunanca yazı yazmak için) ve yeni yazma malzemeleriyle (papirüs ve parşömen), rekabetçi kültürel iletişim araçları yaratırken; Asur'a nazaran Babil kütüphaneleri daha kademeli ve ince bir ölüm yaşamıştır. Milattan önceki son birkaç yüzyılda, Babil İmparatorluğunun Yunanca konuşan sakinlerinin, oğullarını çivi yazısı yazma okullarına gönderdikleri ve öğrencilerin, üç bin yıldan daha uzun bir zaman önce kullanılmış olan çivi yazısı işaretlerinin geleneksel listelerini kopyalamayı öğrendikleri ve geleneksel edebi çalışmaları, her zamanki gibi kamış yazma aleti kullandıkları - ve sonra tabletin arka tarafına aynı yazma aletini kullanarak, Yunan harfleri ile, Sümerce ve Akadca kelimelerin fonelik telaffuzunu yazdıkları olağanüstü bir durumla karşılaşıyoruz. Bu durum, ortamların karışmasının istisnai bir örneğidir.[31] Bu edebi geleneğe erişim, yerini diğer yazma sistemleri aldıkça, yavaş yavaş kayboluyordu. M.Ö. birinci yüzyılda Babil'de, geleneksel Sümer kült edebiyatında derin deneyime sahip, yüksek derecede eğitim görmüş entelektüellerden oluşan bir aile, hâlâ, neredeyse iki bin yıl önce bestelenmiş dini şarkıları kopyalıyor ve (muhtelif kaynakları esas alarak ve değişiklikleri kaydederek) dikkatle redakte ediyordu. Ama bunlar izole edilmiş birkaç kişiydiler ve etrafları, Aramî veya Part dilinde konuşan ve yazan, Yunan mitleri kabartmalı paralar kullanan ve İranlı ya da Yunanlı isimlere sahip tanrılara tapan, Yunanlılaştırılmış isimlere sahip insanlarla çevriliydi. Bu ailenin değerli kişisel kütüphanesi "kayıp" olmuştu, çünkü ölmekte olan bir gelenek olarak, basitçe yerini başkası almıştı.

Aslında, bu, bilimsel olmayan kazı yöntemleri nedeniyle "kayıp" edilen kütüphane koleksiyonlarına da iyi bir örnektir. Tabletlerin çoğu Berlin'dedir (tek bilgi "1886'da elde edilmiştir", "beraberce Babilon'da bulundukları sanılmaktadır") ve 1896 yılında (daha sonra Mısır Uygarlığı inceleme uzmanı olarak çok daha ünlü bir mesleğe sahip olan) George Reisner tarafından olağanüstü bir dikkatle hazırlanan bir yayında basılmışın [12] 1980'lerde, şimdi New York Metropolitan Müzesinde bulunan tabletlerin bazıları, (hangi yolla olursa olsun) tam olarak bu aynı özel kütüphaneden gelmiş olmalıydı: Aynı yazıcı ailesinin aynı üyeleri müdahil olmuştu, kompozisyonlar aynı tarza aitti ve New York'taki parçalardan bazıları, aslında Berlin'deki kırık tabletlerle birleşiyordu. Bu, hem edebi içe-

rik, hem de eksik parçaların fotoğraflarıyla çözülmüştü. Ama iki müze arasında fiziksel birleşme henüz gerçekleştirilememiştir.

Erişilemeyen kütüphaneler

Bu bizi, eski Mezopotamya'nın "kayıp kütüphanelerinin son grubuna getirmektedir: Modern zamanlarda, batı dünyasındaki müzelerde çoğunun okunamaz durumda kalmış olması dolayısıyla, bilim açısından kayıp olanlar. Bu kısmen personel sorunu nedeniyledir; çok az üniversitenin personeli arasında iki adet Asur Uygarlığı uzmanı bulunmaktadır. Rencontre Assyriologique Internationale'in* yıllık konferansına, dünyanın her yerinden dört yüz Asur Uygarlığı uzmanı katılmış olabilir. Ama mevcut tabletleri okuyup kopyalayabilecek yeterli sayıda çivi yazısı uzmanı bulunmamaktadır.

İngiliz Müzesinde Assurbanipal'den ve diğer kütüphanelerden gelmiş, okunmayı, kopyalanmayı ve yayınlanmayı bekleyen binlerce tablet ve parça olduğunu biliyoruz ve bunlar, sadece zaman ve insan gücü eksikliği nedeniyle kazanılamamaktadır. Ayrıca, yine, diğer müzelerde (özellikle, Berlin, Paris, Philadelphia, İstanbul ve Bağdat'ta) incelenmeyi bekleyen on binlerce edebi parçanın bulunduğunu da biliyoruz. Bazı kuruluşlar koleksiyonlarına erişim konusunda son derece katı davranmaktadır. Yerel bilim adamlarının veya, belirli çalışmaları yayınlama "hakkf'nı almış olan ve yardım olmadan etkin olamayacağı veya çalışmalarını hiçbir zaman tamamlayamayaeakları genel olarak bilinen belirli bilim adamlarının erişimlerini sınırlamaktadır (Bu açıdan İngiliz Müzesinin örnek alınacak bir sicili olduğunu belirtmekten mutluluk duyuyorum, zira "açık-kapı" politikası ile çalışmakta ve böylece, akredite olmuş her hangi bir uzman, *her hangi bir* çivi yazısı malzemesini görebilmekte, üzerinde çalışabilmekte ve yayınlayabilmektedir). Sonra, yağmalanan tarihi eserlerin gelişen ticareti konusu da var. Yakın zamanlarda kendi ülkelerindeki müzelerden çalınmış ya da yoksul yerel halk tarafından kaçak olarak ve hiç de bilimsel olmayan yollarla topraktan çıkarılmış eserler (kazılmış demek çok zor). Maalesef 1990'lardan beri Londra, kaçak tarihi eser ticaretinin dünya mer-

Rencontre Assyriologique Internationale: Uluslar arası Asur Uygarlığı Toplantısı [ç.n.]

kezi haline gelmiştir. Kişi, antika tüccarlarıyla iş yapmayı reddederek bu işe engel olmaya çalışmalı ve böylece belki de, kopyalayıp üzerinde çalışma imkânı olabileceği ve aksi takdirde, sonraki elli yıl boyunca bir özel koleksiyona dâhil olarak ortadan kaybolabilecek, çok önemli bir tableti görme - en azından duyma - şansını kaybetmeli midir?

Son yıllarda birkaç elektronik proje geliştirilmiştir ve bunlar bu tarihi yazılı kaynaklara erişimin demokratikleştirilmesinde özellikle önemli rol oynayabilir. Sümer Edebiyatının Elektronik Metin Külliyatı, klasik Sümer edebiyatı külliyatını bir araya getirerek, evrensel olarak erişilebilir duruma gelmesini sağlamaya çalışmaktadır.[33] Bu edebiyatın ana bütününden çıkarılan ve redakte edilen malzemenin çoğu (halen 300'ün üzerinde kompozisyon) şimdi bu web sitesinde mevcuttur ve her ay 80'in üzerinde ülkeden 60.000'den fazla kez erişilmektedir. Ama yine de, birçok bilinen ama henüz basılmayan kaynakların varlığından haberdarız ve hatta dikkatle konulan "tamamlanmakta olan baskılar" nedeniyle engelleniyoruz. Yani, erişilmezlik, kaybın dördüncü boyutudur ve belki de, en dokunakhsıdır, çünkü potansiyel olarak çözülebilecek bir sorundur.

Ekleme

Yukarıdaki metin yazıldığından beri, Nisan-Mayıs 2003'deki İkinci Körfez Savaşının trajik olayları, "kayıp kütüphaneler" konusunu, bugünkü Irak'ta dehşetli bir üne kavuşturmuştur. Kütüphaneler, müzeler ve arkeolojik yerlerin tamamı, korkunç bir şekilde tahrip edilmiştir. Bu durum şaşırtıcı boyutları sürekli ortaya çıkmakta olan bir destan gibidir ve 1158 yılında Moğolların Bağdat'ı yağmalamasıyla karşılaştırılmaktadır. Hiç kimse, maruz kalınan kaybın ve hasarın gerçek boyutunu henüz değerlendirememektedir ve gerçekten de, tarihçiler veya dikkatli muhabirlerin, böyle bir bölüm yazmalarına yetecek derecede, karmaşık gelişmeler ağını Çözebilme imkânı olmayabilir - atlatma haber alma ve "keşifler"de bulunmaya kararlı gazetecilerin bir zamanlar yaptıkları kinayeler ve imalar bile Unutulmuştur. Ama baskıya girerken, Irak Ulusal Müzesindeki ve diğer müzelerdeki çivi yazısı kütüphane koleksiyonlarının bir kısmının, bazılaR1 telafi edilemeyecek şekilde tahrip olduğu, diğerlerinin talan edildiği ve bir daha bulunup bulunamayacaklarının meçhul olduğu kesindir.

Notlar

1. Bakınız J. A. Black ve W. J. Tait, "Arşivler ve Kütüphaneler: Mezopotamya ve Mısır", bulunduğu yer, J. Sason, ed. *Eski Yakın Doğu Medeniyetleri* (New York: Scribner's, 1995, 2197-2209.
2. Bakınız H. Hunger, *Babylonische und assyrithe Kolophone*, Alter Orient und Altes Testament 2 (Neukirchen-Vluyn: Butzon-Kevealer, 1968) dizin, s. 163, s.v.idû.
3. Bakınız H. Nissen, P. Damerov ve R. Englund, *Antik Muhasebe: Eski yakın Doğu da Ekonomik İdare yazım ve teknikleri* (Chicago: Chicago Üniversitesi Matbaası, 1993)
4. Bakınız B. Alster ve A. Westenholz, "Barton Silindiri", *Aeta Sümeroloğica* 16 (1994): 15-46. Mezopotamya'da genel okur yazarlık hakkında muhteşem bir tartışma için, bakınız en son zamanlarda C. Wilcke, *Wer las und schrieb in Babylonien uns Assyrien? Überlegungen zur Literalitat im Alten Zweistromland,* Bayerische Akademie der Wissenschaften, Fei.- Tarih sınıfı, Jahrgang 2000, Heft 6 (Münih)
5. Bakınız C. B. F. Walker, *Çivi yazısı: Geçmişi Okumak* (Londra: İngiliz Müzesi Yayınları, 1987)
6. Anlaşılır bir anlatım için bakınız David Brown, *Mezopotamya gezegen astronomisi-astrolojisi,* Çivi yazısı monografileri 18 (Groningen: Styx, 2000)
7. Bakınız D. J. Wiseman ve J. A. Black, Nabu Tapınağından edebi metinler, Nimrud IV'ün çivi yazısı metinleri (Londra: Irak'taki İngiliz Arkeoloji Okulu, 1996) giriş, 1-7 (s.5); ve genel olarak Hunger, *Babylonische und assyriche Kolophone.*
8. Bakınız F. N. H. Al-Rawi, "Sippar kütüphanesinden tabletler, I. "Weidner Kayıtlan": bir görüş hakkında farazi bir kraliyet mektubu, İrak 52 (1990): 1-13
9. Camlı detaylar için bakınız C. J. Gadd, *En eski okullarda Öğretmenler ve Öğrenciler* (Londra, 1956), daha genel bir bakış için, S. Tinney, "Sümer edebiyatının müfredatı hakkında", *Irak* 61 (1999): 159-172
10. Bakınız E. Robson, *Mezopotamya Matematiği MÖ 2100-1600: Bürokrasi ve Eğitimde teknik Sabitler,* Çivi yazısı metinlerinin Oxford baskıları 15 (Oxford: Clarenton Pres, 1999)
11. Bakınız L. De Meyer "Der, Teli ed-", E. Meyers, ed, *Oxford Yakın Doğu Arkeoloji Ansiklopedisi,* (New York ve Oxford: Oxford Üniversitesi Matbaası,

1997), bibliyografi ile. Bir başka örnek için, bakınız A. Cavigneaux, "Meturan'da bir bilim adamının kütüphanesi", yeri Tz. Abusch va K. Van der Toorn, ed, *Mezopotamya Büyüsü: Metinsel, tarihsel ve Yorumsal perspektifler* (Groningen: Styx, 1999), 251-273.

12. Jeremy Black ve diğerleri, *Sümer Edebiyatında Elektronik Metin Külliyatı* (1998), 2.4.2.02: 308-319'da Sulgi (Sulgi B) için övgü şiiri.
13. Nabi-Enlil'den Şili Eshtar'a edebi mektup, Civil katalogunda 3.3.18; bakınız J. J. A. Van Dijk, "Ein spataltbabylonischer katalog einer Sammlung sumerischer Briefe", *Orientalia* 58 (1989); 441-452 (s. 448-452)
14. Hitit arşivlerinden yaklaşık 25,000 tablet çıkarılmıştır; E. Laroche, *Hitit Metinlerinin Katalogu* (Paris: Klincksieck, 1971), bunun aslında orijinal toplamın sadece yedide biri olduğunu tahmin etmiştir. Bakınız Amelie Kufırt, *Eski Yakın Doğu, MÖ yaklaşık 3000-330,* 2 cilt (Londra ve New York: Routledge, 1995): 232-237
15. Bu kütüphaneler hakkında genel bir inceleme için bakınız Olof Pedersen, *Eski Yakın Doğuda Arşivler ve Kütüphaneler* M.Ö. 1500-300 (Bethesda, MD: CDL Matbaası, 1998)
16. Bakınız B. Foster, İlhamlardan Önce: Akad Edebiyatı Antolojisi, 2 cilt (Bethesda, MD: CDL Matbaası, 1996), 1:211-230, özellikle 228. Maalesef pasaj kötü bir şekilde hasar görmüştür.
17. Bakınız J. A. Black ve W. J. Tait, "Arşivler ve Kütüphaneler: 2207, detaylar için bakınız F. N. H. Al-Ravvi ve A. R. George, "Sippar kütüphanesinden tabletler, II. Babil Yaratılış destanının II Tableti", Irak 52 (1990): 149-157 (s. 149 n.l)
18. Bakınız J. E. Reade, yeri K. Veenhof, *Çivi yazısı arşivleri ve kütüphaneleri,* Uluslar arası Asur Uygarlıkları Toplantısı açıklamaları 30 (İstanbul: Nederlends Instituut voor het Nabije Oosten, 1986): 213ff
19. M. Streck, *Assurbanipal und die letzten assyrischen Könige bis zum Untergang Ninive's,* Vorderasiatische Bibliothek 7 (Leipzig: 1916):256, 1:17
20. bakınız J. E. Reade, "Ninova", Reallexikon der Assyriologie 9 (2000): 388-433 (s. 421-427 §17 "Çivi yazısı kayıtları"); C. B. F. Walker, *"Çivi yazısı metinlerinin Koyuncuk Koleksiyonu: Oluşumu, Sorunlar ve Beklentileri",* yeri F. M. Fales ve B. J. Hickey, ed, Austen Henry Layard tra l'oriente e Venezia (Rome: «L'Erma» di Bretschneider, nd): 183-193

21. A. R. George tarafından bahsedilen basılmamış tablet, *Gılgamış Destanı: Yeni bir Çeviri* (Harmondsworth: Penguin kitapları, 1999), giriş, s. xxii
22. S. Parpóla, "Samas-sumu-ukin'den Esarhaddon'a mektup", *Irak* 34 (1972): 21-34 (s. 33)
23. George, *Gılgamış Destanı,* s. xxiv
24. R. Campbell Thompson, *Son Babil Mektupları* (Londra: Luzac, 1906) no.l
25. Assurbanipal'in Neo-Babil mektubu, CT 22 1:29= L. Waterman, *Asur İmparatorluğunun Kraliyet Haberleşmesi* (Ann Arbor: Michigan Üniversitesi Baskısı, 1930-1936), 4. cilt, s, 213; no. 6= E. Chiera, *Kile Yazdılar: Babil Tabletleri Bugün Konuşuyor* (Chicago: Chicago Üniversitesi Matbaası, 1938) : 174
26. Bakınız J. A. Black, "Babil Baladları: yeni bir tür, yeri *Journal ofthe American Oriental Society* 103 *(Kramer yıldönümü cildi,* 1983): 25-34
27. Bakınız J. A. Black, "Sümer *balag* kompozisyonları, yeri *Bibliotheca Orientalis* 44 (1987): 32-79
28. Bakınız Kuhrt, *Eski Yakın Doğu,* s. 540-546
29. A. K. Grayson, *Asur ve Babil Kayıtları.* Çivi Yazısı Kaynaklarından metinler 5 (Locust Valley, 1975): 94, Kayıt 3: 43-45. Metin biraz onarılmış
30. Bakınız C. H. Gordon, *Unutulan yazılar: Deşifre edilmelerinin hikayesi* (Harmondsworth: Penguin kitapları, 1971); P. T. Daniels ve W. Bright, ed., *Dünyadaki Yazma Sistemleri* (New York: Oxford Üniversitesi Matbaası, 1996), özellikle s. 139-188
31. Bakınız J. A. Black ve S. M. Sherwin-White "Ashmolean Müzesinde yunan harfleri taşıyan bir kil tablet ve Greko-Babil metinler" Irak 46 (1984): 131-140
32. Bakınız G. A. Reisner, *Sumerisch-babylonische Hymnen nach Thontafeln griechescher Zeit* (Berlin, 1896), s. xi
33. Black ve diğerleri, *Sümer Edebiyatında Elektronik Metin Külliyatı* <http://www-etcsl.orient.ox.ac.uk/>

3

Aristo'nun "Gezgin" Kütüphanesi

T. Keith Dix

Yunan dönemi, kütüphane kurulması açısından olağanüstü bir dönemdi. İskender'in imparatorluğunun bazı bölümleri üzerinde hak iddia eden Makedonya hanedanları, daha önceki yüzyıllarda Yunanlıların, büyük şehirlerde gerçekleştirdikleri kütüphane binaları üzerinde de hak iddia etmişlerdi. Bu, aynı zamanda kayıp kütüphaneler açısından da olağanüstü bir dönemdi. Zira hanedanlar Yunanlıların edebi kaynaklarını toplama konusunda birbirleriyle rekabet ediyordu. Bu arada Roma da, Doğu Akdeniz'e doğru hareketi ile, her bir krallığı fethederek, kültür hazinelerini Roma ve İtalya'ya taşımaktaydı.

Aristo'nun kütüphanesinin hikâyesi, hem kurumsal kütüphanelerin kurulmasına yol açan entelektüel kültürü, hem de bunların yok olmalarına yol açmış olabilecek koşullan göstermektedir. İmparator Augustus döneminde yaşayan Coğrafyacı Strabo, Aristo'nun kütüphanesi hakkında şu hikâyeyi anlatmaktadır (13.1.54 yaklaşık 608-609)

Scepsis'den Socratics Erastus ve Koriskus ile Koriskus' un oğlu, Aristo ve Theophrastus'un öğrencisi Neleus geldi; ve içinde Aristo'nun kütüp-* ***hanesinin*** *de yer aldığı, Theophrastus'un kütüphanesinin sahihi oldu. Aristo kütüphanesini Theophrastus'a vermiş, ona aynı zamanda okulu da bırakmıştı, Theophrastus kitap koleksiyonu yaptığını bildiğimiz ilk kişiydi*

*Scepsis Bayramiç ilçesine 14.km. uzaklıkta yer alan Kurşunlu tepe [ç.n.]

ve Mısır krallarını, kütüphane düzenlemesi konusunda eğitmişti. Ve Theophrastus da kütüphanesini Neleus'a verdi ve o bunları Scepsis'e götürdü, kendinden sonrakilere bıraktı, değer bilmez, kitapları kapalı tutan ve dikkatle saklamayan kişilere; ve bu kişiler, şehirlerini yöneten Attalid kralının, Bergama kütüphanesini donatmak amacıyla kitap toplama hevesini gördüklerinde, kitapları toprağa, bir tür hendeğin içine gömdüler; ama sonra, uzun zaman geçtikten sonra ailedekiler, Aristo ve Theophrastus'un, nem ve güveden hasar görmüş kitaplarını, yüklüce bir para karşılığında Apellicon ve Teos'a sattılar; ama Apellicon filozoftan çok, bir kitap hastasıydı; ve bu nedenle, yenen bölümlerin düzeltilmesi arzusuyla, yazıları yeni kopyalara aktardı ama düzeltiler iyi olmamıştı ve kitaplar hatalarla doluydu. Ve öyle oldu ki, uzak geçmişin Gezginleri, Theophrastus'un sonra gelenler, ellerinde basit birkaç kitap haricinde, kitaplardan tamamen yoksun kalarak, hiçbir şeyi pratik olarak inceleyebilecek durumda olamadılar ve sadece genelle ilgilendiler; **ve** *daha sonra gelenler, yani bu kitapların ortaya çıktığı zamanlarda gelenler, öncekilere nazaran felsefeyle ve Aristo'yla daha çok ilgiliydiler, ama yine de, hataların çokluğu nedeniyle, bir çok şeye "belki" demek zorunda kalmışlardı. Ve Roma bu duruma büyük katkıda bulundu; çünkü Apellicon un ölümünden hemen sonra, Atina'yı ele geçiren Sulla, Apellicon'un kütüphanesini taşıdı ve kütüphane buraya getirildi, Aristo hayranı bir gramerci olan Tyrannio, kütüphaneden sorumlu adama ve zayıf kopyacılar kullanan ve karşılaştırma yapmayan kitapçılara pay vererek yönetimi eline geçirdi; ki bu durum hem burada hem de iskenderiye'de satış amacıyla yazılan diğer kitapların başına da gelmişti.*

Strabo burada "Aristo'nun kütüphanesinin, Aristo'nun kendi eserlerinden oluştuğunu, Theophrastus'un bunlara daha sonra kendi çalışmalarını eklediğini ima etmektedir. Ve Strabo'nun Peripatetic Okulun (Gezgin Ekol) çöküşü ile ilgili yorumlarının açık anlamı, Theophrastus'un, Aristo'nun çalışmalarının çoğunun eşsiz kopyalarını (belki hatta imzalarını) Neleus'a bıraktığı ve Neleus'un bunu memleketi Scepsis'e götürdüğüdür. İkinci yüzyılda Hıristiyanlıkla çakışan bir dönemde yaşayan Yunanlı biyografi yazarı Plutarch da benzer bir beyanda bulunmaktadır:

Ve bütün gemileriyle Efes'ten denize açıldıktan sonra, üçüncü günde Sulla, Pire ye ulaştı ve başlangıçta yadırganan bir davranışla, o dönemde Aristo ve Theophrastus'un, birçokları tarafından pek de tanınmayan kitaplarının çoğunun bulunduğu, Teos'lu Apelliconun kütüphanesine el koydu. Kütüphane Roma'ya taşındığında, gramerci Tyrannio'nun pek çoğunu kendisine ayırdığı ve daha sonra bunların Rodos'lu Andronicus tarafından kopyalarının yapıldığı, yayınladığı ve böylece mevcut listeyi oluşturduğu söylenmektedir. Ve eski Gezginler bir taraftan, başarılı kişiler ve kendi çaplarında bilim adamı gibi görünürlerken, diğer taraftan Aristo ve Theophrastus' un yazılarının bir çoğunu hiç bilmiyor veya doğru bilmiyor gibiydiler. Çünkü, Theophrastus'un kitaplarını bıraktığı Scepsis'li Neleus'un mirası, ilgisiz ve bilgisiz kişilerin eline geçmişti.[1]

Hem Strabo, hem de Plutach koleksiyonun, kökenine bakıldığında doğrudan Aristo ve Theophrastus'a kadar gidilebileceğini düşünüyorlar. Her ikisi de bu koleksiyonla, Aristo ve Theophrastus külliyatının önemli bir kısmının - belki de önemli kısmı -kayboluşu ve tekrar bulunuşu hakkındaki iddialar ile Aristo'nun çalışmalarının M.Ö. birinci yüzyılın sonunda yeniden ortaya çıkışı arasında bir bağlantı kurmaktadır.

Strabo'nun ifadesi, Aristo'yu πρῶτος ὧν ἴσμεν συναγαγὼν βιβλία "kitap topladığını duyduğumuz ilk kişi" olarak tarif ettiğinde, "Aristo'nun Kütüphanesi"ne daha geniş bir anlam kazandırmaktadır. Kitap koleksiyonculuğu, M.Ö. beşinci yüzyıl sonlarından beri Atina'da zaten bilinmekteydi, Bu nedenle bu iddia tam olarak doğru değildi; ama öyle görünüyor ki, kitaplar Aristo ve ekolü için özel bir önem taşıyordu. Plato'nun Aristo'ya Ὁ ἀναγνώστης "okur" dediği söylenmektedir, galiba çünkü, Aristo doymak bilmez bir okurdu.[2] ἀναγνώστης aynı zamanda Plato nun lakabıydı ve (okuyucular) genel olarak köleydi. O zaman bu durum, Aristo'nun sadece doymak bilmez bir okur olmakla değil, normal olarak kölelere bırakılan bir uğraş peşinde olmasıyla ilgilidir.[3] Aristo, diyalektik sürecinin ilk adlmı olarak, yazılı çalışmaların incelenmesini tavsiye etmişti.*(Topica* 1.14.105 b 12). Aristo doksografi denilen edebiyatın, yani daha önceki filozofların görüşleri, koleksiyonları ve tartışmalarının kopyalarını çıkarmaya başlamıştı. Bu alandaki çalışmaları, kendisine atfedilen *"Arcytas'ın*

Felsefesi Hakkında", "Speusippus ve Xenocrates'in Felsefesi Hakkında" ve *"Democritus' un Çalışmalarındaki Sorunlar"* (Diogenes Laertius*, 5. 25, 26) gibi başlıklarda görüldüğü şekilde, bir kitap koleksiyonunu gerektiriyordu. Gerçekten de, Aristo'nun, Akademi'de Plato'nun halefi olan Speusippus'un kitaplarını, Speusippus'un ölümünden sonra, üç talent fiyatla satın aldığı bildirilmektedir (Diogenes Laertius, 4. 5), bu fahiş fiyat, "kitap koleksiyonu yaptığını duyduğumuz ilk kişi" denilebilecek kadar istekli olan bir kitap koleksiyoncusu resmine uymaktadır. Okulun, anayasaları ve resmi kayıtları toplamak gibi araştırma faaliyetleri de okulun metin birikimini artırmıştı. Bir kütüphaneye sahip olmak, Gezgin Ekolün gelişiminde, diğer her türlü felsefi okulun gelişiminde gösterdiğine nazaran, çok daha kritik bir rol oynamış gibidir; örneğin, "Akademi Kütüphanesi" veya "Stoa Kütüphanesi" hakkında hiçbir şey duymuyoruz. Aristo'nun koleksiyonu sistematik bir koleksiyon olmayı hedeflemiş olabilir - gerçekten de, bu, Aristo'nun Ptolemy'lere kütüphane düzenlemesini öğrettiği iddiasına esin kaynağı olmuş olabilir - ve koleksiyon, aşağıda da göreceğimiz gibi, Gezgin Ekolün hikâyesinde önemli unsurlardan biri haline gelmişti. Strabo'nun Aristo'yu "kitap topladığını duyduğumuz ilk kişi" olarak belirlemesine de bu etkenler yol açmış olabilir.[4]

Strabo, Aristo'nun kütüphanesini Theophrastus'a verdiğini söylediğinde, yukarıda da gördüğümüz gibi, öncelikle Aristo'nun kendi yazılarından bahsediyor gibidir. Ancak, Aristo'nun halefine ve okula topladığı diğer çalışmaları da iletmiş olması, ihtimal dahilindedir. Aristo'nun kütüphanesinin, Theophrastus'un eline nasıl geçtiğinden emin olamayız. Sadece Strabo, belki de bir vasiyeti kastederek, Aristo'nun kütüphanesini Theophrastus'a miras olarak bıraktığını (παρέδωκεν) belirtmekteydi. Ancak, Aristo'nun Diogenes Laertius'da (5.11-16) saklanan vasiyeti, kütüphaneden bahsetmemektedir. John P. Lynch, Aristo'nun vasiyetini yerine getiren kişilerin, kütüphaneyi Theophrastus'a tahsis ettiklerini ileri sürmektedir.[5] Belki de, daha iyi bir ihtimalle, Theophrastus kütüphaneyi Aris-

* Diogenes Laertius : 3. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen eski Yunanlı filozofların biyografi yazarı. On ciltlik Lives of the Philosophers (Filozofların hayatı) kitabı, hala mevcut olup, Yunan felsefesinin gelişmesi konusunda önemli bir bilgi kaynağıdır. [ç.n.]

to'dan, okulun müdürlüğünü aldığı şekilde almıştır: muhtemelen, Aristo'nun MÖ 323 yılında Atina'yı zorunlu olarak terk etmesinden sonra kitaplara ve okula el koymuştur.[6]

Aristo'nun "okulu"nun statüsü ve geleceği - yani, öğrencileri ve yandaşları - Aristo Atina'dan ayrıldığında belirsizleşmişti. Okul çoğunlukla diğer göçmenlerden (orada yerleşik yabancılar) oluşuyordu, kendine ait bir binası yoktu ve bir varsayıma göre bir başka göçmene, Theophrastus'un ellerine kalmıştı. Aynı şekilde, Aristo tarafından geride bırakılan bütün malların, kütüphanesi dâhil, kaderi de belirsiz olacaktı. Atinalı filozof ve devlet adamı Phalerum'lu* Demetrius'un müdahalesi ile, Theophrastus sonunda, Lise'nin yakınında bir binayı almayı (Diogenes Laertius, 5.39) ve "Aristo'nun okulu'Yıa bir miktar fiziksel ve yasal düzenleme vermeyi başarmıştı. Lynch, okulun mülkünün - arazi, bina, kitaplar, mefruşat ve benzeri - okulun müdürünün, akademi başkanının olduğunu göstermişti; yasal olarak akademi başkanı okulun kendisi demekti.[7]

O zaman Theophrastus kütüphaneyi dilediği kişiye bırakabilirdi ve o da, öğrencilerinden biri olan Scepsis'li Neleus'a bırakmıştı. Strabo, Aristo'nun Theophrastus'a bıraktığı miras durumunda olduğu gibi, Neleus'a verilen kütüphanenin Aristo ve Theophrastus'un kendi yazılarını da içerdiğini ima ediyordu. Theophrastus'un, Diogenes Laertius'da (5.52) saklanan kayıtlarında, Neleus'a verilen hediyenin ? τὰ βιβλία πάντα, , 'bütün kitaplar" olduğu belirtilmektedir, bu nedenle Neleus'un, okulun bütün koleksiyonunu almış olması muhtemeldir. Theophrastus'un kitaplarını Neleus'a, akademi başkanlığı konusundaki tercihini göstermek amacıyla bıraktığı ileri sürülmektedir.[8] Ancak, Theophrastus'un vasiyeti, bunun dışında Neleus'u okulun diğer üyelerinden ayırmamaktadır: *"Neleus'a bir köle verilmişti ve bu **kişi** okul mallarının kullanımını paylaşacak on kişiden biri* ve ***vasiyeti*** *uygulayacak yedi kişiden biri olarak anılmaktadır"* (Diogenes Laertius 5.53, 55, 56). Gottschalk, Theophrastus'un, Neleus'un, edebi vasiyetini yerine getiren kişi olmasını istediğini ileri sürmekte ve daha sonra gelen iki ardışık akademi başkanının, Strato ve Lyco'nun, kendi yazdıkları kitaplardan bahsettikleri vasiyetlerine ve özellikle Lyco'nun, yayın-

lanmayan kitaplarının, yayınlanmak üzere okulun bir üyesine verilmesine ilişkin talimatlarına işaret etmektedir.[9] Gottschalk, Theophrastus'un da, benzer şekilde, Neleus'un, edebi vasiyetini yerine getiren kişi olmasını istediğine; Aristo ve Theophrastus'un belgelerinin, Theophrastus'un ölümünde tek bir öbek oluşturduğuna - ve Theophrastus'un "bütün kitaplarını bu şekilde bağışladığına inanmaktadır.[10] Üçüncü bir olasılık ise, Theophrastus'un okulun kütüphanesinin bakımından, bir kişinin sorumlu olmasını istediğidir; Neleus'u okul mallarının kullanımını paylaşacak on kişiden biri olarak tayin etmesi, Neleus'un okulda kalmayı sürdüreceğini ve kitapların okulun diğer üyelerinin kullanımında kalmaya devam edeceğini ümit ettiğini göstermektedir.

Ancak öyle olmayacaktı. Muhtemelen Strato'nun akademi başkanı seçilmesi üzerine yaşadığı kırgınlık nedeniyle, memleketi Troad'daki* Scepsis'e gitmiş ve - bir statü sembolüymüşcesine - kitapları da yanına almıştı.[11] Scepsis'de, Strabo'nun söylediğine göre, Neleus kitaplarını varislerine bırakmış, onlar da kitapları saklamışlardı. Hatta Attalid kralının kitap tutkunlarını kızdırmak amacıyla yeraltına saklamışlar, ama sonunda onları bir başka açgözlü koleksiyoncuya, Apellicon'a satmışlardı. 200 yılı civarında yazan Athenaeus, farklı bir hikâye anlatmaktadır. Ona göre, Neleus kitapları İskenderiye'de II Ptolemy Philadelphus'a satmıştır.[12]

Neleus'un, kitapları alarak ayrılması, Strabo'ya göre, Gezgin Okul açısından yıkıcı sonuçlara neden olmuştu. Theophrastus sonrası Gezginler, Aristo ve Theophrastus'un sadece birkaç çalışmasına erişebiliyordu, bunların çoğu da "dışrak", yani okulun dışında yayınlanmak amacıyla yapılan daha genel çalışmalardı.[13] Sonuç olarak, Strabo'nun dediğine göre, pratikte hiçbir şeyi detaylı inceleme imkânına sahip değillerdi ve sadece genel sorunlar hakkında açıklamalarda bulunabiliyorlardı. Gerçekten de, Gezgin Okulun çöküşü, sıradanlaşmış gibiydi. Diogenes Laertius çeşitli felsefe okullarında akademi başkanlarının sıralamasını belirlerken, Gezgin dizisini Theophrastus ile sonlandırmaktadır. (1.14-15); ve Çiçero Aristo ve Theophrastus'un halefleri konusunda "O *kadar yozlaşmışlar ki, sanki kendile-*

* *Troad:* Truva, Biga Yarımadası olarak bilinen, Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı ve Edremit Körfezi arasında kalan bölgenin, antik çağlardaki ismi. [ç.n.]

rinden türemiş gibiydiler - başka bir deyişle, hiç de Aristo ve Theophrastus'un varisleri gibi değillerdi."[14] demişti. Strato zaten muhtemelen okula karşı azalan ilginin ve enerjinin farkındaydı; vasiyetinde, halefi olarak Lyco'yu tayin etmişti, *"Diğerlerinin yüzünden, bazdan çok yaşlı ve bazıları da çok meşgul."* (Diogenes Laertius 5.62).[15]

Her ne kadar, Gezgin Okulun çöküşü hakkındaki tarihi tahminler modern bilim tarafından doğrulandıysa da, Strabo tarafından ileri sürülen çöküş nedeni, yani, Aristo ile Theophrastus'un çalışmalarının kaybolması önemsenmemiştir. Onların çalışmaları, dışrak denilenler de dahil, hiçbir /aman kaybolmamış gibiydi ve Scepsis'de gömülü oldukları düşünüldükleri süre zarfında, her zaman okunmayı, tartışılmayı ve aktarılmayı sürdürmüşlerdi.[16] Burada H. B. Gottschalk'ın yorumunu aktarmak uygun olacaktır:

Strabo'nun iddiası, Aristo'nun okulunun çöküşü ve tekrar dirilişi hakkındaki açıklamaları desteklemek amacıyla türetilen bir kurguya benzemektedir. Şimdi bu açıklama, ciddi felsefenin yazılı metinlerle başlaması gerektiği varsayımına dayanmaktadır. Daha sonraki yüzyıllarda Aristo taraftarları arasında egemen olan bir davranış üstüne akıl yürütürken, bunun önceki felsefi geleneklerle bir paralellik oluşturmadığını söylemek bir filozoftan çok bir gramer ustasının ağzına daha uygun düşerdi.[^1]

Neleus'a intikal eden Aristo ve Theophrastus el yazmalarının, bu kişilerin çalışmalarının mevcut tek kopyası olduğuna inanmak mümkün değildi. Muhtemelen okulun diğer üyelerinde bazı çalışmaların kopyaları vardı. Özellikle Atina'daki okuldan ayrılanlar ve bu nedenle, okulun koleksiyonuna erişme hakkına artık sahip olmayanlar, birer kopya almak isterlerdi Örneğin, Rodos'lu Eudemus, okuldan ayrılırken Aristo'nun bazı çalışmalarının kopyalarını almış görünmektedir. Zira, *Fizik'de* bir metin hakkında soru sormak amacıyla Theophrastus'a yazmıştır.[18]

Gezgin Okulunun kendisi de, Theophrastus**'un** Neleus'a bıraktığı miras sonucunda, kütüphanesiz kalmış görünmemektedir. Strato, halefi l.yco'ya, kendi çalışmaları haricindeki (Diogenes Laertius 5.52) "bütün kitaplar"ı miras bıraktığında, Aristo ve Theop-

hrastus'un çalışmaları da dâhil olmak üzere tahminen okulun bütün koleksiyonunu bırakmaktadır. Lyco vasiyetinde sadece kendi yazdığı kitapları bıraktığında (Diogenes Laertius 5.73), belki de aşikâr olanı belirtme ihtiyacı hissetmemişti: yani, okulun koleksiyonunun tamamının okulda kalacağını... Lyco'nun halefi Ceos'lu Ariston'un akademi başkanlığı sırasında kütüphane, Diogenes Laertius'un (5.22-27) listesinde bulunan bütün Aristo çalışmalarını içeriyordu. Zira bu listeyi, en azından eğer Moraux'nun teorisi doğruysa, Gezgin akademi başkanları ile ilgili kendi biyografilerinin bir parçası olarak, okulun kitap mevcuduna istinaden, Aristón hazırlamıştı.[1y] Bu durumda, ya okul Aristo'nun çalışmalarının yeni kopyalarını almayı başarmıştı, ya da kendi kopyalarını hiçbir zaman kaybetmemişti. Diogenes Laertius, okulun kütüphanesini kaybettiğini veya Aristo ve Theophrastus'un çalışmalarının bir dönemde erişilmez olduğunu ileri sürecek hiçbir şey söylememektedir.[20] Veya, Gezgin Okulun çöküşü ile ilgilenen Çiçero, kütüphanenin kaybını gerekçe olarak göstermemektedir ve hatta, kaybolduğunu bildiği bile belli değildir. Okulun ilgi alanının etikden uzaklaşması, daha az kişisel itibara sahip akademi başkanları ve En Büyük Nimet doktrinindeki değişim gibi başka gerekçelerden bahsetmektedir *(de finibus* 5.5.13-14).

Strabo ve Athenaeus, Neleus'un koleksiyonunun akıbeti hakkında farklı yorumlar sunmaktadır. İkisi de doğru olabilir: Neleus bir kısmını Ptolemy'lere satarken, kalanını saklamış olabilir, bunlar da ailesinin malı haline gelmiş ve sonuç olarak Apellicon'a satılmış olabilir. Yine de bir şekilde, Aristo ve Theophrastus'un çalışmaları gerçekten de İskenderiye'de var olmuş gibi görünmektedir.

Aslında, Atina'daki Gezgin Okulu ile İskenderiye'deki Plotemy'ler arasında yakın bağlantılar olduğu izlenimi bulunmaktadır. Gördüğümüz gibi, Strabo, Aristo'nun Plotemy'lere kütüphane düzenlemesini öğrettiğini iddia etmektedir. Bu iddia kronolojik nedenlerle şüphe taşımaktadır: Aristo Atina'dan M.Ö. 323 yılında ayrılmış ve M.Ö. 322 yılında Chalcis'de ölmüştür. M.Ö. 323'de Mısır'ın küçük prensi olan **I** Ptolemy Soter'in, bir sonraki yılda yaşanan sorunlar sırasında, kendisini bir kütüphane kurmaya adamış olması pek mümkün görülmemektedir. Ayrıca Aristo'nun Atina'dan ayrıldıktan sonra Mısır'a gittiğine ilişkin her

hangi bir kayıt da bulunmamaktadır. Yine de, İskenderiye kütüphanesinin düzenlemesini Aristo, kendisi üstlenmediyse de, Gezgin Okulunun bir öğlencisi yapmış olabilir. Theophrastus'un konferanslarını dinlemiş olan (Diogenes Laertius 5.75) ve Theophrastus adına Atina'da mülk alma hakkını kazanmış olan (Diogenes Laertius 5.39) Phalerum'lu Demetrius, Makedonyalı General Cassander'in girişimleri sonucunda şehrin valisi olmuş; bir başka Makedonyalı General, Demetrius Poliorcetes şehri aldığında, Phalerum'lu Demetrius kaçmış ve sonuçta Ptolemy Soter'in İskenderiye'deki sarayına gelmişti (Diogenes Laertius 5.78). İskenderiye'de Tevrat'ı İbranice'den Yunanca'ya tercüme eden[21] Septuagint'in bir çok hikayesinde Demetrius, kütüphaneden sorumlu kişi olarak nitelendirilmektedir.[22] Septuagint'in hikayesi inanılmaz görünse de, İskenderiye Kütüphanesi ile gerçekten de bağlantısı yoksa, Demertrius'un nasıl olup da hikayenin bir parçası olduğunu anlamak mümkün değildir.

Ptolemy Soter de Theophrastus'a önerilerde bulunmuştu (Diogenes Laertius 5.37) ve Theophrastus'un halefi Strato, II. Ptolemy Philadelphius'a özel ders vermiş ve ondan seksen hüner öğrenmişti (Diogenes Laertius 5.58). Böylece, Gezgin Okulla İskenderiye sarayı arasında bir bağlantı oluşturulmuştu. Strato'nun, Philadelphius'a okulun kütüphanesindeki çalışmaların kopyalarını satarak, bu bağlantıyı güçlendirmeye çalıştığı ileri sürülmektedir. Athenaeus, Philadelphius'un Neleus'tan satın alınan kitapları, "Atina'dan ve Rodos'tan gelenlerle birlikte" İskenderiye'ye naklettiğini söyleyerek, böyle bir satışı yansıtıyor olabilir. "Atina'dan gelen kitaplar". Gezgin Okulundan alınan kitapları simgeleyebilir ve "Rodos'tan gelen kitaplar" da Eudemus tarafından Rodos'a götürülen kitapların satın alınmasına işaret edebilir.[23] Daha sonra yaşamış olan Aristo yorumcuları da Philadelphius'un Aristo'nun eserlerini topladığını belirtmektedir.[24]

Şimdi de, Strabo'nun ifadesiyle, Aristo ile Theophrastus'un çalışmalarını okula ve dünyaya iade etmekten sorumlu olan Teos'lu Apellicon'a geliyoruz. Strabo, Apellicon'un kitapları, Scepsis'li Neleus'un varislerinden satın aldığını düşünmektedir. Bunlar, kitapları korumak için yeterince önlem almayan, ama, anlaşılan, Bergama'da Attalid kütüphanesinin kurucularının, koleksiyonla ilgili güçlü cazibesini anlayan "aylaklar"dı (veya Plutarch'ın hikayesindeki "ilgisiz ve bilgisiz adamlar") ve bu nedenle bir

sonraki nesil onu kitap aşığı Apellicon'a satıncaya kadar onu saklamışlardı. Apellicon'la aynı dönemde yaşamış ve onun mesleğiyle ilgili en fazla detayı sağlayan filozof ve tarihçi Posidonius, Apellicon'un, "Aristo'nun kütüphanesi" olduğu bildirilen bir koleksiyonu satın aldığını doğrulamaktadır. Posidonius, Scepsis ya da kütüphanenin "yok oluşu" hakkında hiçbir şey söylememektedir. Ama şu ilginç detaylardan bahsetmektedir: Apellicon çok zengindi ve başka birçok kitabı satın alma imkânına sahipti. Atina kararnamelerinin orijinallerine sahip olmaya çalışmıştı ve eski, nadide eşyaları elde etme girişimleri diğer şehirlere de uzanmıştı.[25]

Posidonius, Apellicon'un hem Aristo'nun kütüphanesini almasını, hem de Atina direnişinin Sulla'ya yönelmesine önderlik eden zorba Athenion'u desteklemesini, Apellicon'un gezgin felsefe mesleği ile bağdaştırmaktadır. Anlaşılan, Apellicon'un Atina'lı manevi bir büyükbabası ve Αριστοτέλης;[26] adında erkek kardeşi vardı. O zaman, manevi ailesinin Gezgin Okuluyla bağlantısı olabilirdi ve Apellicon onları okul vasıtası ile tanıyor olabilirdi. Apellicon sadece "Aristo'nun kütüphanesi"ni satın almakla kalmamış, Aristo hakkında, Aristo'nun zorba Hermias'la olan dostluğu ile ilgili en az bir kitap yazmıştı[27] ve Atina kararnamelerine duyduğu ilgi, Gezginlerin Yunan "anayasaları" ve diğer şehirlere olan ilgisini çağrıştırmaktadır.[28]

Apellicon'un Gezgin Okulundaki araştırmaları, onu Scepsis'teki Neleus kütüphanesine yönlendirmiş olabilir. Strabo, Gezgin Okulunun yeniden canlanmasını, Apellicon'un Neleus'un varislerinden satın almasıyla bağdaştırmaktadır ve Apellicon'un aslında kitapları okula iade ettiği ileri sürülmüştür.[29] Ancak diğer tarafta, Scepsis bölümünün tamamının yalan olduğu, koleksiyonunun değerini şişirmek veya kitapları başka bir yerden-belki de Gezgin Okulunun kendisinden - çaldığını örtbas etmek amacıyla Apellicon tarafından uydurulduğu da ileri sürülmüştür.[30] Atina'da meydanda bulunan Kayıt Bürosu, Metroon'daki kararlan ele geçirmek için, görünüşte hırsızlığa başvuran ve sonra da firar ederek kovuşturmadan kaçan bir adamın dürüstlüğü hakkında kuşku duyulabilir. Ama dikkat edilmelidir ki, Posidonius, Apellicon'a açıkça düşmanlık besliyordu ve Apellicon'a karşı yaptığı suçlamalar hakkında karar vermeye yetecek dayanağımız bulunmamaktadır.

Strabo, Apellicon'un, Scepsis'te yeraltında saklandığı zaman koleksi-

yonda, nem ve güve nedeniyle oluşan hasarı, çalışmaların yeni kopyalarını yaparak ve görünüşte eksik olan bölümleri tamamlayarak gidermeye çalıştığını belirtmektedir. Strabo, Apellicon'a "filozoftan çok, kitap hastası" diyerek, bu yöntemi ve Aristo felsefesi ve filozoflar için yeni sorunlar yaratan, "hatalarla dolu kitaplar" olan ürünlerini eleştirmektedir. Ancak Strabo'nun eleştirisi, kitap hastasının doğasının yanlış yorumlamasına dayanmaktadır. Elbette, Appellicon gibi, Atina'da ve diğer şehirlerde eski ve ender bulunan şeyleri arayan bir kitap hastası, (hasar durumları ne olursa olsun, Aristo ve Theophrastus'un imzaları olduğu iddia edilen) Scepsis kitaplarını, yeni üretilen kopyalara tercih edecekti. Gerçekten de, Strabo tarafından tanımlanan süreç, samimi hedef, ne kadar kötü sonuçlanırsa sonuçlansın; amacı Aristo külliyatının okula yeniden kazandırılması olan bir filozofun ürünü gibi görünmektedir. Ancak Apellicon'un baskıları iz bırakmamış gibidir. Baskılardan, örneğin Aristo ile ilgili daha sonraki yorumcular tarafından, hiç bahsedilmemektedir. Apellicon'un baskılarından söz eden sadece Strabo olduğundan, Düring bu detayın Strabo'nun, Apellicon'a karşı duyulan düşmanlık geleneğinin süsü olduğunu ileri sürmektedir.[31] Diğer yanda, gördüğümüz gibi, Apellicon, Aristo'nun hayatı hakkında araştırma yapmıştır ve bazı çalışmaların baskısını niye üstlenmemesi gerektiğine dair sebep bulamıyoruz. Ancak, onun baskılarının kaybolması, kendisinin ve baskılarının kötü itibarı ve yerini, daha sonra Rodos'lu Andronicus tarafından yapılan baskının alması ile açıklanabilir.

Lucius Cornelius Sulla, M.Ö. 84 yılında Asya'dan İtalya'ya giderken, Almalıların fethedilen şehrinden geçmişti. Sula, Pontus'lu Kral Mithradat ve isyankâr Yunan şehirlerine karşı aldığı zaferler sonrasında, Yunan desteğini kazanmak ve Yunan değerleri konusundaki takdirini göstermek amacıyla, bazı hesaplı girişimlerde bulundu. Özellikle Atina şehri, Sulla'nın ellerinde, tahmin edebileceğinden çok daha iyi duruma geldi. Sulla, tarihi şehri överek ve çoğunluğun hatırı için az sayıdaki insanı ve ölülerin hatırına yaşayanları affettiğini belirterek, Romalıların Atina'yı talan etmeleri sırasında öldürme olaylarının durdurulmasını emretmişti. (Plutarch, *Sulla* 14.5) Topraklarının yarısını kaybeden Teb'in* aksine, Atina fatihin-

Teb: **Mısır'da antik kent, şimdiki Luxor [ç.n.]**

den Linini, İmroz (şimdiki Gökçeada), Scyros ve Delos adalarını geri almıştı.[32] Sulla 84 yılında Atina'dan geçerken, Eleusis Mysteria'larına* kabul edilmiş (Plutarch, *Sulla* 26.1) ve zamanının büyük bir bölümünü genç Romalı Yunan-hayranı Titus Pomponius Atticus'un yanında, görünürde Yunan edebiyatı hakkında tartışarak geçirmişti (Nepos, *Atticus* 4) Sulla'yı kültür ve yenilik adamı ve de Atina'yı Roma hakimiyeti ile barıştırma taraflısı biri olarak göstermeye yönelik bu hareketler, en azından bazı Atinalılar arasında, belli ki biraz başarılı olmuştu. Sulla Atina'dan ayrıldığında, insanlardan hediyeler almış ve bu insanları Atticus'a yönlendirmişti (Nepos, *Atticus* 4) ve Atinalılar da onun şerefine oyunlar düzenlemişti.[33]

Sulla, Aristo'nun kütüphanesini ele geçirmesi sayesinde, Yunan edebiyatına ve ilmine duyduğu hayranlığı gösterebilecek ve Yunan kültürünün hâkimiyetini ve Roma kültürünün minnettarlığını kabul edebilecekti. Hatta, daha önce Yunanistan'ı fetheden ve Makedon Kralı Perseus'un yağması sırasında kendisine hiçbir şey almayan ama oğullarının kralın kitaplarını almasına izin veren Romalı bir fatihi, Lucius Aemilius Paullus'u, bilinçli olarak taklit etmiş dahi olabilir (Plutarch, *Aemilius Paullus* 28.6)

Kütüphaneye el konulması ile ilgili olarak, belki de Sulla'ya başka bir gerekçe atfedebiliriz: Bunu, Atina'daki felsefe okullarına uyarı olarak yapmış olabilir. Atina'nın Roma'ya karşı ayaklanması ve Mithradat'a bağlılık göstermesi, açıkça Gezginlik yapan Athenion'un liderliğinde başlamıştı. Athenion'un Atinalılara bir konuşmada söylediği *"Felsefe okullarının sessiz kalmalarına izin vermeyelim"* sözü okulların Roma baskısı altında kapatıldığını ve Athenion'un açıkça filozofların desteğini istediğini göstermektedir.[34] Apellicon, kendisi de gezgin olarak, meslektaşı olan filozofların davalarına katılmış, darphane hâkimi olarak görev yapmış ve Atinalıların Romalılara karşı Delos seferine liderlik yapmıştır.[35] Bu defa Athenion'un zorbalıktaki yerini bir başka filozof almış gibi görünmektedir. Ariston adında bir Epikürcü... (Appian, *Mithradat Savaşları* 28)[36] Romalıların Atina'yı kuşatması sırasında kereste sıkıntısı yaşandığında, Sulla Akademinin ve Lisenin ormanlık alanlarını yağmalamıştı. Her ne

* *Eleusis Mysteria'ları (gizemleri):* eski Yunanistan'da Eleusis'de yerleşik Demeter ve Persephone kültüne kabul edilmek için yapılan yıllık törenler [ç.n.]

kadar okul tarafından sahip olunan ya da kullanılan binalarda her hangi bir hasar olduğunu duymadıysak da, kutsal koruların tahribi, filozoflara savaşın tehlikelerini hatırlatmış olmalı. Roma'ya karşı direnişte aktif bir rol oynayan bir filozofun kütüphanesine el koyarak Sulla, Atinalı filozofların, politik faaliyetlere daha fazla katılmasını önlemeyi ummuş olabilir.

Sulla İtalya'ya döndüğünde, kütüphaneyi Napoli körfezindeki villasında kurmuş gibi görünmektedir. Bunu, Süha'nın Kütüphanesi ile ilgili Latin bir yazarın tek referansını sunan Çiçero'dan öğreniyoruz. Çiçero, Nisan 55'de Cumae'den Atticus'a yazdığı mektupta, *"ego hic pascor bibliOîheca Fausti," (Burada Faustus'un kütüphanesinde bayram yapıyorum)* demektedir. *(Epistulae ad Atticum* 4.10.1) Muhtemelen kütüphane Faustus Süha'ya, MÖ 78 yılında ölen babasından miras kalmıştı ve kütüphane, Çiçero'nun *Cumanum'u* yakınlarında bir villada bulunmaktaydı. D'arms, faustus'un villasının, Lucius Sulla tarafından Campania'daki emekliliği sırasında kullanıldığını ve kütüphaneyi oraya Lucius Süha'nın kurduğunu ileri sürmektedir.[37]

Yunanlı gramerci Amisus'lu* Tyrannio, M.Ö. 68'den sonraki bir tarihte kütüphaneye erişmişti. Tyrannio, Lucius Licinius Lucullus'un Mithradat aleyhine sürdürdüğü kampanya kapsamında, Pontus'ta Amisus'un ele geçirilmesi sırasında, M.Ö. 71 yılında esir alınmıştı. Strabo'ya göre, Tyrannio kütüphaneye, "kütüphane sorumlusuna dalkavukluk yaparak" (θεραπεύσας τὸν ἐπὶ τῆς βιβλιοθήκης) erişmişti. Bu kişi, Süha'nın azatlı kölesi Lucius Cornelius Epicadus olarak belirlenmiştir.[38] Lucullus da, Tyrannio için Süha'nın kütüphanesine giden yolu açmış olabilir, zira Sulla, Lucullus'u, küçük oğlu Faustus'un vasisi yapmıştı (Plutarch, *Lucullus* 4.4). Tyrannio'nun kütüphanede yaptığı düşünülen şey, kendisine çalışmaların kopyalarını sağlaması olmuştur: Strabo, Tyrannio'nun "elinde bulundurduğunu" (διεχειρίσατο) söylerken, Pluto, "kitapların çoğunu kendine aldığını" (ἐνσκευάσασθαι τὰ πολλά) belirtmektedir. Sonuç olarak Tyrannio, Rodoslu Andronicus'a kopyalar sağlamayıbaşarmıştı.[39]

55 yılında, Çiçero Faustus'un kütüphanesinde bayram yaparken, *de*

\iiiimis: Samsun |ç.n.|

*oratore'yi**, "Aristo tarzında" ve "hem Aristocu hem de Isocratçı olmak üzere, tarihi hatiplik sisteminin tamamını kapsayan" diye tanımladığı çalışmasını yazıyordu.[40] Belki de o zaman Çiçero Aristo'nun kütüphanedeki eserlerine başvuruyordu. Çiçero Faustus'un kütüphanesinde bayram yaptığını söyledikten sonra, şöyle devam etmektedir, *"malo... in illa tua sedecula quam hohes suh imagine Ariatotelis sedere quam in istorum sella curuir (O adamların konsül koltuğu yerine, Aristo'nun portresi altında bulunan, sana ait küçük koltukta oturmayı tercih ediyorum).*[41] Çiçero'nun Faustus'un kütüphanesinden bahsetmesi ve Faustus'un mezatı hakkındaki, Faustus'un babasının "genel duyuru"su (Sulla'nın yasaklılar listesi) yerine, Faustus'un "genel duyuru"sunu (mezatta satılacak malların listesi) tercih ettiği şeklindeki yorumu (Plutarch, Cicero 27.3), bazen Çiçero'nun, Faustus'un kütüphanesini mezatta satın aldığı ve sonra da kendi *Cunamun'una* yerleştirdiği şeklinde yorumlanmıştır. Faustus, politik kariyeri nedeniyle büyük borca girmişti. Çiçero 49'da, Faustus'u, alacaklıları ile ilgilenmek için yasaklamalardan medet uman Pompey'lilerden biri olarak adlandırmaktadır.[43] Çiçero'nun Faustus'un mezadı hakkındaki yorumu, mezada katıldığı anlamına gelebilir; ve kitaplar da Roma'da mezatta satışa sunulan kalemler arasında yer almış gibi görünmektedir.[44] Diğer yanda, Çiçero, diğer komşularına, örneğin Tusculum'da Lucullus'a da yaptığı gibi, sadece komşusunun villasını ziyarete gittiğinde, kütüphanede bayram yapmış olabilir, *(de finibus* 3.2.7).

Faustus Pompey güçlerine katılmış ve 46 yılındaki Thapsus savaşından sonra öldürülmüştü (Ceasar, *Bellum Africum* 95; Suetonius, *Jül Sezar* 75.3). D'arms, Faustus'un Campania'daki villasına el konulduğunu veya düşük fiyatla satışa çıktığını ileri sürmektedir.[45] Dolayısıyla biz de kütüphanenin, daha önce olmadıysa bile, aynı zamanlarda ailenin elinden çıktığını varsayabiliriz. Ancak, Sezar'ın, kendisine Afrika'da eşlik eden Faustus'un karısı Pompeia ve çocuklarının zarar görmeden gitmelerine ve bütün mallarının kendilerinde kalmasına izin verdiğini öğreniyoruz.[46] O zaman kütüphane Cornelii Sullae'nin elinde kalmış olabilir. Faustus'un varisleri, onun ölümünden sonra, başlangıçta bazı sıkıntılar yaşamış olabilir.

de oratore: Söylev üzerine[ç.n.]

İki çocuğu hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Ama aile daha sonra toparlamış ve üç konsül çıkarmıştır: Faustus'un iki torunu ve bir torununun torunu.[47] Ancak bu kişilerin hiç birisi hakkında, kütüphanenin ellerinde olduğuna dair her hangi bir kanıtımız bulunmamaktadır. O zaman, Faustus Süha'dan sonra kütüphaneye ne olduğunu bilmiyoruz.

Strabo'nun hikayesindeki detaylar sorguya ve yoruma açıktır. Özellikle Scepsis kısmının doğru olup olmadığı açık bir soru olarak kalmalıdır. Strabo'nun hikâyesinde üç unsur, eski Yunan dönemindeki kütüphanelerin tarihine göre, doğruymuş hissi vermektedir. Birincisi, Gezgin Okulunun kütüphanesi ile, kurumsal kütüphanelerin yükselişi konusu var. Makedonyalı hanedanların en az dördü, başkentlerinde kütüphane oluşturmuş ve bu uygulama Akdeniz dünyasının yanıbaşında, Yunan kültürünün peşinde olan diğer hükümdarlara da yayılmıştı. Ayrıca birkaç Yunan şehri, spor okullarında, muhtemelen genç erkeklerinin eğitimi için, kütüphaneler kurmuştu. İkincisi, rakip Yunan krallarının, özellikle İskenderiye'de Ptolemy'lerin ve Bergama'da Attalid'lerin kitap hastalığıydı. Gerçekten de, Scepsis bölümünün tamamı, İskenderiye ve Bergama arasında, hangisinin daha iyi Aristo metinlerine sahip olduğu konusundaki çekişmeyi yansıtabilir. Üçüncüsü de, Romalı generaller tarafından, Yunan medeniyetinin kültür hazinelerine, kütüphaneler dâhil, el konulmasıdır: Sulla savaş ganimeti olarak bir kütüphaneyi ele geçiren ne ilk kişiydi, ne de son. Yalnız, olağandışı bir unsur var: Strabo'nun, Gezgin Okulunun çökme nedeninin, Theophrastus'tan sonra Aristo'nun kütüphanesinin "yok olması" ile irtibatlandırılması. Kayıp kütüphanelerle ilgili başka hiçbir tarihi hikâyede, kaybın sonuçları hakkında her hangi bir değerlendirme bulamıyoruz. Diğer tarihi hikâyeler ve modern bilim, Strabo'nun iddiasını desteklememekledir. Yine de, bir kütüphanenin kaybının pratik ve entelektüel sonuçlar doğurabileceğini hayal edebilme yeteneği nedeniyle, Strabo, bu toplu kayıp kütüphaneler tarihinde yerini alabilir.

Notlar:

I. Plutarch, *Sulla* 26. 1-3

2 Vita Mardana 6-7. *Vita Marciana'nm* metni için, bakınız Ingemar Düring, *Eski Bibliyografi geleneğinde Aristo,* Acta Universitatis, Gothoburgensis/Göte-

borgs Universitets Arsskrift 63.2 (1957), aynı zamanda *Stadia Graeca et Latino **Gothoburgensia*** 5 olarak basılmıştır (Göteborg: Almqvist & Wikseil, 1957) s. 96-106

3. Bakınız Düring, *Eski Bibliyografi geleneği,* s. 108, 109
4. Aristo ve Gezgin Okulun eğitim ve araştırma uygulamaları ile kütüphanenin önemi ile ilgili olarak bakınız, Ingemar Düring, "Aristo'nun yazılarının İletim tarihi hakkında notlar", *Göteborgs Högskolas Arsskrift* 56 (1950): 57-58; Düring, "Bilim Adamı Aristo", Arctos n.s. 1(1954):61-77; John P. Lynch, *Aristo'nun Okulu* (Berkeley: California Üniversitesi baskısı, 1972), s. 84-93, 97; Kevin Robb, *Eski Yunanistan'da Okur yazarlık ve Eğitim* (Oxford: Oxford Üniversitesi baskısı, 1994), s. 221-240
5. Lynch, *Aristo'nun Okulu,* s. 101
6. Diogenes Laertius 5.36; bakınız Anton-Hermann Chroust, "MÖ 323 Yılında Aristo'nun Atina'dan kaçışı", *Historia* 15 (1966): 185-192
7. Gezgin Okulun yabancıları ve yasal durumu hakkında, bakınız, Lynch, ***Aristo'nun** Okulu,* s. 93-96, 106-134; Tiziano Dorandi, "Felsefe Okullarının Organizasyonu ve Yapısı", yeri Keimpa Algra ve diğerleri, ed, Yunan Felsefesi hakkında Cambridge tarihi (Cambridge, Cambridge Üniversitesi baskısı, 1999), s. 55-62
8. U. Von Wilamovitz-Möllendorff, "Neleus von Skepsis", *Hermes* 62 (1927): 371; H. Von Arnim, "Neleus von Skepsis", *Hermes* 63 (1928): 103-107; K. Von Fritz, *Real-Encyilopadic d. Klassischen Altertumswissenschaft* (1935), s.v. Neleus (no.4), 2280-2281; Anton_Hermann Chroust, *Aristo Külliyatının* Mucizevi Kaybı ve tekrar ortaya çıkışı", *Classica et Mediaevalia* 23 (1962): 50-51; H. B. Gottschalk, "Gezgin Akademi Başkanlarının Vasiyetleri hakkında notlar", *Hermes* 100 (1972): 335-336; Lynch, ***Aristo'nun** Okulu,* s. 80-81
9. Strato, kendisi tarafından yazılanlar hariç, bütün kitapları, Akademi başkanlığı için kendi halefi olarak adlandırdığı Lyco'ya bıraktı (Diogenes Laerlius 5.62)
10. Gottschalk, "Vasiyetler", s. 336-337
11. Gottschalk, "Vasiyetler", s. 335-336
12. Athenaeus 1.3a-b, büyük külüphaneleriyle meşhur olanlar. Athenaeus, Neleus'u Scepsis yerleştirmezken, Neleus'dan satın alınan kitapları, Atina ve Rodos'ta alınanlardan ayırmaktadır; o zaman, o da Neleus'un Atina'yı terk ettiğine inanmaktadır.
13. "esoterik - gizemli" ve "egzoterik - genel" terimleri ve bunların eski yazarlar tarafından kullanımı için bakınız, Düring, *Bibliyografi geleneği,* s. 426-433
14. Çiçero, *de finibus* 5.5.13: *ita dégénérant ut ipsi ex se nati esse viderentur.*
15. Bakınız Düring, *Bibliyografi geleneği,* s. 393-395, Lynch, *Aristo'nun Okulu,* s. 135-162
16. Richard Shute, *Aristo'nun Eserlerinin Bugünkü Şekillerine Gelmesi Sürecinin*

tarihi Hakkında (Oxford: Oxford Üniversitesi baskısı, 1888), s. 34; Eduard Zeller, *Aristo ve İlk Gezginler,* çeviri, B. F. C. Costelloe ve J. H. Muirhead, 2 cilt (Londra: Longmans, 1897), 1: 152; Paul Moraux, *Aristo'nun Eserlerinin Tarihi Listeleri* (Louvain: Louvain Üniversitesi baskısı, 1951), s. 312-321 ; Chroust, Mucizevi Kayıp", s. 56-61; Lynch, *Aristo'nun Okulu,* s. 146-149; Felix Grayeff, *Aristo ve Okulu* (Londra: Duckworth, 1974), s. 70; Carnes Lord, "Aristo Külliyatının ilk tarihi hakkında, *Amerikan Etioloji Dergisi* 107 (1986): 139-142; H. B. Gottschalk, "Çiçero'dan MS İkinci yüzyılın sonuna kadar Roma dünyasında Aristo felsefesi", yeri Wolfgang Haase, ed, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt,* 37 eilt (Berlin: De Gruyter, 1972-1996), 36.2: 1083-1088; *Yunan Felsefesinin Cambridge Tarihi'nde,* Michael Frede, Sonsöz, s. 772-775.

17. Gottschalk, "Aristo Felsefesi", 36.2: 1088
18. Fritz Wehrli, *Aristo'nun Okulu,* 10 cilt (Basel: B. Schwabe, 1944-1959), 8, Rodoslu Eudermus: s. 6 (= Simplicius *In Phys., Commentario in Aristotelem Graeca* 10, s. 923.7); Lynch, *Aristo'nun Okulu,* s. 148, 15051
19. Moraux, *Tarihi Liste,* s. 237-247, Düring sonuçlarını sorgulamaktadır ("Aristo ya da Hermippus?" *Classica et Mediaevalia* 17 [1956]: 11-21), ama John J. Keaney onları savunmuştu (Aristo'nun Yazılarının Geleneği Hakkında İki Not", *Amerikan Filoloji Dergisi* 84 11963]: 52-63)
20. Zeller, Callimachus'un öğrencisi ve Theophrastus hakkında bir kitap yazan (Diogenes Laertius 2.55) ve çalışmalarının listesini derleyen, Gezgin biyografist Hermippus'un belirgin sessizliğine dikkat çekmektedir (bakınız Fritz Wehrli, *Aristo'nun Okul, Ek 1 : liermippos der Kallimacher* |Basel: B. Schwabe, 1974], s. 54 [= Subscriptio in Thephrasti *Metaphysica,* s. 38 Ross-Fobes] ve s. 55 [= Subscriptio in Thephrasti */Ustoria plantarium* 7 cod. Urbinat.]). Eğer Hermippus Aristo'nun "kaybını" biliyor olsaydı, herhalde bildirirdi ve bu bildirim kendini, Theophrastus'un çalışmalarına ait listesi muhtemelen Hermippus'tan kaynaklanan Diogenes Laertius'un elinde olurdu. Hermippus'un adından, Diogen'in bölümünde, listeden hemen önce bahsedilmektedir (Zeller, *Aristo,* 1: 145 ve notlar 2, 3)
21. Septuagint'in hikâyesi, Ptolemy II Philadelphus'un muhafız birliği komutanı olan, Aristeas adında biri tarafından, Aristcas'ın kardeşi Philocratcs'e yazılan bir mektup olduğu iddia edilen bir çalışmada bulunmaktadır. Bu çalışmanın sahte olduğu, M.Ö. üçüncü yüzyılda değil (II Ptolemy'nin saltanatı döneminde), M.Ö. ikinci yüzyılda yazılmıştır. Bakınız K. H. Jobes ve M. Silva, *Sepluagint'e Davet* (Grand Rapids: Bekae Academic, 2000), s. 33-37; Jülicher, *Real-Encyelopadie d. Klassischen Altertumswissenschaft* (1986), s.v. Aristeas (no. 13), s. 878-879

22 Tzetzes (müşterek çağ, on ikinci yüzyıl) Demetrius'u sadece, diğer (isimsiz)

danışmanlar gibi, kütüphanenin toplanmasına yardım eden bir danışmandır *[Comicorum Graecorum Fragmenta* s. 19], Mb I 29 *[Comicorum Graecorum Fragmenta* s. 31]. Plautine okulu benzer şekilde sadece, Demetrius'un kitapların toplantısına yaptığı yardımdan bahsetmektedir.(bakınız F. W. Ritschl, "Corollarium disputationis de bibliothecis Alexandrinis deque Pisistrati curis Homericis", *Opuscula Philologiea,* 5 cilt [Leipzig: Teubner, 1866-1879], 1: 124, ve W. J. Koster "Scholion Plautinum Piene Editum", *Mnemosyne* ser. 4: 14 [1961]: 29) Plutarch'a göre Demetrius kraliyet ve hâkimiyet konusunda kitap toplamasında Ptolemy'e danışmanlık yapmıştı (Reg et imper. Apoph., 189d);bu anekdot Demetrius'u sadece kralın danışmanı olarak gösteriyor olabilir, ama aynı zamanda Demetrius'un kütüphanede müdahil olduğunu da gösterebilir. Bakınız; Fritz Wehrli, *Real-Eneyelopadie d. Klassischen Altertumswissenschaft* Ek XI (1968) s.v. Demetrius von Phaleron, 518 ve Fritz Wehrli, *Aristo'nun Okulu,* 10 cilt (Basel: B. Schwabe, 1944-1959), 4, Demetrios von Phaleron: 63, 66)

23. Shute, tarih, s. 30; Gottschalk, "Vasiyetler", s. 342; Lord, 'İlk Tarih", s. 142-145; Gottschalk, "Aristo Felsefesi", 36.2: 1084-1085
24. Elias *in cat., Commentarla in Aristotelem Giacca* 18, s. 107.11 (=Düring, *Bibliyografi geleneği,^*. 419, T 75p 3) ve s. 128.6; Philoponus *in cat., Commentarla in Aristotelem Graeca* 13.1, s. 7.16 (=Düring, *Bibliyografi geleneği,**. 456, T 77c)
25. Philoponus ap. Athenaeus 5.214d-e; bakınız I. G. Kidd, *Posidonius,* 3 cilt (Cambridge, Cambridge Üniversitesi baskısı, 1972-1999), 2: ii, *Yorum: Parçalar 150-293:* 863-887, parça 253.
26. Bakınız *Prosopographia Attica,* no. 1343 Apellicon için; ve no. 1361 aile ağacı için.
27. Aristocles ap. Eusebius Praep. Evang. 15.2.14 (=Düring, *Bibliyografi geleneği* ,s. T 581 = Marian Plezia, ed. *Aristotelis Privatorum Scriptorum Fragmenta* [Leipzig: Teubner, 19771, s. 12). Bakınız Düring, *Bibliyografi geleneği,s.* 392-393; Plezia, *Aristotelis Epistularum Fragmenta cum Testamento* (Varşova: Panstwowe Wydawn, 1961), s. 116-117; Gottschalk, "Vasiyetler", s. 340-341
28. Gottschalk, "Vasiyetler", s. 340-341
29. Lynch, *Aristo'nun Okulu,* s. 201-202
30. Goltschalk, kütüphanenin hiçbir zaman Atina'dan ayrılmadığına ve Theophrastus tarafından Neleus'a bırakılan kitapların, Strato tarafından Lyco'ya bırakılan koleksiyonun çekirdeğini oluşturduğuna inanmaktadır ("Vasiyetler", s. 340-342). Grayeff, "önemli miktarda kanıt, Gezgin konferans kayıtlarının ana haznesinin Bergama olduğuna işaret etmektedir" ve Apellicon'un Scepsis hikayesini, Bergama'nın yağmalanması sırasında yaptığı hırsızlığı örtbas etmek için uydurduğunu söylemektedir *(Aristo,* s. 71-75). Ancak Bergama kütüphanesinin

Aristo'nun eserlerini içerdiğine dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır ve eğer içerdiyse bile, Bergama'da yağmalama olmamalıydı, zira şehir Aristonicus'un isyanına katılmamıştı (bakınız Esther V. Hansen, Bergamalı Attalid'ler [Ithaca: Cornell Üniversitesi baskısı, 1947], 142-148)

31. During, *Bibliyografi geleneği,* s. 393
32. William S. Ferguson, *Yunanlı Atina* (Londra: Macmillan, 1911), p. 454, n.2; Christian Habicht, *iskender'den Antonius a Atina,* çev. Deborah Lucas Schneider (Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi baskısı, 1997), s. 311-313.
33. Antony E. Raubitschek, "Sylleia", yeri P. R. Coleman-Norton, ed. *Allan Chester Johnson anısına Roma Ekonomisi ve Sosyal Tarihi Konusunda Araştırmalar* (Princeton: Princeton Üniversitesi baskısı, 1951), s. 49-57.
34. Philoponus ap. Athenaeus 5.21 le-215b; Ernst Badian, "Roma, Atina ve Mithradat", bulunduğu yer, D. M. Pippidi, ed., *Eski dünyada Greko-Romen kültürünün asimilasyonu ve direnişi,* VI. Uluslar arası Klasik Çalışmalar Araştırma Kongresi, Madrid, 1974 (Bükreş: Editura Academiei; Paris: Les Belles Lettres, 1976), s. 510, 513-514 ve n.44.
35. Philoponus ap. Athenaeus 5.214d-215a. Apellicon madeni parası ve çıkma tarihi hakkında bakınız, Margaret Thompson, *Atina'nın Yeni Tarz Gümüş Paraları, Para Bilimi Araştırmaları* 10, 2 cilt (New York: Amerikan Para Bilimleri Topluluğu, 1961), 1: 364-367, 389, 551, 587; Thompson, "Yine Atina", *Para Bilimleri Dergisi,* 7:2 (1962): 306; D. M. Lewis, "Atina Yeni Tarz Gümüş Paraları Kronolojisi", *Para Bilimleri Dergisi,* ser. 7:2 (1962): 278; H. B. Mattingly, Thompson eleştirisi, *Agrinion Hazinesi, Para Bilimleri Dergisi* ser. 7:9 (1969): 327; Mattingly, "Atina Yeni Tarz Gümüş Paralarında Bazı Üçüncü Yetkilisi, *Yunan Araştırmaları Dergisi* 91 (1971): 85-87; Badian, "Roma, Atina ve Mithradat", s. 517-520
36. Ferguson, *Yunanlı Atina,* s. 446-452; Habicht, *Atina,* s. 304-305
37. .1. H. D'Arms, *Napoli Körfezinde Romalılar,* (Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi baskısı, 1970), s. 31-33, 177
38. A. Hillscher, "hominum Litteratorum Graecorum ante Tiberii mortem in urbe Roma commoratorum historia critica", Neue Jahrb. Für class. Philol. Und Paed., Suppl. Bd. 18 (1892): 363, n.8
39 I '. Moraux, *Der Aristotelismus bei den Griechen von Andronikos bis Alexander von Aphrodisias,3* cilt (Berlin: De Gruytet, 1973-2001), 1, *Die Renaissance des Aristotelismus im 1 Jh. V. Chr.:* 33-34 ve notlar 3 ve 4, Tyrannio'nun kütüphanede yaptıkları hakkında diğer görüşler için.
4O *Epistulae ad Atticum* 4.10.1, 4.14.2, *Epistulae ad familiar e s* 1.9.23. "Aristo'nun Davranışı" diyalog çerçevesinde uzun tefsir pasajlarıdır: bakınız Augustus S. Wilkins, éd., *M. Tulli Ciceronis de Oratore Libri Très,* 3 cilt (Oxford: Oxford Üniversitesi baskısı, 1994), 1: 2-4 ve D. R. Shackleton Bailey, Cicero:

*Epistulae and **Familiäres,** 2* eilt. (Cambridge, Cambridge Üniversitesi baskısı, 1977), 1: 315

41. *Epistulae ad Attieum* 4.10.1; belki Çiçero'ya Aristo'nun bu portresini, Aristo'nun Faustus'un kütüphanesinde bulunan eserleri hatırlatmıştır.

42. Münzer, *Real-Encyclopadie d. Klassischen Altertumswissenschaft* (1900), s.v. Cornelius (no. 377), 1516; Carl Wendel, "Das Griechisch-Römische Altertum", yeri, Georg Leyh, ed., *Handbuch der Bibliothekswissenschaft,* 3 eilt (Wiesbaden: O. Harrassowitz, 1952-1861), 3.1.2: 112; D. R. Shackleton Bailey, *Cicero'nun Atticus'a Mektupları,* 6 eilt (Cambridge, Cambridge Üniversitesi baskısı, 1965-1970), 2: 195

43. Israel Shatzman, *Senatonun Serveti ve Roma Politikaları* (Brüksel: Latomus, 1975), s. 335-336; Çiçero, *Epistulae adAtticum* 9.11.4

44. Tönnes Kleberg, "Eski Roma'da Kitap Mezatları", ***Libri*** 23 (1973): 1-5.

45. D'Arms, *Romalılar,* s. 68, 177

46. Jül Sezar, *Bellum Africum* 95; ayrıca bakınız Appian, *Bellum Çivile* 2.4.100 ve Fr. Miltner, *Real-Encyclopadie d. Klassischen Altertumswissenschaft* (1952), s.v. Pompeius (no. 54) 2263-2264

47. Faustus Cornelius Sulla, *consul suffectus* 31 aynı dönem; bakınız E. Groag, *Real-Encyclopadie d. Klassischen Altertumswissenschaft* (1900), s.v. Cornelius (no. 378), 1517, E. Groag ve A. Stein, ed. *Prosopographia Imperii Romani, 2.* baskı, 7 cilt (Berlin, De Gruyter, 1933-1999) C 1459; Lucius Cornelius Sulla Felix, *consul Ordinarius* 33 aynı dönem: bakınız *Real-Encyclopadie d. Klassischen Altertumswissenschaft* (1900), s.v. Cornelius (no. 393), 1566; *Prosopographia Imperii Romani,* (2.baskı), C 1465; Faustus Cornelius Sulla Felix, *consul Ordinarius* 52 aynı dönem: bakınız Groag, *Real-Encyclopadie d. Klassischen Altertumswissenschaft* (1900), s.v. Cornelius (no. 391), 1522; *Prosopographia Imperii Romani,* (2.baskı), C 1464; aile ağacı için, bakınız *Prosopographia Imperii Romani,* (2.baskı), 2: 362.

4

Metinden Ödüle: Regiomontanus'un Kütüphanesinin Simgelerini Değiştirmek

Richard L. Kremer

On beşinci yüzyıl Avrupa'sının en yetenekli Astronom ve matematikçisi Johannes Regiomontanus (1436-1476) hakkında yazılan 1797 tarihli bir biyografi, Regiomontanus'un Kütüphanesinin bir zamanlar temsil ettiği hazine"nin yok oluşunu kınıyor ve bu kaybı, bir on yedinci yüzyıl kitap aşığının sözlerini tekrarlayarak açıklıyordu: *"Özel kütüphanelerin ömrü neredeyse bir anlıktır. Onlar.... koleksiyoncuları ile birlikte ölür."*[1] Rönesans döneminde koleksiyonculukla ilgili kültürel uygulamalar hakkındaki yakın zamanlarda gerçekleştirilen ilim, özel kütüphanelerin ölümü konusunda daha detaylı açıklamalar sağlamaktadır. 1970'lerden beri, artan sayıda sanat, ekonomi ve kültür tarihçisi, İtalyan Rönesans'ının tarihini, tüketiciliğin ve sahibi olmaya ilginin ve dolayısıyla koleksiyonculuğun geliştiği dönem olarak göstermektedir. Sadece birkaç tanesini sayacak olursak, Richard Goldthwaite, Lisa Jardine, Thomas Dacosta Kaufmann, Anthony Grafton ve Paula Findlen gibi bilim adamları için Rönesans, nesneler ve bunun yanı sıra kelimeler hakkında yeni bir kendine has bilinçlilik halini temsil etmektedir.[2]

Kitaplar, resimler, bilimsel cihazlar, kabartma taşlar ve diğer "toplana-

bilirler", sadece servet ve statünün ölçütü değil, sarayları, bilim adamlarını, hümanistleri, sanatçıları birbirlerine bağlayan hediye verme kültürünün en önemli özellikleri haline gelmişti. Bu ortamda kitaplar sadece metinlerin taşıyıcısı olmaktan çıkıp, tüketim malı haline dönüşmüştü. Fiziksel nesneler gibi, kitaplar da, onlara sahip olan (veya veren) kişilerin konumunu belirtebilir. Metinlerin, formatların ve süslemelerinin sunuşu ile geçmişlerindeki değerleri yansıtabilir; ya da koleksiyon piyasasında satın alınabilecek, satılabilecek ve tekrar toplanabilecek eserler olarak iş görebilirlerdi. Toplanabilen şeyler, tabii, aynı zamanda atılabilirdi. Jardine *Worldly Goods'da* Kişisel kütüphanelerin, böylece "iki kademede işlediğini: hem statü sembolü veya sanat koleksiyonlarının gösterişli sunumu, hem de yeniden bulunan ve orijinal kompozisyonlar için ciddi bir metin bankası, sistematik olarak düzenlenmiş bir havuz olarak - yeniden canlandırılan klasik eğitimdeki yeni gelenekte hayati bir kaynak olarak"[3] işlediğini belirtmektedir. Böyle bir kapsamda bakıldığında, Regiomontanus'un Kütüphanesinin neredeyse yok olması (288 orijinal el yazmasının yaklaşık %20'si bulunabilmiştir), korumanın yanında tüketime de bir ayrıcalık tanıyan Rönesans dönemi Avrupa'sının kültürüne bir örnek teşkil etmektedir.

Bu bölüm, söz konusu örnekleri araştırmak amacıyla, "Regiomontanus'un Kütüphanesi" ile ilgili, burada en iyi şekilde tırnak işaretleri ile gösterilen bir yapıyla üç farklı hikâye sunmaktadır. İlk hikâye, "Regiomontanus'un Kütüphanesi" olarak isimlendirilen bir kümenin tarihinin izini sürmektedir. İkinci hikâye, kütüphanenin hâlâ mevcut olan üç adet on altıncı yüzyıl envanterini inceleyecek ve kütüphanenin, hem metin hem de tarihi eser açısından, içeriği hakkında bazı yorumlar yapacaktır. Üçüncü hikâye, Regiomontanus'un ölümünden sonra, kütüphanenin çeşitli "kullanım" şekillerini, Jardine'in metin ve ödül olarak tanımlayabileceği şeylerin kaynağı olarak fonksiyonunu ve Regiomontanus'un biyografik simgelerinin oluşturulmasındaki rolünü değerlendirecektir.

Fiziksel bir kitap topluluğu olarak kütüphanenin hikayesi, ikinci* edebiyat ile, Ernst Zinner'in, en fazla detayı içeren 1938/1968 Regiomonta-

* Ikinci edebiyat: Oijinal araştırma sonucunda yayınlanan ilk edebiyattan türetilen edebiyat, ders kitapları [ç.n.]

nus biyografisi ile başarıyla şekillendirilmiştir. Regiomontanus'un 1476 yılında ölümünden sonra yaklaşık bir yüz yıl boyunca kütüphanesi yarı-tutarlı bir şekilde, Nuremberg belediye meclisinde dağınık olarak belgelenerek, varlığını sürdürmüştü. Regiomonlanus, Leipzig ve Viyana'da üniversiteye devam ettikten sonra, 1461 yılında İtalya'ya seyahat ederek, orada Yunanlı kitap aşığı Kardinal Bessarion'un çevresine katılmıştı. 1467 yılına gelindiğinde, Macaristan'a ve Başpiskopos Jânos Vitéz'in sarayına gitmiş ve 1471 'de Regiomontanus, bir baskı makinesi kurmak amacıyla Nuremberg'e geçmişti. Beş yıl sonra Roma'da öldüğünde, Regiomontanus'un mallan, kütüphanesi de dâhil olmak üzere, Nuremberg'de kalmışlı. Regiomontanus'un ölümünden önce çıkan, bilinen hiçbir kaynak kütüphaneden bahsetmemektedir.[4] "Regiomontanus'un kütüphanesi"nin öyküsü, bu nedenle 1476 yılında, 1470'lerin başında Regiomontanus'la astronomi gözlemleri yapan Nuremberg'li tacir Bernhard Walther'in kütüphanenin tamamını ve ek olarak, bazı astronomi cihazlarını Regiomontanus'un varislerinden satın almasıyla başlamaktadır. Satışın haberleri çok çabuk yayılmıştı ve 1478'e gelindiğinde, -kütüphanesi 5. bölümde incelenmekte olan - Macar Kralı Matthias Corvinus'un, Walther'den kitapları Ve enstrümanları satın alma konusunda başarısız bir girişimi olmuştu. Daha sonraki şikâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla, Walther kitapları kilit altında tutuyor ve hiç kimsenin onları kullanmasına izin vermiyordu.[5]

Walter 1504 yılında öldü. Vasiyetinde, kitaplar ve enstrümanlarda aslan payının, Regiomontanus ve Walther'in Nuremberg'deki St Sebaldus kilisesindeki aileleri için her yıl düzenli olarak kilise töreni yapılmasını sağlamak amacıyla satılması öngörülüyordu. Vasiyet ayrıca, kitapların, özellikle "matematik, astronomi, astroloji ve optik" konularındakilerin, BIR arada tutulmasını ve bütün olarak satılması gerektiğini belirtiyordu. Walther'in vasiyetini yürüten kişilerin bu hedefi gerçekleştirmesi için, yaklaşık yirmi yıl geçmesi gerekecekti. Bu arada koleksiyon, münferit satışlar ,hırsızlık ve yerel bilim adamlarına kitapların düzensiz bir şekilde ödünç verilmesi suretiyle, buharlaşmaya başlamıştı. İşte, kütüphanenin ilk iki envanterinin hazırlanması bu döneme rastlamaktadır. 1512'de, Saksonya Seçici Kurul üyesi Akıllı Frederick, Wittenberg'de yeni kurulan üniversitesi için kütüphane oluşturmuştu ve bu kütüphanenin yöneticiliğini

genç Erfurt hümanisti Georg Spalatin yapacaktı. Hem el yazmaları hem de basılı kitaplar ararken Spalatin en az sekiz manastır kütüphanesine yazmış ve kitaplık mevcutlarının tam listelerini istemişti. Aynı zamanda, Nuremberg'teki arkadaşlarına da yazarak, "Regiomontanus'un Kütüphanesi"nin envanterini istemişti. Her ne kadar son kopya bulunamamış olsa da, Willibald Pirckheimer'in el yazısıyla yazılmış olan taslak, o anda Walther'in mekanında bulunan altı enstrüman ve 187 kitabı tanımlamaktadır. Bunun kaç tanesinin Regiomontanus'a ait olduğu bilinmemektedir. Yine de mevcut mektuplarda açıklanmayan nedenlerle - belki de talep edilen fiyat çok pahalı olduğundan - Spalatin Walther'in varislerinden hiçbir şey almamış görünmektedir/'

1514 yılında, Nuremberg Belediye Meclisi Walther'in (yaklaşık bir yüzyıl önce kurulan Ratsbücherel'in boyutunu neredeyse ikiye katlayacak) kitapları ve cihazları için 200 Gulden teklif etti. Ama Meclis, 1519 yılına kadar Walther'in kitaplarının önemli bir bölümünü kütüphanesi için almayı başaramadı. Bir Meclis üyesinin, Hieronymus Rudolf'un elinde bulunan 1522 yılına ait envanter, o dönemde koleksiyonda 146 kitap listelemektedir.[7] Bundan kısa bir süre sonra, "Regiomontanus'un Kütüphanesinden bir çok kitap, 1526'da Melanchthon'un yeni kurulan lisesinde matematik öğretmek üzere Nuremberg'e çağrılan Johannes Schöner'e ödünç verildi. Schöner 1540'ların sonunda emekli olduğunda, kitaplar halefi Joachim Heller'e geçmişti. Schöner gibi, Heller de Nuremberg'de bir baskı makinesi çalıştırıyor ve düzenli olarak astrolojik metinler ve takvimler basıyordu. Ve yine Schöder gibi, "Regiomontanus'un Kütüphanesindeki el yazmaları arasında bulduğu metinleri basmak istiyordu. Ama mali düzensizlikler ve Belediye Meclisinin muhalifleri tarafından yazılan dini broşürleri basma kararı, bu planlan bozmuş ve Heller'in hapse düşmesine neden olmuştu. 1563 yılında Meclis, Heller'i sapkınlıkla (Flacius'culuk) suçladı ve Nuremberg'den ayrılması için bir hafta süre verdi. Ama şehrin kitaplarını Heller ayrılmadan önce alma hevesiyle, Meclis "Reliquiae Bibliothecae Regiomontanae*" envanterinin hazırlanması yetkisini verdi.[8] Ancak 1969 yılında bulunabilen bu liste, (dokuz "kayıp" olarak nitelendi-

Reliquiae Bibliothecae Regiomontanae: Regiomontanus Kütüphanesinden kalanlar [ç.n.]

rilen kalem dâhil) 149 el yazması ve basılı çalışmayı tanımlıyordu ve bütün kitapların Nuremberg Stadtbibliothek'e iade edilmesi gerektiğini belirtiyordu.

Bu noktada, "Regiomontanus'un Kütüphanesi" ile ilgili ilk hikâye için belgelere dayalı izler sona ermektedir. Inge Neske'nin yakın zamanlardaki *Die Handschriften der Stadtbibliothek Nürmberg** katalogu, kitabın sonundaki bilgiler (kolofon), kitabın üzerindeki etiket, el yazısı, cilt ya da üç envanterdeki tanım sayesinde izi "Regiomontanus'un Kütüphanesi"ne kadar sürülebilen 33 el yazmasını ve iki basılı kitabı içermektedir. Stadtbibliothek'de bulunan el yazmalarına ilişkin, el yazısı ile yazılmış en eski katalog 1627 yılında başlamış olup, kökeni "Regiomontanus'un Kütüphanesi"ne kadar izlenilebilen sadece 30 el yazması listelemektedir. Anlaşılan, "Regiomontanus'un Kütüphanesindeki el yazmalarının aslan payı, 1563 yılından sonraki yarım yüzyılda kaybolmuştur. Kitapların fiziksel bir birikimi olarak "Regiomontanus'un kütüphanesinin hikâyesi, böylelikle dağılma ve kaybolma ile sona ermektedir. Bu dağınıklığın nasıl oluştuğuna dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Kayıtların kasıtlı olarak bozulması mı veya satmaktan kaynaklı mı, hırsızlık, iade konusunda ihmalkârlıklar, yangınlar, savaşlar ya da kurtlar mı? Nuremberg'in dışında, St Petersburg'dan Viyana'ya, New York'a dağılmış kütüphanelerde, "Regiomontanus'un Kütüphanesine ait olan malzemeler içeren sadece 17 el yazması bulunmuştur.[10]

"Regiomontanus'un Kütüphanesinin tarihine ilişkin ikinci hikâye, burada gereklilik nedeniyle kısaltılmıştır. Hâlâ mevcut olan üç adet 16. yüzyıl envanterinde açıklandığı şekliyle, kütüphanenin içeriğini değerlendirmektedir. Eğer "Regiomontanus'un Kütüphanesinin, envanterlerden birinde görünen her hangi bir cildi içerdiğini düşünürsek, o zaman, toplam 288 farklı el yazması olduğunu görürüz. Bunların 63 tanesi üç listede de yer almaktadır. Bu toplamdan, 66 el yazması (veya bunlardan basılan metinler) hâlâ mevcuttur. 1563 envanteri, 1504'den sonra basılan en az 13 kitap içermektedir. Bu da, "Regiomontanus'un Kütüphanesinin, Walther'in 1504 yılındaki ölümünden sonra büyümeye devam ettiğini

Die Handschriften der Stadtbibliothek Nürmberg: Nürmberg Devlet Kütüphanesi El yazmaları [ç.n.]

göstermektedir.

İçerdiği metinlere bakıldığında, "Regiomontanus'un Kütüphanesi" diğer tanınmış on beşinci yüzyıl kişisel kütüphanelerinden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Quattrocento'daki İtalyan kütüphanelerini incelerken Paul Rose, büyük hümanist kütüphanelerin, "klasik taraflılık gösterdiği ve sayısız Yunan el yazması", özellikle Euclid, Arşimet, Apollonius, Diophantus, Proclus, Hero ve Pappus'un Yunanca matematik çalışmalarını içerdiği sonucuna varmıştı.[11] Örneğin, Bessarion'un kütüphanesinin kabaca %60'ı Yunanca metinlerden oluşuyordu. Thomas Haffner'in, altı 15. yüzyıl İtalyan hümanist kişisel kütüphaneleri üzerinde yaptığı araştırmada, 2500'den fazla metnin konularına göre dağılımı şu şekildedir: Hukuk (%20), edebiyat (%17), kilise eseleri (%15), felsefe (%15), tarih (%10), doğal ve uygulamalı bilimler (%5), diğerleri (%18).[12]

Ancak, kendisinin derin Yunanca bilgisine rağmen, "Regiomontanus'un Kütüphanesi" inanılmaz bir şekilde Latince kalmıştı.

Tablo 4.1 "Regiomontanus'un kütüphanesi"nde konu dağılımı

Konu	Cilt sayısı	%
Astronomi	94	35
Geometri	32	12
Astroloji	28	10
Gramer	18	7
Aritmetik	17	7
Doğal Felsefe	15	6
Edebi	15	6
Cihazlar	13	5
Optik	7	3
Coğrafya	6	2
Tıp	5	2
Kilise ayinleri	3	
Falcılık	3	
Simya	1	
Bâtınî tefsiri	1	
Ansiklopedi	1	
Mantık	1	

Envanterde listelenen eserler, Latince 245, Yunanca 34, bir Almanca ve bir de İtalyanca metin içermektedir. Aynı şekilde, metinlerinin konuları, İtalyan hümanist kütüphanelerin aksine, inanılmaz bir şekilde matematik ve astronomiye eğilim göstermektedir. 1522 envanterine farklı bir on altıncı yüzyıl eli tarafından yerleştirilen konu sınıflandırması, benim belirleyebildiğim 269 eserin tamamına uygulandığında, "Regiomontanus'un Kütüphanesi"sinin dökümünün Tablo 4,1 'de gösterildiği şekilde olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Açıkça, "Regiomontanus'un Kütüphanesi", ortaçağ kütüphanelerinde yaygın olarak bulunan trivium* ve quadrivium** bilimsel metinlerinden ve İtalyan hümanist kişisel kütüphanelerinde son derece yaygın olan edebi, yasal ve tarihi metinlerden yoksundu. Ayrıca dikkati çeken şey, envanterlerde yer alan Latinceye çevrilmiş Arap yazarların çalışmalarıdır (örneğin, 1550 yılından önce Latince çevirisi basılacak olan 13 Arapça astronomi metninin on tanesinin el yazması kopyası Regiomontanus'a aitti).[13] Aritmetik, optik ve astroloji konusundaki bu Arapça metinler, kural olarak, Bessarion'un ya da diğer tanınmış İtalyan hümanist kütüphanelerinde görülmemektedir. "Regiomontanus'un Kütüphanesi"nin içeriği tipik olarak ne ortaçağ ne de hümanistti.[14]

Buna ek olarak, envanterler, "Regiomontanus'un Kütüphanesi"nden kalan ve hâlâ mevcut olan eserlerle ilgilenen bir kişinin ulaşacağı sonucu, yani Regiomontanus'un (ve Walther'ın) kitaplara fiziksel nesneler olarak sadece mütevazı imkânlar tahsis ettiğini doğrulamaktadır. Envanterler parşömene yazılmış olan 288 eserden sadece 34 tanesini listelemektedir. 1563 envanterine göre, kitapların yarısından fazlası ciltsizdi ya da parşömen kapakların içine yerleştirilmişti. Hâlâ mevcut olan kitapların bazıları, bilinen Viyanalı ve Nuremberg'li zanaatkarlar tarafından deri kaplı kartonlarla kaplanmışsa da; eserler, hemen hiçbir zaman süslenmemiştir. Regiomontanus'unki sıradan metin kütüphanesiydi ve Matthias Corvinus, Vitez, Urbino Dükü ya da Francesco Gonzaga gibi koleksiyoncular tarafından çok değer verilen çok süslü fiziksel nesnelerin hiç biri yoktu, (tabii, eğer envan-

* trivium: Ortaçağ üniversitelerinde ilk dört yılı oluşturan gramer, mantık ve konuşma sanatı

** Quadrivium: ortaçağda dört yüksek ilim (geometri, astronomi, matametik ve müzik)

terler çıkarılmadan önce bütün göz alıcı kitaplar Regiomontanus'un kütüphanesinden çalınmadıysa).

Üçüncü hikâye, "Regiomontanus'un Kütüphanesinde on altıncı yüzyıldan on dokuzuncu yüzyılın başına kadar yapılan kullanım değişikliklerini değerlendirmektedir. Regiomontanus'un, on altıncı yüzyılda yazılan en eski biyografik taslakları, kütüphaneden bahsetmemekteydi. Gerçekten de, 1549 yılında Wittenberg'deki Sanat Fakültesinin Dekanı Erasmus Reinhold tarafından verilen bir söyleve kadar, kütüphane Regiomontanus'un halk gözündeki imajında göze çarpan bir özellik oluşturmuyordu.[15] Reinhold'un yorumları, daha önce Nuremberg'li bir matematikçi ve enstrüman yapımcısı Johannes Schöner tarafından verilen bir söylevi kullanmaktaydı (artık mevcut değil) ve hakikaten de, büyük bir hazine olarak "Regiomontanus'un Kütüphanesi" figürünün, 1520'lerde, bu kütüphanedeki kitaplara erişebilen Nuremberg'deki bilim adamları tarafından yaratıldığı açıktır.

Hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, kütüphanenin belgelenen en eski kullanıcıları Nuremberg'de yaşıyordu. Bu, ilk hikâyenin, kitapların büyük çoğunluğunun on altıncı yüzyılın ilk üçte ikisi boyunca Nuremberg'de kaldığı sonucunu teyit etmektedir. Walther'in 1504 yılında ölümünden kısa bir süre sonra, Konrad Heinfogel ve Johann Werner gibi Nuremberg'li astronomlar, kütüphanedeki matematik metinlerine erişme olanağına kavuşmuş ve kendi çalışmalarında bu metinlere atıfta bulunmuşlardı. 1520'lerin başında, Schöner, bir zamanlar Regiomontanus'a ait olan kitaplardan bir çok astronomi tablosunu kopyalamış ve Pirckheimer'dan enstrüman yapımı konusunda "ya Regiomontanus'un ya da Walther'in" bir kitabını istemişti. 1550'lerde "Regiomontanus'un Kütüphanesi"nden metin kopyalamaya çalışan bilim adamlarına örnekler bulunabilir. Bunların arasında dikkati çekenler, Joachim Rheticus ve Johannes Praetorius olup, her ikisinin de, Nuremberg gibi matematik ve astronomi merkezi olan Wittenberg le bağlantıları vardı.[16]

Ancak, Regiomontanus'un el yazmalarından metin kopyalamak, kütüphanenin kullanımı için tek seçenek değildi. 1523'de Dürer, anlaşılan Pirckheimer tarafından belirlenen bir bedel karşılığında (10 Gulden), koleksiyondan "resim için yararlı" on kitap satın almıştı. 1524 yılında.

Pirckheimer'ın kendisi, "çok iyi bir fiyatla" (aşağıda değerlendirilen) Regiomontanus'un el yazısı ile yazdığı üç adet uzun metni satın almıştı.[17] Envanterler "Regiomontanus'un Kütüphanesinden satın alınan bu kitapların kaybolduğunu teyit etmektedir. Belli ki, kitapların korunması Ratsbücherei'nin* tek hedefi değildi.

Diğerleri, "Regiomontanus'un Kütüphanesi"nden basılmaya uygun metinleri eşelemişlerdi. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, bu editörler Nuremberg'de yaşıyordu ve Schöner haricinde hepsi, mükemmel Yunanca bilgisine sahipti. Werner ve Pirckheimer, Regiomontanus tarafından yazılan metinleri yayınlamıştı. Nuremberg jimnastik okulunun ilk rektörü ve Yunanca öğretmeni Joachim Camerius, Regiomontanus'un el yazmaları arasında bulunan kopyalardan, çeşitli Yunanca astroloji metinleri ve *Almagesf** hakkında Theon'un Yunanca yorumlarını basmıştı. Kopernik'in bilinen ilk öğrencisi olan Rheticus'un 1542 yılında Regiomontanus'un bir el yazması eserinden Apollonius'un Yunanca baskısını yapma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Dinsel Roformların [Reformation] ilk yıllarında Nuremberg'in önde gelen Lutheryen din bilimcilerinden biri olan Thomas Venatorius 1540 ve 1544'de sırasıyla, Alberti'nin *De pictura*'sının ilk baskısını ve Arşimet'in Yunanca ve Latince tercümelerinin ilk baskdarını yapmıştır. Venatorius önsözünde, Regiomontanıs'u, Roma'daki misafirliği sırasında bu Latince ve Yunanca metinleri kopyaladığı için övmüştür. Yunanca metinlerin bu baskıları Regiomontanus'un bir hümanist olarak görünmesini desteklemiştir, ama yine de Regiomontanus'un el yazmaları arasından ortaçağ metinleri de basılmıştır. 1542 yılında Nurenberg'li bir enstrüman yapımcısı olan Georg Hartmann, "Regiomontanus'un Kütüphanesi"nden ortaçağ optikleri üstüne bir kitabı basmıştır.[1x]

Ancak, kütüphanenin metinlerini basma konusunda en faal kişi Schöner olmuştu. 1531 ile 1544 yılları arasında, çoğu Regiomontanus tarafından yazılan on cilt basmıştı. Schöner tarafından kullanılan bir çok orijinal el yazması Nuremberg'de kalmıştır. Diğerlerini ise, şimdi hâlâ Viyana'da kısmen mevcut olan kendi kişisel kütüphanesine dahil etmiştir.[19] Hakika-

Ratsbücherei: Kütüphane kurulu [ç.n.]
Almagest: İskenderiyeli Yunan gökbilimci Ptolemy [Batlamyus] tarafından yazılan Yunan ve Babil uygarlıklarının gökbilim bilgilerinin bir derlemesidir [ç.n.]

ten de Schöner Regiomontanus'un o kadar çok çalışmasını basmıştı ki, yüzyılın ortalarına gelindiğinde, basılı astronomi çalışmaları ortaya çıkmaya başlamış ve Regiomontanus tarafından yazıldığına dair her hangi bir kanıt olmamasına rağmen, editörleri tarafından Regiomontanus'a ithaf edilmişti.[20]

Pirckheimer 1530 yılında, Schöner ise 1547 yılında öldü. Bu adamların Regiomontanus'un kütüphanesine erişimi kontrol ettiği düşünülen yıllarda, el yazmaları, çoğu diğer Nuremberg'liler olan kullanıcılara, öncelikle metin kaynağı olarak hizmet etmişti, (aslında Dürer tarafından satın alınan kitaplardan biri - Euclid'in parşömen üzerine el yazısının kopyası - Altdorf Üniversitesi'nde bir matematik profesörünün mülkünün 1625 tarihli envanterinde "şahane bir antika" olarak tanımlanmıştı).[21] Yani, bu ilk Nuremberg kullanıcıları için, bir Regiomontanus'un imzası ya da kütüphanesinden çıkan bir malzemenin kendisi, fiziksel bir nesne olarak değer taşımıyordu. Ancak, dağınık kaynaklar, birçok 16. yüzyıl kullanıcısı için Regiomontanus'un el yazmalarının sarf malzemesi veya fiziksel nesne olarak değerlendirilen ödüller haline dönüştüğünü ima ermektedir. 1550 yılı civarında oluşan bu değişim, Regiomontanus'un, Schöner'in çalışmalarını yayınlamasından sonra artan itibarı ile aynı dönemde gerçekleşmişti.

Belki de, Regiomontanus'un el yazmalarının metin yerine ödül olarak değerlendirilmesinin ilk örneği 1538 yılında olmuştu. O yıl, filoloji uzmanı ve klasik metinlerin editörü Georg Fabricius (1516-1571), o dönemde Joachimsthal'den madenciliğin öncüsü Georg Agricola'nın sahip olduğu, Seneca'nın ***Trajediler***'inin, Regiomontanus'un el yazısı ile yazılmış kopyasını, bu metnin daha eski bir baskısı ile karşılaştırdığını iddia etmişti. Seneca'nın birçok el yazması ve basılı versiyonunun mevcut olduğu düşünüldüğünde; Fabricius'un, sadece metni için bir el yazmasının peşine düşmesi pek muhtemel görülmemektedir.[22] Ödül toplamanın bir başka örneği, Heidelberg'deki Sanat fakültesi Dekanı Jakob Christmann'dan gelmektedir. O da, 1611 yılında Regiomontanus, Werner ve Kopernik'in imzalı el yazmalarına sahip olması ile övünmüştü.[23] Sonradan Christmann'ın sahip olduğu *De revolutionibus* el yazması gösterişli bir meslek yaşamı sürdürdüyse de, onun Regiomontanus el yazmalarına sahip olduğuna ilişkin ipucu bulunamamıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Regiomontanus'un kitaplarının çoğu 1563 yılından sonra iz bırakmadan kaybolmuştu. Daha sonra gelen kitap aşıkları tarafından toplanmaya ve ticaret yapılmaya değer duruma gelmemişlerdi. 1575 yılında Tycho Brahe Nuremberg'den geçerken, Regiomontanus'a ait değerli hiçbir el yazması bulmayı başaramamıştı.[24] Bildiğim kadarıyla, 1563'den sonra "Regiomontanus'un Kütüphanesinden sadece dört el yazması değerli bir eşya olarak elden ele dolaşmıştı (Schöner tarafından elde edilen, daha sonra Georg Fugger'e ve 1656 yılında Viyana'ya geçen sekiz Regiomontanus el yazması, ödülden ziyade metin muamelesi görmüş gibidir.) Cebir ve alan ölçüleri hakkında bir metin koleksiyonu, en az bir Regiomontanus el yazması ve kütüphane işareti dâhil, 1908 yılından önce, Amerikalı koleksiyoncu David Eugene Smith tarafından elde edilmişti. Her ne kadar Smith el yazmasına, Arapça rakamları ve ortaçağ cebir sembolleri nedeniyle değer verdiyse de, ne kendisi ne de Smith'in el yazmasını verdiği arkadaşı New York'lu yayıncı George Plimpton, bunun Regiomontanus'dan geldiğini anlayamamıştı.[25] "Regiomontanus'un Kütüphanesi" nden en yakın zamanda piyasada dolaşan el yazması idiyse de, 1908 yılından önceki kaynağı ile ilgili hiçbir bilgimiz olmamasına rağmen, bu kitap kuşkusuz sahiplerine bir ödül olarak verilmişti.

"Regiomontanus'un Kütüphanesi"nden çıkan en önemli eserler, yazdığı üç uzun nesir çalışması olup bunlar karton ya da parşömen kapaklarla kaplanmış el yazısı kopyalardır. Yukarıda da belirtildiği gibi, 1524 yılına gelindiğinde bu el yazmalarını, içerdikleri metinleri - Regiomontanus'un *Ptolemy coğrafyasının Jacob Angelas Tercümesi Hakkında Notlar'ı, Üçgenler Hakkında* ve *Trabzon'lu George'a Karşı Theon'un Savunması* - yayınlama umuduyla, Pirckheimer satın almıştı. Pirckheimer'in *Notlar* baskısı 1525 yılında; Schöner'in *Üçgenler baskısı* 1533 yılında ortaya çıkmıştı. *Theon'un Savunması,* adlı yoğun bir şekilde 301 yaprağa yazılmış olan ve üzerinde sıkça çalışılmış olan nesir, yayınlanmadan kalmıştı. Pirckheimer'in görünürde "Regiomontanus'un Kütüphanesinden ele geçirdiği bu en önemli kalemler için "yüksek fiyat" ödemeye razı olması, bunların 1520'lerde bile fark edilen değerlerini göstermektedir. Gerçekten de bu el yazmalarının kaderi, "Regiomontanus'un Kütüphanesi'nden kalan ve hâlâ mevcut olan diğer el yazmalarıyla şiddetli bir tezat göstermekte ve

Regiomontanus'un kitaplarının ödül haline geldiğine dair en güzel örneği oluşturmaktadır.

Pirckheimer'in 1530 yılında ölümünden sonra, kişisel eserleri döküm altına alınmıştı. Ama Schöner ve Venatorius tarafından hazırlanan, büyük kütüphanesinin listesi kaybolmuştu. 1560 yılında Pirckheimer'in torunu genç Willibald İmhoff, hâlâ bozulmamış olan kütüphaneyi miras olarak aldığında, değerinin 800 Gulden olduğunu tahmin ediyordu, imhoff ve varisleri kütüphaneyi, küçük kayıplarla, Otuz Yıl Savaşına kadar bir arada tutmayı başardı. 1636 yılında basılı kitaplar ve el yazmalarından oluşan koleksiyonu İngiliz koleksiyoncu Arundel Kontu Thomas Howard'a sattılar (envanter bulunmamaktadır). Ama bilindiği gibi, Pirckheimeriana'nın tamamı İngiltere'ye gitmemişti. 1564 yılında imhoff, Egidienplatz'da, bir zamanlar Nuremberg'li yayıncı Anton Koberger'in sahip olduğu büyük bir ev satın almıştı. Evi yenilerken, Imhoff, küçük kilisesinde gizli bir dolap yaptırmıştı. Yaklaşık iki asır sonra, 1750 yılında Nuremberg'li soylu ve hevesli sanat ve kitap koleksiyoncusu Christoph Joachim Haller von Hallerstein (1723-1792), Anna Sibylla imhoff'la evlenip, evi tekrar yenilediğinde, dolabı bulmuştu. Haller dolabın içinde, Prickheimer'in yüzlerce mektubu, günlüğü, çalışmalarının bazı temiz kopyalan ve Yunanca metinlerin el yazısı ile bazı tercümelerinden oluşan gizli bölmeyi bulmuştu. O dönemde yaşayan kaynaklar tarafından belirtilmese de, daha sonra Haller'in kütüphanesinde ortaya çıkan üç Regiomontanus el yazması eserin de dolapta bulunduğunu düşünebiliriz.[27]

1799 yılında, bir başka Nuremberg'li koleksiyoncu, çok yönlü tarihçi ve sanat eleştirmeni Christoph Gottlieb von Murr (1733-1811), Haller von Hallerstein'in mekanından üç Regiomontanus el yazmasını toplam olarak sadece altı buçuk Guldene satın almıştı.[28] Nuremberg'in görkemli Rönesans geçmişi konusunda on sekizinci yüzyılın sonlarında canlanan ilginin önderi olarak Murr, daha önce Haller von Hallerstein'in koleksiyonundan Regiomontanus'un basılı çalışmaları ve Dürer tarafından yazılan mektuplar konusunda kısa bir biyografik makale yazmıştı.[29] Aynı şekilde 1760'larda Murr, bir tefecinin karısının elinde etkinliğini yitiren, 18 cilt yayınlanmamış Kepler araştırması bulmuştu. 1773 yılına gelindiğinde, Kepleriana'daki üniversite astronomi uzmanlarının ve rasathane müdürle-

rinin dikkatini çekmeyi başaramayınca (Berlin Rasathanesinin müdürü Johann Bernoulli, Murr'a, el yazmalarının çağdaş bilimle ilgisi bulunmadığını bildirmişti), MURR nihayet Rusya'dan I Katerina'yı, Kepler kitaplarını St Petersburg Bilim Akademisi için satın almaya ikna etmişti. Murr Kepleriana'ya önce metin olarak yaklaşmıştı, ama kısa sürede piyasanın bunları öncelikle ödül olarak değerlendirdiğini anlamıştı.[30]

Murr, Regiomontanus el yazmaları için benzer bir strateji uygulamıştı. 1799 yılında, bu üç eserden 100 duka karşılığında bile vazgeçmeyeceğini belirtmişti. Ama 1801 yılında, Napolyon'nun birlikleri Nuremberg'i işgal ettiği zaman, mali güçlüklerle karşılaşınca, Murr, basılı el ilanlarını çağdaş astronomi uzmanlarına göndererek, üç el yazmasını 800 Gulden karşılığında satmaya istekli olduğunu duyurmuştu. Bu "ödül talep fiyatları" karşısında Murr, ne koleksiyoncular, ne de çalışan astronomi uzmanları arasından alıcı bulamamıştı. Sonunda, çaresizlik içinde, 1805 yılında üç el yazmasını Rusya'dan 1 Alexander'a vermişti. Ama bu kibar hediye verme kültürü, Murr'ü eli boş bırakmamıştı. Bir yıl içinde Rus Çarı Murr'e karşılık olarak bir ödül göndermişti - 2.000 Gulden değerinde mücevherli bir yüzük.[31] 1805'den itibaren, üç Regiomontanus el yazması Rusya'da hemen hemen hiç tanınmadan kalmıştı, ta ki 1958 yılında, Zinner'in ısrarıyla, Rus tarihçi Valentin L. Tschenkal tarafından bulununcaya kadar.[32] El yazmalarını metin olarak incelemek istediğinden, Zinner, Nuremberg Stadtbibliothek için, üç el yazması eserin mikrofilm kopyalarının yapılmasını ayarlamıştı. Filmler 1960 yılında geldiğinde, yerel Nuremberg gazeteleri bu "süsler"in *[Zıerde]* kaynağına geri dönmesini kutlamıştı.[33] İkinci Dünya Savaşındaki yıkım sonrasında yeniden yapılanmakta olan bir şehir için, mikrofilmler bile ödül gibi görünmüştü.

"Regiomontanus'un Kütüphanesi" olarak bilinen kültürel eserlerle ilgili bu üç hikaye - fiziksel bir birikim, envanter seti ve daha sonraki kullanıcılar için bir kaynak olarak - sadece belirsizlik ve kayıp değil, itibar ve simge ile de ilgili hikayeler anlatmaktadır. 1520'lerde Regiomontanus, sadece astronomisi açısından değil, kapsamlı özel kütüphanesi ile de giderek tanınmıştı. Ama basit ciltleri ve sade yapraklan ile, Regiomontanus'un kitapları belli ki, Jardine'in sınıflandırmasına geri dönülecek olursa, korunmaktan çok, tüketilmekteydi. Metin olarak kullanıldıktan sonra bir kenara

atılıyorlardı; ödül olarak, devamlılıklarını sağlayabilecek olan ve on altıncı yüzyılda kurulan büyük saray kütüphanelerine nadiren girmişlerdi. Böylelikle, eşsiz yoğunluktaki matematik ve astronomi çalışmalarıyla dolu büyük bir on beşinci yüzyıl kişisel kütüphanesi, 1563 yılından sonra kayboldu. Metin olarak değerlendirilen el yazması eserlerin çoğu yok oldu. Sadece çok az sayıda eser varlığını sürdürmektedir.

Notlar

1. Johann Friedrich Heinrich Panzer, *Bruckstücke zu Johann Regiomontans Leben* (Nuremberg: yayınlanmamış, 1797), s. 33, Hermann Conring'den alıntı.
2. Richard A. Goldthwaite, *İtalya'da Servet ve Sanat Talebi,* 1300-1600 (Baltimore: Johns Hopkins Üniversitesi Matbaası, 1993); Lisa Jardine, *Dünyevi İyilikler: Rönesans m Yeni tarihi* (New York: Doubleday, 1996); Thomas DaCosta Kaufmann, *Doğanın Üstünlüğü: Rönesans'ta Sanat, ilim ve Hümanizm açılan* (Princeton: Princeton Üniversitesi baskısı, 1993); Anthony Grafton, *Klasiklerle Ticaret: Eski Kitaplar ve Rönesans Okuyucuları* (Ann Arbor: Michigan Üniversitesi Baskısı, 1997); Paula Findlen, *Doğaya Sahip Olmak: Modern italya'nın ilk Zamanlarında Müzeler, Koleksiyon ve Bilimsel Kültür* (Berkeley: California Üniversitesi Baskısı, 1994), aynı yazar, "Geçmişe Sahip Olmak: İtalyan Rönesans'ında Maddi Dünya", *Amerikan Tarih Dergisi* 103 (1998): 83-114
3. Jardine, *Dünyevi iyilikler*
4. Regiomontanus prospektüsü, yaklaşık 1474 yılında basılmış, yayınlamayı düşündüğü 45 çalışmayı listeliyor, kişisel olarak bu metinlerin kopyalarına sahip olup olmadığını belirtmiyor. Bakınız Ernst Zinner "Die wissenschaftlichen Bestrebungen Regiomontans und B. Walthers 1478-1522", *Beitrage zur Inkunabelkunde* N. F. 2 (1938): 89-103
5. H. Petz, "Urkundliche Nachrichten über den literatischen Nachlass Regiomontans and B. Walters 1478-1522", Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg 7 (1888): 237-262; Ernst Zinner, *Leben und Wirken des Job. Müller von Königsberg genannt Regiomontanus* [1938], değ. 2. baskı (Osnabrück: Zeller, 1968), passim.
6. Franz von Saden ve J. K. F. Knaake, ed, *Christoph Scheurl's Briefbuch: Ein Beitrag zur Geschite der Reformation und ihrer Zeit* (Poatdam: Gropius, 1867-1872), s. 105-106; Gustav Bauch, "Zu Christoph Scheurl's Briefbuch", *Neue Mitteilungen aus dem Gebiet historisch-antiquarischer Forschungen* 19 (1898): 400-456 (p. 433-436); Franzjosef Pensei, *Verzeichmis der altdeutscher und ausgewählter neuerer deutsche Handschriften in der Univeritatsbibliothek Jena (Deutsche Texte des Mittelalters,* 70/2) (Berlin Akademie-Verlag, 1<>86), s. Vii-viii, Irmgad Höss, Georg Spalatin, 1484-1545: Ein............| **1956], 2**nci

genişletilmiş baskı (Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1989), s. 65-70; [Willibald Pirckheimer] "Opus astronomicum incompletum", Stadtbibliothek Nürnberg, Pirckheimer-Papiere 364, Umschlag 14, Blatt 3. Zinner, *Leben und Wirken des Joh. Müller,* s. 260-261, bu dokümanı tanımlayan, içeriğini Regiomontus-Walther malzemelerinin hâlâ mevdut iki envanteri ile birleştiren ve Pirckheimer'in, bunun yazarı olduğunu ilk tespit eden kişiydi, bu düşünceyi *Willibald Pirckheimer Briefwechsel'm* şu andaki editörü olan Helga Scheible tarafından, Haziran 1999'da yazara gönderdiği bir kişisel mektupla teyit edilmişti. Bana bu el yazmasının fotoğrafını sağladıkları için Nürnberg Devlet Kütüphanesine teşekkür ediyorum.

7. "1522 1. Octobris sind Bernhardem Walthers seligen pucher verhanden gewest, wie Gleich volgt", Nürnberg Devlet Arşivi, Reichtsstadt Nürnberg, Landpflegeamt, Gemeinakten 1522, No. 5, 4 yaprak, 1888 yılında Petz'de düzenlenmiş, s. 247-262. Nürnberg Devlet Arşivi'nden Peter Fleichmann, Haziran 1999'da yazara gönderdiği bir kişisel mektupta, bu envanterin yazarı olarak Rıdolph'u teşhis etmişti.
8. Bakınız Klaus Matthaus, 'Zur Geschichte des Nürnberger Kalenderwesens: "Die Entwicklung der in Nürnberg gedruckten Jahreskalender in Buchform", Geschichte des Buchwesens' Arşivi 9 (1969), cols 965-1396 (1020-1038, 1380). Nuremberg'in Heller aleyhine yürüttüğü yasal dava ile ilgili, Nürnberg Devlet Arşivinde, Reichhtadt Nürnberg, Ratskanzlei A-Laden 182, No.2'de muhafaza edilen dokümanların içinde "Reliquiae bibliothecae Regioınontanae", 1 Haziran 1563, 7 sayfa, yer almaktadır. Bu el yazması kısmen Zinner 1968, s. 252-258 tarafından kopyalanmıştır. 1522 ve 1563 envanterlerinin mikrofilmlerini bana sağladıkları için Devlet Arşivine teşekkür ederim.
9. Circa 1550, Ratsbücherei, Devlet Kütüphanesi haline gelmişti. Bakınız J. Petz, "Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Bücherei des Nürnberger Rates" 1429-1538", *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg* 6 (1886): 123-174; Karlheinz Goldmann, *Geschichte der Stadtbibliothek Nürnberg* (Nuremberg: F. Willmy, 1957).
10. Inge Neske, Die Handschriften, der Stadtbibliothek Nürnberg, Bd. V: Die lateinischen mittelaltterlichen Handschriften Varia, 13.-15. und 16,18 Jahrhundert (Wiesbaden: Harrossowitz Verlag, 1997); M. Christoph Reich, "Index Librorum M. S. Membrane ceorum, secundem auetorum noinina", 1627, Nürnberg Devlet kütüphanesi, AK 12; Karl Fischer, "Die Büchersammlung des Regiomontan" ", *Bayerland* 37 (1936): 438-440; Richard L. Kremer, "Regiomontus'un Kütüphanesi: Üç on altıncı yüzyıl envanterinin düzenlenmesi", hazırlık aşamasında.
11. Paul L Rose, "Hümanist Kültür ve Rönesans Matematiği: *Quattrocento'mm* İtalyan Kütüphaneleri, *Rönesans'taki araştırmalar* 30 (1973): 46-105 (s. 48)

12. Thomas Haffner, Kardinal Giovanni d'Aragona'nın Kütüphanesi (1456-1485): Illuminierte Handschriften und Inkunabeln für einen humanistischen Bibliphilen zwischen Neapel und Rom (Wiesbaden: Reichert, 1997)
13. Ebernard Knobloch, "Zur Rezeption der arabischen Astronomie im 15.und 16. Jarhundert", bulunduğu yer: Joseph W. Dauben ve diğerleri, ed., *Matematiğin tarifli: Sanat Şaheserleri. Flores Quadrivii - Christoph ./. Saika onuruna yapılan çalışmalar* (San Diego: Akademik Matbaası, 1996): 237-261 (s. 239-240)
14. Diğer on beşinci ve on altıncı yüzyıl matematikçilerinin kişisel kütüphanelerinin envanterleri için, bakınız Paul Uiblein, "Johannes von Gmunden: Seine Tätigkeit an der Wiener Universität" in idem, Die Universität Wien im Mittelalter (Viyana: WUV-Universitatverlag, 1999), 349-398 (s. 393-395); Barnabus B. Hughes "On Altıncı Yüzyıl Matematikçisi Johann Scheubel'in Özel Kütüphanesi" *Viator* 3 (1972): 417-432.
15. Tahminen Georg Tanstetter Collimitius, "Viri mathematici", aynı yazar, ed. *Tahulae eelypsium Magislri Georgij Peurbachij, Tabula primi mohilis Joannis de Monte Regio* (Viyana: Johann Winterburger, 1514): sig aa4r-v; Erasmus Reinhold, "Johannes Regiomontus Hakkında" [1549], yeri: Sachiko Kusukawa, ed. Philip Melanchton, *Felsefe ve Eğitim hakkında Söylevler* (Cambridge: Cambridge Üniversitesi Baskısı, 1999): 236-247 (s. 246)
16. Detaylar için, bakınız Kremer, "Regiomontus'un Kütüphanesi".
17. Pirckheimer, Johannes Oecolampadius'a, 23 Ocak 1524, yeri: Emil Reicke ve diğerleri, ed., *Willibald Pirckheimers Briefweschel,* 5 cilt (Münih: Beck, 1940-2001): 5: 112-114; Ptoleın, ***Geographica«** enarrationis libri oeto, Bilibaldo Pirckheymero interprete, annotationes loannis de Regiomonte in errores commisos a lacobo Angela in translatione sua* (Strasbourg: Johannes Grieningerus, 1525), s. lv-2v; Regiomontus, *Üegenler Hakkında, De Triangulis Omnimodis* |1533], çeviren Barnabas Hughes (Madison: Wisconsin Üniversitesi baskısı, 1967), s. 3
18. Detaylar için, bakınız Kremer, "Regiomontus'un Kütüphanesi" ve Zinner, *Leben und Wirken des Joh. Müller, passim.*
19. Zinner, *Leben und Wirken des Joh. Müller,* s. 263, Schöner tarafından yayınlanan el yazmalarının "büyük bir bölümü" tahrip olduğunu iddia ederken yanılmaktadır. Bakınız Monika Franz, "Die Hanschriften aus dem Besitz des Ph. Eduard Fuggr mit Berücksichtigung der Hanschriften des Johannes Schöner in der Österreichischen Nalionalbibliothek", *Codices manuscripti* 14 (1998): 61-143.
20. Jakob Ziegler'in 1548 yılında kuyrukluyıldızlarla ilgili bir metni yanlış bir şekilde Regiomontus'a atfetmesi konusunda bakınız, Zinner, *Leben und Wirken des Joh. Müller,* s. 207-209.
21. Hans Rupprich, ed. *Dürer Schriftlifte Nachlass,* 3 eilt, (Berlin: **Deutscher** Ve-

rein für Kuntswissenschaft, 1956-1969): 1:222, 2: 75, 3: 54-55. Petrus Saxonius'un mülkündeki kitaplann ve enstrümanların envanteri için, bakınız Avusturya Ulusal Kütüphanesi, Viyana, lat. 12411, s. 13.

22. Bakınız Rudolph Peiper ve Gustav Richter, ed., *L. Annaei* ***Senecae Tragoediae*** (Leipzig:Teubnar, 1867); Paul Lehmann, *Eine Geshichte der alten Fuggerbibliotheken, 2* cilt dev. Sayf. (TübinghemMohr, 1956-1960), s. 200-201. Regiomontus'un Kütüphanesinin üç envanterinde Seneca'nın her hangi bir metne rastlanmamıştır.
23. Bakınız Zinrter, *Leben und Wirken des .loh. Müller,* s. 173.
24. Henricus Brucaeus'tan Brahe'ye, 14 Mayıs 1576, bulmduğu yer: J. L. E. Dreyer, ed., *Tychonis Brahe Dani opera omnia,* 15 eilt (Hauniae: Libraria Gyldendaliana, 1913-1929): 7:33, Bakınız Zinner, *Leben und Wirken des.loh. Müller,* s.264.
25. Paul Lawrence Rose, *İtalyan Matematik Rönesansı: Petrareh 'dan Galileo ya Hümanistler ve Matematikçiler hakkında Araştırmalar* (Cenevre: Droz, 1975), s. 93 ilk olarak, bu el yazmasının (Columbia Üniversitesi, Plimpton 188), Regiomontis kütüphanesinden çıkan el yazıları ve işaretler içerdiğini anlamıştır. Bakınız David Eugene Smith, *Rara Arithmetica* (Boston: Ginn and Company, 1908), s. 454-456,480,486-487; Menso Folkerts, "Die mathematischen Studen Regiomontanus in seiner Wiener Zeit", bulunduğu yer: Günther Hamann, ed, *Regiomontans-Studien* (Viyana: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980) 175-209, bu el yazmasındaki Regiomontus imzalarının tanımı için.
26. Rusya Bilim Akademisi Arşivi, St Petersburg şubesi, MSS IV-1-935, IV-1-937. bu arşivin eski müdürü Vladimir Sobolcv'e ve personeline Eylül, 2()0()'de gösterdikleri yardım için teşekkür ediyorum. Yazar, Michael Shank ile birlikte *Theon'un Savunması* 'NıN sayısal versiyonunu hazırlamaktadır.
27. Pirckmayer'in kütüphanesi için, bakınız William Henry Black, *Arms Üniversitesi Kütüphanesindeki Arundel El Yazmalarının Katalogu* (Londra: Bentley, 1829); Emile Offenbacher, "Willibald Pirckheimer'in kütüphanesi". *La bibliofilia* 40 (1938): 241-263; Arnold Reimann, "Die aelteren Pirckheimer" ed., Hans Rupprich (Leipzig: Koehler & Amelang, 1944), s. 173-230; Niklas Holzberg, *Willibald Pirckheimer. Greichischer Hiimainusinus in Deuchland* (Münih: Wilhelm Fink Verlag, 1981), s. 18, 87-89; Horst Pohl, ed., *Williband Imhoff,* Enkel Und Erbe Willibald Pirkhemers (Nuremberg: Selbstverlag des Stadtrats zu Nürnberg, 1992). Haller'in kütüphanesi ve Pirckheimeriana, bakınız Johann Heumann, *Edebi Dokümanlar* (Altdorf: Lavr. Schupeel. Akad. Küt, 1758), sig. A3v-4d; Friedrich Karl Gottlob Hirsching, *Versuch einer Beschreibung sehenswürdiger Bibliotheken Teutschlands,* 6'da 4 eilt (Erlangen: palm, 1786-1791), 3/1: 154-158; Reicke ve diğerleri, ed. *Willibald*

Pirckheimers Briefwechsel, 1: vii-xviii; Heinz Zimbauer, *Die Haller von Hallerstein: Eine Nürnberbger Patrierfamile im europäischen Raum* (Nuremberg: Devlet kütüphanesi, 1961); Michael Diefenbacher ve Rudolph Endres, ed., Stadtlexicon Nürnberg, 2nci gelişmiş baskı (Nuremberg: W. Tümmels matbaası, 2000), s.v. "Haller von Hallerstein, Christoph Joachim"; *Bibliotheca Christ. Joach. Halleri de Hallerstein... Puhlicae auchtions lege inde a mense jull.a. 1798, 2* cilt (Nuremberg, yayınlanmamış, 1798), 2: Sil.

28. Halen Schloss Gro,grundlach Aile Arşivinde bulunan *"Bibliotheca... Halleri de Hallerstein,* 1798'de kayıtlı olan fiyatlara göre Murr, oradan iki basılı kitap ve 10 el yazması satın almış, *Üçgenler* el yazması için 1 gulden 20 kreuzer, *İşaretler* için 3 gulden 15 kreuzer ve *Theon'un Savunması* için 2 gulden ödemiştir. Murr uzun zamandan beri Haller de Hallerstein kütüphanesine aşinaydı. Bakınız Christoph G. Von Murr, *Beschreibung der vornehmsten Merkwürdigkeiten in des H.R. Reichs freyen Stadt Nürnberg und auf der hhen Shule zu Altdorf* (Nuremberg: Zeh: 1778), 449-450, burada bu kütüphanenin ebadını 15,000 cilt olarak tahmin etmektedir. Bertold Haller von Hallerstein'a Aile Arşivinde bulunan eserlere danışmama izin verdiği için teşekkür ediyorum.
29. Christoph G. Von Murr, "Vertaute biedemannische Briefe Albrecht Dürers an den berühmten Rathsherrn Wilibald Pirckheimer in Nürnberg", *Journal* zur Kunstgeschichte und zur allgemeinnen Litteratur 10 (1781): 3-48; aynı yazarın, "Amplissima collecto operum lohannis Regiomontani", *Journal* zur Kunstgeschichte und zur allgemeinen Litteratur 17 (1789): 356-363. Bakınız Christian Konrad Nopitsch, *Supplement,* Nürbergis 4 (1808), s.v. "Murr, Christoph"; Christoph von Imhoff, ed., *Berühmte Nürnberger aus neun Jahrhunderten,* 2nci genişletilmiş ve büyütülmüş baskı, (Nuremberg: A. Hoffman, 1989), s. 225-227; Johann Ferdinand Roth, *Katalog* librorum quos Christophus Theophilus De Murr... collegerat... publiace auctionis lege pro patarapecuniadistrahendorum (Nuremberg: Lechner, 1811), Murr'ün mülkiyetinde bulunan 5,800'den fazla k.tabı listelemektedir.
30. Kepleriana'nın kökeni hakkında daha detaylı bilgi için, bakınız Martha List, *Die handschriftliche Nachlaß der aslronomen Johannes Kepler und Tycho Brache,* (Münih: Verlag der bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1961)
31. Franz Xavier von Zach, Allgemenie Allgemeine geographische Ephermeriden 4 (1799), 171: "Herrliche Autographa Regiomontani (inedita?) besitzt v. Murr in (Nuremberg: Wolf Penker, 1801). Murr'ün bu ikinci olarak belirtilen kopyası, s. 509-513 ile, Halleri.... Kütüphanesinden, 1798, Regiomontus'un belirgin olarak işaretlenmiş üç el yazması ile ciltlenmiş olarak, Nuremberg'de, Alman Ulusal Müzesinde, raf no. 4? W775'de bulunmaktadır. [Murr|, *Johannis Regiomontani tres Codices chartacei autographi in forma qartaa. in* **bibliotheca**

C. T. de Murr Noimbergae (Nuremberg, 1803), Regiomontus'un üç el yazmasını ve dört cilt basılı çalışmasını tarif etmektedir. Benim de incelediğim bu 4 sayfalık sirkülerin her kopyasının sonunda şöyle yazmaktadır: "800 fi" [yani Gulden]. Murr'ün el yazmalarını satma önerisinin haberleri çok çabuk yayılmıştı. Bakınız Joseph Jerome LeFrançois de la Lande, *Astronomi Bibliyografisi* [Paris, 1803], fas. Tekrar baskı (Amsterdam: J. C. Gieben, 1970), s. 858. Kendisine ait "Üç El yazması", GNM 4 ? W775, Murr şunları yazmıştı: "Anno 1805 in lulio dono misi Alexsanre 1, Imp. Russ qui me donavit in lul. 1806 annulo pretiosissimo ulllltra 2600 (cancelled to 2000)". Murr'ün Rus Çarı ile değişimleri için, bakınız Johann Georg Lampe'den Murr'a, 17/29 Mart, 1805, 10 Kasım, 1805; Michael Nikitos Muraviev'den Murr'a, 3 Ekim, 1805, Münih, Bayern Devlet Kütüphanesi, Murriana II; Lampe'den Murr'a 7 Ağustos 1806, Nuremberg, Alman Ulusal Müzesi, tarih Arşivi, Nachlaß Murr 1. Hiç yüzük kullanmadığını iddia eden Murr, hayretler içinde, yüzüğü satmayı ve eski mali gücüne kavuşmayı başaramamıştı. Bakınız Murr'dan Heinrich Reichard'a, 15 Kasım 1809, Nuremberg, Devlet Kütüphanesi, İmza. 1734, aynı dönem, Zinner, *Leben und Wirken des Joh. Müller,* s. 264-265.

32. Bakınız Tschenakal'dan Zinner'e, 18 Eylül, 1958; Zinner'den Tschenakal'a, 29 Eylül 1958, Frankfurt aM, Institut für Geschichte der Naturwissenschaften, Zinner Nachlaß. Tschenakal - Zinner haberleşmesinin kopyaları için David King ve Ryszard Dyğa'ya teşekkür ediyorum.
33. Zinner'den Tschenakal'a, 29 Eylül 1958, ("Ihr fudn der 3 Ms Regiomontans istsehr wicting, da diese 3 Ms bisher noch nicht untersucht und für die Reiomontan-Forschung verwendet worden sind. Ich selbst kann es mir leider nicht leisten, noch einmal nach Russland zu fahren und die Ms durchzusehen. Es handelt sich um umfangreiche Arbeiten..."); Karlheinz Goldmann, "Drei wertvolle wissenschaftliche Werke kehren in die Nürnberger Stadtbibliothek zurück" I Haziran 1960, s. 2; Ernst Zinner, "Einige Handschriften des Johann Reigmontan", Bericht des Historicshen Vereins für die Pflege der Geschichte des ehemaligen Fürstbistums zu Bamberg 100 (1964): 315-321.
34. Bu araştırma ABD Ulusal Bilim Vakfının (SBR-9720672) ve Uluslar arası Araştırma ve Değişim Kurulu'nun bağışları ile desteklenmiştir. Bu ikinci kuruluşun ödeneği ABD Devlet Bakanlığı (Balık VIII Programı) ve Ulusal İnsanlık Bağışı tarafından sağlanmıştır. Bu kuruluşların hiç birisi, burada belirtilen görüşlerden sorumlu değildir.

5

Corvina Kütüphanesi ve Kaybolan Macar Kraliyet Arşivi

Martyn Rady

1526 yılında, on beş günlük bir süre içinde, Macar el yazmalarının en büyük koleksiyonlarından iki tanesi kayboldu. O yılın 29 Ağustos'unda, Türkler Macar ordusunu Mohaç meydanında yenmişti. Macaristan'ın genç kralı II Louis (1516-1526), büyük bir bozguna uğratılmış ve öldürülmüştü. Felaketin haberleri, bir sonraki günün akşamında, başkent Buda'ya ulaşmıştı. O gece boyunca, Buda vatandaşları, meşalelerin ışığı altında yük arabalarını ve tekneleri yüklemişler, yanlarına alamadıklarını da gömmüşlerdi. Bu arada sarayda, kralın dul eşi Habsburg'lu Mary, Kraliyet Arşivinin bir mavnaya nakledilmesini ve Tuna nehri üzerinde daha yukarıda bulunan, Macaristan'ın ikinci büyük şehri Bratislava'nın (Pozsony, Pressburg) nispeten daha güvenli ortamına iletilmesini emretmişti. Mavna, Buda'nın yaklaşık yirmi mil kuzeyinde Tuna'nın kıvrımını aştıktan kısa bir süre sonra, Estergon başpiskoposluk şehrinin yakınlarında bir yerde batmıştı. Yani Macar Kraliyet Arşivinin büyük bir bölümü, bugün, Tuna nehrinin çamurları altında yatmaktadır. [1]

Habsburg'lu Kraliçe Mary kaçışı sırasında beraberinde, Kraliyet Kilisesinin Kütüphanesinden bir dua kitabı almıştı.[2] Ama, kocasının selefi Kral Matthias Cornivus (1458-1490) tarafından biriktirilen Kraliyet Kütüphanesini kurtarmak için her hangi bir girişimde bulunamamıştı. Muh-

temelen, en değerli ciltleri raflara bağlayan zincirler tarafından engellenmişti. Mary'nin telaşı boşuna değildi. Zira sadece iki gün sonra Türk akıncıları, Buda'nın eteklerine ulaşmış ve kaçış yollarını etkin bir şekilde kapatmışlardı.[3] Ancak, Türk Sultanı Süleyman'ın zaferle şehre girmesi, 12 Eylül tarihini bulmuştu. Arada geçen sürede, anlaşılan, bazı kitaplar korunmasız kütüphaneden ufak ufak götürülmüştü.[4] Ancak bu kayıplar, Türk birliklerinin Buda'ya girmelerini izleyen yıkım ile, hem Kraliyet Sarayını, hem de kütüphanenin kendisini yağmalamalarının yanında hiçbir şeydi. Yine de, her ne kadar Osmanlı askeri orada tutulan birçok kitabın değerli yaldız ve minelerini sökmüşlerse de, önemli bir miktar Sultan için kurtarılmıştı. Bunlar Süleyman'ın kafilesi ile İstanbul'a götürülmüş ve saraya teslim edilmişti. Burada, bazıları Sultan tarafından, ziyarette bulunan büyükelçilere hediye olarak verilmişti. Diğerleri çalınmış ve açık pazarda satılmıştı. Ancak, kalan ciltler, ihmal edilerek bırakılmış ve kökenleri on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar unutulmuştu.[5] Böylelikle, 1480'lerde varlığının zirvesinde olan Hıristiyanlığın en büyük kütüphanesi yok olmuştu.[6]

Matthias Cornivus tarafından kurulan Kraliyet Kütüphanesindeki kaybın boyutları hakkında bazı hesaplar yapabiliriz. En parlak döneminde, bilindiği adıyla Corvina Kütüphanesi, neredeyse tamamı el yazması olan, 2.000 ile 2.500 arasında eser içeriyordu. Bugün sadece 216'sı kurtulmuş durumdadır ve İtalya, İrlanda, İspanya ve Birleşik Amerika gibi birbirinden uzak yerlere dağılmışlardır. Genel inanışın aksine, tamamının Macar Kraliyet Arması ile (ve Matthias'ın kara kuzgun amblemi ile işaretlenmediği düşünüldüğünde), belki de daha fazla eser kurtulmuştur.[7] Macar kraliyet arşivine gelince, aksine, içeriği ve kaybın doğası ile ilgili olarak, sadece tahminde bulunabiliriz. Birçok özel kütüphanenin kurtularak, toplamda 300.000'in çok üzerinde kişisel anlaşma ortaya çıkarmış olmasına rağmen, bunların bir şekilde, kraliyet arşivlerinde bulunan malzeme türlerinin simgeleri olup olmadığından emin olamayız. Bu özel koleksiyonlar çoğunlukla Transilvanya'dan ve krallığın kuzeyinden kaynaklandığından, bunların ortaçağ Macar kuruluşlarının ve uygulamalarının çarpık bir izlenimini yansıttığı söylenebilir.[8]

Kraliyet arşivinin kaybı ve Corniva Kütüphanesinin tarihi, ortaçağ Ma-

car tarihini bir bütün olarak anlamamızı sağlayacak ilave sonuçlar taşımaktadır. Kraliyet Arşivi olmaksızın, Krallığın nasıl yönetildiği ve Macaristan'ın ne ölçüde etkin bir şekilde idare edildiğini değerlendirme konusunda fazla şansımız bulunmamaktadır. Kurtulan anlaşmalar, şekil, mühür kullanımı, kaligrafi ve dil açısından, neredeyse Batı Avrupa'da yayınlananlarla aynıdır. Ancak sayıları çok daha azdır. 13. yüzyıl Almanya'sı, İsviçre'si ve Hollanda'sından, 40.000'den fazla doküman bu şekilde kurtarılmışken, Macaristan'dan, aynı yüzyıl için sadece birkaç yüz adet kalmıştır.[9] Daha belirgin bir şekilde söylemek gerekirse, Fransa'da Philip Augustus'un Hükümdarlığı döneminden (1206-1223), 1200'den fazla anlaşma kalmıştır, ama onunla aynı dönemde yaşamış olan Macar Kralı II. Andrew'un Hükümdarlığı döneminden kalan anlaşma sayısı sadece 300'dür.[10] Aynı şekilde, 14. yüzyıl Macaristan'ından birkaç bin anlaşma metni kalmışken, bu dönemde İngiltere ve Fransa'da bu miktar bir milyonun çok üzerindedir. Bu tutarsızlıklar sadece arşivin kaybı ile açıklanabilir mi? Yoksa, bunun altında, kraliyet yönetiminde, sadece dışa dönük formların ve görünümlerin benimsendiği, genel kurumsal geri kalmışlık koşulları mı yatıyordu?

Benzer belirsizlikler Matthias Cornivus'un Kütüphanesi için de geçerlidir. Her şekilde, bu olağanüstü bir koleksiyondu. Büyüklük açısından, Vatikan Kütüphanesinden sonra ikinci sırada geliyordu. Önde gelen İtalyan *miniatore'lar** tarafından kopyalanmış ve bazı durumlarda ünlü hümanistler tarafından düzeltilmiş el yazmaları ile doluydu.[11] Yine de, kütüphanenin Macar ve hatta Orta Avrupa kültürel gelişiminin bir temsilcisi olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği veya bunun yerine, aslında yabancılardan alıntı olup olmadığı sorusu hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Yakın zamanlarda bir Macar tarihçinin kanıtladığı gibi, Corniva Kütüphanesi ve hükümdarın kişiliği etrafında toplanan hümanistler, "genel olarak gelişmekte olan bir kültür buzdağının görünen ucu değil, nispeten geri kalmış koşullar arasında, entelektüel elitler tarafından gerçekleştirilen, oldukça yalıtılmış bir girişim" idi.[12] Matthias'ın varisleri II. YVladislas (1490-1516) ve II. Louis tarafından kütüphaneye gösterilen belirgin ih-

* *Miniatore:* Minyatür sanatçısı, nakkaş. [ç.n.]

mal, bu açıdan, Macarların sadece Rönesans'a değil, bütün olarak batı kültürünün etkilerine kayıtsızlığının kanıtı durumundadır.

Ancak, bu soruların ardında, Macaristan tarihinde, Macaristan'ın Avrupa'daki yeri ve "batılılaşma" ve "modernizasyon" dönemlerinin, Macaristan'ın gelişiminde yarattığı yüzeysel kökler ya da çarpık sonuçların boyutu ile ilgili, çok daha büyük ve daha eski bir konu yatmaktadır. 1980'lerin başında tekrar canlanan ve Macar tarihi hakkında yapılan en son araştırmanın ana motifini oluşturan bu tartışma, doğal olarak, Macaristan'ın Soğuk Savaş Avrupa'sındaki yeri ve Avrupa Birliği'ndeki geleceği ile yakından ilgilidir.[13] Her ne kadar amacımız bu tartışmanın içine çekilmek değilse de, yine de, Corvina Kütüphanesinin ve Kraliyet Arşivinin hangi bağlamda geliştiğini tanımlarken, dolaylı olarak göndermeler yapacağız. Hem el yazması koleksiyonun, hem de anlaşmaların kullanımının sadece sarayda ve hükümdarın kişiliğinin etrafında toplanan küçük bir elit grubun faaliyeti olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini tartışacağız. Oysa, toplama, düzeltme, yazma, okuma ve kayıt tutma, Ortaçağ Macaristan'ına ilişkin olarak anlatılanlardan çok daha fazla merkez dışı faaliyetlerdi.

Matthias Corvinus, bir çocuk olarak Macar Tahtına 1458 yılında seçilmişti. Özel öğretmenleri ciddi, İtalya'daki entelektüel ve sanatsal hareketlere vakıf insanlardı ve babası da güya hümanistti. John Hunyadi Latince okuyamıyordu. Ama tercümeleri kendisine okunduğunda kesinlikle klasik metinleri takdir ediyordu. 1460'ların sonu süresince, Matthias kendi kütüphanesini oluşturmaya başlamış, öncelikle önemli metinlerin kopyaları için İtalya'ya uzmanlar yollamıştı. Amacı, toplu olarak güncel bilgileri elde etmek değil. Onun yerine, tarih, teoloji, eğitimsel ve spekülatif felsefe, coğrafya, astroloji ve mimarlık konularında önde gelen çalışmaların tamamını içeren "tam" bir kütüphane oluşturmaktı. Matthias'ın ilk öğretmeninin Janos Vitez ve Vitez'in yeğeni Janus Pabbonius'un 1472 yılındaki ihaneti, bir hayal kırıklığı dönemi başlatmış, bu dönem yalnızca, kralın 1476 yılında Napoliten prensesi Aragon'lu Beatrix ile evlenmesi ile hafiflemişti. Böylece, kral faaliyetlerine devam etmiş, elyazması eserlerin toplanmasını ve kopyalanmasını, Yunanca metinlerin tercüme edilmesini ve Buda'da kendi atölyesinin kurulmasını emretmişti. Matthias'ın **kopyaladığı**

metinler büyük ölçüde hümanist bir yazı türü ile çoğaltılmış, kendine özel hanedan armaları ve mavi bir alan üzerine, kuzgun sembolü ile süslenmişti. Her ne kadar, bu el yazmalarının bir bölümü Buda atölyesinde kopyalandıysa da, büyük bir çoğunluğu, uzak mesafede, evlerinin bulunduğu şehirlerde çalıştırılan veya Macaristan'a yerleşmeye ikna edilen Floransalı sanatçıların eseriydi. Kral adına çalışan sanatçıların sayılarının, otuzun üstünde olduğu tahmin edilmişti. Ancak, Macarların, her hangi bir şekilde kralın el yazmalarının kopyalanması ya da süslenmesi ile ilgili olduklarına dair hiçbir kanıtımız bulunmamaktadır.

El yazmaları, tamamlandıktan sonra, saray bölgesindeki kilisenin hemen güneyinde yer alan kraliyet kütüphanesine yerleştiriliyordu. Sarayın bu bölümü, on sekizinci yüzyılda yeni bir duvar yapılması sonucunda mahvolmuş, çoktan yıkılmıştır. Ancak o döneme ilişkin kaynaklar, kütüphanenin, taht odası ile sırt sırta olduğunu ve kemerli iki odadan oluştuğunu ileri sürmektedir. Bunların ilkinde perdeli raflar ve dolaplar bulunuyordu. Raflara zincirlenmiş bir şekilde, yatay olarak, kütüphanenin en iyi eserleri duruyordu. Daha az değer taşıyanlar, dolaplara yerleştirilmişti. Ana kemer, Matthias'ın 1469 yılında Bohem tacını satın almasıyla ilgili olarak, astrolojik sembollerle donatılmıştı ve bir divan vardı. Çok sayıda vernikli cam pencere ile aydınlatılıyordu. İkinci oda, fiilen depolama amacıyla kullanılıyor, Latince'ye tercüme edilmesi düşünülen Yunanca el yazmalarını içeriyordu. Bunlar, sadece kralın yazmanları için çalışma malzemesi olarak düşünüldüğünden, fazla süslü değillerdi. İlk kemerli odanın, Matthias'ın başkanlık ettiği ve katıldığı felsefi ve diğer tartışmalar için sempozyum alanı olarak kullanılmış olması çok muhtemeldir. Kesin olarak biliyoruz ki, kralın teoloji ve astrolojiye karşı büyük bir ilgisi vardı. Neo-Platonik felsefe konusunda akademik tartışmalar yönetiyordu ve çoğu kez Marsillo Ficini'nin maiyetine katılmasında (boşu boşuna) ısrar ediyor ve katılan asilleri, nadanlıkları ve cehaletleri nedeniyle şiddetle kınıyordu.[14]

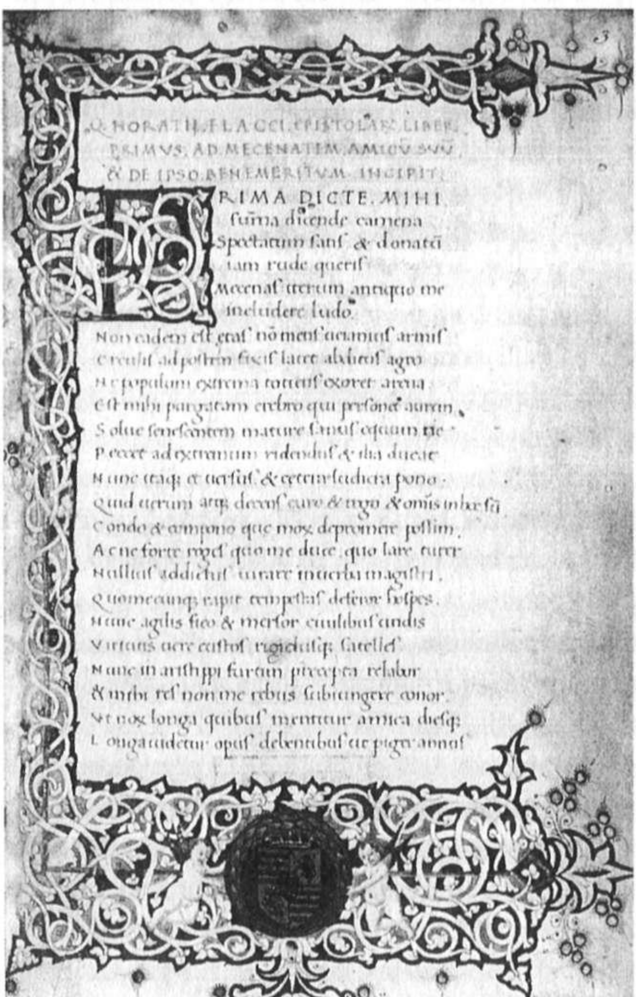
Matthias, koleksiyonunun, zihnin zevki *(ingenii voluptati)* için ve krallığın onuru *(pro regni decore)* için olduğunu açıklıyordu.[15] Toparlayabildiğimiz kadarıyla, kütüphanesi, epeyce faal bir kütüphaneydi. Önde gelen adamlarıyla yaptığı tartışmalarda kral, belli bir konu hakkındaki bilginin

bulunması gerektiği belirli ciltleri belirtebilirdi.[16] Ayrıca, biliyoruz ki, ziyaret eden bilim adamları tarafından, kütüphanedeki kitaplara başvuruluyor, düzeltmeler yapılıyordu ve Macar tarihçi Thuröczy, *Gesta'sını* yazarken burada bulunan birçok kitaptan yararlanmıştı.[17] Bununla birlikte, kütüphane aynı zamanda gösteriş amacını da taşıyordu: Taht odasının yanında bulunmasının nedeni buydu. Sadece bir kraliyet servetinin etkilerini göstermeyi değil, ayrıca, bir tarihçinin ifadesiyle, "hanedanı olmayan, klasik Makyavelist yeni prensin" politik amaçlarını ilerletmeyi hedefliyordu.[18] Ziyaretçiler, Matthias'ın, kütüphanesinin telkin etmesini istediği klasik imalar ve referanslar konusunda hiçbir kuşkuya düşmüyordu. Floransalı hümanist Naldus Naldius, kralı, belli başlı antika koleksiyoncuları Attalus, Ptolemy, Lucullus, Sezar ve Asinius Pollio ile karşılaştırmıştı. Kendi açısından, Angelo Poliziano, Matthias'ı, "hepsinin içinde en zengin ve en görkemli kütüphane"yi kurma konusundaki çabalarından ötürü kutlamıştı. Her ne kadar 1525 yılında zaten harap duruma gelmiş kütüphaneyi ziyaret ettiğinde, Brassicanus da övgülerinde aynı derecede vurguluydu. Brassicanus, Matthias'ı Pollio ile karşılaştırarak, ziyareti hakkında şunları yazmıştı: *"Kütüphanedeki her kitabı inceledim. Ama niye kitap diyeyim ki, orada kitap olduğu kadar, hazine de vardı... Sonra, aslında kendimi kütüphanede değil de, - dedikleri gibi - Jüpiter'in* bağrında gibi hissettim. Çok sayıda Yunanca ve Ibranice kitap gördüm, Kral Matthias bunları, Bizans'ın ve birçok Yunan şehrinin düşmesinden sonra, sınırsız miktarda para karşılığında satın alarak, sanki esir pazarındaki esirlermiş gibi onları zincirlerinden kurtarmıştı. Çok sayıda eski ve yeni Latince kitap gördüm... Bildiğim kadarıyla başka hiçbir yerde bulamayacağım kadar."*[19] Gerçi, kütüphanenin bazı kitapları, açıkça daha dar görüşlü bir hanedanlık amacına hizmet ediyordu. Görünüşleri Matthias'ın, kendi gerçek veliahdı olarak düşündüğü, gayrı meşru oğlu John Cornivus'u, yüceltme amacını taşıyordu. Gerçekten de, kütüphanenin 1480'lerin sonundaki hızlı büyümesi, bu tasarıyla bağlantısız olmayabilirdi.[20]

Ancak, John, Matthias'ın yerine geçemedi. Macaristan'ın Jagellon hükümdarlarının yönetimi döneminde, Matthias tarafından kurulan kütüpha-

Jüpiter: **Roma mitolojisinde en büyük tanrı, Jove adıyla da bilinmektedir, [ç.n.]**

ne zayıf düştü. Tek kopya olan kitaplar verilmiş; bazılarının iade edilmesi sağlanamamıştı. Hakikaten de, tamahkâr bilim adamları, Buda'yı ziyaret eden arkadaşlarına, kütüphaneden edinmek istedikleri kitapların listelerini bile vermişlerdi. Bu kitapların hırsızları, ya kraliyet armasının üzerini bo-

Şekil 5.1 Corvina El yazması, İngiliz Kütüphanesi: Landsdowne 836. Pecs Piskoposu Antal Verancsics Horace'ın bu baskısını, 1553 ile 1557 arasında bir tarihte İstanbul'da satın almıştı. Verancsics, büyük olasılıkla bunu kraliyet rahibi Busbeq'e vermiş, bundan sonra eser, önce Hollanda'ya, daha sonra da, on sekizinci yüzyılda Londra'ya ulaşmıştı. Bakınız Lajos Kropf, "İngiliz Müzesi Korvin el yazması", *Magyar Konyvazemle*, 1895, s. 1-8.

yamış ya da daha önceki mülkiyetine ilişkin tüm kanıtları yırtıp atmışlardı. Aynı şekilde, Matthias tarafından kurulan atölye, ölümünden sonraki birkaç yıl içinde faaliyetini durdurmuştu. 1519 yılında, kütüphaneyi ziyaret eden birisi, "çaresizce kurt ve güvelerle mücadele ederek nasıl birbiri ardına" kitapları eline aldığını anlatmıştı.[21] Bir yıl sonra, Venedik elçisi Massario, Düka'nın* sekreterine, kütüphanede değerli bir tek el yazması bile bulamadığını, bütün iyilerin alınmış olduğunu bildirmişti. Bu çöküşün açıklaması kısmen Jagellon hükümdarlarının mali sıkıntılarında yatmaktadır.[22] Büyük atalarının özel kaynakları ve vergi gelirlerinden yoksundular ve dahası, "kendi başlarına yaşama" prensibine dayanan Macar diyetine zorlanıyorlardı - "kendi başlan"nı oluşturan şeyin tanımı giderek daralıyordu. Bu nedenle, sadece kütüphanenin stoklarına ilave yapmayı başaramamakla kalmamışlar, kütüphanenin içeriğini de, güçlerinin yettiği kadar bir bir bağışlamışlardı. Ancak, II. Wladislas ve II. Louis'nin hükümdarlığı döneminde, Macaristan'ın kültürel yapılanmasının İtalya'dan uzaklaşıp, Almanya ve Bohemya'ya doğru kaymasına da ayrıca dikkat etmeliyiz. Böylece, kuzeydeki Rönesans'ın temsilcileri, İtalyan hümanistlerin mahvolmasına neden olmuştu. Matthias'ın Hükümdarlığı süresince kütüphaneye destek olan İtalyan bağlantısı bir şekilde yok olmuştu.

Matthias'ın Kütüphanesinin itibarının, Macaristan'da kitap ve el yazması koleksiyonu yapılmasını teşvik edip etmediğini kanıtlamak mümkün değildir. Ancak, on beşinci yüzyıldan sonra, el yazması ve kitap koleksiyonculuğunda artış olduğuna dikkat edebiliriz.[23] Esas olarak, bu iş, ileri gelen rahipler tarafından üstlenilmişti. 1475'den sonra Vâc Piskoposu Nicolas Bâlhory'nin, bu şekilde, Çiçero'nun ***Tusculanarum***'unun ender kopyalarından birinin yanı sıra, Ficino ve Salvius tarafından kendisine verilen başka kitaplar içeren bir kütüphanesi bulunmaktaydı. Kendi adına, Varad Piskoposu Francis Perenyi, Vergil, Seneca; Synesius, Diodorus Siculus ve Erasmus'un eserlerine sahipti. Basılı kitapların yaygınlaşması koleksiyonların büyümesine yardımcı olmuştu. Varad Piskopos yardımcısı Martin Haczaki, Mohaç dönemine gelindiğinde, önemli bir kütüphaneye sahip olmuştu. Bu kütüphaneden, Pliny ve Plato'nun eserlerinin yanı

* *Duka:* **Eski Venedik ve Cenova cumhuriyetlerinin seçimle gelen yöneticileri [ç.n.]**

sıra, Thomas More'un *Utopia'sinin* 1518 baskısı da dahil, en az 93 adet kitap kalmıştır. Ancak, birçok durumda, bir koleksiyondaki kitapların yazarları hakkındaki bilgiler, vasiyetlerde verilen çok kısa bilgilerle sınırlıdır. Kalocsa Başpiskoposu George Handó'nun 300'den az olmayan sayıda kitaba sahip olduğunu biliyoruz; öte yanda, Vârad piskoposu Bâlint Farkas'ın vasiyetinde, 200 kitaptan oluşan bir kütüphaneden bahsedilmektedir. Ancak, daha fazla bilgi bulunmamaktadır.

Ancak, Kraliyet Kilisesinin Kütüphanesi ile ilgili oldukça önemli kanıtlarımız bulunmaktadır. Bu kilise, Kraliyet Kütüphanesinin çok yakınında bulunuyordu ve sarayın rahiplerine hizmet etmesi hedefleniyordu. Bunların temel görevi, kralın kutsal emanetlerini korumak, ayinsel görevlen yerine getirmek ve çeşitli idari, sekreterliğe ait diplomatik görevleri gerçekleştirmekti.[24] Kilise kütüphanesi 1686 yılında, Buda'nın tekrar alınması sonrasında bulunmuş ve başlangıçta, Kral Matthias'ın kendi kütüphanesi olduğu düşünülmüştü. Bundan kısa süre sonra, kraliyet kumandanı Marsigli, Kilise Kütüphanesinin bir bölümünü Viyana'ya taşımış, burada 265 kitap kataloglanmıştı.[2S] Kraliyet Kilisesinin personeline ait görevler düşünüldüğünde, koleksiyonun bu şekilde kataloglanan büyük bir bölümünün, ayinler ve dualarla ilgili çalışmaları içermesi sürpriz olmamalı. Ancak katalog, Kraliyet rahiplerinin, hem klasik edebiyat, hem de Avrupa'da dini reform hareketleri açısından daha geniş ilgi alanlarına sahip olduklarını göstermektedir. Bu nedenle katalog Cicero, Livy, Ovid, Plautus, Pliny, Seneca, Strabo ve Terence'in yanı sıra Erasmus ve Luther'in nüshalarını içermekteydi. Ancak, bunların büyük çoğunluğu basılı nüshalardı. Bu da Sultanın neden bunların İstanbul'a götürülmeye değmeyeceğini düşündüğünü açıklayabilir.

Ancak, kütüphaneleri dolduranlar sadece üst mevkilerde bulunan rahipler değildi. Bartfa Rahibi George Petri'nin, 1509 yılında yapılan vasiyeti, 36 ciltte toplanmış 93 eserden bahsetmektedir. Bunların içinde Aristo'nun on bir eseri, üç isimsiz Latince metin ve Ficino'nun bir çalışması bulunuyordu. Daha da göze çarpan şey, o dönemde Bratislava'dan Corpus Christie Tüccarları Kardeşlik Derneği'nin, olağan dua malzemesinin yanı sıra, Cicero, Vergil, Seneca, Terence, Plutarch, Pliny ve Livy'nin eserlerini de içeren koleksiyonudur. Buda'da, en az on üç tanesinin isim-

lerini bildiğimiz kitap tacirlerinin varlığı bize, Macar kentlerindeki vatandaşların kendilerinin de koleksiyoncu olma boyutu hakkında fikir vermektedir. Ancak asilzadeler arasında kitap koleksiyonculuğuna hâlâ ender olarak rastlanıyordu. Sadece çok azı, hukukçu Stephen Werböczy gibi, evlerinde birkaç kitaptan fazlasını barındırıyordu. Hans Dernschwam ve John Sambucus (Zsâmboki) tarafından kurulan büyük laik kütüphaneler, tam anlamıyla on altıncı yüzyıl ürünüdür ki bunların ikincisi 6.500 el yazması ve kitaba ulaşmıştı,[26]

Bu koleksiyonların Corvina Kütüphanesinden esinlenmiş olmaları ihtimal dahilindedir. Ancak, Matthias'ın Kütüphanesinin, Macaristan'da zaten mevcut olan özel kütüphanelere çok şey borçlu olduğu açıktır. Koleksiyonculuğun ilk döneminin sonunda, 1472 yılında, Matthias belki de sadece birkaç yüz kitap toplayabilmişti. 1470'lerin ikinci yarısında oluşan hızlı büyüme, neredeyse kesin olarak Jânos Vitez ve Janus Pannonius'un kütüphanelerinin dâhil edilmesine bağlıydı. Bunların ilki, 1472 yılında Vitez'in ölümü üzerine; ikincisi de Janus Pannonius'un mal varlığına el konulması ile krala ulaşmıştı. Her ne kadar tamamı Matthias'ın kütüphanesine taşınmadıysa da, Vitez'in koleksiyonu yaklaşık 500 kitap civarındaydı ve çoğu klasik tarih, felsefe, astroloji ve hukuka adanmıştı. Bunların arasında Regiomontanus'un, *tabula directionum** ve *tabula fecunda*** denilen ve yazar tarafından Vitez'e bir ithaf içeren, astronomi ve logaritma tablolarını kapsayan bir kitap bulunuyordu.[27] Bu, fazlasıyla faal bir kütüphaneydi, zira daha sonra kendilerinin Matthias'ın Kütüphanesinde bulan birkaç ciltte, Vitez'in kendi düzeltmeleri yer almaktadır. Kendi adına, Janus Pannonius'un Kütüphanesi, Xenophon, Plutarch ve Homer gibi yazarların birkaç önemli Yunanca metinlerinin yanı sıra, Ficino'nun Plato hakkındaki bir yorumu ve Pannonius'un kendi Yunanca-Latince sözlüğünü barındırıyordu. Pannonius'un Kütüphanesi, gerçekten de, Alplerin kuzeyinde eşit ağırlıkta Yunanca ve Latince metin içeren ilk kütüphaneydi.[28]

Bu örneklerin gösterdiği gibi, el yazması ve kitap koleksiyonculuğu kraliyet ya da kilise faaliyetlerine özgü değildi. Gördüğümüz kadarıyla, Matt-

* Tabula directionum: Yönetim kayıtları [ç.n.]
** Tabula fecunda : Verimlilik kayıtları [ç.n.]

hias'ın kendi kütüphanesinin kapsamı ve dağılımı da, on beşinci yüzyıl Macaristan'ında tam olarak emsalsiz değildi. Bu açılardan o dönemde Macaristan'da, Hıristiyanlığın ikinci büyük kütüphanesinin bulunması da tuhaf değildir. Ancak, aynı nedenle, bu kütüphanenin görkemi ve boyutu, Corvina'dan önce ya da aynı zamanda kurulan diğer daha küçük koleksiyonların görünümünü engellememelidir. Aynı değerlendirmeler, Kraliyet Arşivi ile ilgili çalışmalarımızda da geçerli olmalıdır. İdari kayıtların oluşturulması, hiçbir şekilde, merkezle sınırlı değildi. Gerçekten de, göreceğimiz gibi, Macaristan'da hükümetin rutin işlerinin çoğu da merkezden uzaklaştırılmıştı ve krallığın merkezinde veya yönetimin ana kişilerinin bürolarında yoğunlaşmamıştı. Bu açıdan arşivin yok olması, bizim çok önemli bilgileri edinmemizi engellemiş olabilir, ama hükümetin ve idarenin çalışmaları hakkındaki bilgilerden bizi tamamen yoksun bırakmamıştır.

Neredeyse kesin olarak, 1526 ***naufragium*'unda*** kaybolan malzeme yığını, hazine kayıtlarından oluşuyordu. Hazine idaresi büyüktü ve bildiğimiz kadarıyla, orada 1458 ile 1500 yılları arasında, en az 450 görevli çalışıyordu.[29] 1494-1495 yılına ait kraliyet gelir ve gider hesaplarının bir parçası kurtulmuştur. Bu doküman on sekizinci yüzyılın sonunda ilk kez basıldığında 160 sayfadan fazla basılı metin oluşturmuştu.[30] 1526 yılındaki arşiv enkazından kurtulan diğer bilgi parçacıkları, bütün asil mülk ve hanelerin isimlerini ve katkı paylarını listeleyen çok detaylı vergi kayıtlarına işaret etmektedir. Kraliyet Arşivinin, bunlara ek olarak, ülkelerin ve krallığın ileri gelenlerinin borçlu olduğu birlik katkı paylarının listelerini içerdiğini biliyoruz. Ayrıca hainlerin kaydı da vardı.[31] Bunlardan başka, Kraliyet Arşivi sarıp sarmalanmış ve deri çantalarda muhafaza edilen anlaşmalar da içeriyordu. Kesinleştirebildiğimiz kadarıyla, bu anlaşmaların içinde, sahiplerinin ihaneti veya varissiz ölümü nedeniyle taht tarafından el konulan mülklerin tapuları bulunuyordu. Böylece olası bir kraliyet affını, el konulan bir arazinin şanslı sahibinin, tapularını geri almak üzere arşivi ziyaret etmesi izleyebilirdi.[32]

Kraliyet Arşivinin temel kaynaklarından birini, ***Libri Regii****** denilen

Naufragium: Yıkım [ç.n.]
Libri Regii: Kraliyet kitabı [ç.n.]

şey oluşturuyordu.[33] Bunların hiç birisi kurtarılamamıştır ve bunların tamamının Tuna'da kaybolduğunu tahmin edebiliriz. Yine de, içeriklerini yeniden oluşturabiliriz. Kesin olarak, on dördüncü yüzyılın en geç, ilk bir kaç on yılından itibaren, bütün kraliyet izinlerinin içeriklerinin özetlerinin, özel ciltlere kaydedilmesi olağandı. Bu ciltler hanedana göre düzenleniyor ve itiraz edilen malların sahibini kanıtlamak amacıyla başvurulabiliyordu. 1519 yılında, bir aile, yaklaşık iki yüzyıl önce, 1331 yılında gerçekleşen bir mülk alışverişinin koşullarını belirlemek üzere krala müracaat etmiş ve başarılı olmuştu.[34] Kraliyet kitapları aynı zamanda, kraliyet aflarını, pazar hakkı tahsislerini, vergi muafiyetlerini ve kale yapım izinlerini de içeriyordu. Gerçi girilen bilgilerin çok kısa olduğu açıktı. Tek bir dosyada, üç dört ayrı anlaşmanın içeriğinin özü bulunabiliyordu. Bu bilgiler ışığında, kraliyet kitaplarının sayısının az olmasına şaşmamak gerek. Tek bir cilt Matthias'ın Hükümdarlık döneminin büyük bir bölümünü kapsıyordu. 1486 yılında bunun içinde 552 yaprak bulunuyordu. 1489 yılında, kralın ölümünden sadece bir yıl önce, ikinci bir cilde başlanmıştı. Matthias'ın halefi II. Wladislas'ın Hükümdarlığı döneminde, beş kitap derlenmişti. Bunların dördüncüsü, 1504 ile 1514 arasındaki on yılla ilgili olanı, 675'den fazla sayfa içeriyordu. Kendi adına, II Louis dönemi, ilkinde 600 sayfadan fazla giriş yapılmış olan iki kitabın derlendiğini görmüştü. Bu kitapların uzunluklarını tesadüfen biliyoruz, çünkü 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılda verilen kraliyet izinleri çoğu kez, ilgili kaydın bulunabileceği dosyanın numarasına atıfta bulunan yazman işaretlen içeriyordu.

Hükümdar tarafından yayınlanan en önemli anlaşmaların kayıtlarını sağlamaya ek olarak, kraliyet kitapları gösterim amacını taşıyordu ve bu nedenle süslenmişlerdi. 1495 yılına ait kraliyet hesaplan, Madocsa'nın belirli bir başrahibine, ***miniatori librorum regiorum**,** 60 Florin ödeme yapıldığını gösteriyordu.-[35] Uzun bir süre, Giovanni Antonio Cattaneo de Mediolano olduğu belirlenen bu başrahibin, kraliyet atölyesinde, kraliyet kütüphanesine gidecek olan el yazmalarının süslemecisi olarak çalıştırıldığı düşünülmüştü.[36] Ancak, kraliyet hesapları, başrahibe, ***Libri Regii*'de**-ki çalışmaları karşılığında ödeme yapıldığını vurgulamaktadır. Dahası,

* *Miniatori librorum regiorum:* Kraliyet Kütüphanesi Minyatürcüsü [ç.n.]

kraliyet atölyesinin, ödeme tarihinden çok önce faaliyetini durdurduğu açıktır. Tesadüf eseri, 60 Florinlik tutarın, süslemenin yüksek maliyetinin göstergesi olduğuna dikkat edebiliriz. Aynı hesaplar, tarihçi Bonfini'ye aynı dönem için, tek bir Florin gibi çok daha mütevazı bir ödeme yapıldığını göstermektedir.[37]

Arşivde saklanan bir başka malzeme türü hakkında, hayal kırıklığı yaratan bir şekilde, 1507 kraliyet anlaşmasında bahsedilmektedir. Burada, "Macaristan krallarının, arşivin koridorlarında muhafaza edilen *(in aedibus nostris thavernicalibus)* tarihi olaylarının kayıtları içinde yer alan ve bütün zamanların olaylarının en dikkatli ve sadık bir şekilde kaydedildiği", "mümkün olan en tam kanıt"a atıfta bulunulmaktadır.[38] Bu durumda, tarihi olaylar Pethei ailesinin hizmetlerinin kaydını oluşturmak amacıyla incelenmekteydi. Alıcının faaliyetleri ve hizmetleri hakkında uzun *narrationes** içermeleri, Macar Kraliyet izinlerinin özelliklerinden biridir. Çoğu kez, tarif edilen olayların arka planları, oldukça ayrı durumlarda farklı kraliyet hizmetlilerine verilen anlaşmalarla aynı şekilde kaydedilmişti. Bir teoriye göre, şansölye yazmanlar, dâhil ettikleri hikâyelerle ilgili notlar tutuyor ve daha sonra bunlardan yararlanıyorlardı. Ancak, olayların bu resmi kayıtlarını tutmuş olanların, kraliyet ihsanından o olayda yararlanacak olan kişiyi tatmin edecek bir renk katmış olmaları da aynı derecede mümkündür. Ayrıca, muhtemelen, kraliyet tarihi olayları, tarih kayıtlarını tutanların dayandığı ham malzemenin bir parçasıydı; zira her bir anlaşmanın kişisel aktarımları ile, Küküllei ve Thuróczy gibi bu tür on dördüncü ve on beşinci yüzyıl tarihçileri tarafından anlatılan hikayeler arasında, yakın bir bağlantı bulunmaktadır.[39]

Yine de, yönetimin sadece küçük bir bölümü merkezden yürütülüyor ve Kraliyet Arşivlerinde tutulan kayıtlara dayanıyordu.[40] On üçüncü yüzyıldan sonra, krallığın idari ve yargılama işlerinin büyük bir bölümü, etkin bir şekilde manastırlara ve papazlar meclisinin "sorumluluğuna bırakılmıştı." Bunlar ilk anda, dilekçe sahiplerinin taleplerini kontrol ederek "doğrulama yerleri" olarak ya da, kendi mühürleri altında kopyalar yaparak ve özel kişilerin de en kıymetli evraklarını saklayabilecekleri kendi ar-

* *Narrationes:* hikaye [ç.n.]

şivlerini oluşturarak, dokümanların geçerliliği konusunda kraliyet hâkimleri olarak faaliyet gösteriyordu. Bunun ötesinde, papaz meclisleri hükümdar ve saray adına hareket ediyordu. Hükümdarlığın merkezi mahkemelerinde hangi davaların başlatıldığına dayanarak, soruşturma yürütüyorlardı. Buna ek olarak, mülk araştırmaları yapıyor, komşuların, bir mülkün sınırlarının hatalı bir şekilde belirlendiği konusundaki şikâyetlerini inceliyorlar, yeni sahiplerin mülklerine yerleşmelerini gözetiyor, celpler çıkarıyor ve ifade alıyorlardı. Krallığın her tarafında, yerel idarenin merkezi ve doğrulama kuruluşları olarak faaliyet gösteren, bu tür elli civarında dini meclis bulunuyordu. Her ne kadar birkaç tanesi krallığın genişliği boyunca uzanan yetkisini kullanmaktan açıkça zevk alıyor idiyse de; çoğunlukla, yetkileri kendi mühürlerinin tanındığı bölgeleri ile sınırlıydı.

Krallığın manastırları ve papaz meclis evleri, önlerindeki bütün önemli davaların ve faaliyetlerin oluşumlarını, kayıt formunda detaylı bir şekilde tutuyordu, bunların birkaç tanesi bulunmuştur. Bunlardan yola çıkarak, davaların mahkemeye gitme durumlarını ve hükümdarlığın merkezi mahkemelerine yargılanmak üzere gönderilen anlaşmazlıkların sonuçlarını takip etmek mümkün olmaktadır. Ayrıca, dini evler tarafından tutulan kayıtlar, iddiaların doğruluğunun belirlenmesinde kullanılan ilk başvuru kaynağıydı. Bu şekilde, *Libri Regli'de* bulunan kraliyet izinleri, hükümdar tarafından verilen bir mülkün inşaatını gerçekleştiren dini evle ilgili referans da içeriyordu. Gerçekten de, bazı açılardan, dini evler tarafından tutulan kayıtlar, kraliyet kitaplarıyla karşılaştırıldığında, mülkün tutulma koşulları hakkında daha güvenilir bir kaynak oluşturuyordu. Dini evler çoğu kez, sadece anlaşmaların kopyalarının tamamını muhafaza etmekle kalmamış, içerikleri de dikkatle düzenlenmişti. Aksine, kraliyet kitaplarının kronolojik düzeni, belli bir mülkün mülkiyetinin tarihinin belirlenmesini zorlaştırıyordu. Bu nedenle, bir hükümdarın aynı mülkü birkaç kez vermesi ya da aslında kraliyet hakkı olmamasına rağmen bağışlaması olağandışı sayılmıyordu. Hakikaten, başka yerlerde de bahsettiğimiz gibi, arazilerle ilgili kraliyet bağışları ve hatalı bağışları hakkındaki karmaşa o kadar olağandı ki, on dördüncü yüzyılın başında, kraliyet anlaşmalarında tamamen yeni bir formül uygulanmasının başlanmasına neden olmuştu.[41]

Sonuç olarak, ortaçağda merkezden uzaklaştırılmış durumdaki kayıt

tutma yapısı, krallığın kütüphanelerinin tarihleriyle hemen hemen aynı ıhı rumdadır. 1526 yılında Macaristan'daki en büyük iki el yazması hazinesi yok olmuştu. Kraliyet Arşivi boğulmuş ve Corvina Kütüphanesi talan edilmişti. Ancak, bu iki katlı felaket, el yazmaları ve anlaşmaların toplanması, idari kayıtların oluşumu ile, klasik ve hümanist metinlerin bir araya getirilmesinin, Macaristan'da sadece kraliyet ya da saraya özgü bir uğraş olmadığı gerçeğini saklamamalıdır. Gerçekten de, merkezi yönetimin çalışması ve Matthias'ın Kütüphanesini oluşturmasındaki başarısı, en doğru şekilde, yabancı müdahalesi veya gereksizlikler olarak değil, onun yerine, anlaşmaların ve el yazmalarının, daha büyük ve daha uzun bir yazma, araştırma ve toplama geleneği kapsamında görülmelidir.

Notlar:

1. *Arşivciler Derneği Dergisi,* 11 (1990): 102-103; Janos Belitzky , "Megvolte a magyar kirâlyok leveltâra a török Budan", *Leveltari Közlemenyek,* 12 (1934): 155-158
2. Csaba Csapodi, *Corvinus Kütüphanesi: tarihi ve Stokları* (Budapeşte: Akademiai Kiado, 1973), s. 91-92
3. Istvan Sugar, *A budat vâr es ostromai,* (Budapeşte: Zrinyi, 1979), s. 39-40
4. Csaba Csapodi, *Mikor pusztult el Mâtyâs kirâly könyvtâra?* (Budapeşte: A MTA Könyvtârânak Közlemenyei, 24, 1961), s. 8
5. 1869 yılında Sultan Abdül Aziz, Franz Joseph'e dört adet Corvina el yazması sunmuştu. Aziz'in halefi II Abdül Hamid, 1877'de Budapeşte Üniversitesine 35 adet el yazması daha vermişti. Bunların içinde, 12 tanesinin, daha sonra kesin olarak Corvina el yazması olduğu belirlenmişti. 3 tanesinin konumu ise tartışılmaktadır. 1889'da Macaristan'daki bir keşif, bir başka gerçek el yazmasını ortaya çıkarmıştı. Halen İstanbul'da kalan bir adet gerçek Corvina el yazması bulunmaktadır.
6. Corvina kütüphanesinin tarihi ve kaderi için, Csapodi, *Corvinus Kütüphanesi* ve *Corvina Kütüphanesi 1490-1990* Kataloguna müteşekkirim. Uluslar arası Corvina Fuarı (Budapeşte: Ulusal Szechenyl Kütüphanesi, 1990)
7. Bu, özellikle Lalinceye tercüme edilmek niyetiyle satın alınan Yunanca el yazmaları için geçerliydi. Ayrıca, bazı durumlarda Corvina el yazmalarının yeni sahipleri daha önceki mülkiyelin bülün kanıtlarını silmişti.
8. Martyv Rady, *Ortaçağ Macaristan mda Asalet, Arazi ve Hizmet* (Londra ve Basingstoke: Palgrave - şimdi Palgrave Macmillan, 2000), s. 8-10
9. Istvân Hajnal, *Irâstörtenet. Az irâsheliseg felûjulâsa korâhöl* (Budapeşte: Budavari Tudomânyos Târsasâg, 1921), s. 28-29

10. István Hajnal, L'enseignement de l'ectiture aux universités medievales, 2. baskı (Budapeşte: Akademiai Kiado, 1959), s. 196
11. Vatikan kütüphanesinde, 1480'lere gelindiğinde yaklaşık 3,600 el yazması bulunuyordu: Anthony Grafton, "Vatikan ve kütüphanesi", yeri: Anthony Grafton ed., *Yeniden Doğan Roma: Vatikan Kütüphanesi ve Rönesans Kültürü* (Washington, DC: Kongre Kütüphanesi, 1993): 3-45 (s. 35)
12. László Kontler, *Orta Avrupa'da Milenyum: Macaristan Tarihi* (Budapeşte: Atlantisz, 1999), s. 126
13. Jen(E Szıcs, "Avrupa'nın Üç Tarihi Bölgesi. Genel Bakış.", *Acta Histórica* (Budapeşte) 29 (1983) s. 131—184; ayrıca bakınız Kontler, *Orta Avrupa'da Milenyum* ve *Slavonik ve Doğu Avrupa Dergisi,* 78 (2000): 785-787'de benim aynı konudaki eleştirim.
14. Nándor Barna, *Jellemvonások Mátyás király életéMEl a szemtanu Galeotti Latin múve utan* (Pest: Bartalits, 1862), s. 5, 30, 67
15. Csapodi, *Corvinas Kütüphanesi,* s. 31, 52, 468
16. Aynı eser, s. 226, 244
17. Elemér Mályusz, "Thuróczy János krónikaja és a Corvina", *Filológiai Közlöny,* 12 (1966): 282-302
18. Shayne Maıy Mitchell, "Macaristan'ın ve Macarların İtalya'daki Görüntüsü, (1437-1526)", yayınlanmamış Doktora Tezi, Londra Üniversitesi, 1995, s. 181, 196; ayrıca bakınız Mitchell, "Aurelio Brandolini'nin *De Comparatione Rei Publicae et Regni'û* (1490)", yayınlanmamış Felsefe Master incelemesi, Londra Üniversitesi, 1985, s. 172
19. Csapodi, *Corvinus Kütüphanesi,* s. 21-24; ilgilenenler için Alexander Brassicanus, *De Salviani* (Basle: Froben, 1530) önsöz, yaprak 3r.
20. Marianna D. **Bimbatım,** *Çark ve Kalem: Janus Pannonius, Matthias Corvinus ve Buda Sarayı* (Budapeşte: Balassi, 1996) s. 111-1 13
21. Csapodi, *Cornivus Kütüphanesi,* s. 57-61
22. Aynı eser
23. Bu ve bunu izleyenlerin büyük bir bölümü için, bakınız Csaba Csapodi, András Tóth, Miklós Vértesy, *Magyar kónyvtártorténet* (Budapeşte: Gondolat, 1987), p. 51-84
24. L. Bernát Kumorovitz, "A budai várkápolna és a Szent-Zsigmond prépostság torténetéhez", *Tanulmányok Budapest Múttjából,* 15 (1963): 109-151 (s. 109, 127)
25. Katalog Julius Pflugk tarafından basılmıştı, *Epístola ad perillustren atque generosissimum Vitus Ludovicum a Seckendorff* (Jena: Bielckius, 1688), s. 60-106. Ayrıca bakınız John Stoye, *Marsigli Avrupa'da 1681-1730* (New Haven ve Londra: Yale Üniversitesi Baskısı, 1994), s. 46
26. Csapodi, Tóth, Vértesy, *Magyar kónyvtártorténet,* s. 90-92

27. Vitez'in kütüphanesi Klara Csapodi-Gärdonyi tarafından yeniden oluşturulmuştur, *Johannes Vitez'in Kütüphanesi,* (Akademiai Kiadö: Budapeşte, 1984), özellikle bakınız s. 131-135. Ayrıca bakınız E. Glowatzki ve E. Göttsche, *Die Tafeln des Regiomontanus, Ein Jahrhundertwerk* (Münih: Institut für Gescchichte der Naturwissenschaften, 1990) s. 5, 70-71, 180
28. Csapodi, Töth, Vertesy, *Magyar konyvtärtörtenet,* s. 52-56; Csaba Csapodi, "Janus Pannonius könyvei es pecsi könyvtâr", yeri: Tibor Kardos ve Sândor V. Kovâcs, ed., *Janus Pannonius Tanulmûnyok* (Budapeşte: Akademiai Kiadö, 1975): 189-206 (s. 203)
29. Andras Kubinyi, "A kincstari szemelyzet a xv. Szazad masodik feieben", *Tanulmânyok Budapest Multjahol,* 12 (1957): 25-49 (s. 29)
30. Johann Christian von Engel, *Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nehenlander,* 4 eilt (Halle: Gebauer, 1797-1804), 1: 17-181
31. Elemer malyusz ve Ivan Borsa, ed., *Zsigmondkori okleveltar,* 6 cilt, (Budapeşte: Akademiai Kiadö, 1951-1999), 5: no 1031
32. Aynı eser, 1: no 1763 ve 2073; Ferenc Olexik, "Közepkori leveltartörteneti adalok", *Leveltari Közlemenyek,* 13 (1935): 266-274 (s. 268)
33. Bu ve bundan sonra olanlar için, bakınız im re Hajnik, *A kiralyi konyvek a vegyes hazakheli kiralyok korszakahan* (Budapeşte: Ertekezesek a törtenelmi tudomanyok körebol VIII: 3 (1879)
34. Dezsö Szabo, "Adalekok a kiralyi könyvek törtenetehez", Turul, 24 (1906), s. 86-88
35. Engel, *Geschichte des Ungrischen Reichs,* 1: 152
36. Ilona Berkovits, *Matthias Corvinus'un Kütüphanesinden Süslü El Yazmaları,* (Budapeşte: Corvina, 1964), s. 97
37. Engel, *Geschichte des Ungrischen Reichs,* 1:91
38. Hajnik, *A kiralyi konyvek,* s. 20. Kraliyet arşivinden bazen *domus thesaurarius* veya on dördüncü yüzyılın başında *regale conservatorium* olarak bahsedilmektedir.
39. Elemer Malyusz, "Ortaçağ Macaristan'ında kraliyet şansölyeleri ve tarih kayıtlarının redaksiyonu", Ortaçağ, 75 (1969): 51-86, 219-254 (s. 220-226,229-234, 239-249
40. Bu ve bundan sonra olanlar için bakınız Franz Eckhart, "Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichts forsung, Enzganzungsband 9 (1915), s. 395-558; ayrıca bakınız Rady, *Asalet, Arazi ve Hizmet,* s. 66-74.
41. Martyn Rady, "Ortaçağ Macar Yasasında "Yeni Bağış Hakkı", *Slavonik ve Doğu Avrupa Dergisi,* 79 (2001): 638-652

6

El Yazması Kitap Biriktirme Alışkanlıkları: Gloucester Dükü Humfrey'in Kütüphanesinin Dağılması

David ***Rundle***

Eski Bodleian'ın* güney merdivenlerinden yukarı doğru çıkın ve sondan bir önceki merdiven sahanlığında bulunan levhaya dikkat edin. 1920 yılında konulmuş olan bu levha, kütüphanenin bağışçılarını listelemektedir. Görülen ilk isim *Hıtmphredus Dux Gloucestriae'd'u.* "Sanatın Sonu" denilen yere doğru devam edin ve orada, sola doğru uzanan, Üniversiteye ait şimdi Dük Humfrey'in Kütüphanesi olarak bilinen (daha önce adı farklı idi) 15. yüzyıl kütüphanesini göreceksiniz.[1] Okuma odasında, "İyi Dük Humfrey'in" geçmiş zamanlarda onları nasıl bir onurla muhafaza ettiğini kanıtlayan kitaplar bulunmaktadır. Örneğin, on sekizinci yüzyıl antika meraklısı Thomas Hearne'ün çalışmalarına bakın. Bir önsözde, kendisine "o dindar, iyi ve bilgili prens" hakkında bir *obiter dictum* ayırmıştı:

> *Bodleian Kütüphanesinde her gördüğümde, gerçekten yüce bir insanın küçük kalıntısı gibi, el yazmalarını bir tür özel bir saygıyla ellerimde tuttuğum (ki bu birçok kez oldu) kişi.*[2]

Hearne'ün araştırmalarından bize kalanlar, onun dükün sahip olduğu el

Bodleian: Resmi olarak Bodley Kütüphanesi

yazmalarından en az bir tanesine aşina olduğu konusunda kuşku bırakma maktadır. Ama Humfrey'in el yazısının örneklerinden bir dizi gördüğünü ileri sürdüğünde biraz abartmış olabilir.[3] Zira, Dükün Üniversiteye karşı cömertliğine, kütüphanesine yaklaşık üç yüz kitap stoklamasına karşın - ve Oxford'un onun bonkörlüğü konusundaki geniş hafızasına rağmen - halen Bodleian'da bulunan çok az sayıda el yazması Humfrey'in mülkiyeti konusunda belirgin kanıt taşımaktadır. Belki de, Humfrey'in ünlü kütüphanesinin neredeyse tamamının kaybı, Hearne için kendi varlığının fiziksel kanıtını çok daha dikkate değer duruma getirmiştir. Dükün yazıtları, bu Oxford'lu antika meraklısında saygı uyandırmıştır. Ama, belirtmek gerekir ki kendi mülkiyet işaretlerine, başkaları tarafından çok az saygı gösterilmiştir. Bundan sonraki sayfalar, Humfrey'in mülkiyet işaretlerini Ortaçağ ve Rönesans kitap toplama alışkanlıklarını giriş olarak kullanarak, daha önceki kütüphanelerin hem hatırlanması hem de unutulması sürecini incelemektedir. Bu süreç, inşaatı, yıkımı ve kısmen (ve genelde istemeden) yeniden yapımı devam eden bir kütüphanenin kısa tarihini inceleyecektir.

Humfrey eline geçen bir on dördüncü yüzyıl ilahi kitabına not düşerken, kendisini oldukça cafcaflı olarak sunmuştur: *Cest livre est a moy Homfrey fiz frere et uncle de roys duc de Gloucester comte de pembroc grant chambellan d'Angleterre ete.*[4] 1390 yılında doğan Humfrey, (Agincourt'ta hayatını kurtaran) V. Henry'nin en küçük kardeşi IV. Henry'nin oğlu, sırasıyla çocuk ve yetersiz olan VI. Henry'nin amcası ve koruyıcusuydu.[5] Ancak, Humfrey'in unvanları ve soyağacı, kardeşi Bedford Dükü John ile amcası Kardinal Henry Beaufort tarafından kendisine karşı çıkılması ve bazen de engellenmesinin yarattığı büyük hayal kırıklığını gizleyemiyordu. Aynı zamanda rezaletle sona eren bir hayattı onunki: O, tahtın varisi ihanetle suçlanmıştı ve Şubat 1447'de ev hapsindeyken ölmüştü. Yine de, politik başarısızlıkları ne olursa olsun, daha sonraki yılları, büyük ve itibarlı bir el yazması koleksiyonu oluşturması ile önem kazanmıştı. Bazı prensler büyük bir kütüphaneye giden en kestirme yolun, başkalarının kitaplarına el koymak olduğunu fark etmişlerdi - örneğin, Bedford Dükü John'un, Fransız Kraliyet Kütüphanesine askeri amaçlarla el koyduğu gibi - ama hazır bir kitaplığa giden bu kestirme yol, Humfrey'e açık değildi.[6] Bunun yerine, onun kütüphanesinin oluşturulma süreci, 1430'lar-

da ve 1440'larda, el yazmalarının kendisine italya'dan ve Fransa'dan gönderilmesiyle, uluslararası bir işletmeye dönmüştü.[7] Üstelik el yazmaları ile birlikte, gösterişli kitap koleksiyonu için derin takdirler almıştı. Humfrey, ülkesinin yararına bir *amplissima bibliotheca** oluşturarak, (bir zamanlar tanımlandığı gibi) tam olarak yeni bir Jül Sezar olmadıysa bile, kütüphanesi, zamanının en görkemli koleksiyonları ile karşılaştırılabilecek durumdaydı.[8] Humfrey'in kitap koleksiyonu, sadece boyutu açısından değil, tarihini detaylandıran - ve artmaya devam eden - kanıt miktarı nedeniyle önemlidir. Göreceğimiz gibi, Humfrey'in kütüphanesi bir değil, iki dağılma yaşamıştır. Yine de, kanıtların kaybının önemini anlamamıza zorlukla yettiği diğer koleksiyonların aksine, dukalık kütüphanesi hakkında mevcut olan bilgi, bize, varlığı ve yok olması ile ilgili daha dolu, ama yine de düş kırıklığı ve üzüntü yaratan bir hikâye sunma imkânını sağlamaktadır.

Eğer para hakkında konuşulmasını küçük görmesi, medeni bir İngiliz'in göstergesi ise, on beşinci yüzyıl kitap koleksiyonları gözlemcileri, ürkütücü bir şekilde gayri-İngiliz'di. Genel eğilim kütüphaneyi mevcut kitap sayısına göre değil, parasal değeri hakkından kabaca tahminde bulunarak tanımlamaktı. Bu nedenle, örneğin, 1470'lerin başında, Oxford Üniversitesi yetkilileri, kısa süre önce idam edilen Worcester Kontu John Tiptoft'un el yazmalarını ele geçirme tasasıyla, onun koleksiyonunun beş yüz Mark değerinde olduğunu vurguluyordu.[9] Aynı şekilde, Humfrey'in aynı Üniversiteye karşı cömertliği çok büyüktü: "zira M. Markası değerinde olduğu söyleniyordu".[10] Bu tahminler, doğal olarak, bir koleksiyonun varlığı hakkında çok az bilgi vermektedir." Tiptoft'un bağışlamayı düşündüğü el yazmaları ile ilgili olarak Oxford'a gönderdiği liste çok daha yararlı olabilirdi - ama böyle bir doküman çok nadir olarak bugüne kalır.[12] Bu gerçekten de Humfrey'in koleksiyonunun günümüze kadar ulaşmasının bir şeklidir: Oxford'a verdiği kitapların birçoğu ile ilgili envanterler, Üniversitenin kayıt elemanları tarafından yapılan kopyalarında yaşamaktadır. On yedinci yüzyılda bazı bilim adamları tarafından bilinen ve ilk kez 1898 yılında basılan bu kaynaklar, özellikle bize ne kadar çok şey kaybettiğimizi anlatması açısından paha biçilmezdir.[13] Ancak Humfrey'in kolek-

Amplissima bibliotheca: Muhteşem kütüphane

siyonundan bir el yazması kurtulduğu zaman, bize çoğunlukla kökeni hakkında da temel kanıtlar sağlamaktadır. Bazı önemli kitap sahipleri için, bunların bir dizi el yazması kitap ile olan bağlantıları hakkındaki bilgi, esas olarak daha sonraki tarihlerinden gelmektedir: Bu sayede, örneğin, Balliol Üniversitesinin ortaçağ kütüphanesinin şans eseri kurtulması ve bunun Ortaçağ kütüphanecilerinin, el yazmalarına bağış kayıtları ekleme alışkanlıkları sayesinde, kendisi de ketum bir mal sahibi olan ve nadiren mülkiyet notu ekleyen, Ely Piskoposu William Gray'in kitap biriktirme alışkanlıklarını değerlendirebiliyoruz.[14] Diğer mal sahipleri ise bunun aksine, kendi armalarının düzenli olarak kitabın ilk sayfasına göze çarpacak şekilde konmasını sağlayarak, kitapla olan bağlantılarını açıklamak konusunda hevesliydi. Humfrey birkaç el yazması kitabında arması bulunmasına rağmen, bunu alışkanlık haline getirmemişti. Bunun yerine, mülkiyetini belirtmek için en çok kullandığı yöntem, kendine has *ex libris'ini** eklemekti. Ancak birçok durumda, bu işaret daha sonra silinmişti - ve ancak yirminci yüzyılda, Fransızların "ahşap ışığı" dediği, ama daha genel olarak mor ötesi ışık olarak bilinen icadın kullanılması ile tekrar bulunmuştu.

Birçok el yazması kitap sahibi, kimliklerini açıklasalar bile, sadece isimlerini yazmaktan memnundular; Humfrey bir istisna idi. Kayıtları esas olarak, iki şekilde oluyordu. 16. yüzyıl antikacısı John Leland, Üniversite kütüphanesinde el yazmalarını incelediğinde, *Humfredus multotiens serious in* ***frontispiciis librorum*** *suorum Mon bien mondain* yorumunu yapmıştı.[15] Yirminci yüzyılın başında, Humfrey'in gerçekten bu ilkeyi kullanıp kullanmadığı konusunda kuşkular dile getirilmişti, ama o tarihten sonra mor ötesi ışık kullanılarak dört örnek bulunmuştur - ve hiç birisi Humfrey'in Oxford el yazmalarında bulunmamaktadır.[16] Bu detay bizim sadece, bu kütüphanenin maruz kaldığı kaybın düzeyinden öte, kurtulanların ne kadar olağan dışı olduklarını da değerlendirmemize olanak sağlar. Bu durumda, Humfrey'in el yazmalarında daha sık rastlanan şey, Psalter'inden alıntı yaptığım şekilde, *ex libris'inin* varlığıdır. Ex libris her zaman kendi belirgin, büyük gotik el yazısı ile yazılmış *Cest livre est a moy Humfrey due de gloucestre*** formülü ile başlamaktadır. Bu formül, hiçbir şe-

* ex libris (lat): ".....kütüphanesinden" (bir kitabın kime ait olduğunu belirten etiket, [ç.n.]

Bu kitap, **Gloucester** Dükü Humfrey'e aittir, [ç.n.]

kilde Humfrey'in icadı değildi: Bir nesil önce, bir başka Gloucester Dükü Woodstock'lu Thomas, bir kitabı kendisine ait olduğunu göstermek amacıyla, benzer bir şekilde işaretlemişti.[17] Eğer Humfrey o örnekten haberdar değildiyse bile, kendi *ex libris* tarzının, Fransız V. Charles'ın (1364-1380), kendi eserlerinden bazılarına adını verirken kullandığı bir kraliyet şeceresi olduğunun, dikkatinden kaçmamış olması gerekir. Gerçekten de bu el yazmalarından biri Humfrey'in koleksiyonuna ulaşmıştı ve kendi işaretini, Fransız kralınınkinin hemen üzerine eklemişti.[18]

V. Charles kendini nadiren, sadece mülkiyetini not etmekle sınırlamış, genelde kendi notuna, kitabın kökeni hakkında kısa bir açıklama da eklemişti. Humfrey de ara sıra aynısını yapmıştı. Dük bazen kitabın yazarının kendisine bu sunu kopyasını verdiğini not düşmekte, bazen de, kitaba kendisinden önce sahip olan kişiyi belirtmektedir. Bir başka deyişle, bu tür *ex libris'ler,* Humfrey el yazmalarına ait tarih-öncesi denilebilecek bilgiler vermektedir. Bizlere, koleksiyonunun ardında, diğer kitap meraklılarının kayıp kütüphanelerinin yattığını hatırlatmaktadır. Gerçekten de bazı durumlarda, daha önceki sahibinin el yazması ile bağlantısına ilişkin kanıtlar, Humfrey'in el yazısından daha belirgin durumdadır. Örneğin, Coluccio Salutati'nin eşsiz *De Laboribus Herculis* (Herkül'ün İşleri) kopyasında, Humfrey'in sloganı ve kaydı o kadar dikkatle silinmişti ki, ancak 1930'larda (yine mor ötesi ışık kullanılarak) tekrar ortaya çıkartılabilmişti. Bu arada, ilk sayfa hâlâ gururlu bir şekilde kitabın daha önceki, ama daha az gösterişli İngiliz sahibinin, papanın sarayındaki kraliyet gözlemcisi Andrew Holes'un armasını taşımaktadır. Anlaşılan Holes, el yazmasını merhum Salutati'nin kütüphanesinden satın almış ve sayıları çok fazla olduğundan, iddiaya göre özel olarak gemi kiralayarak, diğer kitaplarıyla birlikte İngiltere'ye geri getirmişti. Ana vatanına döndükten sonra Holes bu el yazmasını Gloucester Düküne sunmuştu.[19]

Holes'un en değerli kitaplarından birini Humfrey'e vermiş olması, onun kraliyet gözlemcisine olan saygısını ne şekilde ifade ettiği hakkında bir fikir vermektedir. Bir ölçüde, bu saygıya, Holes'un mülkiyetinin işaretlerini silmeyen ve *ex libris'inde* hediyeyi kaydeden Humfrey tarafından aynı şekilde karşılık verilmişti. Diğer sahipleri bu kadar düşünceli olmayabilirdi. Bir kısmı tahrifatta ve kökene ilişkin daha önceki işaretlerin de-

ğiştirilmesi konusunda - Humfrey'in kendisine ait bazı el yazmalarının yazgısında görüldüğü gibi - dikkatliydi. Humfrey, kendisi el yazmalarının "tarih-öncelerini" ve sahip oldukları insani bağlantıları olumlu bir şekilde ilan ediyordu. Rönesans dönemi sanat tarihinden benzer bir terimi kullanırsak, kitaplarının her biri sosyal bir ilişkinin peşinatıydı.[20] Bu kitaplardan elde edilen kanıtlar ilişkilerin erimini belirtmektedir: Ailevi ilişkilerden profesyonel olanlara, samimi ilişkilerden uzak mesafelilere? Burada bu ilişki ya da bağlantı türlerinden birine dikkat çekmek istiyorum: Humfrey'in ölülerle bağlantısı.

Humfrey'in hâlâ mevcut olan üç el yazmasında, dük, esere eski sahibinin ölümünden sonra sahip olduğunu kaydetmektedir. Örneğin, bir Fransız kayıt defterine şöyle yazmaktadır: *Cest livre est a moy humfrey due de gloucestre du don les exsecuteurs le seigneur de Faunhope.*[2]* Bu Faunhope, bir dönem Orleans dükü Charles'ın gardiyanı olan ve Humfrey'in karısı Eleanor Cobham'ı büyücülük nedeniyle soruşturan denetçilerden biri olan Sir John Cornwall (1443) olarak belirlenebilmektedir.[22] Eğer bu aşamada Humfrey'e, kraliyet konseyindeki dünyevi meslektaşlarından birinin koleksiyonundan el yazması verilseydi olay şöyle gelişmiş olabilirdi: Ölen kişi önemli bir dini şahsiyetti ve kitap, onların vasiyetlerini yürütmekle sorumlu olan kişilerden alınmıştı. Bu nedenle Humfrey, kendisine ait Seneca'nın *Epistulae* kopyasında şunları yazmıştır: ... *le quel Je aehatay des executres maistre Nicholas Bildeston jadis doyen de Salisbury;* (Holes gibi) kraliyet diplomatı ve Poggio Bracciolini gibi hümanistlerle tanışıklığı olan Bildeston, 1441 yılında ölmüştü.[23] Benzer şekilde, sekiz yıl önce Humfrey, Worcester piskoposu merhum Thomas Polton'un koleksiyonundan, Konstanz Konseyi Yasasının el yazmasını satın almıştı.[24] Birlikte ele alındığında bu olaylar, ortaçağ el yazması kültüründe kitap piyasasının ve kitap koleksiyoncularının alışkanlıkları hakkında birçok şey açıklamaktadır.

Bury'li Richard, Durham'in on dördüncü yüzyıl başlarındaki piskoposu, ***Philobiblon'unda*** kitap satın almanın zevkli olduğunu, fakat onlardan ayrılmanın her zaman üzücü olduğunu ileri sürmektedir.[25] Kütüphanesini oluşturmak için kullandığı yöntemleri tanımlarken, kitap satıcılarına düzenli olarak giden ziyaretçilerden bahsetmektedir. Ama özel olarak yakın

zamanlarda vefat edenlerin vasiyetlerini yürüten kişilerden el yazmaları alınmasını konu etmemektedir. Ancak, aslına bakılırsa, kendi kitap koleksiyonu, bunun olağan bir uygulama olduğuna ilişkin kanıtlar sağlamaktadır: El yazmasındaki *ex libris'in* açıkladığına göre, St Alban'ın başkeşişi Michael Mentmore, daha önce Richard'ın elinde bulunan el yazmalarından birine, işte bu şekilde sahip olmuştu.[26] Bury'li Richard gibi bir kitap meraklısı için bile, koleksiyonunun kendi ölümünden sonraki yazgısı parça parça dağılma olabilirdi. Richard'ın niyeti el yazması kitaplarını, kendisi tarafından kurulan bir üniversiteye miras olarak bırakmaktı. Ama birçok kitap meraklısının yoldaşı olan fakirlik ona engel olmuştu: Ancak, bazı kitap sahipleri, daha önce belirtilen William Gray örneğinde görüldüğü gibi, kitaplarını kurumsal bir kütüphaneye bağışlayarak, koleksiyonlarının parçalanmasını önleme konusunda daha başarılı olmuştu. Ama sanki, vasiyetleri yerine getiren kişiler (çoğu kez görevlerinin, belki de ölen kişinin vasiyetinin gerektirdiği miraslar, veya borçların ödenmesi için nakit oluşturmak amacıyla), bu el yazmalarını dağıtmak olduğunu düşünüyorlardı. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, bir koleksiyonun ölüm sonrasında dağılması - adeta koleksiyonun yok olması -genelde düşüldüğü gibi bir kaza eseri değildi. Bunun doğal sonucu olarak, kitap piyasasının önemli bir unsuru, ikinci el el-yazması ticareti olmuş olmalı: Bunlara değer biçilmesi ve daha sonra alıcı bulunması.[27] Humfrey'in Kütüphanesindeki örneklerden görüleceği gibi, "ikinci el"in "ikinci kalite"ye eşit olduğuna ya da bu tür alımların, yeni el yazmaları almaya gücü yeten kişilerin saygınlıklarına gölge düşürdüğüne ilişkin hiçbir kanı bulunmamaktadır. Üstelik Humfrey örneği, bu ölüm sonrası el yazması ticaretinde daha ileri sosyal etkenlerin etkin olduğunu gözlememizi sağlayabilir.

Bir koleksiyonun dağılması bölümler halinde olabilirdi, ama bu, dağılımın keyfi olduğu anlamına gelmiyordu. Humfrey'in vasiyet sorumlularından aldığı üç el yazması olayında da (her ne kadar hiç birisi kendisine sorgusuz politik yandaş değilse de), kitapların önceki sahiplerini iyi tanıyordu. Fanhope'un dükle ilişkileri fazlasıyla çelişkiliydi: Eleanor Cobham'ın düşüşü sırasında rolünü oynamış, ama aynı zamanda, Humfrey'in 1436 yılındaki oldukça demode Calais kampanyası sırasında katılımda bulunmuştu.[28] Fanhope'un vasiyetinde Gloucester Dükünden bahsedilmedi-

ğinden, Humfrey'e bir tane el yazması verme düşüncesi, vasiyetini yürütenlerden birisinin girişimiyle gerçekleşmiş olabilir.[29] Aksine, Humfrey, Thomas Polton'un son vasiyetinde yer almaktadır. Ve eğer Polton, mesleki ilerlemesinin bir bölümünü dükün ana rakibi Kardinal Beaufort'a borçlu idiyse de, bu durum Polton'un, Humfrey'in patronuna karşı entrikalarına yardımcı olmasına engel olmamıştı. Ölümünde, Polton, yüz Mark miras bırakarak ve vasiyetini yürüten kişilere, vasiyetinin gerçekleştirilmesinde zorlukla karşılaştıkları takdirde, *protector et defensor'leri** olarak Humfrey'e danışmalarını tavsiye ederek, düke saygı göstermişti.[30] İşte bu yapıcı bağlantı kapsamında Humfrey, mirasının bir kısmını, Polton'un kütüphanesinden bir el yazması satın almaya harcamıştı. Aynı şekilde, Nicholas Bildeston, Beaufort'un hane halkının bir üyesi olmuş olabilir. Ama aynı zamanda, yaşamı sırasında, kendi en sevdiği yazar olan Petrarch'ın el yazmasını düke hediye ettiğinden, Humfrey'e aşina biriydi.[31] Bildestone'un vasiyeti bulunamamıştır. Ama bir kez daha Humfrey'in Bildestone'un mirasından bir el yazmasını satın alması, mezarın ötesinde bir ilişkiyi sürdürmüştür. Bunun, bir açıdan pratik bir nedeni: Tanıdık birinin ölümü, belirsiz bir kitap piyasasında kendi kütüphanesini büyütmek için uygun bir yöntem sağlaması olabilir. Ancak, Humfrey'in, el yazmasına nasıl sahip olduğunu kaydetmekteki endişesi, bir başka durumu akla getirebilir: Böyle bir alımın, ölen kişiyi hatırlama yöntemi olarak değerlendirilmesi, ayrılan kişiden bir çeşit anı olduğunu, bir başka deyişle, bir tanıdığın vasiyetini yürüten kişilerden el yazması satın almanın, ölen kişiye saygı göstermenin bir yolu olabileceğini düşünüyorum.

İnsan ilişkileri ile kuşatılan nesneler olarak el yazmaları duyusu, Humfrey'in kendi kütüphanesinin yazgısına da yansımıştır - ya da, bazen alaylı bir şekilde, koleksiyonunun çok yönlü yazgısında görülmektedir. Zira, Humfrey'in el yazmaları tek bir dağılma yolu izlememiştir. El yazmalarının büyük bir bölümü, doğal olarak, daha kendisi hayattayken Oxford Üniversitesine gitmişti. Orada, mülkiyetine ilişkin işaretler muhafaza edilmiş ve bazen de artırılmıştı. Bazı durumlarda, - Humfrey'in muhtemelen Oxford'a bağışlamak amacıyla özel olarak satın aldığı - Ockham'lı William'in

protector et defensor: **koruyucu ve savunucu**

bir eserinin oldukça yalın bir kopyasında olduğu gibi, dük olağan *ex libra*'ini eklememişti. Ancak, Üniversite el yazmasını, Humfrey'in arması ve hediye notu ile dolu bir kitap etiketi ile birlikte sağlamıştı.[32] Bu tür bağış işaretlerinin yanı sıra Humfrey'in kendi notları, daha sonraki okuyuculara el yazmalarının kökenini hatırlatıyordu. Thomas Hearne, Humfrey'in bir el yazması esere sahip olduğunu söyleyen ilk Oxfordlu değildi. Daha önce, örneğin, bir dönem Üniversitenin rektörü olan ve Humfrey'in ölümünden on yıl sonra yazdığı bir yazıda Saint Victor'dan Richard'dan bir alıntıyı kaydeden Thomas Gascoigne vardı ve çalışmalarla ilgili olarak şunları not etmişti:

Est oxonie in libraria universitatis ex dono humfridi lancastris quondam ducis gloucestrie qui obiit in parliamento quodfuit in villa de bery ibi aretatus mandato regis henrici sexti.[33]

O el yazması, muhtemelen Üniversite kütüphanesinin on altıncı yüzyılın ilk yarısında dağılması nedeniyle, şimdi tanımlanamamaktadır. Ancak, birkaç durumda Humfrey'in işaretinin varlığı, el yazmasının kurtulmasına yardımcı olmuştur. Ama bu bir tahmindir; şimdi de kronolojik olarak kütüphanesinin ilk dağılmasına bakmamız gerekir.

Humfrey'in Oxford'a yaptığı bağışlar etkileyici olmakla birlikte, kütüphanesinin tamamını oluşturmuyordu. Ölümüne kadar, tahmin edebildiğimiz kadarıyla büyükçe bir koleksiyon Greenwich'deki Placentia Sarayında kalmıştı. Öyle görünüyor ki, Humfrey'in, kendisi öldükten sonra el yazmalarına ne olacağına ilişkin belirgin bir planı yoktu. Bununla birlikte, Oxford Üniversitesi daha sonra, onun kendilerine koleksiyonunun bir kısmını, Latince el yazmalarını vaat ettiğini iddia etmişti.[34] Hal böyleyken, ölüm Humfrey'i hazırlıksız yakalamıştı: Bury St Edmunds'da kralın oğlu, kardeşi ve amcası olan yeğenine karşı komplo kurmaktan tutuklanarak, gözaltındayken ölmüştü (bazılarına göre öldürülmüştü).[35] Ölümünün kötü bir sonucu olarak, vasiyetname bırakmadan öldüğü açıklanmış, hükümdarlık mallarının kontrolüne el koyarak, bunları dağıtmak üzere bir grup yetkili kişi atamıştı.[36] Her ne kadar Oxford, bulabildiği kadar önemli kişiye yazıp, kendilerine vaat edilen el yazmalarını elde etme konusun-

da Oxford'a yardım etmelerini ısrarla istemişse de, VI. Henry'nin kendisi tarafından kurulan Eton Üniversitesi ile King's ve Cambridge, Kraldan talepte bulunarak, Humfrey'in kütüphanesindeki kitaplarla ilgili öncelik hakkı almıştı.[37] King's, en azından Humfrey'in el yazmalarından bazılarına erişmişti - iki tanesi bugüne gelmiştir. Bir tanesinin *ex-libris'*\ bozulmasa da, ikisi de hasar görmüş olarak - ama okul kesin olarak merhum dükün bütün Latince kitaplarına sahip olmamıştı.[38] Humfrey'in kütüphanesinin yazgısı, kurnazlıkla parça parça dağıtılması olmuştu.

Eğer el altından girişimler oluştuysa da, bunlardan sorumlu olan kişi, Kralın doktoru ve Humfrey'in mallarının sorumluluğunu üstlenen yetkililerden biri olan John Somerseth'di. En az bir durumda Somerseth, bir Humfrey el yazmasını, kendi hediyesi gibi Cambridge Üniversitesine sunmayı başarmıştı. Üniversite, Gonville Hail minnetini, anlaşılan daha önceki kökenini tanımadan, kitabın kapağına bir notla kaydetmişti. Eğer son sayfaya bakmış olsalardı, muhtemelen Somerseth'in dindeyken, tekrar tekrar yıkanarak silinen bir yazının izini belki fark edebilirlerdi. Yazının okunması ancak son on yılda mor ötesi ışıkla başarılmıştır - bu, Humfrey tarafından Bildestone'un vasiyetini yürüten kişilerden satın alınan, Seneca'nm bir el yazmasıdır.[39] Yine de, bu hiçbir şekilde, not yazısının silindiği ilk örnek değildir - hâlâ mevcut olan bir dizi eserde, Humfreyîn el yazısı, ölümünden kısa bir süre sonra yıkanarak silinmişti. Bu nedenle, örneğin, Floransalı hümanist Coluccio Salutati'nin eserlerinden oluşan dizinin Humfrey'e ait kopyasında, kendi sözleri, *De Fato et Fortuna'nın* ilk yaprağında süslü bordürün *altında* belirgin olarak görülmektedir - başka bir deyişle, bordur, Humfrey'in yazısı silindikten sonra eklenmiş gibi görünmektedir.[40] Süs muhtemelen, bir sonraki sahibi, Humfrey'in kütüphanesinin dağılmasında kendine payına düşen rolü oynayan Wells'in gelecekteki dekanı William Witham tarafından yaptırılmıştı. Witham 1450 yılında, Humfrey'in mallarını kontrol eden yetkililerin, konumlarını suiistimal ettiğine ilişkin iddiaları soruşturmak üzere atananlardan biriydi. Soruşturma Somerseth'in faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmıştı. Belki de, bir şekilde bir Humfrey el yazmasına sahip olan Witham da dâhil olmak üzere komisyonun pek çok üyesinin, onu beraat ettirmesi şaşırtıcı değildir. Yine de, Somerseth'in, bir miktar hokkabazlıktan suçlu olup olmadığını merak eden ilk kişi ben olmayacağım.

Hikâyenin bu bölümünü özetlersek, öyle görünüyor ki, Humfrey'in el yazmalarının bir bölümünün kökenine ilişkin işaretleri tamamen silinmiş ve daha sonra da çeşitli kişi ve kuruluşlara dağıtılmıştı. Böylece, merhum "İyi Dük" ile görünür işbirliği ile şöhreti artan Oxford el yazmalarının aksine, bu kitaplar bağlantılarından arındırılmış ve kökenleri dikkate alınmadan dağıtılmıştı. Bazı el yazmalarının tarihleri nerdeyse bir daha ortaya çıkmayacak şekilde yok edilmişti: Örneğin, Humfrey'e atıfta bulunan bir dizi hümanist çalışmasının sunum kopyasında, dükle bağlantılı olan bir sanatçı tarafından resmedilen çerçeve, onun armasını içeriyordu ve son yaprak üç satırlık bir *ex-libris* içeriyordu. Mülkiyete ilişkin bütün işaretler değiştirilmiş ya da (oldukça başarılı bir şekilde) kaldırılmıştı. Zira bu el yazması, bu haliyle, başka bir ad altında dört yüz elli yıl süreyle yolculuk etmişti.[41] Ancak, neyse ki Somerseth Humfrey'in bütün el yazmalarıyla aynı oranda ilgilenmemişti. Bir bilim adamına daha yakın olduğundan, sadece onun Latince el yazmaları ile ilgilenmişti. Humfrey'in kütüphanesinde aynı zamanda birkaç Fransızca eser ve daha az sayıda İngilizce metin de bulunuyordu. Fransızca kitapların bazıları, bir ilahi kitabı ile birlikte, VI. Henry'nin kraliyet kütüphanesine girmiş ve orada IV. Edward'in hükümdarlığı sırasında da, kalmayı sürdürmüştü.[42] Yine de Henry'nin döneminde İngiliz Kraliyet Kütüphanesi (daha önceki hükümdarlıklar döneminde olduğu gibi) her zaman ebat olarak büyümesi ve hiçbir zaman azalmaması beklenen bir koleksiyon değildi. Aksine, kraliyet cömertliğinin kitap bağışlamaya yatkın oluşuna ilişkin bir beklenti olduğu izlenimi her zaman vardı. Öyle görünüyor ki, Bedford Dükü John'un koleksiyonunun başına gelen de buydu ve aynı şekilde, Humfrey'in kraliyetin elinde bulunan el yazmalarına da aynı şey olmuş olabilir.[43] Bu, örneğin, Philip'in, Humfrey'in ellerinden de geçen Fransız Arthur hikâyelerinin, bir bölümünün kopyasını nasıl elde ettiğini açıklayabilir.[44] Eğer durum böyleyse, bu bir kez daha, ikinci el el-yazmalannın, yarattığı insan ilişkileri ile birlikte, değerli bir mal ve uygun bir armağan olduğunu gösterir.

Bir yorum daha eklemekte yarar var. Ölümünde Humfrey'in elinde bulunan el yazmalarının kaç tanesinin dağıtılmaları ya da kökenlerine ilişkin kanıtların yok edilmesi sonucunda kaybolduğunu tahmin etmek, doğal olarak mümkün değildir. Aynı zamanda, şimdi bilinen el yazmalarının bü-

yük çoğunluğunun, gerçekte ölümünden hemen sonra dağıtılma yoluyla günümüze ulaşanlar olması olağanüstü bir olaydır. Bunu başka bir şekilde ifade etmek gerekirse: halen mevcut olan kırk küsur eserin, sadece yaklaşık dörtte biri, Oxford listelerinde adlandırılan iki yüz yetmiş dört kalemin arasındaydı. Bunun iki olası açıklaması bulunmaktadır. Humfrey'in Oxford'a vermediği ve ölümü sırasında kendinde bulunan el yazması sayısı aslında belki de yedi yüzün üzerindeydi - tabii eğer Humfrey'in Kütüphanesinin bütün kısımlarının aynı düzeyde kayba uğradığını varsayarsak. Ancak, bu kesinlikle sorgulanabilecek bir varsayımdır. Alternatif açıklama şu olabilir: Oxford el yazmalarının yaşama oranları, Üniversiteye verilmeyen el yazmalarına nazaran çok daha düşüktür. O zaman bu, daha korkunç dağılımın, kısmen John Somerseth tarafından yönetilen değil, on altıncı yüzyıl Oxford'unda oluşan olduğunu düşüncesini yaratabilir.

Eski Üniversite Kütüphanesinin yok olmasıyla ilgili olarak, on yedinci yüzyılın sonunda Anthony a Wood tarafından en canlı şekilde anlatılan yerleşmiş, anımsatıcı bir hikâye bulunmaktadır. Bu Oxford tarihçisinin, Üniversitenin el yazması koleksiyonunun kaybı konusunda neyin ya da kimin suçlanması gerektiği konusunda hiç kuşkusu yoktu: Reform hareketi ve özellikle 1549 yılında Üniversiteden hurafeyi tamamen yok etmek amacıyla gönderilen *Ziyaretçiler,* Tanrı adına, eski kitapları yakmışlar veya çalmışlar ya da satmışlardı. Böylece daha sonraki Mary hükümdarlığı dönemindeki bir başka *Ziyaret,* daha önceki ünlü Kütüphaneden sadece bir el yazması kitabın kaldığını keşfetmişti.[45] Yine de, bu korkunç kayıp hikâyesi abartılı olduğu kadar zorlamadır: Var olan kanıt parçaları, Reform hareketi öncesine dayanan sıradan bir ihmal nedeniyle oluşmuş, farklı bir çöküş tarihi düşüncesi sunmaktadır.[46] Basılı yayın, yenilik konusunda Tanrının en büyük lütfü, aynı zamanda eski el yazması kültürü için ilahi bir kötü hizmetti: Muhtemelen bazı elle yazılmış kitapların, bir süre için, geçersiz ya da çağdışı görünmesine neden olmuş ve onları böylece değersiz ya da atılabilir duruma getirmişti. Yine de, geri isteme süreci, o el yazmalarının yok olmaktan kurtarılması girişimleri, yıkım süreci ile neredeyse eş zamanlıydı. Bazı kitaplar, üniversite kütüphanelerine doğru sadece birkaç sokak yol kat ederek kurtulmuşken, diğerleri özel ellere dağıtılmışlardı.[47] Bu aşamada, eski bir el yazmasına saygı gösterilebilirdi ama

Humfrey'in anısı gerekli olmayabilirdi: Daha önce üniversite kütüphanesinde olan el yazmalarının bir kısmından, muhtemelen kitap ticareti gereği satılmayı beklerken, *ex-libris'ler* çıkarılmıştı.[48] Ancak, diğerleri *ex-librà'leri* hâlâ görünür bir şekildeyken satılmışlardı. Belki de sırf bu açık bağlantı nedeniyle Bingley Lordu William Cecil, *Panegyrici Latinfuin* hümanist el yazmasını satın almıştı; Kesin olarak, bir sonraki yüzyılda koleksiyon satıldığında ve dağıldığında, mezat katalogu, bunun bir zamanlar Gloucester Düküne ait olduğunu belirtmeye değer bulmuştu.[49] Belki de aynı şekilde, kökenine ilişkin şüphe götürmez kanıtlar bulunan büyük çaplı ortaçağ felsefi tercümeleri, kitap koleksiyoncusu ve astroloji uzmanı John Dee'nin dikkatini çekmişti. Kuşkusuz, el yazmasını satın aldıktan kısa bir sonra Humfrey'in *efrlibris'ini* fark etmiş ki, yanına işaret eden bir el resmi çizmiş ve altına taklit ederek şunları eklemişti: *et a ceste heure voyre en L'an de notre seigneur 1557 a moy Jehan Dee Angloys: lequel ie achetay par le poys...*[50]Dee'nin notu, kitabın gösterişli kökenine duyduğu ilgiyi, kitabın sadece ağırlığına göre satılacak değerde olduğunu düşünen kitap satıcısına karşı takındığı küçümser tavır ile tamamen çelişmektedir. Hatırlanması gerekir ki, bu olay, Anthony â Wood'un hikâyesine göre, daha önceki on yılların perişanlığının kötülendiği, Mary'nin hükümdarlığı döneminde olmuştu. O dönemdeki, eski dini düzenin tekrar oluşturulması coşkusu içinde bile, eski el yazması kültürünün kalıntılarına değer veren sadece birkaç kişi bulunuyordu.

Eski Kütüphanenin yok olması, Dee gibi bir koleksiyoncu için bir fırsat yaratmıştı ve buradan satın alınan bir el yazması muhtemelen bir tür ödül olmuştu. Daha eski nesiller için bir adet ikinci el kitap, yakın zamanda ölen kişiyle özel bir bağlantı sürdürebilirken, Dee'nin taklit notu, uzun zaman önce ölenlerle yeni bir bağlantı yaratma isteğini simgeliyordu. Her ne kadar kendisi Cambridgeli idiyse de, Dee bu alışı bir üniversite patronuna karşı bir saygı hareketi olarak yorumlamış olabilir. Farklı zaman ve mekândaki, *ex-libris'ler* doğal olarak önemsizdi. El yazmalarından birinde, eserlerin Nicolas de Clamanges imzasıyla yapılan ve 1444 yılında Oxford'a verilen kopyasında, Humfrey'in notlarının varlığı daha karmaşık tepkiler yaratmıştı.[51] Bu ciltte, dük kendini tek bir mülkiyet işareti ile sınırlamamıştı: *Ex-libris'i,* sloganı ve notları, beş farklı yerde görünüyordu.

On altıncı yüzyılın bir noktasında, bunların iki tanesi silinmiş, diğerlerine dokunulmamıştı: Bu kökenini silme girişimi değil, onun yerine, aşırı olduğu düşünülen bir görünümü yumuşatma dileği gibi görünüyordu. Bu silinmelerden sorumlu kişi, kitabın Elizabeth dönemi sonu ve Stuart döneminin başındaki sahibi Henry Holford adında biri olabilir (ö. -1617). Eğer öyleyse, sadece Humfrey'in *ex-libris'ini* kaldırmakla kalmamış, hem kendi mülkiyet notlarını dukalık yazısına benzetmeye çalışarak kitaba tekrar tekrar eklemiş, hem de dükü taklit etmişti. Bir örneğin hemen altına şunları yazmıştı: *Cest livre et [bu şekilde] a may henry holford de Long Stanton in La Countie de Cambridge esquier & a ses assignes.*[52] Dee gibi, Henry de taklit yoluyla ilişki yaratıyordu, ama eklenen ve çıkarılan notların karışımının yanı sıra, notların girişinin hatalı uyarlaması, amacının farklı olduğunu düşündürmektedir: Belki de onun için kitabın kökeni, saygı teşviki olmaktan çok sadece bir merak kaynağıydı. Ancak, bunun nedeni Holford'un önceki mülkiyetin işaretlerine açıkça bir tepkisi de olabilir; bunu doğrular bir şekilde, bir sonraki nesilde ilgi çekmeyi sürdürdüklerine ilişkin her hangi bir kanıt bulunmamaktadır: Kitap, akrabası olan Christopher'ın, yani birinci Baron Hatton'ın (1605-1670) eline geçmiş ve on altıncı yüzyılda Oxford'dan Cambridgeshire'a giderek, 1671 yılında, merhum baronun kütüphanesinin alımının bir parçası olarak, sanki evine dönmüştü. O zaman bile, bu el yazmasının kökeni dikkati çekmemişti ve yirminci yüzyılın ilk yıllarına kadar da bu şekilde kalmıştı."[3]

Clamanges çalışmalarının kitabına gelince, bir başka deyişle, Üniversite'ye dönüşü istemeden olmuştu. Ama başka bir olayda, bir el yazması Oxford'a, kesin olarak Humfrey'in *ex-libris'i* kaldığı için geri gelmişti. Humfrey'in, Pliny'nin *Epistulae*'sinin el yazması kitabının ilk sayfasında yer alan, 1620 tarihli notta, kendisi de Oxford'lu olan Robert Master'ın el yazmasını üniversiteye "yeniden kazandırdığı" belirtilmekte ve şöyle yazılmaktadır: *olim ad Humphredum Due em Gloucc•striae pertinentem ut videre est propria ipsius manu scriptum in ultima pagina huius Libri.*[54] Oxford'un el yazması ile bağlantısına ilişkin kanıt olup olmadığı, ya da Master'ın kitap Humfrey'e ait olduğuna göre olması gereken yerin Oxford olduğunu basitçe var mı saydığı belli değildir. Eğer ikincisi doğruysa, bu beklenmedik bir sadakat göstergesidir ve böylece kitabın kütüphanede

kalmasını ve bir asır sonra Thomas Hearne'in görüşlerine başvurulmasını sağlamıştır.

Ancak, Pliny'nin *Epistulae'si* örneğine bir de aksi görüş bulunmaktadır ve Robert Master'dan daha ünlü bir kitap koleksiyoncusunu içermektedir. Master gibi, Sir Robert Cotton da Oxford Üniversitesine ve yeniden kurulan kütüphanesine saygısını, Bodleian'a hediye kitaplar sunarak ifade etmişti.[55] Oxford'a vereceği el yazması kitapları nasıl seçtiği belli değildir. Ama kesin olarak kendisine ayırdığı bir tanesi, bir zamanlar Humfrey'e ait olan ve kendisinin sahip olduğu tek ciltti. Cotton, kendisine ait, Konstanz Meclisinin Acta'sındaki, on beşinci yüzyıl içerik notlarının, bu kitabın daha önce Üniversite Kütüphanesine ait olduğunu gösterdiğini anlamamış olabilirdi. Ama kitabın Humfrey'e ait olduğunu çok iyi biliyordu. Cotton'un kütüphanecisi Richard James, dükün *ex-libris'inin* varlığını not etmişti. Bu kitabın bir zamanlar Thomas Polton'a ait olduğu gerçeği ile ilgilenmemişti (tıpkı bizim gibi), ama Humfrey'in el yazısı hakkında gururla şu yorumu yapmıştı:

Liber iste olim pertinebat ad Humphredum illıstrem stıdiosorum Maecenatem bonum ***Ducetti*** *Glocestriae, sicut paté t ex propriae manus testimonio adfinem codicis.*[56]

Anlaşılan, bu kitabın Bodley kütüphanesine bağışlanamayacak kadar önemli olduğu düşünülmüştü. Fakat bağlılığın da bir sınırı vardı.

Diğerleri için, durumu bağlılık ya da tam tersi ile açıklamak mantıklı değil. Humfrey'in koleksiyonundaki diğer el yazmaları, üniversite şehriyle daha önce bağlantıları olmamasına ve dükün mülkiyetine ilişkin işaretler kalmamasına rağmen, Oxford'a ulaşmıştı. Son vereceğim örnek, bu tür bir durumu anlatmaktadır. Londra'lı avukat Edward Fleetwood, Thomas Bodley'in tanıdığı idi ve bu doğrultuda, onun yeni kütüphanesine, yedi adet el yazması kitap içeren bir dizi kitap bağışlamıştı.[57] Bu el yazmalarından biri, John Gower'in şiirlerinin on beşinci yüzyıl başlarında yapılan bir kopyasıydı.[58] Bu el yazmasında Humfrey'in işaretleri silinmişti - ancak 1980'lerin başında fark edilmişlerdi - ve bu nedenle, bağlantıları anlaşılmadan verilmişlerdi. Bu olayda ilave bir ironi bulunmaktadır. Zira Humfrey'in orijinal bağışı, doğal olarak, hiçbir İngilizce el yazmasını içermemekteydi. Bu kitabın bir üniversite kütüphanesi için uygun bir alım

olarak değerlendirilmesi, Humfrey'in ilk Üniversite Kütüphanesine yaptığı bağışlarla, Bodlain'in kütüphanenin halefini kurması arasındaki görüş mesafesini vurgulamaktadır.

Bu kitaptaki diğer bölümler, doğal yollarla ya da kötü niyet yüzünden kütüphanelerin nasıl tamamen yok olduğuna ilişkin büyük ölçekli tahripleri anlatmaktadır. Benim hikâyeme en yakın paralellik, on altıncı yüzyıl ortası İngiltere'sinde, - sözüm ona - Oxford'un avlusunda parşömenlerin rüzgârda uçtuğu veya şenlik ateşine maruz kaldığında yaşanan olaylarla kurulabilir. Yine de, belirttiğim gibi, o dönemde bile ihmal, de en az kitap tahripkârlığı kadar korkunç bir şey sayılabilirdi. Daha genel ifade etmek gerekirse, bu bölümün amaçlarından biri, istisna olmayan ya da günlük kayıpların oluşmasına neden olan felaket anlarına karşılık ihmali vurgulamaktır. Bazı ortaçağ koleksiyoncuları, bir kuruluşa bağış yaparak el yazmalarını hemen dağıtmaktan kaçınmış olabilir (muhtemelen hoş bir şekilde, üniversite veya manastırların, insanlar gibi zayıf düşmeyecek ya da ölmeyeceklerini düşünerek). Benzer şekilde, William Cecil gibi, Elizabeth dönemi kitap meraklıları, koleksiyonlarını varislerine emanet etmiş olabilir - ama bu strateji bile, onları insanın kendi akrabalarının müsrif veya müflis olmalarına karşı koruyamayacaktı. Ve böylece değerli bir koleksiyonun dağıtılmasına izin vermek zorunda kalınacaktı. Daha genel olan, her aşamada, bölümler halinde dağıtma alışkanlığı idi, burada belki kütüphanenin bütünlüğü yok edilmiyordu ama her bir el yazması kitap, kendi hayatına veya tarihine doğru bir yolculuğa çıkıyordu. El yazması kültüründe bu tür dağılımlar, yeni üretilen kopyalarının insan ilişkileriyle yüklenerek eski büyük kitaplarla yan yana yer aldığı kitap piyasasının bir unsuruydu. Bazı koleksiyoncular için (modern çağların başı ile birlikte ortaçağ), bu tür ilişkiler dikkat dağıtıyordu ve önceki mülkiyetlere ilişkin işaretlerin silinmesi gerekiyordu. Diğerleri için, bu tür ilişkiler - sanki el yazmasının sokulganlığı - kimliğinin ayrılmaz bir parçasıydı. Bu bağlantılar ve bunların daha sonraki sahipleri için taşıdığı önemin, kendilerine özgü tarihleri bulunmaktadır. Gördüğümüz gibi Gloucester Dükü Humfrey, işaretleriyle çoğu kez el yazmalarının insani bağlantılarını vurgulamıştı; *ex* libris'lerinin yazgısı, bazılarının, kesinlikle hepsi değil, Hearne'ün ifadesiyle, "özel bir saygı" gösterdiklerini sergilemektedir.

Notlar:

1. D. S. Porter, *Bodleian Bağışçılarının Tableti* (Oxford: Bodleian Kütüphanesi, 1990), s. iii; S. Gillam, Oxford'da *Tanrılık Okulu ve Dük Humfrey'in Kütüphanesi* (Oxford: Bodleian Kütüphanesi, 1998), s. 2
2. T. Hearne, ed. *Peter Langtoff un kayıtları, 2* cilt (Oxford, 1725), 1: xx.
3. Hearne'ün kesin olarak detaylı bir şekilde incelediği tek Humfrey el yazması şimdi şu raf işaretine sahiptir: Oxford: Bodleian, MS. Dük Humfrey d. 1. Genç Pliny'nin *Epistolae*'sinin sekiz kitap geleneğinin el yazmasıdır ve Hearn, kendi *C. Plinii Caecilii Secundi Epistolae* (Oxford, 1703) baskısında, bundan "Bod.l" olarak bahsetmektedir. Bu baskıda Humfrey'in ex-libris'inin varlığından bahsetmemektedir ama defterlerinde bunun hakkında yorumda bulunmaktadır: bakınız C. Doble, ed., *Thomas Hearne'ün Yorumları ve Koleksiyonları,* 2. cilt [Oxford Tarih Topluluğu, 7] (Oxford: Clarenden Matbaası, 1886), s. 339 ve 3. cilt [Oxford Tarih Topluluğu, 13] (Oxford: Clarenden Matbaası, 1889), s. 355. El yazması hakkında yakın tarihli bir tartışma için, bakınız A. C. De la Mare, "Gloucester Dükü Humfrey tarafından Oxford Üniversitesine verilen el yazması kitaplar", Bodleian Kütüphanesi Kayıtları, 13 (1988-1989): 30-51, 112-121, no. 9 gibi, ayrıca yukarıdaki eser, s. 117
4. Londra: İngiliz Kütüphanesi, El yazmaları, Yates Thompson 14, yaprak 173[r]
5. Humfrey'in biyografisi için bakınız K. Vickers, *Gloucester Dükü Humfrey* (Londra: Archibald Constble, 1907)
6. Bedford'un, daha önce Louvre'da bulunan Fransız kraliyet kütüphanesini elde etmesi ile ilgili olarak, bakınız J. Starford, *Bedford Envanterleri* (Londra: Antika Meraklıları Topluluğu), s. 91-96. V Charles'ın kütüphanesi için vazgeçilemeyen çalışma hâlâ L. Del isle, *V Charles'ın Kütüphanesi üzerinde araştırmalar, 2* cilt (Paris: H. Champion, 1907)
7. A. Sammut, *Unfredo duca Gloucester e gli umanisti italiani* (Padua: Editrice Antenore, 1980).
8. Karşılaştırma Antonio Beccaria'ya ait, kastettiği Suetonius, *Iulius,* 44: Sammut, Unfredo, s. 163, II. 22-26
9. H. Anstey ed., *Epistolae Academicae axon* [Oxford Tarih Serisi, 35-36] (Oxford: Clarenden Matbaası, 1898), 2: 390. John Tiptoft hakkında genel olarak bakınız R. J. Mitchell, *John Tiptoft* (Londra: Longmans, Green, 1938), kütüphanesinin tartışıldığı yer s. 150-171. Kütüphanesinin yeniden yapılması hakkında, derkenar notlar esas alınarak yapılan çalışmalar aslında ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır: bakınız, özellikle [Bodleian kütüphanesi sergi katalogu], *Oxford'daki El Yazması Kitaplar* (Oxford, 1980), s. 99-101 ve [Bodleian kütüphanesi sergi katalogu] *Dük Humfrey'in Kütüphanesi ve Tanrılık Okulu,* 1488-1988 (Oxford, 1988) [bundan böyle DHL], s. 70-80. Elimde Tiptoft'un kütüphanesi hakkında yeni bir çalışma bulunmaktadır.

10. J. G. Nichols, ed. *Soyluluk dürtüsü* (Londra: J. G. Nichols ve oğullan, 1860), s. 45. Ayrıca bakınız *Epistolae Academicae,* 1: 184.
11. El yazmalarının çağdaş değerlerinin ölçümü girişimi için bakınız H. E. Bell, "Ortaçağ İngiltere'sinde Kitap Fiyatları", *Kütüphane,* 17 (1936-1937): 312-322
12. Bu listeye refere edilmesi Cambridge: Corpus Christie Üniversitesi, El yazmaları 423, yaprak 65 de olmaktadır *(hos libros quorum indices vobis mitto)* tartışma yeri *DHL,* s. 73
13. Anstey, Epistolae Academicae, 1: 179-184, 204-205, 232-237. Listeler Sammut tarafından düzeltilmişti, Ufredo, s. 60-84 ve Ortaçağ İngiliz Kütüphanesi Katalogu serisi külliyatında tekrar düzenlenmektedir. Ayrıca bakınız H. Craster "Dük Humfrey'in Oxford Üniversitesinin eski kütüphanesine verdiği hediyelerin dizini", *Bodleian Kütüphanesi Dergisi,* 1 (1914-1916): 131-135
14. Gray'in kitap koleksiyonu hakkında bakınız R. Mynors ed., *Balliol Üniversitesindeki El Yazmalarının Katalogu,* (Oxford: Clarenden Matbaası, 1963), S. xxiv-x ve çeşitli yerlerde
15. J. Leland, *De Rebus Britannicis Collectanea,* ed., T. Hearne, 6 cilt (Oxford, 1715), 3: 58; Leland'ın defterelerinden ilgili sayfanın görüntüsü için bakınız *DHL,* s. 120. Humfrey'in el yazmalarından bazılarına yazdığı bir başka slogan *Loyale et belle a gloucestre'dır,* ör. Bakınız Oxford: Bodleian, MS, Hatton 36, yaprak 120 (yaklaşık yap.l 19) ve Londra: BL, MS, Sloane 248, yaprak 230
16. Kuşku Vickers, *Humfrey,* s. 410, tarafından dile getirilmişti. Dört el yazması: Londra: İngiliz Kütüphanesi, MS Kraliyet 19. A. xx (yap. 2, 91); Oxford: Bodleian, MS. Bodley 294 (yap.l); Vatikan: Vatikan Apostolica Kütüphanesi, MS. Urb. 694 (yap.l)
17. Londra: İngiliz Kütüphanesi, MS Kraliyet 19. B xiii, yap. 2
18. Londra: İngiliz Kütüphanesi, MS Kraliyet 19. C iv, şimdi ikisi de silinmiş olan işaretlerle, yaprak 247^{v}. Charles'ın ***ex-Ubris'leri*** için, ayrıca bakınız Delisle, *Araştırmalar,* 1: 142, 143, 155, 156, 218, 229, 275, 281 ve [Fransa Ulusal Kütüphanesi sergi katalogu] *V Charles'ın Kitaplığı* (Paris: Ulusal Kütüphane, 1968) sayılar 163, 176, 182.
19. Vatikan Şehri kaynaklan: Vatikan Apostolica Kütüphanesi, MS. Urb. 694, Berthold Ullman tarafından belirlenmişti: bakınız onun "Gloucester Dükü Humfrey'in El yazması Kitapları", *İngiliz Tarih Dergisi,* 52 (1937)'den, aynı yerde yeniden basılmış, *italyan Rönesansında Çalışmalar, 2.* baskı (Roma: Edizioni di storia e letteratura, 1973), s. 345-356. Holes'un mesleği ve kitap toplaması için bakınız M. Harvey, "Basel Konseyi sırasında Roma Mahkemesinde bir İngiliz", *Dinsel Tarih Gazetesi,* 42 (1991): 19-38. Gemi kiralanması hakkındaki yorum için bakınız Vespasiano da Bisticci, *Le Vite, 2* cilt, ed. A. Greco (Floransa, 1970), 1:311-313.
20. Deyim Michael Baxandall'in On beşinci yüzyıl İtalyasmda Resim ve Deneyim,

2. baskı (Oxford: Oxford Üniversitesi Baskısı, 1988)'İn açılış cümlesinden gelmektedir.

21. Londra: İngiliz Kütüphanesi, MS Kraliyet 16 G vi, yap. 445, şimdi okunabilen son harfleri sağlayan G. Warner ve J. Gilson ed.. *Eski Kraliyet ve Kralın koleksiyonlarındaki Batı el yazmaları katalogu,* 4 cilt (Londra: İngiliz Müzesi, 1921), 2: 212
22. Bu, Warner & Gilson, *Kraliyet .... Koleksiyon Katalogu'* nda (s. 212) ileri sürülen, Fanhope'un Sir John Chandos (ö. 1428) olarak tanımlanmasını düzeltmektedir. Chandos'un Fownhope'da evi olmasına rağmen, kendisine hiçbir zaman o yerin unvanı verilmemi!; ve o isimle bilinmemiştir; bakınız J. Roskell ve diğerleri, *Avam Kamarası 1386-142i,* 4 cilt (Stroud: Alan Sutton, 1992), 2. cilt, *alt bahis.* Cornwall'in biyografisi için, bakınız A. C. Reeves, *Lancaster ingilizleri* (Washington DC: Amerika Üniversite Matbaası, 1981), s. 139-202 ve onun muhtemel kitap ilintili yaşamı için, bakınız N. Rogers, "Trinity Sanatçısı B. 1 1.7 ve onun patronları", aynı yerde, ed., *On Besinci Yüzyılda İngiltere* [Harlaxton Ortaçağ Araştırmaları] (Stamford: Paul Watkins, 1994), s. 170-186. Eleanor Cobham'ıı düşüşü hakkında, bakınız R. A. Griffiths, "Eleanor Cobham'ın yargılanması: Gloucester Dükü Humfrey'in düşüşünde bir bölüm", aynı yerde, *Kral ve Ülke: On beşinci yüzyılda İngiltere ve Goller* (Londra: Hamblebon Matbaası, 1991) s. 233-252 *[John Rylands Kütüphanesi bülteni,* 51 (1969): 381-399'dan tekrar basimi
23. Cambridge: Gonville & Caius Üniversitesi, MS. 183/216, yap. 151, bu eserle ilgili olarak, bakınız D. Rundle, "Gloucester Dükü Humfrey'in koleksiyonundan iki fark edilmeyen el yazması, II. Kısım", *Bodleian Kütüphanesi Kayıtları,* 16 (1998): 299-313.
24. Londra: İngiliz Kütüphanesi, MS. Cotton Nero E. v; bunun hakkında, bakınız de la Mare, "Üniversiteye verilen el yazmaları", no. 7 (s. 112-115)
25. R. de Bury, *Philobiblon,* ed., M. MacLagan (Oxford: Basil Blackwell, 1960).
26. Londra: İngiliz Kütüphanesi, MS Kraliyet 13. D iv; bu el yazması hakkında, bakınız Warner & Gilson, *Kraliyet.... Koleksiyon Katalogu,* ii, s. 109-110 ve R. Thomson, *St Albans Manastırından El yazmaları 1066-1235,* (Woodbridge: D. S. Brewer, 1982), no. 34 (s. 97-98)
27. İkinci el piyasası hakkında bakınız K. Harris, "Patronlar, Alıcılar ve Sahipler: mülkiyet kanıtları ve kitap üretimi ile kitap ticaretinde kitap sahiplerinin rolü", yeri J. Griffiths ve D. Pearsall, ed., *ingiltere'de Kitap Üretimi ve Basımı, 1375-1475* (Cambridge: Cambridge Üniversitesi Baskısı, 1989), s. 163-200, sayfa 170-177'de; ayrıca C. P. Christianson, "Londra Kitap Ticaretinin Yükselişi", yeri L. Hellinga ve J. Trapp, ed., *İngiltere'de Cambridge Kitap Tarihi,* 3. cilt (Cambridge: Cambridge Üniversitesi Baskısı, 1999), s. 128-147, sayfa 133'de. Değer biçme konusunda, bakınız C. P. Christianson, *Londra Kâğıtçıları Rehbe-*

ri (New York: Amerika Bibliyografi Topluluğu, 1990), s. 66, 68 (örneğin)

28. Reeves, *Lancaster İngilizleri,* s. 173-174
29. Vasiyet Londra: Lambeth Sarayı, Başpiskopos Stafford'un kütüğü, yap. 119[v]-12()[v] olarak halen bulunmaktadır (H. Jenk,nson & G. H. Fowler, "Lambeth ve Lincoln'da Bazı Bedfordshire Vasiyetleri", Bedfordshirc Tarihi Kayıtlar Topluluğu, 14(1931), s. 79-131, s. 108-112'de kısmen basılmıştı)
30. Vasiyetin basılı olduğu yer E. F. Jacob, ed., *Henry Chícele'in Kütüğü,* 4 cilt (Oxford: Clarenden Matbaası, 1937), 2: 485-495 (Humfrey'e referans, s. 493). Polton'ıın Humfrey ile politik bağlantısı konusunda, bakınız G. L. Harriss, *Kardinal Beaufort* (Oxford: Clarenden Matbaası, 1988), s. 214 (ancak, Beaufort'la daha önceki yakın bağlantısı: aynı eser, s. 156'da olduğuna dikkat edin)
31. Paris: Fransa Ulusal Kütüphanesi, MS, lat. 10209, bunun hakkında, bakınız R. Weiss, "Gloucester Dükü Humfrey'in fark edilmeyen el yazması", *Bodleian Kütüphanesi Kayıtları,* 5 (1954-1956), s. 123-124 ve [Bodleian Kütüphanesi sergi katalogu] *Dük Humfrey ve İngiliz Hümanizmi* |bundan böyle *DH&EH],* no. 15. Yakın zamanda J. Trapp, "II libro umanislico tın Italia e Inghliterra dal '400 al primo '500', *Scrittura e Civilta,* 22 (1998): 319-337 (s. 323-324) tarafından ileri sürülen, Humfrey'in bu el yazmasını Bildeston'dan gasp ettiği hipotezi hakkında kanıt bulunmamaktadır.
32. Londra: İngiliz Kütüphanesi, MS. Harl 33; bunun hakkında bakınız de la Mare, "Üniversiteye verilen el yazması kitaplar", no. 3 (s. 40-42). Üniversite kitap levhaları için ayrıca bakınız N. R. Ker, "Eski Üniversite Kütüphanesine ait el yazmalarının Zincirlenmesi, Etiketlenmesi ve Envanter Numaralan", yeri: aynı yazarın, *Kitaplar, Koleksiyoncular ve Kütüphaneler* (Londra: Hambledon Matbaası, 1985), s. 321-326 *[Bodleian Kütüphanesi Kayıtları,* 5 (1954-1956), s. 176-180'den tekrar basım]
33. Oxford: Lincoln Üniversitesi, Ms. Lat. 117, yap. 292vb (s. 586), DHL, s. 30'da açıklanmış. Humfrey'in ölümü hakkında Gascoigne'den bir başka duyuru için bakınız J. E. T. Rogers, ed., *Loci e Libro Veritatum: Gascoigne' in Jeolojik Sözlüğünden seçilmiş pasajlar,* (Oxford: Clarenden Matbaası, 1881), s. 17
34. *Epistolae* ***Academícete,*** s. 258, 295
35. *Bu* ve bir sonraki paragrafla takip edenleri, "Fark edilmeyen iki el yazması: II. Kısım", s. 306-310'da kısaca anlatıyorum.
36. T. Rymer, Foedera, [3. baskı|, (Lahey, 1741), 5/i, s. 57; *Patent Listesi Takvimi, 1446-1462* (Londra: Majestelerinin Kırtasiye Bürosu, 1909), s. 45. Ancak, vasiyet yapması Oxford Üniversitesinin artan inancıydı, özellikle bakınız, *Epistolae Academicae,* s. 285
37. *Epistolae Academicae,* s. 258-261, 285-287,295-298,300-303; A. Munby, "On beşinci yüzyılda King's Koleji Kütüphanesi Hakkında Notlar", *Cambridge Bibliyografi Topluluğu Hareketleri,* 1 (1951): 280-286; P. Clark, ed., Cambridge

Üniversitesi ve Koleji kütüphaneleri [İngiliz Ortaçağ kütüphanesi katalogu külliyatı, 10] (Londra: İngiliz Akademisi, 2002), s. 283-284.

38. İki el yazması: Cambridge: King Koleji, MS. 27 (İlk sayfası eksik) ve Londra: İngiliz kütüphanesi, MS. Harl. 1705 (ex-libris, yaprak 96^v da; yaprak 1, 1^v, 22 ve 25^{v}'de paraf çıkarılmış). İki el yazmasında da bakınız *DH&EH,* no. 8-9 (s. 5); Harley el yazması hakkında teknik tanım için bakınız D. Rundle, "Cumhuriyetler ve Zorbalar: Quattrocento hümanist yazı ve bunların İngiltere'de karşılanma biçimleri, yaklaşık 1400-1460" (Basılmamış Felsefe Doktora tezi, Oxford Üniversitesi, 1997), s. 379-392. Kralın, Humfrey'in Latince el yazmalarının çoğunu elde ettiği yaygın bir varsayımdır ancak kanıtlarla desteklenmemektedir: bu varsayımın yakın zamanlarda tekrar ifade edilmesi örnekleri için bakınız Hellinga ve Trapp, *Kitabın Tarihi,* s. 266, 295, 322.
39. Cambridge: Gonville ve Caius Koleji, MS. 183/216, bunun hakkında bakınız yukarıdaki eser, s. 110
40. Manchester: Chetham'ın Kütüphanesi, MS. Mun. A. 3. 131, bunun hakkında bakınız *DH&EH,* no. 27 (s. 9-10) ve Rundle, Cumhuriyetler ve Zorbalar", s. 424-426. Witham hakkında bakınız BRUO *sub nomine.*
41. El yazması Cambridge: Üniversitesi kütüphanesi, MS. Gg i. 34 (i), tartışılığı yer D. Rundle "Gloucester Dükü Humfrey'in koleksiyonundan iki fark edilmeyen el yazması, I. Kısım", *Bodleian Kütüphanesi Kayıtları,* 16 (1998): 211-224
42. J. Stratford, "İlk Kraliyet koleksiyonu ve 1461 'e kadar Kraliyet Kütüphanesi", yeri Hellinga ve Trapp, *Kitabın Cambridge Tarihi,* s. 255-256. Bu makalenin daha eski bir versiyonu N. Rogers, éd., *On beşinci yüzyılda İngiltere* (Stamford: Paul Watkins, 1994), s. 187-197'de yayınlandı. IV Edward'in kütüphanesi hakkında bakınız J. Backhouse, "IV Edward'dan VII Henry'e Kraliyet Kütüphanesi", yeri Hellinga ve Trapp, *Kitabın Cambridge Tarihi,* s. 267-273, s. 267-270'de, ve S. McKendrick, "Romuleon ve IV Edward'in el yazmaları", yeri Rogers, *On beşinci yüzyılda İngiltere,* s. 149-169. VIII Henry'nin hükümdarlığı sırasında kraliyet kütüphanesinde tanımlanabilen Humfrey'e ait el yazmaları için, bakınız J. Carley, Kral VIII Henry'nin Kütüphaneleri, [Ortaçağ Kütüphane Katalogları Külliyatı] (Londra: İngiliz Akademisi, 2000), s. 17, 69, 77, 185
43. J. Stratford, "Bedford Dükü John'un El yazması kitapları: kütüphane ve kilise", yeri D. Williams éd., *On beşinci yüzyılda İngiltere* (Woodbridge: Boydell Matbaası, 1987), s. 329-350, s. 340-341'de.
44. Brüksel: Kraliyet Kütüphanesi, MS. 9627-8. Bu el yazmasının tam tarifi için bakınız C. Gaspar & F. Lyna, *Belçika Kraliyet Kütüphanesinin Ana Elyazmaları ve Resimleri, 2* cilt (Brüksel: Kraliyet Kütüphanesi, 1937, [tekrar basım 1984]), 1: 163-166
45. A. Wood, *Oxford Üniversitesinin Tarihi ve ilk zamanları,* 2 cilt (Oxford, 1674), 2: 49-50, bu hikayenin modern anlatımı için bakınız E. C. Wright, "On altıncı

yüzyılda kütüphanelerin dağıtılması", yeri F. Wormald ve C. Wright, ed., *1700'den önce İngiliz Kütüphanesi,* (Londra: Athlone Matbaası, 1958), s. 148-175 (özellikle s. 164-166). Wood'un kalan tek el yazmasına iması, şimdiki Oxford: Bodleian, MS. Auct. F. İnf. 1. l'dir (on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıldaki oradan geldiği varsayımlarına rağmen, Humfrey'in koleksiyonundan gelmeyen bir kitap); bu el yazması kitap hakkında bakınız D. R. Howlett [Bodleian sergi katalogu] Oxford'daki el yazması kitaplar (Oxford: Bodleian Kütüphanesi, 1980), s. 86

46. N. Ker, "Kitapların temini", yeri J. M. Conica, ed., *Yüksek okul Üniversitesi [* T. H. Aston, ed., *Oxford Üniversitesinin Tarihi,* 3] (Oxford: Clarenden Matbaası, 1986) s. 441-519 (özellikle 465-466); A. Watson, "Ortaçağ sonrası kütüphaneler", yeri J. Catto ve diğerleri, Silahsız Askerler: *All Souls Üniversitesinin ilk tarihi hakkında araştırmalar* (Oxford: All Souls Üniversitesi, 1996), s. 65-91, s. 70-73'de. On altıncı yüzyılın başında üniversite kütüphanesinden "ödünç alma" konusunda bakınız, *DHL,* s. 119-121.
47. Üniversite Kütüphanesinden kolej koleksiyonlarına ilk olarak taşınan el yazması kitaplardan örnekler Oxford: Magdalen Koleji, MS. Lat. 37 (ii) ve Oxford: Oriel Koleji, MS 32. İlki için bakınız DHL, no. 38 (s. 43-45); ikincisi için bakınız de la Mare "Oxford Üniversitesine verilen el yazması kitaplar", no. 4 (s. 43-45)
48. Bunun bir örneği Londra: İngiliz Kütüphanesi, MS. Harl. 3426, bunun hakkında bakınız DHL, no. 37 (d. 43) ve teknik tanım için bakınız, Rıındle "Cumhuriyetler ve Zorbalar", s. 415-420
49. Paris: Fransa Ulusal Kütüphanesi, MS, lat. 7805, bunun hakkında bakınız de la Mare "Oxford Üniversitesine verilen el yazması kitaplar", no. 8 (s. 115-118). El yazması, 1687 mezat katalogunda 63 numaradadır: *Bibliotheca Illustris sive Catalogus Variorum lihrorum* (Londra, 1687)
50. Oxford: Corpus Christie Üniversitesi, MS. 243, bunun hakkında bakınız de la Mare "Oxford Üniversitesine verilen el yazması kitaplar", no. 2 (s. 35-40). Dee'nin kitap toplaması hakkında genel olarak, bakınız J. Roberts ve A. Watson ed., *John Dee'nin Kütüphane Katalogu* (Londra: Bibliyografi Topluluğu, 1990), el yazması M117'dir.
51. Oxford: Bodleian, MS. Hatton 36; bu el yazması hakkında bakınız DHL, no 36 (s. 40-43).
52. Oxford: Bodleian, MS. Hatton 36, yaprak 134^v; Humfrey'in mülkiyelinin diğer işaretleri yaprak 39^v (silinmiş), 119^v, 120 ve 135^v (silinmiş)'dedir.
53. Bu konuda ilk yorum *Kont Sir Thomas Bodley Anısına Pietas Oxoniensis ve Bodleian Kütüphanesinin Kuruluşu* (Oxford: s. n., 1902), s. I ln'de yapılmıştır.
54. Oxford: Bodleian, MS. Dük Humfrey d. 1, yap. 1.
55. Cotton'un 1602-1603 hediyesi için bakınız C. G. C. Tite, "Kayıp veya Çalın-

mış veya sahipsiz": daha önce Cotton Kütüphanesinde bulunan El yazmaları hakkında bir araştırma", yeri C. J. Wright, ed., *Koleksiyoncu olarak Sir Robert Cotton* (Londra: İngiliz Kütüphanesi, 1997), s. 262-306, 263-264'de.

56. Londra: İngiliz Kütüphanesi, MS. Cotton Nero E v, yap. 1*
57. Fleetwodd'un Bodley ile bağlantısı için, bakınız G. W. Wheeler, ed., ***Sir** Thomas Bodley' in Mektupları,* (Oxford: Clarenden Matbaası, 1927) s. 10.
58. Oxford: Bodlain, MS. B

"El Yazması Kitaplar Kelebekler Gibi Uçuşuyordu"*: On Altıncı Yüzyılda İngiliz Kütüphanelerinin Dağılması

Nigel Ramsay

İngiltere'deki manastırların yıkımının altında, uzak, değişmez ve farklı bir çağ olan bir Ortaçağ algılamasının yattığı düşünülmekteydi. Manastırların kalıntıları, geçmişten günümüze bu dünyanın canlı hatırlatıcıları olarak kalmıştır.[1] Bir adamın, John Leland'ın - 1533 ya da 1534 yılında emrine verilen kraliyet komisyonunun yardımıyla da olsa - manastır kütüphanelerinin yok edilmesi ve sonrasında, altı yıl boyunca manastır ve Üniversite Kütüphanelerini araştırmayı üstlenmesi, başlı başına bir duyarlılıktır.[2] John Leland, Paris Üniversitesine gitmişti ve o dönemdeki Fransız bilim adamlarının, Fransız Kraliyet Manastırlarındaki eski ve ender metinleri arama çalışmalarından oldukça haberdar biriydi[3]. Ancak bu, İngiltere için yaptığı ilk seyahatiydi. Orada özellikle İngiliz yazarlar tarafından yazılmış ya da İngiliz tarihi ile ilgili kitapların yanı sıra, İngiliz topografyası hakkında çok sayıda notlar almış ve bunların neredeyse tamamı daha sonra on sekizinci yüzyılın başlarında basılmıştı. Çalışmalarından dolayı Leland, on altıncı yüzyıl kitap dünyasında, Birinci Charles'ın sarayındaki ressam Sir Anthony Van Dyck'le eşdeğer bir statü kazanmıştır: Çok kısa bir süre sonra sonsuza dek kaybolacak şeyleri tasvir eden uyarıcı deha rolü.

Leland bir Tudor vatanperveri olup VIII. Henry'e aşırı derecede bağlıydı ve İngiliz tarihine bakış açısı için kendisine kaynıt sağlanak olabilecek el yazması kitaplar arıyordu. İngiliz manastırlarında, kritik dokümanları bulacağını anlamıştı. Büyük Benedictine manastır kiliseleri ve katedral manastırları, ülkenin en büyük kütüphanelerine sahipti - Cantenbury'deki Christ Kilisesi Katedral Manastırında, muhtemelen 2.000'in üzerinde ve Cantenbury'de Augustine Manastırında kesin olarak 1.800'ün üzerinde kitap vardı - ve bu koleksiyonların başlangıcı Norman İstilasından uzun zaman öncesine dayanıyordu. İlk çağlara saygı gösterilmesi ile ilgili Benedictine geleneği, Eski İngilizce de olsa ve artık hiç kimse tarafından anlaşılmasa bile, eski kitap ve yasal dokümanların korunması anlamına geliyordu. Tarihi eserler içeren özel kütüphane yoktu - kraliyet koleksiyonları bile sadece iki veya üç nesil öncesine dayanıyordu - ve Oxford ile Cambridge'deki üniversite ile kolej kütüphaneleri (bunların en eskisi on üçüncü yüzyılın sonuna dayanıyordu), hiçbir zaman tarihi yazıların arşivi olma rolünü üstlenmemişti. Sadece ve sadece manastır kütüphaneleri sayesinde İngiliz tarihi yeniden keşfedilebilirdi.

Dini mekanlardaki kütüphaneler

Kralın vekilleri 1535 yılında, her manastır cemaatinin erdemini ve başarısızlığını kontrol etme görevi ile İngiltere'yi dolaştıklarında, başka şeyleri hakkında da soruşturma yapmak fırsatı bulmuşlardı.[4] Ziyaret odağı olan kutsal emanetler de bazen raporlarında yer almaktadır. Kitaplardan ise hiç bahsedilmemektedir. Vekiller Leland'ın faaliyetlerinden haberdar mıydı, yoksa Krallığın potansiyel kitap ilgisinin başka yollarla zaten karşılandığına mı inanıyorlardı? Tarihi açıdan önemli dokümanlar içerdikleri tespit edilirse, arşivlere de ara sıra atıfta bulunuluyordu. Huntingdonshire'deki Ramsey Manastırında Kralın ziyaretçisi Thomas Bedyll, Thomas Cromwall'a yazarak, yasal dokümanları ve mülkiyet senetlerini okurken Kral Edgar'a ait, "çok eski bir Romalı eliyle yazılmış, ilk bakışta okunması çok zor", sonunda *"Signum /Edgari incliti et serennissimi Anglorum Imperatoris +"* imzalı bir dokümanın yanı sıra, Günah Çıkaran Kral Edward' in, manastırı piskoposluk haracı ödemekten muaf tutan bir yasasını bulduğunu belirtmişti. Bunların VIII. Henry'nin kendi krallık ve dini iddialarının öncülleri olduğunu bildirmişti.[5]

Her mekânın orijinal kuruluş yasası da - eğer böyle bir şey belirlenebilirse -araştırılmıştı. Merkezi bir kuruluş yasası metnine ilişkin kraliyet kaydı muhafaza edilmiş görünmektedir. Ve hâlâ mevcut olan bazı kuruluş yasası ve başka çok eski yasalar kabul edildiklerine dair işaretler taşımaktadır. Bu da bunların kayda, kopyalanmak üzere alındıklarını göstermektedir. Bu uygulamanın gerekçesi muhtemelen, kuruluş yasasının, kurucunun kimliğini belirtecek olmasıdır. Bir manastırın kuruluşu, kurucunun varislerine kalıtımsal mülkiyet hakkı veriyordu. Kapatılma zamanında, bir iki yıl sonra, bazı manastır sahipleri, ya belirli bir mekânın kapatılmasını durdurmak amacıyla bir gerekçe olarak, ya da kendilerine bu mekânı satın alma önceliği verilmesini sağlamak amacıyla, haklarını kullanma yollarını aramışlardı. Kuruluş yasalarının kopyalanması ile ilgili tarihi neden, belki de daha güçlüydü. Bu operasyon, Thomas Cromwell'in yeğeni ile evli olan tarih meraklısı Sir John Prise tarafından başlatılmış. Ya da en azından yönetilmiş gibi görünmektedir. Kayıtlar yok olmuştu, fakat içerdiği koleksiyonlar kuşkusuz, daha sonra gelen yüz yıl boyunca antika meraklıları tarafından yapılan kopyalarda görünmekteydi.[6]

Krallığın manastır gelirleri *(Valor Ecclesiastkus*)* ve manastır ahlakı *(Conpendium Compertorum**)* hakkındaki araştırmalarını, 1536 yılında toptan feshetme süreci izlemişti - başlangıçta yılda 200 Poundtan az değeri olan mekânlarla sınırlı tutulmuş ve sonra kapsamı genişletilmiş ve 1540 yılına gelindiğinde- keşişler, olağan din adamları ya da papazlara ait olduğuna bakılmaksızın - her bir dini mekan ve 1548 yılına gelindiğinde de hemen hemen bütün (üniversiteye bağlı olmayan) kolejler ve bir çok hastane kapatılmıştı.

Krallık, manastır feshi sürecinin tamamını, özel olarak oluşturulmuş bir ofis ya da bölüm olan "Artırma Mahkemesi" (böyle adlandırılmıştı çünkü, Krallığın bu gelir kaynağını geliştirmek veya artırmakla sorumluydu) aracılığı ile gerçekleştirmişti. El koyma, yönetim ve manastır mallarının elden çıkarılması sürecinin tamamı hakkında çok fazla miktarda dokümantasyon üretmiş ve saklamıştı. Bu malzeme nispeten az kullanılmış ola-

Valor Ecclesiasticus: Dini değerler (lat.) [ç.n.]
Conpendium Compertorum: Araştırma özeti(lat.) [ç.n.]

rak kalmıştır. Ama prensipte bugün bir araştırmacı, her kapatılan mekândaki her çanın ve kurşun çatının yazgısının izini sürebilirdi. Ama manastır kitapları, genelde her hangi bir mali değeri olmadığı düşünüldüğünden, Artırma kayıtlarında hiçbir şekilde yer almamaktadır.[7]

İstisnai olarak, bir mekânın kapatılma envanterinde bir kütüphaneden bahsedilebilir. Bu muhtemelen kitaplardan ziyade kütüphane mobilyasının değerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, Chichester'deki Grey Rahipevi (ya da Francisca) envanterinde "The Lyberary [Kütüphane]" alt başlığı bulunmakta ve bunu basit olarak şu açıklama izlemektedir: *"Kütüphanedeki malzemeler, çeşitli eski kitaplar içeren dört buçuk adet oldukça yeni yapılmış bölme. Malzeme, iyi durumda yeni bir baskı makinesi, kitap koymak için almer'li [yani dolap veya kapalı raflı]" .*[8]

Bir, sadece bir kraliyet yetkilisi teslimatını yapmakta olduğu mekanlardaki kütüphanelere alıcı gözüyle ilgi göstermişti: Sir John Prise.[9] 1539 sonu ile 1540 başında İngiltere'nin batısında feshettiği evlerden, oldukça çeşitli bir tarihi ve teolojik el yazmaları koleksiyonu oluşturmuştu. Teolojik el yazmaları Bede'nin çalışmaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Ama bunlarla ne ölçüde ilgili olduğu belirsizdir. Vasiyetinde, "İlahiyatla ilgili bütün yazılı kitaplarını", Hereford Katedralinin Kütüphanesine bırakmıştır ve bazıları hâlâ oradadır. Tarihi kitapları ailesinde kalmış ve kenarlarına yazdığı notlardan tanımlanabilmektedir.

Diğer yetkililer, sorumlu oldukları evlerdeki kitaplara karşı ilgisiz kalmış gibi görünmektedir. Londra Cartusian Manastırında, - cemaatinin, 1534 yılındaki Vekalet Yasasına ant içmekteki gönülsüzlüğü nedeniyle adı kötüye çıkmış denilebilecek ve 1535 yılında Kilise üzerindeki Kraliyet üstünlüğünü kabullenmeye itirazları nedeniyle daha da kötüye giden (rahibinin ve daha sonra on yedi ayrı keşişin idam edilmesi ile sonuçlanan) manastır - Kralın ziyaretçileri "konuk odasındaki bütün yatakları almış ve bunlarla kitapları, söz konusu hücrelerde ikamet etmekte olan biraderlere vermişlerdi."[10]

Yorkshire'dan Başrahip Bretton'un, Benedictine Manastırındaki malların, (21 Kasım 1538 tarihinde gerçekleşen) teslim edilmesinden sonraki birkaç hafta içinde düzenlenen satışı sırasında Başrahip ve keşişlerden iki tanesi, kütüphanesinde bulunan 148 kitabın yanı sıra, evrak kütüğünü sa-

Un almıştı. Bu kütüğe 21 Temmuz 1558 tarihinde, bütün kitapların listesi, onlara şimdi sahip olan ve Worsborough'da muhafaza edildikleri bölmelerin sahibi olan her bir eski keşişin adı altında gruplandırılarak giriş yapılmıştı." Bölmeleri aynı evde olabilir ya da olmayabilir, ama kitapları, bir zamanlar paylaştıkları - ve belki de bir gün tekrar paylaşabilecekleri - şeylerin gerçek hatırlatma unsurlarıdır.

Bir din-dışı grubun odağı olarak hareket eden önemli boyutta bir kitap koleksiyonu hakkında benzer bir kapatılma sonrası senaryosu, bir kaç manastır kütüphanesi için daha anlatılabilir ya da en azından hipotez yürütülebilir. Leeds yakınlarındaki Kirkstall'da Cistercian Manastırının eski keşişi, Ağustos 1558'de ölüm döşeğinde, kendi koruması altında bulunan Kirkstall'a ait bütün kitaplara, vasiyetini yürüten kişiler tarafından dikkatle bakılması ve "onların zamanla değerleri artarsa" manastıra iade edilmeleri talimatını vermişti.[12] Aynı şekilde, York'taki Francisca Manastırının son müdürü Dr William Vavasour tarafından, manastırın bir başka eski üyesine miras bırakılan 160'dan fazla basılı veya el yazması kitabın, bir zamanlar manastırlarının kitaplığının bir bölümünü oluşturduğundan kuşkulanmaktaydı.[13]

Yorkshire'deki Byland Cistercian Manastırının kitapları -yaklaşık yüz elli cilt, bazıları muhtemelen basılmış, ama içlerinde 40 adedi "az değer taşıyan eski yazılı kitaplar" - yeni dini düzene yeterince uyum sağladığından Driffield'da kilise papazı olan ve vasiyetinde (1581) kitapların "kendi kanımı taşıyan bir iki kişi onları anlayabilecek duruma gelene kadar" iki yarı-kayyum tarafından muhafaza edilmesini isteyen son başkeşişin eline geçmiş görünüyordu.[14]

Kapatılma sırasında kitaplara her hangi bir değer biçildiyse de, biçilen düşük değerler bile, bazen kitap koleksiyonlarının bir arada tutulmasını teşvik etmiş olmalı ki, evin tesliminde orada bulunan herhangi birine, çok sayıda kitap alma imkânını sağlamıştır. El yazması kitaplara kuşkusuz özellikle düşük değer biçilmiş, modern basılı yayınların piyasada daha fazla değeri olduğu düşünülmüştü. Ancak, bir evin kütüphanesine, en azından kısa süreli bir ilgi duymuş olabilecek tek yerel nüfus, keşişler değildi. Örneğin, binanın yeni alıcısı kitapları fark edebilir ve bunlara gösterdiği ilgi, okumak dışında, başka nedenlerden kaynaklanabilirdi. 1539

yılında Robertsbridge manastırını ve gayrı menkullerini satın alan Sir William Sidney, manastırın kalıntılarını kendi dökümhanesine bağlamıştı: Dökümhaneye ait ilk muhasebe kayıtlarından bazıları (1542'den kalan) "Robertsbridge Manastırına ait olduğu tahmin edilen İlahi kitapları ve dua kitaplarının sayfalan" ile kaplanmıştı.[15] Eğer bir manastır, kitaplarına ihtiyacı olmayan, ama en azından kötü niyetli hırsızlara karşı kilit altında tutmak zahmetine katlanan herhangi bir arazi sahibi tarafından satın alınmışsa, kitapları yıllarca bozulmadan kalabilirdi. Muhtemelen Krallığın, yan binalarının bir bölümünü satın aldığı Rochester Katedrali Manastırının durumu böyleydi. Kitaplar, kraliyet kütüphanelerinden birine aktarılmadan önce burada bir süre kalmış olabilir.[16] Krallık tarafından başlangıçta kendi kullanımı için tutulan bir başka mekânda da aynı durum vuku bulmuştu: Cantenbury'deki St Augustine Manastırı. Burada, 1602 gibi geç bir tarihte mahalde görünüşe göre, önemli sayıda kitap bulunuyordu. Zira Sir Thomas Bradley aynı yıl Oxford'daki kütüphanecisine yazdığı mektupta, "Lordum Cobham kütüphaneye 50 Pound vermişti ve Canteb'deki St Augustines Kütüphanesinden el yazmalarını çıkaracağını vaat etmişti."[17]

Dua kitapları

Eğer metin içeren kitaplar Krallık tarafından ilgisizlikle karşılansa bile, değerli ciltleri olan kitaplar için durum kesinlikle tam aksiydi. Metinlerin geçersiz kılınmasının yanında, manastırların en pahalı şekilde süslediği dua kitapları ve diğer kitaplar iki katı risk altındaydı. Kapaklarını süslemek için kullanılan altın, gümüş ve yarı değerli taşlar, şimdi bu kitapların mahvolma nedeniydi. Bunların üzerinde değerli olabilecek ne varsa, Krallık yetkilileri tarafından sökülerek, kitapların kendileri olsun olmasın, Londra'ya gönderilmişlerdi. Manastırlarda bırakılmış olabilecek alt metal kapaklan bile tehlike altındaydı. Thomas Fuller'in, *İngiltere'nin Kilise* Tarihi'ndeki (ilk olarak uğursuz 1655 yılında basılmış) hüznü, yıkımın edebi tarihinin doruğunu hiç de abartmayan bir şekilde simgeliyordu:

Long-Lanedeki Broaker' lar gibi, eski bir elbise satın aldıklarında, elbisenin dışıyla birlikte astarını da alırlar: Anlaşma bu şekilde gerçekleşird. Manastır binalarının satın alınması, aynı şekilde Kütüphanelerin (ve

içindeki malzemelerin) satın alınmasını da sağlamalıydı. Bir kere deftere ya da sicile geçirdikten sonra buraların bilgisiz sahipleri, onlara ait olan bölgelerde diğer hiçbir anıtı korumaya özen göstermemişlerdir. Kitapların kapaklarının, nadide pirinç kabartma süsler ve tokalarla kitapları koruması beklenirken, adeta onlara ihanet etmiş ve açgözlülüğü kamçılar hale gelmişti. Böylece, birçok mükemmel kitap, kapaklarından çıkarılmış bir şekilde, yakılmak ya da atılmak üzere çıplak bırakılmıştı.[18]

İncil'le ilgili kitaplar ve dua kitapları, bu şekilde hasar görmeye ya da tahrip edilmeye en uygun olanlardı, zira kapaklarına en fazla paranın harcandığı eserler bunlardı. Dolayısıyla kayıpları sanat tarihçileri tarafından en fazla üzüntü yaratacak kitaplar bunlardır. Çünkü sayfalarının çoğu kez resimli süslerle bezenmiş olması ihtimali bulunmaktadır. Cantenbury'deki Christ Church Kilise Manastırındaki, on birinci yüzyılın başlarına ait Harley Dua Kitabı (İngiliz Kütüphanesi, El yazmaları Harley 603) istisnai bir kurtuluş örneğidir. Belki de, renkli çizimlerinin olağanüstü güzelliği sayesinde korunmuştu. Son yapraklarındaki, kuşkusuz bakır paslanması nedeniyle oluşmuş birkaç yeşil lekenin varlığı, bugün, bir zamanlar son derece özenli bir kapağa sahip olduğunun tek elle tutulur kanıtıdır.

Dua kitaplarının da, aynı şekilde, hem günlük kullanımları (geçici olsa bile) ve (hepsinden öte) süslemeleri nedeniyle, oldukça fazla mali değere sahip olduğu düşünülmüş olabilir. Örneğin, Essex'deki Beeleigh Manastırında kapatılma envanteri 4£ değer biçilmiş, "parşömene, kendi kullanımları için yazılmış [yani Premonstrant'lar], kendi dinlerine ait kişilere satılmaya değer muhteşem ilahiler" ile, 3£, 6s. 8d. değerle "kendi [Premonstrant'lar] kullanımları için, altınla süslenmiş çok sayıda kitap" içermektedir.[19] Ancak fiyatlarda pek tutarlılık yoktu - kuşkusuz, kısmen çünkü, belirli bir ev ya da dini tarikat için yazılmış olan ve gerçekten değerli süsler içermeyen ilahi kitapları piyasasının, o tarikatın eski üyeleri ile sınırlı olduğu anlaşılmıştır: Eğer kitapları almak istemezlerse, o zaman piyasa oluşmayacaktı. Bu nedenle, örneğin, Staftbrd'da dini kitaplar ("kilise levazım odasındaki eski kitaplar") sadece 8 de - kütüphanedeki eski kitaplar ve bir sandık için ödenen 2s ile karşılaştırılabilecek bir toplam - satılmıştı.[20]

Olayları, sadece piyasa için değil, Latince metinlere sahip bütün dini kitapların varlığı için feci bir şekilde değiştirecek olan şey, Krallığın daha sonradan gelişecek dini görünümüydü. Manastırları fesheden yetkililer zaman zaman manastırdaki yaşam tarzını küçümsemişlerdi.[21] Ama keşişlerin, rahiplerin, papazların ve rahibelerin uyguladığı dinde yasa dışı olan hiçbir şey yoktu ve günün standartlarına göre, dini görevlerden ayrılanlara cömert bir emekli aylığı veriliyordu. VI. Edward zamanında Protestanlığın gelişimi, *The Book of Common Prayer* [Genel Dua Kitabı] kitabının yayınlanması ile sonuçlanmıştı ve bu Birlik Hareketinin doğmasına (1549) ve daha sonra da Batıl İtikatlarla ilgili Kitaplara ve Görüntülere Karşı Yasa'nın çıkmasına neden oldu (1550). Bu yasaya göre, *"Dua kitabı, ayin kitabı, kâseler, tören kitabı, el kitapları, destanlar, dini defterler, portatif dua kitapları, bağlılık kitapları [din saatleri kitabı] adı altında, Latince veya İngilizce yazılmış tüm kitaplar, ifade yöntemleri, gazeteler, dizilerle, Kilisenin hizmetlerinde bugüne kadar kullanılan, Latince veya İngilizce dilinde, her türlü yazılı ya da basılı sair kitap ve yazılar... bu Yasanın yetkileri uyarınca, açıkça ve tamamen lağvedilecek, yok edilecek ve bu ülkede istenmesi veya bulundurulması sonsuza dek yasaklanacaktır."*[22] Bütün eski dua kitapları ve din saati kitapları (en yaygın olarak bulunan ruhban sınıfı dışındakiler gibi) şimdi sadece geçersiz değil, aynı zamanda yasadışı kılınmıştı. Krallık eski din kitaplarına sahip kişileri cezalandırmakla pek ilgilenmiyordu. Ama açıkça, bunların açık piyasadaki değerleri sıfıra inmişti (parşömenlerinin gerçek değerleri haricinde) ve bunların içinde sadece, belki de yetiştirildikleri din türüne bağlı kalanlar tarafından muhafaza edilenler gibi, çok az sayıda eser kurtulacaktı.

Manastırlardan çıkan dağılmış din kitaplarının artık ihmal edilebilir düzeyde bir kurtulma şansları kalmıştı. Özellikle de, son yüzyılda, sadece günlük işlerde kullanılmak amacıyla yazılmış kopyalarsa, mahalle kiliseleri, başpapaz yardımcıları tarafından, yasaya uymalarının sağlanması amacıyla kontrol edildiklerinden, dini kitaplar sistemli bir şekilde atılmıştı. Piyasanın, şimdi mevcut olan kadar çok sayıda parşömene ihtiyacı yoktu ve belki de bazı kitaplar basit bir şekilde yakılırken, diğerleri de kilise cemiyetinden insanlar ve tüccarlar tarafından satın alınmıştı. Ülkenin bazı yerlerinde, bölge papazları kitaplarını başpapaz yardımcısına veya pisko-

posluğun başka bir yetkilisine getirmek zorundaydı. Örneğin, Worchestershire'de bulunan South Littleton için kilise müdürünün hikâyesi, "Latince bütün kitapların alındığını ve Worcester'a taşındığını ve bundan sonra bütün dualarını İngilizce ettiklerini" kaydetmektedir.[23] Bütün dini kitaplar içinde en yaygın olan ayin kitapları, şimdi en az bulunanlar arasında değerlendiriliyordu. Bölge kiliselerinin dini kitapları hiçbir zaman özellikle düzgün bir şekilde belgelenmemişti. Ama sayıları dini mekânlarda bulunanlardan çok daha fazla sayıda olmalıydı. Norwich'deki Başpapazlık bölgesi içinde bulunan 350'den fazla kilisede on dördüncü yüzyıl ortalarında, başpapazlık tarafından yapılan bir araştırma, buralarda toplam olarak yaklaşık 4.000 civarında kitap olduğunu göstermektedir; bunların tek bir tanesinin bile mevcut olduğu hâlâ saptanmamıştır.[24] Ker'in *Büyük Britanya'nın Ortaçağ Kütüphaneleri* ve bunun *Ek'i,* İngiltere, Galler ve İskoçya'daki 10.000 veya daha fazla bölge kilisesi ve küçük kiliseden, sadece 154 kitabın (44 ayin kitabı dâhil) kesin olarak kurtulduğunu ya da kurtulmuş olabileceğini listelemektedir.[25]

VI. Edward'in erken ölümü ve Mary Tudor'un tahta çıkmasının, dini mekânlardan çıkan kitaplar açısından fazla bir etkisi olmamıştır. Mary'nin yönetimi altında, zar zor bir tane ev tekrar açılmıştı. Bir kez kırılan şey, tekrar yerine konamamıştı. Bölge kiliselerinde, eski dini kitaplar, birkaç yıl süreyle geçerliklerini tekrar kazanmışlardı ve bölge papazlarına satılmış olan epeyce sayıda kitap (ve cüppe ve dini süsler) şimdi satın alınıyor veya iade ediliyordu. Eski kitapların bu şekilde tekrar satın alınması gerekliydi. Çünkü Mary, Katolik Kilisesini yenileştirmek için sadece piyasa gücüne güveniyordu. Mary'nin hükümeti tarafından, her bölge kilisesinde bulunması konusunda ısrar edilen kitapların, gerçekten mevcut olması ve baskılarının olmasını sağlamak için hiç çaba gösterilmemişti.[26]

Kütüphaneler ve Üniversiteler

Oxford ve Cambridge Üniversitelerini oluşturan kolejler, genel olarak Krallığın dini mekânları feshetme kararından etkilenmemişti. Bunun istisnaları, manastır kolejleri olup, en önemlileri Oxford'daki, isim babaları olan katedral rahipleri tarafından idare edilen Canterbury Koleji ve Durham Kolejiydi. Bütün bu tür manastır kolejleri, koruyucularıyla birlikte

feshedilmişti. Durham Kolejinin kütüphanesinde muhtemelen, hazır alıcı çıkacak birçok basılı kitap bulunuyordu. Canterbury Kolejinin zengin koleksiyonu her zaman için, esas olarak, bazıları on ikinci yüzyıla dayanan ve aralarında St Thomas Becket'e ait olduğuna inanılan iki medeni hukuk kitabı bulunan, el yazması kitaplar içermiş gibi görünmektedir (1521 yılında kataloglandığında, 311 el yazması ve sadece 12 basılı kitap). Bunların neredeyse tamamının yok olduğu düşünülmektedir.[27]

Oxford ve Cambridge'deki bilim adamları duygusal insanlar değildi - ve ender istisnalar dışında - antika merakı adına kitaplara karşı sevgi de beslemiyorlardı. Onların endişesi, çalışmak amacıyla kitaplara erişebilmekti. O dönemlerde İngiltere'de yaygın olan kitapları raflara yerleştirme yöntemi, eski kitapların saklanmasını teşvik etmiyordu. Zincirli ya da değil, kitaplar eğik okuma masalarının üzerinde ve bu masaların üstünde ve altında bulunan raflarda tutuluyordu. Genel olarak kitaplar için nispeten az yer vardı ve bu raflar dolduğunda yayılmak için hiç yer yoktu. Yeni kitap alınması, otomatik olarak eskilerinin atılması anlamına geliyordu.

Oxford ve Cambridge'in üniversite ve kolej kütüphanelerinin en yoğun kitap yıkımını yaşadığı dönem, neredeyse kesin olarak VI. Edward ve Mary'nin hükümdarlıkları dönemidir. Ancak, iki üniversiteyi de 1535 yılında ziyaret eden VIII. Henry tarafından atanan komisyon üyeleri en azından yolu hazırlamıştı. Kesin kararları bilinmemekledir ama - elde etmekte oldukça başarılı oldukları anlaşılan - amaçları, en azından yeni bilimlerin uygulanmasını sağlamaktı. İncil'in doğrudan araştırılmasının yerini Peter Lombard'ın ***Cümleler'i*** almıştı ve medeni hukuk dersleri, kilise yasaları hakkında olanların yerine geçecek şekilde yetkilendiriliyordu. Her kolej ziyaret ediliyordu ve komisyon üyelerinden biri, Richard Leyton (Bath Abbey'den Thomas Cromwell'e yazan aynı kişi) patronuna neşeli bir şekilde şunu iddia etmişti:

Dunce'ı [felsefe bilim adamı John Duns Scotus] Bocardo'ya [Oxford'da bir hapishane] yerleştirdik ve tüm gizli parlaklığı ile birlikte, ilelebet Oxford'a gelmesini tamamen yasakladık ve şimdi herkes için basit bir hizmetkâr, hızla bütün yaygın dayanma evlerinde görevlendirildi... ve Yeni Koleje ikinci gelişimizde, sizin emirlerinizi açıkladıktan sonra, büyük çeyrek daire şeklindeki avlunun, Dunce'ın sayfaları ile dolu olduğunu gördük, rüzgar onları her köşeye savuruyordu.[28]

Layton, davranışlarını, kendini kutlar şekilde sunuyordu ve *ad littenim** inanılmayı beklemiyordu. Yine de, üniversitedeki yön değişikliği - kuşkusuz Cambridge'e de yansımıştı - takip eden birkaç yıl, her kolejin kitap stoku üzerinde şiddetli etkiler yaratmış olmalıdır. Okuma amaçlı eğik masaların ve rafların kullanımının devamı, yeni kitaplar alındıkça eskilerinin atıldığı anlamına gelmektedir. Ama atılanlar kuşkusuz, Layton tarafından önerilen amaçlar yerine, kaplamada kullanılmak üzere yerel kırtasiyeciler tarafından satın alınıyordu.[29]

Kurumsal olarak Oxford Üniversitesi, kendisini oluşturan kolejlerden daha fakirdi ve kendi kütüphanesini güncellemesi için gereken kaynaklardan yoksundu. Gloucester Dükü Humfrey (ö. 1447) tarafından verilen 280'in üzerindeki el yazması kitap dâhil, büyük bir el yazması kitap koleksiyonuna sahipti ve hepsi de 1488 gibi yakın bir tarihte tamamlanan bir kütüphane odasında tutuluyordu.[30] Para ve hibe olmaksızın, bu koleksiyon hızla güncelliğini kaybetmeye başlamıştı. Bilimsel felsefe ve teoloji ile dolu olmaktan uzaktı ve Layton ile meslektaşlarının gözünden kaçmış olmalıydı. Ama el yazmaları ile sınırlı olması, basılı kitap döneminde çok tehlikeli olacaktı. 1549 yılında Oxford ve Cambridge üniversitelerinin ikisi de bir kez daha, kraliyet yetkililerinin ziyaretlerine maruz kalmış, bunun sonuçları da her bakımdan 1535 yılındaki kadar geniş kapsamlı olmuştu. Merton Koleji, artık kitap satın alabilmek için plaket satıyordu. Ama anekdot şeklindeki kanıtlara göre, ziyaret, üniversite kütüphanesinin tamamen tasfiye edilmesini sağlamıştı. Hatta bir hikâyeye göre, kitaplar yakılmıştı ve hakikaten de, üniversitenin son derece geniş kapsamlı ve ilginç el yazmalarının endişe verecek kadar az bir miktarı herhangi bir şekilde kurtulmayı başarmıştır: Dük Hıımfrey'in hediyelerinden yaklaşık bir düzine kitap kalmıştır. Bu dönemde Oxford kütüphanelerinin ana tarihçisi olan Merhum N. R. Ker, "Bir şenlik ateşi, üniversite kütüphanesinin bir kitabına ait olabilecek, kapağa yapışan sayfalardan [yani, kitabın cildinde kullanılan el yazması sayfa parçası] hiç bulunamamış olmasını açıklamaya yardımcı olabilir: Eğer kitaplar yok pahasına satılmış olsaydı bile, bazılarının ciltlerinin olması ve belki de, aynı zamanda daha fazla sayıda kitabın özel kişilerin elinde kurtulması beklenirdi."[32] demiştir.

* *ad litteram:* (lat.) harfiyen [ç.n.]

İki üniversiteye yapılan üçüncü ziyaret Mary'nin Hükümdarlığı döneminde gerçekleşmiş, 1556 yılında Oxford'a, 1556-1557'de de Cambridge'e yapılmıştı. Bu soruşturmalar muhtemelen, kısmen hükümetin özellikle dinsel sapkınlıkla ilgili kitaplarla ilgilendiğinden, kütüphanelerin daha yakından incelenmesini içermişti. Mary, (dini görüşlerde aykırılık hakkındaki Yasayı güçlendirmek amacıyla) 13 Haziran 1555 tarihinde ve tekrar 6 Haziran 1558 tarihinde, Protestan dini aleyhinde bildiriler yayınlamıştı ve ilki, yasaklanan yazarlarla ilgili uzun bir liste içeriyordu.-[13] Oxford'un ziyaretçileri Kardinal Pole'dan, dikkatlerini özellikle, hem hizipçilik zamanında dağıtılan [tabii şimdi bulunabilenler] hem de üniversitede açıkça veya özel olarak bulundurulan din dışı kitaplara yönlendiren soruşturma maddeleri almışlardı.[34] Oxford'da altı kolej kütüphanesi ile Cambridge'de dört kolej kütüphanesi ve üniversite kütüphanesine yapılan ziyaretler döneminden kalan kataloglar bulunmaktadır[35] ve bunların derlenmesi sonucunda, ziyaretçilerin sorgularının çok şiddetli olduğu anlaşılmaktadır. Yedi kolejde dine aykırı kitaplar tespit edildiği anlaşılmaktadır. 6 Şubat 1557 talihinde "suçlu bulunan büyük miktarda kitap", Cambridge Pazar alanında yakılmıştı; 13 Şubat'ta, "iki büyük sepet dolusu kitap" için bir başka yangın vardı.[36] Diğer tarafta, kolej kütüphanelerinin - ya da en azından, kolejlerin ana referans kütüphanelerini oluşturan zincirli koleksiyonların - ziyaretçilerin itiraz edebileceği türde kitap içerip içermediği belli değildir. Protestan reformcuların o zamana kadar basılan kitaplarının çoğu küçük (yani oktav) formattayken, kolejler bu dönemde, eğik türdeki okuma masalarından maksimum ölçüde yararlanmak için, daima yaprak baskılarını almayı tercih ediyordu.[37]

Bu üç dizi üniversite ziyareti ile ilgili olarak, dokümantasyonun ortaya çıkardığı detaylar, neredeyse münhasıran kütüphanelerin kazançları iken, kayıpların değerlendirilmesi tarihçilerin klasik zorluğu olmayı sürdürmüştür. Oxford'daki kolejler (yeniden kurulmuş olan Corpus Christie hariç), 1510 ile 1535 yılları arasında çok az kitap almış görünmektedir, hatta Merton'da 1540 yılında bile neredeyse hiç basılı kitap yoktu.[38] Bu nedenle, Henry yandaşı ziyaretçilerin etkisi esas olarak, Ortaçağ hocalarının çalışmalarının dağıtılması yerine, daha sonraki kitap satın alma politikalarının belirlenmesi olarak yorumlanabilir. Diğer yanda, 1530'larla 1550'ler

arasındaki dönemde Basle ve Lyon'da yayınlandıkları kadarıyla, basılı nüshaların ve özellikle kolay okunan, ilk kilise papazlarının yazılı metinleri, Yunanca ve Latince klasik edebiyat ve medeni kanun metinleri ve yorumlarının satın alınması, bunların ve diğer çalışmaların el yazmaları ile ilk basılı nüshalarını, geçersiz sayılacak kadar güncelliğini yitirmiş konuma getirme etkisini göstermişti. Ker, "eğik okuma masalarının bulunduğu, normal boyutlarda bir kütüphane odasının 500 ciltlik kapasitesi olduğunu düşünürsek çok da hatalı olmayacağımızı ve bunun sadece Ortaçağ için değil neredeyse on altıncı yüzyılın tamamı için geçerli olduğunu" ileri sürmektedir.[39] Sonuç olarak, kütüphanelerin güncel kalmak için yapmak zorunda oldukları kitap alımları, büyük çapta kitap atılması ile sonuçlanmıştı. Merton Kolejinin 1540'larda ve 1550'lerde gecikmeli olarak yaptığı yaklaşık 200 adet kitap alımı, böylece, zincirli kütüphanesinden aynı sayıda el yazması kitabın atılması anlamına gelecekti. Yine de, bunlar gibi reddedilen kitaplar, güncelliklerini yitirmiş olarak damgalanmasalardı, kolejin ikincil ya da ödünç verme koleksiyonlarının bir parçası olarak saklanabilirdi. Edward ve Mary dönemindeki ziyaretler - yıkım amacıyla yıkım yapmaya ek olarak - belki de, tamamen yeni ufuklara yönlendirmekten daha çok, zaten devam etmekte olan değişiklikleri hızlandırmaları açısından önemliydi. Ama gelecek nesiller adına koruma (ya da geçmişteki bilimsel çalışmalara daha kapsamlı bir yaklaşım nedeniyle), kütüphanedeki stand tipi raf sistemi imkân sağladığı sürece, on altıncı yüzyılın sonundan itibaren benimsenen bir yöntemdi.

Çağdaş bilim adamlarının kitap kayıplarına tepkileri

Üniversite kütüphanelerinin tasfiye edilmesi, Kral'ın kendi koleksiyonunun toplanmasına denk gelmişti. Şubat 1551 'de Kraliyet Danışma Meclisine, Westminster'daki Kraliyet Kütüphanesinin de "ayin kitapları, destanlar ve benzeri tüm batıl inançlarla ilgili kitapların" tasfiye edilmesi; altın ya da gümüşten yapılan değerli ciltlerinin de, kraliyet mücevher-evinin Müdürü Sir Anthony Aucher'a gönderilmesi söylenmişti.[40] Kuşkusuz, bazı özel bireyler de, Batıl İnançlarla ilgili Kitap ve Görüntüler aleyhindeki Yasaya (1550) uyma ve Latince dua kitapları ile din kitaplarını yok etme konusunda ihtiyatlı davranmayı tercih etmişti. Ama Krallığın, eski kitap-

ların mülkiyetine yönelik müdahaleci tutumu uzun sürmemişti. Mary'nin Hükümeti, dine aykırı davranışlarda bulunan kişileri takip etme (ve hatta kazığa bağlayarak yakma) konusunda, dine aykırı kitapların peşine düşmekten çok daha fazla hevesliydi. Halefi Elizabeth ise, fanatik bağnazcılıktan, en az Roma Katolikliği konusundaki kadar rahatsızlık duyuyordu. Reform öncesi günlerdeki gibi, ilgisizlik, ortaçağ el yazmalarının kurtulmasında hükümet temsilcilerinin eylemlilikleri kadar büyük bir tehlike olarak ortaya çıkmıştı. Eski metinlere tarihi değerleri açısından değer verenler, kurtulup kalanların korunmasını sağlamak amacıyla seslerini yükseltmelerinin tamamen güvenli olduğunu görmüşlerdi.

John Leland 1546 yılında, VIII. Henry'e Yeni Yıl hediyesinde, manastır ve kolej kütüphanelerinden, "aksi takdirde işe yaramayan iyi yazılar olarak yok olacak birçok iyi kitabı sakladığını, bunların bir bölümünün sizin kraliyet saraylarında kaldığını, bir kısmının da kendi korumasında olduğunu" yazmıştı.[41] Kesin olarak, Kraliyet Kütüphaneleri 1540'larda 910 kitaptan 1450 kitaba yükselmişti ve bu 540 ilavenin yaklaşık 200 adedi, halen Kraliyet Kütüphanesinde (şimdi İngiliz Kütüphanesinde) bulunan ve birçoğunun manastır koleksiyonlarından geldiği gösterilebilen el yazması kitaptı. Leland tek katkı sağlayan kişi ya da temsilci değildi. Zira Lincolnshire'da bulunan dini evlerde (şimdi İngiliz Kütüphanesi, El yazmaları (MS) Kraliyet Ek. 69) bulunan, Leland'ın elinden çıkmayan ya da anlaşıldığı kadarıyla onun tarafından derlenmemiş olan el yazması kitaplar listesi, işaretlenmiş ve kraliyet koleksiyonlarına yapılacak ilavelerin seçiminde esas olarak kullanılmıştı.[42]

Leland, Manastırlarda barındırılan tarihi edebiyatın korunması ile ilgili kampanyasına başladığında rahip bile değildi ve Reform hareketi sonrasında, sürekli olarak Protestanlığını ve "Roma piskoposlarının yolu olarak benimsenen ve batıl inançlar ve şeytanlıkla süslenen doktrinlerin bütün türlerinin" aleyhinde olduğunu vurgulamaya dikkat etmişti.[43] 1547 yılında hastalandıktan sonra, korumacılık davası büyük bir gayretle, bir zamanlar Carmel Tarikatına bağlı bir papaz olan, ama uzun zamandır Yeniden Oluşumu açık sözlülükle destekleyen John Bale tarafından üstlenilmişti. 1549 yılında Leland'ın Yeni Yıl hediyesini *John Leland' ın İngiliz İlk Çağlarına Ait Emek Dolu Yolculuğu ve Araştırmaları* adıyla yayınlamıştı.[44]

Buna yazılan renkli bir önsözde, manastırların içerdiği tarihi hazinelere işaret ederek, hüzünle şunları belirtmiştir:

Batıl inançlı manastırların tesliminde, o asil ve değerli yapıtlarını korumak amacıyla kütüphanelerine o kadar az saygı gösterilmişti ki... Eğer ingiltere'nin her vilayetinde, hu asil eserleri korumak ve gelecek nesillerin iyi ilim yapmasını tercih etmek için, bir tane ciddi kütüphane olsaydı, bir dereceye kadar yeterli olabilirdi. Ama düşüncesizce hepsini yok etmek ingiltere'ye şimdi ve sonsuza dek yapılan en korkunç alçaklık olacaktır.[*5]

Bale'in tepkisi, hem daha önceki asırlar boyunca bütün İngiliz yazarların anlatılarını, çalışmalarının nasıl tanımlanacağını gösteren bazı göstergelerle birlikte yayınlamak ve hem de kendi özel Ortaçağ el yazması kitap koleksiyonunu oluşturmak olmuştu. Bu koleksiyon, kendisi İrlanda'da piskoposluk yaparken yağmalanmış ve (kısmen) sonsuza değin yok olmuştu. Ama bibliyografik yayınları paha biçilmez olmayı sürdürmektedir.46

Mary'nin Hükümdarlığı döneminde Bale, Avrupa kıtasına sığınmıştı ve manastır çıkışlı kitap davası John Dee tarafından üstlenilmişti. Dee, Ocak 1557'de Kraliçeye bir dilekçe yazarak, "Eski çağların hazinelerinin içinde yattığı çok sayıda ve çok değerli kütüphanelerin bozulması ve tahrip edilmesi" konusundaki üzüntüsünü dile getirmiş ve manastır kütüphanelerinden dağıtılan el yazması kitapları toplamak ve kopyalamak amacıyla bir komisyon oluşturularak bir kraliyet kütüphanesi kurulmasını önermişti. Kendisine de bu kütüphaneye basılı kitap satın alması için yurt dışına seyahat etmesi için ödeme yapılacaktı. Mary, kardeşi Edward'ın Bale'e yaptığı gibi, Dee'nin bu ricasına kulaklarını tıkamıştı. Ama anlaşılan Dee programının gerçekleştirilmesinin bir bölümünü kendisi üstlenmişti ve bunun için, 1559 yılında Londra piskoposluğundan ayrılmasına kadar Edmund Bonner'den mali destek almış olabilir.[47]

Dee'nin çabalan sonuç vermemişti ve Ortaçağ el yazmaları ve yasalarından oluşan kendi koleksiyonu, ölümünden sonra dağılmıştı. Manastırlardan çıkan el yazması kitapların en etkin koruyucusu, bir zamanlar Suf-l'olk'da bulunan Stoke-by-Clare'de (1548 yılında kapatıldı) din hukuku

üniversitesinin dekanı ve 1559'dan 1575 yılında ölümüne kadar Canterbury başpiskoposu olan Matthew Parker olmuştu. Parker Kilisedeki üstün konumunu kullanarak, katedral dekanlarından, meclislerden el yazmalarını hibe etmelerini istemişti ve aynı zamanda yetenekli bir koleksiyoncu olduğundan, piyasada mevcut olan yüklü miktarda malzeme arasından büyük bir dikkatle seçimler yapmıştı. 1568 yılında, incelenmeleri ve kaydedilmeleri amacıyla "eski kayıt ve eserleri ele geçirme konusunda Danışma Kurulundan yetki almayı başarmıştı.[48] Koleksiyonunu, Cambridge'de üç üniversite koleji ile dörtlü anlaşma düzenleyerek sonsuza kadar güvenlik altına almıştı. Bu anlaşmaya göre, kitaplar Corpus Christie Kolejinde muhafaza edilecek, ama diğer iki kolejin denetimine tabi olacaktı ve bir hata durumunda koleksiyonun bunlardan birine nakledilmesine ilişkin bir dizi hüküm bulunuyordu. Sonuç olarak, bakımı nedeniyle zahmet çeken taraf her zaman Corpus Christie Koleji olmuştu.[49]

Parker'in dâhice kararlarına, en çok ölümünden hemen sonra ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. Başpiskoposluktaki halefi Edmund Grindal (1576-1583) döneminde, ortaçağ dua kitaplarına her bakımdan 1540'ların sonundaki kadar muhalif olan, güçlü bir Püritan atmosfer vardı. I. Elizabethan Hükümeti, kontrolü sağlamak için, yatıştırma ile baskı arasında dikkatli bir yol izlemek durumundaydı. Kuşkusuz ilave birçok Ortaçağ kitabının tahribi gerçekleşmişti. Canterbury'de, örneğin, Bale'in kendisinin katedral rahibinin kütüphanesinden (1560-1563 yıllarında, yeni kurulan katedral meclisinin din görevlisi olması konumundan yararlanarak) saklamış veya en azından kendisine mal etmiş olduğu on ikinci yüzyıl aziz kitapları, 1570'lerde ve 1580'lerin başında kesilerek ciltlemede kullanılmıştı.[50] Londra'da St Christopher le Stocks bölge kilisesinde, Ocak 1578'de yapılan kilise bakım toplantısında, "kilise levazım odasında kalmış olan bazı eski kitapları yakmaya" karar verilmişti.[51]

Bu Püritan dönem Grindal öldüğünde (1583) taşkınlığa ulaşmıştı. Ortaçağ el yazmalarının antikacılar tarafından toplanması artık bilindik bir olaydı ve bu durumun, bu tür el yazmalarına verdiği mali değer ne kadar artarsa, her şeyden çok, kurtulmalarına o kadar yardımı olacaktı. Kurumsal kütüphaneler -ve özellikle Oxford ve Cambridge'dekiler, bir kez daha eski yazıların biriktirilebileceği depolar olarak görünme yolundaydı.

Grindal kendi kütüphanesini Oxford'daki Queen's Kolejine bırakmıştı. Bu kolej, o zamanın diğer Protestan kütüphaneleri gibi, modern Katolik görüşünü yansıtan bazı kitaplar ve teoloji hakkında eserlere ek olarak, Matthew Paris ve Tyre'li William'in kayıtları gibi, tarihi metinler içermektedir.

Kaybın Rakamlara Dökülmesi

Manastırların kapatılmasının kütüphanelerinde bulunan kitaplar için felaket olduğu tartışılmaz. İngiltere'de bulunan sekiz yüzden fazla manastır, din evi ve diğer dini mekânlardan, sadece 5.200 kadar kütüphane ve dua kitabı kurtulmuştur. Eğer 1541 yılında laik katedraller olarak yeniden kurulan katedral manastırlarına (Durham ve Worcester gibi) ait olan 1.800 adedi çıkarıldığında, toplam sayı 3.400'e inmektedir. O onlarca, yüzlerce, binlerce kütüphane kitabı ve dua kitabının birkaç yıl içinde tahrip edildiği inkâr edilemez. Ancak, ölçülemeyen şey, eşsiz olan ve - kelimenin tam anlamıyla, yeri doldurulamayan ne kadar kitabın kaybolduğudur. Önce yeni baskı teknolojisi ve sonra da daha doğru olan, okunması ve kullanması (iyi dizinlenmiş olduğundan) daha kolay olan nüshaların basımı, daha eski kopyaları geçersiz kılmaya başlamıştı bile. En büyük manastırlar bile kütüphanelerinde bulunan bütün kitapları, bir yüzyıl daha varlıklarını sürdürmüş olsalardı bile, tutmak istemeyecekti. Kısmen Leland, Bale ve Parker gibi adamlar sayesinde, ama asıl tarihe karşı daha çok yaygınlaşmaya başlayan genel ilgi sayesinde, birçok metnin gerçekten kayıp olup olmadığından kuşku duyulabilir. Bale tarafından kaydedilen İngiliz yazarlarının eserlerinden çok azının, bugün en az bir kopya olarak nerede olduğu bilinememektedir.[53] Aslında 1530'larda ve 1540'larda çok sayıda insan, tarihi değer taşıdığı düşünülen her şeyi korumaya dikkat etmiş olmalı. Ortaçağ İngiltere'sinden hemen hemen hiçbir kayıt veya biyografinin, son dört buçuk yüzyılda tamamen kaybolduğu söylenemez. Ortaçağ İngiliz kayıtlarının çoğunluğu birçok kopya halinde kurtulmuştur ve hepsini yok etmenin zor olacağını söylemek mümkün olsa da, yine de, yazarların el yazıları ile yazılmış kopyalar olarak bile, bu kadarının kurtulmuş olması dikkat çekmektedir. I. EdwardTn talimatı ile araştırıldığı kaydedilen kayıtçıların çalışmaları bugün yok olmuştur - Howdenli Roger, Huntingdonlu

Henry, Diss'li Ralph, Malmesbury'li William ve diğerleri. Vaiz Anselm ile yardım dağıtıcısı Milo tarafından anlatılan, I. Richard'ın esaretinin hikâyesi veya William Pakingtonun kayıtları, daha ciddi kayıplar arasındadır - ama hâlâ ortaya çıkabilirler.[54] Tarihi metinler içeren birçok el yazması kitap kurtulmuştur, ama yazarlarının adları bulunmamaktadır: Kimlik belirleme çalışmaları gelecek yıllarda da sürecektir.

Genelde, tarihi, hamasi ve dini kitapların en iyi şekilde manastır kütüphanelerinden kurtulduğu ve bu kurtulanların dikkati çeken derecede büyük bir kısmının on iki ya da on üçüncü yüz yıllardan kaldığı açıktır. Kurtulan kitapların birçoğu en azından, ortaçağın sonlarına doğru yazılan, bilimsel teoloji ve felsefenin yanı sıra, din hukuku ve medeni kanun içeren kitaplardı. Aquinas'in ve Duns Scotus'un eserleri, Kraliyet Kütüphanesinde sadece bir avuç cilt olarak bulunmaktadır.[55] Manastır kütüphanelerinden ortaçağın sonlarına ait en az birkaç tane katalog kurtulmamış olsaydı, ortaçağ sonundaki manastır sisteminin entelektüel gücü ciddi olarak küçümsenebilirdi.[56]

Ayrıca, manastır veya diğer kurumsal kütüphanelerin dağıtılmasının, İngiltere tarihinin yazılmasında kullanılabilecek kaynak malzeme ile ilgilenen bilim adamları için çok uygun bir zamanda gerçekleştiği de söylenebilir. Kurumsal kütüphanelerin dağıtılması, kendisi için oluşturduğu bir kitap koleksiyonundan çalışan özel bilim adamının yükselişi zamanına denk gelmişti. Eğitim artık manastır bölgesinin kapalı duvarları arasında etkin bir şekilde yürütülemiyordu. Tarihi bilgi, kitapların geçici olarak dağıtılması ve bunu takiben, Londra, Oxford ve Cambridge'deki kütüphanelerde zamanla tekrar gruplanması ile daha iyi ilerliyordu. Bu yoruma göre, Eski İngilizce el yazmalarının onda dokuzunun yok olması (bunun çok aşırı tahmin olma ihtimaline rağmen), kurtulmuş olan onda birinin, - dört yüzyıldan beri tamamen kaybolmuş olan Eski İngilizce bilgisinin tekrar kazanılmasına yardımcı olacak malzemeleri sağlamasından daha az önemliydi.

Notlar:

* "Dedemin zamanında El-yazmaları kelebekler gibi uçuşuyordu", O. L. Dick, ed., *Aubrey'in Kısa Yaşamları* (Londra: Seeker ve Warburg, 1949), s. xxxvi

1.17. yüzyıl tarihi hayal gücü için manastır kalıntılarının önemi, etkili bir şekilde Margaret Aston tarafından dile getirilmişti: "İngiliz kalıntıları ve İngiliz tarihi: Geçmişin Yok edilmesi ve Duyusu", *Warburg ve Courtauld Enstitüleri Dergisi,* 36 (1973): 231-255, tekrar basım: Margaret Aston, *Lollard'lar ve Reformcular: Ortaçağ sonu ingiltere'sinde Görüntüler ve Okur yazarlık* (Londra: Londra: Hambledon Matbaası, 1984): 313-37. Kapatılmanın manastır kütüphaneleri açısından sonuçlan D. Knowles, *İngiltere'deki Dini mezhepler, III, Tudor Dönemi* (Cambridge: Cambridge Üniversitesi Baskısı, 1959) tarafından ihmal edilmişti ve N. R: Ker tarafından enine boyuna doğrudan incelenmemiş, ama *Büyük Britanya'nın Ortaçağ Kütüphaneleri. Kurtulan Kitapların Listesi'n'm* giriş bölümünde (2. baskı, Londra: Kraliyet Tarih Topluluğu, 1964), s. x-xv ve "Ortaçağ İngiliz Kütüphanelerinden El Yazmalarının Göçü", *Kütüphane,* 4. seri 23 (1942-1943): 1-11, ilavelerle tekrar basım: N. R. Ker, *Kitaplar, Koleksiyoncular ve Kütüphaneler,* ed. A. G. Watson, (Londra ve Ronceverte, W. Va.: Hambledon Matbaası, 1985), s. 459-470'de bazı ilgili yorumlarda bulunmuştur. Konu ile ilgili en geniş değerlendirme C. E. Wright: "On Altıncı Yüzyılda Kitapların Dağıtılması", yeri F. Wormald ve C. E. Wright, ed., *¡700'den önce İngiliz Kütüphanesi* (Londra: Athlone Matbaası, 1958), s. 148-175 ve "Manastır Kütüphanelerinin dağıtılması ve Anglo-Sakson Araştırmalarının başlangıcı", *Çev„ Cambridge Bibliyografi Topluluğu,* 1 (1949-1953): 208-237. Genel araştırmalar arasında: R. H. Fritze, " 'Gerçek Tanıktan Yoksundu, zaman ışık istiyordu': Manastır Kütüphanelerinin Dağılması ve Koruma konusunda Protestan Çabaları, yaklaşık 1535-1625", *Kütüphane Tarihi Dergisi,* 18 (1983): 274-291; ve K. W. Humphreys, "On Altıncı Yüzyıl İngiltere'sinde Kitapların Yok Olması", *Libri,* 36 (1986): 249-258. Yakın zamanlarda yapılan bir durum araştırması: C. F. R. de Hamel, "On Dördüncü Yüzyıldan On Altıncı Yüzyıla kadar Cantenbury'deki Christ Kilisesi Kütüphanesinin Dağıtımı", yeri J. P. Carley ve C. G. C. Tite, ed., *Kitaplar ve Koleksiyoncular, 1200-1700. Andrew Watson'a sunulan çalışma* (Londra: İngiliz Kütüphanesi, 1997), s. 263-279. bu çalışma sadece İngiltere ile ilgilenmektedir. İskoçya için D. McRoberts, "İskoç Yeniden Oluşumunun neden olduğu materyal tahribatı", yeri D. McRoberts, ed., ***iskoç*** *Yeniden Oluşumu Hakkında Denemeler,* 1513-1625 (Glascow: J. S. Bums, 1962): 415-462 (s. 457-459)'da bazı yorumlar bulunmaktadır.

2. Bakınız T. D. Kendrick, *İngiliz Antik eserleri,* düzeltilmiş yeniden basım (New York: Barnes & Noble; Londra: Melhuen & Co, 1970), s. 45-64; May McKİsack, *Tudor Döneminde Ortaçağ Tarihi* (Oxford: Clarendon Matbaası, 1971), S. 1-25; A. B. Emden, *Oxford Üniversitesinin Biyografik Kaydı, MS. 1501-1540* (Oxford: Clarendon Matbaası, 1974), s. 350-351, 723-725; ve J. P. Carley, "John Leland ve Kapatılma Öncesi İngiliz Kütüphanelerinin İçerikleri: Lincolnshire", *Çev., Cambridge Bibliyografi Topluluğu,* 9, pt.4 (1989): 330-

357; ayrıca, bu tür bir bilim adamı için bakınız Caroline Brett, "John Leland, Galler ve İlk İngiliz Tarihi", *Galler tarihi dergisi,* 15 (1990): 169-182.

3. Bakınız Andre jammes "Un bibliophile a decouver, Jean de Gagny", *Bibliyofil Bülteni* (1996): 35-81
4. 1535-1536 ziyareti için bakınız örneğin Knowles, *İngiltere'deki Dini mezhepler, III,* 12. bölüm (s. 268-290)
5. 13 ve 15 Ocak [1536] mektupları İngiliz Kütüphanesi, Cotton MS Kleopatra E. İv, ff. 203 ve 204'deb alınarak John Wise ve W. M. Noble, Ramsey manastırı, yükselişi ve çöküşü... (Huntingdon, vs.: Edis & Cooper, [1882], s. 140-143'de basılmıştır.
6. Prise'in kuruluş yasaları "transkript (ya da muhtemelen orijinalleri)" koleksiyonunun tartışıldığı yer: N. R. ker, "Sir John Prise", Kütüphane, 5. ser. 10 (1955): 1-24 (s. 2-3); ilave ile yeniden basım Ker, *Kitaplar, Koleksiyoncular ve Kütüphaneler,* s. 471-495 arasında 472-473'de. Ayrıca, *St Augıstine Manastırı, Cantenbury ve Minster - in - Thanet,* ed., S. E. Kelly, Anglo-Sakson yasaları, 4 (Oxford, 1995), s. I ix-1 x'deki kısa nota bakınız. Bury St Edmunds Manastırındaki bir ya da iki fetih-öncesi yasalar hakkında Prise olağan türde onaylar yazmıştır: "relat" in regium registrum ad verbum. J. Rheseus, Registr[arius]" [veya "Regestor"]; bakınız C. W. Goodwin, "Kralın Lynn Şirketinin Elinde Bulunan İki Eski yasa hakkında", Norfolk Arkeoloji, 4 (1855): 93-117 (s. 93). "Rheseus", "Prise" ya da Ap Rice" dan Latinceye dönüştürülmüştür.
7. Mahkemenin en kapsamlı ama yine de tam olarak tatminkar olmayan incelemesi: W. C. Richardson, *"Artırma Mahkemesinin tarihi",* 1536-1554 (Baton Rouge, Louisiana: Louisiana Devlet Üniversitesi baskısı, 1961). Varlığının ilk on yılında, mahkeme toplam 1,304,859£ tutarında makbuzla ilgilenmiştir: Richardson, s. 77.
8. Bilinmeyen, "Kapatılmaları sırasında Sussex'teki daha küçük manastır ve dini evlerde bulunan malzemenin envanterleri", *Sussex Arkeoloji Koleksiyonları,* 44 (1901): 55-72 (s. 71-72); yazım modernleştirilmiştir. Bu kütüphaneden kurtulduğu bilinen kitap bulunmamaktadır.
9. Bakınız Ker, "Sir John Prise", (n.6'da alıntı yapılmış).
10. *VIII. Henry'nin Yabancı ve Yerli Mektupları ve Kâğıtları, XIII,* kısım 2, no. 903, s. 376'da. 1530'larda Mahkemenin Tarihi için, bakınız D. Knowles'un VCH *Middlesex,* 1: 159-169, 166-167. sayfadaki kısa hikayesine bakınız.
11. Rose Graham, yeri Rose Graham ve R. Gilyard-Beer, *Keşiş Bretton Manastırı, Yorkshire* (Londra: HMSO, 1966), s. 4-5; karşılaştırma için Claire Cross, "Kapatılma sonrasında Yorkshire Dindarları arasında Toplumsal Yalnızlık", yeri: *Manastırlarla ilgili araştırmalar: Geleneğin sürdürülmesi,* ed., Judith Loaders (Bangor, 1990): 245-254 (s. 247). Kitap listesinin basıldığı yer: Joseph Hunter, *Güney Yorkshire..., 2* cilt (Londra, 1828-1831), II, s. 274-276 ve kısmen tercü-

me halinde, J. W. Walker, ed., *Monkbretton Manastmndaki Kuruluş yasalarından alıntılar,* Yorkshire Arkeoloji Topluluğu, Kayıt Serisi, 46 (1924), s. 5-9. Keşiş Bretton Kütüphanesinden sadece iki kitabın kurtulduğu bilinmektedir.

12. Cross, "Toplumsal Yalnızlık", s. 247.
13. Cross, "Toplumsal Yalnızlık", s. 250-251. Benzer yapıda, Anthony Wood, Ramsey Manastırında bir keşiş olan John Young'ın "İbranice dilinde çok yetenekli olduğundan, 1535 yılında veya o civarlarda feshedildiğinde, o manastırın kütüphanesinde bulunan o dildeki bir çok kitabı kurtardığını" kaydetmektedir: A. Wood, *Athenae Oxonienses,* 3. baskı, ed., P. Bliss, 4 cilt (Londra ve Oxford, 1813-1820), 2: kol. 727.
14. Claire Cross, "Bir Ortaçağ Yorkshire Kütüphanesi", *Kuzey Tarihi,* 25 (1989): 281-290; tamamlayacak olan M. A. Hicks, "John Nettleton, Henry Saville of banke ve Byland Manastırı Kütüphanesinde Ortaçağ sonrası Değişiklikler", aynı yazar, 26 (1990): 212-217.
15. C. L. Kingsford, yeri *Lord De Lisle & Dudley'in El yazmaları hakkında Rapor,* 6 cilt (Londra: tarihi El yazmaları Komisyonu, [77], 1925-1966), 1: 307.
16. Bakınız J. P. Carley, ed, ***Vili.*** *Henry' nin Kütüphaneleri,* İngiliz Ortaçağ Kütüphane Katalogları Külliyatı, 7 (Londra: İngiliz Kütüphanesi, 2000), s. xli
17. G. W. Wheeler, ed., *Sir Thomas Bodley'in, Bodleian Kütüphanesinin ilk sorumlusu Thomas James' e Yazdığı Mektuplar,* (Oxford, 1926), s. 47-48, no. 41. Carley tarafından, St Augustine'den yaklaşık 30 kitabın "yıllar içinde [Westminster'daki kraliyet kütüphanesine] aktığı belirtilmektedir: ***Vili.*** *Henry'nin Kütüphaneleri,* s. xli
18. T. Fuller, İngiltere'nin Kilise Tarihi (Londra, 1655), s. 334-335
19. M. E. C. Walcott, **"Kapatılma** Döneminde Dini Evlerin Envanterleri ve değerleri, kamu Sicil Bürosundan", Arkeoloji, 43 (1871): 201-249 (s. 242-243). Değerlendirmeler kuşkusuz iyimserdi; Hatfield Regis (Essex)'deki Benedictine manastırında, memurlar şöyle kaydetmişti: "Quire'da görevli bir keşişe v s karşılığında satıldı; Keşişlerin kullanımı için bir küme kitap, xij d.", [aynı yazar, s. 243 J
20. T. Wright, ed., Manastırların kapatılması ile ilgili üç bölümlük mektup (Camden Topluluğu, eski seri 26, 1843), s. 269
21. Örneğin, Din Hukuku Doktoru Richard Layton 1535 yılında Bath manastırından Thomas Cromwall'a şöyle yazmıştı: Canterberies Hikâyelerine uygun olan mucizelerle ilgili bir kitap alacaksınız. Kütüphanede bulduğum, daha önce hiç görmediğiniz hayallere ait bir kitap" [Carley, VIII. Henry'nin Kütüphaneleri, s. xli, ***Vili.*** *Henry'nin Yabancı ve Yerli Mektupları ve Kağıtları,* IX, no. 42'den alıntı]
22. Yasa 3 ve 4 IV. Edward, yaklaşık 10; Krallığın Yasaları, IV (1819), s. 110-111 (yazım ve noktalama işaretleri modernleştirilmiş)

23. A. H. W. Ingram, "On Altıncı Yüzyılda Evesham ve Civarının Dini Tarihi, Badsey ve Güney Littleton Kilise Müdürünün Muhasebe Defterlerindeki Kayıtları ile tasvir edilmiş", *İngiliz Arkeoloji Birliği Dergisi,* 32 (1876): 215-224 (s. 218)
24. Aelred Watkin, Norwich Başpiskoposluğu, *///. Edward zamanında Kilise mallarının envanteri, 2* kısım (Norfolk kayıt topluluğu, 19, 1947, 1948), 2, s. cii
25. Ker, *"Büyük Britanya'nın Ortaçağ Kütüphaneleri,* s. 219-224; *Ek,* ed. A. G. Watson (Londra: Kraliyet Tarih Topluluğu, 1987), s. 72-74
26. D. Loades, "1558'den Önce Kitaplar ve İngiliz Yeniden Oluşumu", yeri *Yeniden Oluşum ve Kitap,* ed., Jean-François Gilmont, ed. Ve çeviri Karin Maag (Aldershot, Hants.: Ashgate, 1998), s. 264-291, s. 285'de.
27. N. R. Ker, "Kitapların sağlanması", yeri J. McConica, ed., *Oxford Üniversitesinin Tarihi,* III: Üniversite Yüksek Okulu (Oxford: Oxford Üniversitesi baskısı, 1986), s. 441-519, s. 463-464'de. Tuhaf bir şekilde Ker şu yorumu yapmaktadır: "Bu kitapların, Canterbury'den bir eğitim ortamına gönderilmeselerdi, daha fazla yaşama şansları olabileceğini düşünmek üzüntü vermektedir".
28. Wright, ed., *"Üç Bölüm Mektup",* s. 70-72, 71'de.
29. Yatay rafların kullanımına (eğik okuma masaları yerine) ancak 1589 yılında, Merton Üniversitesinde başlanabilmişti: Ker, "Kitapların sağlanması", s. 441; s. 457 ile karşılaştırın.
30. Stanley Gillam, Oxford'da *İlahiyat Okulu ve Dük Humfrey'in Kütüphanesi* (Oxford: Clarendon matbaası, Bodleian Kütüphanesinin işbirliğiyle, 1988), s. 27-29.
31. Ker, "On Altıncı Yüzyılda Oxford Üniversite Kütüphaneleri", *Bodleian Kütüphanesi kayıtları,* 6 (1957-1961): 459-513 (s. 483-484); ilavelerle yeniden basım: Ker, *Kitaplar, Koleksiyoncular ve Kütüphaneler,* s.379-436 (s. 403-404'de); ayrıca Ker'in, 1556 yılındaki Oxford Üniversitesi Kütüphaneleri: 1956 yılında düzenlenen fuar kılavuzu (Oxford: Bodleian Kütüphanesi, 1956)' daki girişine ve katalog kayıtlarına bakınız.
32. Ker, "Kitapların sağlanması", s. 446, n. 3
33. Bildirilerin metni için, bakınız P. L. Hughes ve J. F. Larkin, ed, *Tudor Kraliyet Bildirileri,* 3 cilt (New haven ve Londra: Yale Üniversitesi Baskısı, 1964-1969), 2: no. 422 (13 Haziran 1555), 443 (6 Haziran 1558)
34. Claire Cross, "VIII. Henry'nin Tahta Çıkışından Mary'nin Ölümüne Kadar Oxford ve Tudor Hükümeti", yeri McConica, ed., *Oxford Üniversitesinin tarihi,* III: 117-149 (s. 146-147). Ayrıca bakınız C. H. Cooper, *Cambridge Tarihi Olayları,* 5 cilt (Cambridge, 1842-1908), 2: 121-128, ziyaretçilerin faaliyetleri ve her bir kolejin detayları ile.
35. Cambridge kataloglarının basıldığı yer: Peter D. Clarke, ed., *Cambridge'in Üniversite ve Kolej Kütüphaneleri,* İngiliz Ortaçağ Kütüphane Katalogları Kül-

liyatı, 10 (Londra: İngiliz Kütüphanesi, 2002); Oxford'unkiler aynı seride benzer bir ciltte basılacaktır.

36. Cooper, *Cambridge Tarihi Olayları,* 2: 119, 120.
37. Ker, örneğin Melanchthon, Zwingil; Luther ve Pelicanus'un eserlerinin çok ciltli baskılarının her hangi bir kolej kütüphanesine girdiğine ilişkin kanıt olmadığına, ama "orada bulunmadıklarına dair kesin bir şey olmadığına da" dikkat çekmektedir, "On Altıncı Yüzyılda Oxford Üniversite Kütüphaneleri", s. 493; yeniden basımda s. 413'de.
38. Ker, "On Altıncı Yüzyılda Oxford Üniversite Kütüphaneleri", s. 474, 475; yeniden basımda s. 394, 395
39. Ker, "On Altıncı Yüzyılda Oxford Üniversite Kütüphaneleri", s. 474, 470; yeniden basımda s. 394, 390
40. G. F. Warner ve J. P. Gilson, *ingiliz Müzesi. Eski Kraliyet ve Kralın Koleksiyonundaki Batı El yazmaları katalogu,* 4 cilt (Londra: İngiliz Müzesi vekilleri, 1921), I: xv.
41. "John Leylande'ın İngiliz Eski Eserleri için Yorucu Seyahati ve Araştırması", yeri: L. T. Smith, ed., *John Leland'in Güzergahı,* 5 cilt (Londra: George Bell ve Oğullan, 1906-1910), 2: xxxviii.
42. Carley, "John Leland ve Kapatılma Öncesi İngiliz Kütüphanelerinin İçerikleri: Lincolnshire", s. 331-333, 354-357; Carley, *Vili. Henry'nin Kütüphaneleri,* s. xxxiii-v
43. Yorucu Seyahat ve Araştırması", yeri: L. T. Smith, ed., *John Leland'in Güzergahı,* 1: xxxviii.
44. ([Londra], 1549); A. W. Pollard ve G. R. Redgrave, *Kısa Baslık katalogu.... 1475-1640,* 2. baskı, 3 cilt, (Londra: Bibliyografi Topluluğu, 1976-1991), no. 15445. uygun bir şekilde yeniden basım olarak mevcut, *Leland'm Yeni Yıl Hediyesi,* ed., W. A. Copinger (Manchester: Priory Matbaasında özel olarak basılmış, 1895).
45. Copinger, ed., *Leland'ın Yeni Yıl Hediyesi,* s. 15, 18.
46. Ayrıca defterlerinden birisinin modern basımına bakınız: *Index Britanniae Scriptorum,* ed., R. I. Poole ve Mary bateson (Oxford: Clarendon Matbaası, 1902); Caroline Brett ve P. Carley tarafından yazılan giriş bölümüyle yeniden basıldı (Cambridge: D. S. Brewer, 1990)
47. R. J. Roberts ve A. G. Watson, ed., *John Dee'nin Kütüphane katalogu* (Londra: Bibliyografi Topluluğu, 1990), s. 194-195, yaklaşık 3 (dilekçe) ve s. 5.
48. Danışma Meclisinin emrinin basıldığı yer: J. Bruce ve T. T. Perowne, ed., *Canterbury Başpiskoposu Din Doktoru Matthew Parker'in Yazışmaları,* (Cambridge: Parker Topluluğu), 1853), s. 327-328.
49. Bakınız, örneğin, R. I. Page, *Matthew Parker ve Kitapları,* (Kalamazoo, Michigan: Ortaçağ Enstitü Matbaası, 1993).

50. N. L. Ramsay, "Katedral Arşivleri ve Kütüphanesi", yeri P. Collinson, N. L. Ramsay ve Margaret Sparks, ed., Cantenbury Katedralinin Tarihi, düzeltilmiş yeniden basım (Cantenbury: Cantenbury Meclisi, 2002): 341-407 (s. 377)
51. Edwin Freshfield, ed., *Londra şehrindeki St Christopher le Stocks Bölgesi Kilisesi Yönetim Kurulu Toplantılarının Tutanakları ve Diğer kayıtları* (Londra: özel baskı, 1886), s. 8.
52. Ker, "On Altıncı Yüzyılda Oxford Üniversite Kütüphaneleri", s. 500; yeniden basımda s. 420.
53. Karşılaştırın, örneğin Richard Sharpe, *1540 Öncesinde Büyük Britanya'nın ve irlanda'nın Latince yazarlarının El listesi,* Ortaçağ Latincesi Dergisi Yayınları, 1 (fTurnhout:| Brepols, 1947).
54. Bu sorunlar bir yüzyıldan fazla bir zaman önce inandırıcı bir şekilde Richard Howlett tarafından dile getirilmişti: "Tarihi El yazmalarının Manastırların Kapatılmasından sonra Yok Olmaları iddiaları hakkında gözlemler", *ingiliz Arkeoloji Birliği Dergisi,* 42 (1886): 263-271.
55. Ker, "El Yazmalarının Göçü", (s. 6; s. 464'de tekrar basım).
56. İngiltere'nin Ortaçağ kurumlarından kalan bütün kitap listeleri ve kataloglar, Richard Sharpe'ın genel editörlüğü altında, *ingiliz Ortaçağ Kütüphane Katalogları Külliyatı* olarak derlenmektedir.
57. Eski İngilizce'nin yeniden bulunması ile ilgili olarak, bakınız Wright, "Manastır Kütüphanelerinin dağılması ve Anglo-Sakson Araştırmaların Başlaması" (n.l'de bahsediliyor).

8

Avusturya'da Laikleşme ve Manastır Kütüphaneleri

Friedrich Buchmayr

İmparator II. Joseph zamanında, Habsburg Krallığı topraklarında 1782 ile 1787 yılları arasında, 700'den fazla manastır kapatılmış, rahip sayısı, tahminen 25.000'den 11.000'in az üzerine düşmüştü.[1] Belirgin aşamalarda ilerlemekte olan kapatma faaliyetleri ile, bu olağanüstü girişim, beraberinde çok büyük sayıda kitabın el değiştirmesine neden olmuş ve Avusturya'daki hem özel, hem de halk kütüphanelerinin tarihinde oldukça kritik bir öneme sahip olduğunu kanıtlamıştı. Bugünün halk kütüphaneleri temel stoklarını, özellikle kapatılan manastır kütüphanelerinin el yazmaları ve basılı ilk kitapları sayesinde oluşturmuştur.

Joseph'in krallık politikaları ve dini reformları ile ilgili olarak, Elisabeth Kovâcs (1980), Ludwig Raber (1983), Karl Gutkas (1989), Rudolf C. Blitz (1989), P. G. M. Dickson (1993), Floridus Röhrig (1989), T. C. W. Blanning (1994) ve Derek Beales (1997) tarafından yazılanlar da dâhil olmak üzere, birçok modern açıklama bulunmaktadır.[2] Bu araştırmacılar, Joseph'in manastır-karşıtı faaliyetlerinin geniş kapsamlı bir tarihini sunmaktadırlar. Ancak, Manastır kütüphanelerinin yazgısı büyük ölçüde, geniş bir yelpazeye sahip bu tarihin doğal bir sonucudur. Kütüphanelerin dağıtılması ve tahrip edilmesine odaklanan ilk çalışma 1881 yılında, Simon Laschitzer'in, ilgili kraliyet kararlarını ve kanunlarını bir araya getirip toplamasıyla ortaya

çıkmıştı. Laschitzer aynı zamanda, bireysel olaylara dikkati çeken ilk kişiydi. Avusturya'nın Carinthia ilinde kapatılan manastır kütüphanelerinin tarihini tanımlamıştı.[3] 1900 yılında basılan, Moravia ile Silesia eyaletlerindeki manastır kütüphaneleri ile ilgili incelemeler dışında, benzer çalışmalar

Şekil 8.1 Jakob Adam tarafından yapılan "Joseph II", 1782. Avusturya'-daki St Florian manastırının izniyle basılmıştır.

ortaya çıkmakta geç kalmıştır.[4] Laschitzer'den birkaç nesil sonra, Tyrol'ün (1956), Hırvatistan'ın (1970) ve Aşağı Avusturya'nın (1983) kütüphaneleri hakkında başka uzman açıklamalar yazılmıştı.[5]

Bütün bu çalışmalarda, sıklıkla, yetkililerin eski manastır kütüphaneleri ile ilgilenirken gösterdikleri dikkatsizliği okuyoruz. Joseph'in yasal talimatları, aslında gerçekten tamamen - veya en azından yeterince dikkatle - faaliyete geçirilmemişti. Burada düzinelerle örnek verilebilir, ama en önemlisi, Yukarı Avusturya eyaletindeki Waldhausen kütüphanesiyle ilgilidir. 1147 yılında kurulan bu Augustin manastırı, 1786 yılında Joseph tarafından idare altına alınmıştı. O yıla ait bir kütüphane katalogu, çok sayıdaki el yazması dua kitaplarını (çoğunlukla günlük dua ve ilahi kitapları) saymaksızın, yaklaşık 2.300 cilt kaydetmektedir. Ama kapatılan manastır kütüphanelerinden en değerli kitapları seçme hakkına sahip olan Holbibliothek, Viyana'daki Saray Kütüphanesi, Waldhausen'den tek bir el yazması ya da basılı kitap almamıştı.[6] Kanıtlar, araba masraflarından tasarruf etmek amacıyla koleksiyonun bir bölümünün Viyana'ya getirilmesinden kaçınılmasına ilişkin resmi bir karara işaret etmektedir. Bir sonraki aşama da aynı derecede ruhsuzdu. İdari protokollere göre, Waldhausen kütüphanesi, yeni oluşturulan Linz halk kütüphanesine verilecekti. II. Joseph 1790 yılında öldüğünde, manastırların kapatılması durdurulmuş, ama kapatılma işlemi sürmekte olanların bazılarına devam edilmişti ve tamamlanmaları uzun zaman almıştı. Waldhausen'm resmen kapandığı 1792 yılına gelindiğinde bile, kitaplar henüz Linz'e taşınmamıştı. Bundan sonraki yıllar boyunca kütüphane korumasız kalmış ve kolaylıkla içeri girip çıkan antikacıların, kitap sevenlerin, kâğıt imalatçılarının ve diğer yağmacıların baskınları nedeniyle ciddi kayıplar yaşamıştı. 1806 yılında, kapatıldıktan 14 yıl sonra, tanınmış tarihçi Franz Kurz, Waldhaıısen'ı ziyaret etmiş ve kütüphaneyi - daha doğrusu kalıntılarını - hâlâ orada bulduğu için hayret etmişti. Manastırının müdürüne yazdığı mektupta durumu üzüntüyle şu sözlerle bildirmişti:

(4 haziran talihinde, Waldhusen'daki arşiv çalışmalarımı inanılmaz bir toz içinde tamamladım. [...]. W'aldhausen' daki kütüphane, sanki orada Ruslar yaşamış gibi duruyor: nerdeyse her şey hırpalanmış. Şimdi farelerle, sıçanlar oradalar, kalıntıları yiyorlar. Birçok kişi daha iyi olan

şeyleri kendilerine seçtikleri için, kenarda köşede, onuncu ya da on birinci yüzyıla ait, Bedenin ingiliz Tarihi'ni ve St Augustine'in bir Vita'sını içeren bir el yazması bulmak tamamen şansa bağlı. Böyle bir kitabı, zaten yüzlerce kitabı vurmuş olan kaderin eline bırakmak akılsızlık olmaz mıydı? [7]

Bugün, daha önce "VValdhausen manastır kütüphanesine ait en fazla 30 el yazmasının yerini biliyoruz. On tanesi İngiliz Kütüphanesinde.

Şekil 8.2 Yaklaşık 1670 yılında, Clemens Beuttler sonrasında Matthias Küsell tarafından yapılan "Müdür Laurentius Vo? ile Waldhausen Manastırı". Avusturya'daki St Florian manastırının izniyle basılmıştır.

II. Joseph ve onun kamu görevlileri bu kayıplardan sorumlu tutulmasına şaşırmıyoruz. Onun döneminde değerli manastır el yazmalarını, kitapları ve sanat eserlerini kasıtlı olarak tahrip ettikleri, yaygın ve tekrarlanan bir klişe haline gelmişti. Sonuç olarak, daha önceki birçok açıklamaya damgasını vuran, duygularla yüklenmiş önyargılardan kaçınmak için, gerçekten de doğrulanabilir kanıtlara bağlı kalmak zorundayız. Kraliyet düşüncesi ile faaliyeti arasında ayırım yapma konusunda çok dikkatli olmak gerekir.

Bu çalışma, önce, manastır kütüphaneleri ile ilgili yasalara odaklanarak, "Joseph(inizm)" döneminde manastırların kapatılmasında kullanılan prosedürü değerlendirecektir. Bundan sonra, Saray Kâtibi, Saray Kütüphanesi, eyalet yönetimleri ve üniversite kütüphaneleri gibi farklı kurumlar tarafından oynanan roller hakkında bir fikir sahibi olmak amacıyla birkaç tipik bireysel olay incelenecektir. Joseph'in Hükümdarlığı döneminde, manastır kitaplarında oluşan kayıplar hakkında yaklaşık rakamlar vermek de mümkün olabilir. [8]

Her şey 12 Ocak 1782 tarihinde bir krallık kararı ile başladı. II Joseph, kendisini dini yaşantı düşüncesine adanmış bütün manastırların ve mali sıkıntı içinde oldukları belirlenen diğer birkaç tanesinin kapatılmasını emretti. Voltaire felsefesinden yola çıkarak, Joseph, dini düşünce düzenine bağlı keşişlere ve rahibelere karşı hasmane tavırlar besliyordu. İmparator onları, körü körüne batıl inançlara bağlanmış ve kilise hiyerarşisine sadakat yeminleriyle idare edilen parazitler ve tembel sosyal unsurlar olarak görüyordu. 23 Mayıs 1783 tarihinde başlayan ikinci aşamada, bölge papazları ve gençlerin eğitilmesi veya hastalara bakılması gibi belirli diğer hizmetleri sağlama kapasiteleri ile ilgili olarak, diğer bütün manastırlar ele alınmıştı. Bu ikinci ve kapsamlı manastır-karşıtı faaliyeti, 1787 yılına kadar süren gerçek bir "Klostersturm*" du. 7()0'den fazla manastır kapatılmış ve bundan bütün tarikatlar etkilenmişti. II. Joseph 1791 yılı için üçüncü bir kapatma dalgası planlıyordu. İmparator 449 manastır daha kapatmak istiyordu. Ama 1790 yılındaki ölümü bu niyetine ket vurdu.[9]

Manastır kütüphanelerinde uygulanan prosedür, farklı aşamalarda he-

Klostersturm: Manastır fırtınası [ç.n.]

men hemen aynıydı. Her ilde, kapatılmaları incelemek üzere temsilciler atanmıştı.

Bunlar, manastır kütüphanelerini kapatmakla, ama aynı zamanda kitapların götürülmelerini engellemek amacıyla onları mühürlemekle de görevlendirilmişlerdi. Joseph'in kararından sadece birkaç gün sonra, Saray Kütüphanesinin (bugünkü Ulusal Kütüphane) müdürü Gottfried van Swieten, kapatılan manastır kütüphanelerinin Ortaçağ el yazmaları ve basılı ilk kitaplarına büyük ilgi göstermişti. Sonuç olarak, kapatma ile görevli temsilcilerine, her kütüphanenin kataloglarının, imparatorun kitapların ilk seçim hakkını verdiği Saray Kütüphanesine gönderilmesi emredilmişti. Manastır kütüphanesi katalogunun eksik olduğu ya da var olmadığı durumlarda, temsilcilerin birer tane oluşturmaları söylenmişti.

İmparatorluk kararından birkaç ay sonra, temsilcilerin çoğunun Ortaçağ el yazmalarını ve ilk baskıları okuyamadıkları ve bu nedenle el yazmaları ile basılı ilk kitapları kataloglayamadıkları ortaya çıkmıştı. Kütüphane envanterlerinin derlenmesi girişiminde bulunulduğu durumlarda, bunların çoğu dağınık, hatalı ve işe yaramaz durumdaydı. Bu envanterlerden sadece birkaç tanesi kurtulmuştu. Çoğu da daha sonraki yılların tarihini taşıyordu. Unterranna'da (Aşağı Avusturya'da, 1783) bulunan manastır kütüphanesinin envanteri şöyle yazmaktadır: "In der Bibliothek: befindetsich ein Vorrat von beiläufig 4.000 Stück Bücher, worunter sehr viele kleine, sämtlich aber meist alte Prediger und Aszeten, übel kondizioniert, ohne Katalog und ohne Ordnung *(kütüphanenin stokunda, birçok küçükler de dâhil, yaklaşık 4.000 kitap bulunmaktadır. Çoğu vaizler ve zahitler [tarafından yazılan], kötü durumda, kataloglanmamış ve düzensiz eski kitaplardır)"!* Waidhofen'da (yine Aşağı Avusturya'da, 1784) bulunan Capuchin Manastırından şunları öğreniyoruz: "İn *der Bibliothek: darinnen befinden sich 16 theils groe theils kleine Bücherstellen ... in weichen beylaufig 600-700 Bande Bücher verschiedener Größe und Gattungen vorhanden sind (kütüphanede, yaklaşık 600 ile 700 arasında farklı ebatta ve türde kitap içeren, büyüklü küçüklü 16 adet kitaplık bulunmaktadır).?*[10]

Bu tür envanterlerin pek faydası olmuyordu. İşe yaramazlıkları doğrudan, II. Joseph'in 5 Mayıs 1782 tarihli, bütün manastır kütüphanelerinin bulundukları eyaletlerin başkentinde bulunan üniversite (ya da lise)[11] kü-

tüphanelerine gönderilmesi emrine yol açmıştı. Lise kütüphanecilerine ayrıca, bir katalog oluşturmaları ve sonra da Saray Kütüphanesine göndermeleri emredilmişti. Daha da resmiyet kazandıran 23 Eylül 1782 tarihli bir ferman ile, II. Joseph kapatılan bütün manastır kütüphanelerinin içeriklerinin - Saray Kütüphanesi tarafından seçilen kitaplar ve el yazmaları dışında - bulundukları ilin üniversite (ya da lise) kütüphanelerinin malı olmasına karar vermişti. Aynı olanlar, yeni kitap satın alınması amacıyla para toplanması için, mezatla satılacaktı.

Yasaların bolluğu[12] açık bir şekilde, Meclis Başkanlığının manastır kütüphanelerinin kapatılmasının öneminin farkında olduğunu göstermektedir. Ancak 1786 yılında II. Joseph'in memurları, manastır kütüphanelerinin büyük bir bölümünün kaderine, il üniversite kütüphanecilerinin karar vermesini ayarlamıştı. Kütüphanecilere, sadece çift olan kitapların değil, üniversite derslerine yararı olmadığı, önemsiz olduğu düşünülen kitapların, *"alte Ausgaben aus dem 15. Jahnhundert* (on beşinci yüzyıldan kalan eski baskılar - veya, başka bir deyişle, bütün basılı ilk kitapların)? *"bloß Phantasie oder Gelehrtenluxus zur Schau [tragen]* (sadece hayali ya da kişiye özel eğitim sergilemek amacını taşıyan)? mezatla satılması söylenmişti.

Maalesef, 1786 yılında üniversite kütüphanecilerine aynı zamanda, manastır kütüphanelerinin bütün kısımlarını, daha sonra bunları kağıt fabrikalarına gönderecek ve hamur haline getirecek olan kağıt imalatçılarına satarak tahrip etmeleri de emredilmişti: *"der ganze Wust unbrauchbarer Gebets- und Andachtsbücher, Legenden und übrigen theologischen Ungereimtheiten [savaş] ohne Weiteres in die Stampfe zu geben* (İşe yaramayan dua kitapları, ruhani rehberler, destanlar ve diğer teolojik saçmalıklardan oluşan öbek derhal hamur haline getirilecektir).?[13] Bu yollarla üniversite kütüphanecileri, geçmişin basılı mirasını soruşturan ama, bir yandan da "kademeli rasyonellik ve fayda" buğdayını, "dini hurafeler" samanından ayıran *aydınlanma ideolojisinin* yardımcıları ve infazcıları haline gelmişti.

Saray Kütüphanesinin seçim listesi açık bir şekilde, müdür van Swielen'in, (Waldhausen'den farklı olarak) resmi olarak dikkati çeken manastır kütüphanelerinden genellikle en değerli el yazmalarını (ve birkaç ilk basılı kitabı) aldığını göstermektedir. Saray Kütüphanesi tarafından alınan

toplam kitap sayısını bilmiyoruz. Ne yazık ki, Saray Kütüphanesinin fırsatı değerlendirmeyi bilmeyip, el yazması kitap, ilk ya da eski basılı kitaplardan bir tane dahi seçmediği kesinlikle bir çok manastır bulunmaktadır. Bütün Moravia eyaletinde, örneğin, Saray Kütüphanesi, toplam 96.000 manastır kitabından sadece 24 el yazması kitap ve 120 eski basım kitap almıştı.[14] Yaklaşık 30 manastırın kapatıldığı ve Lepoglava'daki en büyük kütüphanesinde 5.000 cilt civarında kitap bulunan Hırvatistan'da durum daha da kötüydü. Saray Kütüphanesi, anlaşılan bütün el yazması kitapları ihmal ederek, bütün Hırvatistan'dan sadece tek bir eski basım kitap seçmişti: Augustine tarafından yazılan ve 1472 yılında basılan bir ***Confessionale*.***[15]

Saray Kütüphanesi ilk seçimlerini yapmak üzere manastır kütüphanelerinin kataloglarına baktığında, akıllarını her zaman işlerine vermemiş gibi görünmektedir. Örneğin, Schnals'deki (Güney Tyrol'de, şimdi İtalya) Kartusia Manastırının kataloglarından birini incelerken, kütüphanecilerden biri, 335 civarında cilt içeren, el yazmalarının bulunduğu kısmı tamamen gözden kaçırmıştı. Katalog, kitapları A'dan G'ye kadar beş kategoriye ayırıyordu ve el yazmalarını (E) basılı kitaplar arasında listeliyordu. Açıkça, Meclis Kütüphanecisi gözlerini sadece A grubuna (ilk basılan kitaplar) dikmişti. 136 eski basım kitabı "H" ("Hofbibliothek", Saray Kütüphanesi) kısaltması ile işaretlemiş, katalogun geri kalanını ihmal etmişti. Innsbruck Lise Kütüphanesindeki kütüphaneci hatayı hemen fark etmişti. Ancak, olayı rapor etme girişiminde bulunmak yerine, sessizce bütün el yazması stokuna kendi kütüphanesi için el koymuştu. Daha sonra da üçte birini satmıştı.[16]

Yine de, bu tarihi olayları sadece beceriksizlik ve başıboşluk olarak değerlendirmek yanlış olurdu. Ne de olsa, esasında karmaşık ve düzensiz bir ulusal görev üstlenme olayı olan, birçok sorumlu ve dikkatli uygulama örneği de bulunuyordu. Yukarı Avusturya eyaletinde bulunan ve 748 yılında kurulmuş olan Mondsee Benedictine Manastırı, II. Joseph'in ölümünden kısa bir süre sonra 1791 yılında kapatılmıştı. Kütüphanedeki değerli el yazması kitaplar 1792 yılında, 35 sandık ve 22 varile doldurularak Viya-

Confessionale: günah çıkarma hücresi, itirafla ilgili [ç.n.]

na'ya nakledilmişti. Saray Kütüphanesi eski basım kitaplardan sadece yedi tanesini alıkoymasına rağmen, 663 el yazmasının tamamını tutmuştu. Yine de, nakliye sırasında birçok el yazması kitap kaybolmuştu. Sekizinci yüzyıldan kalan, Bavyera Dükü II. Tassilo'nun meşhur ilahi kitabı, Viyana'ya hiçbir zaman ulaşamayan kitaplardan biriydi. En sonunda Montpellier Üniversitesi Kütüphanesine ulaşmıştı. Mondsee kütüphanesinin diğer kitapları 1796 yılında, açık artırmayla satılmak üzere, 33 sandığa doldurularak Viyana'ya nakledilmişti.[17]

Üniversite (veya lise) kütüphanelerine de kapatılan manastır kütüphanelerinden birçok kitap verilmişti. Ancak, kesin rakamlar bulunmamaktadır. Sadece tahminler sunabiliriz. Tyrol'de, Innsbruck Lise Kütüphanesinin, 40.000 kitaptan yaklaşık 8.000 adet seçtiği düşünülmektedir.[18] Diğer bir deyişle, o eyaletin manastır kitaplarının beşte dördü ya mezatla satılmış ya da hamur haline gelmişti. Moravia ve Silesia eyaletlerinde, Olmütz Lise Kütüphanesinde (Olomouc, şimdi Çek Cumhuriyetinde) 96.000 cildin 24.000'ini, ya da bütün kitapların yaklaşık dörtte birini alıkoymuştu.[19] Hırvatistan'da, bütün manastır kitaplarının dışarıya, Pest'deki (şimdi Budapeşte, Macaristan'ın parçası) Üniversite Kütüphanesine gönderilmesi gerekmişti. 1779 yılında imparatoriçe Maria Theresia, Hırvatistan'ın idari özerkliğine son vermiş ve eyaleti Macaristan Hükümetine sunmuştu. Pest'teki kütüphaneciler, bütün Hırvatistan'da kapatılan en büyük manastır kütüphanesi olan Lepoglava'daki 5.000 kitabın 1.552'sini alırken, Remete'deki 2.200 cildin sadece 160'ını, Svetice'deki 1.200 kitabın 146'sını ve Novi'deki 1.000 cildin 169 tanesini almışlardı.[20]

Neden bu kadar az kitabın alıkonulduğu belli değildir. Belki de yer sıkıntısı üniversite kütüphanelerinin daha fazla kitap almalarına engel olmuştu. Bu kütüphanelerde aynı zamanda kısıtlı sayıda eleman bulunuyordu ve "çalışma saatleri" çok sınırlıydı. Birçok durumda, kütüphaneciler muhtemelen eski manastır kitaplarının gereksiz ve güncelliğini yitirmiş olduğunu düşünmüştü. Waldhausen örneği, üniversite kütüphanecilerinin çoğu kez manastır kütüphanelerinden gelen kitaplara karşı tamamen ilgisiz olduklarını ve onlardan en kısa zamanda kurtulmaya çalıştıklarını düşündürmektedir. Bozen'deki (Güney Tyrol'de, şimdi İtalya) Dominik Manastırı 1785 yılında kapatılmıştı ve o zaman 300 ilk baskı kitap içeriyor-

du, ama Innsbruck Lise Kütüphanesi bunların sadece 24 tanesi ile ilgilenmişti. Toplamda, 6.400 kitaptan 355'i Innsbruck'a gelmişti. Geriye kalan 276 ilk baskı kitap ile 6.000 basılı kitap, kitaplar ve kitaplıklar için toplam 600 Gulden ödeyen bir taverna sahibine satılmıştı. Bu olağanüstü yüksek bir fiyattı - bir üniversite profesörünün bir yıllık maaşına eşdeğerdi. Ne yazık ki, mal sahibi bu "değersiz eski kitapları" sadece kitap hamuru olarak değerleri için satın almıştı. Tamamı tahrip edilmişti.[21]

Sevindirici bir şekilde, manastır kitaplarının mezatları genelde iyi organize edilmiş gibi görünüyor. Tüm Avrupa'daki Kütüphanelere ve kitapseverlere (Paris'ten Petesburg'a, Napoli'den Stockholm'e) basılı kataloglar gönderilmişti. Bu mezatlardan elde edilen gelirler bütün beklentileri aşmıştı. Sadece Aşağı Avusturya eyaletinde manastır kütüphanelerinden gelen kitaplar için 1787 ve 1787 yıllarında yapılan üç açık artırma yaklaşık 30.000 Gulden getirmişti.[22] Ancak kanıtlar sorunlu olmayı sürdürmektedir. Sadece birkaç tane basılı katalog bugünlere gelmiştir. Ama bir tanesi özellikle çok yardımcı olmuştur. Innsbruck'taki Üniversite Kütüphanesinde tutulan bir katalogun kopyası, listelenen 2.700 kitabın hem tahmini hem de gerçekleşen fiyatlarını kaydeden bir kütüphaneci tarafından işaretlenmişti. Yapılan karşılaştırma, kitaplarının çoğunun aslında birer alıcı bulduğunu ve bunların çok da az olmayan miktarının, tahmini fiyatın çok üzerinde ücret ödediğini göstermektedir.[23]

Taşıma ücretlerinden tasarruf etmek için, birçok küçük manastır kütüphanesi aslında hiçbir zaman ilgili üniversite kütüphanesine nakledilmemiş, onun yerine, manastırda açık artırma ile satılmıştı. Bu durum kayıp kütüphaneler hakkında bazı özellikle süslenmiş efsanelere yol açmıştı. Aşağı Avusturya eyaletinde bulunan Ardagger Manastırı 1786 yılında kapatılmıştı. Şifahi geleneklere göre, bütün kitaplar bir hendeğe atılmış, yakındaki Seitenstetten Manastırının kütüphanecisi tarafından bulunarak kurtarılmışlardı. Ancak daha fazla inceleme yapıldığında bu hikâyenin, manastırların kapatılması etrafında büyüyen sayısız kurgulardan biri olduğu anlaşılmıştır. Krallık yönergeleri ile ilgili kurtulmuş resmi kayıtlar, toplam 582 cilt olduğu söylenen kitapların kesin olarak ilk olarak kataloglananlar olduklarını açığa çıkarmaktadır. Bugüne kalan listeler, kütüphanenin, içlerinde en eskisi on birinci yüzyıldan kalan en az 42 Orta Çağ el yazması ile

94 ilk basım kitap içerdiğini göstermektedir. Saray Kütüphanesi bunların arasından tek bir kitap bile almamıştı. Viyana Üniversitesi Kütüphanesi de bu kitapları "işe yaramaz" olarak değerlendirmişti. Nakliyeden tasarruf etmek için manastırda bir açık artırma düzenlenmesi emredilmişti. Açık artırmaya sokulamayacak kadar değersiz oldukları düşünülenler, bunları paket kâğıdı olarak kullanan bir peynir üreticisine teklif edilmişti. Kütüphanenin, en az 42 Ortaçağ el yazması kitaptan oluşan geri kalanı, 20 Ağustos 1786 tarihinde çekiç altına gitmişti. Satış başarılı olmamıştı. Sadece iki potansiyel alıcı ortaya çıkmıştı, bir rahip ve yakında bulunan Seitenstetten Manastırının kütüphanecisi. Artırma 20 Guldenle başlamış ve kütüphaneci sonuç olarak bütün kütüphaneyi 27 Guldene satın almayı başarmıştı. Bu miktar, bir gramer okulu öğretmeninin bir aylık maaşıydı - başka bir deyişle, gülünç derecede düşük bir fiyattı. Birkaç ay sonra, kütüphaneci 94 ilk basım kitaplarından bir tanesinin kopyasının, 1473 yılında basılan ***Epistolae Petrarchae'nin,*** başka bir mezatta 11 Guldene satıldığını öğrenince çok memnun olmuştu.[24]

Manastırların kapatılması işleminin yürütülmesi doğrudan eyalet yönetimlerinin sorumluluğu altındaydı. Meclis Başkanı, Eyalet yönetimlerini işlerini çabuk ve ek personel yardımı olmaksızın yapmaya zorluyor, zaman ve para kazanmaları konusunda sürekli baskı altında tutuyordu. Kütüphane satışlarından belirli gelir tahminleri ve beklentileri net olmasa bile, 1786 ve 1787 yıllarındaki ilk açık artırmalardaki beklenmedik yüksek gelir sürdürülememişti. Kapatılan manastır sayısı arttıkça, eski kitap kaynak fazlalığı da aynı şekilde artmıştı ve bedava fiyatlar bile ilgi uyandırmayı başaramamıştı. Birçok küçük kasabada felsefe ve teoloji kitaplarına alıcı bulmak mümkün olmamıştı. Sonuç olarak, üniversite kütüphaneleri, haklı bir şekilde, çok pahalı olduğunu iddia ederek, kataloglama ve açık artırma işlemlerini yapmayı reddetmeye başlamıştı. Kitapları *in situ** atık kâğıt fiyatına satmak, ekonomik olarak daha mantıklıydı. Tek seçenek, vicdansız özel anlaşmalar gibi görünüyordu.

Yukarı Avusturya eyaletinde bulunan Steyr'deki Dominik Kütüphanesi, Ardagger Kütüphanesine benzer bir yazgıya maruz kalmıştı. 1785 yı-

in situ: (Lat) yerinde [ç.n.]

lında kapatılmasından sonra, ne Saray Kütüphanesi ne de Linz Halk Kütüphanesi kitaplara ilgi göstermemişti. Kaspar Schiefer adında biri, bütün kütüphaneyi 161 Guldene satın almıştı, Ardagger Kütüphanesi için verilen 27 Guldenle karşılaştırınca yüksek bir fiyat. Dominikliler, açık artırma yapılmadığı için bu satışa itiraz etmişlerdi. Saray Katibine yazdıkları mektupta, bir köylünün bile daha fazla teklif edeceğini, kendilerinin de bu tekliften daha yüksek fiyat teklif edebileceklerini yazmışlardı. Saray Kâtibi gerçekten de eyalet yönetimini azarlamıştı. Ama kitaplar Schiefer'da kalmış ve onun tarafından hamur haline getirilmişti. Kraliyet Hükümeti bir mektupla bu hareketi mazur göstermişti. Dominik Kütüphanesindeki koleksiyon çok kötü durumdaydı ve orada bulunan memurlar tek bir bakışın tam olarak yeterli olduğunu düşünmüşlerdi. Kataloglama işlemi yazıcıların yevmiyelerine değmeyecekti.[25] Krems'deki Dominik Kütüphanesi de aynı yazgıyı paylaşmıştı. Hükümet yetkilisi Kütüphaneyi açık artırma ile satmak yerine gizlice, bunları hamur haline getiren bir kâğıt imalatçısına satmıştı. Styria eyaletinde, Graz Lise Kütüphanesi yaklaşık 20.000 manastır kitabını çift olarak ilan etmiş, ama sonuçta sadece 2.000 tanesini açık artırmaya dâhil etmişti. Yaklaşık 18 ton ağırlığındaki 18.000 kitap kâğıt imalatçılarına satılmış ve neticede hamur haline getirilmişti.[26]

Aşağı Avusturya'daki Kartusia Manastırı Aggsbach örneği ayrıca, kitap nakliyesinin nasıl gerçekleştirildiğini de göstermektedir. Temsilci, kitapları konularına göre düzenlemiş, tahta kutulara doldurmuş ve her kutudaki kitap sayısını not etmişti. Böylece Viyana'daki üniversite kütüphanecisi, konşimentonun tam olduğunu teyit edebilecekti.[27] Yine de, görünüşteki tüm önlemlere rağmen, Kütüphane Meclisine ya da ilgili üniversite kütüphanesine giderken birçok kitap kaybolmuştu. Carinthia eyaletinde bulunan Ossiah'taki Benedict Kütüphanesinin 5,000 olduğu tahmin edilen kitabı, 18 Aralık 1783 tarihinde Klagenfurt Lise Kütüphanesine nakledilmişti. Bu soğuk kış gününde, köylülerin nakliyeyi idare etmeleri emredilmişti. İki atlı bir arabayla manastıra gelmişler ve kitapları arabaya "gleich Holzbündeln" (adeta odun yığar gibi) yüklemişlerdi. Sekiz farklı nakliyata refakat edecek resmi bir memur olmadığından, köylüler yakındaki Ossiah gölünden her geçişlerinde durmuşlar ve birçok kitap yığınını suya atarak arabanın yükünü hafifletmişlerdi.[28]

Gaming'de bulunan ve yaklaşık 20.000 kitap içeren kütüphane, Avrupa'daki en büyük Kartusia Manastırıydı. 1782 yılında kapatılmasından sonra Saray Kütüphanesi 15 el yazması ve 106 ilk baskı kitap almıştı. 12.719 kadar kitap, 79 sandık içine yüklenerek Viyana'daki Üniversite Kütüphanesine nakledilmişti. Ama 6.000 ile 7.000 arasında kitap Gaming'de kalmıştı. Bazıları açık artırma ile satılmış, ancak binlerce kitap yetkililer tarafından dağıtılmış veya geride bırakılarak köylüler tarafından götürülmüştü.[29]

Bu korku hikâyelerinin bazıları rapor edilmeden geçmemişti. Ama yetkililer her zaman görmezlikten gelmemişti. 1782 yılında, örneğin, II. Joseph'e, Mauerbach (Aşağı Avusturya eyaletinde) Kartusia Manastırındaki el yazmalarının, özel kişilerin eline geçtiği bildirilmişti. İnceleme yapıldıktan sonra, birçok kitabın gözden kaçtığı ve sonra da, içine kilitlendikleri kitaplıkla birlikte, yanlışlıkla açık artırma ile satıldığı ortaya çıkmıştı. Hükümet kuşkulanılmayan alıcıyı tespit ederek, kitapları iade etmesini istemişti.[30] Bu, yetkililerin kayıpları engellemeye ve hata yapıldığında düzeltmeye çalıştığına dair, en azından bir tane örnektir.

Bütün bu hareketler ve kitap kayıpları, manastırların daha geniş kapsamlı bir şekilde kapatılmalarına karşı yürütülmüştü. 1782 yılında kapatma kararının açıklanması ve genelde II Joseph'in kilise politikası, Papa VI. Pius'un kendisinin Viyana'ya seyahat etmesine ve direnişi artırmasına neden olmuştu. Bir koca ay boyunca imparatoru politikalarını değiştirmeye ikna etmeye çalışmış, ama başarılı olamamıştı. Joseph ödün vermiyordu. Kilise nezdinde dindar bir Katolik olarak kalmayı sürdürmüş, ama aynı zamanda manastırları kapatmaya devam etmişti. Hatta propagandasında, manastır karşıtı faaliyetlerini dini reform olarak sunmuştu. Bu koşullar altında direniş, etkilenen rahipler ve rahibeler için, baştan kaybedilmiş bir davaydı. Pratik ve ilgili tek direniş, kitapları ve el yazmalarını yetkililerden saklama girişimiydi. Ranshofen'daki (Yukarı Avusturya) Augustin din adamları, örneğin, manastırlarının gelecekte tekrar canlanacağını hayal etmişler ve el yazmalarından bazılarını saklamışlardı.[31] Bu hareketler risksiz değildi. "Manastırların ekonomik işlerini her kim idare ettiyse, dünyevi bir mübaşir ya da manastırın bir üyesi, yetkiliye, her hangi bir mal varlığının saklanmadığına ya da başka tarafa yönlendirilmediğine dair yemin etmek zorundaydı. Yalan yere yemin edildiğinin ortaya çıkması, kişinin hakkında

soruşturma açılmasına neden olacaktı".[32] Ayrıca birkaç olayda, silahlı köylüler görevli memurların, manastır kiliselerinden değerli eşyaları ve hazine bölmelerini alıp götürmelerine engel olmaya çalışmıştı. Karşı koyuş, görevli memurlar askerler eşliğinde geri döndüğünde sona ermişti.

Çelişkili olarak, Yukarı Avusturya'daki dini temsilci Johann Valentin Eybel gibi radikalleri dizginleyerek, bazı manastırları kapatılmaktan kurtaran kişi II. Joseph'in kendisi olmuştu. 1784 ve 1785 yıllarında Eybel sürekli olarak, yeni Linz piskoposluğunu desteklemek amacıyla, eski ve zengin St Florin manastırının kapatılmasını tavsiye ediyordu. Manastır kapatılmaktan, Saray Danışmanı Matthias Wilhelm von Haan'ın son dakika girişimi sayesinde kurtulmuştu. II Joseph, Eybel'e vakfın kapatılmasını bir daha asla gündeme getirmemesini emretmişti. Bölge papazlarının destekçisi' olarak fazlasıyla yararlı bir kaynaktı.[33] Bohemya'da, imparatorun Prag'da kale tepesindeki Strahov'da bulunan zengin Premonstratens evini kapatması istenmişti. Orada bulunan din adamları kendilerine, kapatılan manastırlardan temin edilen kitaplarla, "teolojik" kütüphanelerine eşdeğer ikinci bir "felsefi" kütüphane kurmuşlardı. Hatta yeni binanın cephesine II. Joseph'in bir büstünü dahi yerleştirmişlerdi. Sonuç olarak, imparator, manastırın tahrip edilemeyecek kadar yararlı olduğuna karar vermişti.[34]

Toplam olarak, II Joseph'in yönetimi altında Avusturya'daki manastırların üçte birinin kapatılmasının, Avusturya'daki hem özel, hem de halk kütüphaneleri üzerinde çok büyük etkisi olmuştu. Saray Kütüphanesi çok sayıda Ortaçağ el yazması ve ilk baskı kitap kazanmıştı. Üniversite kütüphaneleri koleksiyonlarını büyük ölçüde, kapatılan manastır kütüphanelerinden kurtarılan kitaplardan oluşturmuştu. Bu kütüphanelerin, "gereksiz" manastır kitapları için yapılan açık artırmalar veya bunların kâğıt imalatçılarına satışı ile kazandıkları büyük meblağlar, muhtemelen aynı derecede önemliydi. Diğer yanda, manastırların kapatılmasının, çok sayıda kitap ve el yazması koleksiyonunun dağılmasına ve açıkça tahrip edilmesine yol açtığından kuşku duyulmamaktadır. Yetkililer genel olarak hırsızlığı ve yıkımı önleme konusunda endişe duymuş gibi görünmektedir. Ama fazla acele etmeden, çok fazla şey gerçekleştirilmişti. Bir çok resmi görevli ve kütüphaneci dayanılmaz gerginlik altına sokulmuştu. Kolay yolu seçilmiş, kitapların atık kağıt fiyatına verilmesi çoğu kez cazip gelmişti.

Manastır kütüphanelerinden kitapların kaybolmasının, nicel olmaktan öteye gittiğini anlamak da çok önemlidir. Her manastır kütüphanesi, sadece belirli manastırın değil, tüm eyaletin yüzyıllar boyunca dini ve entelektüel gelişmesini yansıtan yeri doldurulamaz bir kültürel miras değerindeydi. Modern bir açıdan bakıldığında, bu değerli koleksiyonların parçalanması ve kurtulan el yazmalarının ve kitapların dağılmasına izin verilmesi, korkunç bir hataydı. Birçok kütüphanenin yeniden oluşturulması artık mümkün değildir. Hırvatistan'da laikleştirme, oldukça trajik sonuçlar doğurmuştu. Kapatılan her manastır kütüphanesinde, Hırvat dilinde birçok basılı cilt ve Hırvat yazarlar tarafından yazılmış birçok kitap bulunuyordu. Ne Viyana'daki Saray Kütüphanesi, ne de uzaktaki Macar şehri Pest'te bulunan Üniversite Kütüphanesi bu kitaplarla ilgilenmediğinden, birçoğu kurtulmayı başaramamıştır. Eva Verona bu trajediyle ilgili olarak şunları söylemiştir: *"Es ist klor, daß der Verlust der einheimischen Werke für das kroatische Kultur- und Bibliothekswesen einen besonders schweren Schlag bedeutete,* (yerel olarak basılan bu çalışmaların kaybının, Hırvat kütüphaneleri ve ülkenin kültürü açısından büyük bir talihsizlik olduğu çok açıktır)?[35]

1782 ile 1787 yılları arasında kapatılan manastır kütüphanelerinden alınan kitapların toplam sayısını tahmin etmek oldukça güçtür. Sadece birkaç eyalet için rapor edilen rakamlar bulunmaktadır, örneğin Aşağı Avusturya (125.000 kitap), Tyrol (24.000 kitap) ve Moravia ile Silesia (birlikte 96.000 kitap).[36] Bu rakamları krallık topraklarının tamamına oranlarsak, manastırlardan iki ile iki buçuk milyon arasında kitaba el konulduğunu varsayabiliriz. Ama bu muazzam rakam bile katalog listelerine dayanmaktadır ve hepsi de sayılmadan sadece listelenmiş olan veya çoğu durumda her hangi bir şekilde kataloglandırılmasının ihmal edildiğini varsaymamız gereken "değersiz" el yazması dini kitaplar (dua kitapları, ilahi kitapları, vb.), ruhani kılavuzlar, vaaz kitapları ve dogmatik araştırmaları içermemektedir.

Aynı şekilde, Avusturya manastırlarının kapatılması sırasında, el konulan kitapların tam olarak kaç tanesinin tahrip edildiğinden hiçbir zaman emin olamayacağız. Ancak, Aşağı Avusturya için bir kurtulmuş kitaplar hesap dökümü, yaklaşık bir ipucu vermektedir. Saray Kütüphanesinin müdürü van Swieten 1789 yılında, Viyana Üniversitesine nakledilen ve daha sonra resmen hamur haline getirilen bütün kitapların toplam ağırlığının 57

tona ulaştığını rapor etmiştir.[37] O eyalette kapatılan 37 manastırdan, Habsburg Krallığının bütününe dikkatli bir projeksiyon yaptığımız takdirde, korkunç bir şekilde 1.200 tonluk hamur yapılmış kitap ağırlığına ulaşırız. Ancak en önemlisi, bu toplamın bile, mahallinde kağıt imalatçılarına satılan muazzam sayıdaki manastır kitaplarını içermemesidir.

5 Aralık 1788 tarihinde, Macar otoriteleri, hamur haline getirilen her tapunun tek bir kopyasının saklanmasını emretmişti. Ancak bu olağanüstü emir, yalnızca o zamana kadar hamurlaştırılan kitaplar açısından çok geç olmakla kalmayıp, aslında hiçbir zaman da hayata geçirilmemişti. Hırvat manastır kütüphaneleri ile ilgili açıklamalarında Eva Verona şu yorumu yapmaktadır: *"Diese Verfügung war ihrer Zeit weit voraus, aber wegen Mangels an zuverlässigem Bibliothekpersonel und bibliographischen Hilfsmitteln leider nicht durchführbar.* (Bu talimat zamanının çok ötesindeydi, ama maalesef güvenilir kütüphane personeli ve bibliyografik yardım nedeniyle pratik değildi.) [38]

Sonuç olarak kitaplar, sadece müdahil olan resmi görevlilerin cehaleti ya da yolsuzluk yapmaları nedeniyle değil (rapor edilmeyen olayların tahmini sayısını görmezden geleceğiz), Joseph'in Aydınlanma'sının temel politik ve felsefi inançlarına uygun olarak yapılan öncelikli faaliyetler nedeniyle tahrip edilmişti. Bunun sonucunda, problemli tarihi iddialar ortaya atılmıştı. Bazı tarihçiler, manastır kütüphanelerine karşı yapılan bütün faaliyetlerin, kasıtlı bir sansür faaliyeti olduğunu iddia edecek kadar ileri gitmişti. Hermann Hauke'nin Bavyera'daki laikleştirme konusunda yaptığı yorum gibi, *"Es ging also darum, das geistige Potential, das die Klosterbibliotheken darstellten, unter Kontrolle zu bringen und für die Ziele des Staates einzusetzen* (amaç, manastır kütüphaneleri tarafından temsil edilen entelektüel ve manevi potansiyeli kontrol altına almak ve bunu devlet yararına kullanmaktı)?.[39] Jeffrey Garrett tarafından, Aydınlanma döneminde Orta Avrupa'daki manastır kütüphanelerinin yazgısı hakkında kısa süre önce yayınlanan çalışmasında, daha dengeli bir yorum sunulmaktadır. Yok etmenin yanı sıra koruma anlamına da gelebilecek olan Almanca "aufheben" (kaldırmak) kelimesinin kararsızlığından hareket ederek, Garrett şu sonuca varmıştı:

Bir taraftan binlerce kitabın tahrip edildiğini ve her bir kitapla ilgili el emeği değeri - ciltler, köken bilgileri, vb - sonsuza dek kaybolduğuna dikkat etmeliyiz. Ancak, diğer taraftan, bu eserlerin içeriği ile bağlantılı entelektüel ve kültürel değerin büyük bir bölümü, sadece korunmakla kalmamış, bu kaynakların Münih'teki, Viyana daki ve diğer büyük kütüphanelerde toplanması ve yoğunlaşması sayesinde dünya çapında artan şekilde bulunur duruma gelmiştir.[40]

Bu karar genişletilebilir. Bu çalışma Joseph'in laikleştirmesi yüzünden kaybedilen kütüphanelerin türü ve kapsamı hakkında yeni, kanıtları değerlendirmeye çalışmıştır ve kesinlikle, Habsburg topraklarındaki kayıp manastır kütüphaneleri, sadece Joseph'in yönetimini değil, Avusturya'nın kültürel ve entelektüel mirasının tarihini de rahatsız etmeyi sürdüren, ölçülemeyen bir mahrumiyet olarak kalmıştır. Yine de, tahrip edilen kitapların birçoğu çift olmalıydı ve kurtulan manastır kütüphaneleri koleksiyonların en büyüklerini ve en zenginlerini içeriyordu. Yakın tarihlerde basılan dört ciltlik *Handbuch der Historischen Buchbestände in Osterrich,* modern Avusturya'daki 80 manastır kütüphanesinin tarihi, boyutu ve önemi hakkında etkileyici bir araştırma sunmaktadır.[41] "II. Joseph ve Avusturya ile Macaristan'ın Manastırları" adlı denemesinde Derek Beales, diğer Avrupa ülkelerindeki manastırların daha trajik yazgılarına işaret etmektedir:

Aksine, Batı Avrupa'nın hemen her yerinde manastırlar ya Reform ya Fransız Devrimi ya da Napolyon'un himayesi altında yok edilmişlerdi. Daha doğuda, örneğin Çek Cumhuriyetinde, birçoğu yirminci yüzyıla kadar yaşamayı başarmış, ama ikinci Dünya Savaşı sonrasında komünist rejime yenilmişti. Büyük Avusturya vakıflarının birçoğunda manastır yaşamının, neredeyse eşsiz bir şekildeki devamlılığı, sadece birkaç yıl süreyle, Nazi rejimi sırasında ihlal edilmişti.[42]

Bu standartlara göre, en azından bazı Avusturya manastır kütüphanelerinin tesadüf eseri kurtuluşu ve içindekilerin en azından bir kısmının ko-

runması, Avrupa manastır kütüphanelerinin başka bakımlardan perişan haldeki modern tarihinde ender rastlanan bir mucizedir.

Notlar

1. P. G. M. Dickson, "II Joseph'in Avusturya Kilisesini Yeniden Şekillendirmesi", *Tarih Dergisi,* 36 (1993): 89-114 (s. 101).
2. Elisabeth Kovacs, "Josephinische Klosteraufhebungen 1782-1789", yeri *Österliche zur Zeit Kaiser Josephs II (Vienna .Amt der Niederörterreichischen Landesregierung,* 1983), s. 169-173; Ludwig raber, *Die österreichischen Franziskaner im Josefinismus,* Maria Enzersdorf: zenlralbibliothek der Franziskaner [1983]; Karl Gutkas, *imparator Joseph II: Bibliyografi* (Viyana: Zsolnay, 1989), s. 303-310; Rudolph C. Blitz, "II Joseph'in Dini Reformları (1780-1790) ve Bunların Ekonomik Önemleri", *Avrupa Ekonomik Tarihi Dergisi,* 18: 3 (1989): 583-594; Dickson, "II Joseph'in Avusturya Kilisesini Yeniden Şekillendirmesi", s. 89-114; Floridas Röhrig, "Die Klosteraufhebungen Josephs II', in IL- 13. *Symposium der Internationalen Kommission für vergleichende Kirchengeschichte Subkommission Österlich (Vienna: Institut für Kirchengeschichte, 1994) pp.* 114-122; T. C. W. Blanning, *II Joseph* (Harlow: Longman, 1994); Derek Beales, "II Joseph ve Avusturya ile Macaristan'ın Manastırları", yeri N. Aston, ed., *Avrupa'daki Dini Değişiklikler, 1650-1914: John McManners için Denemeler* (Oxford: Oxford Üniversitesi baskısı, 1997), s. 161-184.
3. Simon Laschilzer, "Die Verordnungen über die Bibliotheken und Archive der aufgehobenen Klöster in Österreich" 2 (1881): 401-440 ve "Geschichicte der klosterbibliotheken und Archive Kärntens zur ihrer Aufhebung unter Kaiser Joseph II, *Carinthia,* 73, (1883): 129-148, 161-187, 193-208
4. Anton Schubert, "Die ehemaligen Bibliotheken der von kaiser Josef II. aufgehobenen Mönchsklöster in Mahnen und Schlesien, sowie die der Exjesuiten zu Teschen und troppau", Zentralblatt für Bibliothekswesen, 17 (1900): 321-336, 401-423, 449-468 (s. 322-4)
5. Franz Karnthalcr, "Das Schicksal der Tiroler Klosterbibliotheken in den Jahren 1773- 1790", Biblos, 5 (1956): 123-129; Eva Verona, "Die Aufhebung der kroatishen Klosterbibliotheken unter Josef II', in: Fetschrift josef stummvoll, ed. yazan Josef Mayerhöfer ve Walter Ritzer, 1. cilt (Viyana: Hollinek, 1970), s. 439-449; Christine Tropper, "Schicksale der Büchersammlungen niederrösterreichisclier Klöster nach der Aufhebung durch Joseph II. und Franz (II) I', Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichhtsforschung, 91 (1983): 95-150
6. Karşılaştırın Rudolf Hittmayr, Der 'Josefinische Klostersturm im Land ob der Enns (Freiburg i. B. : Herder 1907), p. 285; Konrad Schiffman, Die

Handschriften der öffentlichen Studienbibliothek in Linz , pp. 25-5; Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreich, vol. 5: Oberrösterreich, s. 22-25; ed. Herbert Paulhart (Viyana: Böhlau, 1971), s. 116-17.

7. St Florian Arşiv Vakfı, Franz Kurz'dan Michael Ziegler'e, 9 haziran 1806. Mektupta bahsedilen el yazması hala St Florian Arşiv Vakfında bulunmaktadır (XI 247)
8. Prof. Derek Beales ile Prof. James Raven'a değerli yorum ve önerileri için teşekkür etmek isterim. Josephinizm için bakınız Derek Beales, "II Joseph ve Josephinizm", yeri Helmut Reinalter ve Harm Klueling, ed., Der aufgeklärte Absolutismus im europäischen Vergleich (Viyana: Böhlau, 2001): 35-53.
9. Koväcs, "Josephinische Klosteraufhebungen 1782-1789", s. 172
10. Tropper, "Schicksale der Büchersammlungen niederösterreichischer Klöster", s. 106-107.
11. II Joseph bir çok eyalet üniversitesini "Lyceen" düzeyine indirmişti (ör. Linz, Graz ve Innsbruck'da). "Lyceum", genelde bir iki fakülteden oluşup, üniversitenin ilk aşamasıydı.
12. Laschitzer, "Die Verordnungen über die Bibliotheken und Archive".
13. Aynı eser, s. 431
14. Schubert, "Die ehemaligen Bibliotheken der von Kaiser Josef II. Aufgehobenen mönchsklöster", s. 322-324.
15. Verona, "Aufhebung der kroatischen Klosterbibliotheken", s. 444.
16. Walter Neuhause, Beiträge zur Bibliotheksgeschichte der Kartause Schnals, Analecta cartusiana, 83 (1980): 48-126
17. Hittmayer, Joseph'in Manastır Fırtınası, s. 457-458; Schiffmann, "Linz'de Die Handschriften der öffentlichen Studienbibliothek in Linz s. 16-17; Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs 5. eilt: Oberösterreich s. 66-70. Linz Halk Kütüphanesi (bugünkü Oberösterreichische Landesbibliotjek) Mondsee'nin 40 ilk baskı kitabını barındırıyordu.
18. Karnthaler, "Das Schicksal der Tiroler Klosterbibliotheken ", s. 125, 128.
19. Schubert, "Die ehemaligen Bibliotheken der von Kaiser Josef II. Aufgehobenen mönchsklöster", s. 322.
20. Verona, "Die Aufheburg der kroatischen Klosterbibliotheken", s. 445, 441 f.
21. Karnthaler, "Das Schicksal der Tiroler Klosterbibliotheken", s. 127
22. Tropper, "Schicksale der Büchersammlungen niederöslerreichischer Klöster ", s.122.
23. Johann Duellinger, Catalogus librorum qui publicae auetioni exponentur in Bibliotheca universitatis Oenipontanae VII. Maii et sequent. M.DCC.XCII (Innsbruck: Wagner, 1792), Innsbruck Üniversitesi Kütüphanesi n. 30.354; karşılaştırın, Sieglinde Sepp, "Die Bibliothek entsteht und wächst" yeri El yazması eserlerden Bilgisayara: Innsbruck Üniversitesi Kütüphanesinin 250

yılı (Innsbruck: Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum, 1995), s. 42

24. Bakınız Benedikt Wagner, "Der Religionsfonds versteigert eine alte Stiftsbibliothek", yeri Tercüme çalışmaları: Oliver L. Kapsner anısına El yazması Kitap ve Kütüphane Araştırmaları, (Collegeville, Minnesota: St John Üniversitesi Baskısı, 1973), s. 235-243
25. Hittmayer, *Joseph'in Manastır Fırtınası,* s. 214-215
26. Franz von Krones, Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz (Graz: Karl Franzens Üniversitesi, 1886), s. 488
27. Tropper, "Schicksale der Büchersammlungen niederösterreichischer Klöster", s. 106-108
28. Laschitzer, "Geschichte der Klosterbibliotheken und Archive Kärntens", s. 193-197
29. Bakınız Brunhilde Hoffmann, Die Aufhebung der Kartause Gaming, *Carthusiana Kölesi,* 58 (1981): 45-48, 91-101
30. Tropper, "Schicksale der Büchersammlungen niederösterreichischer Klöster", s. 108
31. Karşılaştırın, Kurt Holter, Buchkunst-Handschriften-Bibliotheken: Beiträge zur mitteleuropäischen Buchkultur vom Frühmittelalter bis zur Renaissance, ed. Georg Heilingsetzer ve Winfred Stelser, 2. eilt (Linz: Oberösterreichischer Musealverein 1996), s. 893.
32. Blitz, "II Joseph'in Dini Reformları", s. 590
33. Hittmayer, *Joseph'in Manastır Fırtınası,* s. 253f.
34. Beales, "II Joseph ve Avusturya ile Macaristan'ın Manastırları", s. 178f.
35. Verona, "Die Aufhebung der Kroatischen Klosterbibliotheken ", s. 449.
36. Tropper, "Schicksale der Büchersammlungen niederösterreichischer Klöster", s. 121; Karnthaler, "Das Schicksal der Tiroler Klosterbibliotheken", s. 125; Schubert, "Die ehemaligen Bibliotheken der von Kaiser Josef II. Aufgehobenen Mönchsklöster" s. 322.
37. Tropper, "Schicksale der Büchersammlungen niederösterreichischer Klöster", s. 122, n. 127.
38. Verona, "Die Aufhebung der kroatischen Klosterbibliotheken", s. 446.
39. Hermann Hauke, "Die Bedeutung der Säkularisation für die bayerischen Bibliotheken ", yeri Glanz und Ende der alten Klöster: Säkularisation im bayerischen Oberland 1803, ed., Josef Kirmeier ve Manfred Treml (Münih: Haus der Bayerischen Geschichte 1991), s. 87-97 (s. 87)
40. Jeffrey Garrett, "Aufhebung im doppelten Wortsinn: Orta Avrupa'da manastır Kütüphnelerinin Yazgısı, 1780-1810), Vernbum Analecta Neolatina, 2 (1999): 15-27 (s. 26)
41. Handbuch der historischen Buchbestände in Österreich, ed. Helmut W. Lang, 4 eilt (Hildesheim, Olms, 1994-1997).

42. Beales, ""II Joseph ve Avusturya ile Macaristan'ın Manastırları", s. 161. Avusturya manastırlarına karşı Nazi politikaları için bakınız Österreichs Shifte unter dem Hakenkreuz: Zeugnisse und Dokumente aus der Zeit des Nationalsozialismus 1938 bis 1945, ed. Sebastian Bock, Ordensnachrichten, 35 (1995): Heft 4A.

9

Kaybolan Kraliyet Kütüphaneleri ve Hanover Saray Kültürü

Clarissa Campbell Orr

Yeni İngiliz Kütüphanesini (British Library) ziyaret eden herkes, orada merdiven boşluğunda fiziksel olarak asılı duran, III. George tarafından derlenen ve 1827 yılında oğlu IV. George tarafından devlete satılan Kral Kütüphanesini - Hanover Krallığının kitap merakının görünür bir kanıtını - fark edecektir. Yine de diğer on sekizinci yüzyıl Hanover kütüphanelerinin çoğu yok olmuştur ve III. George'un koleksiyonculuğu, bu hikâyenin sadece bir bölümünü oluşturmaktadır.

III. George'un kişisel kütüphane koleksiyonculuğu konusunda otorite olan, İngiliz Kütüphanesinden Peter Barber'a göre, kralın kütüphanesinin satışı, esas olarak IV. George'un inşaat projelerine yoğunlaşma isteğinin sonucuydu. George, eski kralın kütüphanesinin *quid pro qu*o'suna* sahip olduğu takdirde, hükümetin kendisinin mimariye delicesine tutkunluğu nedeniyle biriken borç miktarına daha ılımlı yaklaşacağını ümit ediyordu. III. George'un vasiyetnamesi, koleksiyonu, en sevdiği ve ikinci oğlu, 1827 yılında ölen York Düküne bırakıyordu. Diğer oğulları, -özellikle, IV. George'a halef olanlar arasında ikinci sırada bulunan Clarence Dükü- kendi paylan adına kitapları istemeseler de, babalarının koleksiyonunun kraliyet ailesinin dışına çıkmasına şiddetle karşıydılar. Hanedanın mülkiyet hakkı

Quid pro quo (Lat): Bir şeye karşılık başka bir şey [ç.n.]

duygusu bir yana, satış aynı zamanda anayasal sorunlar yaratmıştı. Devlet evrakı ile, kralın referans materyali olarak değerlendirilebilecek eşyaları arasında belirgin bir ayırım bulunmamaktaydı. Bu satış, o andaki ve gelecekteki hükümdarları, gerekli yönetim araçlarından yoksun bırakmakla sonuçlanmıştı[1]

III. George'un oğulları arasındaki gerçek kitap meraklısı, kötü sağlığı diğer kraliyet prensleri gibi askeri veya denizle ilgili meslekleri üstlenmesine engel olan ve başlangıçta kilisede bir görev edinmek isteyen Sussex Dükü Augustus'tu. Babasını fazlasıyla taklit ederek, toplamı 50.000 kitabı bulan bir koleksiyonun parçası olarak, bilimsel bir çalışmayla, ender bulunan İncil'leri biriktirmişti.[2] Bu koleksiyon Augustus'un 1846 yılındaki ölümünden sonra satılmış ve bazı kalemleri Kraliyet Koleksiyonu için V. George'un eşi Kraliçe Mary tarafından geri alınmış olmasına rağmen, yok olmuş Hanover Kütüphanesi olarak değerlendirilmektedir. III. George'un kızları arasında Prenses Elizabeth önemli ölçüde bir kütüphane oluşturmuş ama, annesinin bilimsel ve edebi zevkine çok yakın bir görüntü veren bu kütüphane daha sonra, 1860'larda satılmıştı.[3]

Hanover Kütüphaneleri sorununun, sanat, bilim ve edebiyat konusunda kraliyet hâkimiyeti ile Fransız Devrimi sonrasında ilk modern çağın hanedan devletlerinin yerini ulus-devletlerin aldığı dönemde, Avrupa'da başlayan, hükümdarların kişisel koleksiyonculuk alışkanlıklarından ulusal koleksiyonların yaratılmasına yönelmesi karşısında, daha geniş bir kapsamlı ve bir bütün olarak incelenmesi gerekir. Hemen ardından gelen, Hanover'lerin 1714 yılında tahta geçmesi ile 1820 yılında Regency'nin sonuna kadarki dönem, bu bölümün ana ilgi alanı olacaktır. Buna rağmen I. George'dan III. George'a kadar Hanover'lerin saray kültürü epeyce ihmal edilmiş bir konudur.[4] John Beattie uzun zaman önce I. George'un sarayını incelemişti ama bunu izleyen sürede fazla bir gelişme olmamıştır. Onun esas ilgi alanı kraliyet hanesinin personel ve mali durumu olup, saray kültürü veya kraliyet hâkimiyeti gibi ilave sorularla ilgilenmemişti. II. George, tarih yazımının büyük ölçüde politik, diplomatik, sosyal, kültürel ve modern faaliyetlerin odağı olan saraydan uzaklaşarak, krallık ve bakanlıkların hikâyesine doğru kaymaya başlamasından dolayı İngiliz Krallığının en ihmal edilmiş krallarından biridir.[5] Ama bu durum, I. George'un sarayının anor-

malliğinden kaynaklanabilir. Zira I. George seremonilerden hoşlanmıyordu ve ayrıca Büyük Britanya'ya geldiğinde resmi bir eşi ya da küçük çocuğu bulunmuyordu. Ayrıca saray yaşantısının bir parçası olarak kraliyet *ailesi* kavramını sağlamak, Galler Prensi ve Prensesine kalmıştı. Christine Gerrard ve Andrew Hanham tarafından yakın zamanlarda yapılan değerlendirmeler, II. George'un krallığı döneminde saray yaşantısının yeniden düşünülmesinde ve saray kültürünün yeniden canlandırılması ile ilerlemesinde Ansbach'lı Caroline'in rolünün vurgulanmasını gerektirmektedir.[6]

Daha sonraki dönemler için bireysel çalışmalar olmasına rağmen - örneğin III. George'un mimarı Sir William Chambers'a ait[7] - gerçekten sistematik bir şekilde Hanover Saray Kültürünü incelemeye henüz başlamadık. Ama bu değişiyor ve bütün saray tarihçilerinin şimdi sahip oldukları en büyük kaynak, Robert Bucholz ve Sir John Sainty tarafından derlenen, Kraliyet Sarayındaki resmi görevlilerin kapsamlı tarihi biyografi kayıtları ile, Tarihi Araştırma Enstitüsünün internet sitesinde bulunan Galli Frederick ve Augusta'nın evi ile ilgili listelerdir.[8] Artık tek eksik, kraliyet kardeşleri ve çocuklarının hizmetkarlarıdır. Hanover Kütüphaneleri ve buna ilişkin çalışmalar ve kraliyet çocuklarının eğitimi konusundaki tam tablo, sadece belirli bir dönemdeki yetişkin kraliyet hane halkının *tümü* değerlendirmeye alındığı takdirde tamamlanabilir. Burada bu Anglo-Hanover krallığın Alman boyutunun altını çizilmelidir. Belirli bir Alman geleneğine uyan kraliyet kadınları tarafından yapılan katkı, hikâyeye özel bir avantaj sağlamaktadır. Kayıp Hanover Kraliyet Kütüphanelerinin izini sürmek, Hanover saray kültürü ve saraya hizmetkarlar sağlayan aristokrat ailelerin yanı sıra, profesyonel uzmanlıkları nedeniyle işe alınan orta sınıftan insanlarla olan bağlantılar hakkında da bize yeni bir pencere açmaktadır.[9] On sekizinci yüzyıldaki politik ve kültürel tarihin, krallığın politik ve sosyal yaşamdaki dayanak noktası olarak önemini küçümseme eğilimi gösterdiği dikkate alındığında, sarayı daha anlamamıza yardımcı olan bir yol, aynı zamanda krallık kurumunun tekrar değerlendirilmesini açan yoldur.[10] Bu kayıp kütüphaneler, bu kitaptaki diğer bölümlerde tanımlanan boyutlarda bir kültürel katliam simgelememekte fakat, çağdaş politik tartışmalarda her dönemde sıklıkla faaliyet gösteren bir kurum hakkında yeni tarihi perspektifler sağlamaktadır.

Aşağıda anlatılanlar, devam etmekte olan çalışmaları hakkında nazik bir şekilde, bana konuşma izni vermiş olan başka kişilerin çalışmalarını da kapsamakta ve yok olan Hanover Kütüphaneleri üzerinde yapılan araştırmaların mevcut durumu hakkında genel bilgi vermektedir. Özellikle ilgi konusu olan şey, II. George'un eşi Ansbach'lı Caroline'den, onun kızı Kraliyet Hanover ve Orange Prensesi Anne'a, kadar uzanan bir kadın geleneği olmasıdır. Fakat Anne'in erkek kardeşlerinden, III. George'un sırasıyla babası ve amcası olan Galler Prensi Frederick ile Cumberland Dükü William'dan da bahsedilmektedir. En fazla dikkat, III. George'un eşi, Mecklenburg-Strelitz'li Charlotte'a verilmektedir. Benim ilgi alanım baştan sona, maddi kaynakça yerine, bu kayıp kütüphanelerle ilgili sosyal ve kültürel uygulamalar ile entelektüel zevklerde yatmaktadır.

Hem I. George'un hem de II. George'un kütüphaneleri hakkında, bunları Hanover'da bulundurmuş olmaları çok muhtemelse de, neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz. Gottfried Leibniz'in Brunswick Meclisinin Tarihçisi olarak rolü çok iyi bilinmektedir ve Brunswick-Wolfenbiittel'deki daha eski bölüm tarihçiler için son derece değerli bir kaynak olmayı sürdürmektedir. I. George, on beş yaşında Viyana'nın Türk işgalinden kurtarılmasına yardımcı olan bir ekibin sorumlusuyken dişini kıran bir asker-prens ve diplomattı. Aynı zamanda Voltaire'in IV. Henry hakkındaki epik şiiri *La Ligue'in* adandığı kişiydi.[11] Kral, en azından hanedan tarihine ve askeri istihkamların planları ile görüşlerine sahip olmuş olmalı ve Peter Barber bu malzemenin bir kısmının halen tanınmadan ve kataloglanmadan Windsor'da mevcut olduğuna inanmaktadır.[12]

Saray kültürünün tam görüntüsünü elde etmek amacıyla Kraliyet kadınlarının yanı sıra erkeklere bakmanın önemini vurgulayan bu belirgin bibliyografik hareketsizliğin aksi bir durum, I. George'un annesi, Hanover Seçici Prensesi, I. James'in torunu ve 1701-1713 arasında İngiliz tahtının varisi Sophia Dorothea'dır. Bu kadın entelektüel takipler yapma imkânına sahipti ve Leibniz'le felsefi, teolojik ve eğitim konularında görüşmeler yapıyordu.[13] Maverick entelektüel ve akılcı, rasyonel dinin savunucusu ve Newton'un panteizm yorumcusu olan John Toland'ın *Serena ya Mektuplar* isimli eserinin yazıldığı kişiydi.[14] Ayrıca dikkat edilmesi gereken husus Sophie'nin evlenmemiş iki kız kardeşinin rahibe olmaları ve bu duru-

mun, onların yaşamlarını dindarlık kadar, kültürel aramalara adayarak geçirmelerine izin veriyordu. Bu Hanover kadınlarının hikâyesinde tekrar dikkatimizi çekecek bir seçenek olup, Kraliçe Charlotte tarafından Frogmore'daki özel inzivası sırasında benimsenmişti. Louise Hollandine, evden kaçarak ve Katolikliği benimseyerek ailesini şaşkınlığa uğratmıştı. XIV Louis, Fransız gücünü engellemeyi hedefleyen ardışık koalisyonlarda Orange'lı William'ın müttefiki olan Hanover'li Protestanları kızdırmak için, onun Maubisson Rahibesi olmasını sağlayabildiği için epeyce memnun olmuştu. Bu arada Louise, rahibelik görevi sırasında ressam olarak yeteneklerini geliştirme imkânını bulmuştu.[15] Sophie'nin rahibe olan diğer kız kardeşi Herford'un Kraliyet Kilisesinin sorumlusuydu ve Lutheran olarak kalmayı sürdürmüştü. Kutsal Roma İmparatorluğunun evlenmemiş kraliyet ve asil kadınlarına yararlı bir şekilde, Lutheran Kilisesi, yarı

Şekil 9.1 St James'in Sarayı, Queen (Kraliçe) Kütüphanesi; W. H. Payne'in *Royal Residences* (Kraliyet Rezidansları – 1817-1820)'den alınan, Ansbach'lı Caroline'in Kütüphanesine ait (Charles Wild, 1781-1835 tarafından yapılan) bir görüntü. Kraliyet Koleksiyonu, 2003 ? Majesteleri Kraliçe II Elizabeth. Kraliyet Koleksiyonu Resim Kütüphanesinin izniyle basılmıştır.

özerkleştirilmiş bir şekilde kadın rahipler bulunduruyordu. Üyeleri cemaat halinde yaşıyordu ama ant içmiyorlardı ve özel olarak zor bir yaşam sürmeleri gerekmiyordu.

Sophie'nin uzun yaşaması, Ana Seçici Prenses olarak torununun **gelini** ile kuvvetli dostluk bağları oluşturma imkânına sahip olması anlamına geliyordu. Seçici Prens, 1713'den sonra Galler Prensi ve sonra II. George olan George Augustus, 1705 yılında Ansbach'lı Caroline ile evlenmişti. Büyük kayınvalidesi ile teoloji ve felsefe ilgilerini paylaşıyordu ve daha önce, sonradan Kutsal Roma İmparatoru VI. Charles olan, Habsburg Arşidükü Charles'a gelin olabilmek için gerekli olan Katolikliğe dönmeyi reddetmişti. Bu karar onu Hanover - Büyük Britanyası için popüler bir aday durumuna getirmişti ve teolojik tartışma zevkini o ölçüde muhafaza etmişti ki, serbest düşünceye sahip olduğundan kuşkulanılmıştı. Caroline kesin olarak, papazı olarak Rasyonel Anglikan birini, düşünceleri tehlikeli bir şekilde deizme (akılcılığa) yakın olan değişik Samuel Clarke'ı işe almıştı. Ama onun "kayıp kütüphane"sinin katalogu, serbest düşünce yanlısı John Toland'a ait sadece bir metin içermektedir ve gerçek serbest düşünce sempatisi göstergesi olabilecek, *Spinoza'nın Yaşamı* tarzında hiçbir kitap bulunmamaktadır. Diğer tarafta, Katolikliğe karşı Protestan itirazlarını tartışan, Kuveykırler gibi azınlık Protestanlarının telkinlerini açıklayan, İngiltere Kilisesinin doktrinlerini anlatan ve teoloji ile on sekizinci yüzyılın başlarındaki yeni doğal felsefe arasındaki ilişkiyi araştıran birçok kitap bulunmaktadır ve bu tartışmaların temeli, doğa fikrinin tanrının tasarımı olduğunu teyit etmekti.[16] Ayrıca çok sayıda vaaz ve metinsel el yazısı ile yazılmış yorum kitabı da bulunmaktadır. İlahiyat ve felsefenin dışında en büyük kitap kategorisi tarihti ve seyahat, topografik tanımlar ile önemli binaların planlarını içeriyordu. Peter Barber, kraliçenin kütüphanesinin aslında *gerçek* kraliyet kütüphanesi olduğunu; kraliçenin bütünüyle krallığa uygun kitaplar satın aldığını düşünmektedir. Yoksa koleksiyonunun neden, bir tanesi onun tarafından Hans Sloane'un koleksiyonundan seçilen askeri istihkâm hakkında kitaplar içerdiğini açıklamak zordur. Caroline'e, Sloane'un geniş ve kapsamlı koleksiyonundan seçim yapma hakkı verildiği dikkate alındığında, bütünüyle krallığa ve, kocası ile en sevdiği oğlu Cumberland Dükü William gibi asker-prenslere yararlı bir kolek-

siyon oluşturmak yerine, sadece kendi ilgi alanlarına dayanan bir koleksiyon oluşturuyor olsaydı, bu konuda bir kitap alır mıydı?[17]

Kraliçenin, Hampton Court'taki restore edilen malikanesi, kraliçenin İngiltere'deki teolojik araştırmalarının fiziksel ortamı hakkında bize çok az fikir vermektedir. Oratoryoda bulunan bir okuma masası bize, 1728 yılında ona adanan ve masada açık bir şekilde duran bir dua kitabından rahibinin ona vaaz ve duaları nasıl okuduğunu göstermektedir. Özel salonu kağıt masaları ve bir tanesi Sir Robert Walpole'un evi olan Houghton Hall'un görüntüleri hakkında olmak üzere, oymalı kitapları ile, farklı ilgi alanlarını belirtmek için gösterilmektedir.

Evlenmesinden ve Hanover'e yerleşmesinden önce Caroline Kutsal Roma İmparatorluğunun en eğitilmiş saraylarından ikisinde, Dresden ve Berlin'de yetiştirilmişti. Annesi Saxe-Eisenach'lı Eleonore, Caroline üç yaşındayken dul kalmıştı ve sonra Saksonya'dan IV. John George ile evlenmişti. Dresden'de bulunan prenslik koleksiyonu, Green Vault [Yeşil Kasa] hazineleri dahil, Rönesans'tan beri Avrupa'daki en görkemli koleksiyonlar arasındaydı. En son düzenleme teorilerine uygun olarak 1580'lerde oluşturulan koleksiyon, Johann Damian Majör (1636-1693) tarafından düzenlenmişti. Bu teoriler esas olarak klasik kaynaklardan türemişti ve nesneleri türüne göre, sanat ve doğal harikalarını içerecek ve aynı zamanda yetkin bir katalogla desteklenecek şekilde düzenlemeyi vurguluyordu. İdeal olarak bu tür koleksiyonlar bu işe tahsis edilmiş İlham Perilerinin (Musalar) Tapınağı olarak görülen binalarda barındırılacaktı. Dresden'deki Kunstkammer aletler, bilimsel enstrümanlar ve kitaplar içeriyor ve Saksonya'nın malzeme üretimine yardımda bulunan Saksonyalı zanaatkarlar, bilim adamları ve din adamları için önemli bir kaynak olarak görülüyordu.

Caroline'in annesi öldüğünde, yeni vasisi, 1701 'den sonra ilk Prusya Kralı olarak taç giyen Brandenburg'lu Seçici III. Frederick olmuştu. Vasisinin eşi, I. George'un kız kardeşi ve annesi Leibniz'li Sophie ile eş-destekleyici olan, Hanover'li Sophie Charlotte'du. Prusya'daki yeni kral diplomatik işlerle uğraşırken, eşi kültürel altyapıya yoğunlaşmıştı.

Berlin'in kentsel tasarımına yeni bir zarafet verilmesine yardımcı olan kişi Caroline'di ve Bilim Akademisinin kurucusuydu. 1703 yılında, Otuz Yıl Savaşından sonra Büyük Seçici Prens Frederick William tarafından yeniden toplanan sanat koleksiyonu, antikalar ve egzotik güzelliklerle birlikte, içinde büyük bir kütüphaneyi de barındıran Berlin Kraliyet Sarayının yeni galerilerine yerleştirilmişti. Bu tüm kıtayı kapsayan sanatsal ve kültürel hazineler, Joanna Marschner tarafından, Caroline'in İngiltere'ye geldikten sonraki koleksiyoncu ve girişimci rolünün anlaşılmasında son derece önemli olarak vurgulanmıştır. [18]

Bu nedenle Caroline'in kütüphanelerinin, sanata, teknolojiye ve doğaya adanan Avrupa kıtası modellerinin bir parçası olarak görülmesi gerekmektedir. Kraliçenin birçok kütüphanesi vardı. Bunların en önemlisi Kent tarafından St James Sarayında onun için tasarlanan kütüphaneydi. Kensington'da kraliçe, büyük girişimci kral I. Charles'ın sahip olduğu resimlerden kalanları, bir set Holbein çizimleri dâhil, tekrar toplayarak, resim koleksiyonunu yeniden düzenlemiş ve bir Kunslkammer ya da sanat galerisi oluşturmuştu; oradaki kütüphanesi Wunderkammer ya da biblo dolabı içeriyordu. Son olarak, Richmond'da, Merlin'in mağarasında, yine Kent tarafından tasarlanan ve bazı kitaplarının taşındığı gotik kitaplıklar bulunan basit bir sığınağı vardı. Stephen Duck, "harmancı şairi", "mağaranın koruyucusu" olarak görevlendirilmişti. Aynı zamanda yakında bulunan inziva yerinin de bakıcısıydı.

Bir eş-kraliçenin kütüphanesini incelerken, Caroline'in rakibi, II. George'un metresi Henrietta Howard'i unutmamamız gerekir. Muhteşem palladian villası Marble Hill House'un içinde yaklaşık 900 ciltlik bir kütüphane bulunuyordu. Bu ciltlerden bir tanesi, Colen CampbeH'in *Vitruvius Brittanicus*' *uydu*. Kent'in *Designs oflnigo Jones'una** olduğu gibi bunun da abonesiydi. Malikanesi için yapılan tasarımlarda bilgili bir katılımcıydı. Aynı zamanda, Papa, Swift ve Chesterfield Kontu gibi arkadaşlar arasında edebi zevki nedeniyle çok saygı görüyordu. [19] Böyle entelektüel, sofistike kraliyet metres örnekleri, Fransa'da da, Racine ve La Fontaine'in patroniçeleri olan ve kütüphanesinde, baskılar ve müzik notaları dahil

Designs of Inigo Jones: Inigo Jones'un Tasarımları [ç.n.]

4.000'in üzerinde kitap bulunan Madam de Montespan ile paralellikler göstermektedir.[20]

Caroline'in farklı bir anlamda bir başka rakibi, en büyük oğlu Galler Prensi Frederick'ti. Frances Vivian'ın araştırmasının gösterdiği gibi, I Charles'ın hamurunda bir girişimci kral olmaya kararlıyken, onun çılgınca bina alım ve dekorasyonu, torunu IV. George'un meslek yaşamında da tekrarlanmıştı. Her ikisi de Galler Prensinin, askeri meslek yaşantısından hariç tutulma kaderini paylaşmış, politik muhalefetin merkezi olmuş ve iktidara gelmeyi beklerken, enerjilerini uzmanlaşmaya harcamışlardı. Ama her ne kadar Kraliçe Charlotte oğlu George'u hoşgörülü bir şekilde çok seviyorduysa da, Kraliçe Caroline'in oğlu Frederick'e karşı bir nefreti varmış gibiydi. Belki de birbirlerine fazla benziyorlardı. Her ikisi de mimarları ve bahçe tasarımcıları olarak Kent'i görevlendirmişlerdi ve ikisi de I. Charles'ın koleksiyonlarını yeniden oluşturma konusunda birbirleriyle yarışıyordu. Frederick'in Kütüphanesi, papazı Caspar Wettstein tarafından derlenmişti: Koleksiyonun klasiklere, tarihe ve İngiliz ve Fransız edebiyatına, sanata ve mimarlığa karşı kuvvetli bir eğilimi vardı. Matematikçi ve filozof Desaguliers'in, Frederick'in Kew'deki evinde, Beyaz Ev'de [White House'daj, teleskopları ile başka bilimsel cihazlarının bulunduğu ve Frederick ile birkaç arkadaşına özel dersler verdiği bir odası vardı. Frederick 1751 yılında, vasiyetname bırakmadan ölmüştü. Ama taslak vasiyetnamesi bütün kitaplarını ve resimlerini eşi Augusta'ya bırakmıştı.[21] Kraliyet Koleksiyondaki yetkili müdürler, kitapların III. George'un kütüphanesinin bir parçası haline geldiğini varsaymaktadır, ama anlaşıldığı kadarıyla, babadan oğla geçen her hangi bir kitabı belirlemek çok zordur: Bir başka "kayıp kütüphane".[22]

Hanoverlilerin, işlemeyen aile ilişkileri nedeniyle adları çıkmıştı ve Frederickle ebeveynleri arasındaki tartışmalı ilişkiye ek olarak, kardeşler arasındaki rekabet fazlasıyla belirgindi. II. George, başarılı bir askeri meslek için yetiştirilmekte olan ikinci oğlu Cumberland Dükü Wiiliam'i tercih ediyordu. William'in 45'deki ikinci Jacobite isyanının bastırılmasındaki başarısı - Handel'in Mars'ının "fetheden kahramanı"ydı - ona kasap Cumberland adını kazandırmıştır. Yine de Cumberland bir eşkıya değildi. Annesi gibi, peyzaj tasarımı ile ilgileniyordu ve onun yarattığı Virginia

Water ve beraberindeki klasik peyzaj, sadece estetik amaçlı değil, terhis edilen askerlerine iş imkânı sağlamak içindi. Askeri teknik ressam ve topografik manzaraların ressamı olarak Paul ve Thomas Sandby'ı görevlendirmişti; ve haritaları ile topografik resimleri III George'un koleksiyonunda yer aldı.[23] Eğer, gölde balık avlama seferlerinde kullanılan Çin yelkenlisi bugünlere kalmış olsaydı, ve kıta Almanya'sının saraylarında bulunabilecek en cömert Çin motifleri versiyonlarına rakip olabilecek çizimlerine bakılabilseydi, bu asker - prens hakkında muhtemelen çok farklı bir fikir sahibi olabilirdik.[24]

Cumberland'ın en büyük ablası, Kraliyet Prensesi Anne çok yetenekli bir müzisyen olup, Handel'in öğrencisi ve koruyucusuydu. Handel'e sağladığı maddi desteğin derecesi, yakın zamanlarda Richard King tarafından ortaya çıkarılmıştır.[25] O ve erkek kardeşi rakip şarkıcı şirketlerini destekliyordu. Kambur Orange prensi ile evlenme konusundaki hevesliliği - kişisel açıdan son derece mutlu sonuçlanan bir evlilik - kısmen, geleceğin kralının evlenmemiş kız kardeşi olarak ortalarda dolaşma ve onun koruyucu olarak oynadığı rolde, arka planda kalma konusundaki isteksizliği ile körüklenmişti. Hollanda'da Leeuwarden'deki sarayını bir müzikal mükemmeliyet merkezi haline dönüştürerek, hem müziği hem de müzisyenleri, kuzeni ve eski talibi Prusyalı Büyük Frederick ile takas etmişti. Richard King gibi müzik tarihçileri, onun on sekizinci yüzyıl Avrupa'sının en iyilerinden biri olan kaybolan müzik kütüphanesini, tekrar oluşturabilmeyi çok isterlerdi. İki evlenmemiş kız kardeşi, Amelia ve Caroline'e gelince, anneleri Caroline tarafından, güçlü entelektüel ilgi alanları ile kendilerine verilen iyi eğitim dikkate alındığında, entelektüel ve sanatsal kültüre harcayacak çok az zamanları var gibiydi. Anlaşılan arkalarında hiçbir kütüphane bırakmamışlardı. Caroline hasta konumundan zevk alıyordu ve bunu meşgalesi haline getirmişti. Ama anlaşılan divanına uzanıp kitap okumamıştı. Amelia zorlu bir at-binicisiydi ve av alanında babasına fark atabiliyordu.[26] Bu evlenmemiş Alman prensesleri gerçekten Almanya'da yaşamış olsalardı, muhtemelen, Sophie'nin kardeşleri gibi, bir Lutheran manastırına kapanır, kendilerini dine veya müziğe adarlardı (ya da kuzenleri, Büyük Frederick'in kız kardeşi Amelia gibi). Daha sonra Quedlingburg baş rahibesi olan Amelia da yetenekli bir müzisyendi ve *onun* kaybo-

lan müzik kütüphanesi, aynı zamanda kitaplarını kataloglamış olan Serge Riviere tarafından aranmaktadır.[27]

Öldüğü zaman, kütüphanesi satıldığında Kraliçe Charlotte'un koleksiyonu İngilizce, Almanca, Fransızca ve İtalyanca dillerinde 4,000'den fazla kitap içeriyordu ve klasikler tercümelerle çok iyi temsil ediliyordu.[28] Çocuklarına, satıştan önce kitaplardan seçme hakkı verilmişti. Kütüphanenin dağılımı için gösterilen neden, kitap harcamalarının her zaman gelirlerini aşmış olduğuydu.[29] Ama aynı zamanda kütüphanesi uzmanlaşmış bir kütüphane değildi. Nadir baskılar veya el yazması kitaplara sahip değildi. Daha çok günlük kullanım içindi.

Bu kullanımlar hem özel, hem de genel olarak ayrılabilir. Bu kütüphane onun eğitimi ve zevki, özellikle de kızlarının eğitimi içindi. Kütüphanenin Frogmore'da sığınaktaki nihai yeri, bu özel karakteri vurgulamaktadır. Ancak, bir eş olarak, geleneksel edebi himaye yöntemleri açısından saygın bir kişilikti.[30] Buna ek olarak, kütüphanesi ile ilintili personelce, kendisini İngiltere'de Bluestockings'lere* bağlayan, ve ayrıca, İngiltere'deki ve Avrupa kıtasındaki Protestan Aydınlanması açısından sözde mevki sahibi yapan, entelektüel çabaların odağı olarak görülüyordu. İsviçre, Hollanda, Almanya ve Danimarka'daki, entelektüel ve ahlaki açıdan paralel gruplaşmalarla kesin bağlantılar bulunuyordu.[31]

Charlotte nasıl ve ne okuyordu? Ne yazık ki, gerçekten özel olan çok az sayıda belge kalmıştır. Windsor'daki Kraliyet Arşivlerinde az miktarda günlük, çok seyrek belirgin edebi referans içermekte, ancak bir isim göze çarpmaktadır - 16 Ocak 1794 günü için yapılan kayıtta, Gibbon'un ölümü ile ilgili olarak, "inançsız" ifadesi kullanılmaktadır. Ayrıca, arşivlerde *The Spectator* [Seyirci] ve, LaHarpe'ın Fransız edebiyatına girişi *La Lycee* (1799)'dan okuması ile ilgili bazı notlar bulunmaktadır.[32] Bununla birlikte, kraliçenin genelde, bilgi, manevi eğitim ve kendini geliştirmek amacıyla okuyan dikkatli bir okuyucu olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Charlotte İngiltere'ye geldiğinde Fransızca biliyordu ama İngilizce bilmiyordu, yi-

*** Bluestockings: On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan kadın edebiyat "kulübü"ne verilen gayrı resmi aşağılayıcı isim. Zamanlarının ahlaki, entelektüel ve kültürel standartlarını yükseltmek isteyen eğitim görmüş, entelektüel ve tutucu kadınlar tarafından yürütülen bu arkadaş grubu sırayla, Londra'nın edebi şahsiyetlerinin ilgi odağı olduğu akşam eğlencelerine ev sahipliği yapardı. |ç.n.|**

ne de benimsediği lisanı çabuk öğrenmişti.

Kraliçe Charlotte'un botaniğe karşı ilgisini araştırarak, okuma yöntemini anlayabiliriz. Kraliçe Charlotte'un koleksiyonunda bulunan ve halen Windsor'daki Kraliyet Kütüphanesinde olan kitaplardan biri, Bute Kontu tarafından derlenen ve ona adanan botanik tablolar setidir. Set, aynı zamanda Frogmore'daki dekorasyonların üzerinde de çalışan çiçek ressamı Mary Moser tarafından yapılan, çiçek boyalı süslemeler kaplı maun bir kutunun içindedir. Bute, Charlotte'un kayınvalidesi tarafından, III. George Galler Prensiyken bir tür akıl hocası olarak atanmıştı. Aynı zamanda George'un babası tarafından Kew'da başlatılan ve dul eşi Augusta tarafından sürdürülen bahçelerin de müdürlüğünü yapmıştı. Bute politikadan dışlandığı zaman, kendisini bilimle oyalamıştı. Kendi botanik tabloları üzerinde yıllarca çalışmış ve 1784 yılında bunları, *"şahsınızın kraliyet adının koruması altında sadece Cins-i Latifin zevkine"* sunuşuyla, Kraliçe Charlotte'a adamasına izin verilmişti.[33]

Botanik biliminin eğitilmiş bir kadının boş vakti ile ilişkisi, bu bağlılığın gerçek olduğu izlenimini veriyordu ve Anne Shteir tarafından başarıyla incelenen "eğlenme" önemsiz değil, ciddi ve sistematikti.[34] Charlotte'un kayıp kütüphanesinin araştırılması sonucunda elde edilecek kazançlardan biri, kraliçenin arkadaşları ve onların çakışan hamilik şebekelerinin değerlendirilmesi yolunu açmasıdır. Kraliyet çiftinin en yakın arkadaşlarından biri, zamanının önde gelen kadın koleksiyoncusu, uzmanı ve bilimsel amatörü Portland Düşesidir (1715-1785). Tanınmış bibliyofillerden biri olan ve el yazması kitap koleksiyonu yeni İngiliz Müzesinin bir parçası haline gelecek olan ikinci Oxford Kontunun kızıydı. Düşesin ölümünden sonra koleksiyon açık artırmayla satıldığında, mineraller, fosiller, kabuklar, böcekler, kuşlar, ve bunların yuvaları ile yumurtaları hakkında koleksiyonlar içeren kategoriler halinde 4,000'in üzerinde parça oluşturmuştu.[35] Düşesin, aralarında karanlıktan kurtarılıp evin kızlarının mürebbiyesi yapılan Anglo-Sakson bilgin Elizabeth Elstob'un da bulunduğu ev halkı, Bluestockings'in Kraliçesi Lizabeth Montagu'nun kendi edebi eğilimlerini geliştirdiği ve bir evin nasıl bir dişi entelektüelliği haline dönüşebileceğini öğrendiği matristi.[36] Kraliçenin, Portland Düşesinin ve onların müştereken korudukları Bayan Delaney'in dostluğu, Kraliçenin Bluestockings'ler-

le bağlantısının kurulabileceği yollardan biridir.[37] Bir diğer Bluestockings bağlantısı, kraliçenin Almanca kitaplar ödünç verdiği Elizabeth Carter'la tanışıklığıdır.[38]

Portlandlar tarafından korunan kişilerden biri, 1767 yılında, dul kalan Düşese papaz olarak atanan, doğabilimci papaz John Lightfoot'dur (1735-1788). Lightfoot esas olarak onun doğal tarih koleksiyonlarını düzenlemek ve kataloglamakla görevliydi. Lightfoot öldüğünde III George onun serasını kraliçe için satın almıştı ve Frogmore'a monte edilmişti. Tamir edilmesi gerektiğinde bu görev otuz-altı ciltlik *İngiliz Botaniği*'nin yazarı ve Lightfoot'la birlikte Linnaean Topluluğunun kurucusu botanikçi J. E. Smith'e verilmişti.[39] Kadınlar topluluğun resmi üyesi değildi, ama botaniğe olan ilgileri, Smith tarafından Chelsea'deki evinde verilen ve başkalarının yanı sıra Portland Düşesinin de katıldığı konferanslar aracılığı ile besleniyordu.

Smith Frogmore'da çalışmaya başladıktan sonra, kraliçe kendisine ve prenseslere birkaç özel ders vermesini istemişti. Smith'in bu toplantılarla ilgili olarak anlattıkları, Charlotte'un botanik araştırmalara verdiği düzenli dikkati göstermektedir. Açıklamasına göre seranın tamiri,

Frogmore'a sık sık konuk olarak ve botanik ile hayvanbilimi hakkında konferans vermek yerine, düzenli olarak sohbetlere davet edilmesine yol açmış, kraliçe ve Prenses Augusta lar bunları gösterdikleri itina ile şereflendirmişler di; kraliçe her derste düzenli olarak not tutuyor ve dersin sonunda, hataları önlemek amacıyla yüksek sesle okuyordu...

Sıklıkla konu hakkında içini döktüğü bilinen bu örnek annenin planı, krallık çocuklarının eğitiminde, onlara daha sonra aralarından kendi seçimlerini yapabilecekleri çeşitli alanlarda ve araştırmalarda, mümkün olduğunca fazla kaynak oluşturmak ve böylece meslek ve eğlence amacıyla ortamdan bağımsız olmalarını sağlamaktı.

Ancak, Smith'in kraliyet ailesiyle samimi ilişkileri ve botanik hakkında sağladığı güdümlü yorumları, Bourbon Krallığının eleştirmeni olduğu anlaşıldığında ciddi bir şekilde gerilmişti.[41]

Charlotte, zamanı boşa geçirmekten nefret eden biriydi, bu nedenle, okumasının bir kısmı, resmi olarak giydirilirken ve saçları yapılırken, başkasının yüksek sesle okuduklarını dinlemekle gerçekleşiyordu. Gerçekten de, evde ücret karşılığında bu işi yapmak üzere "Okuyucular" atamıştı. Bunlardan biri, Cenevre'den emekli bir saat imalatçısı ve bilim hayranı Jean-Andre DeLuc onun bilimsel çalışmalarına da yardımcı olmuştu. 1782 yılında DeLuc, çocukların romancısı ve kraliyet ailesinin Orleans dalının kraliyet mürebbiyesi olan Madam de Genlis'in Windsor'u ziyaret etmesinde gerekli düzenlemeleri yapmıştı ve Madam Genlis, DeLuc'un görevlerini şu şekilde tanımlamıştı:

Genel olarak herhangi bir prensin okuyuculuğu unvanının fahri bir unvan olduğu iyi bilinir ama ingiltere Kraliçesi okumayı gerçekten seviyordu ve prensesin tam bir özel hayat içinde yaşadığı Windsor'a Bay DeLuc her gün üç dört saat okumak için çağrılıyordu. Kraliçeyi her zaman odasında yalnız bulur ve o nakış işlerken ya da goblen üzerinde çalışırken okurdu... sürekli olarak aynı noktada ayaklarının üstünde durur ve belirttiğim gibi üç dört saat okurdu ve kraliçe, mutsuz okuyucusunun acıklı konumuna dikkat etmeden dinler ve sessizce goblen işlerdi.[42]

Bir bilgin olarak DeLuc jeoloji ve şimdi kültürel antropoloji diyebileceğimiz şey üzerinde etüt geliştiriyordu. DeLuc Paris'teki ansiklopedi camiasının, arkadaşı Rousseau dahil, ilk insanın dünyada göründüğü zamana ilişkin teorilere yanlış yön vermelerinden endişe ediyordu. Bunlar Kutsal Kitapta yazılanlara uygun değildi ve kelimesi kelimesine değil, daha serbestçe yorumlanıyordu. DeLuc'un eleştirileri ve kendi jeolojik teorilerinin açıklamaları 1778 yılından itibaren ardışık nüshalarda, Kraliçe Charlotte'a adanarak, yayınlanmış ve açıkça onu, dünya tarihinin bu aydınlık ve Hıristiyan versiyonunu memnuniyetle karşılayacak dindar bir kraliyet üyesi olarak tanımlamıştı.[43] DeLuc ayrıca Kraliçe Charlotte'u başka yollardan Protestan Aydınlanma ile ilişkilendirmişti. Kraliyet hanesine bir başka okuyucuyu, Hollandalı bir papazın Hamburg doğumlu dul eşi olan Madam de la Fite'i tanıştırmıştı. O ve kocası Hollanda asıllı bir eleştiri dergisi olan ve yayın politikası Deist çalışmalar hakkında eleştiri-

ler sağlamak olan *Bibliothèque des Sciences et Beaux Arts'ın** editörlüğünü yapmıştı. Madam de la Fite prenseslere Almanca öğretmiş, onlara adanmış kısa oyunlar ve ahlaki olarak eğitici diyaloglar yazmış ve ayrıca, Hannah More'u Fransızca'ya ve Protestan filozofları Gellert ve Lavater'in çalışmalarını tercüme etmişti. Almanca'dan yaptığı en ilginç tercümelerinden biri, Charlotte'un görümcesi Danimarka Kraliçesi Caroline Matilda'nın Danimarka'lı gözdesi ve sevgilisi olan Struensee'nin din değişimini sonuçlandıran, Danimarka sarayının papazı Munther'in anılandır. Zavallı Caroline Matilda'nın sansasyonel hataları - zina suçundan idam edilmekten son anda kıl payı kurtulmuştu - sadece Charlotte'un erdemli, dürüst ve akıllı bir eş ve bir anne olarak başarısını hafifletmişti.[44]

Kraliçe Charlotte'un kütüphanesinde bulunan birkaç kitap, onun eğitimle alakasına tanıklık etmektedir ve kuşkusuz kütüphane, hepsi de evde eğitim gören altı kızı için zengin bir eğitim kaynağı olarak hizmet vermiştir. Kraliçe, şimdi ömür boyu öğrenci diyebileceğimiz, kızlarıyla birlikte kendini de eğiten biriydi: Frances Bury, "Prenseslerin *maitre de danse*** dışında öğretmenleri yoktu. Ondan da bazen ders almazdı - bilgi aşkı o derece yorulmaz ve alçakgönüllüydü" diye kaydetmektedir.[45] *Robin lerin Tarihi* kitabı 1960'lara kadar yeniden basılan ve o günün Beatrix Potter'ı denilebilecek Sarah Trimmer'in, Kew'daki King's Work'un rahibi ve George ile Charlotte'un perspektif resim hocası olan babası Joshua Kirby aracılığıyla, kraliyet ailesi ile bağlantısı vardı. Trimmer'in on iki çocuğunun neredeyse tamamının kraliyet ailesinden bir vaftiz annesi-babası vardı ve Kutsal Kitap tefsirleri, kraliyet ailesinin çeşitli üyelerine ithaf ediliyordu. Aynı zamanda kraliçeye hayır okullarının idaresi konusunda tavsiyelerde bulunuyordu. Kraliçe Charlotte, Fanny Burney'e bir çok kitabını ödünç vermişti.[46] Madam de Genlis, Madam de la Fite'in arkadaşıydı ve kraliyet üyesi ve anne olarak Charlotte hakkında çok iyi şeyler düşünüyordu. Böylece Charlotte'un dul kalan kardeşi Mecklenburg-Sterlitz'li Charles'a kızlarını Madam de Genlis'in prensiplerine göre yetiştirmesini hararetle tavsiye ettiğinde karşılık bulmuştu.[47] Bu kadınların Charlotte'un Kütüpha-

Bibliotheque des Sciences et Beaux Arts: Bilim ve Güzel Sanatlar Kütüphanesi [ç.n.]
maitre de danse: dans öğretmeni [ç.n.]

nesi ile bağlantılarının izlenmesi, Avrupa'da kraliyet saraylarının, ya Aydınlanan yöneticilerin eğitim projeleri kapsamında desteklenen ya da onlara adanan eğitim edebiyatı hakkında yeni anlayışlar sunmaktadır.[48]

Kraliçe yetenekli bir piyanistti ve saraydaki müzik esas olarak saray bütçesi ile destekleniyordu. Charles Burney'in ansiklopedik dünya müzik tarihini Kraliçe Charlotte'a adama iznini kazanması doğal olmanın yanı sıra son derece prestijliydi ve ithaf (kütüphanesinin düzeni konusunda krala tavsiyede bulunan) Samuel Johnson tarafından bestelenmişti. Meşhur Diderot/D'Alembert *Ansiklopedi'si* ve Johnson'un *Sözlük'ünden* aynı şekilde esinlenmiş olarak, Burney'in tarihi İngiliz Aydınlanmasının en önemli eserlerinden biriydi. Bunun ithafı, Charlotte'un sözde mevki sahibi olarak genel rolünün önemini vurgulamaktadır.[49]

Modern okuyucular muhtemelen Burney'in kızı Frances'in şöhretini daha iyi biliyordur. Onun Kraliçenin İkinci Kıyafet Sorumlusu olarak zamanı mutsuz, güçten düşürücü ve yazma yeteneklerine tersti. Ama kraliçe romancısını süfli işlerle yormak istememişti. Onu da, Burney'in kendisinin de inandığı gibi, bir tür okuyucu olarak istemişti.[50] Hem kraliçe hem de Burney açısından sorun, onun aşama olarak, edebi önemini vurgulayabilecek olan saray görevlisi konumuna verilemeyecek kadar yetersiz düzeyde olmasıydı. Kraliyet Okulunda belirgin bir açık yer yoktu ve bunun yerine kraliyet gardırobunda yer bulabilmişti.

Günlüğü, okuyucu olarak ilgilendiği kitaplar ve durumlar hakkında belirgin referanslarla doludur. Burney, kraliçe ile kitaplar hakkında tartışmayı seviyordu: "Anlamasındaki mükemmellik ve gözlemlerindeki doğruluk, onunla yapılan görüşmelerin her zaman canlı ve bilgi dolu olmasını sağlıyordu."[51] Bazen kraliçe, tersine Burney'e yüksek sesle okurdu, örneğin Burney'in arkadaşı Bayan Thrale'in *Fransa, İtalya ve Almanya Hakkında Gözlemler ve Yansımalar" ında:* "Yüksek sesle okumaya bayılıyor ve bu çalışmada benim yetenekli bir yorumcu olduğumu düşünüyor." [52] Bu müşterek okuma özellikle kralın 1788 yılındaki, delilik olarak algılanan ama hemen hemen kesin olarak porfiri olan korkutucu hastalığının ilk haftalarında kraliçe için sakinleştirici rol oynamıştı. Kraliçe Burney'e ayrıca okuma materyalinin uygunluğu konusunda danışırdı. Bluestocking Cornelia Knight, Johnson tarafından korunan biri,

Dinarbas romanını - Johnson'un *Russelas'ının* devamı - kraliçeye adamak istemişti; Burney prenseslerin okuması için uygun olduğunu söyleyebilecek durumdaydı. Öte yanda, o zaman Swift'e mal edilen ama muhtemelen Arbuthnot tarafından yazılan *John Bull* aleyhinde tavsiyede bulunmuştu.[53]

Georgian edebiyat piyasasının sonlarındaki rekabet ortamına giriş yapmakta olan bayan yazarların, yapabildikleri takdirde, kitaplarını kraliçeye adamaları yararlı bir pazarlama stratejisiydi. Burney'in kârı, bu şekilde adanan Camilla'dan gelen yaklaşık 2.000 £, kendisi ve kocası için, Galler Prensi Frederick'e resim koleksiyonu hakkında tavsiyelerde bulunan Sir Luke Schaub'un kızı Frederica Lock'un evinin yakınında küçük bir ev yaptırmasına, Camilla Kulübesini yaptırmasına yetmişti. Helen Maria Williams ilk kitabını, bir cilt şiiri, Charlotte'a adamıştı, ama mesleğinde ilerleyerek Fransız Devrimini hoş karşılayan öncü çevrenin bir üyesi haline gelmiş, Fransa'ya yerleşmiş ve Devrim hakkında liberal bir yaklaşımla ardı ardına açıklamalar yazmıştı.

Kraliçe kitaplarını çeşitli yollarla almış görünmektedir. Genç bir kadın olarak, Almanca konuşan Allan Ramsay'e portresi için poz verirken, kitaplar hakkında konuşmuşlar ve kraliçe için Almanya'dan bazı kitaplar almıştı.[54] Kardeşi Charles'la yaptığı yazışmalarda, Almanya'dan istediği kitaplar ya da ona tavsiye ettikleri hakkında atıllara sıklıkla rastlanmaktadır.[55] Windsor'da, şehrin kitapçılarında onun adına kitap arayan ve onun için bulup getiren bir hizmetçisi vardı. Ayrıca, Frogmore'da kitaplara bakan resmi bir kütüphanecisi vardı: Edward Harding. Kardeşi Sylvester ile birlikte kitap satıcılığı ve Bartolozzi gibi tanınmış kişilerin eserlerinin baskı uzmanlığı yapmıştı. Kraliçenin en sevdiği aktör ve aktrislerle ilgili defterinin dizini, onun kütüphanesinden kalan ve hâlâ Windsor'daki kütüphanede bulunan birkaç kitaptan biridir; Hardingler'in yanı sıra Sylvester'ın kendisi için de çalışan oymacıların birçoğu başarısız olmuş aktörlerdi.[56] Frogmore'da aynı zamanda bir baskı makinesi de bulunuyordu ve kraliçe lisansı Harding adına alacak kadar duyarlıydı. Basılan az sayıda kitap arasında, kraliçe ile kızlarının refakatçisi olmak için Emma Hamilton ve Nelson ile dostluğunu önemsememeyi başaran Cornelia Knight'in şiirleri bulunuyordu.

Kütüphanesinin ve kitaplarının Kraliçe Charlotte'a verdiği teselli ve zevk, onun Ağustos 18()3'de güneşli bir günde kardeşi Charles'a yazdığı mektupta kırsal deneyimini tasvir ettiği kişisel görüntüsünde görülebilmektedir, *"J'ai passe les matins en Companie de ma filles à Frogmore, mon petit Paradis Terrestre, en nous amusent avec une bonne lecture, y travaillant autour d'un grande Table dans le jardin sous l'ombre des beaux arbres & moyennant quoi la temps s'est passé plus vitesse que nous n'i'avons même souhaite* [Sabahlarımı kızlarımın eşliğinde Frogmore'da, küçük Dünyevi Cennetimde, güzel bir okuma ile kendimizi eğlendirerek, bahçedeki büyük bir masanın etrafında, bazı muhteşem ağaçların gölgesinde çalışarak ve zamanın istediğimizden çok daha hızlı akıp gittiğine hayret ederek geçiriyorum.] ".5[7]

Bu kızlar erkek kardeşleri Prens Regent'e mektup yazdıklarında, daha az hevesle Frogmore'dan manastır olarak bahsetmişlerdir.[58] Bunun yerine kraliçe, basit inzivasında, daha önce bahsedilen Alman Protestan manastırlarını model alıyordu. Evliliğinden önce Charlotte Herford'da kanones (canoness) idi ve muhtemelen evlenmeyi hiç beklemiyor, hayatını orada geçireceğini düşünüyordu. Zira Mecklenburg hanedanının fakir bir askeri dükünün küçük kızıydı. Bu nedenle Charlotte'un kayıp kütüphanesi onu, bu Alman kraliyet ve asil evlenmemiş kızlar kurumuna bağlamaktadır. Ama bugünün, elektronik arama çağında bile kütüphanede olmayı nimet sayan bibliyofilleri, kuşkusuz Charlotte'un kütüphanesi ve ortamını kaybolan bir cennet olarak düşünmeyi tercih etmektedir.

Notlar

1. Peter Barber'a bu konuyu benimle konuştuğu ve yayınlanmayan çalışması "Kraliyet Coğrafyası: III. George'un Coğrafya Koleksiyonlarının Gelişimi ve kaderi"ni bana gösterdiği için gerçeklen müteşekkirim. Ayrıca bakınız John Brooke, "III. George'un Kütüphanesi", *Yale Üniversitesi Kütüphanesi gazetesi,* 52 (1978): 33-45.
2. *Sussex Kütüphanesi: Majesteleri Sussex Dükünün Kütüphanesindeki... El yazmaları ve Basılı Kitapların... Tanımlayıcı katalogu, 2* cilt (Londra, 1827-1839).
3. Roger Fulford, *Kraliyet Dükleri* (Londra, Collins, 1973); Kendilerinde bulunan *Majesteleri Prenses Elizabeth'in Değerli ve Seçkin Kütüphanesinin katalogu'nu* (Londra, 1863) bana sundukları için Windsor'daki Kraliyet Kütüphane-

sinin personeline müteşekkirim

4. John M. Beattie, /. *George Hükümdarlığı Döneminde ingiliz Sarayı,* (Cambridge: Cambridge Üniversitesi Baskısı, 1967).
5. En son, John Brewer, *Hayal Gücünün Zevkleri: On sekizinci yüzyılda İngiliz Kültürü* (Londra: harper Collins, 1997) kültürel ve sosyal konularda sarayın rolünü küçümsemeye devam etmektedir.
6. 1. George için, bakınız Ragnhild Hatton, /. *George, Seçici Prens ve Kral* (Londra: Thames ve Hudson, 1978). Ansbach'h Caroline hakkında bakınız Christine Gerrard, "Gölge Kraliçe: Galler Prensesleri olarak Ansbach'h Caroline ve Saxe-Gotha'h Augusta", yeri: Clarissa Campbell Orr, ed., *ingiltere'de Kraliçelik 1660-1837: Kraliyet Koruması, saray Kültürü ve Hanedan politikaları* (Manchester: Manchester Üniversitesi baskısı, 2002) ve Andrew Hanham, **"Brandenburg-**Ansbach'h Caroline ve Hanover hanedanının İngilizlcşmesi", yeri: Clarissa Campbell Orr, ed., *İngiltere'de Kraliçelik 1660-1815)* (Cambridge: Cambridge Üniversitesi Baskısı, 20()4'de çıkacak)
7. John Harris ve Michael Snodin, ed, *Sir William Chambers: III. George'un Mimarı* (New Haven: Yale Üniversitesi baskısı, 1996)
8. R. O. Bucholz ve J. C. Sainty, *Kraliyet hanesinin Görevlileri 1660-1837, 2* cilt (Londra: Londra Üniversitesi: Tarihi Araştırma Enstitüsü, 1997); Tarihi Araştırma Enstitüsü, Tarih: Web sitesi, http://www.ihrinto.ac.uk/ofTice/index.html
9. Bu koruma şebekelerinin bazıları Clarissa Campbell Orr, "Koruyucu Olarak Kraliçe Charlotte: bazı entelektüel ve sosyal kapsamlar", *Saray Tarihçisi,* 6:3 (2001): 183-212'de araştırılmaktadır.
10. Anglo-Hanover saray kültürünün araştırılmasındaki fırsatlar ve zorluklar ve bunun kadın ve cinsiyet tarihi ile kesişimi daha kapsamlı olarak Clarissa Campbell Orr, "Giriş: Saray Araştırmaları, Cinsiyet ve Kadınların Tarihi'nde tartışılmaktadır, yeri: Clarissa Campbell Orr, ed., *İngiltere'de Kraliçelik.*
11. Hatton, /. *George.*
12. Barber, "Kraliyet Coğrafyası".
13. Maria Kroll, .Sophia, *Hanover'in Seçici Prensesi* (Londra: Gollancz, 1973)
14. Bakınız Margaret C. Jacob, Newtonlular ve İngiliz Devrimi (Hassocks: Harvester matbaası, 1976)
15. Christopher A. Kerstjens, "Prense yakışır Ressam: Palatinate'den Prenses Louise Hollandine, Maubisson rahibesi", yeri *Saray Tarihçisi,* 4:2 (1999): 161-166.
16. BM Add MSS 11511. 216 sayfanın otuz altı sayfası. El yazısı ile yazılmış katalog İlahilikle ilgilidir, diğer bir altısı Ahlaki Felsefe ve dokuzu Doğal Felsefe ile ilgilidir. Tarih 101 sayfa kapsıyordu (Dinsel tarih hakkında bir bölüm dahil). Toland metni *Nazaremus: veya Yahudi, Yahudi Olmayan ve Muhammed Hıristiyanlığı* idi.

17. Barber, "Kraliyet Coğrafyası".
18. Bu ve bir sonraki paragraf Joanna Marschner'in "Ansbach'lı Kraliçe Caroline ve Avrupa Prenslik geleneği"ne dayanmaktadır, yeri Campbell Orr, ed., *ingiltere'de Kraliçelik.*
19. Julius Bryant, *Henrietta Howard, Mantıklı Kadınlar* (Londra: İngiliz kalıtımı, 1988)
20. Madam de Montespan hakkında en yakın tarihli İngilizce araştırma Lisa Hilton, *Athénais: Gerçek Fransa Kraliçesi* (Londra: Little, Brown, 2002); Madam de Pompadour hakkında, Elise Goodman, Madam de Pompadour'un Portreleri: Kadın Bilginliğinin Kutlanması (Berkeley: California Üniversitesi baskısı, 2000). On altıncı yüzyıldan, on sekizinci yüzyıla kadar Fransız kraliyet koleksiyoncuları ile aristokrat koleksiyoncular, Ernest Quentin-Bauchart'in *Fransa'nın Kadın Bibliyofilleri, 2* cilt (Paris, 1886)'nda tartışılmaktadır.
21. Frederick hakkındaki tartışma, Frances Vivian'ın, Roger While tarafından revize edilen, Edward Mellen'dan çıkacak olan *Frederick, Uzman Prens* (geçici başhk)'e dayanmaktadır. Dr Vivian'a ve onun edebi işlerini yürüten Jane Clark 'a, bana bunu el yazması olarak görmeme izin verdikleri için minnettarım. Ayrıca bakınız Kimcrly Rorschach, "Koleksiyoncu ve Koruyucu olarak Caller Prensi Frederick", Walpole Topluluğu, 55 (1989-1990): 1-76.
22. Bu bilgi için Peter **Barber'a** minnettarım.
23. Sandby'lerin William Augustus ve yeğeni Cumberland Dükü William için yaptığı çalışmalar hakkında bakınız Jane Roberts, *Windsor'dan manzaralar: Paul ve Thomas Sandby'dan Suluboya resimler,* katalog harici (Londra: Merrell Holberton, 1995).
24. Rex Whitworth, *Cumberland Dükü William Augustus* (Londra: Leo Cooper, 1992).
25. Richard M. King, "Hanover ve Orange'h Anne: Sanat Uzmanı ve Danışmam", yeri: Campbell Orr, ed., *İngiltere'de Kraliçelik* ve Veronica Baker-Smith, *Kraliyet Prensesi Hanover'li Anne'in hayatı* (Leiden, 1995)
26. Veronica Baker-Smith, "II. George'un Kızları: Evlilik Tercihleri ve Hanedan Politikaları", yeri: Campbell Orr, ed., *İngiltere'de Kraliçelik*
21. Serge Riviere'den kişisel yazışma, Limerick Üniversitesi: Serge Riviere ve A. Volmer, *Aydınlanan Prensesin Kütüphanesi* (Berlin: Verlag, 2002).
28. *Yakınlarda ilen Ünlü bir şahsiyete ait Gerçek bir Kütüphane, Baskılar ve Baskı Kitaplarının katalogu* (Londra, 1819)
29. "Bibliyografik bir trajedi" olarak tanımlanan satış için, bakınız Olwen Hedley, *Kraliçe Charlotte* (Londra: John Murray, 1975), s. 304.
30. Koruyuculuk ve Ticari tutumların bir arada var olması konusunda, bakınız Dustin Griffin, *ingiltere'de Edebi Koruyuculuk* (Cambridge: Cambridge Üniversitesi Baskısı, 1996).

31. Bakınız Clarissa Campbell Orr, "Mecklenburg-Strelitz'li Kraliçe Charlotte, Büyük Britanya Kraliçesi ve Hanover'in Seçici Prensesi: Kuzey Hanedanları ve Kuzey Edebiyatçıları", yeri Campbell Orr, ed., *İngiltere'de Kraliçelik.*
32. Windsor Kraliyet Arşivleri, RA GEO/Add 43/1-3; 43/10; 43/18.
33. Hedley tarafından aktarılmıştır, *Charlotte,* s. 138. hâlâ orijinal kutularında durmakta olan tablo setini inceleme izni verdikleri için Windsor Kraliyet Kütüphanesinin Kütüphanecisine minnettarım. Ayrıca bakınız David P. Miller, " 'En Sevdiğim Araştırmalarım': Doğabilimci olarak Lord Bute", yeri: Karl W. Schweizer, ed., *Lord Bute: Yeniden Yorumlanan çalışmalar* (Leicester: Leicester Üniversitesi baskısı, 1988)
34. Anne Steir, *Yetiştiren Kadınlar, Yetiştiren Bilim: Flora nın Kızları ve İngiltere'de Botanik 1760-1860,* (Baltimore, John Hopkins Matbaası, 1988)
35. Kraliçe Charlotte'un Kütüphanesi, Düşesin ölümünde satılan bu koleksiyonun katalogunu içeriyordu.
36. Sylvia Harcstark Myers, *Bluestocking Çevresi* (Oxford: Clarendon Matbaası, 1990).
37. Kraliçenin botaniğe duyduğu ilgi daha detaylı olarak Campbell Orr, "Charlotte, Bilimsel Kraliçe"de tartışılmaktadır, yeri Campbell Orr, ed., *İngiltere'de Kraliçelik.*
38. Bu ilişki, kraliyet prenseslerinin mürebbiyesi Lady Charlotte Finch'in oğlu 9uncu Winchilsea Kontu George'un Cinque Port Valisi olması ve Carter'in memleketi Deal'da yaşaması gerçeği ile daha da ileri götürülmektedir. 8 Haziran 1782'de Kraliçe, Deal Şatosunda bulunan Lady Charlotte Finch'e yazarak, "Bayan Carter'in, yerel havasına yerleştiğinden beri, baş ağrılarından daha az rahatsız olduğunu umuyorum" demiştir. Windsor Kraliyet Kütüphanesi, RA GEO/Add 15/8160.
39. *İngiltere'de Botanik,* 1790-1814, 36 cilt, resimler james Sowerty tarafından yapılmıştır.
40. Abraham Rees, ed., Yeni Sanat ve Bilim... Biyografi, Coğrafya ve Tarih Ansiklopedisi veya Evrensel Sözlüğü, 45 cilt (Londra, 1802-1820), 21. cilt, (1819) John Lightfoot hakkındaki bilgi J.E. Smith tarafından girilmiştir.
41. Bakınız Campbell Orr, "Charlotte".
42. Madam de Genlis, *Anılar,* 3. cilt, s. 285, not; Londra, 12 cilt, 1825.
43. Lettres physiques et morales sur les Montagnes et Sur l'Historie de la tere, addressees a la Reina de la Grande Bretagne (Lahey, 1778)
44. Campbell Orr, "Mecklenburg-Strelitz'li Charlotte".
45. *Madam D'Arblay'ın Günlüğü ve Mektupları,* ed., Charlotte Barrett, 6 cilt (Londra: Macmillan, 1904), 3: 72.
46. *Madam D'Arblay'ın Günlüğü ve Mektupları,* 3:110, 327-328.
47. Kraliçe Charlotte'un Mecklenburg-Strelitz'li Charles'a yazdığı mektup, De

Genlis *Acele Yeminler* romanında Kraliçe Charlotte'a genel takdir sunmuştur. (Londra, 1799)

48. Kraliyet çocukları, özellikle prensesler ve II. George ile III. George'un sarayları için düzenlenen bu eğitsel edebiyatın bazı noktaları, Clarissa Campbell Orr'un "Aristokratik Feminizm, Eğitimli Mürebbiyeler ve Çalışma Arkadaşları", yeri Sarah Knott ve Barbara Taylor, ed., *Kadınlar ve Aydınlanma: Karşılaştırmalı Tarih* (Palgrave Macmillan, 2()05'de çıkacak)
49. Charles Burney'in *Genel Müzik Taıihi'nâeki* amacı, Roger Lonsdale tarafından *Dr. Charles Burney* (Oxford: Clarendon Matbaası, 1965)'de incelenmektedir. Bu kitabın, İngiliz Aydınlanması için önemine rağmen, Brewer'in *Hayal Gücünün Zevkleri,* ya da Roy Porter'in *Aydınlanma: ingiltere ve Modern Dünyanın yaratılması* (Londra: Alien Lane, 2000)'de pek tartışılmamaktadır.
50. "Kraliçenin beni hemen kendi maiyetine almak istediği andan itibaren, hep gizlice beni İngilizce okuyucusu olarak düşündüğü sonucuna varmıştım", *Madam D'Arblay'ın Günlüğü ve Mektupları,* 3: 5.
51. *Madam D'Arblay'ın Günlüğü ve Mektupları,* 4: 100.
52. *Madam D'Arblay'ın Günlüğü ve Mektupları,* 4: 300.
53. Kraliçe ve Cornelia Knight için bakınız Roger Fulford, ed., *Cornelia Knight'in otobiyografisi* (Londra: William Kimber, 1960); Burney'in Swift'i onaylamaması hakkında, *Madam D'Arblay'ın Günlüğü ve Mektupları,* 3:361.
54. Alastair Smart, *Allan Ramsay, Ressam, Araştırmacı ve Aydınlanma savunucusu* (New Haven: Yale Üniversitesi Baskısı, 1992).
55. Örneğin, Prusya Müttefiklere katıldıktan sonra Mecklenburg ile düzenli haberleşme sağlanır sağlanmaz, kraliçe erkek kardeşinden yeni Almanca kitaplar alma konusunda huzursuzdu: Charlotte'un Meeklenburg-Strelitz'Ii Charles'a yazdığı mektuplar, 2 Ağustos 1813 ve 26 Kasım 1813
56. "1808-1809 yıllarında benim tarafımdan toplanan dramatik portrelerin katalogu", Kraliyet Kütüphanesi, Windsor Şatosu. Hardingler için bakınız DNB.
57. Charlotte'un Meeklenburg-Strelitz'Ii Prens Charles'a yazdığı mektup, 3 Ağustos 1803
58. Hedley, *Kraliçe Charlotte,* s. 263.

10

İhtilale Bağlı El Koymalar ve Fransız Kütüphanecilik Tarihi Açısından Sonuçları

Dominique ***Varry***

Bu bölüm, aslında ihtilalin kaçınılmaz bir sonucu olarak kütüphanelere karşı oluşan hareketlerin uzun dönem sonuçlarını ele almaktadır.[1] On sekizinci yüzyılın son yıllarında ihtilal hükümetlerinin politik kararlan, bazıları önceki yüzyıllarda azar azar halka da açılmış olan, Fransız diyasporasına ait özel kütüphanelerin yıkılmasıyla sonuçlanmıştı. 1789'dan 1803'e kadar, on dört yıllık bir süreç içinde, milyonlarca cilt dağılmış, talan edilmiş ya da başka şekilde karmakarışık edilmişti. Tam olarak aynı zamanda, başka merkezi yönergeler, halk kütüphanelerinin açılmasını ve mümkün olduğunca fazla sayıda insanın erişebilmesini sağlamayı hedeflemişti.

Bu açık fikirli amaçlar on dokuzuncu yüzyıl boyunca sadece yavaş yavaş gerçekleştirilebilmiştir. Bugün var olan Fransız belediye kütüphaneleri ağının oluşumu, geniş anlamda İhtilal yıllarında başlayan faaliyetlerin bir sonucudur. Fransız kütüphanecisi hâlâ İhtilalin armağan ettiği önlem-

lerle oluşan haklar ve sınırlar uyarınca çalışmaktadır. Burada birçok paradoks bulunmaktadır. Birincisi, kütüphanelerin ulusallaştırılmasıydı ki bu, kitaplarla hiç ilgisi olmayan mali ve politik önlemlerin bir sonucu olarak ortaya çıktı. İkincisi, "Ulus'un ellerine" bırakılan kütüphanelerin büyük zorluklarla tam olarak halka açık koleksiyonlar haline getirilmesiydi. Üçüncü ve son problem ise, aslında sadece el altından yapılan bir profesyonelleşme sürecinde, yeni bir tür kütüphaneciliğin gelişmesidir.

Fransız İhtilalinin ilk yılları üç dalga halinde gelişen ve üçü de el koyulacak uygun nesneler olarak kitapları öngören, mülk el koymaları ile nitelendirilmektedir. Her el koyma çok belirli bir politik koşulun sonucuydu ve açıkça tanımlanmış mülkiyet kategorilerini çarpmıştı. Daha sonraki ihtilal yıllarında Konsüllük ve İmparatorluk, yenilen, işgal edilen ve ilhak edilen ülkelere karşı "sanatsal zafer" başlattığında, yine kitaplar ve kütüphaneler hedef olmuştu.

Tarihçilerin *"bien nationaux de première origine"** diyebileceği el koyma işlemlerinin ilk dilimi,[2] 2 ve 4 Kasım 1789 tarihleri arasında çıkarılan kararların sonucuydu. Bu yasalar altında, manastır cemiyetlerinin bütün malları "Ulusun kullanımına bırakılmıştı." Alınan önlemler, 1790 Mayısında başlayan satışlarla sonuçlanmıştı. Bir sonraki el koyma işlemleri, *"de seconde origine",* "göçmen" ya da "sürgün" olarak Fransa'dan ayrılan din sınıfından olan ya da olmayan kişilerin mallarıydı. Bu el koyma işlemleri 1792 yılında başlamıştı. 1789 yılında başlayan sürgünlerin kaçışı, bariz politik ve askeri tehlikeler yaratıyordu. Sonuç olarak, 1792 yılı yaz ayları, Krallığın lağvedilmesi ve Cumhuriyetin ilanı ile aynı zamanda doruğa çıkan ardı ardına el koyma işlemleri ile noktalanmıştı. 9 Şubat 1792 tarihli karar, her ne kadar el koymalar ancak 27 Temmuz ile 6 Eylül tarihleri arasında çıkarılan bir dizi duyurular uyarınca yürürlüğe girdiyse de, sürgünlerin mallarını öncelikle "ulusal yetkililerin eline" veriyordu. Bir kez el konduktan sonra, "ulusal mallar" satışa çıkarılıyordu. Üçüncü el koyma dalgası 15 Eylül 1793 tarihinde başlamıştı ve üniversiteler, akademiler ve eski rejimin kurumları lağvedilerek, mallan devlet

* *Bien nationaux de premiere origine:* (fr.) Birinci kaynak mal ulusallaştırılması [ç.n.]

Tablo 10.1 Fransız Kütüphanelerine el konulması, 1791-1792

83 ilin tahrip edilen kütüphanesi (Birinci kaynak mal ulusallaştırılması, 1789, dini cemiyetler)	23 Şubat 1791 (manastır envanterlerinde yapılan araştırma hâlâ tamamlanmamıştır)	4,168,439 basılı kitap 25,973 el yazması kitap 37 madalyon ve klasik antika dolabı
40 ilden 102 ilçenin (545'den) kitapları hakkında rapor (Birinci kaynak mal ulusallaştırılması)	30 Eylül 1791	1,489,322 basılı kitap 4,377 el yazması kitap
Genel bibliyografi bürosuna gönderilen kataloglar (Birinci kaynağın ve ikinci kaynağın malları, 1792, din ve din dışı göçmenler)	III Yıl (tarihler belirtilmemiş)	2,348 kitap koleksiyonu envanteri 884,127 başlık, en az

tarafından ele geçirilmişti. 18 Eylülde bir başka karar, politik zanlıların ve mahkûm edilen insanların mallarına el konulduğunu ilan ediyordu. Son olarak, 29-30 Vendaminaire* yılı II (20-21 Ekim 1793) tarihli yasa, "özgürlük-eşitlik" yemini etmeyi reddeden ve Fransa'yı terk etmek zorunda kalan din adamlarını sürgün ilan etmişti. Onların malına da artık el konulabilirdi.

Sözde "Sanatsal Zaferler" daha sonra eyleme konmuştu ve savaş ganimetlerinin çoğunun 1815 yılından sonra iade edilmesine rağmen, el konulan kitapların bazıları bugüne kadar ulusal koleksiyonların içinde kalmayı sürdürmüştür. Bu hareketi iki önemli aşama damgalamaktadır. Avusturya Hollanda'sını ve Ren'in batı yakasında kalan toprakları hedef alan birincisi, 1794-1795 yıllarında, bir bakıma anarşi yaratmıştı. İtalyan kampan-

* *vendaminaire:* (fr.) Fransız Devrim takviminin ilk ayı (22 Eylül - 21 Ekim), [ç.n.]

yası[3] ile, "Büyük Ulus"un başkenti Paris'in, Avrupa sanatının en iyi parçalarının merkez deposu olarak terfi ettirildiği yeni bir dönem başlamıştı. 1797'de Bonapart, Paris'i "insan bilgisinin en zengin birikimi" yapmak istediğini ilan etmişti. Quatremére de Quincy gibi bazı sanatçılar 1796'da bu uygulamayı lanetledilerse de[4], diğerlerinin hoşuna gitmişti. Marie-Pierre Laffitte'e göre, yaklaşık 1.800 el yazması kitap (yüzde 90'ı 1815 yılında geri alınan), sayısız basılı kitapla birlikte İtalya'dan geri getirilmişti. Daha sonra başka sanat eserleri Mısır'dan ve Avrupa'nın geri kalanından alınmıştı.

Bu el koymalar ve satın almalar, kütüphane ve müze kataloglarının incelenmesinden sonra oluşturulan listeler esas alınarak yapılmış, "sanatsal zaferler"i gerçekleştirmek ve yasallaştırmak amacıyla çeşitli mekanizmalar benimsenmişti. Barış antlaşmaları, her devletin teslim etmesi gereken kitap ve el yazması sayısını belirtiyordu. "Hibeler" veya değişimler için talepler - özellikle Mainz'le - yapılmıştı.[5] Sözde "misyonerler", el koyma işlemlerini kolaylaştıracak, açıklamalı kataloglarla gönderilmişti ve misyonerlerin arasında, Wolfenbuttel'deki büyük kütüphaneye gönderilen ve daha sonra Stendhal olarak tanınan, genç Henri Beyle de vardı. Ayrıca, bibliyografik yağmalarla ilgilenen ya da en azından talanların en iyi şekilde yapılabileceği yerleri gösteren şüpheli miktarda aracı ve simsar kullanılmıştı. Bu aracıların arasında en kötü şöhretlisi, 1802 ile 1806 yılları arasında Almanya'da faal olan, eski Bénédictine keşişi Dom Jean-Baptiste Maugerard'dı.

Yabancı ganimetleri tekrar almakla ilgili ulusal operasyonun başında, Louvre Müzesinin müdürü Dominique Vivant Denon (1747-1825) ile Ulusal Kütüphane adına Joseph Van-Praët (1754-1837) bulunuyordu.[6] Fetihlerinden sonra İngiltere ve Yunanistan'da tasarlanan el koyma listeleri hâlâ Ulusal Kütüphanenin arşivlerindedir. 1815'den ve İade'den sonra, Van-Praët el konulan bazı önemli kitapları saklamayı ve bunun yanı sıra bazı ikinci en iyi kopyalan esas ülkelerine geri göndermeyi de başarmıştı. Labrouste'un, 1859 yılında başlayan ve 1875 yılında ölümüne kadar devam eden Ulusal Kütüphanenin yeniden kuruluşu sırasında Van-Praët'in saklama yerleri bulunmuştu. Bugün bu el koyma işlemlerinin kapsamından emin olmak mümkün değildir. Mevcut olan tek bilgi Marie-

Pierre Laffitte'in, ustaca ama ne yazık ki eşsiz bir çalışma sonrasında İtalya için verdiği rakamlardır.

El koyma işlemleri ilk düşünüldüğünde kitaplar tek başlarına seçilmemişlerdi. Ancak Kasım 1789'un ilk el koyma fermanının etkileri sonrasındaki büro masrafları, kitap ve kütüphaneleri gösterişli duruma getirmiştir. 14 Kasım 1789'da, birkaç gün içinde, bir başka kararla, bütün manastır ve keşişhanelerin kütüphane kataloglarını yerel idarelere teslim etmeleri emredilmişti. Ancak bu emre, Sainte-Genevieve'deki din adamları haricinde, uyulmadığı anlaşılmaktadır. Bu fermanı diğerleri izlemiş ve 20 Mart 1790 tarihinde belediyelerin ve bir ay sonra da kaymakamlıkların, "ulusallaştırılan" malların envanterlerini hazırlamaları emredilmişti. İlk başta, bütün el koymalar resmi prosedürlere göre yürütülmüştü. Oda oda yapılan araştırmalar, odalar mühürlenmeden önce, az çok detaylı bir envanterle kayıt altına alınmıştı. Ancak, kısa sürede yolsuzluk göze çarpmaya başlamıştı. Komisyon üyelerini çaresizlik içinde bırakan bir şekilde, resmi ziyaretler öncesinde ve sonrasında eserler çalınıyordu. İşgüzar görevliler bulundurdukları eserlerin, yalan yere, kendilerine ait olduğu iddia ediyorlardı. Malın kendi çeyizlerinin bir parçası ya da mal dağılımının ya da uygun bir boşanmanın bir bölümü olduğunu iddia eden "mal sahipleri" anneleri veya eşleri tarafından başarılı bir şekilde destekleniyorlardı.

Belki de bunun sonucu olarak, ya da kitapların özel değerlerinin anlaşılması sayesinde, daha sonraki kararlar, kitapların yazgısı ve korunması açısından niyetleri belirtiyordu. Satışa çıkacak ulusal mallar hakkındaki 23-28 Ekim 1790 tarihli karar, örneğin, silah, keten ve kitapları hariç tutuyordu. \5 Aralık 1790 tarihli uzun teknik talimat, el yazmaları, yasalar ve basılı kitaplara el koyma işlemleri - ve koruma hakkında uzun detaylar veriyordu. 10 Ekim 1792 tarihli bir başka karar, göçmenlere (ya da sürgünlere) ait kitapların, bilimsel veya sanatsal eserlerin satışını yasaklıyordu.

Maalesef, el koymaları hem kapsamlaştıran hem de toplam sayısı hakkında tahminler sunan ulusal bir çalışmadan yoksunuz. Belli monografiler Paris[7]' Pireneler,[8] Güney Doğu,[9] Belfort[10] ve Loire[11] gibi başka farklı yerler, Bas-Rahin,[12] ve Eure[13] için bütçeleri değerlendirmektedir. Ama bunların haricinde, elimizde sadece *Fransız Kütüphanelerinin Tarihi'nin*

üçüncü cildinde yayınlanan üç sağlıksız istatistik dizisi bulunmaktadır,[14] bunların her birisinin de el konulan kitap ve el yazması sayısını ciddi olarak azımsadığı düşünülmektedir.

Belki de, el koyma olaylarının hacmini ve kapsamını değerlendirmenin en iyi yolu, tarihi iki ilde, Eure ve Bas-Rhin'de incelemektir. Eure'de, Şubat 1791 kararı 31.133 basılı kitaba ve 102 el yazması kitaba el konulması ile sonuçlanmıştı. Eylül kararı bu il için sessizlikle geçmiştir, ama yakın zamanlarda yapılan bir araştırma sonucunda toplam 80.364 basılı kitap (manastır cemiyetlerinden gelen 53.530 kitap dâhil) ile birlikte en az 282 el yazması kitap çıkmaktadır. Bas-Rhin olayında ise, Şubat 1791 kararı, 24.637 basılı kitap ile 651 el yazması kitabı hedeflemişti. Eylül kararı bu ili de görmezden gelmişti, ama Sylvie Gueth'in sadece dini cemiyetler için yaptığı hesaplar, 70.225 basılı kitap ve 1.551 el yazması kitap olduğunu ileri sürmektedir..

Bu özetlerin ötesinde daha fazla spekülasyonda bulunmak yanıltıcı olacaktır. Thermidorienne* Konvansiyonu ve daha sonra da Konsüllük altında kitapların, göçmenlerin, nakledilen mahkûmlar ve onların varisleri lehine iadesi, çok az düzen ya da kayıtla gerçekleştirilmişti ve kesinlikle beraberlerinde kitap listesi bulunmamaktadır. Yerel envanterler de - kesinlikle, aşağıda belirtilen edebi depolar için daha sonra hazırlananlarla karşılaştırıldığında - çoğu kez kısadır. Ancak, yerel envanterler eşit olmayan kalitelerine rağmen, yine de eşsiz bir dokümantasyon türü sunmaktadır.[15] Bize, belli bir anda ikamet yerlerini ve kütüphaneleri gözümüzde canlandırma imkânını sunmakta ve geri dönerek koleksiyonların nasıl düzenlenmiş olabileceklerine bakmamızı sağlamaktadır. Manastır cemiyetlerinin kütüphaneleri çoğu kez yüzyıllar boyunca devam ederken, özel koleksiyonlar birkaç neslin birikimini simgeleyebilirdi.[16] Kütüphanelerin durumunu ortaya çıkarmasına ilave olarak, bu tür kaynaklar aynı zamanda, ilk olarak Daniel Roche tarafından on sekizinci yüzyılda giyimin kültürel tarihi konusunda geliştirilen yaklaşımın izlenmesinde de kullanılabilir.[17]

İlk el koyma işlemlerinden ve manastır kütüphanelerinin yeniden bulunmasından beri, bireyler ve farklı yerel otoriteler tarafından basılan bro-

Thermidorienne: Fransız Devrim takviminin on birinci ayı (20 Temmuz – 18 Ağustos) [ç.n.]

şiirlerde, kitapların geleceğine yönelik muhtelif öneriler ortaya atılmıştır. Çok genel bir tartışma, sözde "ulusal kitaplar"ın kullanımına odaklanmıştı.[18] Birçok farklı türde yazar, yeni bibliyografik hazinenin, aydınlanmanın halka yayılması ve Fransız erkekleriyle kadınlarının cehaletten ve bilgisizlikten kurtarılması amacıyla kullanılması konusunda övgüler yağdırmıştı. Ocak 1794'de, örneğin, Konvansiyonun iki üyesi Korsika hakkında *"Aydınlanmanın oraya sel gibi ulaşması zorunludur"* diye yazmıştı. Kendi adlarına, Maine-et-Loire'ın yöneticileri aynı meclise Ekim 1792'de şunları yazmıştı:

Yasama Meclisi üyeleri, bunu sizden istiyoruz: sizden en güçlü şartlarda bize, ilimizde Ulusun hizmetine sunulmuş olan bütün kitapların bir kamu kuruluşunda bir araya toplanmasına izin vermenizi istiyoruz. Bütün vatandaşlarımız sizden bunu iyilik olarak istemektedir: Halkımıza, Plato'nun, Sidney'in ve Rousscau nun okunmasıyla, halkımızın iyi kanunların sevilmesinde ve zorbalardan nefret edilmesinde güçlendirilmelerini sağlayacak bir anıt sağlamak bize mutluluk verecektir.[19]

Kişisel öneriler katlanarak artıyordu. 1795 yılında, Tarımcı ve Siyah İnsan Dostları Topluluğunun üyesi, eski Bethune-Charost Dükü, *Fransa'da Kırsal Eğitimin Organizasyonu hakkında Genel Açıklamalar*[20] adlı eserinde, her kantonda, her birinde küçük bir tarım kütüphanesi bulunan, bir model çiftlik oluşturulmasını tavsiye etmişti. Bir başka proje, ve en ciddisi (sonuçta başarısız olmasına rağmen), son kraliyet kütüphanecisi tarafından önerilendi. Her ilde, bir ulusal kütüphaneye dayanan ve hepsi de Paris'teki Ulusal Kütüphaneye bağlanacak olan bir şebeke kurmak istiyordu. Her ne kadar tamamlanmamışsa da, tartışma en azından ülke çapında kütüphane organizasyonunun geleceğini değerlendiriyordu.

El koyma işlemleri yapılır yapılmaz kitaplar satışa hazırlanmak üzere depolara taşınıyordu. Ciltler, gururla "edebi depolar" denilen ve ülkenin 545 ilçesinin her birinde açılan mekânlarda toplanıyordu. Belfort deposunun bekçisi, başrahip Bevalet, bu depoların nasıl olabileceği konusunda kıyameti andıran bir tablo çizerek şu sözleri kaleme almıştı:

Her ebatta on binlerce kitaptan oluşan, sepetlere atılmış ve çıplak bir odanın ortasına karma karışık konulmuş, benim incelememi sağlayacak hiçbir imkân olmayan, şekilsiz bir yığın düşünün. Bu kitapların yarısının, ya da daha fazlasının, yoğun yağmur altında gelinerek Thann'ın eski Capuchin ve Francisca rahiplerinin elinden koparılıp alındıklarını, kömür vagonlarında üstleri kapatılmadan, düzensiz bir şekilde üst üste yığılarak, neredeyse sırılsıklam olarak, kötü kokular yayarak getirildiklerini ve tamamen çürümekten sadece benim onları büyük (ve iğrenç) zorluklarla bazı çalıların üstüne yaymam ve yüz kere geri dönmem ve sonra da onları eski şekillerine geri getirmek için taş-pres altına sokmam sayesinde kurtulduklarını düşünün. Kirliliğin derinliği dikkate alındığında, onları kurutmak için bir kaç ay uğraşmam gerekti. Kitapların çoğu, bir yüzyıldan fazla bir süredir hiç açılmamış olduklarından, sürekli olarak odadan çıkmamı zorunlu kılan ve uzun süre ölümcül darbelerini hissettiğim zehirli dumanlar çıkarıyordu. Birçok kez, en dayanılmaz karın ağrılarıyla baygın bir şekilde eve getirilmiştim... [21]

Bu edebi depolar, 8 Pluvoise* yd II (27 Ocak 1794) tarihli kararla, "ilçe halk kütüphaneleri"ne dönüştürülmüştü. Teorik olarak kütüphaneler halka açıktı, ama birçok durumda kitapların yığılı olduğu ve sadece ağır ağır düzene sokulduğu depolar olarak kalmışlardı. Kararın 4. maddesinin, "büyük belediyelerin kütüphanelerinin halk için muhafaza edildiğini; bu aşamada başka bir şey geliştirilmeyeceğini" beyan etmesi anlamlıdır.

Aslında, sadece İhtilalden çok önce özel bağışlarla kurulan ve el koymalarla zenginleşen kütüphaneler, gerçekte okuyucuları içeri almayı başarmıştı. Ve burada bile, Şubat 1795'in Lakanal Yasası, her ilde "merkezi okullar" denilen ortaokullar yaratarak, bu süreci engellemeye çalışmıştı. Aslında planlanan 108 merkezi okuldan sadece 32 tanesi gerçekten açılabilmişti. Her biri öğrencilerin kullanabileceği, ama daha geniş bir şekilde halka açık birer kütüphane ile donatılmıştı. Her birine öğretmen sıfatıyla birer kütüphaneci verilmişti. VII. yıldan itibaren bu kütüphanecilerin bib-

Pluvoise: **Fransız Devrim takviminin beşinci ayı (20/21 Ocak - 18/19 Şubat) [ç.n.]**

liyografya konusunda ders üstlenmeleri gerekiyordu. Bu girişim fazla sürmemişti. Merkezi okullar 1802 Mayısında lağvedilmiş ve yerlerini, içlerine kütüphane kurulması düşünülmeyen liseler almıştı. 8 Pluvoise* yıl XI (28 Ocak 1803) tarihli yeni bir karar, eski okulların kütüphanelerini ve edebi depoları belediyelere devretmişti. Kitaplar, kamu malı olmayı sürdürerek "belediyelerin hizmetine ve güvenine sunulmuştu". Metin yeni şehir kütüphanelerinin resmi doğum belgesi olarak değerlendirilebilir.[22] Bu gelişmenin tek önemli istisnası, kütüphanelerinin çoğunun, ihtilalden çok önceden beri var olanların gelişmeyi sürdürdüğü ve başkentteki edebi depoları azar azar boşaldığında eski kütüphanelerin ana lehdar haline geldiği Paris'ti.[23] En son depo 1811 yılında kapanmıştı. Ulusal Kütüphane, birkaç yıl içinde koleksiyonlarını ikiye katlayarak 300.000'den 600.000'e çıkarmıştı.

İhtilal yıllarının bu çeşitli, bazen çelişkili önlemleri, bazılarının tembelliği veya sahtekârlığı ve diğerlerinin vatanperverlik heyecanı ile birleşerek, kişisel koleksiyonların tarihi devamlılığı açısından önemli sonuçlar doğurmuştu. Bazı kitaplar - bu dönemin sonundaki yapıcı kararların tam etkileri bilinmemekle birlikte - hizmetçiler veya mahrum ailelerin üyeleri tarafından götürülmüş ya da saklanmıştı. Diğer koleksiyonlar, satışlarını yasaklayan mevzuattan önce veya bunlara rağmen, piyasaya sürülmüştü. Özellikle - ve çok tartışıldığı gibi - ihtilal dönemi, eski kitaplarla ilgili önemli bir pazarın oluşmasını geliştirmişti. On dokuzuncu yüzyılın tamamı boyunca, Parisli ikinci el kitap satıcılarının küvetleri kuşkulu kökenlere sahip kitaplarla doluydu. İyi araştırılmış olaylardan biri, Paris'teki Rus Büyükelçiliğinde genç bir diplomat olan ve St Germain des Prés'den de pek çok yayın dâhil olmak üzere, çok sayıda el yazması ve kitap "satın almış" olan Peter Dubrowski'nin hikâyesidir. Dubrowski Paris'e 1785 yılında gelmiş ve 1792 yılında ayrılmış ve kütüphanesi 1805 yılında Çara satılmıştı.[24] Daha yakın zamanda keşfedilen biri de, Parisli Francisca rahiplerinin edebi deposunun bekçisi Etienne Dambreville'e[25] aitti. Dairesinde 9.000 civarında çalıntı kitap bulunmuştu. Ama kaç tanesinin zaten satılmış olduğunu hiç kimse bilmemektedir. Rahip Gregoire'ın üç raporunda

** Pluvoise: Fransız devrim takviminin beşinci ayı (20121 Ocak - 18119 Şubat) jç.n.1*

ihbar edilen vandalizm, bu tür kayıpların birleştirilmesiydi.[26] El konulan malların, el konulma yerlerinden edebi depolara nakledilmesindeki uzun ve zor sorunları, edebi depolarda ve merkezi okullarda kurulan ilçe kütüphanelerinde kendi koleksiyonlarını oluştururken büyük boşlukların ortaya çıktığını anlatıyorlardı. Bunun dışında anlatılanlar, Parislilerin el koymaları ve eyalet koleksiyonlarında, özellikle Ulusal Kütüphane tarafından oluşturulanlarda (ve bilhassa değerli el yazmaları ve askeri operasyonlar için gerekli olan coğrafi haritalar yağmalanarak) yarattıkları boşluklar, çok sayıda tuhaf bir şekilde yönetilen restorasyonlar, Konsüllüğün ve İmparatorluğun politik liderlerine ve Anlaşma sonrasında piskoposlara yapılan özel kütüphane tahsisleri, geçici depoların ihmal edilmesi, belirli koleksiyonların belediye binasının çatı katında terk edilmeleri, Konsüllükte ve İmparatorluktaki kütüphanecilerin (özellikle Andelys'de ve Belfort'ta) maaşlarının bakiyelerinin ödenmesi amacıyla çift olan (ya da çift oldukları iddia edilen) kitapların satılması ve son olarak, "değersiz kitapların? hamur haline getirilmek üzere, kağıt ağırlığına göre satılmasıydı.

On dokuzuncu yüzyıl boyunca açılan artan sayıdaki şehir kütüphaneleri bile, el konulan koleksiyonların kalan bölümlerine yeterince koruma sağlamayı başaramamıştı. En azından Temmuz Krallığına kadar "kopyalar" düzgün değerlendirme yapılmadan satılmıştı. Örneğin, Normandiya'da denetimsiz satışlar ve değişimler, Evreux ve Louviers'deki kütüphanelerin, İhtilalden beri kendilerine verilen koleksiyonların yarısını kaybettikleri anlamına geliyordu. Özetle, sonuç, kitap koleksiyonlarının, Fransız topraklan içinde tamamen yeniden dağıtılmasından ve daha de beteri, sayısız kitabın tahrip edilmesinden aşağı kalmıyordu.

Bu büyük el koyma işlemlerinin üçüncü büyük sonucu, istemeden de olsa, Fransa'daki modern kütüphanecinin görünümüne sağladıkları katkıdır.[27] Yasa koyucunun ilk endişesi, 545 farklı ilçedeki edebi depoların her birine bir muhafız sağlanmasıydı. Tercihler, kitaplar hakkında her hangi bir bilgiye sahip olanlar yerine, politik yandaşlar arasından yapılmıştı. Sadece hizmet etme hevesi ile donatılmış bu kişiler, 1794 kararı depoları ilçe halk kütüphanelerine dönüştürdüğünde, "kütüphaneci" olmuşlardı. Parisli yetkililerin ilan ettiği şekilde, koleksiyonlar için koruma önlemlerini uygulamaya koymak, onların sorumluluğundaydı.

En azından biraz olsun kitap deneyimi bulunan azınlıklar arasında tanınmış isimler bulunuyordu. Bunların arasında, Marseille'deki de la Valliére dükünün eski kütüphanecisi başrahip Joseph-Jean Rives ile, Auxerre'deki Lomenie de Brienne'in eski kütüphanecisi Peder François-Xavier Laire dâhil olmak üzere, manastır cemiyetlerinden birçok eski yüksek rütbeli din adamı ya da kütüphaneci vardı. Rütbeleri Rouen'den Don François-Phillipe Gourdin, St Germain des Pres'den ve daha sonra Arsenal'den Don Germain Poirier, ve Poitiers'den Don Hugues Mazet tarafından daha da yükseltilmişti. Yeni kütüphaneciler arasında, Corbeil'de ve daha sonra Paris'te Van Thol dâhil, birkaç eski kitap satıcısı da bulunuyordu. Bazıları, Reims'deki Delaistre gibi, bazen eski ve yeni mesleklerini karıştırıyorlar, edebi depoları ve kütüphaneleri, iyi nüshaları dükkânlarında satmak amacıyla kullanıyorlardı. Ancak, kütüphanecilerin birçoğu, çok farklı zanaatlarda eğitilmişlerdi ve belediye kuruluşlarının üyeleri olarak hizmet ediyorlardı. Saar-Union'daki kütüphaneci Masson bir savaş gazisiydi. Aix'deki kütüphaneci Jacques Gibelin eski bir doktordu. Cambrai'deki kütüphaneci Houillon eskiden saat imalatçısıydı. Douai'deki kütüphaneci Monteville hukukçuluk yapmıştı. Lyon'da, kütüphaneyi bazı kesintilerle 1791'den 1820'ye kadar yönetmiş olan Antoine-François Delandine, birçok farklı alanda yazılar yazan çok bilgili biriydi.

Edebi depolar ile, ilçe ve merkezi okul kütüphanelerinin kurulmasında ve tuhaf kişilerin asıl mesleklerinden farklı yerlerde çalıştırılmalarında politik değerlendirmeler rol oynamıştı. Bunların arasında, sınır dışı yasalarının kabulünden hemen önce, Mazarine'de Başrahip Hooke gibi, yemin etmemiş rahipler, evli rahipler ve Paris'teki rezil Barbier, Belfort'taki Bevalet ve Selestat'taki Colnet gibi rahipliklerini reddeden ruhban sınıfı mensupları, Anlaşma sonrasında, eski anayasal rahipler ve piskoposlar (Tarbes merkez okulunda Cher piskoposu Torne, aynı şehirde Laval piskoposu ve Arsenal'de Grégoire) ve eski girondinlerle eski dağ adamları bulunuyordu ve hepsi de resmen affa gönderilmişti - şimdilik.

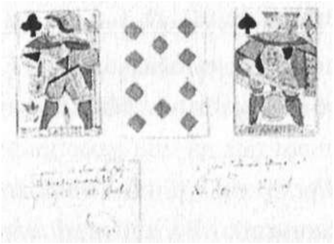
Başlangıçtan itibaren, edebi depoların ve ilçe kütüphanelerinin gardiyanları amatörlerdi. Ama merkez okullarının kütüphanecilerinin daha büyük yetenek göstermeleri gerekiyordu. Hatta yarışmayla işe alınıyorlardı. Sonuç olarak, sınıflarında, Sens'deki Laire gibi gerçek profesyoneller bu-

lunuyordu. Onun kendi bibliyografi kursu, bugün kurtulan kişisel evraklarının yanı sıra, öğrencilerinden birinin notlan sayesinde bilinmektedir, her iki kayıt da Besançon şehir kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Vesoul'da kütüphaneci olan eski avukat ve dönemin en tanınmış bibliyografya uzmanı Gabriel Peignot[28] gibi biri de, kendi yetenekleri ve deneyimlerinin gücü sayesinde kütüphane yönetmek üzere getirilen insanlara iyi bir örnektir.

Olayların baskısı altında, hem rasgele işe alınan hem de resmi olarak atanan kütüphanecilerin hepsi de komik koşullarda ve düzensiz maaşlarla hızlı çalışmak zorunda bırakılmıştı. Maaş olarak, Paris'ten onlara "mesleki ortak asgari ücret" kabul ettirilmişti. Merkezden gelen diğer fermanlar arasında, koruma konusunda çok sayıda genelge ve teknik notlar bulunuyordu. Bu dokümanlar Parisli eski rejim kütüphanecilerinden oluşan komiteler tarafından hazırlanıyordu. Politik ortama bağlı olarak isimleri değişiyordu ve her komite birbirini izleyen parlamenter meclisin yönetimi altında çalışıyordu. Bunların arasında Hubert-Pascal Ameilhon, Gaspard Michel Leblond ve Don Germain Poirier de yer almıştı. Hepsi de, taşralı ve yalnız bırakılmış meslektaşlarının çalışmalarına ilk profesyonel cilayı verme konusunda katkıda bulunmuştu.

Ayrıca, ulusal bir kampanya da genelgeler ve yazışma yoluyla uygulamaları birleştirmeye katkıda bulunmuştu. "Fransa evrensel bibliyografisi", toplu bir ulusal katalog için oluşturulan ilk projeydi. Bu proje ilk olarak, son kraliyet kütüphanecisi tarafından 1790 yılında sunulmuştu. Beş yıl sonra, ülkedeki bütün "ulusal kitaplar"ın basılı katalogunun yaklaşık altmış cilt halinde basılmasını ve bulundukları yerlerin kaydedilmesini sona erdirmeyi hedefliyordu. Politik ve ekonomik durum nedeniyle proje birçok güçlükle ve gecikmeyle karşılaşmıştı ve Nisan 1796'da İçişleri Bakanı Benezech'in emriyle süresiz olarak vazgeçilmişti.[29] Yine de, Paris'te faaliyet gösteren ve illerdeki bütün bibliyografi bilgilerini bir araya getiren "Bibliyografi Bürosu"nun talimatı ile her edebi deponun ve her kütüphanenin boyun eğmesi gereken sınıflandırma ve kataloglama uygulamalarının uyumlu hale getirilmesi ile sonuçlanmıştı. Bu tür bir çalışmanın, depolarda toplanan kitap yığınlarının düzene konmasını hedefleyen "seçme" aşamasıyla başlaması gerekiyordu. Çalışma, daha sonra dağılmış olan ciltlerin yeniden gruplandırıl-

masına ve bir oyun kâğıdından kesilmiş olan numaralı bir fişin her bir başlığa sokulması aşamasına geçiliyordu. Bu yapıldıktan sonra kataloglama çalışması başlayabilirdi. Bu, birbiri ardına bütün başlıkların özetinin sağlanmasını ve bunların tam bibliyografik tanımlarının verilmesini gerektiriyordu: Yazar, başlık, basım yeri, yayınevi ve kitapçı, basım tarihi, ebadı, cilt sayısı ve kopyaya özel notlar. Özetleri hazırlamak için, katalog yapan kişi, oyun kartlarının arkalarını kullanıyordu (bakınız Şekil 10,1)

Şekil 10.1 Fransız İhtilali el koyma işlemleri sırasında kitapları kataloglamak için kullanılan oyun kağıtları. Arbois Kütüphanesinden alınmıştır. Fotoğraf, yazar tarafından çekilmiştir.

Tanımlama tamamlandıktan sonra, kartlar yazarlara göre veya anonim eserlerde başlıklara göre alfabetik olarak sıralanıyordu. Bundan sonra, hiçbir kartın kaybolmaması için oyun kartları birbirlerine iple bağlanıyordu. Bütün bunlar yapıldıktan sonra, kartlardaki detayların, kütüphanenin anında-katalog hizmetini görecek bir kayıt defterine kopyalanması gerekiyordu. Bundan sonra oyun kâğıtlarının hepsi Paris'e, bibliyografi ofisine ilerlemekte olan ulusal katalogu beslemek üzere gönderiliyordu.

Bu projeden 1796'da vazgeçilmesine, ve aslında, her biri bugün işimize çok yarayabilecek bibliyo-oyun kağıtlarının hemen hemen tamamının tahrip edilmesine rağmen,[30] operasyon sonuçsuz kalmamıştı. Fransız topraklarının genelinde profesyonel uygulamaların standartlaştırmasına katkıda bulunmuş ve depoların müşfik amatörlüğünü, ehil bibliyografiye benzeyen bir şeye döndürmüştü. Ayrıca, Antoine-Alexandre Barbier'in *Bilinmezlerin Sözlüğü* gibi bazıları bugün bile kullanılmakta olan bibliyografik çalışmaların basılmasını teşvik etmişti. Son

olarak, bu proje, hepsi de kitap savaşlarını ihtilalin el koyma işlemlerinin rafları arasında sürdüren, "sözde Edebi Cumhuriyet"in Rives, Laire, Van-Praet gibi son kütüphanecileri ile Barbier, Peignot ve Charles Nodier gibi yeniler arasında vazgeçilemeyecek bir bağlantı kurulmasına yardımcı olmuştu.

Ancak, kütüphanecilerin profesyonelleştirilmesinin tamamlanmasına daha çok vardı. Yasal okulların (1821), genel Kütüphaneler Müfettişliğinin (1822) ve elli yıldan fazla bir süre sonra da, 1879 yılında ilk profesyonel, "kütüphane bakım faaliyetleri hakkında yetenek sertifikası" sınavının ile oluşturulması devam etmişti. Başlangıçta üniversite kütüphanelerine hizmet vermek üzere kurulmuşken, daha sonra diğer kuruluşlar tarafından da benimsenmişti.

Bütün bunlarda (Fransız sosyal ve politik tarihinde olduğu gibi) bibliyografi uzmanları geriye dönüp baktıklarında, ihtilal dönemini kritik bir kriz noktası olarak düşünmektedir. Bastille'e saldırılması ile I. Napolyon'un taç giymesini ayıran on beş yıl, Fransız kütüphane tarihinde önemli bir dönüm noktasını simgelemektedir. Takip eden her şeyin başlangıcı olan Kasım 1789 kararının yazarları, mutlaka hareketlerinin, ulusun kütüphaneleri açısından uzun vadeli sonuçlarını tahmin etmemişlerdi. Yine de bu yıllar, manastır, soylu ve büyük kişisel koleksiyonlara ait eski şebekelerin neredeyse bütün izlerini silmişti. İhtilal kararları çok büyük bir emlak transferini, ve kesin olarak bununla birlikte, daha da büyük bir kitap transferini başlatmıştı.

Savaş ganimetlerinin ve iadelerin, el konulan milyonlarca kitabın gerçekte ne kadarını oluşturduğunu belki de hiç kimse hiçbir zaman bilemeyecektir. Daha önemli olan, "Ulusal Kitaplar"ın geleceği konusunda başlayan geniş tartışmadır. Ardı ardına oluşturulan farklı türdeki kütüphaneler, koleksiyonların halka açılması projesini hem geciktirmiş, hem de önlemiştir. Ama yeni oluşumlar şehir kütüphanelerinin ve daha sonra üniversite kütüphanelerinin oluşturulması çabalarında yol gösterici olarak sonraki iki yüzyıla damgasını vuran bir çalışmaya dönüşmüştür. Bütün bu olayların son beklenmedik etkisi, kütüphaneciler için yeni bir profesyonel kuruluşun ortaya çıkması olmuştur.

On beş yıl bir ulusun yaşamında fazla önemli görülmeyebilir. Ama üçüncü milenyumun başında Fransız kütüphaneleri, günlük yaşamlarında, hâlâ büyük ölçüde ihtilal zamanında alınan önlemlere ve bu önlemlerin akabinde oluşan sonuçlara bağlı durumdadır. Çoğunluğu kayıp kütüphanelerden ve ihtilal dönemindeki el koyma işlemlerinden biriktirilen ve belediyelerin korumasına bırakılan Fransa'nın eski koleksiyonları hâlâ devlet malıdır. Her ne kadar içerikleri hâlâ tam olarak bilinmiyorsa da, korunmaları, gelişimleri ve halk tarafından erişimleri, edebi depoların ilk bekçilerinin uzaktan varisleri olan bugünün profesyonellerinin günlük çalışmalarını oluşturmayı sürdürmektedir.

Notlar

1. Bu bölüm kısmen, Dominique Bougé-Grandon'un Gezgin Kitaplar: Modern Avrupa'da kitap koleksiyonlarının Oluşumu ve Dağılması 1450-1830 (Paris: Klincksieck, 2000) s. 207-226'da yer alan "Le livre ' otage de la révolution . Conséquences bibliographiques des saisies politiques."den türemiştir.
2. Dominique Varry, "İhtilal El koymaları", yeri Dominique Varry, éd., Fransız Kütüphanelerinin Tarihi: Les bibliothèques de la Révolution et du XIXe siècle 1789-1914(Paris, Cercle de la Librarie) 9-28.
3. Anthony Hobson, Fransız İhtilali ve İmparatorluğu döneminde yabancı kütüphanelerden Alımlar", Bibliyofil Bülteni 2 (1989): 255-272; Marie-Pierre Laffitte, "La bibliothèque nationale et les ", Bibliyofil Bülteni 2 (1989): 273-323; 1789, Le patrimoine libère (Paris: Ulusal Kütüphane, 1989), s. 258-274.
4. Quatramère de Quincy, "Lettres a Miranda sur le déplacement des monuments de l'art de l'Italie(1796):Introduction et notes par Edouard Pommier", (Paris: Macula, 1989)
5. ."Nous nous empressons cependant de satisfaire aux désirs de la Bibliothèque nationale en autorisant le citroyen Fischer bibliothécaire de vous envoyer sans le moindre délai de belles éditions des epistres de Ciceron imprimées par qui, quoiqu'incomplete, conserve a Mayence 'au vrai berceau de l'art de l'imprimerie' le souvenir de Gutenberg, don't elle n'a plus d'autres monuments. Nous vous saluons avec respect", Mainz'in Van Praët'e mektubu (6 germinal an X; 27 Mart 1802), Ulusal kütüphane, N. A. F. 3230, Bibliyografik yazışmalar.
6. Dominique Varry, "Joseph Van Praët, yeri Dominique Varry, éd., *Fransız Kütüphanelerinin Tarihi: Historiés des bibliothèques françaises, tom, s. 302-303.*
7. Jean-Baptiste Labiche, "Notice sur les dépôts littéraires et la révolution bibliographique de la fin du dernier siècle d'après les manuscrits de la bibliothequede l'Arsenal", (Paris: Parent, 1880); Hélène Dufresne, "Erution et

esprit public au XVIIIe siede: bibliothécaire HubertPascal Ameilhon 1730-1811" (Paris: Nizet, 1962); Simone Balayé, "La Bibliothèque nationale et le progres des Lumières sous la Revolution", yeri Collogue Livre et Revolution, Mélanges de la bibliothèque de la Sorbonne 9 (1989): 245-255; aynı yazar, "De la Bibliothèque du Roi a la Bibliothèque nationale", 1789-1795", yeri La Carmagnole des muses : l'homme de lettres et l'artiste dans la revolution", Jean-Claude Bonnet (ed.,) (Paris: Armand Colin, 1988), s. 37-48; aynı yazar, "La Bibliothèque du Roi en 1970' ou l'idéal et le réel d'après deux textes inédits", yeri Revue de la Bibliothèque nationale. Ulusal Kütüphane Dergisi 23 (Bahar 1987): 56-64; aynı yazar, La Bibliothèque nationale des origines a 1800 (Cenevre: Droz, 1988); aynı yazar, "Les enrichissements de la Bibliothèque nationale", (Paris: Ville de Paris, 1989), s. 48-63; Simon Balayé ve Kinga Kantorska, ' Un sanctuaire des sciences : projects d'architecture pour la Bibliothèque nationale, yeri Bulletin des bibliothèques de France 34 Fransız Kütüphaneleri Bülteni 34 (1989): 191-200; Françoise Bléchet, " 1789 a la bibliothèque du Roi , L'année 1789, Dix-huitierne siècle 20 (1988): 151-60; aynı yazar, "De la bibliothèque du Roi a la bibliothèque nationale : permanence et rupture", yeri Mélanges de la bibliothèque de la Sorbonne 10 (1990): 139-151; aynı yazar, "Le vandalisme a la bibliothèque du roi/nationale sous la revolution. Simone Bernard-Giïlïiths, Marie-Claude Chemin ve Jean Ehrard." (Paris: Universitas, 1992), s. 265-276; François Fossier, " Les confiscation d'emigres entrées au Cabinet des estampes pentant la Revolution", yeri Nouvelles de l'estampe 106 (Temmuz-Ağustos 1989): 4-13; Michèle Sacquin, "Comment le manuscrit de la Nouvelle Heloise a échappe a la B.N pendant la Revolution", yeri " Ulusal Kütüphane Dergisi 32 (Yaz 1989): 70-72; 1789, La patrimoine libere. (Paris: Ulusal kütüphane, 1989)

8. Christian Desplats, " Bibliothèques privées mises sous sequestre dans le department des Basses-Pyrenees pendant la Revolution francaise"Revue française d'histoire du livre 56 (1987): 439-462.
9. Marie-Hélène Froeschlé Chopard ve Sylviane Albertan-Coppola, " La Revolution et la constitution des bibliothèques municipales. L'exemple de Grasse' Archives et Revolution: création ou destruction? La Gazette des archives", 146-147 (2989): 225-253; Marie-Hélène Froeschlé Chopard, Una biblioteca francese alla fine del XVIII secolo (Grasse) (Floransa: Centro editoriale toscano, 1991); aynı yazar, ed., Livres et culture du clergé à l'époque moderne. Actes du colloque de Marseille (31 mars- 1 avril 1995), Revue d'historié de l'Eglise de France 83 (özel sayı, 1997).
10. Dominique Varry, 'Aux origines de la bibliothèque publique de Belfort', yeri, *Bulletin de la société belfortaine d'émulation* 80 (1989): 49-58
11. Fabienne ve Gérard Aventurier, *Livres at Révolution dans la loire, Bulletin du*

Patrimoine de la Médiathèque départementale de la Loire 5 (özel sayı, 1994)

12. Sylvie Gueth, 'La constitution des bibliothèque publiques dans le départaient du Bas-Rhin (1789-1803)', Haturalar ENSB, Villeurbanne (1991).
13. Dominique Varry, *Recherches sur le livre en Normandie: les bibliothèques de l'Eure à la fin du XVIHe siècle, d'après les saisies révolutionnaires,* 3. dönem tezi, Paris Üniversitesi 1, 1985; ilave versiyon, *Sous la main de laNation* (Ferney-Voltaire: 18. yüzyıl uluslar arası araştırma merkezi, 2004); Dominique Varry, 'Aperçu sur les bibliothèques privées de l'Eure confisquées sous la Révolution', *Annales de Normandie* 45 (1995): 327-351.
14. Dominique Varry, 'Les confiscations révolutionnaires', Varry, éd., *Fransız Kütüphanelerinin Tarihi,* 3: 9-28 (özellikle s. 20-23)
15. Bu iki çeşit doküman il arşivlerinde Q ve L serilerinde ve Ulusal Arşivlerde T ve F'^ serilerinde tutulmaktadır.
16. Dominique Varry, 'Les saisies révolutionnaires: une source inexploitée', *Vllln-ct Uluslararası Aydınlanma Kongresi Tutanakları,* 3 cilt (Oxford: Voltaire Vakfı, 1992), 2: 1011-1015.
17. Daniel Roche, *La Culture des apparences. Une histoire du vêtement XVIIe-XVIIIe siècle* (Paris: Fayard, 1989); İngilizce çeviri, *Giyim Kültürü* (Cambridge: Cambridge Üniversitesi Baskısı, 1996); Daniel Roche, *Histoire des choses banales. Naissance de la consommation dans les sociétés traditionnelles (XVIIe-XIXe siècle)* (Paris: Fayard, 1989); İngilizce çeviri, *Günlük şeylerin tarihi* (Cambridge: Cambridge Üniversitesi Baskısı, 2000)
18. Dominique Varry, 'IJ faut que les Lumières arrivent par torrents: la Révolution française et la création des bibliothèques publiques, projets et réalités', *Fransız Kütüphaneleri Bülteni,* 34 (2989): 160-165.
19. Ulusal Arşiv (Paris): F17 1186 (3 Ekim 1792)
20. Armand Joseph, Béthune-Charost dükü, Vı;e.s *générales sur l'organisation de l'instruction rurale en France, présentées aux Comités d'instruction publique at d'agriculture de la Convention nationale et à la Commission d'agriculture et des art par le G Armand-Joseph Béthune-Charost:..,* A. Paris, de l'imprimerie de la feuille du cultivateur, an III, 26s.
21. Dominique Varry, 'Aux origines de la bibliothèque publique de Belfort'.
22. Ardışık çelişkili metinler ve sonuçlarına örnekler olarak belirtelim: Nathalie Bercet, Patrick daubignard, Jean-Paul Sauvage, *Blois belediye kütüphanesinin oluşumu 1789-1799* (Blois: Belediye kütüphanesi, 1989); Elisabeth Chopin ve T. Girard, *Naissance d'umne bibliothèque* (Chaumont) 1789-1803 (Chaumont: Belediye kütüphanesi, 1989); Guy Thullier, *Bir kütüphanenin tarihi: Nevers belediye kütüphanesi 1789-1940* (Nevers: Belediye kütüphanesi, 1983); Michel Vernus, 'Les bibliothèques des écoles centrales en Franche Comté (1795-1803), yeri *Travaux 1991 de la Société d'émulation du Jura* (1992): 1690-1**69**I ;

Patrimoine public et Révolution française, constitution des collections toulousaines (Exhibition) réfectoire des jacobins 29 mai-29 septembre 1989 (Toulouse: Ville de Toulousse, 1989)

23. Jean Baptiste Labiche, *Notice sur les dépôts littéraires...,* op. cit. Alfred Fierro, ed., *Patrimoine parisien 17X9-1799. Destructions, créations, mutations* (Paris: Ville de Paris, 1989); Maurice Piquard, 'Une bibliothèque parisienne sous la Révolution: la Bibliothèque Mazarine', in *Öffentliche und Private Bibliotheken im 17. und 18. Jahrhundert, Raritätenkammern Forschungsinstrumente oder Bildungstätten?.* editörü Paul Raabe (Bremen ve Wolfenbüttel: Jacobi, 1977), s. 187-208.
24. Patricia Z. Thompson, "Bir kütüphanenin biyografisi: Peter P. Dubrowski'nin Leningrad'daki batı Avrupa el yazması koleksiyonu", *Kütüphane Tarihi gazetesi* 19 (1984): 477-503; T. P. Voronova, "Saltykov-Schchedrin kütüphanesinde batı el yazmaları", *Kitap Koleksiyoncusu* 5 (1956): 12-18; T. P. Voronova, "P. P. Dubrovskii, 1754-1816 ve St Germain el yazmaları", *Kitap Koleksiyoncusu* 27 (1978): 469-478
25. Dominique Varry, 'Une ténébreuse affaire: les curieux agissements du citoyen **Dambrèville',** *Bibliyofi 1 Bülteni* 1 (1994): 82-101
26. Abbé Henri Grégoire, *Rapport sur les destructions opérées par le vandalisme et le moyen de le réprimer... Séance du 14 fructidor l'an II...* (Paris, 1794), aynı yazar, *Séance du 8 brumaire l'an ¡11* (Paris, 1794), aynı yazar *Troisième rapport... Séance du 24 frimaria Fan III* (Paris, 1794). Françiise Bléchet, 'La vandalisme à la Bibliothèque du roi / nationale sous la Révolution', loc. cit. Dominique Varry, 'Vicissitudes et aléas des livres placés sous la main de la Nation', in Révolution française et 'vandalisme révolutionnaire', op.cit. s. 277-284.
27. Dominique Varry, 'La profession de bibliothécaire en France à l'époque de la Révolution française', *Le Commerce culturel des nations: France-Allenmgne XVIIIc-XIXe siècle, Revue de synthèse* 1-2 (Ocak-Haziran 1992): 29-39
28. Hélène Joannelle, *Gabriel Peignât'un Bibliyografisi (1767-1849),* DEA, ENSB, 1990.
29. Pierre Riberrette, *Les bibliothèques **françaises** pendant la Révolution (1789-95): recherches sur un essai de catalogue collectif* (Paris: Ulusal Kütüphane, 1970).
30. Ulusal Arşivlerin F17 serisinin dosyalarında çok az eser kurtulmuştur. Yazar tarafından Arbois kütüphanesinde de birkaç tane bulunmuştur, anlaşılan belli baskı bilgileri eksik olduğu için Paris'e hiçbir zaman gönderilmeyen kartlar. Kartlardan kesilen başka fişler de halk külüphanelerindeki kitapların içinde ortaya çıkmaktadır. Normandiya'daki Conches belediye sarayının tavan arası da yakın zamanların tedarikçisiydi.

11

Kitap Belası: İrlanda Kilisesi Piskoposluk Kütüphanelerinin Dağılması ve Yok Olması

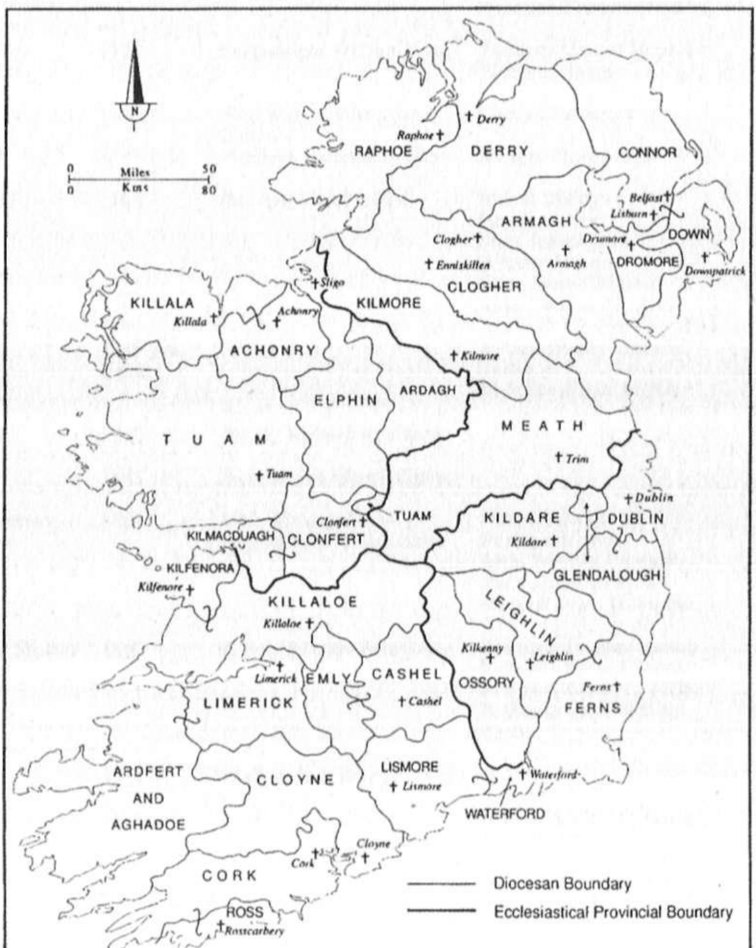
Margaret Connolly

Dini kütüphanelerin kaybı, kilise ile kitaplar ve din adamlığı ile bilim adamlığı arasındaki ilişkiyi anlamamızı daha da zorlaştırmıştır. İngiltere ve İrlanda'da birçok kilise ve manastır kütüphanesi kaybolmuş ya da dağılmıştır (bu kitabın daha önceki bölümlerinde anlatıldığı gibi), ama kurtulanların bazıları, ortaçağdaki dini koleksiyonların doğasını ve içeriğini yeniden oluşturmamıza olanak sağlamaktadır. İngiltere'de, Yeniden Oluşum'un (Reform) karmaşasına ve manastırların kapatılmasına rağmen; Orta Çağdan bu yana kitap ve el yazmalarının halâ eski konumlarında bulundukları yerler vardır; Durham, Exeter ve Lincoln'daki katedrallerin kütüphanelerinde ve York Minster* ve Southwell Minster'de olduğu gibi. Çoğunlukla, manastır vakıflarına ve katedrallere ait olan el yazmaları ve kitaplar, esas araştırma kütüphanelerindeki koleksiyonlarda tanımlanabilmektedir.[1] Kapatılmanın etkilerinin hissedildiği bir başka yer olan İrlanda'da görüntü daha küçük çapta olmakla birlikte, hemen hemen aynıdır. Özellikle, birbirini izleyen yüzyıllardaki farklı tarihi gelişmeler, İrlanda Kilisesinde (İrlanda'daki Anglikan Kilisesi) kitap top-

* ***Minster:*** Manastır Kilisesi

lama ve kütüphane kurulması geleneğinin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

İrlanda Kilisesi, mahalli kiliselerde ve okullardaki çok küçük kitap koleksiyonları ile katedrallerde gelişen çok daha büyük kütüphaneler arasında değişim gösteren zengin ve çeşitli bir kitap mirasına sahiptir.[2] Kilisenin her bir üyesi - genellikle piskoposlar, ama aynı zamanda baş papaz yardımcıları ve olağan düzeydeki din adamları - kendi özel kitap koleksiyonlarını biriktirmişler ve bunlar zamanla, miras veya bağış yoluyla, daha

Şekil 11.1 İrlanda Kilisesi piskoposluklarının haritası

kurumsal kütüphanelere ulaşmıştır. Bu daha büyük kurumsal koleksiyonların önemli bir miktarı, hem katedral hem de piskoposluk kütüphanelerinde hâlâ mevcuttur. Ama güvenlik bir yana, yatırım ve hatta ilgiden bile yoksundur. Ayrıca, İrlanda Kilisesi ve kilisenin kendi teolojik ve referans kütüphanesi olan Kilise Kuruluş Kütüphanesi ile yakın bağlantı içinde olan iki halk kütüphanesi de bulunmaktadır (bakınız Tablo 11.1).

Tablo 11.1 İrlanda Kilisesi piskoposluk kütüphaneleri

Piskoposluk (ve yeri)	***Kuruluş tarihi***	***Kurucu***	***Diğer temel bağışçılar ve Koleksiyoncular***	***Cilt sayısı***
Ossory (Kilkenny)	1963	Piskopos Thomas Otway	Piskopos Edward Maurice	3000
Marsh (Dublin)	1701	Başpiskopos Narcissus Marsh	Muh. Elias Bouhereau Muh. Godfrey Everth Dudley Loftus Pisk. John Stearne Pisk. Edward Stillingfleet	25000
Cork	1720	Piskopos Peter Browne	B.papaz yrd. John Pomeroy Cloyne'lu Pisk. Peter Crow Piskopos Charles Crow Piskopos Thomas Stopford	4500
Derry*	1726	Başpiskopos William King	Piskopos Ezekiel Hopkins William Clarke	7000
Cashel	1730	Başpiskopos Theophilus Bolton	Charles Broderick	11000
Raphoe*	1737	Piskopos Nicholas Forster	Bishop George Hall	4000
Waterford	1745	Piskopos Charles Este	Robert Dobbyn Henry Alcock Muh. Robert Bell William Downes Muh. Joseph Wilson Muh. Thomas Gimlette	3000
Clogher	1745'den sonra		8. Lord Blaney Charles Talbot Muh. Benjamin Moffat	3000
Armagh	1770	B.pisk. Richard Robinson		34000
Lismore	1845	B.papaz yrd. Henry Cotton		3500
Down, Connor, Dromore	1854	Muh. Thomas Drew Başpiskopos Robert Knox	Piskopos Reichel Piskopos Reeves Muh. William Carmody Muh. James Jackson Muh. William McIlwaine	
Kilmore, Elphin, Ardagh	1860	B.pisk. Marcus Beresford	Piskopos Thomas Carson Piskopos Samuel Shone Piskopos Alfred G. Elliott Başpapaz yard. William Creek	
Tuam	1881	Muh. Joseph Henry		3000
Ross	bilinmiyor		Rahip Edmond W Beatty Muh. Charles A. Webster	
Kilise temsil kuruluşu kütüphanesi (Dublin)	1932	Rosamund Stephen	Muh. Hugh J. Lawlor Muh. James B. Leslie Sir James F. Stephen	15300

** 1878 yılında birleşmiştir.*

Bu bölümdeki asıl vurgu noktası, İrlanda Kilisesinin "kayıp" piskoposluk kütüphaneleri, bunların kuruluşu, tarihi, mevcut durumları ve özellikle gelecekteki beklentileridir.[3] Bu kütüphanelerin belirlenmesinde başlangıçta bir zorluk bulunmaktadır. Özellikle Katedral Kütüphanesi ile Piskoposluk Kütüphanesi arasındaki fark net değildir ve bu iki kategori sıklıkla örtüşebilir. İrlanda Kilisesinin otuz bir adet katedrali bulunmaktadır ve bunların on bir tanesinin bir tür kütüphanesi vardır. Ama bunların tamamı, tam olarak *katedral* kütüphanesi değildir.[4] Dublin'deki Christ Church Katedrali, katedral kütüphanelerine açık bir örnek olarak alınabilir.[5] Bu kütüphanenin dikkati çeken ve hâlâ ibadet sırasında kullanılmakta olan bir müzik koleksiyonu ile on iki yüzyıldan kalan kapsamlı el yazması kitap kayıtları bulunmaktadır. Ancak, katedralle ilgili kitapların ve evrakların çok küçük bir miktarı halen oradadır ve mevcut kayıtlar katedralde muhafaza edilmektedir. Ama çok daha kapsamlı olan bölge arşivleri Kilise Kuruluş Kütüphanesine nakledilmiştir. Nakliye, katedralde uygun yer sıkıntısı nedeniyle gerekmişti. Şimdi arşivler için tahsisli bir tesisin, kasa alanı olarak geliştirilmesi planları bulunmaktadır. Daha önce, kütüphane aslında meclis toplantı odasında bulunuyor, daha değerli eserler kasa odasında muhafaza ediliyordu. Ama bu yerlerin hiç birisi modern koşulların olanaklarına sahip değildi.

Genel olarak, bir katedral kütüphanesi katedral ve meclisinin ihtiyaçlarını sağlar. Christ Kilisesinde olduğu gibi, genelde dua kitapları ve notalar içermektedir ve katedral kayıtları için bir depodur; yönetimi ise başpapazın kontrolü altındadır. Katedral kütüphaneleri aynı zamanda ödünç verme tesisleri olarak da hizmet verebilir. Yakın zamanlarda, Christ Kilisesinde on yedinci yüzyılın başlarında, tam da bu şekilde çalışan bir kütüphanenin bulunduğuna ve hem dini hem de din dışı okuyucular tarafından kullanıldığına ilişkin kanıtlar ortaya çıkarılmıştır.[6] Diğer taraftan, piskoposluğun ruhban sınıfının yararlanması için bir Piskoposluk Kütüphanesi vardır ve piskoposun kontrolü altındadır. Ancak, işleri daha da karıştırıcı bir şekilde, Lismore'da olduğu gibi, Piskoposluk Kütüphanesi fiziksel olarak bir katedralin içinde yer alıyor olabilir veya Kilkenny'de olduğu gibi, uzun zaman önce bir katedral koleksiyonuna bağlanmış olabilir. Tersine, Cork'un hem katedral kütüphanesi ve hem de bölge papazlık kütüphanesi

bulunuyordu ve bunlar sonuç olarak bir piskoposluk kütüphanesi oluşturacak şekilde birleştirilmişler ve katedralde muhafaza edilmişlerdi. Birden fazla türde kütüphaneye sahip yerlere bir başka örnek, piskoposluk kütüphanesine ek olarak St Columb's Katedralinde kütüphanesi bulunan Derry'dir. En sıra dışı olarak, St Columb's'daki Meclis Binası Kütüphanesi, yirminci yüzyılda 1921 ile 1946 yılları arasında Derry Başpapazı olan Muhterem R. G. S. King tarafından, katedral ve şehrin tarihiyle ilgili çalışmalarının bir koleksiyonunu oluşturmak amacıyla kurulmuştur.

Ayrıca bu tartışmanın ardında, Dublin'deki Marsh'ın Kütüphanesi ve Armagh'daki Robinson'un Kütüphanesi de bulunmaktadır. Başlangıçta bunlar halk kütüphanesi olarak kurulmuşlardı. Marsh'ın Kütüphanesi 1701 yılında Başpiskopos Narcissus Marsh (1638-1713) tarafından kurulmuş ve 1707 yılında bir kanunla kamu statüsü almıştı.[7] 1770 yılında, Marsh'ın örneğini izleyen Armagh Başpiskoposu, Primat Richard Robinson (1709-1794), Armagh'da din adamları ve şehirde yaşayanlar tarafından kullanılmak üzere bir kütüphane kurmuştu; bir kez daha kamu statüsü "Armagh şehrinde halk kütüphanesinin daimi olarak oturtulması ve korunması" kanunuyla (1773) yasal olarak kutsanmıştı. Bunlar, Marsh'ın Kütüphanesindeki yaklaşık 25.000 adet kitapla ve 300 el yazması ile, Armagh'daki el yazmaları dâhil toplam 34.000 kitapla, büyük çaplı koleksiyonlardı. Piskoposluk kütüphanelerinin oluşumundaki gelişigüzel gelişmelerin aksine, Marsh'ın ve Robinson'un Kütüphaneleri, (gereksinimleri, yerleşim, personel, finans) baştan değerlendirilmiş ve karşılanmış, planlanmış kuruluşlardı. Gerçekten de bu iki kütüphane, şimdi hâlâ on sekizinci yüzyıl biliminin fiziksel ifadesinin ender mimari örnekleri olan orijinal binalarında bulunmaktadır. Kurucularının vizyonlarının ve hamilerinin daha sonraki çabalarının sonucu olarak, nispeten güvenli, tanınmış, iyi belgelenmiş ve erişilebilir durumdadırlar. Her iki kütüphane de İrlanda Kilisesi ile süre gelen idari bağlantılardan yararlanmaktadır. Marsh'ın Kütüphanesinde yönetim başlangıçta İrlanda Kilisesi Armagh ve Dublin Başpiskoposları, Christ Church ve St Patrick's Başpapazları, Trinity Kolejinin Müdürü ve 1922 yılında Devletin kurulmasıyla ofisleri kapatılan dört farklı validen oluşuyordu. Bu son gruptakilerden biri Lordlar Kamarası Başkanı olup, bu durum, Baş Hâkimin şimdi Vali olarak atanmasında yansı-

tılmaktadır. Armagh Halk Kütüphanesinin yönetiminde Armagh Başpiskoposu, St Patrick Katedralinin Başpapazı ve Müdürü ve iki adet de ruhban sınıfı dışından üye yer almaktadır.

Aksine, piskoposluk kütüphanelerinin kökeni bazen meçhuldür.[9] Bu kütüphanelerin her birinin tarihi ve gelişimi farklıdır. Ama kuruluş ve asıl amaç açısından genel olarak benzeşmektedir. Öyle görünüyor ki Fern'de de böyle bir kütüphane oluşturmak için ilk zamanlarda girişimler yapılmıştı. Ama buna ilişkin hiçbir ipucu bugünlere kalmamıştır.[10] Piskoposluk kütüphanelerinin çoğunluğu on sekizinci yüzyılda kurulmuştu, ancak ilk kurulan Ossory Piskoposluk Kütüphanesi tarih açısından biraz daha önce kurulmuştur. St Canice'in Katedraline bağlanan bu kütüphane 1693 yılında Piskopos Thomas Otway (1616-1693) vasiyetiyle kurulmuş ve 1756 yılında Piskopos Edward Maurice'den (1690-1756) gelen bir başka önemli vasiyet sayesinde çok büyümüştü." Cork'daki St Finbarr'ın Katedrali 1720 yılında Piskopos Peter Browne (1666-1735) tarafından kurulmuş ve üç yıl sonra Cork Bölge Kütüphanesi, miras olarak kendi kitaplarından 60£ tutarında kitap bırakan Başpapaz yardımcısı John Pomeroy (1650-1725) tarafından donatılmıştı. Bu iki kütüphane 1892 yılında birleştirilerek piskoposluk kütüphanesi oluşturulmuştu; bunun anlamı Cork Piskoposluğunun bu şekilde menfaat sağlayan en son kütüphanelerden biri olduğudur.

Munster'in diğer yerlerinde din adamları daha şanslıydı. Cashel'deki kütüphane 1730 yılında, başpiskopos olarak atanmasından kısa süre sonra Theophilus Bolton (1678-1744) tarafından kurulmuştu. Bolton'un yaklaşık 6,000 kitaplık özel koleksiyonu vardı ve arkadaşı Başpiskopos William King'in aynı derecede büyük kütüphanesini satın almasıyla, on sekizinci yüzyıl piskoposluk kütüphaneleri arasında en büyük ve en geniş kütüphanenin çekirdeğini oluşturmuştu.[12] King'in kendisi de Derry'deki din adamlarının kullanımı için 1726 yılında bir kütüphane kurmuştu, ama kütüphanenin nüvesini oluşturan şey, eski bir piskoposun, Ezekiel Hopkins'in (1634-1690) kitap koleksiyonuydu. Kütüphane başlangıçta eski Derry Piskopos Okulunda yerleşikti (şimdiki Foyle Üniversitesi) ve daha sonra Derry'deki Synod Piskoposluk Binasına taşınmıştı. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Derry Piskoposluğu Raphoe'dakiyle birleştirilmiş

ve 1878 yılında kütüphaneleri de bir araya getirilmişti. (Raphoe'nun, 1737 yılında Piskopos Forster tarafından kurulan ve Raphoe Kraliyet Okulunda muhafaza edilen, kendine ait küçük bir piskoposluk kütüphanesi vardı.)[13] On sekizinci yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Waterford'da da, Piskopos Charles Este'nin (1696-1745) vasiyeti doğrultusunda, bir kütüphane oluşturulmuştu. Bu, kuruluş yılı kesin olarak belirlenebilen son on-sekizinci-yüzyıl piskoposluk kütüphanesidir. Clogher'daki kütüphaneye muhtemelen bu dönemde başlanmıştı. Ama başlangıcı muğlaktır. Anlaşılan, kütüphane 1745 yılında mevcut değildi, çünkü o yıl Clogher Piskoposu John Stearne (1660-1745) öldüğünde, (yaklaşık 3,000 kitaptan oluşan) değerli kitap koleksiyonunu Dublin'de bulunan Marsh'ın Kütüphanesine bırakmıştı. Koleksiyonunun geri kalanının piskoposluğunda bulunan papaz yardımcılarına verilmesi ya da yararına satılmasına ilişkin talimatı, büyük olasılıkla, kitaplarını bırakabileceği her hangi bir yerel kütüphane bulunmadığını göstermektedir.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarından sonuna kadarki dönemde, Lismore; Down, Connor ve Dromore, Kilmore, Elphin, Ardagh ve son olarak Tuam Piskoposluklarında olmak üzere, dört kütüphane daha oluşturulmaya başlanmıştı. Lismore'da kütüphane 1845 yılında, Oxford'daki Bodleian Kütüphanesinde eski bir alt-kütüphaneci olan ve kendi teolojik kitap koleksiyonunu da katarak, bunları barındırmak için St Carthage Katedralinin yanında bir oda yaptıran başpapaz yardımcısı Dr Henry Cotton (1789-1879) tarafından kurulmuştu. Kuzeyde, Piskopos Robert Knox'un (1808-1893) girişimiyle, Down, Connor ve Dromore Birleşik Piskoposluklarındaki din adamlarının kullanımı için 1854 yılında bir kütüphane kurulmuştu. Ama koleksiyonun fiilen oluşturulması çalışması Thomas Drew (1800-1870) tarafından gerçekleştirilmişti. Bu kitapları barındıracak yer bulma konusunun sorun olduğu anlaşılmaktadır. Kitaplar önce Belfast'taki Eski Din Görevlileri Odalarında tutulmuş, daha sonra Clarence Place'deki Piskoposluk Odalarına ve sonunda St Anne Katedralinin kasa odalarına taşınmıştı. Hemen hemen aynı zamanda (1860), Başpiskopos Marcus Beresford'un (1801-1885) girişimiyle, bir başka Birleşik Piskoposlukta, Kilmore, Elphin, Ardagh'da bir kütüphaneye başlanmıştı. On dokuzuncu yüzyılda kurulan son kütüphane Tuam'da kuruldu. Kütüphane için

fiziksel mekân, St Mary Katedralinde 1861 gibi eski bir tarihte, daha önce katedral kilisesi olan bina, toplantı odası ve kütüphane olarak restore ve tamir edildiğinde sağlanmıştı; bu daha sonra Synod Binası olmuştu. Bir piskoposluk kütüphanesi ancak yirmi yıl sonra, Joseph Henry (1820-1885) kendi koleksiyonunu bu amaçla vasiyet ettiği zamana kadar kurulamamıştı. Kuruluş tarihi bilinmeyen bir başka kütüphane, nispeten uzak bir Cork kasabası olan ve Clonakilty'den sekiz mil batısında bulunan Rosscarbery'deki St Fachtna katedral kilisesinde bugünlere gelmiş olan kütüphanedir. Bu kütüphanedeki kitapların birçoğu, Rahip Edmond W Beatty'nin (1863-1931) vasiyetinden kaynaklanmaktadır, bu da kuruluşunun nispeten yakın bir tarihte olduğunu göstermektedir.

Bu kütüphanelerin esas olarak yerel piskoposların özel koleksiyonlarından oluştuğu artık belli olmuştur. Kilmore'daki kütüphanenin gelişimi tipik ama gecikmiş bir örnek olarak ele alınabilir. Kütüphane 1860 yılında, 1854 ile 1862 tarihleri arasında Kilmore Piskoposluğu yapmış olan Marcus Beresford tarafından kurulmuş ve elli yıllık bir dönemde, onun ardından gelen üç piskoposun kişisel kütüphaneleri sayesinde giderek büyümüştü: Thomas Carson (1805-1874, piskopos 1870-1874), Samuel Shone (1821-1901, piskopos 1884-1897) ve Alfred G. Elliott (1828-1915; 1897-1915) ve bir başpapaz yardımcısı William Creek (1837-1899-görev süresi 1884-1899). Bu nedenle büyümesi biraz gelişigüzel olmuş, düzenli satın alma politikası yerine, düzensiz vasiyetlere bağlı ve genel olarak yönlendirme veya herhangi bir yönetim türünden yoksun olarak gerçekleşmişti. Koleksiyon tesadüfen büyümüş ve şekli, çeşitli bağışçıların ilgi alanları ve tercihlerine göre oluşmuştu. Kütüphane Piskoposluk Evi'nde, başlangıçta piskoposun çalışma odasında ve sonuçta, kitap sayısı arttıkça evin her yerinde bulunuyordu. Bu düzgün yerleşim yoksunluğu da tipiktir. Piskoposluk kütüphanelerinin kurucuları ve bağışçıları çoğunlukla kitap koleksiyonlarının ihtiyaçları yerine, kitaplar açısından düşünüyorlardı. Eğitime ve bilime değer veren ve büyük ölçüde, kişisel masraflarla oluşturulan özel kitap koleksiyonlarını, piskoposluklarından daha fakir din adamları için kaynak haline dönüştürme özverisi ile motive edilen insanlardı. Piskoposluk kütüphanelerini kuran kişiler muhtemelen, uzun zamandır gayrı resmi olarak kitaplarını genç meslektaşlarına ödünç verme alışkanlığına

sahipti. Ancak, bu gayrı resmilik onların düşünce yapısını tanımlıyordu ve çoğu kez, kitaplarını miras bıraktıklarında, beraberinde koleksiyonun barındırılması ya da bakımı için hediye para da olmuyordu. Bu nedenle kütüphaneler büyürken, bazen de bulundukları yerlere sığmayacak duruma geliyorlardı ve sonuç olarak farklı mekânlar arasında bölünüyorlardı - Clogher'da olduğu gibi, burada kitapların bazıları, Clones'daki piskoposluk binasının toplantı odasında tutulurken, diğerleri eski piskoposun evinde duruyordu; Down, Connor ve Dromore Kütüphanesi de aynı şekilde, Belfast'ta piskoposluk mülkü ve St Anne Katedrali de dâhil olmak üzere, bir çok farklı mekâna yayılmıştı.

Barındırma açısından, Cashel'deki kütüphane, daha büyük ölçüde olsa da, Kilmore'dakiyle benzerlikler göstermektedir. Başlangıçta, kütüphane Başpiskoposun sarayında tutuluyordu, ama Bolton'un koleksiyonunun sırf ebadı bile düzgün yerleşim koşulları gerektiriyordu. Bu gereksinim, arkadaşı William King'in kitaplarını satın aldığında, kısa sürede daha da acil duruma gelmişti. Sonuç olarak, Bolton sarayın yanına uzun, iki odalı bir bina yaptırmış, kütüphanenin formatını, Dublin'de eğitimini tamamladığı Trinity Üniversitesindeki Uzun Odayı örnek alarak yapmıştı. Bu tesisler kütüphanenin varlığının birinci yüzyılında yeterli olmuştu. Ama Cashel Başpiskoposluğu, 1833 yılında Kilise Geçicilik Yasası uyarınca kapatıldığında, saray artık Piskoposun evi olmaktan çıkmıştı ve kütüphane de evsiz kalmıştı. On sekizinci yüzyıl süresince Katedral Cashel kayalığı üzerindeki tarihi yerinden, önce 1740'larda John sokağındaki Baptist St John Kilisesine ve daha sonra da 1784 yılında tamamlanan yeni St John Katedraline taşınmıştı. 1835 yılında yeni katedralin bahçesine, zemin katta toplantı odasını ve üst katta kütüphaneyi barındırmak üzere, Georgian stili yeni bir kütüphane binası inşa edilmişti. Böylece koleksiyon, amacına göre yapılmış yerleşim olanağından yararlanmayı sürdürmüştü - bu, diğer piskoposluk koleksiyonlarında ender olarak rastlanan bir durumdu.

Olağandışı bir durum olarak, Kilkenny'de kurucu piskoposlar bir kütüphanecinin maaşını karşılamak üzere para bırakmışlardı. Piskopos Otway kütüphane binasının, hem içerde hem de dışarıda canlandırılması için 200 Pound tahsis etmişti: "Önemli miktarda kereste ve tahtayla yerlerin yapılması için ve çatı ve yüzeylerin kaplanması için, her bir özel kitap için sı-

ralar ve raflar ve zincirler için" ve ayrıca "kitapları korumak amacıyla kütüphanede haftalık ateş için gereken kömür için 5 Pound" ayırmıştı. Piskopos Maurice pratik davranarak, sadece kitaplarını değil, kitaplıklarını da vasiyet etmişti: "Dansick meşesinden yapılmış on çift kitaplık." Kilkenny'deki piskoposlar, kütüphanenin fiziksel yerleşimi ve selameti için bu düzenlemeleri yaparken, son derece uzak görüşlüydü. Piskoposluk koleksiyonlarını yaratan veya büyüten vasiyetler, daha tipik olarak kitaplardan oluşuyordu, paradan değil. Vasiyet edenler nadir olarak işleyen bir kütüphanenin ihtiyaçlarını anlıyordu ve genellikle vasiyetlerini destekleyecek gelir bırakmamışlardı. On dokuzuncu yüzyıl kurucularının bazıları, belki de bu aşamaya gelindiğinde bu tür koleksiyonların ihtiyaçları daha belirgin hale geldiğinden, bu açıdan daha gerçekçiydi. Bu nedenle, Tuam'daki kütüphane kurulurken Joseph Henry, vasiyetinde kitaplarının yanı sıra kitaplıklarını da sunmuş ve ayrıca kütüphaneye para da bırakmıştı; Lismore'da Henry Cotton kütüphaneyi barındırmak üzere bir oda yaptırmış ve ayrıca kütüphaneci için maaş tahsis etmişti. Cotton kütüphanecilik yapmıştı ve bu nedenle kitap koleksiyonlarının ihtiyaçlarını ve bir kütüphanenin işleyişini anlama konusunda daha üstün bir düzeye sahip olması beklenebilir. Piskoposluk kütüphaneleri ile ilgili olarak, başka yerlerde gördüğü şeylerden etkilenmiş olabilir. 1822 yılında, Cashel Başpiskoposu olarak atanan kayınpederi Richard Laurence ile birlikte İrlanda'ya taşınmıştı. Cotton kitapları profesyonel olarak yeniden kataloglama ve yeniden düzenleme işine girişmiş, sonuç olarak yeni tesislerine taşınmasını denetlemişti, ama aşağıdaki yorumları, Bolton'un Kütüphanesinin geldiği kritik durumu açıklamaktadır:

Başpiskopos [BoltonJ Koleksiyonun büyümesi ve hatta korunması için para bırakmadığından, birkaç tesadüfi bağış dışında, ölümünden beri her hangi bir gelişme sağlanamamıştır. Kütüphane öylesine bir ihmalle karşı karşıya kalmış ki, bunun sonucunda pek çok kitap kaybolmuş, birçoğu nemden tamamen bozulmuş ve daha birçoğu da onarılmadan kullanılamayacak şekilde bırakılmıştır.

Onun Lismore'da yeni alımlar için bıraktığı yıllık 10 Pound, Cashel'deki

deneyiminden ve ayrıca 1830'larda Derry'deki kütüphaneye yaptığı ziyarette, o kütüphaneye de koruma veya ek masraflar için para tahsis edilmemiş olduğunu anlamasından kaynaklanmış olabilir.[14]

Başpiskopos Marsh tarafından Dublin'de ve Başpiskopos Robinson tarafından Armagh'da kurulan kütüphanelerin dışında, ki bunlar başından itibaren halka açık kaynaklar olmak üzere kurulmuşlardı, İrlanda Kilisesi kütüphaneleri yerel din adamlarının yararına başlatılmıştı. Kurucuların vasiyetleri genelde bunu vurguluyordu. Başpiskopos Theophilııs Bolton kitaplarını Cashel'e "şimdilik söz konusu piskoposluktaki halefinin ve adı geçen Piskoposluktaki rahiplerin kullanımı için" bırakmıştı; ve Thomas Otway'in vasiyeti "St Canice Katedralinde bir kütüphanenin başlatılması ve bunun Papazlar tarafından kullanılmaları" amacını taşıyordu. Bu nedenle, bu koleksiyonların içerik olarak tamamen teolojik oldukları ve Latince metinlerin hâkim olduğu varsayılabilir. Ama bu varsayımların ikisi de doğru değildir. Cashel Kütüphanesinin içeriği hakkındaki kısaca incelenmesi, alanın genişliğinin ve kapsamın derinliğinin, beklenenden çok daha öteye gittiğini göstermektedir.[15] Kütüphane, matematik, astronomi, mimarlık, doğal bilimler, tıp ve hukukun yanı sıra, edebiyat, gezi, coğrafya, tarih, hanedan armacılığı, askeri konular ve politikayla ilgili önemli sayıda kitap içermektedir. Stokların yaklaşık üçte ikisi İngiliz Adalarında basılmış olup, İrlanda basımı 900 civarında örnek bulunmaktadır; ayrıca çok sayıda Avrupa Kıtası baskısı kitap da bulunmaktadır.

Kütüphanenin içeriğinin geniş kapsamlı yapısı, ilk koleksiyoncularının esasen bilgili insanlar olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Bu kütüphane açık farkla en büyük piskoposluk koleksiyonu olduğundan, diğerlerinden daha kapsamlı olmasının bekleneceği yönünde bir itiraz gelebilir. Ancak, bütün piskoposluk koleksiyonları, içerikleri açısından şaşırtıcı bir şekilde farklılıklar göstermiş, hem dini bir koleksiyonun normu olarak düşünülebilecek yapıdan ve hem de birbirlerinden ayrılmışlardı. Bu değişiklikler, gelişimlerinin parça parça yapısından kaynaklanmaktadır. Genelde edebiyat, tarih ve klasikler, gezi ve doğal bilimler alanları iyi bir şekilde temsil edilmektedir; broşür gibi geçici şeyler özellikle çok fazladır. İlave olarak, (her zaman din adamı olmayan) yerel bağışçıların ilgi alanları, her bir koleksiyonun doğasını etkilemişti. Örneğin, St Finbarr'ın Cork'daki koleksiyonu

uzun süreli parlamenter gazeteler ve yasalarla, Bandon Kontundan satın alınan antik ansiklopediler içermektedir, ve Waterford Kütüphanesi, şehrin yazıcısı Robert Dobbyn tarafından bağışlanan çok sayıda hukuk kitabı (toplam stokun yaklaşık üçte birini bulan sayıda) içermektedir.[16]

İyi bir özel kütüphane biriktirmek, aristokrasinin üyeleri arasında en sevilen meşgaleydi. Ama on dokuzuncu yüzyılın sonundan önce İrlanda'da çok az sayıda halk kütüphanesi bulunuyordu. 1855 yılındaki Halk Kütüphaneleri (İrlanda) Yasası, başlangıçta bu durumu iyileştirmemişti. Bu nedenle piskoposluk kütüphaneleri meslekten olmayanlar için önemli kaynaklardı ve on sekizinci yüzyılın ortaları gibi erken tarihlerde, Piskopos Maurice Ossory Koleksiyonunun, oluşumunda yararlanılan din adamlarının yanı sıra, meslek dışı okuyucular tarafından da kullanılabileceğini öngörmüştü. Meslek dışı ödünç alma kayıtlarının kurtulduğu Waterford ile, 1849 yılında din adamlarına ve "diğer bütün saygın halka" açılmış olan Cork'taki gibi, diğer bir çok kütüphanede meslek dışı kullanıma ilişkin belirgin kanıtlar bulunmaktadır. Giriş her zaman ücretsiz değildi. Örneğin Clogher'da hem din adamları hem de meslek dışı insanlar yıllık 2 pound ücret ödüyor, bunun karşılığında en fazla iki aylık ödünç alma süresi ile üç kitaba kadar ödünç alabiliyorlardı. Aynı şekilde, erişim düzenlemeleri her zaman kullanışlı değildi. Kilkenny'de kütüphaneci "sabahın 6:()()'sından sabah duası amaçlı çan sesine kadar orada çalışma eğilimi gösteren din adamlarına ve beyefendilere çok dikkat etmek zorundaydı". Waterford'daki kütüphane kullanıcıları, kütüphanenin hafta içi her gün öğlen 12:0()'den 16:()()'ya kadar açık olması konusunda mutabakat sağlanan 1857 yılındaki yeniden yapılanma sonrasında, biraz daha iyi duruma gelmişti. Ama Cork'da aynı dönemde, kütüphane sadece Çarşamba ve Perşembe günleri sabah 10:00 ile 12:00 arasında açık oluyordu. Bu sınırlı açılış saatlerinin, az kullanıma yol açıp açmadığını ya da bunun zaten az olan okur ilgisi yansıtıp yansıtmadığını belirlemek çok güçtür. 1820'lerin başında İngiltere'deki Westminster Kütüphanesini ziyaret eden Washington Irving'in gözlemleri ikinci seçeneği göstermektedir. Kitaplar hakkındaki kararı şuydu: "Kullanımdan ziyade, zamanla aşınmışlardı" ve kütüphane hakkında "yazarların, mumyalar gibi, dindar bir şekilde gömüldüğü ve unutularak kararmaya ve yavaş yavaş çürümeye bırakıldığı, bir tür ede-

bi yeraltı mezarlığı" demişti.[17] Ödünç alma kayıtlarının mevcut olduğu İrlanda Piskoposluk kütüphanelerinde, bunlar kesin olarak koleksiyonların oldukça az kullanıldığını göstermektedir, ama kullanım modellerinin, Kraliyet Komisyonunun 1854 yılında İngiliz Katedral kütüphanelerinde yaptığı araştırmada kaydedilenlere az çok tam olarak uygun olduğuna dikkat edilmesi gerekir.

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda din adamları, beyefendi bilim adamları gibi yaygın (evrensel olmasa da) bir birlikti, ama bilimle dini çalışmalar arasındaki bağlantı, büyük ölçüde bozulmuş, çağdaş din adamlarının, "çalışma odasında oturan adam" ile pek benzerliği kalmamıştır.[18] Bütün mezheplerin kiliseleri modern dünyaya "uygun" olma çabalarını sürdürürken, bir yandan da Hıristiyanlık endişeleri eğitim ve ilmin önüne geçmekteydi. Benzer şekilde Kilise tarafından biriktirilen kitap koleksiyonları şimdi artık geçerliliklerini yitirmişler ve aynı zamanda Piskoposluktaki din adamları için eğitici kaynak olma amaçlarını da kaybetmişlerdi. İrlanda Kilisesinin üyeliğinin hızla düştüğü taşra yerleşimlerinde varlıklarını sürdürmelerini haklı kılacak yeni sebepler bulmak çok zordur. Sonuç olarak bu kütüphanelerin geleceği fazlasıyla tehlikededir: Şimdi unutulma, ihmal edilme veya daha fenası, ihmal, yatırım ihtiyacı ve genel ilgi noksanlığı nedeniyle kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır.

Yirminci yüzyılda bu kütüphaneler, yararına kuruldukları Kilise için giderek daha sorunlu duruma gelmişlerdir. Bunlar "yaşayan" kütüphaneler değildir ve hiçbir zaman da olmamıştır. Kuruldukları günden beri bu koleksiyonlar dinsel bilim açısından güncel tutulmaları için çok az girişim yapılmış, daha çok antikalara dönüşmüşlerdir. Kütüphaneler giderek kullanılmamaya başlamış ve gerçekte, pahalı gereksiz eşyalar haline gelmiştir. Sorunlardan biri, birçok kilisede ve katedralde "değerli ve baskı altındaki mal"ın bulunduğu yerle ilgilidir. 1985 yılında, yerleşik durumda olduğu St Mary Katedralindeki Synod Binası ilk amacına geri döndürüldüğünde, Tuam'daki kütüphanenin yeri bu nedenle değiştirilmişti. Kitaplar şimdi Galway'de, St Nicholas Üniversite Kilisesinin kuzey kanadındadır.[19] Cork'da, St Finbarr Katedralindeki eski kütüphane binası, halen ziyaretçi merkezi olarak yeniden tasarlanmaktadır. Yer mevcut olduğunda ise, genel olarak, ısı değişimlerine karşı hassas olan ve geçmişte neredey-

se bütün olaylarda nemden zarar gören kitapların selameti açısından koşullar uygun olmamaktadır. Fiziksel yerleşim sorununun ötesinde, antik kitaplar para gerektirir - özellikle her zaman iyi bir şekilde muhafaza edilmemiş antik kitaplar. Daha küçük piskoposluk kütüphaneleri bile önemli sayıda (tipik olarak 3.000 civarında) kitap içermektedir ve bu boyutta koleksiyonlar kataloglama, koruma ve güvenlik açısından ciddi zorluklan simgelemektedir. Talepleri, "çok sayıda kitap, insanın bunlar için çok uygun yeri yoksa, düşünebileceğimden çok daha büyük bir beladır" şeklinde şikayet eden on sekizinci yüzyıl piskoposu Robert Howard'ın kelimelerini desteklemektedir.[20] Kilisenin onların korunmasına ayıracak yeterli kaynağı bulunmamaktadır ve eskimekte olan bina stokunun bakımı ve modernizasyonu öncelikler listesinde daha üst sıralarda yer almaktadır. Üyelerin eksildiği bir dönemde, Kilise azalan mali kaynaklarında sürekli artan taleplerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu ekonomik gerçek, İrlanda Kilisesi üyeliğinin Güneye nazaran daha az yıkıcı bir şekilde azaldığı Kuzeyde de aynı derecede geçerlidir. Mevcut durum bazı yönlerden, kapatılma döneminde yaşanan karışıklığa benzemektedir. Tam bu noktada Kilise, doğru bir şekilde, kendi yaşamasının kitapların korunmasından çok daha önemli olduğunu görmüş ve kütüphaneleri kaynak yerine, yük olarak değerlendirmeye başlamıştır.

Sahibi tarafından artık mal varlığı olarak değerlendirilmeyen bir mal varlığı genelde satılır. Clogher'daki piskoposluk kütüphanesinin kaderi buydu ve 1950'lerde satılmıştı. Kitapların bazıları İrlanda'daki diğer kütüphaneler tarafından satın alınmıştı, bunların arasında Ulusal Kütüphane, Trinity Üniversitesi ve Dublin Kraliyet Topluluğu, King's Inn [Kralın Yurtları] ve Kraliçenin Belfast'ı bulunuyordu; önemli sayıda kitap Manchester'daki John Rylands Kütüphanesi tarafından alınmıştı.[22] Bu şekilde Clogher Koleksiyonundaki bazı eserler kurtulmuş ama dağılmıştı ve bazıları da devlet sınırlarının ötesine devredilmişti. Bu açıdan, İrlanda'da, resim veya arkeolojik eserlerdeki sınırlamaların aksine, hâlâ değerli kitapların ihraç edilmesini önleyecek mevzuatın bulunmadığına dikkat edilebilir. Gerçekten de, Clogher kütüphanesindeki daha nadide eserlerin bazıları daha yüksek fiyat toplamak amacıyla Dublin yerine, Londra'da açık artırmayla satılmıştı. Diğer kitaplar gruplar halinde basit bir şekilde ikinci el

kitap satıcılarına ve özel tacirlere satılmış, stokun dörtte biri derneklere ve yurtlara bağışlanmış ve 500 civarında kitap müsvedde olarak satılmıştı. Bu satışlar sadece 200 Pound getirmiş, bunun 50 poundu satış masrafları-na gitmişti.[23]

Clogher satışlarının başarılı olmaması belki de Kilisenin diğer kütüphaneleri satmasını engellemişti. Büyük bir kütüphanenin satışı hem pahalıdır, hem de fazla zaman alır - özellikle de koleksiyonun katalogu yoksa. 1980 yılında Cork'da çok daha basit bir düzenleme yapılarak, St Finbarr'ın Koleksiyonu bütün olarak Üniversite Kolejine satılmıştı. Bu gelişme, karşılıklı avantaj sağlayan bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Kitaplar ait oldukları mahalde kalmış (üniversite katedralde sadece yarım mil uzaklıktadır) ve koleksiyon, bilimsel değerini takdir edebilecek bir kuruluşun ellerine geçmiştir ve yararlanılabilecek şekilde konumlandırılmıştır. 1996 yılından beri temel bir koruma ve kataloglama işlemi devam etmektedir ve şimdi, kitaplar kütüphane katalogu aracılığı ile erişilebilir durumdadır.[24] Kilise bir piskoposluk koleksiyonunu satmak için sadece bir defa daha ciddi bir girişimde bulunmuştur. 1989 yılında Kilise Temsil Kuruluşu Ossory Piskoposluk Kütüphanesini elden çıkartmak için harekete geçmiş, elde edilecek geliri St Canice Katedralinin restorasyonunda ve bakımında kullanmayı önermişti. Kitapları din adamlarının yararına bırakan orijinal hayırsever vakfın başarısız olduğunu ve yasal *şartları yerine getirilemeyen* kuramı uyarınca hayırsever bağışın, bu nedenle bağış yapan kişinin asıl niyetine yakın olacak bir amaca yeniden tahsis edilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Bunu izleyen yasal çekişme, kamuoyuna yansıyarak meşhur bir dava haline gelmiş ve karar başlangıçta satış lehine verildiyse de, sonuçta uygulama bozulmuş ve kütüphane St Canice'de kalmıştır.[25] Bir koleksiyonun tamamının satışının alternatifi, kitapların bir bölümünü satmak ve kazancı, kalanını korumak için kullanmaktır. Bu politika 1960'larda ve 1970Merin başında Cashel'de Dean Wolfe tarafından benimsenmiş ve yüzlerce kitabın, çoğunlukla Washington'daki Folger Kütüphanesine, satılmasıyla sonuçlanmıştı. Wolfe'un niyeti çok iyiydi: Geliri, o zaman halka açık olan kütüphane binasının yenilenmesi için kullanmıştı; kitap restorasyonu için bir program başlatmış ve kitapların yeni bir katalogunu çıkartmıştı.[26] Ancak, hangi kitapların satışının bu sonucu yaratmayacağı konu-

sunda tavsiye almış olmasına rağmen, kaçınılmaz olarak, faaliyetleri koleksiyonun bütünlüğünü bozmuştu. Kütüphane hatalı bir şekilde, içerik olarak esasen dini ağırlıklı olarak algılanmış ve fen, matematik ve tarihin yanı sıra, haritaların da bir problem yaşamadan çıkarılabileceği sonucuna varılmıştı. 1990'larda Cashel Kütüphanesi başını suyun üstünde tutmaya çalışırken, bu türde birkaç defa daha tekrarlanan seçme tehlikesi olmuş, ama bugüne kadar hiç birisi gerçekleşmemiştir.[27]

Yirminci yüzyılın ilk yarısı boyunca Cashel, kitapların ve el yazmalarının korunması amacıyla, önce Dublin'de Marsh'ın Kütüphanesine ve daha sonra da Kilise Temsil Kuruluşunun Kütüphanesine nakledilmesinde, daha az vazgeçilemez bir politika izlemişti. Bu, vasiyetinde açıkça "hiçbir kitabının oradan ayrılmaması gerektiğini" belirten kurucu Theophilıs Bolton'un isteklerinin doğrudan ihlaliydi ve sonunda kitaplar geri getirilmişti. Geçici bir çözüm olarak bu strateji kuşkusuz Cashel'deki koleksiyonu korumuştu. Ama diğer koleksiyonlardan eserlerin Kilisenin referans kütüphanesine daimi transferi sadece başka sorunlar yaratmaktadır. Para, yer, bakım ve restorasyonla ilgili sorunlar, doğal olarak sınırsız kaynaklara sahip olmayan Kilise Temsil Kuruluşuna aktarılmaktadır.[28] Erişim sorunları halledilmiştir çünkü genellikle malzeme depoya yerleştirilmektedir. Erişilebilir duruma getirilse bile, kesin olarak ait olduğu toplumun daha az erişebileceği durumdadır ve hâlâ yerinde bulunan bir koleksiyonun paha biçilmez değeri kaybolmuştur. 1999 yılında Waterford'daki piskoposluk kütüphanesi kapatılmış ve içindekiler Dublin'e nakledilmişti. İronik olarak bu kütüphane sadece bir yıl önce "bir başka kurtarılma örneği" olarak övülmüştü.[29] Benzer bir yazgı, yakın zamanlarda Down, Connor ve Dromore'daki piskoposluk kütüphanesinin de başına gelmiştir. İki durumda da belli bir miktarda parçalanma söz konusu olmuştur. Kitapların Waterford'dan nakledilmesinden önce, yerel olarak ilgi çeken belli eserler, ileride sergilenmek niyetiyle, katedralde bırakılmak üzere seçilmişti. Down'da yeterli depolama eksikliği nedeniyle, Reichel kitap koleksiyonu zaten Belfast'taki Union Teoloji Üniversitesine (Presbiteryan) ve Reeves el yazması koleksiyonu da Kuzey İrlanda Halk Kayıt Bürosuna nakledilmişti. Down Piskoposluk Kütüphanesi 1990'ların ortasında hâlâ vasiyetlerdeki malzemeyi, özellikle Hugh Alexander Boyd'un, bölge kiliseleri

hakkında kendi yayınlanmamış eserlerinin çoğu dâhil, geniş İrlanda dini kütüphanesini, özellikle Connor Piskoposluğundakileri almaya çalışıyordu; ama bu malzeme şimdi Armagh'daki Halk Kütüphanesine nakledilecektir ve kütüphanenin geri kalanı "yer darlığı ve ayrıca ciddi ilgi eksikliği nedeniyle" Kilise Temsil Kuruluşuna yönlendirilmiştir.[30]

Daha önce belirtildiği gibi, Cork'da olumlu bir çözüme ulaşılmış olup, piskoposluk koleksiyonu şimdi üniversitenin ellerindedir. Yüksek öğrenim kuruluşlarıyla yapılan işbirliği, başka olaylarda da yararlı olmuştur. 1980 yılında Tuam Piskoposluk Kütüphanesi, Galway Üniversite Kolejindeki kütüphanenin personeli **tarafından** kataloglanmıştı. 1990'ların başında Waterford'daki koleksiyon, St John Üniversitesinde (Roma Katolik İlahiyat Fakültesi) geçici olarak bulunurken, iyileştirici koruma altına alınmıştı. Cashel'deki kütüphane halen Limerick Üniversitesi ile "özel ilişki" olanaklarını araştırmaktadır ve kuzeyde Ulster Üniversitesi, Derry ve Raphoe piskoposluk kütüphanelerine danışmanlık yapmaktadır.[31] Üniversite kütüphanelerinin eğitimli ve uzmanlaşmış personel avantajı - öyle ümit edilmektedir - ve ender kitaplara karşı bir ilgisi vardır, ama onlar da, özellikle de en büyük önemin uygulamalı araştırmaya gösterildiği günümüz ortamında mali baskı altindadır. Tuam, Waterford ve Cork dâhil birçok olayda, temel koruma ve kataloglama için ödenek, eğitim ve iş bulma konusundaki devlet kuruluşu FAS'den gelecektir. Ticari sponsorluk çok gerçekçi bir seçenek olarak görülmemektedir. Bütün piskoposluk kütüphaneleri içinde sadece Cashel, bir dereceye kadar bu ihtimali araştırmıştır. 1980'lerde Dean Woodworth birçok önemli kaynaktan para çekmeyi başarmıştı; gerçekten de bir sponsorun, Guinness-Peat Aviation'ın cömertliği, şimdi kütüphanenin adında daimi olarak kaydedilmiştir.[32] Ancak, Cashel'in keşfettiği gibi, antik kitaplardan oluşan büyük bir koleksiyonun ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek parayı sağlamak zordur. Benzer şekilde, Cashel Kütüphanesini turistik bir yer olarak pazarlama girişimleri de, büyük başarıyla karşılaşmamıştır.

İrlanda katedral kütüphaneleri ile ilgili yakın tarihli bir makalede, bu tür kütüphanelerin geleceğinin "hiç olmadığı kadar parlak" olduğu görüşü yer almaktadır.[33] Bu aşırı iyimser bir değerlendirme gibidir. Zira birbirleriyle yakından ilişkili piskoposluk kütüphanelerinin geleceği kasvetli gö-

rünmektedir. Orijinal on dört kütüphanenin birçoğu (Armagh, Cashel, Derry ve Raphoe, Kilmore, Marsh'ın kütüphanesi ve Ossory), değişen istikrar dereceleriyle de olsa, orijinal yerlerinde kütüphane olarak var olmayı sürdürmektedir. İkisi (Cork ve Tuam) yeni yerlere taşınmıştır; ikisi (Waterford ve Down) kapatılmış ve içerikleri Dublin'deki Kilise Temsil Kuruluşuna nakledilmiştir; ve bir tanesi (Clogher) tamamen tahrip edilmiştir.[34] Kilmore Piskoposluk Kütüphanesi hakkındaki araştırmalarım aşağıdaki tepkiyi yaratmıştır:

Tarihi açıdan ilgi çekecek birçok değerli ve yararlı kitap, klasik yorumlar ve referans çalışmaları bulunmaktadır... ayrıca, Dublin rıhtımlarındaki ikinci el kitap tezgahlarında olmaları daha iyi olacak çok sayıda eski tarihli mal vardır?[5]

Bu dondurucu ifade, sözedilen kütüphanelerin Kilise için artık anlamlı bir amacının kalmadığını vurgulamaktadır. Artık açıkça, orijinal amaçlarından çok daha uzun yaşadıklarından, bu kütüphanelere gösterilecek potansiyel ilgi, büyük ihtimalle akademisyenler, yerel tarihçiler, antikacılar ve kitap koleksiyoncularından gelecektir. Ama bu ilgi ancak koleksiyonlar daha geniş biçimde tanıtıldığı ve daha fazla erişilebildiği takdirde yaratılacaktır. İlgilenen taraflar arasında bile bu koleksiyonlar çok az bilinmektedir. Tabii, daha fazla tanıtım, Armagh Halk Kütüphanesinde yakınlarda gerçekleşen soygun gibi, istenmeyen türde ilgiye de yol açabilir. Aralık 1999'da, on sekizinci yüzyıl okuma odasında gösterilmekte olan el yazmaları, basılı kitaplar ve eserler, silahlı iki adam tarafından çalınmıştı. Çalınan mallar arasında Kuran'ın antik bir minyatür versiyonu, 1611 tarihli bir Cenevre İncili ve Jonathan Swift'in açıklamasıyla *Guliver'in Seyahatler'inin* ilk baskısı (1726); bunlar pratik olarak satılamaz durumda olmalarına rağmen hiçbiri bulunamamıştır.[36]

Her ne kadar tek ve nadide eserler yasal piyasada yüksek fiyatlara satılabilse de, bu koleksiyonların gerçek değerleri kolektiftir ve bu piskoposluk kütüphanelerinin süre gelen ölümleri ile çok şey kaybedilecektir. En belirgini, bu koleksiyonlar kütüphane tarihinin, basımcılık tarihinin (genelde, ve özellikle İrlanda'da) ve kitabın tarihinin araştırılması ile ilgili olarak hakiki ilgi uyandırmaktadır. Bu koleksiyonların sadece en büyük-

lerinde el yazmaları muhafaza edilse de, çoğunda 1501 öncesi baskı serpintileri bulunmaktadır ve özellikle on sekizinci yüzyıl baskıları iyi temsil edilmektedir. Genel olarak içerikleri on dokuzuncu yüzyıl bibliyografi uzmanı Beriah Botfield'in, ziyaret ettiği İngiliz katedral kütüphaneleri hakkındaki kararını desteklemektedir: *"Hükmü geçenlerin arasında, değerli olan çok daha fazla şey bulunmaktadır ve önemsiz olanların ortasında, önemli olan çok daha fazla şey vardır."*[37] Bunun ötesinde bu koleksiyonlar, hem yerel hem de ulusal düzeyde, anlamlı ölçüde tarihi ve kültürel ilgi çekmektedir. Piskoposluk kütüphaneleri kuşkusuz önemli bölgesel kaynaklardır. Waterford kütüphanesinde bulunan ve ilk hukuk kitaplarını içeren Dobbyn Koleksiyonu, Dublin'deki King's Inn dışında İrlanda'da bu tür malzeme içeren en iyi koleksiyonu oluşturuyordu. Waterford kitapları 1999 yılından beri Dublin'de bulunmaktadır. Ama başkent birçok iyi kütüphaneye sahiptir ve bu tür merkeziyetçiliğin sürdürülmesine, mümkünse, direnilmelidir. Dobbyn kitapları, *Waterford'da* aynı ailede üç nesil boyunca oluşturulan özel bir koleksiyonu temsil etmektedir. Bu kitapları ait oldukları yerde tutmanın bedeli gözden kaçırılmamalıdır. Bu koleksiyonların her biri, yerel tarih araştırmaları için değerli malzemeler sunmaktadır. Yerlerinde kaldıkları takdirde, içerikleri makul oranda güvenli ve erişilebilir tutulduğu sürece, kullanım açısından daha fazla anlam ve daha büyük bir potansiyel taşımaktadırlar. Dini tarih açısından bakıldığında, bu koleksiyonlar, İrlanda Kilisesi tarihinin araştırılmasında, özellikle çok sayıda on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl piskoposunun piskoposlukları hakkında birinci derecede önemli kaynaklar oluşturmaktadır. Bugüne kadar bireysel olarak piskoposluklar hakkında çok az araştırma yapılmıştır ve Anglikan toplumunun tarihi ve İrlanda'da genel olarak Anglikan geleneği nispeten ihmal edilmiştir.[38]

Son nokta da, bu piskoposluk kütüphanelerinin varlığı, hem ortaçağ hem de modern, diğer kütüphanelerin kaybını dengelemektedir.[39] İrlanda'da antik katedral kütüphaneleri (hiç bir zaman İngiltere'deki kadar çok sayıda olmamıştı), Dublin'in dışında artık mevcut değildir. St Mary, Limerick gibi koleksiyonlar şimdi sadece envanterlerden ve başka yerlerde kalmış birkaç kitap sayesinde bilinmektedir. Ama, Cork ve Kilkenny'deki antik katedral koleksiyonlarının kalıntılarının, henüz tanımlanmamış

konumda da olsa, daha sonraki piskoposluk kütüphaneleri kanalıyla bugünlere gelmiş olması muhtemeldir. Özellikle daha sonraki kaplamalarda kullanılan malzeme dikkatle incelenebilir, Cork'da yapılan ön çalışmalar bu anlamda ilginç bulgular ortaya çıkarmıştır.[40] Daha geniş olarak, piskoposluk kütüphaneleri kısmen, İrlanda Cumhuriyetindeki özel kitap koleksiyonlarının yokluğunu kapatmaktadır. Kuzey İrlanda'da taşra evleriyle ilişkilendirilen çok sayıda eski modern kitap koleksiyonu bulunmakta, bunların bazıları şimdi, örneğin Sprighill House ve Argory, Co. Armagh ve Castle Ward, Co. Down'dakiler gibi Ulusal Vakfın elindedir.[41] Ama Cumhuriyette, Anglo-İrlandalı sınıfından özel aile kütüphaneleri 1921 yılından sonra, sahipleri ve ait oldukları geniş evlerle birlikte, büyük ölçüde kaybolmuştur. Güney İrlanda'da bu tür kütüphanelerin az çok toplam kayıpları, yirminci yüzyıl öncesi İrlanda toplumunun bir bölümünün tamamının okuma alışkanlıkları hakkındaki bilgilerimizin yetersiz olduğu anlamına gelmektedir. On sekizinci yüzyıl Anglo-İrlandalı "Protestan Üstünlüğü" kütüphanesi kuşkusuz, Fransız Aydınlanma düşüncelerinin İrlanda'ya girdiği yollardan biridir. Yani bu bilgilerimizde ciddi bir boşluktur. Çağdaş Anglikan piskoposlarının ve din adamlarının ne okuduklarına ve daha iyi eğitim almış kilise üyelerine ne ödünç verdiklerine dair bir inceleme, Anglo-İrlandalı sınıfındakilerin zevk ve eğitim kriterlerini yeniden oluşturmamıza yardımcı olabilir. Daha genel bir yaklaşımla, İrlanda toplumunun politik ve kültürel gelişiminde okuma ve bilimin oynadığı rol, Anglikan piskoposluk koleksiyonlarının detaylı analizi ile tam olarak anlaşılabilir.[42]

Notlar

1. Bakınız N. R. Ker , *Büyük Britanya'nın Ortaçağ Kütüphaneleri,* 2. baskı (Londra: Kraliyet tarih Topluluğu, 1964) ve G. Watson *Büyük Britanya'nın Orta Çağ Kütüphaneleri, kurtulan kitapların listesi, editör N. R. Ker: 2. Baskıya* ^(Londra: Kraliyet tarih Topluluğu, 1987) ve ayrıca İngiliz Ortaçağ Kütüphane Katalogları külliyatı serisi, yayınlayan İngiliz Kütüphanesi ve İngiliz Akademisi.
2. Örneğin Cork'da, Summerhill'deki Si Luke's'dan ve Shandon'daki Yeşil Palto Hastane Okulundan kitaplar kurtulmuştur; bunların çoğu şimdi Cork Üniversitesi Koleji Boole kütüphanesindedir. Cork kitap koleksiyonları için bakınız J. P. MacCarthy, "Cork'un Biriktirme Geleneklerini aramak", *Cork Tarih ve Ar-*

keoloji Topluluğu, 100 (1995): 29-46.

3. Daha önceki araştırmalar için bakınız Maura Tallon, "İrlanda Kilisesi Piskoposluk kütüphaneleri", *An Leabharlann,* 17 no.l (1959): 17-27 ve 17 no.2 (1959): 45-63; ayrıca bağımsız olarak basılan (Dublin: İrlanda Kütüphane Birliği, 1959). Ayrıca daha yakın tarihli ama daha az güvenilir şu esere bakınız : Mary Casteleyn, İrlanda'da Okuryazarlık ve Kütüphanelerin Tarihi (Aldershot: Gower, 1984), s. 71-83.
4. Farklılığa dikkat eden Harry Carson, "İrlanda'da Katedral Kütüphaneleri", *An Leabharlann: İrlanda Kütüphanesi,* 14.2 (1998): 59-64.
5. Christ Church'le ilgili genel bir araştırma için bakınız Kenneth Milne, *Christ Church Katedralinin Tarihi* (Dublin: Four Courts, 2000); kütüphane ve içeriği hakkında bakınız E. H. Lewis-Crosby, *Christ Church Katedralinin antik kitapları* (Dublin: 1947) ve daha yakın zamanda Bana Boydell, *1800'den önce Christ Church'de Müzik* (Dublin: Four Courts, 1998).
6. Raymond Cillespie, "Dublin'deki Christ Church Katedralinden kitap ödünç almak, 1607", Uzun Oda, 43 (1998): 15-19
7. İrlanda Yasaları 6 Anne, yaklaşık 19. kütüphanenin tarihi ve içeriği Muriel McCarthy tarafından, *Bütün Mezunlar ve Centilmenler* (Dublin: O'Brien Matbaası, 198())'nde tanımlanmaktadır. Kütüphanenin web sitesi www.ksl.dit.ie/marsh.
8. İrlanda Yasaları 13 ve 14 **III** George, yaklaşık 40. Biyografik bilgiler için bakınız G. O. Simms, "Armagh Halk Kütüphanesinin Kurucusu: başpiskopos Robinson kitaplarının arasında", *İrlanda Kitap Bilgileri,* 2.2 (1976): 269-299; ve John Thompson, "William Reeves ve Armagh'daki Ortaçağ metinleri ve el yazmaları", Peritia, 10 (1996): 363-380. kütüphanenin web sitesi www.armaghrobinsonlibrary.org.
9. Aşağıdakiler, yukarıda not 3'de aktarılan yetkilileri kullanmaktadır ama daha güncel olan W. **N.** Osborough, "Katedral **Kütüphanelerinin Satılması** Hakkında - Yakın tarihli Cy-Pres uygulamaları hakkında düşünceler", İrlandalı Hukukçu, yeni stil 24 (1989) 1: 51-86'yı da kullanmaktadır. Belirli koleksiyonlarla ilgili diğer kaynaklar kaydedilmiştir.
10. Henry Cotton, *Fasti Eeclesiae Hiberniae,* 6 cilt (Dublin, 1845-1878), 2 (Leinster): 336.
11. Bakınız David Woodworth, "St Canice'in Kütüphanesi", *Eski Kilkenny Dergisi: Kilkenny Arkeoloji Topluluğu gazetesi,* 22 (1970): 5-10, ve imzasız not "St Canice Kütüphanesi 300 Yaşında", aynı gazetede yayınlanmış (1965): 47-48. Hugh campbell tarafından yeni bir katalog hazırlanmaktadır.
12. Bakınız R. Wyse Jackson, "Cashel'in Antik Kütüphanesi", *Cork Tarih ve Arkeoloji Topluluğu Gazetesi, 1* (1947): 128-34. Kralın kitapları ile ilgili olarak bakınız Robert S. Matteson, "Başpiskopos William King'in ilk kütüphanesi", *Kütüphane,* 5. Seri, 30 (1975): 303-314, ve "Başpiskopos William King ve Kü-

tüphanesinin Oluşumu", *Kütüphane,* 6. Seri, 13 (1991): 238-254.

13. Raphoe Kütüphanesinin kuruluşu ve içindekilerin bazdan hakkında bakınız Angélique Day, "Broşürler, Protestanlar ve Pratikler: Koleksiyonların Karşılaştırması", *Kitap Koleksiyoncusu,* 35 (1986), s. 443-462.
14. Osborough tarafından aktarılmış,"katedral Kütüphanelerinin satışı hakkında", s. 73.
15. İçeriği hakkında belirtiler için bakınız Frederick Alderson, "Bilinmeyen Kütüphaneler XIV: Cashel Kütüphanesi", *Kitap Koleksiyoncusu,* 17 (1968): 322-330.
16. İkincisi hakkında bakınız Julian C. Walton, "Christ Church Katedrali Kütüphanesi, Waterford", *Decies,* 41 (1989): 5-21.
17. *Geoffrey Crayon un Karalama Defteri* (1823), s. 227-229, alıntı yapan Edward Edwards, *Kütüphane Ekonomisi El Kitabı dahil Kütüphanelerin Hatıraları,* 2 cilt (Londra, 1859), 1: 687-688.
18. Christopher Marlowe, *Dr Faustus'un Trajik Tarihi,* Koro 28.
19. Koleksiyonun yenilenmesi ile ilgili olarak bakınız Alice Downing, "Eski Bir Katedral Kütüphanesinin Korunması", *Koruma idaresi Haberleri,* 46 (1991): 4-5, ve "Galway'da Başarılan İşler", *Koruma İdaresi Haberleri,* 51 (1992): 3.
20. Kardeşi Hugh'a 22 Mayıs 1729 tarihinde yazdığı mektupta, İrlanda Ulusal Kütüphanesi PC 227, alıntı yapan Toby Barnard, "İrlanda'da Eğitim, Eğitilenler ve Okur-yazarlık, yaklaşık 1660-1760", yeri Toby Barnard, Daibhi 0 Cronin ve Katharine Simms, ed., *"Eğitim Mucizesi" : El Yazmaları Ve İrlanda Eğitimi Hakkında Araştırmalar. William O'sullivan Anısına Denemeler* (Aldershot: Ashgate, 1998): 209-235 (s. 209).
21. İrlanda Kilise Yasası 1869 İrlanda Kilisesini kapatmış ve ödeneğini kesmişti.
22. John Rylands Kütüphanesi 1531 ile 1884 tarihleri arasına ait binin üzerinde kitap satın almıştı, bunların içinde çok sayıda on sekizinci yüzyıl eseri ve 176 adet 1700 öncesi başlık da bulunuyordu; çoğu teolojik yapıda olup, bir kaçı İrlanda'yla ilgilidir. Bakınız http://rylibweb.man.ac.uk, burada Clogher Piskoposluk kütüphanesi özel koleksiyonlar altında listelenmektedir.
23. bu koleksiyonların gerçek değeri basit olarak açık piyasa meselesi değildir. 1980'lerde 4,500 kitaplık Tuam Kütüphanesine bir kitap satıcısı tarafından 3,00()£ değer biçilmişti. Bakınız "Bibliyofilin Günlüğü No. 7", *Uzun Oda,* 40 (1995): 6-18 (s. 13)
24. http://booleweb.ucc.ie adresinde on-line bulunabilir.
25. Bakınız Osborough, "Katedral Kütüphanelerinin Satılması Hakkında" ve "Bibliyofilin Günlüğü No. 5", *Uzun Oda,* 38 (1993): 4-19 (s.9)'daki not.
26. *Cashel Piskoposluk Kütüphanesinin katalogu, Co. Tipperary, irlanda* (Boston: Mass.: G. K. Hail, 1973)
27. "Bibliyofilin Günlüğü", *Uzun Oda,* 36 (1991), s. 9 ve "Bibliyofilin Günlüğü no.6", *Uzun Oda,* 39 (1994): 6-17 (s. 9)'deki raporlara bakınız.

28. Bu kütüphane 1931 yılında, RCB İrlanda Tanık Derneğinin kütüphanesini (yaklaşık 5,000 eser) kabul ettiğinde kurulmuştu. 1939 yılından beri, İrlanda Kilisesinin arşivleri için, daha büyük bir yer gerektirdiğinden, ana deposu olmuştur; bakınız Raymond Refausse, ed., *Hareket Halinde Bir kütüphane: RCB Kütüphanesinin Churchtown daki Yirmi beş Yılı* (Dublin: RCB Kütüphanesi, 1995).
29. Carson, "Katedral Kütüphaneleri", s. 60.
30. Down, Connor ve Dromore piskoposluk kütüphaneleri hakkında bilgi için, J. F. Rankin'e minnettarım.
31. Sonuncusu hakkındaki bilgi için, Coleraine'deki Ulster Üniversitesi Fen ve Bilişim Fakültesi alt kütüphanecisi Joseph McLaughlin'e minnettarım. Cashel'in Limerick Üniversitesi ile ilişkisi "Bibliyofilin Günlüğü no.9", *Uzun Oda,* 42 (1997), s. 6-15 (s. 8)'de belirtilmektedir.
32. Bolton Kütüphanesi başlangıçta GPA-Bolton Kütüphanesi olarak yeniden adlandırılmıştı. Daha sonra yine orijinal adına geri dönmüş, kütüphane *binası* GPA binası olarak belirlenmiştir.
33. Carson, "Katedral Kütüphaneleri", s. 64.
34. Lismore'daki kütüphanenin bugünkü durumunu belirleyemedim. Rosscarbery'deki kütüphane istikrarsız bir şekilde devam etmektedir, Meclis Odasında yerleşiktir ve Cumartesi öğleden sonraları halka açıktır, ama modern Hıristiyan edebiyatı kaynağı olarak yeniden geliştirilme aşamasındadır. Şu andaki rektörü, Çok Muh. Christopher Peters'a, kütüphane hakkındaki bilgi için müteşekkirim.
35. O zamanki piskopos Adil Muh M. H. G. Mayes'den kişisel mektup, 16 Nisan 2000.
36. *The Irish Times\k\k* raporlara bakınız, 15 Aralık 1999 ve 22 Aralık 1999 ve ayrıca "Bibliyofilin Günlüğü no. 12", *Uzun Oda,* 44-45 (1999-2000), s. 13-19 (s. 13)'dakilcre de bakınız. İki antik gümüş topuz başı, her birine 25,000 £ değer biçilmiş, bir hafta sonra Dublin belediyesinin kuzeyindeki Balbriggan Garda istasyonunun dışına terk edilmişti; kayıp kitapların beş adedi daha sonra San Francisco'ya gitmekte olan iki adamın bavullarında **bulunmuştu.** Ayrıca bakınız "Bibliyofilin Günlüğü no. 13", *Uzun Oda,* 46 (2001), (s. 9)
37. Beriah Botfield, İngiltere'nin *Katedral Kütüphaneleri Hakkında Nallar,* (Londra, 1849), s. viii
38. Yakın zamanlı eser araştırmaları için bakınız Alan Achcson, *İrlanda Kilisesinin Tarihi 1691-1996* (Dublin: Columba matbaası, 1999) ve Alan Ford, james McGuire ve Kenneth Milne, ed., *Talimalların Kurduğu Gibi: Yeniden Oluşlundan beri İrlanda Kilisesi* (Dublin: Lilliput Matbaası, 1995).
39. Daha genel bir araştırma için, bakınız Thomas P.O'Neill, "İrlanda'daki Kütüphaneler", *An Leabfiaılaıın,* 13 (1955): 67-80; ve Barbara Traxler Brown, "İrlan-

da'da Kütüphane Tarihi Araştırması: 1918-1988", *Kütüphaneler ve Kültür, 25* (1990=: 86-102.

40. Bakınız Margaret Abbey, "Kapatılmadan önce Abbey Savaşı ile ilgili Kitaplar: bazı Yeni Buluşlar", *Kütüphane,* 7. seri **1** (2000): 119-132.
41. Ulusal vakıftan Mark Purcell'e, bunlar ve kuzeydeki bir çok kır evi kütüphanesi hakkında bilgi sağladığı için ve Peter Hoare'ye başta mevcudiyetleriyle ilgili olarak beni uyardığı için minnettarım.
42. Bakınız Bernadette Cunningham ve Maire Kennedy, ed., *Okuma Deneyimi: İrlanda Tarihi Perspektifleri* (Dublin : İrlanda Kütüphanesinin Nadide Kitaplar Grubu, ve İrlanda Ekonomik ve Sosyal Tarih Topluluğu, 1999).

12

Vilna'nın Kayıp Yahudi Kütüphaneleri ve Frankfurt Yahudi Sorununu Araştırma Enstitüsü*

Sem C. Sutter

Bu, İkinci Dünya Savaşı sırasında kaybolan birçok kütüphanenin hikâyesidir. Coğrafi olarak tamamen farklı ve felsefi olarak zıt olmalarına rağmen, kaderleri içinden çıkılmaz bir şekilde birbirlerine ve savaşın seyrine bağlanmıştı. Bu, dağılan koleksiyonların ve şişen birikimlerin hikâyesidir. Kütüphanelere dadanan hainliğin ve kütüphane kahramanlığının hikâyesidir. Eğer hikayenin kahramanlarına sorma şansınız olsaydı, doğru zamanda doğru yerde - ya da yanlış yerde - olduklarını ve yapmaları gerekeni yaptıklarını söylerlerdi. İronik olarak, sorgu altında hainler de benzer iddialarda bulunmuştu. Bu, aynı metinden, bütünüyle farklı anlamlar çıkaran iki okuyucu camiasının hikâyesidir.

Frankfurt Institut zur Erforschung der Judenfrage: Frankfurt Yahudi Sorununu Araştırma Enstitüsü

Kitap için deli olan bir ulus

Varşova'da bir Yahudi okulunun müdürü, Aralık 1939'da günlüğünü doldururken, önseziyle konunun esasını tarif etmişti:

Çok kültürlü bir ulustan, "Kitap halkı"ndan bahsediyoruz.... Almanya tımarhaneye döndü - kitaplar için deliriyor. Ne derseniz deyin, böyle insanlardan korkarım! Yağmalamanın bir ideolojiye, esas olarak ruhani olan bir dünya görüsüne dayandırıldığı yerde, güç ve metanet eşit olamaz. Böyle bir ulus yok olmaz. Naziler sadece maddi eşyalarımızı değil, aynı zamanda "Kitap halkı" olarak iyi itibarımızı da çalmıştır.[1]

Bu çalışma, partinin ideologu Alfred Rosenberg'in kontrolü altında, Nazi kuruluşlarından oluşan bir şebeke tarafından gerçekleştirilen, kitaplara el koyma işlemleri hakkında yapmayı sürdürdüğüm araştırmanın sadece küçük bir bölümünü simgelemektedir. 1940 ile 1945 yılları arasında, Alman ordularına eşlik eden Rosenberg'in birimleri, batıda Paris ve Amsterdam'dan, doğuda Smolensk ve Kiev'e kadar, kuzeyde Tallinn ve Riga'dan güneyde Roma ve Selanik'e kadar, çok çeşitli kütüphaneyi talan etmişlerdi. Ganimetlerini Almanya'da oluşturdukları üç kütüphaneye taşımışlar ve bazı kitapları mevcut devlet ve akademik kuruluşlara dağıtmışlardı. Bu bölüm, bir Nazi kütüphanesinin üzerinde, Frankfurt'taki Yahudi Sorununu Araştırma Enstitüsü'ndeki kütüphanede (İnstitut zur Erforschung der Judenfrage-IEJ) ve bu Yahudi karşıtı kütüphanenin yuttuğu birçok kütüphanenin arasında tek bir grup Yahudi kütüphanesi üzerinde, Vilna'dakilerde yoğunlaşmaktadır.

Alfred Rosenberg, Hitler'in ilk işbirlikçileri arasındaydı ve 1929 yılına gelindiğinde, kendisini, kültürel konularda ana parti sözcüsü olarak kabul ettirmişti. 1930 yılında, geniş bir alana dağıtılan, ama daha az geniş bir oranda okunan başyapıtı *Yirminci Yüzyıl Efsanesi'ni* yayınlamıştı (Nuremberg mahkemelerinde Rosenberg, bir zamanlar parti yoldaşı olanların birçoğunun, bunlara hiç bir zaman anlam veremediklerini ve sonuna kadar okuyamadıklarını itiraf etmelerinin utancını yaşamıştı). 1934 yılında Hitler, Krallık refakatçisi Rosenberg'i, Nazi Partisinin Tüm Entelektüel ve

İdeolojik Öğretim ve Eğitiminin Denetimi konusunda Führer yardımcısı gibi süslü bir unvan taşıyan konuma getirmişti ve Rosenberg sanatın, kültürün ve bilimin bütün alanlarını kapsayan ofislerden oluşan karmaşık bir organizasyon kurmaya başlamıştı.[2]

1937-1938 yıllarına gelindiğinde Rosenberg Die Hohe Schule* denilecek bir parti üniversitesinin planlarını oluşturmaya başlamıştı. Chimsee - Bavyera'da büyük bir kompleks ve Berlin'de de bir kütüphane inşa etmeyi, Almanya genelinde çeşitli şehirlerde bir dizi uzmanlaşmış branş kuruluşu oluşturmakla başlamayı hedefliyordu. Bu nedenle Rosenberg Kasım 1938'de, Rudolf Hess kendisine Frankfurt Belediye Başkanından gelen bir mektubu ilettiğinde, derhal bir menfaat birliği hissetmişti. Belediye Başkanı Friedrich Krebs, şehirde ulusal bir Yahudi karşıtı kuruluş oluşturulduğu takdirde, Frankfurt Şehir Kütüphanesinin 40.000 kitaplık Judaica** koleksiyonunu partinin ve Reich'ın (krallık) emrine sunmayı teklif etmişti. Belediye başkanının sözleriyle:

Koleksiyon, Frankfurt' un politik ve kültürel yaşamının Yahudi etkisi altında olduğu bir dönemde gelişmişti, ama günümüzde Yahudilik ve Yahudi sorunu hakkında araştırma yapmak için eşsiz bir fırsat sunmaktadır.[3]

Frankfurt koleksiyonu çok seçkin olup, temeli on sekizinci yüzyılda kurulan bir koleksiyondan geliyor ve on dokuzuncu yüzyıldan beri Yahudi vatandaşlardan gelen hibeler ve miraslarla güçlü bir şekilde destekleniyordu.[4] Çok bilgili müdürü Dr Aron Freimann tarafından derlenen ve 1933 yılında kovulmasından bir yıl önce yayınlanan bir katalogla desteklenen uluslararası bir itibara sahipti. Bu kitap hâlâ, Judaica bibliyografisinin temel direklerinden biridir.[5] Kütüphane müdürünün tavsiyesi üzerine, Belediye Başkanı Şubat 1937'de Judaica koleksiyonunu halka kapatmış, sadece, çalışmalarının Nazi Devletine karşı yıkıcı etkisi olmadığını garanti eden bilim adamları tarafından kullanımına izin vermekteydi.[6]

Belediye Başkanının, Judaica koleksiyonunu şehrinin prestijini artır-

* *Die Hohe Schule:* (alm) Hohe Okulu [ç.n.]

** *Judaica:* Yahudilikle ilgili tarihi ve edebi materyal. [ç.n.]

mak amacıyla kullanma umudu, Rosenberg'e branş kuruluşlarının ilkini kurma fırsatını vermişti. Rosenberg'in yardımcılarından biriyle görüştükten sonra, Belediye Başkanı meslektaşlarına, partinin bir Yahudi Sorununu Araştırma Enstitüsü kurmasını ve mümkünse, Almanya genelinde birkaç hafta önce Kristallnacht'ın* ardından, Yahudi kuruluşlarından alınarak kamulaştırılan kitaplarla arşiv materyalinin tamamlanmasını içeren bir plan sunmuştu.[7] Böylece, ilk kuruluşundan itibaren, Enstitünün kütüphanesine gelmesi planlanan kitaplar, kısmen diğer kütüphanelerden el konulanlara dayanıyordu. Nazi oluşumları arasındaki şiddetli rekabet, Nisan 1939'da bu özel koleksiyonların, parti ile şehir arasında yapılan nihai anlaşmanın dışında bırakılmasına neden olmuştu.[8] Ama savaşın ve Alfred Rosenberg'in kaderi, başka Yahudi kütüphanelerinden yüzlerce kitabı Frankfurt Enstitüsüne getirecekti.

Almanların 14 Haziran 1940'da Paris'e girmesinden sonraki haftalarda Rosenberg, Hitler'den "Yahudiler ve Masonlar tarafından geride bırakılan ve gelecekte, parti ve Hohe Okulu tarafından politik, ideolojik ve akademik operasyonlar için gerekli görülebilecek bir araştırmanın lemelini oluşturacak malları detaylı olarak incelemek için" izin almayı başarmıştı.[9] Birkaç gün içinde Wehrmacht'dan General Keitel, işgal altındaki Fransa'da ve Hitler'in "Krallık temsilcisi Rosenberg'in arşivcileri"ne yetki verdiği işgal edilmiş ülkelerde bulunan cephe komutanlarını haberdar ederek, kütüphaneleri ve arşivleri araştırmalarını ve el koymalarını istemişti.[10]

Rosenberg bu misyonu gerçekleştirmek üzere, kısa sürede Krallık Temsilcisi Rosenberg'in Einsalzstab'ı [ya da, memurları j denilen bir oluşum kurmuştu. Kuruluşu hızla yayılarak, sanat eserlerini ve notaları talan etmeye başlamış[11] ve faaliyetleri bütün Avrupa'yı kapsamıştı. Eylül I940'a gelindiğinde Rosenberg, partinin veznedarı Franz X. Schwarz'a yazdığı mektupta, gururla birçok Rothschild ailesi kütüphanesine ve 13.000 kitabıyla Polonez Kütüphanesine işaret ederek ve "Brüksel ve Amsterdam'da değerli materyalin izi üzerinde olduklarını ve oradan da Almanya'ya çok şey nakledebileceklerini" belirterek, personelinin Paris'teki yedi haftalık operasyonlar sırasında "güvenlik altına aldığı" "araş-

Kristailnacht: Kristal gece ya da Cam Kırıkları Geceji [ç.n.]

tırma malzemesi" hakkında rapor verebilmişti.[12] Daha sonra verilen bir rapor, çeşitli Rothschild Koleksiyonlarının toplam olarak, yaklaşık 28.000 kitap ve arşiv materyalinin yanı sıra, Rothschild Bankasının, 760 kutuyu dolduran bir yüzyıllık kayıtlarını içerdiğini belirtmişti. Paris'te el konulan diğer Yahudi koleksiyonları, Evrensel İsrail Birliğinin 40.000 kitaplık sağlam kütüphanesini içeriyor, bunların içinde 20 adet 1500'den önce basılan kitap, 200'ün üzerinde el yazması ile, Dreyfuss olayı ile ilgili kapsamlı bir gazete kupürü koleksiyonu; Rabbinique Okulunun, aralarında özellikle Talmud inancına ait materyal bulunan, yaklaşık 10.000 ciltlik kitapları ile, Librarie Lipschütz kitap dükkanının 20.000 kitaplık stokunun tamamı yer alıyordu.[13]

"Yahudiler olmadan Yahudi Araştırması"

Paris'ten binlerce kitap, Frankfurt'ta 26 Mart 1941'de Alman ve yabancı konukların önünde telaşlı konuşmalarla resmen açılan IEJ'ye doğru akmaya başlamıştı. Rosenberg ithaf yazısında şunları açıklamıştı:

Bugün açılan Frankfurt Yahudi Sorununu Araştırma Enstitüsünün kütüphanesi şimdiden, Yahudilik tarihi ve bütün Avrupa'nın politik gelişimi konusunda önem taşıyan çok sayıda doküman içermektedir. Kütüphane şimdi bile dünyada Yahudilikle ilgilenen en büyük kütüphanedir. Gelecek yıllarda en kararlı şekilde genişletilecektir.[14]

Enstitünün müdürü Wilhelm Grati büyümekte olan 350.000 kitaplık kütüphanesinden gururla bahsediyordu:

Savaş yılı 1940'da önemli kültürel politika önlemleri aracılığıyla, Krallık Temsilcisi Rosenberg, Yahudi sorunu için önemli olan kütüphane kitaplarına el konulmasını ve toplanmasını düzenlemiştir... Bunların arasında yüzlerce elyazması, eski baskı kitap ve ender ilk baskılar yer almaktadır.[15]

Gerçekte faal olan kütüphane aslında bu abartılı açıklamalardan çok

daha mütevazıydı. Grau'nun 1941 için yıllık raporu, işgal altındaki topraklardan 2.136 sandık dolusu kitabın geldiğini, bunların 794 adedinin açıldığını ve raflara yerleştirildiğini ve bunların içinde 25.000 civarında "düzensiz kitap yığınının" aslında kataloglandığını belirtmektedir.[16] El koymalar yoluyla elde edilen kitapların sayısıyla, gerçekten kullanılabilen kitapların sayısı arasındaki bu büyük tutarsızlık, kütüphaneyi açık olduğu kısa dönem boyunca rahatsız edecekti. Ama bir şeyden haberi olmayan halka propaganda olarak sunulan görüş bu değildi. Örneğin, "Tarihte İlk Defa: Yahudiler Olmadan Yahudi Araştırmaları" başlığı altında, *Illustrierter* ***Beobachter'in*** okuyucuları Nisan 1942'de, masalarında oturan ve iyi düzenlenmiş yığınlar arasında ender kitaplara danışan ve Tevrat rulolarını inceleyen personelin etkileyici fotoğraflarını görmüşlerdi. Resimlerin beraberinde, şimdi Alman kontrolü altında bulunan Yahudi kitaplarının soluksuz hikâyeleri yer alıyordu.[17] Enstitünün kendi gazetesi *Weltkampf,* Heinrich Heine'in, Baron James de Rothschild'den para ve Einstein'in bir İbrani Üniversitesi için yalvardığı, her ikisi de Paris'te el konulan ve halen IEJ kütüphanesinde bulunan dokümanlara dayanan, görünürde dalkavukça yazılmış mektuplar hakkında sözde akademik makaleler içeriyordu.[18]

İkinci makalenin yazarı Dr Johann Pohl, eski bir Katolik papazıydı. Akademik bir atama sağlamayı başaramayınca, Berlin'deki Prusya Devlet Kütüphanesinin İbranice ve Yahudi eserleri bölümünde çalışmış, sonra 1941 yılında kütüphanenin resmen açılmasından hemen sonra, İbranice eserler bölümünün başına geçmek üzere IEJ'ye gelmişti. Yunanistan'da, balkanlarda, Litvanya'da ve Rusya'da, Einsatzstab tarafından yapılan kitap talanlarına veya el konulan materyalin değerlendirilmesine katıldığı bilinmektedir.[19]

Vilna: Litvanya'nın Kudüs'ü

Einsatzstab'ın *modus operandi'*sini* daha yakından incelemek için Vilna şehrinde 1942 ve 1943 yıllarında yapılan el koyma işlemlerine geri dönelim. On beşinci yüzyılın sonundan beri, gelişmekte olan Yahudi toplu-

modus operandi: **çalışma yöntemi [ç.n.]**

munun yeri olan Vilna (Vilnius olarak da bilinen), bilgin hahamların, yazarların, kültürel ve politik hareketlerin ve kütüphanelerin merkezi haline gelmiş ve buraya "Litvanya'nın Kudüs'ü" adını kazandırmıştı. Şehir, tarihi boyunca Litvanya, Polonya, Rusya ve Almanya tarafından yönetilmişti. Almanya ile Sovyetler Birliği arasında savaş patladığında, şehrin 200.000 kişilik nüfusu, yaklaşık 60.000 Yahudi içeriyordu.[20]

Vilna'nın Yahudi kütüphaneleri arasında en eskisi ve belki de en meşhuru, bir on dokuzuncu yüzyıl toplum lideri ve Talmudik bilgini tarafından oluşturulan Strashun Kütüphanesiydi. 1930'un sonlarına gelindiğinde, İbranice eski basım kitaplardan, Eskenazi dilinde (İbranice ile karışık bir Alman lehçesi, Yiddiş dili) periyodiklere kadar, 35.000 civarında kitap içeriyor ve 1938 yılında Vilna'da okuyan genç bir Amerikalı olan Lucy Dawidowicz'in tarif ettiği gibi, farklı okuyucu kitlesine hizmet veriyordu:

Her hangi bir günde, okuma odasındaki iki uzun masada oturan, Talmud metinleri üstüne çalışan şapka giymiş saygıdeğer uzun sakallı adamları, başı açık genç adamlarla ve hatta sıcak günlerde bazen çıplak kollu genç kadınlarla dirsek dirseğe çalışırken görebilirdiniz. Yaşlı adamlar bazen dünyanın ne hale geldiği hakkında homurdanıp söylenirlerdi. Genç insanlar kıkır kıkır gülüşürlerdi.[21]

Nispeten daha yeni, ama şimdiden Vilna'daki en büyük Yahudi kütüphaneleri arasında yer alan kütüphane, 1925 yılında Yid Edebiyatı ve dilbilimi ve Doğu Avrupa Yahudi Araştırmaları Akademik Merkezi olarak açılan YIVO, "Yidisher Visenshaftlekher Institut" idi. 1938 yılına ait bir rapor, kısmen, kendi toplumlarında kaçak basılı ve el yazması materyali toplayan gönüllü *zamler'lerin,* ya da toplayıcıların hünerli ağı sayesinde çalışan kütüphane "şimdi incelemeye ve araştırılmaya açılmış olan, Yahudi geçmişinin anıtlarını ilgisizlikten kurtarmış, kaybolmalarını önlemiş ve gelecek nesiller için saklamıştır". 40,000 kitap ve 10,000 cilt gazete ile, "bu türdeki tüm Yahudi koleksiyonları içinde en zengin" kütüphane haline gelmiştir.[22]

Üçüncü önemli kütüphane, Aydınlanmayı Yayma Derneği'nin Mefitse Haskala Kütüphanesiydi. 1911 yılında kurulan ve Yahudi toplumunun

sahibi olduğu bu kütüphane, 1939 yılına gelindiğinde, Yidce, Rusça, Lehçe ve İbranice ağırlıklı yaklaşık 45.000 popüler edebiyat kitabı içeriyor ve yaklaşık 2.000 okuyucuya hizmet veriyordu. Sovyetler, Haziran 1940'da Vilna'yı işgal ettikten kısa süre sonra, Mefitse Haskala kütüphanesini kamulaştırmış ve adını Halk Kütüphanesi No.5 olarak değiştirmiştik

Alman birlikleri iki günlük hava bombardımanından sonra, 24 Haziran 1941 tarihinde Vilna'ya girdi. O iki günde şehirden kaçarak Sovyetler Birliğinin içlerine gidenlerin arasında binlerce Yahudi bulunuyordu. Çoğunluğunun kalıp yazgılarını beklemekten başka seçeneği yoktu.[24] 6 Eylül tarihine gelindiğinde 19.000 Yahudi şehrin dışındaki ormanlık alana götürülmüş ve katledilmişti. Kalan 39.000 Yahudi iki küçük gettoya taşınmak zorunda bırakılmıştı.

Almanlar Vilna'nın kütüphanelerini yağmalamakta zaman kaybetmemişti. 17 Temmuz 1941 tarihinde Hitler Rosenberg'i, Doğudaki İşgal Altındaki Topraklarla ilgili Devlet Bakanı olarak atamış ve Ağustos'ta, Rosenberg Einsatzstab'ının kültürel mallara el koyma yetkisini bu bölgelere de yayan bir emir yayınlamıştı.[25] Berlin'den, bir profesör ve Einsatzstab'a bağlı bir kütüphaneci olan Dr Herbert Gotthard, kısa süre sonra Vilna'da belirmiş ve Gestapo'nun hapsettiği iki bilim adamının, Strashun Kütüphanesinde bulunan eski baskı kitapların ve el yazmalarının listelerini hazırlamalarını talep etmişti.[26]

Eylül'ün ilk haftasında, gettonun oluşturulmasından hemen önce, Almanlar Mefitse Haskala Kütüphanesine girmiş, kütüphaneciyi vurmuş ve katalogun yanı sıra, 1.500 civarında kitabı götürmüştü. 6 Eylül'de orada oturanlar gettoya götürülürken, kütüphaneden çıkan kitapların ve kâğıtların dışarıdaki sokağa dağılmış olduğunu görmüşlerdi. 1939 sonbaharında Vilna'ya kaçmış olan Varşova'daki büyük bir Yahudi kütüphanesinin eski müdürü Herman Kruk, elinden geldiği kadarını toplamaya çalışmıştı.[27] Birkaç gün içinde, gettonun kukla konseyi Judenrat'tan, kütüphanenin kapılarını Vilna Getto Kütüphanesi olarak tekrar açma iznini ayarlamıştı. Böylece kendisine, gettodaki yaşamın korkularından ve belirsizliklerinden geçici bir kaçış yolu bulmuştu.

Yıllar sonra, Kruk'un asistanlarından biri olan Dina Abramowicz, en

çok talep edilen kitapları hatırlamıştı. Tercüme edilmiş dünya edebiyatı, özellikle sosyal içerikli olanlar, yoğun bir şekilde okunuyordu: Ignazio Silone, Upton Sinclair, Theodore Dreiser, Leo Feuchtwanger ve Franz Werfel. Daha önce sosyeteye dâhil olan kadınlar, zamanlarını tercüme edilmiş Rus aşk maceraları ile dolduruyor, sevdikleri seriler eksik olduğunda, derin bir hayal kırıklığı yaşıyorlardı. Ama Abramowicz'i en fazla etkileyen şey, çocukların okuma alışkanlığıydı.

Jules Verne'in, sözde edebi tarzda yazılmış ve New York'da 1900 yıllarında eski stilde basdmış Yidce tercümeleri, genç hayranları tarafından öylesine aşındırılmıştı ki, yağlı parlak sayfalarındaki metinler zar zor okunuyordu. Başındaki ve sonundaki (ve tahminen ortalarından da) düzinelerce sayfası eksik olan ve fazlasıyla sıklıkla ciltlendiğinden iç kenar boşluğu kalmamış ve satırları kitabın sırtına yakın bir derinlikte başlayan kitaplar vardı. Kısaca, uzun zaman önce emekliliği hak etmiş olan sakat kitaplardı. Ama hiçbir şey, çocukları bu kitapları okumaktan alıkoyamıyordu. Gettoyla sınırlı kalmayan, bilinmeyen bir fanteziye kendilerini nakletmek için dayanılmaz bir özlem duyuyorlar, tam aksine, başka bir dünyaya yoğunlaşıyorlardı.[2%]

13 Aralık 1942'de gettonun sakinleri bir dönüm noktasını, yüzbininci kitabın dağıtımını kutlamak üzere bir festival düzenlemişti. Herman Kruk günlüğüne, bu olay nedeniyle yapılan konuşmaların, övgülerin, müzik ve ödüllerini kaydetmişti[29]. Ama on beş yaşındaki bir okuyucu kendi günlüğüne yazarken, kendisini daha kişisel ve dokunaklı bir şekilde ifade etmişti: *"Gettoda kitap okumak, benim için en büyük zevklerden biri. Kitaplar bizi geleceğe bağlıyor. Kitaplar bizi dünyaya bağlıyor."*[28]

"Kitap mezarlığı"

Vizyonu ve kararlılığı getto kütüphanesini yönlendiren Herman Kruk'un, şehirdeki diğer Yahudi kütüphanelerinin dağılmasını denetlemek zorunda kalması özellikle vurgulanması gereken, acımasız bir ironidir. Şubat 1942'de Einsatzsab görevlileri, Kruk'u, YİVO'nun eski yöneti-

cisi Zelig Kalmanoviç'i ve Strashun Kütüphanesinin eski görevlilerinden ve o zamanki Getto Kütüphanesinin okuma odası süpervizörü Chaikl Lunski'yi çağırtmıştı. Kruk, geleceği etkileyen toplantıyı günlüğüne şöyle kaydetmişti:

Strashun Kütüphanesini üniversite binasına taşımak istiyorlar.

Bu çalışmayı benim denetlemem gerekiyor; Kalmanovich benim yardımcım; Lunski de uzman. Kitapların taşınması için on iki işçi planlanıyor. Eski Marksist-Leninist seminer odaları kullanımımıza verildi. Chaikl perişan. 45 yıldır koruduğu "kendi" Strashun Kütüphanesinden hazinelerin taşınmasına yardımcı olmak zorunda!... Kalmanoviç le ben de konuyla ilgili olarak huzursuzuz ve mezar kazıcısı mıyız yoksa kurtarıcı mıyız, bilmiyoruz. Eğer kültürel varlıkları Vilna da tutmayı başarırsak, biraz hizmet yapmış oluruz, ama eğer kütüphaneyi taşırlarsa, katkıda bulunmuş olacağız. İki olasılığa da kendimi hazırlamaya çalışıyorum... kitapları ayırmamız, onları seçmemiz ve tam olarak tanımlamamız gerekiyor.[31]

Almanlar Vilna genelindeki ve çevredeki alanlardaki kütüphanelerden kitap toplamaya devam etmiş, ama zemininin kitapların ağırlığını çekmeyeceğini anlayınca, YIVO Kütüphanesini Litvanya Bilim Akademisine taşıma planından vazgeçmişlerdi.[32] Üniversite binası ve YIVO, yazarların, bilim adamlarının ve sanatçıların, kitap ayırım uzmanları olarak çalışmak zorunda olduğu saklama depoları haline gelmiş, bu saygın insanlar Gettoda "Kitap Tugayı" olarak bilinmeye başlamıştı. Detaylı işlerde çalışan *Gymnasium** öğretmeni Rachel Pupko-Krinsky, Einsatzsab süpervizörlerinden biri tarafından yapılan "mülakat"ın aykırılığını şöyle tanımlamıştı: *"Baştan ayağa bize şöyle bir baktı ve sanki yapıcı araştırma işine adaymışız gibi, bizi eğitimimiz, geçmişimiz ve mesleğimiz hakkında sorguladı."*[33] 5 Haziran günü için Kruk günlüğüne şunları yazmıştı:

YIVO'da kitapların son denetiminden ve hangilerini kullanabileceklerine (yani taşıyabileceklerine!) karar vermekten sorumlu olarak çalışan

Gymnasium: Spor salonu, Avrupa'da bazı yerlerde lise [ç.n.]

Almanlar var. YİVO'nun kalan kitaplarının %70'i ile, bütün şehirden toplanan kitaplar, işe yaramaz olarak sınıflandırılıyor... Bu işleri yapmak zorunda olan Yahudi çalışanlar, gözyaşlarını tutamıyor... Bütün bunları seyretmek insanın yüreğini parçalıyor?[4]

Rachel Pupko-Krinsky, kendisinin ve diğer ayıklayanların "her birinin gizli bir köşeye nasd kitap sakladığını ve Almanların gitmesini beklediklerini; bunların belki de okuyabileceğimiz son kitaplar olabileceklerini" hatırlıyor. *"Kitaplar da büyük tehlike altındaydı; onları en son okuyan kişiler bizdik. Birçoğu Almanlar tarafından, Kitap fabrikalarına parçalar halinde satılmıştı."*[7,5]

Ama Kitap Tugayındaki çalışanlar, miraslarının çalınmasına ya da tahrip edilmesine basit bir şekilde seyirci kalamazdı ve ellerindeki kitapların ve el yazmalarının en azından küçük bir bölümünü kurtarmanın yollarını bulmuşlardı. Örneğin, İbrani şair Abraham Sutzkever 1944 yılında şöyle bir bilgi vermişti:

Stab Rosenberg ile bir buçuk yıllık faaliyetim sırasında grubumuz birçok kültürel hazineyi kurtararak, duvarlara saklamayı, tavan aralarına ve mağaralara gömmeyi başarmıştı. Artık özgür insanların bunları tekrar kazıp çıkaracakları ve toplumların ve tüm insanlığın yararına kullanacakları günün uzakta olmadığından emindik. En değerli el yazmaları ile kitapları kıyafetlerimizin altına saklıyor ve gettoya götürüyorduk.*

Bir Einsatzstab memuruna dalavere yaparak, bazı işe yaramaz kitapları ısınma amacıyla yakmak için eve götürüp götüremeyeceğini sorduğunu anlatarak devam etmişti. Memur, yığının içinde Theodor Herzl'in günlüğü, Tolstoy ve Gorki'nin mektupları, Chagall'ın resimleri ve nadide on beşinci ve on altıncı yüzyıl baskıları için bir izin belgesi yazmıştı. Tugay, en değerli kitapların 5.000 tanesini YIVO binasının altında bir depoda saklamayı başarmıştı. Mayıs 1943'de Smolensk Müzesinden bir kaç düzine kasa dolusu materyal geldiğinde, üç kasa dolusu Rus el yazmasını, kitabı ve resmi, en azından bir kısmının kurtulması umuduyla başka yöne yönlendi-

Stab: (alnı) Ast kurmay Iç.n.J

rerek, birçok saklanma yeri arasında paylaştırmayı başarmışlardı.[36]

Bu cesur ama muhtemelen boşuna çabalar, çaresizlik ve depresyon duygularını yok etmeye yetmiyordu. Büyük bir ihtimalle, mahallelerinde gruplar halinde insanlar ardı ardına Vilna'dan çıkarılıp ölümlerine götürülürken onları hayatta tutan tek şey bu iğrenç görevleriydi. Zelig Kalmanoviç Mayıs 1943'de günlüğüne şunları yazmıştı:

Çalışma grubumuzda bir çeşit felç durumu hâkim. Bütün kâğıtlar, yani kütüphaneden ve diğer kuruluşlardan atılan her şey, şimdiden toparlanıp götürüldü. Bunlar tamamen yok oldu. Kurtarılabilen ne varsa, belki geri getirilebilir. Günler geçiyor ve hiçbir çıkış yolu yok. Bu umut bile pamuk ipliğine bağlı?'

YİVO'nun deri kaplı konuk defterini bulan kişi olarak, Pupko-Krinsky'nin savaştan sonra yazdığına göre, tasnif edenler bu defterin içine isimlerini yazmaya ve saklamaya karar vermişler, gelecekteki barış zamanında birisinin mesajlarını bulacağı konusunda umutlarını kesmemişlerdi. Sutzkever, getto şiirinin son kıtasını "Bir Mucize Duası" diye imzalamıştı; ama o kadar kötümserdi ki, sadece "Morituri vos salutant" yazmıştı. Kalmanoviç'in, diğerlerine nihai başarılarına inançlarını kaybetmemeleri konusunda ısrar ettiğini hatırlıyordu: *"Almanlar her şeyi yok etmeyi başaramayacak. Şimdi artık kendileri de kaçıyor. Savaştan sonra çaldıkları her şey bulunacak ve onlardan alınacak."* ^

Einsatzstab'ın gerçekte Vilna'dan Frankfurt'a kaç tane kitap göndermeyi başardığını bilmek çok zor. Hem Kruk'un, hem de Kalmanoviç'in günlükleri, çeşitli tarihlerde, nakledilmeyi bekleyen ya da nakledilen kasa sayılarından bahsetmektedir. IEJ Kütüphanesi hakkında Nisan 1943 tarihli bir Alman raporu, yaklaşık 280.000 kitabın Riga, Kaunas, Vilna ve Kiev'de "güvenlik" altına alındığını, bunların 50.000 adedinin halen, Frankfurt'a gönderilmek üzere Vilna'da beklediğini belirtmektedir.[39] Einsatzstab'ın 1944 yılından kalan bir açıklama taslağı, işgal altındaki Doğu'da o güne kadar üç milyon civarında kitabın bir araya getirildiğinden ve tasnif edildiğinden bahsetmektedir. Sadece 1943 yılında 651 metrik tonluk basılı malzemenin hamur haline getirildiği anlatılmaktadır.[40]

21 Haziran 1943'de Heinrich Himmler, Vilna'daki ve doğudaki diğer şehirlerdeki gettoların tasfiyesine başlamış; Ağustos ve Eylül'de Vilna'dan kaçmayan diğer Yahudiler ölüm odalarına ve toplama kamplarına gönderilmişti.[41] Ve yine de, gettonun son günlerinde, Kitap Tugayının acıklı çalışmaları devam etmişti. Kalmanoviç'in günlüğüne son yapılan girişlerden biri 26 Ağustos tarihindeydi:

Bütün hafta boyunca kitap seçtim: birkaç bin kitabı kendi ellerimle çöp yığınının üzerine attım. Bir yığın kitap, YIVO'nun okuma odasının yerlerinde dağılmış durumda - bir adet kitap mezarlığı, kardeşlerin mezarı, tıpkı sahipleri gibi, Gog ve Magog'un savaşı tarafından vurulan kitaplar... Ve eğer kurtuluş bir an önce gelirse, belki de yığından bir enkaz kurtarmayı başarabiliriz. Keşke öyle olsaydı!"[42]

Eylül ayında Herman Kruk ve Zelig Kalmanoviç, Estonya'daki toplama kamplarına gönderilenler arasındaydı ve bir daha geri dönmemişlerdi. Onların Kitap Tugay yoldaşları Abraham Sutzkever ve Shmerke Katcherginsky, Vilna'dan kaçacak ve 1944 Temmuzunda şehri kurtaracak Sovyet Ordusuna katılan Yahudi Partizanları arasına katılacak kadar şanslıydı. Tabii, birçok yerde sakladıkları kitapları ve dokümanları kurtarmayı ümit ediyorlardı. YIVO binası yıkılmıştı ve Getto Kütüphanesinde saklanan zuladaki kitaplar bulunmuş ve içindekiler yakılmıştı. Yine de, inanılmaz miktarda materyal kurtulmuştu. Katcherginsky, Sutzkever ve arkadaşları, bunları barındırmak için hızla bir Yahudi Sanat ve Kültür Müzesi kurmuşlardı.[43]

Gururlu Katcherginsky tarafından hazırlanan bir rapora göre, müzenin koleksiyonları 25.000 Yidce ve İbranice kitapla, 10.000 Avrupa dillerinde kitabın yanı sıra, 600 torba dolusu YIVO belgesel materyalini içeriyordu. Ama kısa zamanda, Sovyet yönetimi altında müze projesinin feci bir akıbete uğrayacağı belli olmuştu. 1946 yazına gelindiğinde, Katcherginsky ve Sutzkever Batıya doğru hareket etmişler, yanlarına alabildikleri kadar YIVO materyalini, New York'da yeniden kurulan YİVO'ya göndermek üzere kaçırmışlardı. 1948 yılında Sovyetler müzeyi kapatmış ve talan etmiş, kitapları ve arşivleri Litvanya S.S.R'ının

Kitap Odası denilen kapalı bir depoya yerleştirmişlerdi. Burada müdür Dr Antanas Ulpis sessizce ve kahramanca, Yahudi materyalini yok etme emrini yok saymıştı. Stalin sonrası dönemde, binlerce kitabın kataloglanmasını sağlamış. Ama belgesel materyalin varlığını emekli oluncaya kadar gizli tutmuştu ve 1988 yılına kadar da kamu tarafından bilinmemişti. 1995-1996'da bu materyalin büyük bir bölümü New York'daki YİVO'ya gönderilmiştir.[44]

IEJ - bir başka kayıp kütüphane

Savaşın kaderi değiştiğinde, Enstitünün Kütüphanesi propaganda fotoğraflarındaki muntazam görüntüye giderek daha az ve Einsatzstab tarafından kitapların getirildiği kütüphanelerde oluşan karmaşaya daha çok benzemeye başlamıştı. Aralık 1943'de Frankfurt Şehir Kütüphanesi binasının büyük bir bölümü, bir bomba saldırısı sonucunda yıkılmıştı. Şans eseri, içindeki kitapların önemli bir kısmı, Hebraica el yazmaları ve eski baskı kitapları da dâhil olmak üzere, Yukarı Franconia'daki Schloss Mitwitz'e boşaltılmıştı, ama bu zengin koleksiyonun geri kalanı tahrip olmuştu.[45] Bu durum, Enstitü Kütüphanesini daha güvenli bir yere taşıma aciliyetini ortaya çıkarmıştı. Kütüphane müdürü, Frankfurt'un elli kilometre kuzeyinde Hungen'deki Solms-Braunfels kalesinde bir yer bulmuştu. 1944 yılının Ocak ve Şubat ayında üç hafta içinde personel koleksiyonun çoğunu çılgınca taşımış, geri kalanını ise Frankfurt'taki binanın bodrumunda bırakmışlardı.[46]

9 Nisan 1945 tarihinde, Müttefik Kuvvetler eşliğinde Anıtlar, Güzel Sanatlar ve Arşivler birimlerinde çalışan iki Amerikalı, Hungen'a ulaşmıştı. Bir mimar olan yüzbaşı Robert Posey ve dans organizatörü Er Lincoln Kirstein kalede, kilisede, bir tuğla ocağında ve diğer binalarda raflarda, kasalarda ve kocaman dağınık yığınlar halinde yüz binlerce kitap bulmuşlardı. Bölge askeri koruma altına alındı.[47]

Anıtlar, Güzel Sanatlar ve Arşivler biriminin görevlileri başlangıçta, Amerikan Birliklerinin birçok yerde karşılaştığı, işgal edilen topraklarda talan edilmiş ya da Alman kütüphanelerinden boşaltılmış, kasalardaki kitapları toplamak ve tasnif etmek için, Frankfurt'taki Rothschild Binasını kullanmıştı. Bu yerler kısa sürede yetersiz kalmış ve operas-

yon, kayıp kütüphanelerin tekrar bir araya getirilmesi ve yeniden oluşturulması için muhteşem bir çalışma merkezi haline gelen Offenbach'daki beş katlı I. G. Farben tesisine taşınmıştı. Dört yıl boyunca Amerikan askeri gözetimi altında 200 sivil Alman 3.2 milyon kitabı tasnif etmişti.[48]

"Ağıldaki dağılmış koyunlar"

Birçok yerden toplanarak birbirine karışmış olan milyonlarca kitaba düzen getirme görevi, insanın gözünü korkutuyordu. Batı dillerinde mülkiyet işaretleri taşıyan kitapları teşhis etmek ve düzenlemek zor değildi. Ama insan kolaylıkla İbranice ve Kiril karakterler tarafından yaratılan sorunları hayal edebilir. Deponun ikinci müdürü olan kimyager Yüzbaşı Issac Bencowitz, tasnif ekipleri arasında dâhice bir sistem geliştirmişti. Buna göre her üye, bir grup İbranice Kiril alfabesiyle yazılmış *ex-libris* mühürü ezberliyor ve bir çalışma masasının etrafından geçerken "kendi" işaretlerini taşıyan kitapları ayırıyordu.[49] Leslie Poste tarafından yapılan çağdaş bir açıklama, prosedürü şöyle tanımlıyordu:

[Bencowitz], yeteneksiz tasnif ekibine yardımcı olmak üzere, bütün ülkelerin kütüphane işaretlerini çoğaltmak için bir fotoğraf bölümü kurdu. Prosedür şöyle işliyordu: Alman çalışanlardan oluşan ekipler düzenlenmişti. Ön tasniften sorumlu birinci grup elemek üzere, en sık kullanılan kütüphanelerden dördünün işaretlerine sahipti. Sonra, daha zeki çalışanlardan oluşan ikinci grup, yine hazırlanmış olan fotoğraf listelerini kullanarak, daha ender rastlanan mühürler üzerinde çalışıyordu. Üçüncü grubu oluşturan en zeki tasnifçiler, artmış olan ve henüz listelere girmemiş olan kitaplar üzerinde çalışıyordu. Böylelikle devasa yığınlar hızla teşhis edilebilenler ve edilemeyen gruplar olarak ayrılıyordu. Ayrım yapıldıktan ve içindeki materyal ilgili ülkelerin irtibat memuruna gönderildikten sonra onarıma tabi tutulmak üzere, hemen kutulanıyordu.[50]

Chicago Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan ve içinde tasnifçiler tarafından teşhis edilen *ex-libris* işaretlerinin fotoğraf kopyalarını içeren iki kalın ciltlik kupür defteri, Nazilerin kitap kamulaştırmasının boyutu konu-

sunda, sessiz ve güçlü bir delil olarak durmaktadır. Sadece Vilna için kütüphanelerin yanı sıra özel koleksiyonları simgeleyen 213 farklı mühür içermektedir.[51]

1947 yılında, bir Amerikan Yahudi kurtarma organizasyonu olan Müşterek Dağıtım Komitesi Lucy Dawidowicz'i görevli olarak Offenbach Arşiv Deposuna göndermişti. Lucy, 1938 yılında Vilna'da öğrenim gören genç bir kadındı ve yukarıda aktarılan, Strashun Kütüphanesindeki nesiller arası sahneyi anlatmıştı. 1940 yılından beri YİVO'nun New York şubesi için çalışıyordu. Offenbach'daki görevi, mülteci kamplarında kullanılmak üzere, "ödünç" alınabilecek 5.000 sahipsiz kitap seçmekti. Ama kitapların yıpranıncaya kadar okunacağı ifade edilemese de biliniyordu. Rafları gözden geçirirken kısa sürede Vilna'daki Strashun ve YIVO kütüphanelerinden geldiğini bildiği kitaplar ve arşivlerle karşılaşmaya başlamıştı. *"Kutsallık" duygusuna yakın bir duyguya kapılmıştım",* diye yazmıştı. *"Sanki kutsal bir şeye dokunuyordum."* Özel bir tasnif görevini kabul etmiş ve Vilna Kütüphanesinden 420 sandık materyalin teşhis edilmesinde ve New York'daki YİVO'ya gönderilmesinde etkili olmuştu.[52]

Isaac Bencowitz, Offenbach deposuna karşı kendi tepkisini, benzer bir huşu içinde, günlüğüne şöyle kaydetmişti:

Tasnif odasında, tasnifçilerin bir araya getirdiği bir kutu kitapla karşılaşırdım, bir ağıldaki dağınık koyunlar gibi - bir zamanlar Polonya'nın ücra bir kasabasında bulunan bir kütüphaneden ya da kapanmış bir Yeshiva'dan gelen kitaplar. Bu kitapların hüzünlü ve acıklı bir yanı vardı... Sanki uzun zaman önce yok olan bir özlem ve umut hikâyesi anlatır gibiydiler...

Birkaç nesil boyunca yüzlerce öğrencinin ve bilim adamının adını içeren, fazlasıyla yıpranmış bir Talmud'u elime alırdım. Şimdi neredelerdi? Ya da daha doğrusu, külleri neredeydi?... Kendimi, kişisel bir şefkat duygusuyla, sanki sevdiğim birine, yakın zamanda ölmüş birine aitlermiş gibi, bu kitapları düzeltirken ve kutulara yerleştirirken bulurdum.[5^]

"Kelimeler yaşatacak...."

İnsan bu kayıp kütüphaneler hikâyesini nasıl toparlar ki - raflarından koparılmış Vilna'nın kütüphaneleri ve onların tam karşısında, ironik bir

şekilde bazı kitapları tahrip olmaktan kurtaran Yahudi Sorununu Araştırma Enstitüsünün Kütüphanesi, ama ne için, zira savaş öncesi okuyucuların çoğu ölmüştü? Son sözleri, Kitap Tugayından şair Abraham Sutzkever'e bırakalım. Mart 1943'ün karanlık ve umutsuz günlerinde, kendisinin ve tasnifçi arkadaşlarının kurtarmayı ve el koymayı başarmakta oldukları kitapları tanımlayan bir şiir yazmıştı. Vilna'nın bu saklı kitaplarını, firavunların piramitlerinde yüzyıllar boyunca gömülü kalan, ama yine de bulunduğu ve ekildiği zaman filiz veren buğday taneleri ile karşılaştırıyordu. Onun kehanet kelimeleri, sadece Vilna'da gömülü olan kitapların bazıları için değil, Frankfurt'a taşınanların bir bölümü için de gerçekleşmişti. Sutzkever'in şiiri şöyle bitmektedir:

Belki de bu kelimeler dayanacak
Ve ışığın uzakta parladığını görecek
Ve kader saatinde
Beklenmedik bir şekilde çiçek açacak

Ve sapa dönüşen -
Eski habbeler gibi
Kelimeler yaşatacak
Kelimeler ait olacak
Halka sonsuz yürüyüşlerinde.-[54]

Notlar

Berlin ve Paris'teki arşivleri ziyaret etmemi sağlayan 1997 yılı Batı Avrupa Araştırmaları Uzman Bursu nedeniyle, Uluslar arası Martinus Nijhoff 'un desteği için minnettarım ve teşekkür ediyorum.

1. Chaim A. Kaplan, *Istırap Yığını: Chaim A. Kaplan'm Varşova Günlüğü,* çev. Ve ed., Abraham I. Katsh (New York: MacMillan; Londra:Coller-MaeMillan, 1965), s. 90-91
2. Rosenberg'in, atamasının 10. yıldönümünde Hitler'e verdiği rapor, Ocak 1944, Archives du Centre de Documentation Juive Contemporaine, Paris (bundan böyle CDJC), CXLIII-380.
3. DrFriedrich Krebs'den Rudolf Hess'e, 9 Kasım 1938, CDJC, CXLII-230; Martin Bormann'dan Rosenberg'e 17 Kasım 1938'de gönderilen tam kopya, Arşiv Derneği Berlin-Lichterfelde (bundan böyle BA) NS 8/180, folyo 81-83. Aksi

belirtilmedikçe, tercümeler bana aittir.

4. Hartmut Schaefer, 'Die Stadtbibliothek von 1884-1942', yeri *Frankfurt Halk Kütüphanesi. 500 Jahre Studt-und Frankfurt* am *Main,* ed., Klaus-Dieter Lehmann (Frankfurt: Devlet ve Üniversite Kütüphanesi, 1984): 119-204 (s. 173-176)
5. Aron Freimann, ed., *Yahudi ve İbranice Katalog,* Bd. 1 (Frankfurt am Main: Stadtbibliothek Frankfurt am Main, 1932)
6. Frankfurt Kultur-Amt to Oberbürgermeister Krebs, 27 Şubat 1937, Frankfurt Institut für Stadtgeschichte [bundan böyle FIS], Mag. Akte Nr. 6200, Bd. 1, fol. 105.
7. Bürgermeister Friedrich Krebs, tarihsiz tutanak, "Vermerk: Bespr. mit Pg Urban'lyaklaşık 29 kasım 1938], FIS, Mag. Akte Nr.6919/12, Bd. 1, fol 73; konsey protokolü, 29 Kasım 1938, aynı yer, yaprak 72.
8. Müdür Emrich'ten Bürgermeister Krebs'e, 9 Şubat, 1939, FIS, Mag. Akte Nr. 6919/12, Bd I; sözleşme, 15 Nisan 1939, Ocak 1943 kopyasında, CDJC, CXLVI-32, s. 5-8.
9. Rosenberg'den Bormann'a, 1 Temmuz 1940, CDJC, CXLIII-368
10. Keitel memorandum to Oberbefehlshaber des Heeres and Wehrmachtbefehlerhaber in den Neiderlanden, 5 Temmuz 1940, BA, NS 8/167.
11. Bakınız Lynn II. Nicholas, ***"Avrupa'nın** Yağmalanması: Üçüncü Reich ve ikinci Dünya savaşında **Ayrupa'nın** Hazinelerinin Kaderi* (New York: Alfred A. Knopf, 1994) ve Willem de Vries, *Sonderstab Musik: Nazilerin Batı Avrupa'yı İşgali Altında, Einsatzstab Krallık yetkilisi Rosenberg tarafından Müzik kamulaştırılması* (Amsterdam: Amsterdam Üniversitesi baskısı, 1996)
12. Rosenberg, Schwarz'a daktilo edilmiş mektup kopyası, 18 Eylül 1940, CDJC, CXLI1I-275.
13. Johann Pohl, 'Die Bibliothek zur Erforschung der Judenfrage', 29 Nisan 1943, daktilo edilmiş rapor kopyası, BA, NS 30/19. Nurmberg mahkemesinde Doküman PS-171 şeklinde kanıt olarak sunulmuş *ve Uluslar arası Askeri Mahkemede Önemli Savaş Suçlularının yargılanması*'nda basılmıştır, 42 cilt (Nurmberg: Uluslar arası Askeri Mahkeme, 1947-1949), 25: 243-246
14. Rosenberg, 'Nationalsozialismus und Wissenschaft', 26 mart 1941, Rosenberg'in orijinal daktilo yazısı, CDJC, CXLVI-22, *Weltkampt: Die Judenfrage in Geschiclhte und Gegen wart*(1941), s. 3-6'da basılmıştır.
15. Wilhelm Grau, 'Das Institut zur Erforschung der Judenfrage', Weltkampf (1941), s. 16-21 (s. 17)
16. 'Jahresbericht des Leiters der Außenstelle Frankfurt (Main) der Hohen Schule über das Jahr 1941', 10 Ocak 1942, CDJC, CXLII-293.
17. 'Zum erstenmal in der Geschichte: Judenforschung ohne Juden', *Illustrierter Beobachter,* yaprak 18, 30 Nisan 1942.

18. Otto Paul, 'Briefe Heinrich Heines and Betty und James Rothschild', *Weltkampf* (1941), s. 165-169; Johann Pohl, 'Albert Einstein: "Unwürdige Verhältnisse an der Universität Jerusalem'", (1942), s. 223-230.
19. Yunanistan'la ilgili olarak bakınız, 'Abschlussbericht über die Tätigkeit des Sonderkommandos Rosenberg in Griechenland', 15 Kasım 1941, Anlage I, s.2, BA, NS 30/75; Balkanlarla ilgili olarak, Maria Kühn-Ludewig, *Johannes Pohl* (1904-1960); *Juduist und Bibliothekar im Dienste Rosenbergs* (Hannover: Laurentius, 2000), s. 234-239; Litvanya hakkında, aynı eser, s. 184-196; Rusya'yla ilgili olarak, aynı eser, s. 181-183.
20. Yitzhak Arad, *Alevler Altındaki getto: Soykırım sırasında Vilna'daki Yahudilerin Mücadelesi ve Yok Edilmesi* (Kudüs: Yad Vashem, 1980), s. 27-28.
21. Lucy S. Dawidowicz, O Yer ve Zamandan: Anılar, 1938-1947 (New York ve Londra: W. W. Norton, 1989), s. 119.
22. Der YIVO Nokh 13 Yor Arbet (Vilna, 1938), alınlı yapılan yer Dina Abramowiez, "YIVO Kütüphanesi", *Yahudi Kitap Yıllığı,* 25 (1967/1968): 87-102 (s. 88)
23. David Shavit "Nazi Döneminde Polonya Gettolarında Yahudi Kütüphaneleri", Kütüphane Dergisi (Üç aylık), 52 (1982): 103-121 (s. 105-106)
24. Arad, *Alevler Altındaki getto,* s. 35
25. Doküman 1015c-PS, Rosenberg'in 'Kültürel Değeri olan mallara el koyma ve seçilenleri Almanya'ya Gönderme Emri', 20 Ağustos 1941 (Delil USA-385)", *Önemli Savaş Suçlularının yargılanması,* 26: 530-531.
26. Marc Dvorjetski, *Gettonun Zaferi,* (Paris: Fransa-İmparatorluk Baskısı, 1962), s. 187; Abraham Sutzkever, Vilna Gettosu (Paris: Association Vilnois en France 1946), s. 108, alıntı yapılan yer Kühn-Ludewig, *Johannes Pohl,* s. 160; Joshua Start, "Nazi Kontrolü Altında Yahudi Kültürel Mallan", Yahudi Sosyal Araştırmaları, 12 (Ocak, 1950): 27-48 (s.38)
27. Dina Abramowicz, "Vilna Gttosundaki Kütüphane (1941-1943)", yeri *Bücher und Bibliotheken in Ghettos und Lägern* (1933-1945) (Hanover: Laurentius, 1991): 119-137 (s. 132-133)
28. Aynı eser, s. 123-124.
29. Herman Kruk, "Vilna Gettosu Günlüğü", *YIVO Yahudi Sosyal Bilimler Yıllığı,* 13 (1965): 9-78 (s. 46-47)
30. Yitskhok Rudashevski, *Vilna Gettosu Günlüğü, Haziran 1941-Nisan 1943* (Tel Aviv: Beit lohamei Haghetaot, 1973), s. 106.
31. Herman Kruk, *Togbukh tun vi İner geto,* 19 Şubat 1942 için yapılan kayıt, Almanca'ya tercüme edildiği yer Kühn-Lüdewig, *Johannes Pohl,* s. 187-188.
32. Gustav Abb, '(Sechste) Bericht des Kommissars für die Sicherung der Bibliotheken und die Betreuung des Buchgutes im östlichen Operationsgebiet', 1 Mayıs 1942, BA, R21/10616, yap. 164-165.

33. Rachel Pupko-Krinsky, "Wiwulskiego'nun Defne Ağaçları", yeri *Kök ve Dal: Dayanıklı İnsanların Destanı,* ed., Leo W. Schwarz (New York, Toronto: Rinehart, 1949): 155-163 (s. 157).
34. Kruk, *Togbukh* 5 Haziran 1942 için yapılan kayıt, Almanca tercümesinin yeri Kühn-Ludewig, *Johannes Pohl,* s. 192.
35. Pupko-Krinsky, "Defne Ağaçları", s. 158
36. Abraham Sutzkever, *Fun VUner Geto* , Almanca tercümesinin yeri Wassili Grossman ve Ilija Ehrenburg, eds., *Das Schwarzbuch: Der Genozid an den sowjetischen Juden* (Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1995): 457-547 (s. 496-497)
37. Kalmanoviç, "Vilna'daki Nazi Gettosunun Günlüğü", YIVO *Sosyal Bilimler Yıllığı,* 8 (1953): 9-81 (s. 48-49)
38. Pupko-Krinsky, "Defne Ağaçlan", s. 162.
39. Johann Pohl, 'Die Bibliothek zur Erforschung der Judenfrage', 29 Nisan 1943, daktilo edilmiş Rapor kopyası, BA, NS 30/19, Nuremberg Dokümanı 171-PS, " 'Lisenin' Frankfurt-am-Main şubesi bürosunun Raporu", 29 Nisan 1943, ... *Önemli Savaş Suçlularının yargılanması, 25:* 245.
40. "Einsatzstab Krallık Temsilcisi Rosenberg (ERR)", 11944], CDJC, CXLI-158, s.11
41. Arad, *Alevler Altındaki getto,* s. 401-432.
42. Kalmanoviç, "Vilna'daki Nazi Gettosunun Günlüğü", s. 75-76.
43. David E. Fishman, *Yangından Koparılan Korlar: Vilna'daki Yahudi Kültürel Hazinelerin Kurtarılması* (New York: YIVO Yahudi Araştırma Enstitüsü, 1996), s. I 1-12.
44. Aynı eser, s. 14-15.
45. Rachel Heuberger, *Bibliothek de Judentums: Die Hebnıica- und Judaica-Sammlung der Stadt- und Universitätsbibliothek Prankfurt am Main - Entstehung, Geschichte und heutige Aufgaben* (Frankfurt: Vittorio Klostermann, 1996), s. 115-116.
46. 'Bericht über die Tätigkeit des Institut zur Erforschung der Judenfrage (Außenstelle Frankfurt a.M. der Hohen Schule) Kasım 1943 bis Anfang März 1944', CDJC, CXXXIX-53, s. 1-4.
47. Yüzbaşı Robert K. Posey, 17 Nisan 1945, "Anıtlar, Güzel Sanatlar ve Arşivler hakkından Yarım Aylık Rapor, 15 Nisan 1945'de sona eren dönem için", s. 16-17. 17 Nisan 1945, ABD Ulusal Arşivleri, RG 239, Kutu 11, Dosya "SHAEF G-5, MFA&A".
48. Kısa bir açıklama için bakınız F. J. Hoogewoud, "Nazilerin Kitap Yağması ve bunun Amerikan Karşı-tezi: Offenbach Arşiv Deposunun Fotoğraf Tarihi Ve Ekinden Seçme Resimler", *Stüdyo Rosenthaliana,* 26 (1992): 158-192; ayrıca, Birleşik Devletler Soykırım Anıt Müzesinin on-line sergisi "OfTenbach Arşiv

Deposu - Nazi Talanının Karşı-Tezi"ne bakınız, http://www.ushmm.org/oad/. Çok sayıda fotoğraf ve doküman görülmektedir.

49. Leslie I. Poste, "Kitaplar savaşlardan Eve Dönüyor", *Kütüphane Dergisi,* 73 (Aralık 1948): 1699-1704 (s. 1700-1702)
50. Aynı eser, s. 1702.
51. Isaac Bencowitz, "Offenbach Arşiv Deposunda Talan Edilen Kitaplar Arasında Bulunan Kütüphane İşaretleri", (Chicago Üniversitesi Kütüphanesi, Özel Koleksiyonlar Araştırma Merkezinde 2 ciltlik Albüm)
52. Dawidowicz, *O Yer ve Zamandan,* s. 312-326.
53. Isaac Bencowitz, günlük, "Offenbach Arşiv Deposu", s. 9, alıntı yapılan yer, Leslie I. Poste, "*// Dünya Savaşı Sırasında Avrupa'daki Kütüphanelerin ve Arşivlerin Amerikan korumasının gelişimi",* yayınlanmamış Doktora tezi, Chicago Üniversitesi, 1958, s. 394.
54. Abraham Sutzkever, A. Sutzkever: Seçilmiş Şiirler ve Nesirler, çeviren Barbara ve Benjamin Harshaw (Berkeley: California Üniversitesi Baskısı, 1991), s. 156-158.

13

Çin'in Roosevelt Kütüphanesi

Rui Wang ve Yulin Yang

Komünistler Çin'i ele geçirdikten sonra Senatör McCarthy, şu meşhur sorununun sorulmasına önderlik etmişti: "Çin'i kim kaybetti?" Soru, Çin'in, Amerika Birleşik Devletlerinin kaybedebileceği bir şey olduğu cüretine dayanıyordu. Aynı şekilde, biz de benzer bir soru sorabiliriz: Çin'in Roosevelt Kütüphanesini kim kaybetti? Bu soru, köken olarak modern olması gerekmeyen ama buraya kadar bu kitaptaki çalışmalarda ele alınmayan bir kütüphane "kaybı"nın göz önüne alınmasını talep etmektedir: Politik bir kurgu sonucunda gizli bir koleksiyonun kaybolması (ve tarihçesi).

İnsanlar Roosevelt Kütüphanesinden bahsettiğinde muhtemelen akla gelen şey, New York'daki Hyde Park'ta bulunan Roosevelt Kütüphanesidir. Aslında, Başkan Roosevelt'in, bir kütüphaneye adının verilmesi için ikna edilmesi gerektiğine inanılıyordu. Anlaşılan, hatırlanacağı nice şey olduğunu zaten biliyordu; bu nedenle de kendine adanmış bir kütüphane türünde bir anıt gereksiz olacaktı.[1] Ancak, dünyanın öbür ucunda Çin Hükümetinin 1945 yılında onun adına bir ulusal kütüphane kurmaya karar verdiğini hiçbir zaman bilmeyecekti. Bu karar sonrasında kütüphanenin hazırlanması ve inşaatı olayları Çin medyasının en önemli konuları arasında olmuştu. Ancak bir yıl içinde, komünistlerle milliyetçiler arasında savaş patlamış ve ülkeyi bir başka yangın dalgası sarmıştı. Sonuç olarak Çin'in Roosevelt Kütüphanesi ölü doğmuştu. Dünya bu olağanüstü projeyi kaybetmişti. Son 50 yılda Çin'in içinde ya da dışında, kütüphaneyle il-

gili hemen hemen hiçbir şey duyulmamıştır. Aşağıda kütüphanenin planlanması ve yapımı ile, yok oluşunun bir tarihçesi anlatılmaktadır.

Çin için, Japonya'nın Ağustos 1945'de teslim olması, İkinci Dünya Savaşının sona erdiğini gösteriyordu. Dışarıdan gelen saldırıların ve içerdeki çekişmelerin, tam da ihtiyaç duyduğu şekilde kesilmesini sağlıyor, böylece ülkenin yeniden inşa edilmesinin yollarını açıyordu. 5 Mayıs 1945 tarihinde, yönetimdeki Milliyetçi Parti altıncı ulusal kongresini düzenlemişti. Önerilen ve kabul edilen birçok kararlar arasında dikkati çeken bir tanesi, Birleşik Devletlerin merhum başkanı Franklin D. Roosevelt'in adının verileceği, bir ulusal kütüphanenin yapımını gerektiriyordu. İlan edilen üç amaç dikkati çekiyordu. Birincisi, Başkan Roosevelt bir lider olarak, dünya genelinde faşistlere karşı savaş mücadelesinde kararlı bir rol oynamıştı. Dünya barışı adına, insanların, onun çalışmalarını ve konuşmalarını toplayacak ve barındıracak bir kütüphane inşa ederek onu anmaları gerektiği iddia ediliyordu. İkinci olarak, Milliyetçi Çin Hükümeti, savaş sırasında Birleşik Devletler hükümetinin sağladığı destek ve yardımdan çok yararlanmıştı. İki hükümet arasındaki iletişim ve yazışmalar, inceleme ve araştırma için değerli kaynaklar oluşturuyordu. Teklif edilen kütüphane, bu tür dokümanlar için ideal bir arşiv oluşturacaktı. Üçüncüsü, dünya yakın tarihte, iki dünya savaşı ile harap olmuştu. Dünya güvenliği, en fazla önem taşıyan konuydu ve açıkça, savaş nedenleri hakkında araştırma yapılmasını ve uluslararası barışı koruma yollarının oluşturulmasını gerektiriyordu. Bu tür araştırmaların bulguları ve sonuçlarının saklanması için, fiziksel bir depoya ihtiyaç duyuluyordu.[2]

1938 yılından beri Çin'deki iki rakip parti, Milliyetçi Parti ya da Guo Min Dang ve Komünist Parti ya da Gong Chan Dang, Japon işgaline karşı pratik ve problemli bir koalisyon içindeydi. 1941 yılındaki, Milliyetçi Ordunun Çin'in güneyinde Komünist Güçleri neredeyse tamamen yok ettiği Wan Nan olayı, iki parti arasındaki derin ve köklü güvensizliği açıkça ortaya koymaktaydı ve Japonya'nın teslim olması ile II. Dünya Savaşının sona ermesi, bu kırılgan koalisyonun feshedilmesinin ilk belirtisiydi. Japonların teslim olmasından sonraki birkaç hafta içinde, iki parti de birbirlerini suçlamaya başlamıştı ve her biri diğerini savaş çabalarına fazla katkıda bulunmamakla suçluyordu. Hangi tarafın savaş suçlularını alaca-

gına, düşman silahlarını ve diğer cihazları elde edeceğine ve teslim olma dokümanlarını imzalayacağına dair önemli görüş ayrılıkları bulunuyordu. Bu konulardan her hangi biri, çekişme konusu haline gelebilir ve potansiyel olarak yeni bir anlaşmazlık turuna neden olabilirdi.

Batı görüşünü temsil ederek Başkan Truman, Amerika'nın, "güçlü, birleşmiş ve demokratik Çin" oluşturulması konusundaki taahhüdünü yenilemiş ve Chiang Kai-Shek'in Chong Qing'deki Milliyetçileri ile, Mao Zedong'un Yan An'daki Komünistleri aralarında bir anlaşma sağlama ve bir koalisyon hükümeti oluşturma yollarını aramak üzere, General Marshall'ı göndermişti. Ancak iki taraf da diğeri ile uzlaşmaya niyetli değildi. Çatışma Ekim 1946'da devam etmişti. Başlangıçta Amerika Birleşik Devletleri silah ambargosu uygulamıştı. Mayıs 1947'den sonra, Milliyetçi Hükümete yardım eli uzatmaya başladı.

Doğu Blokunu temsilen, Stalin de, Chiang'ın, Komünistlerin yenemeyeceği kadar güçlü olduğu, ama Sovyetlerin Mançurya, Moğolistan ve Xinjiang'daki (Sincan) menfaatlerine meydan okumaya yetecek kadar güçlü olmadığı varsayımıyla, Milliyetçilere kur yapmaya başlamıştı. SSCB 14 Ağustos 1945 tarihinde Milliyetçi hükümetle dostluk anlaşması imzalamıştı. O dönemdeki Sovyet politikası, Komünistleri, Milliyetçilerle birlikte çalışarak bir koalisyon hükümeti oluşturmaya teşvik etmekti. Chiang'ın onayını alan Sovyetler, sistematik bir şekilde Mançurya'nın sanayi cihazlarını yağmalamış ve Çin Doğu demiryolu üzerindeki eski haklarını geri almışlardı. Molotov, aynı zamanda, Amerika Birleşik Devletlerinin danışmanlarını geri çekmesi konusunda ısrar etmişti.[3] Bir başka deyişle 1945 yılında, Çin'in üzerinde, en iyimser bakış açısıyla, belirsizliğin kara bulutları dolaşıyordu. Komünistlerle Milliyetçiler arasında ciddi bir çatışma, belirgin bir olasılıktı.

İşte bu tehditkâr koşullar altında, Marshall barışa aracılık etmek amacıyla Çin'e gönderilmeden önce, Roosevelt Kütüphanesinin kurulması teklifi yapılmıştı. Truman tarafından düzenlenen bir basın toplantısında sorulan sorulara ve cevaplara bakıldığında, o dönemde, 19 Kasım 1945'de, Başkanın Birleşik Devletlerin hangi tarafı destekleyeceğini açıkça belirtmediği anlaşılmaktadır.[4] Ancak, aynı yılın 15 Aralık'ında, Birleşik Devletler Çin'e yönelik politik ilkelerini açıklamıştı. Bu dokümanla

Amerika Birleşik Devletleri, sadece Milliyetçi Hükümeti destekleyeceğini ve Komünist Güçlerin dağılması gerektiğini açıkça belirtiyordu.[3] Mayıs 1945'de, Milliyetçi Partinin Altıncı Kongresi toplantı halindeyken, en büyük endişesi Milliyetçilerin Birleşik Devletler desteği alıp alamayacağıydı. Milliyetçi Hükümet ile, General Joseph Stilwell altındaki ABD askeri komutası arasındaki gergin ilişki dikkate alındığında, Amerikalı bir başkanın anısına ulusal bir kütüphane kurulması teklifi, Amerikan hükümetini memnun etme konusunda, küçümsenemeyecek olağanüstü bir girişim gibi görünmektedir.

Milliyetçi Hükümetin Roosevelt Kütüphanesi kurmaya niyetlendiği haberi açıklandığında, birçok mekân önerildi. Pekin, Xi'an ve Chong Qing şanslı adaylar arasındaydı. Pekin değerlendirmeye alınmıştı. Çünkü Çin'in başkentiydi ve son yüzyıllarda bir kültürel merkezdi. Diğer birçoğunun yanında, meşhur üniversiteleri arasında Pekin Üniversitesi, Yen-ch'ing Üniversitesi ve Ching Hua Üniversitesi yer alıyordu. Xi'an, 13 hanedan boyunca Çin'in antik başkenti olmuştu ve savaş felaketinden kaçmayı başaran az sayıda büyük şehirden biriydi. Temmuz 1945'de Wang Weizhi, Milliyetçi Kongreden 31 senatör arkadaşıyla birlikte, Roosevelt Kütüphanesinin Xi'an'da kurularak, bütün kuzeybatı bölgesinin kültür merkezi olarak hizmet vermesini talep eden kararı desteklemişti.[6] Chong Qing'in seçilmesinin nedeni ise savaş başkenti olmasıydı.. Ülkenin o dönemdeki başkenti ve Milliyetçi Hükümetin bir sonraki hedefi olan Nanjing'den bahsedilmemişti bile. 1946 sonbaharında Milliyetçi Hükümetin başkanı Chiang Kai-Shek son kararı vermişti. Chong Qing, Milliyetçi hükümetin savaş başkenti, yeni ulusal kütüphanenin yeri olacaktı.[7] Bunu takiben savaş başkentinde bulunan Merkez Ulusal Kütüphanesinin, Eğitim Bakanlığının emriyle, ender kitapları hariç, aktif koleksiyonunu terk ederek, Çin'in başkenti Nanjing'e geri dönmesi istenmişti. Yeni Roosevelt Kütüphanesi, yaklaşık 100.000 kitaplık bu kitap koleksiyonunu miras alacaktı.[8]

Eğitim Bakanlığı, yeni kütüphane için bir hazırlık komitesi oluşturmakla görevlendirilmişti. 1945 yılının sonunda bir komite üyeliği listesi önerdi. Çin'in en yüksek idari birimi olan Yönetim Kurulu bunu, bir sonraki yılın Haziran ayında onayladı.[9] Liste, zamanın en önde gelen hükümet liderleri, bilim adamları ve politikacıları ile doluydu. Bu, dış dünyaya

karşı, bu projenin savaş sonrasında yeniden yapılanma çabaları içinden en yüksek önceliğe sahip olduğuna dair bir başka mesajdı.

Komite Zhu Jiahua'nın başkanlığında, zamanın birçok politik, kültürel ve eğitim liderlerinden oluşuyordu ve ulusal hükümet tarafından projeye verilen özel önemi yansıtıyordu. Başkan Zhu, Milliyetçi Hükümette Eğitim Bakanı olarak görev yapıyordu (1932-1933; 1944-1948). Haberleşme Bakanlığı (1932-1935) ve İnceleme Kurulu Başkan Yardımcılığı yapmıştı. 1939'dan Mayıs 1944'e kadar Milliyetçi Partinin Yönetim Kurulu Başkanlığını yapmıştı. Ayrıca Sinica Akademisinin genel sekreteri (1936-1938) ve rektör vekili (1940-1958) olarak görev yapmıştı.[1]» Bir başka göze çarpan üye, 1928 yılından sonra yaklaşık on yıl boyunca Milliyetçi Partinin Soruşturma Komisyonunu yönetmiş olan Chen Lifu'ydu. Milliyetçi Parti Merkez Teşkilatının Genel Sekreteri (1929-1931), Yönetim Kurulu Başkanı (1932-1936; 1938-1939; 1944-1948) ve Eğitim Bakanı (1938-1944) olarak görev yapmıştı. 1948 yılında Yasama Kurulunun Başkan Yardımcısı ve sonra da Bakan olmuştu." Komitenin Sekreteri, Pekin Üniversitesinin, Üniversite Kütüphanesi müdürü olan Yan Wenyu'ydu.

Yedi ileri gelen üye daha komiteyi tamamlıyordu. Chaing Menglin Pekin Üniversitesinde 1919 yılında dekan ve 1923 yılında rektör vekili, 1938'den 1940 yılına kadar da Eğitim Bakanı olarak görev yapmış, daha sonra Pekin Üniversitesine rektör olarak geri dönmüştü.[12] Chiang Tingfu, 1936 yılında Sovyetler Birliğine Büyükelçi olmadan önce, Qin Hua Üniversitesi ile Nankai Üniversitesinde hocalık yapmıştı. 1938 yılında Yönetim Kurulunun Politik Komisyonunun başkanlığına atanmıştı. 1947 yılında Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi ve 1961 yılında Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisiydi.[13] Tarihçi Fu Sinian, 4 Mayıs Hareketinin lideriydi ve Sinica Akademisinin Tarih ve Felsefe Enstitüsünü organize etmişti. Yirmi yıldan fazla süreyle bunun müdürlüğünü yapmış ve Çin-Japon savaşı sırasında Sinica Akademisinin rektör vekilliğini yürütmüştü.[14] Hu Shih, önemli bir entelektüeldi. Yazıda anadilin kullanımının artırılmasındaki çabaları 1920'lerdeki edebi ve kültürel hareketlere canlılık kazandırmıştı. 1938'den 1942'ye kadar Amerika Birleşik Devletlerinde Çin Büyükelçiliği yapmıştı. 1958 yılında Taiwan'da Sinica Akademisinin rektörüy-

du.[15] Wang Shijie, 1929'dan 1932'ye kadar Wuhan Üniversitesinin rektörlüğünü üstlenmişti. 1933 ile 1936 arasında Eğitim Bakanı ve sonra da, 1945 ile 1948 arasında Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştı.[16] Wong Wenhao, Çin'in Jeolojik Planlamasının kurucusu olduğundan ve yıllarca müdürü olarak görev yaptığından, Çin'de coğrafi araştırmanın öncüsü sayılıyordu. 1938'den 1945'e kadar, Ekonomik İşler Bakanlığı yapmıştı. 1947 anayasası altında Yönetim Kurulunun seçimle gelen ilk başkanıydı.[17] Son olarak, Yuan Tongli, ABD'de eğitim gördüğünden, seçkin bir kütüphane yöneticisi olarak değerlendiriliyordu. 1945 yılında Çin'in Ulusal Kütüphanesinin müdürüydü ve Çin'le Batı arasındaki birçok değişim programının sorumlusuydu.[1x] Mayıs 1947'de, Roosevelt Kütüphanesi Hazırlık Komitesinin Sekreteri Yan Wenyu ABD'ye özel olarak seyahat ederek, Amerikan Hükümetinden ve halkından, Çin'in, Başkan Roosevelt'in adı verilen bir kütüphane kurulması konusundaki çabalarına destek arama girişiminde bulunmuştu. *Jiao Yu Tong Xun* (Eğitim Bülteni)'ne göre,[19] Yan ve grubu Eleanor Roosevelt'le buluşmuş ve Roosevelt ailesinden hatıralarını almıştı. Buna ilaveten Yan, Amerikan Kütüphane Birliğinin (ALA) yıllık konferansının oturumlarına katılmış ve Amerikalı Kütüphane camiasına Çin'in bir Roosevelt Kütüphanesi kurmakta olduğunu bildirmişti. Sonuç olarak, çeşitli kütüphaneler tarafından, New York Halk Kütüphanesinden gönderilen kart katalogu dâhil, yaklaşık 20.000 kitap bağışlanmıştı.[20] Yedi aylık ziyareti sırasında Yan çok sayıda politikacı ve profesyonelle tanışmış ve kapsamlı bir turda, 23 farklı eyalette muhtelif türdeki kütüphaneleri gezmişti.[21]

1948 yılına gelindiğinde, Chong Qing'de teklif edilen Roosevelt Kütüphanesi, kitap olarak yüksek sayıda önemli katkılar elde etmişti. Merkezi Ulusal Kütüphaneden miras aldığı 100.000 kitaba ek olarak, Roosevelt Kütüphanesi 1947 sonunda, ulusal ve akademik kütüphanelere yardımcı olmak amacıyla yapılan takviye çabalarının bir parçası olarak, Eğitim Bakanlığından yaklaşık 100.000 kitap almıştı.[22] 200.000'den fazla kitapla kütüphane gerçek hale gelme konusunda önemli adımlar atmıştı. Ancak, bu arada, bütün ülke Komünistlerle Milliyetçiler arasında bir iç savaş patlamasının ortasında kalmış ve 1948 sonuna gelindiğinde Milliyetçiler, büyük bir Komünist taarruzu karşısında geri çekilmekteydi. Ocak 1949'da

hem Tian Jin, hem de Pekin, Kuzey Çin'deki en önemli şehirler düşmüştü.[23] Ulusal Hükümetin esas varlığı söz konusuyken, kurulmakta olan bir ulusal kütüphanenin yazgısı daha da belirsiz bir hale gelmişti. Gerçekten de, mevcut bütün kaynaklardan sadece, içinde Roosevelt Kütüphanesi bulunması gereken bir okuma odasının halka açık olduğu bir tarih belirlenebilmektedir.[24] Kütüphanenin kendisi, 200.000'den fazla kitabı ve yaklaşık otuz kütüphaneci ve destek elemanı ile, hiçbir zaman Roosevelt Kütüphanesi olarak açılmamıştı. Kasım 1949'da Chong Qing Komünist Birlikleri tarafından ele geçirildikten sonra, Roosevelt Kütüphanesi, Güneybatı Bölgesinde Halkın Kütüphanesi olmuş, böylece Çin'de, bir Amerikan başkanının adını taşıyan modern bir ulusal kütüphanenin kurulması destanı da sona erdirilmişti.

Peki, kütüphaneyi kim kaybetmişti? En belirgin günahkâr iç savaştı. Ama komünistler tarafından ele geçirilmeseydi, Roosevelt Kütüphanesi kesin olarak sürdürülebilirdi. Ancak, daha yakından bakıldığında, daha temel soru ortaya çıkmaktadır - kütüphanenin kaybedilmesi mi düşünülmüştü?

Savaşın felaketinden sonra, birçok kişi demokratik, birleşmiş ve güçlü bir Çin hayal ediyordu. Tabii, ABD Hükümeti, Aralık 1954'de ilan edilen Çin'e yönelik politikasında açıkça bu görüşü desteklemişti.[23] Böyle bir havada, iki taraf da diğerinden kurtulmak istese de, hem Komünistler, hem de Milliyetçiler dış dünyanın yanı sıra, Çin halkına demokrasi, barış, refah ve hepsinin ötesinde koalisyon düşüncesi yansıtma hevesindeydi. ABD desteği ve sempatisini kazanmanın kaderleri için zorunlu olduğunu anladıklarından, Milliyetçiler Amerikalıları mutlu etmek için hemen her şeyi yapmayı hazırdı. Bir Amerikan Başkanının onuruna ulusal bir kütüphane yapılmasını - saygının, bilginin ve minnettarlığın sembolü - önermekten daha iyi bir jest yapılabilir miydi? Milliyetçiler dış dünyanın, özellikle ABD Hükümetinin bu teklifi yapanların Komünistler değil, Milliyetçiler olduğunun bildiğinden emin olmak istiyordu. Başından beri, bir Roosevelt Kütüphanesi kurma planı fazlasıyla politikti. Eğer Milliyetçi Hükümet gerçekten de böyle bir kütüphanenin başarılı olmasını istiyorduysa, kütüphane komitesi kesinlikle, kendi adamlarına ilave olarak, koalisyonun diğer tarafından da üyeler veya politik eğilimi olmayan ta-

nınmış personel bile eklemeliydi. Bugüne kadar çıkardan kayıtların hiçbirisi, bu düşüncenin akla geldiğini göstermemektedir. Teklif, Milliyetçi liderler ve hükümet görevlilerinden oluşan etkili bir üyelik listesi ile süslenerek, Milliyetçi Hükümet tarafından, ADB Hükümetine yaranmak amacıyla gönderilen bir jest gibi görünmektedir. Müşterek bir çaba olsaydı, Komünist Hükümetin, en azından birkaç yıl süreyle, kütüphaneyi muhafaza etmeyi düşünmesi mantıklı olabilirdi. Ne de olsa kütüphane Komünist Hükümetle ABD arasında ender rastlanacak bir diyalog fırsatı sunuyordu.

Milliyetçi Hükümetin bünyesindeki Hazırlık Komitesi tarafından, kütüphane teklifini kamuoyuna açıklayarak Amerika Birleşik Devletlerinin hoşgörüsünü kazanmak için gösterilen bütün çabalara rağmen, Amerika'dan gelen tepkiler - özellikle de hükümetten - fazla sıcak değildi. Bu durum Hazırlık Komitesi üyelerini hayal kırıklığına uğratmış olmalı. Çin İç Savaşını takiben, Milliyetçilerin teklifinin yalnızlığı, yetersiz hazırlıklar ve ABD hükümetinin belirgin destek eksikliği bir araya gelerek Çin'in Roosevelt Kütüphanesini yok etmişti. Ancak, tamamen yok edilmesinin boyutu hâlâ bilinmemektedir.

Chong Qing'deki Halkın Kütüphanesi şimdi, daha önce Roosevelt Kütüphanesi için düşünülen yerde bulunmaktadır. 1998'den itibaren, yeni bilgiler almak ümidiyle, halef kütüphane ile irtibat kurmaya çalıştık. Araştırmamızın iki yılında hiçbir cevap alamadık. Çinli meslektaşlarımız bize kişisel olarak yanlış kapıyı çaldığımızı söyledi. Komünist Çin, Roosevelt Kütüphanesi diye bir şeyin varlığını hiçbir zaman kabul etmemişti. Aksine, böyle bir kütüphane kurma girişimi, kendi kaderlerini kurtarmak amacıyla Amerika'nın desteğini almak için Milliyetçiler tarafından gösterilen başarısız bir çabaydı. Ancak, Temmuz 2000'de Çinli bir kütüphaneci meslektaşımız, Roosevelt Kütüphanesinin gerçekten de var olduğunu ve hatta kendi web sayfası ile övündüğünü bildirdi: Chong Qing'deki Halkın Kütüphanesinin web sayfası. Önce "Chong Qing Kütüphanesinin Tarihi"ne gittik ve aşağıdaki açıklamayı okuduk:

Chong Qing Kütüphanesinin selefi, 1947 yılında kurulan "Ulusal Roosevelt Kütüphanesi"dir [isim tırnak işareti içinde belirtilmektedir].

12 Nisan 1945 tarihinde Başkan Roosevelt vefat etti. Faşistlere karşı ve dünya barışını geliştirmek için gösterdiği savaş çabalarının anısına, Milliyetçi Parti, Mayıs 1945'deki altıncı kongresinde, "Roosevelt Kütüphanesi" kurulması konusunda bir kararı kabul etmiştir. Kütüphane yeni bir kültürel oluşumdu. Birçok şehir bu kütüphane için talip oldu. Sonunda savaş başkenti Chong Qing'in olması kararlaştırılmıştır. Roosevelt Kütüphanesi 1947'den Kasım 1949'a kadar açık kalmıştır. Bu üç yıl içinde kütüphane Chong Qing halkına aktif olarak hizmet vermiştir. Bütün okuma odaları yıl boyunca açık olmuştur. Kütüphane daha sonra, geceleri bile açılmaya başlamıştır. Kütüphanenin, müfredata destek yayınlarda oluşan gezgin koleksiyonu elli okula ulaşıyordu. Radyo istasyonu ve Peace Daily [Barış Günlüğü] ile birlikte, kütüphane iki medyada da kitap eleştiri kesimi oluşturmuştur. Buna ek olarak Kütüphane her ay meşhur bilim adamlarını sunu yapmak üzere davet ediyordu.

30 Kasım 1949'da Chong Qing kurtarıldı. 25 Nisan 1950'de, GüneyBatı Bölgesinin Kültür ve Eğitim Bölümünün talimatıyla kütüphanenin adı, "Güneybatı Bölgesi Ulusal Halkın Kütüphanesi" olarak değiştirildi. Artık hizmet politikası işçilere, köylülere ve askerlere yönelik olmuştu. 7 Ağustos 1950'de, ise Güneybatı Bölgesi Ulusal Halkın Kütüphanesi resmen kuruldu.

Eylül 1954'de, güneybatı bölgesi yönetimi dağıtıldığından, kütüphane St Chuan ili Kültür Bürosu idaresinin yönetimi altına ve daha sonra da Chong Qing şehrinin Kültür Bürosunun altına verilmiştir. Mayıs 1955'de Güney Batı Bölgesi Halkın Kütüphanesi, Chong Qing Şehri Halk Kütüphanesi (daha önceki Şehir Halkının Kütüphanesi) ve Bei Pei İlçesinin Kütüphanesi ile birleşmiş ve aynı yılın 1 Haziranında "Chong Qing Şehri Kütüphanesi" ni oluşturmuştur.

1987 yılında Kütüphaneye "Chong Qing Kütüphanesi" adı verilmiştir.

Bu, Çin'in dışında her hangi biri için, orijinal Roosevelt Kütüphanesinden gerçekten bir şeyler kaldığına dair ilk belirtiydi. Tarife göre, Kütüphane 1947'den 1949'a kadar açık kalmıştı, ama medyadan saklanmıştı. Web sitesinin daha sonraki bir bölümünde Roosevelt Kütüphanesinin emektar kütüphanecilerine yazılmış bir mektup bulduk:

16 Haziran, 2000

Roosevelt Kütüphanesinin değerli emektar kütüphanecilerine,

Selamlar!

Yetkililer bize, kendimizi Roosevelt Kütüphanesi olarak adlandırmamız konusunda talimat veriyor ve ardından da, ön girişte Chong Qing Kütüphanesinin yanına, bu ismi taşıyan bir başka tabela asacağız. Kütüphane, tarihi olayların anısına, geleceğe bakarak, uluslar arası değişimi geliştirerek ve Büyük Batının gelişimini ilerleterek, Roosevelt Kütüphanesinin anısına bir kitap yayınlamaya ve aynı amaçla bir sergi odası oluşturmaya karar vermiştir. Hepiniz Roosevelt Kütüphanesinde çalıştığınız için, bize yazarak deneyimlerinizi anlatmanızı ya da arşiv, dosyalar veya diğer tarihi materyalle ilgili bilgi sağlamanızı rica ediyoruz, içtenlikle umuyoruz ki çabalarımız, coşkulu desteğinizi ve yardımınızı alabilecektir. Bu kapsamda yapılacak her hangi bir anma amaçlı faaliyet hakkında size bildirimde bulunulacaktır.

Chong Qing Şehri Halk Kütüphanesi I Roosevelt Kütüphanesi[26]

Kütüphane müdürüne, 1949 yılından sonra kütüphanenin tarihi ve koleksiyonu hakkında daha fazla sorusturabilmek amacıyla hemen bir e-posta gönderilmişti. 3 Ağustos 2000 tarihli bir cevap, kısaca "Çin'in Roosevelt Kütüphanesinin, 1947 yılında kurulduğundan beri, her zaman *{aynen böyle deniyor)* var olduğunu" ve "kitaplarla dokümanların aynen muhafaza edildiğini *{aynen bu şekilde)"* belirtmekledir.[27] Ama bu, onlardan alınan tek iletiydi. Diğer, daha belirli sorulara cevap verilmemişti. Acaba cevaplarını gerçekten biliyorlar mı? Web siteleri daha detaylı incelendiğinde, bunun pek mümkün olmadığı görülmektedir. Roosevelt Kütüphanesinin Kütüphanecilerine yazılan açık mektup ve içindeki yazı talebi, aslında Chong Qing Kütüphanesi Yönetiminin, selefi hakkında pek de bilgi sahibi olmadığını göstermektedir:

"Roosevelt Kütüphanesi ve ben" [konferans bildirisi çağrısı]

Chong Qing Kütüphanesinin selefi 1974 [1947] yılında kurulan Ulusal Roosevelt Kütüphanesidir. Chong Qing Kütüphanesi, , belediyemizde bu-

lunan kültürel kaynaklardan tam olarak yararlanabilmek, uluslararası değişimi geliştirmek ve Büyük Batıda iki tür medeniyetin oluşturulmasında[2] Kütüphanenin rolünün artırmak amacıyla, bütün topluma, "Roosevelt Kütüphanesi ve Ben" başlıklı bildiri çağrısında bulunmaktadır. Bu faaliyetin amacı, Ulusal Roosevelt Kütüphanesi ile ilgili bilgi toplamaktır.*

Bildirilerin, aşağıdaki konulardan herhangi birini kapsaması tercih edilmektedir:

Araştırma ve incelemelerde Roosevelt Kütüphanesinin kullanımı.

Kütüphane müdürü ya da kütüphane personeli olarak Roosevelt Kütüphanesinde çalışmak.

Roosevelt Kütüphanesi ile ilgili olarak sahip olduğunuz diğer her türlü bilgiler.

Yazarlar her hangi bir tarz ya da format kullanarak yazabilirler. Yazılar açık ve net olmalıdır. Sunulan her bildiri, yazar hakkında kısa bir tanıtım ve irtibat bilgilerini içermelidir. Lütfen bildirilerinizi "Chong Qing Kütüphanesi Bürosu, Posta Kodu 400014" adresine gönderin. Lütfen zarfı, içinde bir bildiri olduğunu belirterek işaretleyin. Seçilen bildiri bir anı defterine dâhil edilecektir. Katılımcılara ödül verilebilir. Katılımcılar, başka ilgili faaliyetlere de davet edilebilir.

Chong Qing Kütüphanesi[29]

Kütüphanenin dirilişini, yeni Çin'le bağlantılı olarak değerlendirmek gerekir. 1980'lerin sonundan beri, yeni bir ekonomik politika altında, birçok bölge, özellikle kıyı bölgeleri zenginleşmiştir. İçeride bulunan bölgeler nispeten geri kalmıştır. Çin'de yaygın bir şekilde, Batı yatırımlarının bu kıyı bölgelerinde ekonomik gelişmenin anahtarı olduğuna inanılmaktadır ve içerdeki bölgeler yıllardır batının yatırımlarını kazanmaya çalışmaktadır. 1990'ların sonunda, merkezi hükümet, yasaları ve vergi düzenlemelerini gevşeterek daha olumlu koşullar sağlamaya karar vermiştir. Bu bölgeler birçok açıdan, Batı yatırımlarını cazip hale getirmek amacıyla, gereken her şeyi yapmakla serbest bırakılmıştır. Bu çabalardan, "Büyük Batının geliştirilmesi" olarak bahsedilmektedir ve batı yatırımlarını çekmek için, meşhur bir Amerikan başkanının adını taşıyan bir kütüphanenin yeniden canlandırılmasından daha etkili ne olabilir? Elli yıl önce olduğu

gibi, bir Roosevelt Kütüphanesi kurulmakta ve teşvik edilmektedir ve Çin'in Roosevelt Kütüphanesi başladığı noktaya geri dönmüştür. Amerikalıların yardımlarını kazanmak için önerilen ve kurulan, anlaşılan Mao yılları ve hemen sonrasında gelenlerin dönemleri boyunca bir şekilde yaşamayı başaran kütüphane, şimdi yeni Çin'i - ve muhtemelen Batı ile ilişkilerini - teşvik etmek için yeniden canlandırılmaktadır. Tarihi keşfedilmiş ve yeniden keşfedilmiştir. Bildiri çağrısı, devam eden bir tarih görünümünü vermek için yapılmıştır. Her hangi bir anı kitabının doğrulanabilir olması ihtimal dâhilinde değildir. Aslında kütüphanenin, her hangi bir zamanda çalışan bir kütüphane olarak hizmet verip vermediği hâlâ cevaplanmamış bir sorudur. Tarihi hâlâ yapım aşamasındadır.

Notlar

1. Don W. Wilson, "Başkanlık Kütüphaneleri: Olgunlaşma yolunda gelişmeler", *3 aylık Başkanlık İncelemeleri Dergisi,* 21 (1991): 9
2. Luo Si Fu Tu Shu Guai) Chou Bei Wei Yuan Hui (Roosevelt Kütüphanesi için Hazırlık Komitesi), "Chuan She Luo Si Fu Tu Shu Guari Zhi Qu" (Bir Roosevelt Kütüphanesi Kurmanın Amacı). *Jiao Yu Tong Xun* (Eğitim Bülteni), 2 (1946):4.
3. "Uluslararası İlişkiler, Britannica Ansiklopedisi On-line. http://search.eb.com/bol/topic?eu=108377&sctn=I2 (25 Ağustos 2000 tarihinde girilmiştir)
4. Birleşik Devletler Hükümeti Baskı Bürosu, *Birleşik Devletler Başkanlarının Kamu Bildirileri: Harry S. Truman, 1945* (Washington, DC, 1945), s. 512-513.
5. Aynı eser, s. 543-546
6. Xiao Xi (Haberler). *Zhong Hua Tu Shu Guan Xie Hui Hui Bao* (Çin Kütüphane Birliği gazetesi), 19 (1946): 4-5.
7. Xiao Xi (Haberler). *Jiao Yu Tong Xun* (Eğitim Bülteni), 2 (Ekim 1946)
8. Aynı eser.
9. Xiao Xi (Haberler). *Zhong Hua Tu Shu Guan Xie Hui Hui Bao* (Çin Kütüphane Birliği gazetesi), 19 (1946): 4-5.
10. Howard Booman ve Richard Howard, ed., Çin Cumhuriyetinin Bibliyografik Sözlüğü, 5 cilt (New York: Columbia Üniversitesi baskısı, 1967), 1: 437.
11. Aynı eser, s. 206.
12. Aynı eser, s. 346.
13. Aynı eser, s. 358.
14. Aynı eser, 2: 43
15. Aynı eser, s. 167.
16. Aynı eser, s. 395

17. Aynı eser, s. 411
18. Aynı eser, 4: 89-92
19. Xiao Xi (Haberler). *Jiao Yu Tong Xun* (Eğitim Bülteni), 4 (Ocak 1948)
20. Xiao Xi (Haberler). *Jiao Yu Tong Xun* (Eğitim Bülteni), 3 (Ekim 1947)
21. Wenjun Zhou, *Tu Shu Guan Qing Bao Xue Ci Dian* (Kütüphane ve Bilişim Bilimleri Sözlüğü) (Pekin: Shu Mu Wen Xian yayınevi, 1991), s. 60
22. Xiao Xi (Haberler). *Jiao Yu Tong Xun* (Eğitim Bülteni), 4 (Ocak 1948)
23. "Uluslararası İlişkiler, Britannica Ansiklopedisi On-line. http://search.eb.com/bol/topic?eu=108377&sctn=12 (9 Ağustos 1999 tarihinde girilmiştir)
24. "Tu Shu Guan Qing Bao Xue Dang An Xue" (Kütüphane ve Bilişim Bilimleri), Zhong Guo Da Bai Ke Quan Shu (Büyük Çin Ansiklopedisi) (Pekin: Zhong Guo Da Bai Ke Quan Shu Chu Ban She, 1993), s. 31
25. Birleşik Devletler Hükümeti Baskı Bürosu, *Birleşik Devletler Başkanlarının Kamu Bildirileri: Harry S. Truman, 1945* (Washington, DC, 1945).
26. "Chong Qing Kütüphanesi", bulunduğu yer: http://www.cqlib.org/history.htm. 27 Temmuz 2000.
27. Rui Wang (rw6@humboldt.edu), Çin'in Roosevelt Kütüphanesi", Chong Qing Kütüphanesi müdürüne e-posta, (cqtsq@cqlb.org) 27 Temmuz 2000; Chong Qing Kütüphanesi (cqtsq@cqlib.org), "Dr Wang'a mektup", Rui Wang'a e-posta rw6@humboldt.edu), 3 Ağustos, 2000.
28. Terminoloji Çin Hükümeti propagandasıdır: iki medeniyetle, maddi medeniyet ile ruhani/ahlaki medeniyet kastedilmektedir.
29. "Bildiri çağrısı", bulunduğu yer: http://www.cqlib.org/zhenwen.htm, 27 Temmuz 2000.

14

Çin'in Tibet Kütüphanelerini Yok etmesi

Rebecca J. Knuth

Aşağıda, yirminci yüzyılın sonlarında Tibet manastırlarının ve manastır koleksiyonlarının tarihi ve tahrip edilmelerinin sonuçları değerlendirilmektedir. Bu olağanüstü yoksunluğun kökeni, tıpkı Roosevelt Kütüphanesinin yapımı gibi, Çin İç Savaşı ve 1945 yılında Japonların teslim olmaları sonrasında, ülkenin yeniden kurulduğu tarihlere dayanmaktadır. 1949 yılına gelindiğinde Çinli Komünistler ürkütücü bir savaş makinası yapmıştı. Komünist Hükümet, mevcut sınırlar içinde kontrolü ele aldıktan sonra Çin'in "eyaletleri" üzerinde hâkimiyet iddia etmeye başlamıştı. Çinlilerin bakış açısına göre, hükümet sadece, bir süreden beri kullanamadıkları ve açıkça kendilerine ait olan tarihi hakları yeniden oluşturmaya çalışıyordu.[1] Birçok Tibetliye göre işgal, açıkça Tibet toprakları ve doğal kaynaklarını ele geçirmek arzusu ile motive olmuş bariz emperyalizmdi. Ama işgal sırasında ve sonrasında, Tibetlilerin Çinlilere direnme ya da onları topraklarından çıkarma konusunda yapabilecekleri fazla bir şey yoktu.

Coğrafi olarak izole olduğundan, Tibet binlerce yıllık bir süreç içinde, Hint Budizm'inin bir tür uyarlamasına dayanan, oldukça ileri eşsiz bir medeniyet haline gelmişti. Yirminci yüzyıla girildiğinde Tibet'te 6.000'İn üzerinde manastır ve daha da fazla tapınak, Budislliğe has *"Çörtenler* (içinde Budist azizlerinin kalıntılarının olduğu sivri-tepeli kutsal yerler), *stupalar* (dini objeler içeren kubbeli platformlar) ve yığınlarca mani taşı (dualar oyulmuş taşlar) bulunuyordu. Manastırlar, arazinin yüzde kırkına

sahipti ve vergilerle ve kiracı çiftçilerin katkılarıyla destekleniyordu. Ülkenin kullanılabilir servetinin çoğunluğu, tapınaklara ve mabetlere adanmak üzere, heykellere ve sanat eserlerine yatırılmıştı. Tibetlilerin hemen hemen tamamının, yakın bir akraba ya da oğul aracılığıyla, bir manastır cemaati ile bağlantısı vardı. Dinin merkeziyetçiliği, hem dini hem de politik yetkilerin verildiği, cismani manastır rahibi yönetimdeki ruhani lider Dalai Lama'nın şahsiyetinde bellidir. Onun kişiliğinde devlet ve din birbirine kaynamıştır. Bu birleşim, 1959 öncesi Lhasa'sının dini ve politik arşivlerinin iç içe geçmişi iğinde açıkça görünür. Merkez Katedralinin alt katında dini eserler ve kutsal kitaplarla dolu elli küçük kilise bulunurken, yukarıda belediye başkanının, naibin ve diğer memurların büroları ile, kırmızı lake sütunlara bağlanmış desteler halinde yüzlerce doküman, yaşları yüzyılları bulan anlaşmalar ve vergi kayıtları yer almaktaydı.[2] Dalai Lama'nın, 1000 odalı evinin, Potala'nın mahzenlerinde de Tibet kültürünün yaşamı ve gelişimine ilişkin binlerce metin - parşömenler, hurma-kabuğu kitaplar, altın, gümüş, demir ya da bakır tozu karışımından yapılan özel bir mürekkeple yazılmış ciltler dolusu kutsal metin bulunuyordu.[3]

Manastırlar, Tibet'in politik ve sosyal düzeninin dayandığı temel doktrini besliyor ve geliştiriyordu. Ama aynı zamanda, kayıp Budist kutsal kitaplarının koruyucularıydı. 700'lii yıllarda, Budist yazılarının Sanskritçe'ye çevrilmesi için bir Tibet yazısı geliştirilmişti. Bunun sonucunda ortaya çıkan Buda ve 750 Hintli Brahma bilgininin çevirileri de, 4.500'den fazla ayrı çalışma halinde, kayıp Hint Sanskritçe eserlerinin yeniden oluşturulmasını sağlamıştır. On üçüncü yüzyıla gelindiğinde bile, Budizm Hindistan'dan kaybolurken ve Nepal'de azalırken, Tibetliler, dinlerinin tüm külliyatının, belki de dünyadaki dini edebiyatın en zengin koleksiyonunun koruyucusu oldukları için kendilerini eşsiz bir şekilde ayrıcalıklı hissediyordu. O tarihten sonra bu metinlerin bakımı öncelik haline gelmişti.[4]

Tibet manastırları, olağanüstü bir eğitim çeşitliliğine sahip bir düzen oluşturmuştu. *Sutra ve* tantra'ların tüm içeriği, bunların beraberindeki dua kitapları ve en kritiği, sözlü iletime dayanan guru-mürit silsilesine sahiplerdi.[5] *Kangyur* ya da "kelimenin tercümesi" denilen 108 ciltlik söylevleri ve ayrıca bu söylevler hakkında *tenygur* denilen 227 ciltlik Hintçe yorumları bulunuyordu. Dört- beş bin sayfa uzunluğundaki bu yazılar, ahşap

kapaklar arasına yerleştirilen ve kumaşa sarılan sağlam, lifli kâğıtlara basılıyordu. Tapınaklarda rutin olarak, diğer kutsal eşyalar kadar saygıyla tapılan raflar dolusu metinler yer alıyordu. S*tupolar,* yazıların yanı sıra dini kalıntılar da içerebiliyordu; Drepung Manastırında bulunan beyaz stupalar 100.000 dizeye sahipti. Bunları çok az sayıda köylü okuyabilirken, kutsal metinler genelde, iyi ürün almak için, yıllık kafileler halinde köyde dolaştırılıyordu. Tibetliler kitaplarını bağırlarına basıyor ve bir kitabın üstüne her hangi bir şey koymayı veya birinin üstünden atlamayı bile günah sayıyordu ve kitaplar her hangi bir Tibet mekânında, saygıyla yüksek yerlerde saklanıyordu. Birçok evde, hürmetle tapınaklarda muhafaza edilen ve bazen dilenci keşişler taralından sahiplerine okunan birkaç dini kitap bulunuyordu. Zenginler için, kutsal Budist kitaplardan oluşan bir özel kütüphaneye sahip olmak, erdemli bir davranış olarak değerlendiriliyordu; iyi eğitim görmüş kişiler için, ruhani uygulamalar konusunda vazgeçilmez bir katkıydı.[6]

Tibetli aydınlar Hintçe eserlerin yapısını ve tarzını benimsemiş ve aynı zamanda, oldukça karmaşık dini ve felsefi bir kelime dağarcığı üretmek amacıyla, kendi dilbilgisi malzemelerini geliştirmişlerdi.[7] İlk tercümeler tamamlandıktan sonra, Tibetli Lamalar (Buda Rahipleri) yorumlar ve tezler oluşturmaya başlamış ve her önemli Buda Rahibi, çoğu kez on ile yirmi ciltten oluşan ve Budizm doktrinini, felsefesi ve mantığının yanı sıra dünyevi konuların anlamını araştıran kendi s***ungbum'unu*** (derlenmiş çalışmaları) yazmıştı.[8] Manastırlar, meşhur bilginlerle bağlantıları ve sahip oldukları metinlerle tanınıyordu. Örneğin Samding Manastırı, yüz ciltlik dini yazıların yazarı, meşhur şair ve bilgin Lama Bodong Chokle Namgyel (1306-1386) ile bağlantılıydı.

Bazı lamalar "metin bulucular" ya da "hazine açıklayıcılar" olarak tanınmaya başlamıştı çünkü dokuzuncu yüzyıldaki politik ayaklanmalar sırasında saklanan metinleri tekrar bularak derlemeler üretmişlerdi. Bu metinler antik kralların başarılarını yüceltmektedir. Bazı metinler gerçekten saklanmış ve tekrar bulunmuş olsa da, bazıları eski bir kaynağın verdiği yetkiyle düzenlenmiş olabilir. Gerçek ya da sözde yeniden bulunmuş metinler, yeni keşiş gruplarının "daha eski geleneklerin kutsallaştırmasıyla yenileştirilen ebedi eserler" çıkarmalarını sağlamıştı ve hepsi de aynı ama-

ca hizmet ediyordu: "Devlet işlerinde de olsa, dini konularda da olsa, ulusal bir duygu yaratılması?[9] Eşsiz metinlere sahip olunması ve bunların incelenmesi, Tibet Budizm'inin çeşitli "okullar"ının ayırt edilmesi açısından da önemliydi. Örneğin, 25 ya da daha fazla ciltlik baskılar halindeki Saklı Metinlerin Değerli Hazinesi, Nyingmapa ve Kargyupa okulları için önemliydi.

Baskı kalıbı kullanılarak baskı yapılmasına on beşinci yüzyılda, hemen hemen Avrupa'da hareketli metal türde matbaanın kabul edildiği zamanda başlanmıştı. Her hangi bir boyuttaki manastır muskalar ve dua bayrakları basabilirken, büyük manastırlar, baskı kalıpları içeren baskı dükkânları ve on binlerce blok barındıran odalarla övünüyordu. Tibetliler, her blokta yedi ile on sayfanın çoğaltıldığı ilk ve zahmetli yöntem olan tahta kalıp baskısına o kadar bağlanmışlardı ki, yirminci yüzyılın ortalarına gelinceye kadar başka her hangi bir yönteme ilgi göstermemişlerdi.[10] Baskı kalıbı ile basımın gelişmesinden sonra bile, Tibetçe kitapların formatı aynı kalmıştı: her birisi, yaklaşık 10 cm yüksekliğinde ve 25 cm genişliğinde, muhteşem bir şekilde oyulmuş dikdörtgen tahtalarla kaplanmış, Hint hurma yaprağı metinlerin tarzını koruyan kâğıt şeritlerden oluşmaktadır. 1957 yılında toplanan verilere göre, Büyük Derge Manastırı, sistematik olarak ondan fazla hole yerleştirilmiş olan yarım milyon tahta bloktan oluşan bir koleksiyona sahipti.[11] Bu tür blokların kullanımı, isteğe bağlı baskıyı mümkün hale getiriyordu. Daha büyük manastırlar, genel koleksiyonun, *kangyur'un* komple baskılarını üretiyordu. Felsefe, manevi âdetler, tıp, astroloji ve belirli bir okulun öğretim programına özel başka konular hakkındaki çalışmaların koleksiyonları, ana manastırda basılıyor ve kopyaları şubelere dağıtılıyordu.[12] Örneğin, Dzogchen Manastırı, 200 bağlı manastıra gönderilen nüve bir kitap koleksiyonunu basmıştı. Buna ek olarak, sipariş üzerine kitap yapılıyordu. Alıcılar mürekkebi ve kâğıdı sağlamak zorundaydı ve keşişlere yaptıkları iş için ödeme yapılıyordu. Kitaplar genelde tekrar satılmıyordu. Dini değerler matbaacılar, kopyacılar ve işi veren ve sonra da sahip olan kişiler tarafından sahipleniliyordu.[13] Önemli bloklar ve metinler barındıran manastır ve tapınakların statüsü ve itibarı artıyordu. Bu anlamda, 1153 yılında kurulan Nartong Manastırı, tüm Budist kanunlarına ait basım kalıplarına, 1730 ile 1741 yılları arasında oyulan Nar-

tong nüshasına sahip olduğu için meşhur olmuştu. PELKOR Chode Manastırının Vairocana Kilisesi, siyah kâğıda altın mürekkeple yazılmış olan son derece geniş kutsal yazılarıyla tanınıyordu.

Çinliler, Tibetlilerin özellikle Budizm'e bağlılığı karşısında ürkmüşlerdi. Çinli Komünistler dini inancı, davranışları yönlendiren kapsamlı bir ahlaki ve algılamaya yönelik inanç sağlaması açısından, Marksizm'le rekabet eden bir "zehir" olarak görüyorlardı. 1949 yılından sonra Çinliler öncelikle Çin'e en yakın bölgelerde, Amdo ve Kham eyaletlerinde azınlıkların uyum sorunu üzerinde yoğunlaşmıştı. Ateşli, özgür sınır-Tibetlileri, Komünist reformlarını, her şeyden önce, değer sistemlerine saldırı olarak değerlendirmişler ve kendi Budist inançlarının etrafında toplanmışlardı. 1951 gibi eski bir tarihte ayaklanma faaliyetleri başlamış ve düzensiz bir şekilde devam etmişti. 1956 yılına gelindiğinde, bütün boyutuyla gerilla savaşı patlamıştı. Mülteciler, ortamın son derece gergin bir hale geldiği Lhasa'ya yağmaya başlamıştı. 1959 yılında doruğa ulaşılmış, Dalai Lama bir kez daha Hindistan'a kaçmıştı ve Tibetliler kısa ama kanlı bir ayaklanma ile başkent sokaklarına dökülmüştü. Tibetliler hiçbir şekilde, çok iyi silahlanmış olan ve Lhasa sokaklarında ve binalarında kendilerini kovalayan Çinli Birliklerin rakibi olamazdı. Birçok anıt ve kutsal bina hasar görmüş ve yıkılmıştı. Ramoche Katedrali, tıpkı antik manastır tıp üniversitesi Chakpori gibi, bombardımana tutulmuş ve yakılmıştı. Dalai Lama'nın evi Potala'daki kayıtlar ve kutsal kitaplar tahrip edilmişti. Merkez Katedrali, en kutsal tapınak ve 10.000 kişinin sığınağı bombalanmış ve Dalai Lama'nın yazlığının etrafında bulunan kalabalığın üzerine, yakın mesafeden havan topları ve ağır silahlarla ateş açılmıştı. Cesetler yığınlar halinde istif edilmiş ve üstlerine gaz yağı dökülmüştü. Yığın üç gün boyunca yanmıştı. 1959 isyanında 87.000 civarında Tibetli öldürülmüş olabilir.'[4]

1959 isyanından sonraki baskılı dönem boyunca, Çinli radikaller, aynı zamanda feci, Büyük Ekonomik Kalkınma Planı reformlarını hızlandırmıştı. Ekonomik değişim, manastırların elinde bulunan arazilere el konulmasını gerektiriyordu; sosyal değişim, Budizm mimarisinin darmadağın edilmesini gerektiriyordu. Çinliler 1959 isyanını, manastırları hedefleyen kampanyalar başlatmak içim gerekçe olarak kullanıyordu. Keşişler ve la-

malar, hem aktif olarak (asileri besleyerek, barındırarak ve birlikte tuzak kurarak), hem de pasif olarak (dini ayinler düzenleyerek ve kötü niyetler besleyerek) isyanı desteklemekle suçlanıyordu.[13] Eğitimli keşişler, öğretmenler, yeniden doğmuş lamalar ve idarecilere işkence yapılıyor ve ceza sömürgelerine gönderiliyorlardı. Daha önce bombalanmamış olan manastırlar, hem içinde yaşayanlar, hem de el sanatlarından açısından boşaltılıyordu. 1959 yılında faal manastırların sayısı 6.200'den 1.700'e; faal keşişlerin sayısı 110.000'den 56.000'e düşmüştü.[16] 1966 yılına gelindiğinde, sadece 550 manastır hâlâ faal durumdaydı; keşişlerin sayısı 6.900'e kadar düşmüştü. Hapse atılmayan keşişler genellikle bedensel çalışma yapmak zorunda bırakılıyor ve manevi uygulamalara zaman ayırma imkânını bulamıyorlardı. Manastırların ekonomik temellerinin kapatılması (ve sonra da manastırların kendilerinin) Tibet tarihinde, Budizm'in başlamasından sonra, en önemli sosyal ve politik olay haline gelmişti.[17]

1959 yılında başlayarak, kırsal manastırların gündüzleri yıkılarak kutsal şeylere saygısızlık yapılmasını, geceleri dini hazinelerin talan edilmesi izliyordu. Kamyonlar dolusu Tibet el sanatı Pekin'e taşınmış ve sonuçta, Hong Kong'daki ve Tokyo'daki antika pazarları Tibet'ten gelen eşyalarla dolmuştu. 1960'ların ilk yarısı boyunca Çinliler bütün tapınaklar, manastırlar, kutsal yerler ve hükümet binalarında bulunan eşyaların envanterlerini çıkararak, Çin'e gönderilecek eşyaların listesini çıkartmışlardı. Dindar insanlarla alay ediliyor ve hor görülüyordu; dini metinler ve eşyalar açıkça tahrip edilip zulüm edilirken Çinliler Budizm'i, Tibetlilerin yaşamındaki ve toplumundaki merkezi konumu azaltmaya ve böylece tamamen kurtulmaya çalışıyordu.

Kızıl Muhafızların kısa dönemli anarşist eğilimleri veya radikal unsurları suçlayabildiklerinden, Pekin Parti liderleri manastırların esas olarak Kültür Devrimi (1966-1977) sırasında tahrip edildiği efsanesini teşvik etmiştir. Gerçekte, tahribatın en kötülerinden bazıları, 1959 yılındaki isyandan sonra, etnik öldürmeler ilk kez Parti politikası olarak kabul gördüğü zaman gerçekleşmişti. 1980'li yıllarda Tibet'i ziyaret edenler, genel olarak kutsal yazı parçalarını tarlalarda ve sokaklarda terk edilmiş bir şekilde yatarken buluyor ve Çinlilerin 1950'lerin sonu ile 1960'ların başında, manastırlara ve kiliselere nasıl zulüm ettiklerine ilişkin hikâyelerle ağırlanı-

yorlardı. Çinliler, öncelikle değerli olan dini eşyaları aldıktan sonra, geri kalanın mümkün olduğunca aleni bir şekilde tahrip etmişti. Mümkün olan yerlerde, Tibetlileri de katılmaya zorlamışlardı. Çinliler Tibetlileri kutsal yazıları yakmaya veya parçalamaya, bunları pislikle karıştırmaya ya da yerlere sererek üzerinde yürümeye zorlamıştı. Tibetliler mani dükkânlarını parçalamak ve bunları tuvalet yapımında kullanmak zorundaydı. Tibetlilerin kendilerinin, manastırlara ve dini eşyalara kötü davranmak zorunda bırakılması, direnişi kırmak ve Tibet kültürüyle özdeşleşmeyi azaltmak amacıyla yürütülen genel kampanyanın bir parçasıydı.[18]

Hem yıkımlar, hem de efsaneleşme Kültür Devriminin atılımlarıyla kolaylaştırılmıştı. Radikaller, Mao'nun önderliğinde, Çin'i ve bütün topraklarını tamamen değiştirmek amacıyla elinden geleni yapan, engel tanımayan bir savaşla dengelenebiliyordu. Yeni kampanyaların iki yönü vardı: "eski" (eski ideoloji, kültür, âdet, gelenekler) olan her hangi bir şeyi yok ederek, "yeni"lere (Mao'nun yeni ideolojisi, proletarya kültürü, Komünist âdet ve gelenekleri) yer açmak. Sınır bölgelerindeki azınlıkların farklı bir dilleri ve kültürlerinin olması gericilik olarak değerlendiriliyordu. Toplumu tamamen değiştirmeye yönelik genel seferberlik, Tibet'te, asıl Çin'den çok daha fazla bir gayretle yürütülüyordu. 1970 yılında köylerin yüzde 34'ü ve 1971 'de yüzde 60'ı komünler olarak düzenlenmişti. 1975'e gelindiğinde, 2,000 adet komün bulunuyordu ve Tibet'in kırsal nüfusunun tamamı angaryalar ve politik telkinlere kilitlenmişti.[19]

Tibet'te asıl Kültür Devrimi, bir toparlanma sonrasında Kızıl Muhafızların Merkez Katedralini işgal ettiği, heykelleri parçaladığı, freskleri ve yüzyıllardır yüceltilen Budizm hazinelerini tahrip ettiği 25 Ağustos 1966 tarihinde başlamıştı. Hasar özellikle çok korkunçtu çünkü katedral, civardaki manastırlardan gelen sayısız el sanatı için bir depo haline gelmişti ve hem sivil hem de dini kayıtlar içeriyordu. Beş gün boyunca kutsal yazılar ve dokümanlar avlularda yakılmıştı. Tibet'in en kutsal tapınağı (Roma'daki Vatikan gibi), "5 numaralı Büyük Ev" olarak adlandırılmıştı ve bahçesinde domuzlar barındırılıyordu.

Kültür Devrimi sırasında Maoizm, Budist toplumunun her bir zerresine empoze edilmişti. Lhasa'nın, Kızıl Muhafızlar tarafından ağır bir şekilde tahrip edilmiş olan kutsanmış Ramoche Tapınağında Çinliler Mao

Zedong'a bir tapınak oluşturmuş ve eski mihrapları Mao'nun devasa resimleri ve heykelleri ile donatmışlardı. Mao'nun *Küçük Kırmızı Kitap*'ının, Tibetçe'ye çevrilmiş yirmi sekiz bin kopyası, görünüşte "Tibetlilerin Mao'nun eserlerini inceleme isteklerine" karşılık olarak dağıtılmıştı.[20] Tibetliler sürekli olarak duygusal bağlılıklarının Buda'dan Mao'ya geçtiğini göstermek zorunda bırakılıyordu: sokaklarda karşılaşan insanlar birbirlerini Mao'nun sözleriyle selamlayacaklardı. Genel olarak, sosyal ve fiziksel bir vahşet hüküm sürüyordu ve çete şiddeti, açıkta yapılan idamlar ve hırpalamalar sıradan olaylardı.[21]

Kültür Devriminin başlangıcında, 1960'ların başında, sanat eserlerini kırsal manastırlardan Pekin'e iletmek için geceleri faaliyet gösteren kamyonlar, Tibet'in portatif servetini yok etmek için yapılan son hamlede, artık kalabalık alanlarda bile serbestçe çalışabiliyordu. Altın ve gümüş heykeller toplanırken, bazen de hurda diye parçalanırken ve antika pazarlarında satılmak ya da külçe yapmak için eritilmek üzere Pekin'e taşınırken, Kızıl Muhafızlar nezaret ediyordu. Yağmanın boyutu akılları durdurmaktaydı. 1973 yılına gelindiğinde, Pekin'de bir dökümhanede 600 ton Tibet heykeli eritilmişti. 1983'de Lhasa'dan bir kurtarma ekibi Çin'in başkentinde, 13.000 heykel ve biblo dahil, 32 ton Tibet eseri bulmuştu. Kızıl Muhafızlar faaliyetlerinde iyi eğitilmiş gibi görünüyordu ve Çinli uzmanlar tarafından derlenen ve manastırlardaki eşyaların nispi değerlerini gösteren envanterlere erişebiliyorlardı. Değerli heykeller ve el sanatları, bazen de özellikle değerli kütüphaneler, genel olarak düzgün bir şekilde paketleniyor ve geride kalan eşyalar, freskler ve binalar dinamitlenmeden, yıkılmadan yakılmadan ya da tahrip edilmeden önce, taşınıyordu.

Gözlemciler ayrıca, neden oldukları karmaşaya rağmen Kızıl Muhafızların genelde fazlasıyla disiplinli olduklarını da belirtmektedir.[22] Pekin'deki Yasak Şehir'i korumakla yükümlü olan Chou En-lai, Kızıl Muhafızlara Tibet'teki tarihi binalara hasar vermemelerini emretmişti. Bu, 13 manastırın (1950 yılındaki yaklaşık 6.000 taneden) içinde bulunan binaların bir bölümünün, sadece 1959 isyanı sonrasındaki girişimlerden değil, Kültür Devriminden de kurtulmasını sağlamıştır. 1977 yılında *Tibet Daily* için çalışmakta olan Komünist-Tibetli gazeteci Kunsang Paljor, daha sonra"iyi planlanmış yıkım"ın düzeni hakkında yorum yapmıştı. Buna göre

yerel Çinli yetkililerin peşine düşemediği işleri halletmek üzere genelde Kızıl Muhafızlar gönderiliyordu. Bu, "bariz düşüncesiz yıkımın" bir yöntemi vardı: "ekonomik olarak değerli olan şeyler alıp götürülüyordu ve Kraliyet Çin'i ile tarihi bağlantısı olanlar kurtarılıyordu".[23]

Kızıl Muhafızlar Budizm'in ve geleneksel Tibet kültürünün bütün izlerini yıkmak konusunda teşvik ediliyordu. Heykeller ve freskler (cahillerin metinleri) ve basılı kutsal metinler, dini makaleler kendi açılarından tercih edilen hedeflerdi. Muhafızlar genellikle zulümlerini halkın önünde ve vahşi bir şekilde, çoğunlukla sokaklarda ve pazaryerlerinde yapıyorlardı; dini metinler, tapınakların önünde devasa ateşlerde yakılıyordu. Çinli öğrenciler gururla kendilerinin "parlak kırmızı yeni bir dünya yaratmak ve eski dünyayı pisliğe süpürmek için, demir tarayıcıların kontrolünü elinde bulunduracak olan ve büyük sopalarını sallayacak olan bir grup kanunsuz devrimci asiler..." olduklarını açıklamışlardı.[24] Muhafızlar, yerel Tibetli gençlerin yardımlarını almaya çalışmış, ama Lhasa'daki üç ortaokulun Komünist Gençlik Derneğinin bazı üyeleri dışında, önemli yerel destek toplamayı başaramamışlardı. Ama dini yapılara zarar verilmesi ve tahrip edilmesinin, "politik ve psikolojik olarak temizleme hareketi" olması gerektiğinden,[23] Tibetliler silah zoruyla kendi manastırlarını yıkmak zorunda bırakılmıştı. Çinliler bazen bu halka açık dinsel saygısızlığı, kutlama törenleri olarak uyguluyor ve kırmızı bayraklar savurup davullar, borazanlar ve simballer çalıyorlardı.

Kültürel yıkım süreci ilginç bir kincilik, saygısızlık, tutumluluk ve manipülasyon karışımından oluşuyordu. Büyük ateşlerde yakılmayan metinler, Çin dükkânlarında paket kâğıdı ya da ayakkabılarda dolgu olarak kullanılıyordu. Süslü ahşap kitap kapakları döşeme tahtası, sandalye ve alet haline dönüştürülüyordu. Bir görgü tanığı, bir hapishaneye getirilen ve yığılan vagonlar dolusu kutsal yazılardan bahsetmektedir; mahkûmların bunları küçük parçalar halinde yırtmaları, parçalanan sayfaları bir bidon suya batırmaları, çamur eklemeleri ve böylece evlerde sıva olarak kullanılmak üzere karışım hazırlamaları gerekiyordu.[26] "Amaç sadece saygısızlık etmek değil, aynı zamanda küçük düşürmekti. Dini, aşağı tabaka ve değersizlerle özdeşleştirmekti. Tahminen, kutsal Dharma metinleri tuvalet kâğıdına dönüştürülmüştü."[27]

Sonuçta, tükenmiş manastırlar dinamitlenerek ya da bombalanarak moloz haline gelmişti: "birkaç ay içinde, çöken çatılar, parçalanan duvarlar, dağılan metaller, ezilen taşlar ve şekilsiz, tanınmayacak durumdaki enkazdan, cansız hayalet şehirlerden başka hiçbir şey kalmamıştı.?[28] Bütün manastırların yaklaşık olarak yüzde 99'u şimdi harap olmuştu. Birçok yerde, tahribat, yazılı mirasın kaybını içeriyordu. Bir bilgin, Tibet'in felsefi, tarihi ve biyografik edebiyatının yüzde 60'ının yakıldığını açıklamıştır. Eski Bedroya Drofan Tana Noe-tsar Rigje Ling Manastırı, tarihi ve dünyaca ünlü Tibet Tıp Okulu ile beraber, kayıtları birlikte yok edilmişti. Yerine bir askeri hapishane ve verici kurulmuştu.[29] Muazzam Sera Manastırında heykellerin ve metinlerin yüzde 95'i, 500 yıllık fresklerle birlikte tahrip edilmiş, odalar daha sonra hububat saklamak için, ahır ve hapishane olarak kullanılmıştı. 1980'lerde bir gazeteci, Dokhang Th'e Gelma manastırının yıkılışından kurtulan bir keşişin yorumlarını kaydetmişti:

"Gerçekten de çok eski olan binadan daha önemlisi, hurma yapraklarının üstüne altın ve gümüşle boyanmış olan harikulade güzellikteki kutsal yazılardı. Çok eskilerdi. Çok özel. Ama Çinliler geldi ve onları yüzlerce yıldır yattıkları raflardan söküp çıkarttı ve tapınağın ortasında yakmış oldukları ateşe attılar. Bazı keşişler askerlere 'Lütfen yapmayın. Çok eskiler ve bizim için çok şey ifade ediyorlar' diyerek yalvardılar, ama Çinliler onları yere iterek, 'Saçma, din burjuva zehiridir!' dediler. Paha biçilmez kutsal yazıların üstüne gaz dökmeyi sürdürdüler ve sonra da gereksiz döküntülermiş gibi, üzerlerine kibrit çaktılar. Bana kibarca sordu, 'Bunları nasıl tekrar yerine koyabiliriz ki?"[30]

Tibet'in her yerinde, baskı makinası ve metinler parçalanmış, yakılmış, zulüm görmüş ve kullanılamaz hale getirilmişlerdi. Potala'nın altında bulunan ve büyük kutsal kitaplar üretmekle tanınan Eski Devlet Matbaası yıkılmıştı. Dzogchen Manastırı, önemli baskı makinası, tahta blokları ve kütüphanesiyle birlikte yakılarak yerle bir edilmişti.[31] Yıkılan bir başka yer, *tengyur'un* bütün metinlerini toplayarak ve sınıflandırarak Tibet Budizm'ini tam olgunluğuna eriştiren, yetenekli bilgin-başkeşiş Buton Rinchen Drup'un evi olarak bilinen Zhalu Manastırıydı. Onun 227 adet elle ya-

zılmış büyük kitapları, kalemi ve derlenmiş çalışmalarının el yazması orijinalleri ile birlikte yakılmıştı. Bu sadece:

"dinin yok edilmesi sorunu değildi: ilmin kaybı da tahmin edilemeyecek kadar büyüktür çünkü, bazı kütüphaneler, artık Hindistan'da var olmayan orijinallerinde bin yıllık elyazmalarına sahipken, yakın tarihli bir kitabın bile bir düzineden fazla kopyası mevcut olmayabilir. Çinlilerin Tibet'teki eğitim merkezlerinde yaptığı yıkımı, İskenderiye Kütüphanesinin MÖ 640 yılında tahrip edilmesiyle karşılaştırmak hayalcilik değildir; karşılaştırıldığında, Engizisyonun veya Nazilerin kitap yakması koordine olmamış amatörlerin işiydi."[72]

Edebiyatının yüzde 60'ına ilave olarak, ulusun yazılı materyalinin ve dokümanlarının tahminen yüzde 85'i yok edilmişti. Bazıları çok eskiydi, sekizinci yüzyıldan kalmışlardı ve hurma yapraklarına yazılmışlardı. Ama bazıları dinle ilgili bile değildi. Yıllar sonra, Tibetliler hâlâ kayıpları anlamakta ve kabullenmekte ve bunu Batılılara aktarmakta zorluk çekiyordu:

"Birçoğu basit ailelere ait, kişisel tarihlerinin, doğumlarının, ölümlerinin, evliliklerinin detaylarını kaydeden dokümanlarıydı. Arazilerinin detayları ... Bunların yok edilmesinin Çinlilere ne faydası olmuş olabilir ki? Sanki, bütün kültürünüzün, parşömen üzerine yazılmış ve kenarlarında boyalı resimlerle eski el yazmaları, Gutenberg indileri ve Domesday kitapları yakılmıştı. İşte Tibet'te olan buydu."[72]

1970'lerin sonundan 1987 yılına kadar nispeten sakin bir dönem yaşanmıştı, zira ılımlılar, azınlıkları kazanmak için, katı Maocu Ortodoksluktan daha esnek ve pragmatik bir plana kayma işlemi tertiplemişti. Resmi görevliler sınıf mücadelesi uygulamaktan geri çekilmişti. Komünleri dağıtmış, vergileri azaltmış, belli bir oranda din özgürlüğüne ve kültürel canlanmaya izin vermişlerdi. Tibetlilere, en önemli kültürel mekanlarını onarmak amacıyla mütevazı miktarda ödenek verilmişti ve bazı tarihi ve dini el sanatları Çin'den geri getirilmişti. Çin'de Tibetçe araştırmalar bilimsel bir konu olarak ilerlemişti. Ancak, Tibet'le ilgili Çin Edebiyatı, ustalıkla,

Çinlilerin idareyi ele geçirmelerinden beri sürdürdükleri, daha önce başlanan, daha bariz seferberlikleri devam etmişti. 1960'larda Potala'nın karşısına, Tibet Devrim Müzesi kurmuşlar ve orada uydurma feodal gaddarlığı gösteren resimler sunmuşlardı. Potala'dan hazineler ve işkence aletleri ile "katledilen köleler"in cesetlerinden alınan kemikler ve deriler, Çinlilerin vahşi, çökmüş ve ilkel olarak sınıflandırdığı toplumu göstermek amacıyla sergilenmişti. İşgallerini "kurtarma" olarak yasallaştırmak konusunda duydukları politik ihtiyaçtan ve dikkatleri o günkü koşullardan saptırmak için mi, ya da yıkımlarını haklı çıkarmak amacıyla Tibet toplumunu şeytan olarak göstermek konusundaki psikolojik ihtiyaçtan mı bilinmez, Çinliler sürekli olarak eski Tibet'i yeryüzündeki korkunç cehennem olarak tanımlıyordu. Bütün sergiler doğal olarak tarihin "doğru" yorumunu destekliyordu: Tibet her zaman Çin'in bir parçası olmuştu.

Politik olarak kabul görmüş bazı Tibetliler, Parti tarafından onaylanan metinleri yazmayı ve yayınlamayı başarmıştı ve Kültür Devrimi sırasında yasaklanan ve tahrip edilen eski el yazmalarından bazıları yeniden basılmıştı. Sözlükler, gramerler, kelime listeleri 1950'lerdeki uzlaşma döneminde başlayan ve mucizevî bir şekilde Kültür Devriminde yok edilmekten kurtulan diğer çalışmalar basılmaya başlanmıştı. Önemli manastır merkezlerinden konvoylarla taşınmış olan ve böylece kurtarılan bazı kütüphaneler, depolardan çıkarılmış, kataloglanmış, dizinlenmiş ve mikrofilme alınmıştı. Çinliler *kangyur'un,* 1959 yılında Tara Kilisesinden alınan mükemmel bir nüshasını iade etmişti. 114 ciltlik fildişi uçlar içeren sandal ağacı kapaklı ve altın mürekkeple yazılmış set, beşinci Dalai Lama tarafından yaptırılmıştı. Tibetlilerin kendileri, geleneksel tarzda birkaç kitabı yayınlamak için ödenek bulmuştu. Kültür Devrimi sırasında tamamen zulüm gören ve barınağa dönüştürülen Gye-Me (Aşağı Tantric Koleji), 1985 yılında, *tengyur'un* tahta kalıpla baskısına başlayan 35 keşişle tekrar açılmıştı. Kitaplar tekrar ortaya çıkmaya başlamış ve kurtulan çeşitli dini metinler bazı kiliselerde ve kamu binalarında görünür hale gelmişti.[34]

Kökeni Tibetçe olan kitapların kapsamlı bir biyografisini derleme konusunda nispeten az şey yapılmıştır. Amerikan Kütüphaneleri Birliğinin bir üyesi olan ve 1993 ile 1994'de dokuz ay süreyle Tibet'te görevlendirilen Cate Hutton, Lhasa'nın Çin'de, devlet kütüphanesine eşdeğer faal bir

kuruluşu olmayan sadece birkaç başkentten bir tanesi olduğunu bildirmişti. Hutton, muhteşem ama kataloglanmamış eski ve ender kitaplardan oluşan birçok koleksiyonun varlığını duymuştu. Sakya Manastırına yapılan bir seyahat, fener ışığı altında, toz içinde ve yıllardır dokunulmadığı belli, yaklaşık yirmi metre yüksekliğinde bir kitap yığınını ortaya çıkartmıştı. Önemli olan, yığının ' "kha-ta" denilen ve genellikle kutsal eşyalara saygıyı göstermek amacıyla kullanılan beyaz, ipek görünümlü eşarplarla örtülmüş' olmasıydı.[35]

Ayrıca, kurtulan manastırlarda başka hangi kitapların depolanmış olabileceği hakkında da fazla bir şey bilinmemektedir, ama raporlar bazen ortaya çıkarılan "ihmal edilmiş, bazen unutulmuş ya da saklanmış Tibetçe kitaplardan..." bahsetmektedir,[36] hem Çinli, hem de Batılı bilim adamları tarafından yapılan araştırmalara şüpheyle yaklaşılmaktadır. Bir evin içinde, baskı döneminde saklanmış kitaplardan oluşan özel bir kütüphanenin varlığı, hâlâ çok ender olarak kabul edilmektedir. Tibetçe metinlerin teşhis edilmesi, kataloglanması, tekrar basılması ve korunması konusunda genelde, bakıcılarının ve sahiplerinin, haklı gerekçelere dayanan korkusu nedeniyle bocalanılmaktadır. 1997 yılında Komünistler Dalai Lama aleyhine bir kampanya başlatmış ve Budist metinlerden Dalai Lama'ya yapılan referansları silmek amacıyla, en ücra manastırlara ve rahibe manastırlarına bile resmi görevlilerden oluşan ekipler göndermişlerdi. Kitaplar ve arşivler yine tahrip edilmişti.[37] Sadece çok az sayıda keşişin, parçalanan manastırlarda oturmalarına izin verilmişti: Drepung'da bir zamanlar 10 000 kişi barınıyordu, şimdi 400 kişi vardı.[38] Manastırların eğitim ve öğrenim merkezleri olarak faaliyet göstermesi için çok az kaynak sağlanmıştı. Onun yerine, tarihi yerler ve kültürel müzeler - 1980'lerde Çinlilerin izin verdiği kontrollü turistik yerler - olarak marjinal bir şekilde desteklenmiştir. Keşişlere ücret toplamaları ve fotoğraflara poz vermek için para istemeleri talimatı verilmişti. Büyük manastır üniversitelerinin çatısı altındaki keşişler bile, entelektüeller ve öğretmenler olarak değil, bakıcılar ve tanıtımcılar olarak faaliyet gösteriyordu. Zaten, kaynak yetersizliği, keşişler üzerinde uygulanan baskılar ve yeni yardımcılar konusundaki sınırlamalar nedeniyle, Budizm'in yoğun öğretmen-öğrenci sürecinin sürdürülmesi imkânsızdı.

Milyonlarca Çinli göçmen akın etmiş ve iş bulma kurulunda, konut, tıp ve eğitimde öncelikli muamele görmüştü. Tibetliler, gelişmekte olan ayrımcılık sistemi altında, marjinalleşmeye doğru uzun bir yolda yürümeyi sürdürmüştü.[39] Ekonomik olarak Tibet, bir Üçüncü Dünya ülkesi içinde Üçüncü Dünya bölgesi haline gelmiş ve Tibetliler de "sonun sonu /önemsizden de öte" olmuştu.[40] Çin yasasına göre Tibetlilerin her hangi bir yabancı dilde yayınları dinlemeleri ve yabancı gazeteleri, dergileri ya da kitapları okumaları yasaktı. Okuması yazması olan Tibetliler, *China Da-//y*'nin Tibetçe versiyonu ile ya da Çinliler tarafından üretilen metinlerle sınırlandırılmıştı.

Ancak her şey kaybedilmiş değildi. 1980'lerin sonuna gelindiğinde, Tibetlilerin Dalai Lama ve onun Hindistan'da sürgünde bulunan hükümeti ile özdeşleşmesi sonucunda, bir direniş hareketi canlanmıştı. Çoğu 1959 ile 1963 arasında olmak üzere, Tibet'ten dışarı kaçan 100.000 kişi Dharamsala'da basit ama yaşanabilecek bir topluluk yaratmayı başarmışlardı. Burada ilgi alanı sonuçta fiziksel yaşam savaşından, kültürel açıdan yeniden yapılanmaya dönmüştü. Bir çok göçmen dini el sanatlarını beraberlerinde sürükleyerek Himalayalardan aşırmışlardı ve Buda'nın yazılı ve sözlü ifadeleri Budist kültürünün nüvesini oluşturduğundan, bütün kütüphaneler Tibet'in dışına götürülmüştü.[41] Bu kitaplar burada bir araya getirilmişti. Budizm eğitiminde ve metin ezberleme geleneğinde öğretmenin rolü çok kritik olduğundan, bilim adamları için de bir araştırma yapılmış ve ölümcül çalışma koşullarından kurtarılmışlardı. Tibet'in 600.000 keşişinden sadece 7.000'i, 4.000 enkarne lamanın da sadece birkaç yüz tanesi ülke dışına çıkmayı başarabilmişti. Bilim adamlarını bu grubun içinde tutabilmek çok önemliydi, çünkü birçoğu yaşayan metinler olarak değerlendirilebilirdi. Yol yapımında ölen her bilim adamı ile birlikte, yüzyılların mirası kaybolmuştu.[42]

Kaynakların bir araya getirilmesi ve bilim adamlarının korunmasıyla birlikte, kitap üretimine başlanmış ve Tibetliler 200'den fazla önemli çalışmayı taşla ve mürekkeple taşbaskı olarak yapmaya başlamıştı. 1962 yılında başlayarak ve yirmi süreyle devam ederek, Birleşik Devletler Kongre Kütüphanesinin Hindistan'daki bir programıyla, on üç yüzyıllık Tibet edebiyatını simgeleyen 2.800 Tibet klasiği yeniden basılmıştı. Tibet imlası dizgide

sorun yaratıyordu ama bu sorun bilgisayarların gelişmesi ile hafifletilmişti. 1990'larda, TTPS, Tibetçe "masaüstü basım sistemi" nihayet, daha kolay saklama ve geri çağırma potansiyeli sunacak ve bir zamanlar tahta bloklarla sunulan eserleri, talep üzerine basma imkânını sağlayacaktı.[43]

1971 yılında, Tibet'in yazılı mirasını güvenlik altına almak amacıyla, Tibet Sanatları Kütüphanesi ve Arşivleri (LTWA) kurulmuştu. 2000 yılına gelindiğinde, LTWA'nin koleksiyonu, kurtarılan Tibet edebiyatının tahminen %40'ı dâhil, 80.000 el yazması, kitap ve dokumana ulaşmıştı.[44] Kütüphanede ayrıca 6.000 fotoğraf; bazıları onuncu yüzyıla dayanan, binlerce Tibetçe yasal ve sosyal doküman; ve yaşlı Tibetlilerle yapılan 15.000 saatlik röportaj kaydı bulunmaktadır. Hem bilim adamları, hem de genel halka koleksiyona erişim hakkı verilmiştir. LTWA, Tibet kimliğini korumak ve Tibetlileri kararlı bir gelecek için eğitmek amacıyla, Dalai Lama tarafından kurulan bir dizi kültür enstitüsünün parçasıydı. Bunların arasında Tibet Dans ve Drama Topluluğu ile Tibet Tıp Merkezi yer almaktadır. Bunların hepsi de, halk olarak kurtuluşun, kültürel canlılığa dayandığı inancını esas almaktadır ve Çin'in asıl Tibet içindeki kültürel sindirme politikalarına doğrudan karşılık olarak faaliyet göstermektedir. İronik olarak, Çin baskısı, Tibet kültürünün yeniden canlanması ve modernizasyonu ile sonuçlanmış, insanlığa daha cazip görünmesini sağlamıştır. Bu durum, Tibet'in yazılı mirasından bu kadar çok şeyin kaybolmasını iki katı hüzünlü hale getirmektedir.

Notlar:

1. Thomas Hcberer, "Tibet ve Çin'in Uluslık Anlayışı", yeri Petra K. Kelly, Gert Bastian ve Pat Aiello (ed), *Tibet Istırabı* (Berkeley, California: Parallax Matbaası, 1991), s. 47-52.
2. John F. Avedon, *Karlar Ülkesinden Sürgüne: Çin istilasından beri Dalai Lama* **ve** *Tibet'in Ayrıntılı Hikâyesi* (New York: Harper Collins, 1997), s. 17
3. Jestim Pema, Gilles Van Grasdorlf la birlikte, *Tibet: Benim Hikâyem, Bir otobiyografi* (Shaftesbury, Dorset: Elemeni, 1997), s. 8
4. Gyaltsen Gyaltag, "Krallıktan Demokrasiye: Tarihi bir bakış", yeri Kelly, bastian ve Aiello (editörler), *Tibet Istırabı,* s. 3-13; Benjamin Alterman, Deborah Alterman ve Laura L. Gewissler, "Tahta bloklardan Silikon Yongasına: Tibet Dilinin İletimi," Basım Tarihi 9: I (1987): 15-26; Pema, *Benim Hikayem,* s. 8
5. Avedon, *Karlar Ülkesinden Sürgüne*

6. Stephen Batchelor, *Tibet Rehberi* (Londra: Wisdom Yayınları, 1987); Alterman, Alterman ve Gewissler, "Tahta bloklardan Silikon Yongasına"; Stephen Alridge, "Eski Tibet Elyazmalarının Keşfi ve Korunması", http://www.khama-id.org/programs/culture/text.htm; 27 Aralık 1999; David Snellgrove ve Hugh **Richardson**,r/ibef***in*** *Kültürel tarihi* (Boston: Shambhal, 1986)
7. Snellgrove ve Richardson, *Tibet'in Kültürel tarihi,* s. 76
8. Batchelor, *Tibet Rehberi,* s. 64
9. Snellgrove ve Richardson, *Tibet'in Kültürel tarihi,* s. 154
10. Snellgrove ve Richardson, *Tibet'in Kültürel tarihi,* s. 160
11. Alterman, Alterman ve Gewissler, "Tahta bloklardan Silikon Yongasına", s. 19
12. Alridge, "Eski Tibet Elyazmalarının Keşli ve Korunması"
13. W. Zwalf, *Tibet Mirası* (Londra: İngiliz Müzesi yayınları, 1981), s. 122.
14. Avedon, *Karlar Ülkesinden Sürgüne,* s. 24.
15. Dawa Norbu, Tibet Üstündeki Kızıl Yıldız, 2nci baskı (New York: Envoy Matbaası, 1987), s. 197
16. A. Tom Grunfeld, revize edilmiş baskı, *Madem Tibet'in Yapılışı* (New York: M. E. Sharpe, 1996), s. 172.
17. Tsering Shakya, *Karlar Ülkesindeki Ejderha: 1947'den itibaren Modern Tibet'in Tarihi* (New York: Columbia Üniversitesi baskısı, 1999), s. 254.
18. Avedon, *Karlar Ülkesinden Sürgüne,* s. 291; Pierre-Antoine Donnet, çeviri Tica Broch, *Tibet: İhtilaflı Kurtuluş* (Londra: Zed Kitapları, 1994), s. 82.
19. Avedon, *Karlar Ülkesinden Sürgüne,;* Shakya, *Karlar Ülkesindeki Ejderha,* s. 356.
20. Warren W. Smith Jr., *Tibet Ulusu: Tibet Milliyetçiliğinin Tarihi ve Çin-Tibet ilişkileri* (Boulder, Colorado: Westview, 1996), s. 544.
21. Kunsang Paljor, *Tibet: Sönmeyen Ateş* (Yeni Delhi: Model Matbaası, 1977)
22. Heinrich Harrer, çeviri Ewald Osers, *Tibet'e Dönüş* (New York: Schocken, 1985), s. 147.
23. Bahsedildiği yer: Dawa Narbu, *Tibet: İleri Giden Yol* (Londra: Rider, 1997), s. 276
24. Grunfeld,, *Modern Tibet'in yapılışı,* s. 183
25. Smith Jr., ***Tibet*** *Ulusu,* s. 544
26. David Patt, *Tuhaf bir Kurtarma: Çinlilerin Elinde Tibetlilerin Yaşamı* (New York: Snow Lion yayınları, 1992), s. 100
27. Donnet, *Tibet,* s. 82
28. Donnet, *Tibet,* s. 82
29. R. J. Rummel, *Çin'in Kanlı Yüzyılı:¡900'den beri Soykırım ve Toplu katliam* (New Brunswick, New Jersey: Transaction yayıncıları, 1991) s. 272
30. Vanya Kewley, *Tibet: Buz perdenin Ardında* (Londra: Grafton, 1990), s. 208
31. Harrer, *Tibet'e Dönüş;* Alridge, "Eski Tibet Elyazmalarının Keşfi ve Korunması"

32. Roger Hicks, *Saklı Tibet: Topraklar ve İnsanları* (Shaftesbury, Dorset: Element, 1988), s. 78-79.

33. Kewley, *Tibet: Buz perdenin Ardında,* s. 104.

34. Alridge, "Eski Tibet Elyazmalarınm Keşfi ve Korunması"; Stephen Aklridge, "Tibet Kitaplarına Bir Bakış", Mayıs 1999 http://www.khamaid.org/programs/culture/books.htm

35. Cate Hutton, "Yüksek Rakımlı Kütüphanecilik: Bir ALA Kütüphane Üyesinin Tibet'teki Maceraları", *Bilişim Teknolojisi ve Kütüphaneler* 16: 1 (1997): 30-33 (s. 31)

36. Alridge, "Eski Tibet Elyazmalarınm Keşfi ve Korunması"

37. Mary Craig, *Kanlı Gözyaşları: Tibet Feryadı* (Washington, DC: Counterpoint, 1999)

38. Tibet Hükümeti Sürgünde, "Din ve Ulusal Kimlik", 27 Aralık 1999, http://www.tibet.com/WhitePaper/white7.html

39. David Eınnals, "Tibet: Yeni Bir Koloni", yeri Kelly, Bastian ve Aiello (ed), *Tibet Istırabı,* s. 65-67

40. Donnet, *Tibet,* s. 147

41. Alridge, "Eski Tibet Elyazmalarınm Keşfi ve Korunması"

42. Avedon, *Karlar Ülkesinden Sürgüne,* s. 92.

43. Alterman, Alterman ve Gewissler, "Tahta bloklardan Silikon Yongasına", s. 22

44. Tibet Hükümeti Sürgünde, "Tibetçe Eserlerin ve Arşivlerin Kütüphanesi", 29 Marl 2000, http://www.tibet.com/Itwa.htm; Avedon, *Karlar Ülkesinden Sürgüne,* s. 93

15

Kitapları Yakın

Robert J. Fyne

1965 yılına gelindiğinde, otuz beş yaşındaki Paris doğumlu film eleştirmeni ve yönetmeni - altı yıllık ileri geri bir çıraklık döneminden sonra - çağdaş Fransız sinemasının en ünlü adı olarak ortaya çıkmıştı. Şimdi bu Yeni Dalga yandaşı ve yerleşik sinema teorisinin *müthiş çocuğu,* büyük kalabalıkların hâlâ ayağa kalkarak yürekten alkışlamalarına neden olan dört drama filmi ile izleyicileri büyülüyordu. Sorunlu bir gencin yabancılaşması hakkında bir lirik *anahtar-roman* tarzı *400 Darbe* (1959) aynı yıl Cannes Büyük Ödülünü alırken, *Piyanisti Vurun* (1960), Fransız sinemaseverlerin her zaman beğendiği Amerikan gangster türüne, o kara filmlere saygı sunuyordu. *Jules ve Jim* (1961), neşe dolu bir aşk üçgeni eğlencesi, yirminci yüzyıl başlarının cinsel ahlâkı ile eğlenen acı tatlı bir hicivken, *Yumuşak Ten* (1964), Balzac'ın insani komedilerini zemin olarak kullanarak, modern zina anlayışının etrafında dolanıyordu.

Gerçekten de, Ray Bradbury'nin 1953 bilim kurgu, komünizm-karşıtı, soğuk savaş paranoyası, *Fahrenheit 451* romanının bir kopyasını eline aldığında, Truffaut'nun popülaritesi zirvedeydi. Bu başlık, George Orwell'in *1984ü* gibi,- muhtemelen bir nükleer savaş sonrasında - bireysel düşünme eylemini bütünüyle yok eden totaliter bir yaşam tarzı öngörmekteydi. Truffaut'ya göre, hevesli kitap yakıcıları hakkındaki bu tuhaf olaylar dizisi, yeni bir tarz sinema yaratmaya yetecek unsurlar içeriyordu.[1] Böyle bir drama filmi, olağan aşk ve dayanışma teması yerine, her kitabın

kendi kişisel hikayesiyle sağlam, duygusal nesne olduğunu ileri süren bir tarzda, kişinin kendi bireysel ihtiyaçlarıyla, basılı sayfaya duyduğu ihtiyacı kaynaştıran bir senaryodan yola çıkıyordu.

Muhtemelen, Daniel Taradash'ın, sağcı Amerika'nın 1956 yılındaki sansür saplantısına bir karşı çıkış olan *Fırtına Merkezi'ni* de dikkate alarak Truffaut bu temayı daha da ileriye götürmeyi tasarlamıştı. Gerçekten de - başrolde, romanların olmadığı bir kitap rafından tartışmalı bir kitabı çıkarmayı reddeden popüler kütüphaneciyi canlandıran Bette Davis'in oynadığı - *Fırtına Merkezi,* tam anlamıyla kendi gölgesinden korkan bütün bir güney California kasabası korkudan çıldırdığında, *Fahrenheit 451* için bir prototip oluşturmuştu. Bir dizi karmaşık olay sonrasında, "kaza eseri" bir yangın, bütün bir kütüphaneyi yok eder ve özenle hazırlanmış sansür- ve yobazlık-karşıtı bir sahnede, her bir kitap alevler içindedir. *Fırtına Merkezi,* taraflı vaazlarla dolu olmakla birlikte, yine de - kütüphanedeki kitaplar birer birer küle dönüşürken - tolerans, anlayış ve tutkuyu savunmaktadır.

Ama bu özellikler, yüzeyin altında pusuya yatmıştı. Anlaşılan Taradash izleyicilerin kendi zaafları ile, Amerika'nın en kötü kâbuslarını vurgulayan bir aynaya bakarak yüzleşmelerini istiyordu. Neden olmasın? Kore Savaşı bittiğinden ve savaş esirlerinin bir beyin yıkamasından geçtiğinin ortaya çıkmasından beri, içerdeki komünist tehdidi her yerde hazır ve nazır gibiydi. Senatör McCarthy alelade vatandaşları azarlayıp, onlara Sovyetler Birliğinin oyuncağı dedikçe, ortamın ruh hali, demagoji için uygun hale geliyordu. *Fırtına Merkezi* bu temayı açıkça irdeliyor ve temel özgürlüklerin sınırlanmasının kişiyi nasıl güçsüz bıraktığına işaret ediyordu.

Ne olmuştu? Bu *Columbia Pictures* yapımını bu kadar tartışılır hale getiren neydi? Nasıl olur da teması - kitapların yasaklanması ve daha sonra da yakılması - Truffaut'nun, aklın şartların gölgesinde kaldığı çağ ötesi bir toplum anlayışını etkileyebilirdi? Belki de adil ama zararsız bir kütüphanecinin dürüstlüğünün, belediye meclisinin *Komünist Rüyası* adını taşıyan bilimsel incelemeyi raftan kaldırma mütalaasını yok sayma konusundaki kararlılığıydı. Kısa sürede "Kızıl" olarak etiketlenir ve aceleyle oluşturulan ve yasal dayanağı olmayan bir mahkemeyle, kovulur. Daha kötü-

sü, arkadaşlarının ve komşularının çoğu, bu orta yaşlı dulla ilişkilerini keserek koyunluklarını gösterir. Ebeveynler çocuklarının onun yanına yanaşmamalarını emreder ve bir dar görüşlü baba (Joe Manlelli'nin oynadığı), çocuğun istekli bir okuyucu olmasına ve saatlerini bu belediye binasında en sevdiği kitapları hatmederek geçirmesine rağmen - çocuğunun kirleneceği korkusuyla - oğlunun (Kevin Coughlin) bu bilinen "yıkıcı" ile konuşmasını yasaklar.

Kuşkusuz, ardı ardına sahnelerde bu uzun süreli kütüphanecinin modern zamanımızın linç yığınının kurbanı olarak tanıtılması, Taradash'ın dobra yönetiminin ağır olduğu izlenimini verse de, ele avuca sığmayan adil vatandaşlardan oluşan bir grup, kızıl belayı yerden yere vurarak demokrasiyi kurtarmaya kararlıdır. Ama ne pahasına? Kasabalılar - makinalar gibi davranarak - birer birer sansürü onaylarken, temel sivil özgürlükler bir kenara atılmaktadır. Şimdi ne olacaktı? Taradash bu drama filmiyle nereye gidebilirdi ki? Bu hikâyeyi nasıl çevirecek ve bir parçacık tipik Hollywood mutlu sonuyla nasıl ortaya çıkabilecekti?

Sonuç kesin olarak Truffaut'yu etkilemiş olmalı. Fransız yönetmenin dokuz yıl sonra onun onuruna tekrarlayacağı bir sahnesinde, Taradash kütüphaneyi yakar. Alevler bu küçük belediye binasını sararken ve büyük kitapların külleri California'nın rutubetli gece havasına sızarken, kasabalılar şimdi gözlerinin önünde dağılmakta olan maddi maldan çok daha fazlasını kaybettiklerini anlarlar. Hayatlarının kontrolünü kaybetmişlerdir. Sağcılık zehirinin önünde eğilirken, adil oyun ve dürüstlüğün temel prensiplerini yok saymışlardır. Şimdi kara tahta silinip temizlenmiştir. Eski kütüphanecilerinin etrafında durarak, bir pişmanlık duygusu filmi dramatik, belki de duygusal bir finale getirir. Vatandaşlar, *"Artık sansür yok"* diye bağırmaktadır. *Artık otokrasi yok."* Yeni bir kütüphane, Anka Kuşu gibi, ortaya çıkacaktır ve bunun yeni müdürü kim olacaktır? - yalnızca, kapanış sözleri özgürlükçü inancı yansıtan saygıdeğer Bette Davis: *"Kütüphanenin tekrar kurulmasına yardım edeceğim. Ve eğer birisi bir kere daha buradan bir kitabı kaldırmaya çalışırsa, bunu cesedimi çiğneyerek yapması gerekecektir?*

1956 yılına ait bir film olarak *Fırtına Merkezi* sivil özgürlükler konusunda olumlu bir konum benimsemişti. Ama onun liberal mesajını herkes

alkışlamamıştı. Katolik Namus Lejyonu, filmi özel bir kategoriye koymuş ve onun propagandacı, yanıltıcı ve yanlış beyanlı olduğunu söylemişti.[2] Ancak, daha geniş bir şekilde, bir hüküm önererek edebi sansürün tehlikeleri hakkında bir uyan yayınlamıştı: Sadece kısıtlanmamış, serbest bir kütüphane (burada, özgür basın temasının değişik bir hali) Amerika'nın kurtulmasını garanti edebilirdi. Kitaplar olmaksızın, despotluk bir adım ötedeydi. Yarının geleceği, sadece edebi standartların bugün desteklenmesiyle ortaya çıkabilir. Kütüphaneciler düşüncelerini belirttikleri sürece, ulusun mirası güvence altındadır.

Muhtemelen Truffaut, - tamamen bencilce nedenlerle - linç çetesi haline dönüşen, ama yalnızca dul kadının oğlu öldükten sonra ışığı gören basit, kanunlara uyan kasabalılar hakkında Hollywood'un genellikle yarattığı o dindar Western'leri andıran bu sonu, bir miktar hantal bulmuştu. *Fahrenheit 451* 'in senaryosunu oluştururken, daha hafif, daha tezat bir tarz uygulayacaktı. Truffaut'nun gelecekçilik görüşüne göre,- bir zamanların akıldışı davranışlarının kapsamı - çete anlayışı artık yoktu. *1984*'ün çift cinsiyetli vatandaşları gibi, bütün insani davranışlar, hükümet kararlarının yanında ikinci derecede kalmıştır.

Truffaut'ya göre, bu baskıcı tema, kendisinin İngilizce dilindeki tek prodüksiyonunda, sözde-germen bir tarzda biçimlendirilen ve tahminen, bir takım nükleer çatışmalar sonrasında ortaya çıkan çağ ötesi bir toplumun kaynaştırıcı öğesini oluşturmaktadır. Ama tarihi ne? *Fahrenheit 451* geleceğe ne ölçüde girebilmiştir? Otuz yıl? Yüz? İki yüz? Ya da fark eder mi? Zaman dilimine bakılmaksızın, bütün medeniyetler aynı mı? Truffaut kasıtlı olarak şüpheli görünmektedir.

Burada, Truffaut'nun totaliter geleceğindeki Avrupa tarzı dünyada, yaşayanların çoğu, şimdi insanlıktan uzaklaştırılmış bir şekilde, sessiz, minimal bir toplumda yaşamakta, burada, genellikle duvar ekranı denilen devasa bir televizyon seti sürekli olarak, günlük yaşamın her kesimi ile ilgili talimatlar ilan etmektedir. Yarı-beyin hasarlı koşullarda izleyiciler bu korkunç ekrana ağızları açık bakmakta, her kelimeyi sindirmektedir. Neden olmasın? Bu McLuhan tarzı durumda, sadece görsel görüntü önemlidir ve izleyici yavaşça, ama kesin olarak teslimiyete yoğrulmaktadır. Kendi güvenlikleri için, - bir zamanlar medeniyetlerin dönüm noktası olan -

bütün kitaplar yasaklanmıştır. Okumak men edilmiştir ve bu fermanı uygulamak için, özenle hazırlanmış bir itfaiye bölümü hazır beklemektedir. İtfaiyecinin görevi - bu kahraman yeni dünyada - açığa çıkardıkları bütün kitapları yakmaktır. Artık yangın söndürmüyorlardır, onun yerine, kamu ahlakının gardiyanları olarak, büyük ateşler yakmakta ve ısı 451 Fahrenheit'a ulaştığında - daha sonra bir itfaiyecinin açıklayacağı gibi - kitap kâğıdı yanmaya başlamaktadır.

Gerçekten de, bu yeni düzenle ilgili her şey antiseptik gibi görünmektedir. Televizyon anteni, okumayan bir topluma sessiz ödüller gibi, manzaranın içine işlemekte, okuryazar bir dünyadan dokunarak algılayan bir dünyaya dönüştüren bir kanıt sunmaktadır. Hiçbir düşünce işlemi gerektirmeyen, önceden paketlenmiş yiyecekler günlük gıdayı sağlarken, temel insani duygular - neşe, acı, hatta cinsel tatmin bile - yok gibi görünmektedir. Bu hijyenik boşlukta uzakta duran bir kişi, hayal kırıklığına uğramış emektar bir itfaiyecidir. Montag (Oscar Werner tarafından canlandırılan), amiri (Cyril Cusack) tarafından verilen her emri itaatkâr bir şekilde uygulamaktadır. Basitçe Yüzbaşı olarak bilinen (bu çağ ötesi topraklarda soyadları artık geçerli değildir) amir, Montag'ı[4], yakın zamandaki baskın sırasında bazı saklı kitapları ortaya çıkarmasındaki uyanıklığı ve tutarlı sezgisi nedeniyle metheder. Bu sahnenin tamamı, 1940 dönemine ait her hangi bir Hollywood propaganda senaryosunda yer alan, tipik bir Gestapo baskınım andırmaktadır.

İyi prova edilmiş hassasiyetle, Yüzbaşı yakma ekibinin, 1960'ların tarzındaki bir itfaiye arabasına binmesini emreder ve maiyeti kısa sürede - yanıp sönen kırmızı ışıklar ve bağıran sireniyle - ana caddeden hızla geçerek yakındaki banliyöye gider. Kimliği bilinmeyen bir telefonla uyarılan korkmuş ev sahibi, itfaiyeciler gelmeden hemen önce yan kapıdan dışarı fırlar. Yüzbaşı ve Montag hemen eve girer ve birkaç saniye içinde, saklı bir kasa kitap bulurlar. Tanınmış kitaplar tavandaki donanımın içinden, sahte televizyon ekranlarından ve diğer saklama yerlerinden toplanır: Miguel de Cervantes'ın *Don Kişot'u* ve W. Somerset Maugham'ın *Ay ve Altı Para'sı.*

Bu kitaplar kısa sürede kaldırıma atılır ve neo-fırtına birlikleri (sağ omuzun altında küçük bir amblemi bulunan, her tarafı siyah kıyafetler giy-

mektedirler) tahrip cihazlarını kurarlar. Bu onur, hemen koruyucu, her tarafı beyaz asbest kıyafeti, üniformasının üstüne geçiren Montag'a verilir. Daha ziyade modern bir Klu Klux Klan üyesine benzeyerek (Gestapo taraftarı yerine), Montag alev püskürtme makinasını inceler, deliğini ayarlar ve hızla bir adım ötesinde bulunan kitap yığınının üstüne alevleri boşaltır. Her şey alev alarak itfaiyecinin ikrarını tekrarlar: *"Onları kül haline gelene kadar yakıyoruz ve sonra da külleri yakıyoruz - bu bizim resmi sloganımız".*

Yüzbaşıya göre, bu bir coşku anıdır. Hızlı hareket eden personeli tarafından gizlendiği yerden çıkarılan, bir başka yasa dışı kitap yığını?yakılıp kül haline getirilmiştir. Yeni başarısına karşı ilgisiz görünerek, astına sorar: *"Montag izinli olduğu gün ne yapar?"* Bu izole, kişiliksiz, üçüncü şahıs diyalogu - bütün film boyunca kullanılan - sadece, çağ ötesi toplumun duygusuz yapısını tekrarlamaktadır. Montag'ın cevabı da aynı derecede durgundur: *"Fazla bir şey değil efendim, çimlen biçerim."* Yüzeyde mütevazı olmayı sürdürür çünkü Yüzbaşı bir terfi vaat etmiştir, ama derinlerde, bilinçaltında hayal kırıklığı yatmaktadır. Sinsi bir soru Montag'ın beyninin içine işlemiştir: *"Biz ne yapıyoruz?"*

Ama aklını kurcalayan tek soru bu değildir. O gün öğleden sonra eve gitmek üzere, hızlı ulaşım aracı olan düzgün, kurşun şeklindeki tek raylı trene biner (tabii altmışların ortasında hizmette olan tek raylı trenler yoktu, önerilen bu teknoloji çizim tahtalarında ya da ara sıra düzenlenen Dünya Fuarlarında bulunmaktaydı.)[5] ve yolculardan bazılarını dikkatle inceler. Genç bir kız penceredeki görüntüsüne bakmakta ve tutkuyla bu görüntüyü öpmektedir ve çekici bir yabancı, birleşme törenini andıran sessiz bir hareketle, rasgele vücudunu okşamaktadır. Bu zarif yolcu (Julie Christie tarafından canlandırılan) Montag'ın durağında tek raylı trenden iner ve kısa sürede bu ikili, birbirine benzeyen evlerine yürürken kaldırımda sohbet ederler. İtfaiyeci için, canlılığıyla hem ilham verici, hem de felaket habercisi görünen- Clarisse adındaki bu -kadının sıradışı, özgür ruhlu fikirleri kendisinde manevi bir ilerlemeye neden olur. İronik olarak, kadın bir eğitmendir, bir tür firari öğretmen.[6]

Şimdi ne olacaktır? Günlerini kitap yakarak geçiren bir adam için bu yeni tanışıklık, mülayim, düzenli yaşantısında bir anormalliği simgele-

mektedir. Birkaç üstünkörü (ve biraz işveli) yorumdan sonra komşular ayrılır. Clarisse düzenli, yalnız - ama ateşe dayanıklı olmayan - evine ve Montag, bir kapı aşağıdaki evine gider, karısı Linda'yı[7] salonda uyuklarken bulur, uyuşuk gözleri duvardaki ekrana mıhlanmış bakarken, görünmeyen bir sunucu, judo sanatının incelikleriyle ilgili talimatlar vermektedir. Birkaç dakika önce güzel bir yabancıyla, yakında yaşayan bir münzeviyle tattığı anlık şeylerin hepsinden yoksun olduğundan bu durum Montag'da bir hayal kırıklığı yaratır. İzleyiciler için, bu karşılaşma, olağandışı bir sinema tekniği sunmaktadır: Hem Linda, hem de Clarisse aynı aktris, Julie Christie tarafından oynanmaktadır. Başka bir deyişle, Montag sürekli olarak aynı kişiye âşık olmaktadır.

Tabii ki, göze çarpan bir filmde bir sanatçının, birden fazla karakteri canlandırması ilk kez olmuyordu (en belirgin örnek, Peter Sellers'ın, Kubrik'in sıradışı 1964 klasiği *Dr Strangelove'da* üç komik kişiyi canlandırmasıdır) ve Truffaut bu yöntemi etkin bir şekilde kullanmaktadır. Farklı saç şekilleri ve konuşma diksiyonlarıyla, iki kadın, düşünme ve hareketin olmadığı bu ücra dünyada, birbirlerinden kilometrelerce uzaktadır. Güçlü bir kişiliğe ve manyetik bir gülüşe sahip gizemli komşu Clarisse ile, -Bryan Forbes'un 1975 yapımı, kadın düşmanı korku filmi *Stepford Kadınları'*nın bir tanesi gibi- haplarını ve duvardaki ekranı gerçeğin düşünce malzemesi olarak kucaklayan Linda taban tabana zıttır. Montag için bu tesadüfi tanışma uğursuz yansımalara neden olacaktır. Kitap yakıcısı bir sonraki adımda ne yapacaktır?

Truffaut'nun senaryolarının çoğunda olduğu gibi, asıl odak noktası her zaman insandır; problemleri ve hayal kırıklıkları. Bir eleştirmenin yazdığı gibi, yazar sanki insan dinamiğinin kuşkulu teması ile kitapları karşılaştırmıştır. Truffaut bir zamanlar, "kitapların da, sanki zor durumdaki insanlar gibi, zor durumda kaldığını göstermek" istediğini itiraf etmişti. Truffaut'ya göre bu filmin esası son derece açıktı: *"İzleyicilerin (kitaplar yerine) insanları yanarken izliyormuş gibi sıkıntı çekmelerini istedim."*[8] Montag'ın temkinli dünyası çözülmüş gibidir. Bir yanda, yaşantısı huzurlu ve planlıdır. Bir Woody Allen karakteri gibi, başarının yüzde 90'ının görünmek, amirlerine itaat etmek ve kitapları yakmak anlamına geldiğini öğrenmiştir. Ama itfaiyecinin dünyasında bir boşluk

vardır. Acı veren, açıklanamayan bir dar boğaz, karı kocayı yabancılaştırmaktadır.

Bunun nedeni ne? Deneyimli itfaiyeciyi çekici, çocuksuz karısından ayıran engeller neler? Truffaut'nun tasarladığı yeni toplum, yakınlaşmayı mı bozuyordu? Kesinlikle. Uzatılmış bir yatak odası sahnesinde, Montag ile Linda kendi ayrı dünyalarına sürüklendikleri zaman bütün şefkat kaybolmuştur. Montag bir mizah dergisine dalar, balonlar içermeyen özenli çizgi romanlar (tabii, okumak yasak, bu nedenle gerçek kelimeler görünemez), bu arada Linda önemsiz, ev işleri hakkında şikâyet eder, birkaç hap daha yutar ve hayretle duvar ekranına bakar. Bütün bu bölüm, insan dinamiğinde yer alan yabancılaşmayı tekrarlamakta ve daha ürkütücü olayların habercisi rolü oynamaktadır.

Truffaut bu noktayı ne kadar ileri götürebilir ki? Birçok kavram kasıtlı olarak muğlâk görünürken, "okuma" teması yeni boyutlara taşınır. Bu çağ ötesi bilim-kurgu dünyada - kötü fikirler içerdikleri için kitapların yakıldığı bir dünya - vatandaşları kendilerinden korumak amacıyla bir hükümet ortaya çıkmıştır. Ama temel bilgiler, işaretler ve genel duyurular ne olacaktır? Bir toplum basılı materyal olmadan işlevini yapabilir mi; temel yönlendirmeler olmadan?? Bir kere, insanlar okumayı nerede öğrenmişlerdir ki? Okullarda dersler nasıl yapılıyor? Sınıfın içinde neler oluyor? Duvar ekranlarının sunucuları -Linda'yı yatıştırmalarıyla ve anlamsız bilgileriyle sabitleyen insanlar - konuşmalarını nasıl hazırlayabilir? Notlan olmadan çalışabilirler mi? Sanmam. Ama bilim kurgularda - diğer tüm Hollywood yapımları gibi - şiirsel anlatım için yeterince imkân vardır.

Bu konuyu bir kenara bırakırsak, suratsız askeri öğrencilere kaçak mal bulma esaslarını öğretmek zorunda olan, dokuz yıllık emektar itfaiyeci için hayat devam etmektedir. Kıdemli bir subay ve öğretmen olarak Montag'ın yetenekleri parlamaktadır - "nasıl bulacağını öğrenmek için, kişinin önce nasıl saklayacağını bilmesi gerekir" - derken, kitapları saklamak üzere tasarlanmış yerleri göstermektedir. Kayıtsızca, silindirik bir termos şişesinden boş yapraklı bir kitap çıkararak, Ekmek kızartma makinaları, lamba tesisatı, yerler, tavanlar, fırınlar, hatta televizyonlar bile yasak materyal içerebilir, diye sınıfı uyarır. Daha sonra Yüzbaşı, beklenen terfinin örnek çalışmaları takdir ettiğini hatırlatır ve maaş artışının ne değişiklikler sağ-

layacağını sorar. Montag cevap verir, *"İkinci bir duvar ekranı alabiliriz."* Hazırlıksız yakalanan Yüzbaşı sert karşılık verir, *"Oh, sende sadece bir tane mi var?"*

Film boyunca bu duvar ekranına - ve bunun kişilerin düşüncelerinde yarattığı bilinçaltı etki - yapılan çok sayıdaki referans, kâhince görünmekte, daha sonra gelişen ve davranış değiştiren, modern zamanların Walkman, Diskman, cep telefonları, tele-pazarlama endüstrisi, internet erişimi, MP3 ve birçok interaktif suç bildirim televizyon programı gibi teknolojilerin habercisi görünmektedir. Ne de olsa, yakılan kitaplar hakkındaki istatistikleri - Pentagon'un haftalık ölüm açıklamalarını, Vietnam Savaşı sırasındaki o anlamsız, çarpık ve uydurma raporları yansıtan konuşma sanatını kullanarak - ilan eden; yıkıcı gruplar ile, kitapları saklayan ve kendi özel uyumsuzluk tarzını yaratarak, bu yeni toplumun yerleşik normlarını sorgulayan o anti-sosyal elemanlar hakkında halkı uyaran, bu duvar ekranıdır. Bir sahnede uzun saçlı bir genç, saç polisinden kaçmaya çalışır, ama duvara çarpılır ve lüleleri hemen kesilir. Kimliği bilinmeyen duvar ekranı sunucusu alaylı bir şekilde şunları söyle, *"Ne de olsa yasa, uygulamasının eğlenceli olabileceğini gösteriyor."* Kuşkusuz, askeri disiplin içinde gelecekteki hayat, duvar ekranı tarafından kontrol edilmektedir; medya bireysel düşünceyi ve anlayışı felce uğratmıştır.

O akşam, Montag bir sorunla daha karşılaşır. Eve döndüğünde Linda'yı yatağın üstünde, yanında çok sayıda açılmış ilaç kutusu ile baygın bir şekilde bulur. En kötüsünden korkarak, acil bölümün numarasını çevirir (çevirmeli telefonla), operatör, yalvarmalarına asil bir tavırla karşılık verir, "Ne tür ilaçlar?" diye isteksizce sorar. Şaşkın Montag cevap verir, "Kırmızı 2 numara". Kısa zamanda, bir şişe kan taşıyan iki teknisyen belirir. Kan nakli hazırlığı yapılırken ne yapacağını bilemeyen Montag'a, *"Bu görevlerde doktor olmaz,"* derler. *"Bütün kan islerini biz yaparız; ona birinci sınıf bir boşaltma yapacağız, yeni kanla dolduracağız. Günde elli tane yapıyoruz. Bu akşam sonuncu da olmayacak, hiç sanmam."* Bu konuda haklılardır. Ertesi gün Linda, bir önceki akşamın aksiliğinden tamamen habersiz olarak, mutfağında ağır ağır dolanır. Vücudundaki yeni kanla, kişiliği açıklanamayan bir canlılık yaymaktadır ve sonuçta şaşkın kocasını baştan çıkarır.

Anlaşılan, Truffaut bu makinalaşmış toplumla alay etmektedir. Montag bir telefondan diğerine koşarken, yüzyılın başında kullanılan ilkel teknolojiyi andıran eski moda cihazlar kullanmaktadır. Daha sonra, Linda işveli tavırlarla mutfakta kırıtarak yürürken, kocasının eline küçük bir kutu bırakır. *"Sana bir hediye aldım",* der, *"Şık, değil mi? Yeni çıkmış, şimdi herkes bunları kullanıyor".* Montag paketi açar ve karısının verdiği hediyeye hayran olur. Bu güzel bir usturadır. Şimdi ne olacak? Bu, eski olan her şeyin, tekrar yeni olması anlamına mı geliyor? Eskiler bütünüyle kan nakline inanmazlar mıydı? Truffaut neden interaktif duvar ekranını vurgulayıp, telefonu neredeyse aşağılıyor? Bir eşin seksten zevk alması için yeni kan - artı süregelen hap temini - mi gerekiyor? Montag için bu bölüm, direniş oyunu anlamına gelmektedir. Sonunda delirmiştir.

O akşam, bir değişim gerçekleşir. Montag sessizce yatağından kalkar, duvar ekranını açar (sesi kapatarak) ve bir dolapta saklı olan Charles Dickens'in *David Copperfield'ini* çıkarır. Nihayet, yıllar süren sadık devlet hizmetinden sonra - çalışma günlerini kitap yakarak geçiren - bir itfaiyeci yasak meyveye yenik düşer. Noel oyuncağı ile oynayan bir çocuk gibi, parmaklarını ilk sayfanın üzerinde dolaştırarak, basılı kelimeleri yüksek sesle okumaya başlar: *"Hayatımın kahramanı haline de gelsem, ya da o görev her hangi biri tarafından yerine getirilse de, bu sayfalar anlatmalı."* Bu kavramlarla neredeyse büyülenen Montag'ın heyecanı daha da artar. Pijamalarının üzerine kapüşonlu bir sabahlık giydiğinden, dini bir tören yaşamakta olan bir keşişe benzemektedir. Her cümle canlandırıcı, coşturucu etki yaratmaktadır. Ne olmuştu? Tanık olduğu bütün melankoli, bezginlik ve ümitsizlikten sonra, astlarına saklı kitapların nasıl bulunacağını öğreten adam, bu kaçak malı neden saklamıştı? Neden geri dönülemeyecek bir karar vermişti?

Kim bilir? Ama Montag için, okuma deneyimi ertesi günü, bir başka yıkıcı toplama işlemine katıldığında, bir kenara bırakılır. Burada Yüzbaşı itfaiyecisini kitap aramak üzere bir dinlenme alanına götürür. Yetişkinler durdurulur ve üstleri aranır, hamile bir kadının bedenine hafifçe dokunulur ve sonra da bir bebek arabası incelenir. Bir noktada Yüzbaşı, bebeğin zıbınına saklanmış olan 2,5 cm yeni çıkmış bir kitap bulur. Montag bir yabancıyı durdurur ve adamın paltosunu yoklar. Aniden adama devam etme-

sini söyler. Montag yabancının yasak bir mal sakladığını anlamıştır ama onu alıkoymayacaktır.

Bu Gestapo tarzı arama yöntemi Truffaut'nun oligarşik dünyasını teyit etmektedir. Hitler (veya Stalin) dönemi model alınarak çekilen sahnelerde yurttaşlar düzenli olarak durdurularak alıkonulmaktadır. Sivil özgürlükler, bireycilik ve uyumsuzluk artık yoktur. Bütün güç Büyük Ağabey devletinden kaynaklanmaktadır ve kitaplar - artı uzun saç ve yüksek sesli müzik - hükümet fermanından sapmaktadır. Bu, memnun olmayanların, sokak köşelerinde bulunan bilgi kutularına (posta kutusuna benziyor) zarflar bırakarak, düzenli olarak arkadaşlarını ve ailelerini ihbar ettikleri, baskı, casusluk, korku ve suçlamalardan oluşan totaliter bir toplumdur. Bu kutulardan birine mektup bırakmakta olan bir yabancıya bakan Montag, bir zamanlar "bu adam bir kadının etrafında dolanan birine benziyor" yorumunu yapmıştı.

Montag'a göre, avlanan haline gelmesi sadece an meselesidir. O akşam, keşiş kıyafetini giyerek, yemek masasının üstüne, - bir sözlük dâhil - daha fazla kitap yığar ve okumasını yoğunlaştırır. Bu karmaşa, perişan görünen karısının dikkatini çeker: *"Bunları istemiyorum, beni korkutuyor"* diye bağırır. Montag'ın öfkesi odayı doldurur: *"Bu kitaplar benim ailem."* Daha sonra Linda'ya ilk tanışmalarını hatırlayıp hatırlamadığını sorar. Hatırlayamaz. Aklın gücünden yoksun olunca, her hangi bir şeyi hatırlamak mümkün değildir.

Bu nedenle okumak, kaydetme ve nakletme sürecidir: Gerçekten de aklın gücüdür. O olmadan, insani duygular kısırlaşır. Basılı kelimeler, hem dokunma hem de duygu olarak gözlerden içeri girer, bir görüntüyü hayal gücüne dönüştürür ve son olarak - bu bütünsel deneyimi tamamlayarak - anı olarak yerleşir. Kişi okuduğunun özünü yaşar. Montag'ın karısı bu yetenekten yoksundur. Sürekli olarak ilaçlı olduğundan, duvar ekranı tarafından yönlendirildiğinden, etrafındaki arkadaşları gibi, yeni toplumda bir başka önemsiz nesnedir: Uysal, yönetilebilen ve hayal gücünden yoksun. Ama Montag için durum farklıdır. Okuma, yeni bir dünya açarak, bütün bu yıllar boyunca etrafını saran verimsizlik zincirlerini kırarak serbestlik sağlamaktadır. Ama bir kez daha, Truffaut, bilim-kurgu ahlakı yalanı içinde, Montag'ın (ya da daha sonra diğer bireylerin) okumayı nerede öğrendiğini açıklamamaktadır.

Tabii, Montag'ın sırrı daha fazla saklı kalamaz. Ertesi gün itfaiye, kendi mahallesinde, temiz yürekli bir kadının - Clarisse'in arkadaşı - yaşadığı eve baskın yapar ve kadın, kitapları bulunup dağınık bir öbek halinde yığılırken holde ilgisiz bir şekilde durmaktadır. Yüzbaşının neşesi bütün operasyonu etkiler: *"Yüksek yerlerde gizli bir kütüphanenin varlığı biliniyordu"* , diye böbürlenir, yüzlerce kitap içeren büyük tavan arasına zorla girerken. *"Burada hiçbir şey yok",* der zevkle, *"Kitapların söyleyecek sözleri yok."* Birer birer onları yere atar: Aralarında William Skakespeare'in *Othello'su,* Lewis Carroll'un *Alice Harikalar Diyarında'sı,* William Thackeray'ın *Gurur Dünyası,* Gustave Flaubert'in *Madam Bovary'si̇,* Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe'su,* J. **P.** Donleavy'nin *The Ginger Man'i,* Aristo'nun *Etika'sı* ve Adolf Hitler'in *Kavgam'ı* bulunmaktadır. Yüzbaşı, *"İşe yaramaz, hepimiz birbirimize benzemeliyiz"* diye öfkeyle bağırır. *"Mutlu olmanın tek yolu herkesin eşit duruma getirilmesidir. Bakın, kitapları yakmak zorundayız - bütün kitapları!"*

Bu korkunç çaresizlik ve umutsuzluk sahnesinde, kadın direnir. Evinden çıkması emredilince, itfaiyeci ön odaya benzin döküp giriş yolunu ateşe vermeye hazır beklerken bile çıkmayı reddeder. Yüzbaşı üst üste emirler yağdırırken, Montag hayretler içinde, bu kitap-kadının rahat bir şekilde kibriti çakmasını ve bezginlikle benzinle ıslanmış yere atmasını seyreder. İtfaiyeciler hayatlarını kurtarmak için dışarı kaçarken Montag büyülenmiş bir şekilde, bütün odanın, kitapları, evi ve evin sahibini yakan kocaman bir ateş topuna dönmesini izler.

Bu kitap-kadınının şehit olması - senaryodaki en dramatik sahne - John C. Tibbetts'in[9] "kendinde geçmiş yangın görüntüleri, kitap sayfalarını - önce zarafetle, sonra da aç kurtlar gibi yaladığı ? turuncu alevler" dediği şeyi doğrulamaktadır. Neden olmasın? Kitap kitap üstüne rengârenk alevlerin içinde yok olurken, Truffaut mini bir nükleer patlama sunar. John Tibbetts, "Filmdeki başka hiçbir şey, ne Montag'ın kayıtsızlığı, ne de Julie Christie'nin - Clarisse ve Linda olarak iki rolde - tatlı duygusallığı, bu korkunç, sarhoş edici güzellik sahneleri ile rekabet edemez," sonucuna varmaktadır.[10] Bu doğru olabilir mi? Yüzbaşının söyledikleri bir kehanet midir? Kitap yakmak, estetik bir deneyim midir?[11] Ve Tibbetts'in işaret ettiği gibi, Bradbury sıklıkla eserlerinin sinema versiyonları hakkında şi-

kâyet ettiyse de, bunu övmüştür. Bradbury, *"Sonuçlar hakikaten çok iyiydi"* , yorumunu yapmıştı. *"Her izlediğimde ağlamama neden olan muhteşem bir sonu var."*

Bu hırpalayıcı deneyimden sonra, şaşkına dönen Montag'ın dayanacak yeri yoktur. Bir sonraki davranışı ne olacaktır? Evde, ilaçla uyuşmuş haldeki karısı, anlamsız sloganlar atmakta ve onun bu durumu Montag'ı pek de rahatlatmamaktadır. Sonunda, karısı bilgi kutusuna kocasını ihbar eden bir zarf atar. İhanetin farkında olmaksızın, Montag işe döner ve birkaç dakika içinde Yüzbaşı onu başka bir göreve gönderir. Amiri takılır, *"Sadece son bir iş, sonra dilediğini yaparsın."* İtfaiye aracı yoldan kükreyerek giderken, aniden kendi evinin önünde durduğunda, Montag neredeyse rahatlamıştır. *"Eh şimdi",* der Yüzbaşı parıltıyla, *"Montag ne aradığımızı kesinlikle biliyor."*

Kuşkusuz, bu, herkes tarafından bilinen oyunun sona erdiğinin anlaşıldığı andır. Meslektaşları mobilyaları parçalarken Montag'ın saklı hazineleri - Henry Miller'in *Plexus'u,* Herman Melville'in *Moby Dick'i,* Fyodor Dostoevsky'nin *Karamazov Kardeşler'i,* İvan Turgenev'in *Babalar ve Oğullar'*ı dâhil, değerli kütüphane deposu - Yüzbaşı alev atıcısını bir başka kitap yakma oturumuna hazırlarken, çıplak zemine dağılır. Ama Montag ani bir hareketle aleti kapar ve kendi cezasını kendisi vermeye çalışır. ABD Deniz Kuvvetlerinin Japon askerlerini makineli tüfek yuvalarında düzenli olarak kurban ettiği, Güney Pasifik'te çekilen bir İkinci Dünya Savaşı belgeselinin görüntülerini fazlasıyla andıran bir sahnede, Montag önce yatağı, sonra da duvar ekranını yakar ve - kısa bir tereddütten sonra - alevi Yüzbaşıya çevirir. Amiri, ölüm ıstırabı ile çığlık atarken ve değerli kitap koleksiyonu kül haline gelirken, Montag evinden dışarı fırlar ve hiçbir zaman parçası olamadığı bir dünyayı ardında bırakır. Şimdi, yalnız kahraman - kitap yakıcısı olarak yıllarca sadakatle hizmet verdikten sonra - bir kanun kaçağı haline gelmiştir.

Kısa zamanda, televizyon sunucuları izleyicilerini kaçak hakkında uyarır ve bir dizi uzatılmış sahneden sonra, suçlunun köşeye sıkıştırıldığı ve idam edildiği gösterilir. Ancak, Televizyon izleyicilerinin bilmediği, bunun, hükümet otoritesini desteklemek amacıyla düzmece bir canlandırma olduğudur ("Topluma karşı işlenen bir suçun intikamı alınmıştır"). Ger-

çekte, Montag - Clarisse'in[12] yardımıyla - takipçilerinin atlatır ve sayfiyeye, kitap sevenlerin gizli çevresine kaçar. Burada herkes tek bir inanç benimsenmektedir: Edebiyatı ana topluma iade etmek. Montag için bu Kafkavari sonuç, hem rahatlama hem de karmaşa getirmektedir, zira kitap sevenleri tahsis edilen kitapları okurken, tekrarlarken ve ezberlerken izler. Clarisse'in daha önce açıkladığı gibi, bu bireyler, ortadan kaybolan insanlardır: "Kadın ve erkeğiyle onlar kitaplardır. Herkes seçmiş olduğu kitabı ezberlemeyi üstlenir ve birer kitap haline gelirler." Şimdi, bu değerli toplumun üyeleriyle tanışır, Plato'nun ***Cumhuriyeti*** merhaba der, Emily Bronte'nin *Rüzgarlı Bayırı* yanından geçer, John Bünyan'ın *Gezginin ilerleyişi* el sallar, Jane Austen'in *Gurur ve Önyargı'sı* içtenlikle gülümser, ve hatta Ray Bradbury'nin[13] ***Mars*** *Yıllıkları* yanında yavaş yavaş gezinir. Bu kitap-insanlardan büyülenen Montag, bir sığınak bulduğunu anlar ve kısa zamanda bu karşı-toplumda yerini alır. O da bir kitap ezberleyecektir.[14]

Tabii Truffaut, tek bilim-kurgu baskını için mükemmel bir son yaratmıştır ve izleyicilere küstah bir soruyla meydan okur gibidir: Daha fazla saplantıdan hangi grup daha çok zarar görecektir? Bir yanda, kitap insanları, bir tür kurtarıcı seferine kararlı, edebi miraslarını korumak için büyük seçkin kitapları okuyan ve tekrarlayan klonlar olarak tasvir edilirken, plağın diğer yüzünde hapla uyuşturulan TV kalabalığını, yaşamlarını, saçma etkileşimli oyunla oynayarak, duvar ekranına yapışıp kalan o üyeleri çizmektedir. Kitap-insanları (robota benzer bir şekilde kendinden geçmiş halde, etraflarındaki her şeyden habersiz bir şekilde dolanan), katot ışınlarından anında memnuniyet talep eden, röntgenci-olmuş-seyirciden oluşan televizyon toplumundan farklı mıdır?

Truffaut'nun uzak dünyası, batı medeniyetlerinin karşısına çıkan gerçeklerden ne kadar farklıdır? Truffaut'nun toplumunda insanlar tatsız düşünceler ya da duygularla kendilerini üzmek istemez, bu nedenle edebiyat yasaklanmıştır; zira kitaplar sadece uyuşuk, üzüntülü ve kederli düşünceler uyandırır. Onun yerine, hükümet uyumluluğu muhafaza etmek için oyalama amacıyla haplar, duygusuz seks ve akılsız kitle iletişimi sunmaktadır. 1966 yılı yapımı bir film için, *Fahrenheit 451* 'in mesajı ürkütücü gelmektedir. Batı toplumları, uyuşturucu bağımlılığı ile mücadele eder-

ken, bağımlılar da sürekli olarak çeşitli problemlerden televizyon ve aslında kendisi de televizyon izlemenin bir başka versiyonu olan bilgisayarla ilgili ek faaliyetlerle kaçmaya çalışırlar. Milyonlarca katılımcı internet sohbet odalarında başkalarının, cinsel heyecanını ararken ya da pornografik sitelere dakika başına ücret öderken, Truffaut'nun vizyonu sabit kalmaktadır.

Fahrenheit 451'in, yaygın olarak popüler yaşam tarzlarıyla ilişkilendirilen mantıksızlık, olumsuzluk ve düş kırıklığıyla aynı duyguları içerdiği düşünüldüğünde ve Batı toplumlarının, öncesine nazaran çok daha fazla teknolojik gelişme ve cihazlar sunduğu dikkate alındığında, neden "stres" sözcüğü hemen hemen herkesin dilindedir? Cevaplar ne? Çareler? Çağdaş toplum neleri arzular? Truffaut kitapların olmadığı bir nükleer dünya tasarlarken, bugünün toplumlarının içine işleyen, şu anki kabul edilemez intihar düzeylerini, uyuşturucu bağımlılığını, melankoliyi, alkolizmi ve bıkkınlığı önceden tahmin edebilir miydi? Truffaut geleceği yeteri kadar görebilmiş miydi? Statü arayanları artı yalnız kalabalıkları, meslek, sevgili ve "çeşitli nesneleri" - anlamsız eşyalar yığını - seçerken gittikçe daha fazla seçeneğe ihtiyaç duyan ve "ne kadar çok şey elde edilirse, tüketilirse ve harcanırsa, kişinin o kadar fazlasını istemesi" mantığına dayanan zevk düşkünü o bireyleri sezinleyebilir miydi?

Tabii, Truffaut'nun filmi istikrarsız bir dünyaya bir bakış sunmakta ve senaryosu elbette diğer yönetmenleri, kendi ideolojilerini araştırmaları konusunda etkilediyse de - *Maymunlar Gezegeni* (1967), *Otomatik Portakal* (1971), *Soylent Green* (1973), *New York'tan Kaçış* (1981), *The Road Warrior* (1982), *Blade Runner* (1982), *Brazil* (1985), *Robocop* (1987) ve hatta *Gerçeğe Çağrı* (1990) gibi - *Fahrenheit 451* 'in esas çarpıcılığı, gelecek olan yaşamla ilgili, şiddetten çok, zihinsel bir derinlik içermesine bağlanmalıdır. Truffaut'un vizyonu ne ölçüde önseziliydi? Toplumlar kitap olmadan gelişebilir mi? Ya da yazılı basın olmadan? İtfaiyeciler sokakları gezerek bibliyofiller mi arayacak? Basılı yayınlar sona mı eriyor? Kütüphaneler terk edilerek, yerlerini süslü lastik dükkânları mı alacak? Buna ilişkin fazla belirti - ya da en azından ifade edildiği tarzda - bulunmamaktadır.

Bu çalışma ile, - teknolojik olarak en gelişmiş ülkelerin kitapçılarının

benzersiz satış teknikleriyle gelenekleri sürdürdüğü bir çağda - kayıp kütüphanelerin etkilerinin derlenmiş tarihi sona ermektedir. Yirminci yüzyılın sonlarında, lineer-dokunma-duyusu gurusu Marshall McLuhan, ciltli baskıların geçersiz olacağını, okumayla ilintili sakin ortamın, iki boyutlu özelliklerin - on beşinci yüzyıldaki Gutenberg baskı yüzleri gibi - başka bir çağda kalacağını öngörmüştü. McLuhan, birçokları tarafından "ortam mesajdır" olarak manşet atılan avangard kavramlarıyla akademiyi huzursuz etmişti. Peki, iddiasını nasıl kanıtlıyordu? Teorilerini nasıl yayıyordu? Herkesi sivri düşüncelerine nasıl bağlıyordu. Eski moda yollarla. On üç kitap yazmıştı. Ve yirmi birinci yüzyılın başında, elektronik haberleşme dalındaki tüm şaşırtıcı ve süre gelen devrimler ve bunu takip eden çalışmalar - ve okuma uygulamaları - nedeniyle, kitap barındıran yerel, kurumsal ve devlet kütüphanelerinin sayısı her zamankinden fazladır. E-posta, internet ve elektronik bilgi saklama ve çağırma bağlantıları, haberleşmedeki çeşitliliği azaltmak yerine tam tersine geliştirmiştir ve (gelecekte ulusal kütüphanelere erişememe felaketlerine ve antik katalogların yok edilmesine rağmen) "miras"ın yok edilmesine karşı insanların daha yoğun ve daha yaygın bir hiddet ve öfke duymasına neden olmuştur. Düzinelerle web sitesi Irak'ta kütüphanelerin yıkılması hakkında bilgi toplamış ve yorum yapmıştır ve dünyadaki önemli kitap koleksiyonlarına karşı oluşan tehditleri belirleme ve izlemeyi sürdürmektedir. İlgi daha fazla olup, eskisinden çok daha çeşitlidir ve uzaklara yayılmış kitlelere ulaşmaktadır. Bu gelişmeler, sanki Truffaut'yu şaşırtan, gelecekle ilgili kitap koruma umuduna işaret etmekte ve daha hoşgörüsüz elektronik heveslilerini utandırmaktadır. Yeni teknolojiler kesin olarak, genelde hassas olan bilgi birikimi depolarının, doğal olarak ve insan eliyle yok edilmesine karşı korunabilmesi ve yeni gözlem ve kopyalama yöntemleri için bir potansiyel olarak görünmektedir.

Notlar

1. Trulfaut'nun edebi kaynakları kullanımına ilişkin daha detaylı bir analiz için bakınız Joy Goııld Boyum, *Double Exposure, Fiction into Film* (New York: Universal Kitapları, 1985), s. 13. Truffaut çoğu kez drama filmleri için standart kurgu eserlerine başvuruyordu: *Jules ve Jim'de* ve *İki İngiliz Kızı'nda.* Henri-Pi-

erre Roche artı *Yeşil Oda'da.* Henry James.

2. Bakınız Whitney Stine, *Anne Goddam: Bette Davis'in Meslek Yaşamının Hikayesi* (New York: Hawthorn Kitapları, 1974), s. 263,264.
3. Truffaut, Bradbury tarafından verilen tam isimleri, Guy Monlag ve amiri Yüzbaşı Beatty'i, muhtemelen daha fazla bilim-kurgıı bir yan vermek amacıyla, yok saymıştır. Bakınız Ray Bradbury, *Fahrenheit* 45/(New York: Ballantine Kitapları, 1991)
4. Montag, popüler bir Amerikan kağıt üretim şirketinin adıdır. Bu, Bradbury'nin ironilerinin bir başka örneğidir.
5. Bradbury'nin romanında tek raylı trenler bulunmamaktadır. Onun yerine, Guy Montag metroya, dünyadaki yağlanmış geçidinde sessizce hareket eden sessiz, hava tahrikli trene binmektedir.
6. Romanda, Clarisse on yedi yaşında bir öğrencidir.
7. Romanda, Montag'ın karısının adı Mildred'dır ve muhtemelen Michael Curtiz'in 1945'de Oscar kazanan filmi Mildred Pierce'daki ana karakterle karıştırılmasını önlemek amacıyla değiştirilmiştir.
8. Bu düşünceyle ilgili daha detaylı açıklama için, *Vahşi Çocuk* senaryosunun İngilizce versiyonunda Truffaut'nun denemesi *"Vahşi Çocuk* Filmini Nasıl Yaptım"a bakınız. (New York: Washinton Meydanı Matbaası, 1973)
9. Bradbury'nin romanı ile Truffaut'nun sinema yorumunun arasındaki zıtlıkların daha kapsamlı bir incelemesi için bakınız John C. Tibbetts ve James M. Welsh, *Romandan Filme: Kitaplardan Adapte Edilen Filmlerin Ansiklopedisi* (New York: Checkmark Kitapları, 1999), s. 75-76
10. Aynı eser, s. 76.
11. Truffaut'nun sanat motifleri hakkında kısa ama mükemmel bir tartışma için bakınız Boyum, *Çift Baskı,* s. 13.
12. Clarisse, Bradbury'nin romanında çok daha önce ölmektedir. Truffaut, film versiyonu için rolünü genişletmiştir.
13. Truffaut, doğal olarak, *Fahrenheit 45J'm* yazarına saygı göstermektedir.
14. Monlag, Edgar Allen Poe'nun *Gizem ve Hayal Gücü Hikâyeleri'ni* ezberlemeyi kabul eder. Romanda Montag'a Din Kitabı tahsis edilmiştir.
15. Bakınız, örneğin, Hans van der Hoeven, "Yirminci Yüzyılda Kütüphanelerin Yok edilmesi", yeri *Kayıp Hatıralar: Yirminci Yüzyılda Yok Edilen Kütüphaneler ve Arşivler* (UNESCO, 1996), özellikle s. 3.